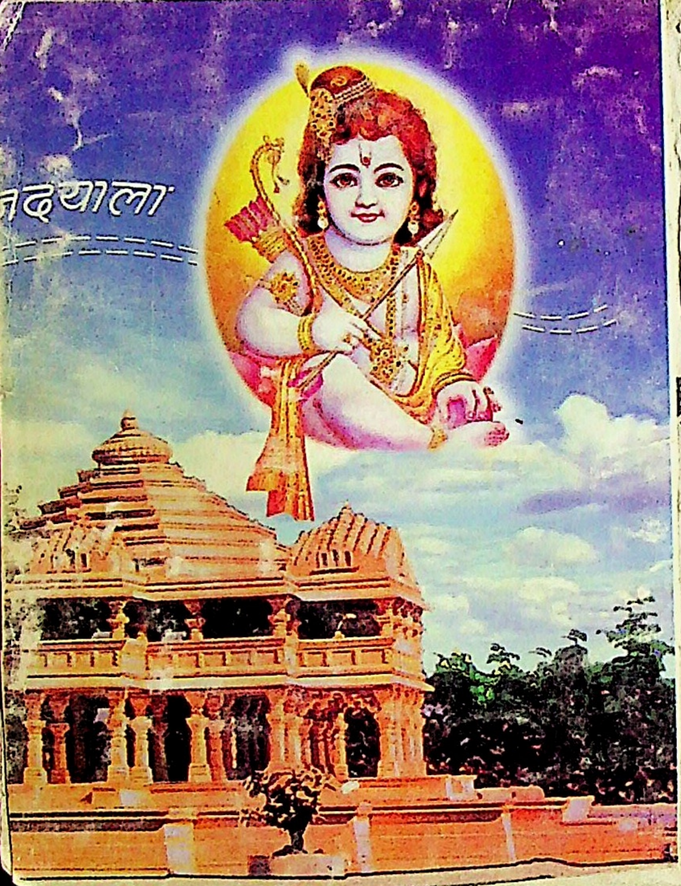

विद्याभवन प्राच्यविद्या ग्रन्थमाला

५

यजुर्वेदमाध्यन्दिनीय

चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी-२२१

राम कथा

अमृत वर्षा

कथाव्यास

पूज्य सन्त

श्री अतुलकृष्ण भारद्वाज जी महाराज

प्रकाशक—
चौखम्बा विद्याभवन
चौक (बनारस स्टेट बैंक भवन के पीछे)
पो० बा० नं० १०६९, वाराणसी २२१००१
दूरभाष : ४२०४०४

अन्य प्राप्तिस्थान—
चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन
भारतीय संस्कृति एवं साहित्य के प्रकाशक तथा वितरक)
के० ३७/११७, गोपालमन्दिर लेन
पो० बा० नं० ११२९, वाराणसी २२१००१
दूरभाष : ३३३४३१

अन्य प्राप्तिस्थान—
चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान
३८ यू. ए., जवाहरनगर, बंगलो रोड
दिल्ली ११०००७
दूरभाष : २३६३९१

सर्वाधिकार सुरक्षित
निर्णयसागर संस्करण २००५

मूल्य { २७५-०० सजिल्द
२५०-०० पत्राकार

मुद्रक
फूल प्रिन्टर्स
वाराणसी

अथ प्रास्ताविक-संहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका-वेदपारायणविध्यनुवाकसूत्राध्यायाष्टविकृति-
याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रमसूत्र-पारस्करगृह्यसूत्रादिसमलङ्कृता

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनीयसंहिता प्रारभ्यते ॥

याज्ञवल्क्य ऋषि
यजुर्वेद

हेमाद्रिकृतचतुर्वर्गचिंतामणिस्थव्रतखंडोक्तविश्वकर्मशास्त्रवचनानुसारेण शिक्षासहितवेदस्वरूपाणि

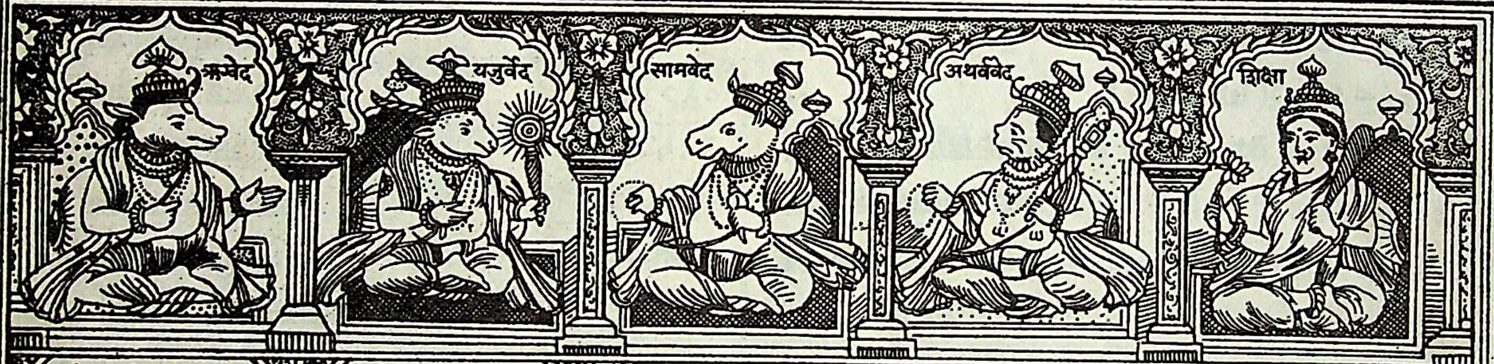

ऋग्वेदः श्वेतवर्णःस्यात्
द्विभुजो रासभाननः ॥
अक्षमालायुतः सौम्यः
प्रीतश्चाध्ययनोद्यतः ॥१॥

अजास्यः पीतवर्णःस्यात्
यजुर्वेदोऽक्षसूत्रधृक् ॥
वामे कुलिशपाणिस्तु
भूतिदो मंगलप्रदः ॥२॥

नीलोत्पलदलाभासः
सामवेदो हयाननः ॥
अक्षमालान्वितो दक्षे
वामे कंबुधरः स्मृतः ॥३॥

अथर्वणाभिधो वेदो
धवलो मर्कटाननः ॥
अक्षसूत्रं च खट्वाङ्गं
बिभ्राणो यजनप्रियः ॥४॥

शिक्षा शुभ्राभयकरा
ज्ञानमुद्रान्विता शुभा ॥
अक्षसूत्रा सकुंडीका
द्विभुजा दंडपंकजा ॥५॥

अथ शुक्लयजुर्वेदसंहितानुक्रमणिका ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
१ संशोधयितुः प्रास्ताविकम्	५-१६	८ याज्ञवल्क्यशिक्षा	९०१-९२६
२ संहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका	१७-६८	९ प्रतिज्ञासूत्रम्	९२७-०००
३ वेदपारायणविधिः	६९-७४	१० सर्वानुक्रमसूत्रम्	९२८-२१२
४ अनुवाकसूत्राध्यायः	७५-८२	११ पारस्करगृह्यसूत्रम्	९७४-१०३१
५ संहितायाः पूर्वविंशतिः	८३-५४८	१२ पारस्करगृह्यसूत्रपरिशिष्टं (श्राद्धसूत्रम्	१०३२-१०३६
६ संहिताया उत्तरविंशतिः	५४९-८४०	१३ ” ” (स्नानसूत्रम्)	१०३७-१०३८
७ अष्टविकृतिमन्त्राः	८४१-९००	१४ ” ” (भोजनसूत्रम्	१०३८-१०४१

श्रीजगद्धात्र्यै परदेवतायै नमो नमः ॥

प्रास्ताविकम्

भो समाराधितभारतीचरणाम्बुजा विद्वांसः!

> मंत्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह ।
> स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात् ॥ (पा. शि.)

सन्दृश्यते शब्दानां साधुत्वासाधुत्वावबोधाय सम्यक्तया शुद्धोच्चारणाय च व्याकरणशास्त्राध्ययनस्यावश्यकता । न शक्नोत्यनधीततच्छास्त्रः कोऽपि सुस्पष्टतया शब्दप्रयोजनं शब्दोच्चारणं च प्रयोगविज्ञानमपि ज्ञातुं कर्तुञ्च वैदिकोऽवैदिको वा । एतत्प्रतिपादनाय पूर्वोक्तः श्लोकः स्वविरचितायां शिक्षायां महर्षिणा पाणिनिनोपनिबद्धः । तथैव सामान्यतया शब्दप्रयोगविधावुच्चारणवेलायामपि तत्तत्पदानां विपरीतासंगतार्थदुर्बोधत्वादिदोषनिवारणाय सर्वथा **"व्याकरणशास्त्रज्ञानस्य"** बोध अत्यावश्यक इति प्रतिपादयता केनचिद्विदुषा **"यद्यपि बहु नाधीषे तथापि पठ पुत्र व्याकरणम् ॥ स्वजनः श्वजनो मा भूत्सकलं शकलं सकृच्छकृत्"** इति मनसि कृत्वा मत्पुत्रः "स्वजनस्य श्वजनेन, सकलस्य शकलेन, सकृत्पदस्य शकृदुच्चारणेन" च प्रयोगो न कुर्यादिति स्वपुत्रं लक्ष्यीकृत्यैव विरचितोऽयं श्लोक इत्यपि वक्तुं शक्यत एव । अत एव अपशब्दवारणाय सामान्यतया शब्दशास्त्रज्ञानं मूर्ध्नि

तिष्ठतीति सर्वैरपि स्वीकृतम्। तर्हि ये वैदिकाश्चतुर्षु वेदेषु कृतपरिश्रमाः स्वस्ववेदमंत्रोच्चारणं विधाय वैदिककर्मणि ताँश्च मन्त्रान् संप्रयुज्य यजमानस्य कल्याणाय प्रत्यहं संहितापाठेन रुद्रपाठेन जपेनाग्नावाहुतिप्रक्षेपेण च वेदमंत्राणां प्रयोगं विदधते तेषां तूदात्तानुदात्तस्वरितादीनां ज्ञानं तत्तन्मंत्रोच्चारणे तत्तत्स्वराणां तत्र तत्र सन्निवेशनं हस्तचालनविधौ ह्रस्व ও दीर्घ ६ प्लुत ३ प्रभृतीनां तथैव ॐ ं म् न लोकाँ १ ॥ शत्रूँ २ ॥ इत्यादिषु चिह्नेषु कुत्र कया रीत्याऽङ्गुलिनिर्देशः कार्य इत्यादि ज्ञानमपि शब्दशास्त्रज्ञानमन्तरा कथं स्यात्।

एतदर्थमेव पाणिनिना पूर्वोक्तश्लोके स्पष्टतया **"स्वरतो वर्णतो हीनो मंत्रो मिथ्याप्रयुक्तो मंत्रार्थं नाभिव्यनक्ति उतान्वर्थरहितः सन् वाग्वज्रो भूत्वा यजमानं हन्यात् यथा इन्द्रस्य नाशाय कृतेऽपि इन्द्रशत्रुशब्दप्रयोगे स्वरतोऽपराधेन वृत्रासुर एव हतः।"** एवं मा भूयादित्येतदर्थं मंत्रप्रयोगे स्वर-वर्णार्थज्ञानस्य प्राधान्यमिति सुस्पष्टमभिहितम्। अतः शब्दानां साधुत्वबोधाय व्याकरणज्ञानेन सह वेदमंत्राणां स्वरसन्धिज्ञानमुच्चारणज्ञानं याज्ञवल्क्यशिक्षाज्ञानं कात्यायनमहर्षिप्रणीतशुक्लयजुःप्रातिशाख्यज्ञानञ्च वैदिकानामत्यावश्यकमेवेति प्रतिभाति।

महर्षिणा याज्ञवल्क्येन शिक्षायां **स्वरप्रकरणे मात्राधिकारः, अध्ययनविधिः, हस्तचालनविधिः, स्वरसंहिताविधिः, वर्णप्रकरणे दैवताद्यधिकारः, सन्ध्यधिकारः, वर्णोच्चारणाधिकारः, पदाधिकारः, प्रकीर्णाधिकारश्च;** एवं प्रकरणानि निर्माय तत्तत्प्रकरणे सर्वोऽपि विधिः स्पष्टतया सोदाहरणः प्रदर्शितः, सोऽवश्यं वैदिकैः परिशीलनीयः। गुरोः सकाशात्परंपरया वा तज्ज्ञानप्राप्तिमन्तरा वेदाध्ययनकर्तारो वेदपाठकाश्च केवलं स्वकीयबुद्ध्या वेदाध्ययनं संपादयितुं नार्हेयुरिति प्रदर्शनाय कानिचित् पदानामुदाहरणान्येतेभ्यः प्रकरणेभ्य उद्धृत्य कियद्वेदस्य दुर्बोधत्वमिति सर्वेषां ज्ञानाय मया प्रदीयते।

अध्ययनविधौ स्वरप्रकरणम् । तत्रोदात्तानुदात्तस्वरितादीनां ज्ञानाय तेषां लक्षणम्, तत्तत्स्वराणां स्थानम्, वर्णः, दैवतम्, जातिः, गोत्रम्, छन्दश्च । यथा—उदात्तस्वरस्य शुक्लो वर्णः, अग्निदैवतम्, ब्राह्मणजातिः, भारद्वाजगोत्रम्, गायत्रीच्छन्दः ॥ अनुदात्तस्य लोहितो वर्णः, सोमदैवतम्, क्षत्रियजातिः, गौतमगोत्रम्, त्रिष्टुप्छन्दः ॥ स्वरितस्वरस्य श्यामो वर्णः, सूर्यदैवतम्, वैश्यजातिः, गार्ग्यसगोत्रम्, जगतीच्छन्दः ॥ सामवेदे ये सप्त स्वराः षड्ज-ऋषभ-गान्धार-मध्यम-पञ्चम-धैवत-निषादादयो गानविधौ उक्तास्तेषां यजुर्वेदे तु त्रिभिरुदात्तानुदात्तस्वरितस्वरैरेव व्यवहार (उच्चारणम्) उक्तः । यथा—उच्चौ निषाद-गान्धारौ उदात्तस्वरे, नीचौ ऋषभ-धैवतौ अनुदात्तस्वरे, शेषाः षड्ज-मध्यम-पञ्चमाः स्वराः स्वरितस्वरेऽन्तर्भूताः । एतेन त्रिषु स्वरेषु तेषां स्वराणामन्तर्भूतत्वं ज्ञेयम् । अक्ष्णोर्निमेषमात्रेण यो स्वरः समुच्चार्यते स काल एकमात्राकालः स ह्रस्वस्वरः ॥ तावान्द्विः द्विमात्राकालो दीर्घस्वरो ज्ञेयः । तावानेव त्रिमात्राकालः प्लुतस्वरो ज्ञेयः ॥ सर्वत्र मंत्रोच्चारणे कण्डिकाया अर्धोच्चारणे जाते द्विमात्राकालो विरामः कार्यः । यथा "निधीनान्त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो मम" । अत्र ममेति पदोच्चारणानन्तरं द्विमात्राकालं विरामं कृत्वैवाग्रिमाया अर्धकण्डिकाया उच्चारणं कर्तव्यम् । तथैव मंत्रसमाप्तावपि "त्वमजासि गर्ब्भधम्" इत्यत्र त्रिमात्राकालो विरामः कार्यः । एवमेव वेदमंत्राणां पाठविधौ केवले मंत्रोच्चारणे वा सर्वत्राध्ययनस्यायं नियमो बोध्यः, करणीयश्च वैदिकैरेवंविधो विरामः । वैदिकैर्वेदमंत्रोच्चारणावसरे प्रणवस्यादावुच्चारणं (त्रिमात्रिकं) प्लुतं कृत्वा "भूर्भुवः स्वः" इति तिसृणां व्याहृतीनां तथैव सावित्रीमंत्रस्याप्युच्चारणमन्तरा संहितापाठो मंत्रपाठो वा नारम्भणीयः ।

सर्वानुक्रमसूत्रे प्रथमेऽध्याये "ऋषिच्छन्ददेवतादीन्येतान्यविदित्वा योऽधीतेऽनुब्रूते जपति जुहोति यजति याजयते तस्य ब्रह्म निर्वीर्यं भवति यातयामं भवत्यथान्तराश्व गर्तं वाऽऽपद्यते स्थाणुं वर्च्छेति प्रमीयते पापीयान् भवतीति" । तथैव "अथ विज्ञाये-

तानि योऽधीते तस्य वीर्यवदथ योऽर्थवित्तस्य वीर्यवत्तरं भवति जपित्वा हुत्वेष्ट्वा तत्फलेन युज्यते" इत्युक्तम् । अतश्च ऋषिच्छन्ददेवतादीनामिव मंत्राणां वर्णजातिदैवतानामपि ज्ञानेन वेदाध्ययनकर्तॄणां तत्तत्कर्मणि मंत्रप्रयोगञ्च विदधतां फलाफलत्वेन योगी जायते तदपि न विस्मरणीयं वैदिकैः ।

हस्तचालनविधावुदात्तादिस्वराणां ज्ञानम्—वेदेषूदात्तानुदात्तस्वरितादयः स्वरा हस्तस्य चालनद्वारैव प्रदर्श्यन्ते । वेदपाठकाः स्वदक्षिणहस्तम् उपर्यधो मध्ये वामदक्षिणभागयोर्वा नयन्तस्तत्तत्स्वरान् दर्शयन्ति । यथा—उदात्तस्वरे हस्तस्योर्ध्वगमनम् (दक्षिणकर्णसमीपे इति यावत्), उदात्तस्वरोच्चारे गात्राणामायामेनोर्ध्वगमनं भवति ततश्च यः स्वरो निष्पद्यते तस्य स्वरस्य "उदात्तसंज्ञा" उक्ता । यथा—अग्मा ३ इ पत्क्नी । लाजी ३ न् ॥ अनुदात्तस्वरे हस्तस्याधोनयनम् हृदयप्रदेशे च नयनम् ॥ यस्य स्वरस्योच्चारणे गात्राणां मार्दवेन नीचैरधोगमनं भवति ततश्च यः स्वर उत्पद्यते तस्य "अनुदात्तसंज्ञा" उक्ता । यथा—"आर्षेयऽऋषीणाम्" ॥ स्वरितस्वरे हस्तस्य मध्येऽधो वा सन्निवेशनम् । गात्राणामूर्ध्वाधोगमनेनोदात्तानुदात्तस्वरयोः समाहारेण यः स्वर उद्भवति तस्य "स्वरितसंज्ञा" उक्ता । यथा "धान्यमसि" वैष्णव्यौ" । एवं तत्तत्स्वरोच्चारे हस्तस्य सन्निवेशोऽपि त्र्यङ्गुलान्तरायो (न तु स्वमनसैव लघुर्दीर्घो वा हस्तप्रक्षेपः) हस्तचालनद्वारा तत्र तत्र तत्तत्स्वरप्रदर्शनपूर्वको नातिदीर्घो ह्रस्वो वा कार्यः । स्वदक्षिणवामपार्श्वयोस्तिर्यग्घस्तचालने स्वरविधौ तु षडङ्गुलान्तरं बोध्यम् । अत्रोपर्यधोभागे निर्दिष्टानामुदात्तानुदात्तस्वरितस्वराणां प्रचयस्वराणाञ्च विज्ञानं लेखद्वारा न प्रदर्शनयोग्यमतस्तद्वेदाध्ययनकाल एव स्वगुरोः सकाशाद्याज्ञवल्क्यशिक्षातो महर्षिकात्यायनप्रणीतशुक्लयजुःप्रातिशाख्यस्याध्ययनद्वारा चावश्यं वेदपाठकैः संपादनीयं नान्यथा वेदाध्ययनं फलजनकं भवेत्स्वस्य परस्य वा ।

वेदे सन्धिप्रकरणम्—वेदे चतुर्विधः सन्धिरुक्तः। लोपाऽऽगमविकाराः प्रकृतिभावश्च। तस्यापि ज्ञानमावश्यकं वेदविदाम्। यत्र द्वयोः स्वरयोर्मध्ये मंत्रादौ सन्ध्यभावस्तत्र विवृत्तिनामा एका वृत्तिर्विज्ञेया। साऽपि "पिपीलिका-पाकवती-वत्सानुसारिणी-वत्सानुसृजितेति चतुर्विधा। तथा च "करिणी कुर्वणी चैव हरिणी हरिता तथा। तद्वद्धंसपदा नाम पञ्चैताः स्वरभक्तयः" ॥ इति स्वरभक्तयोऽपि पञ्चविधा वर्तन्ते। आसामपि लक्षणान्युदाहरणानि च शिक्षाया ज्ञेयानि। यत्र मंत्राणां मध्येऽनुस्वारस्य ॡ इत्याकारकेन चिह्नेन गुरुभूतोच्चारणं, ७ॅ इत्याकारकेन चिह्नेन लघुभूतोच्चारणमपि यथा निर्दिष्टं तत्तत्र तथैवोच्चारणीयं प्रदर्शनीयञ्च। वेदे वकारस्य कुत्र (व) गुरुभूतोच्चारणं यकारस्य स्वकारोच्चारणं कुत्र विभाषयाऽऽम्रेडितपदे कथमुच्चारणं कुत्र च वकारस्येषत्स्पृष्टत्वं-(लघुभूतोच्चारणम्) तत्सर्वमपि महर्षिणा कात्यायनेन योगिवर्येण याज्ञवल्क्येन च स्वस्वविरचिते ग्रन्थे सुस्पष्टं सोदाहरणं निर्दिष्टम्। तत्त उद्धृत्य कतिपयाः श्लोका लिख्यन्ते मया दिग्दर्शनाय। "पादाद्यश्च पदाद्यश्च तथाऽवग्रहकालिकम्। सुस्पष्टं (कालविलम्बेन गुरुभूतम्) तं विजानीयात्तत्तत्कालविलम्बनम् ॥ वकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुर्लघुर्लघूत्तरः। आदौ गुरुर्लघुर्मध्ये पादान्ते च लघूत्तरः ॥ सन्धिजौ च पदान्तीयावुपसर्गपरौ लघू। अथ-मा-न-स-शब्देभ्यो विभाषाऽऽम्रेडिते यवौ ॥ पञ्चमादुत्तरो यो वो यदि नैकपदे भवेत्। संहितायां लघुः सोऽथ पदकाले गुरुर्भवेत् ॥ यो वां वा वै मंत्रपाठे लघवो गुरवः पदे। उपसर्गपरो यस्तु स वकारो लघुर्मतः" ॥ इति वकारस्य सुस्पृष्टत्वमीषत्स्पृष्टत्वञ्च ज्ञेयम्। तथाच यकारस्य जकारोच्चारणे "पादादौ च पदादौ च संयोगावग्रहेषु यः। जशब्द इति विज्ञेयो योऽन्यः स य इति स्मृतः ॥ हकाररेफसंयुक्त ऋवर्णादय एव वा। सुस्पृष्टं तं विजानीयाद्यकारो नान्ययुग् यदि ॥ उपसर्गात्परो यस्तु पदादिरपि दृश्यते। ईषत्स्पृष्टो (जकारोच्चारणरहितः) यथा वियन्त पदच्छेदे परो भवेत् ॥ विभाषया यकारश्च नित्यमाम्रेडितेऽपि च। यत्र यत्रेति मा यज्ञं तथामेति-

पदादिभिः ॥ अथात उत्तरो यः स्यात्तथा नेतिपदात्परः । भवतीत्यपि पूर्वैव तथा च सपदादपि ॥ अथावयमादित्यादावथो ये अस्य दृश्यते । न यत्परो यथा च स्यात्सपदे तदुदाहृतः ॥ य.. लक्षणं यस्य वकारस्यापि तद्भवेत् । यत्र यत्र विशेषः स्यादिदानीं स स कथ्यते ॥ त्वदर्थवाचिनौ वो वां वा वै यदि निपातजा .. शाश्च विकल्पार्थो ईषत्स्पृष्टास्तु ते स्मृताः ॥ एते श्लोका अवश्यं सार्था अध्येतव्याः ॥

वेदे स्वरसन्धिप्रकरणम्—उदात्तादयः परे स्वराः । "अभिनिहित-क्षैप्र-प्रश्लिष्ट-तैरोव्यञ्जन-तैरोभाव-पादवृत्त-ताथाभाव्य-भेदेन सप्तविधा अपि जात्येन सह अष्टौ स्वरितस्वराः । तेषां नीचस्वरपरा अभिनिहित-क्षैप्र-प्रश्लिष्टा ज्ञेयाः । वेदः असि वेदोसि । भागः असि भागोसि । कः असि कोसि । इत्यादौ "अकारे च" (शु. य. प्रा. ४ अ. ४३ सू.) इत्यनेनोकारे कृते "एदोद्भ्यामकारः" (शु. य. प्रा. ३ अ. सू. ६१) इति पूर्वरूपे वेदोसि । अत्र अभिनिहिताख्यः स्वरः । यत्र इवर्णं उवर्णश्च यकारं वकारं क्रमेणानुदात्तेऽसवर्णस्वरे परे प्राप्नोति तत्र क्षैप्राख्यः स्वरः । यथा-त्रि-अम्बकम्-त्र्यम्बकम् । यत्र इवर्णं इवर्णेन सह संयुतो (दीर्घः) उदात्तानुदात्तस्वरविशिष्टो भवति तत्र प्रश्लिष्टाख्यः स्वरः । यथा अभि-इन्धताम्-अभीन्धताम् । यत्रोदात्तपूर्वः स्वरः तस्मात्परः स्पर्शादिवर्णो व्यञ्जनयुतस्तत्र तैरोव्यञ्जनाख्यः स्वरः । यथा-इडे-रन्ते-हव्ये-काम्ये चन्द्रे इत्यादौ बोध्यम् । एवं गोपताविति गो पतौ इत्यत्र तैरोविरामः । यत्र स्वरितमध्ये विवृत्तिः (स्वरयोर्मध्ये सन्ध्यभावः) तत्र पादवृत्ताख्यः स्वरः । यथा-श्वित्रऽआदित्त्योर्मर्त्त्यानाम् । यत्र द्वयोरुदात्ताक्षरयोर्मध्ये विरामस्तत्र ताथाभाव्याख्यः स्वरः । यथा-तनू-नप्त्र इति तनू नप्त्रे इत्यादौ ।

वर्णप्रकरणे वर्णदैवताद्यधिकारः—तत्र स्वराणां नानाविधवर्णत्वं प्रतिपादितम् । स्पर्शवर्णानां कृष्णत्वम् । अन्तःस्थानां

कपिलत्वम्। ऊष्माक्षराणाम् असवर्णत्वम्। एवं तत्तद्वर्णानां तत्तद्वर्णभेदेन मुखनासिकस्थानाद्युच्चरितत्वेन नीलत्वं पीतत्वं श्वेतत्वं हरितत्वम् अतिनीलत्वञ्च कथितम्। एवमेव कण्ठ्याद्युच्चार्यमाणानां वर्णानां दैवताधिकारे आग्नेयत्वं नैर्ऋत्यत्वं सौम्यत्वं वायवत्वं रौद्रत्वम् आश्विनत्वं शेषाणां वैश्वदेवत्वञ्च पदानां दैवतत्त्वमुक्तम्। स्वराणां ब्राह्मणत्वम्। प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थवर्गाणामाद्याक्षराणां चतुर्णां (क च ट त प, ख छ ठ थ फ, ग ज ड द ब, घ झ ढ ध भ) क्षत्रियत्वम्। पञ्चानां वर्गानामन्तिमा ये ङ ञ ण न माः तथाच ये अन्तस्थाः य र ल वा एतेषां वैश्यत्वम्। ऊष्माणः स ष श हाः हकारश्च तेषां शूद्रत्वं बोध्यम्।

वर्णप्रकरणे सन्ध्यधिकारः—सन्ध्यधिकारश्चतुर्विधः। लोपागमविकाराः प्रकृतिभावश्चेति। यथा—लोपे अयक्ष्माः मा अयक्ष्मामा। शततेजाः वायुः शततेजाव्वायुः॥ अत्रोभयत्र विसर्गस्य लोपः। आगमे यथा—प्रत्यङ्सोमः प्रत्यङ्क्सोमः। प्राङ्सोमः प्राङ्क्सोमः। अत्र ककारस्यागमो विधीयते। तथैवात्र अस्मान्त्सीते। त्रीन्त्समुद्रान्। अत्र तकारागमो जातः। विकारे—आ इदम्। एदम्। आ इमे एमे। आ इष्यः एष्यः। प्र इषितः प्रेषितः। अत्र गुणो विधीयते। प्रकृतिभावे—यथा-आशुः शिशानः। युञ्जानः प्रथमम्। अदितिः षोडशाक्षरेण। इन्द्राग्नीऽआगतम् इत्यादिषु विसर्गस्य सन्धेश्च प्रकृतिभावः॥

अध्ययनविधिर्वेदाध्ययने नियमाश्च—अध्ययनविधौ वेदपाठचिकीर्षुः प्राङ्मुख उदङ्मुखः पूज्यपूजकयोर्मध्ये प्राचीतिन्यायेन वा कुशकंवलाद्यासने उपविश्य नान्यमतिः स्वदक्षिणोरुभागे स्वदक्षिणहस्तकूर्परं निधाय स्वयमन्यैः सह वा प्रणवव्याहृतीसावित्रीपूर्वकं मधुरस्वरैर्वेदपाठं विदध्यात्। तत्रापि काकस्वरं, शङ्कितं, भीतम्, उद्घृष्टम्, अव्यक्तं, मूर्ध्निगतं (अत्युच्चस्वरेणोच्चारणम्), स्थानवर्जितम् (उदात्तानुदात्तस्वरितादीनां तत्तत्स्थानानुच्चारणम्), विरसं, (शृण्वतामानन्दजनकादिधर्मरहितम्), विस्वरं, विश्लिष्टं,

विषमाहतं, व्याकुलं (चित्तविक्षेपादिना पठनम्), तालहीनम् (मंत्राणां याथातथ्येन स्वरसहितोच्चारणरहितम्) इत्यादयश्चतुर्दशाध्ययन-दोषाः परिवर्जनीया एव ।

वैदिकाः स्वस्य प्रमादेनोद्भूतान्यज्ञानेन कृतान्यपि सर्वपापानि वेदाध्ययने नित्यं निरताः सन्तः ऋक्संहितां यजुःसंहितां साम-संहितां वा सरहस्यां ज्ञात्वा पठन्तस्त्रिभिः पाठैर्दहन्ति अपि तु वेदमाश्रित्य पापं कुर्वतां वेदपाठञ्च कुर्वतां पापानि न नाशमायान्तीत्यपि तत्रैव प्रतिपादितम् । यथा "न वेदबलमाश्रित्य पापकर्मरतिर्भवेत् । अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दह्यन्ते कर्म नेतरत्" । तथा च न कदापि *स्वररहितो वेदपाठः कार्यः । ये स्वरविहीनम् ऋक्-यजुः-सामवेदाध्ययनं कुर्वन्ति ते अनृच ऋगादिभिर्दग्धा मरणानन्तरं वियोनिं सङ्गच्छन्ते ॥ †तथैव स्वरज्ञानेन सहार्थज्ञानमपि कर्मणां सिद्धये वेदविद्भिरवश्यं बोद्धव्यम् । अज्ञानेनोच्चारिता एकाऽपि स्वरादिरहिता मात्राऽनर्थजनका भूत्वोभयं (यजमानमृत्विजञ्च) पातयति । वेदाध्ययनं कुर्वद्भिरेते "चुं[1]ळु-नौ[2]का-स्फु[3]टो-द[4]ण्डी स्व[5]स्तिको-मु[6]ष्टिकाकृतिः । एते वै हस्तदोषाः स्युः प[7]रशुश्चैव सप्तमः ॥" इति सप्त हस्तदोषाः सुतरां परित्याज्या एव । वेदमंत्रोच्चारण-काले वर्णान्न हन्यान्नापि वेदमंत्रान्गानसदृशं गायेन्नापि शरीरमितस्ततः कम्पयेत् । वेदारम्भे प्रथमतो (प्रारम्भे) येन मध्यम-नीचोच्चप्लुतस्वरेणाध्ययनं समारब्धं तेनैव स्वरेण समापयेन्न तु मध्ये मंत्राणां नीचोच्चस्वरं विदध्यात् । दृष्टिरपि स्वकीयहस्ताग्रे संस्थाप्य मंत्रार्थमनुचिन्तयेत् । हस्तस्य चालनेऽपि हस्तस्योपरि वामदक्षिणभागयोर्यथाक्रमनं तथैव मुखेन वर्णोच्चारणं स्वरप्रक्षेपश्च सर्वं युगपत् कुर्यात् । ॥ ४ ॥

* "हस्तहीनं तु योऽधीते स्वरवर्णविवर्जितम् । ऋग्यजुःसामभिर्दग्धो वियोनिमधिगच्छति ॥" † "हस्तेन वेदं योऽधीते स्वरवर्णार्थसंयुतम् । ऋग्यजुःसामभिः पूतो ब्रह्मलोके महीयते ॥"

न कदापि हस्तभ्रष्टः स्वरभ्रष्टो वा वेदपाठफलं प्राप्नोति। स्वकीयकण्ठस्वरस्य माधुर्यत्वसंपादनाय प्रत्यहं वेदपाठकर्त्रा "आम्रपालाशबिल्वानामपामार्गशिरीषयोः। वाग्यतः प्रातरुत्थाय भक्षयेद्दन्तधावनम्॥ खादिरश्च कदम्बश्च करवीरकरञ्जकौ। एते कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणस्तु यशस्विनः" इति वृक्षाणां दन्तधावनं कर्तव्यं तेनास्य कण्ठस्य सूक्ष्मत्वं माधुर्यञ्च जायते॥ तथैव "त्रिफलां लवणाक्तेन भक्षयेच्छिष्यकः सदा। क्षीणमेधाजनन्येषा स्वरवर्णकरी तथा"॥ एतेन लवणेन सहिता त्रिफला ग्राह्येत्युपायोऽपि मेधाविवर्धनः प्रदर्शितः। अध्ययनवेलायां मध्येऽवसाने दक्षिणवामयोः स्वरयोश्चोर्ध्वक्षेपेऽधःक्षेपे च यत्र यत्राङ्गुलिनिर्देशः प्रदर्शितस्तत्र तत्र शिक्षानुसारेण कुमारीकुचयोरिव वत्सस्य शृङ्गयोरिव एतादृश ÷ उभयक्षेपः, ॄ एतादृशोऽधःक्षेपः, एतादृशः ॄ ॢ दक्षिणवामयोः क्षेपोऽनुस्वारस्यैतादृशो ७ं ह्रस्वः, एतादृशो ६ दीर्घः, मकारे मुष्टयाकृतिस्तकारे कुण्डलाकृतिर्नकारे नखाग्रे स्पर्शनम् इत्यादि सर्वं गुरोः सकाशाज्ज्ञातव्यम्। अध्ययनविधौ के च संदेहमधिगच्छन्ति विद्याप्राप्तुवद्भिश्च के के दोषाः परिवर्जनीया इत्यपि तत्रोक्तम्। एतद्विषये भगवान् महर्षिर्याज्ञवल्क्यः स्वयं शिक्षायां कथयति वा यश्च वेदाध्ययनकाले उपांशु (अस्पष्टमात्रास्वरवर्णम्) अधीते यश्चाध्ययनकाले वित्रसन् (अनवधानपूर्वकम्) भीत इव पठति सोऽपि सर्वदा पाठकाले संदेहं प्राप्नोत्येव। यश्च जडः, अलसः, अतिरोगग्रस्तः, विस्मृतमनाश्च सोऽपि विद्यां नाधिगच्छति। अपि तु यश्च अहेर्गणाद् इव, सम्मानान्नरकाद्र इव, स्त्रीभ्यो राक्षसीभ्य इव भयं हृदि सङ्गच्छते स एव विद्यामवाप्नोति। अथवा गुरोः शुश्रूषया पुष्कलधनप्रदानेन प्रतिविद्यया वा विद्या प्राप्यते नान्य उपायो विद्याप्राप्तये।

वेदमंत्रोच्चारे कया रीत्या नादः कार्यः—तत्तत्पदानां नादविधावपि शाखायां वानरा इव "इहेहैषाम्" इत्यादौ, भाद्रपदे मेघा इव "शुक्रन्दुदुहे" इत्यादौ, कामलुब्धः कुक्कुट इव "कुकुटोसि" इत्यादौ, पुत्रवती नारी स्नेहाद्यथा मधुरं स्वपुत्रं चुम्बते तद्वत्

"युञ्जानः" इत्यादौ, हयं दृष्ट्वा वडवा स्वां योनिं शनैः शनैर्विकुरुते तद्वत् "सन्दुन्दुभे" इत्यादौ, दुर्दुरस्य-मण्डूकस्योदरं यथा प्रफुल्लते तद्वत् "अपाम्फेनेन" इत्यादौ भाराक्रान्तो यथा श्वासं गृह्णाति तद्वत् "अद्भ्यः संम्भृतः" इत्यादौ, कामातुरा नारी यथा स्वं पतिं जारं वा "सि सि" इति शब्दविशेषेण यथाह्वयति तद्वत् "सिꣳहासि" इत्यादौ, आकाशे स्वीयौ पक्षौ विस्तार्यानन्तरं गृध्रस्तौ यथा संकोचयति तद्वत् "वादूर्ध्वीनस्ते" इत्यादौ, यथानादं वर्णाः प्रयोक्तव्याः। नात्र वेदोच्चारणेषु केनापि मनःपूतमुच्चारणं कर्तुं शक्यते। परंपरयाऽप्राप्तविद्या गुरूणां सन्निधौ स्थित्वा ये वेदविद्यां क्रमपुरःसरं नाधीतास्तेऽन्यशास्त्रेषु पारीणा अपि न याज्ञवल्क्यमहर्षिभिर्विरचितशिक्षानिर्दिष्टवर्णोच्चारणाद्यनुकूलोच्चारणं तथाच कात्यायनमहर्षिप्रणीतं शुक्लयजुःप्रातिशाख्याध्ययनमन्तरा द्वित्वाद्रिकञ्च सुस्पष्टतरं कर्तुं प्रभवन्ति।

ऋग्यजुःसाममंत्राणां सागरत्वम्।—शिक्षायां महर्षिणा याज्ञवल्क्येन "संहितासारबहुलः पदसंज्ञासमाकुलः। क्रमसन्धिसमाकीर्णो दुस्तरो मंत्रसागरः॥ ऋक्संहितां त्रिरभ्यस्य यजुषां वा समाहितः। साम्नां वा सरहस्याञ्च सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ संहिता नयते सूर्यं पदञ्च शशिनः पदम्। क्रमश्च नयते सूक्ष्मं यत्तत्पदमनामयम्॥ कालिन्दी संहिता ज्ञेया पदमुक्ता सरस्वती। क्रमेणाऽऽवर्तिता गंगा शम्भोर्वाणी तु नान्यथा॥ यथा महाह्रदं प्राप्य क्षिप्तो लोष्टो विनश्यति। एवं दुश्चरितं सर्वं वेदे त्रिवृति मज्जति"॥ एतैः पञ्चभिः श्लोकैर्महर्षिणा ऋग्यजुःसाममंत्राणां दुस्तरं सागरत्वमुक्तम्। तथैव ऋग्यजुःसाममंत्राणां तिसृभिरावृत्तिभिर्महापापादीनां नाशसामर्थ्यमपि द्योतितम्। एवञ्च संहितापाठः कर्तारमादित्यलोकं नयति, पदपाठश्चन्द्रस्य लोकं प्रापयति। क्रमपाठश्चानामयमविक्रियं ब्रह्मणश्चिदात्मकस्य स्वरूपं नयति। वेदमंत्राणां गङ्गादिस्वरूपत्वमपि तत्रैव-यथा संहिताया कालिन्दी-यमुनास्वरूपं पदानां सरस्वतीस्वरूपं क्रमस्य गंगायाः स्वरूपं च ज्ञेयम्। यथा यमुनाद्या नद्यः स्वजले स्नानकर्तारं पवित्रीकुर्वन्ति तथैव वेदानां संहिता-

पदक्रमपाठकर्तारोऽपि तानधीत्य यमुनाप्रभृतिनदीषु कृतस्नानसदृशं पावित्र्यं लभन्त इति। एतदन्यच्चावश्यकं भगवता योगिवर्येण महर्षिणा याज्ञवल्क्येन कात्यायनेन च वैदिकानां हितकाम्यया सर्वं स्वे स्वे ग्रन्थे व्याख्यातम्। तत उद्धृत्य दिग्दर्शनरूपेण किञ्चिन्मयाऽत्र प्रदत्तम्॥

किञ्च विदितं भवतामस्मिन्भारतवर्षे वहूनां संस्कृतमुद्रणालयानां मध्ये पञ्च दशैव परिगणिता एव मूर्ध्नि मुद्रणालया वर्तन्त इति। तेषामपि मोहमयी(मुंबई)स्थः **"निर्णयसागरनामा मुद्रणालयः"** सर्वेषां मूर्ध्नि तिष्ठतीति च। अस्मिन्मुद्रणालये प्रायः संस्कृतभाषाया महाराष्ट्रीयभाषाया हिन्दीभाषायाश्च विविधा ग्रन्थाः प्रकाश्यन्ते। वेदवैदिककाव्यसाहित्यन्यायधर्मशास्त्रप्रभृतिसर्वेषु विषयेषु प्रकाश्यमाना ग्रन्थाः शुद्धाः सुस्पष्टाक्षरा विश्वसनीयाश्चेति प्रसिद्धमेव। प्रायो द्वित्रिषु वर्षेष्वपरिसमाप्तेषु सर्वविषयाणां ग्रन्थानां प्रकाशनं परंपरया भवत्येवानिशम्। पूर्वमियं शुक्लयजुर्वेदसंहिता तच्छास्त्रविद्द्वारैव संशोधिताऽऽसीत्। अधुना क्रियमाणे मुद्रापणे तस्याधिकारिवर्गै-र्मह्यं संशोधनायोक्तम्। मया त्वस्याः संशोधने सर्वेषां वैदिकब्राह्मणानां पूर्वतोऽप्यधिकतरं समुपयोगः स्यादिति विचारितम्। ततोऽहं याज्ञवल्क्यमहर्षिभिर्विरचितयाज्ञवल्क्यशिक्षानुसारेण कात्यायनमहर्षिभिश्च विरचितकात्यायनशुक्लप्रातिशाख्यसूत्रानुसारेण च संशोधनाय प्रवृत्तोऽस्मि तथापि मन्येऽहं यद्दुस्तरेऽस्मिन्मंत्रसमुदायरूपमहासागरे मदीयावगाहनं मम "बालचेष्टैव" एतत्तत्तच्छास्त्रज्ञातार एवावबोधि-ष्यन्तीति। कात्यायनमहर्षिप्रणीतं श्रीशुक्लयजुःप्रतिशाख्यसूत्रम् अष्टाध्यायैर्युक्तं वर्तते तदप्यधुना दुर्लभतरम्। मया च तस्योपरि "आनन्द-पुरवास्तव्यैर्वज्रसुतोवटनामभिः सुप्रसिद्धैः पण्डितप्रवरैर्विरचितं कालिकातायां मुद्रापितं भाष्यं समाकलय्य मंत्रेषु यकारस्वकारयोर्भेदो वकारेऽपि द्वित्वैकत्वयोर्भेदः ७ ६ ६ ३ ÷ ब ह्य-त्क्न-ष्ण-द्वित्त्वादिकं तथैव व्याकरणरीत्या यत्र स्थले तथाविधं रूपं न जायते तत्र तथाविधस्य रूपस्य वैदिकव्याकरणरीत्या प्रदर्शनार्थं "अमृतवर्षिणीं टिप्पणीं" कृत्वा यथामति यथाशक्ति यथाज्ञानं मंत्राणां संशोधन-

पुरःसरमियं संहिता तत्तच्छास्त्रेषु कृतपरिश्रमाणां विद्यासंपन्नानां भवतां पुरः समुपस्थाप्यते । शुक्लयजुर्वेदमंत्राणां द्वित्वादिकस्य संशोधनं प्रथमाध्यायमारभ्य त्र्यध्यायपर्यन्तं मदीयप्रकृतेरस्वास्थ्येन तत्तथैवान्यदपि दृष्टिदोषवशान्मानुषदोषत्वाद्वा क्वचित् संशोधने स्खलनं भवेत् तदेतत् "नीरक्षीरविवेकन्यायेन" द्रक्ष्यन्ति भवन्तो बहुश्रुता इति प्रार्थ्यते ।

कियद्दुर्बोधमनेकविधञ्च वरीवर्तते तत्तु त एव कल्प्स्यन्ते नात्र सामान्यतया सर्वेषामवसरः ।

मयात्र न विस्मर्तुं योग्यं मदीयपरमसुहृद्भिर्वेदवेदाङ्गविद्भी "राजपिप्पलाप्रदेशान्तर्वर्तिनर्मदातटस्थभालोदग्रामनिवासिभिरपि सम्प्रति मुम्बापुरीवास्तव्यैः पंड्योपाह्वैः शास्त्रिवर्यैस्तुलजाशंकरधीरजरामशास्त्रिभिः" प्रारंभत आसमाप्ति प्रातिशाख्यशिक्षादिद्वारा संशोधने टिप्पण्याञ्च समथाभावेऽपि स्वस्य यत्साहाय्यं स्वकीयं मत्वा परिदत्तम् ।

इति शम् ।

शके १८७२ चैत्रशुक्लप्रतिपदि रविवासरे

ता. १९-३-५०

इति प्रार्थयते मोहमयीकृतनिवासो विदुषामनुचरः

आचार्योवटङ्कत्रिकमजीतनुजनूरमृतलालशास्त्री

(जामनगर-वास्तव्यः)

॥ अथ श्रीवाजसनेयसंहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका ॥

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अक्क्रुन्नकर्म्म	३	४७	अुग्नयेगृहपतये	१०	२३	अुग्निन्तम्मन्न्ये	१५	४१
अक्क्रन्ददुग्निः {	१२ १२ १२	६ २१ ३३	अुग्नयेत्त्वामह्यम्	७	४७	अुग्निन्दूतम्	२२	१७
अक्क्षुन्नमीमदन्तु	३	५१	अुग्नयेनीकवतेप्प्रथमुजान्	२४	१६	अुग्निःपुशुरासीत्	२३	१७
अुक्क्षुराजायकितुवम्	३०	१८	अुग्नयेनीकवतुरोहिताञ्जिः	२९	५९	अुग्निःपृथुर्द्धर्म्मणः	१०	२९
अग्नुऽआयूंषि {	१९ ३५	३८ १६	अुग्नयुेपीवानम्	३०	२१	अुग्निःप्प्रियेषु	१२	११७
अग्नुऽइन्द्रुवरुण	३३	४८	अुग्नयुेस्वाहासोमाय	२२	६	अुग्निमुद्यहोतारम् {	२१ २८ २८	५९ २३ ४६
अुग्नयेकव्युवाहनाय	२	२९	अुग्नयुेस्वाहासोमायुस्वाहेन्द्राय	२२	२७	अुग्निँरुप्सुनञ्ञिमु	१८	५१
अुग्नयेकुटरून्	२४	२३	अग्नाऽ३इपत्क्नीवन्	८	१०	अुग्निरस्स्मिुजन्न्मना	१८	६६
अुग्नयेगायुत्त्राय	२९	६०	अुग्नावुग्निश्श्चरति	५	४	अुग्निरेकाक्क्षरेण	९	३१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अग्निर्ऋषिः पवमानः	२६	९	अग्निस्तिग्मेन	१७	१६	अग्ने त्वम्पुरीष्यः	१२	५९
अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः	३	९	अग्निꣳस्तोमेन	२२	१५	अग्ने त्वꣳसुजागृहि	४	१४
अग्निर्ज्योतिषा	१३	४०	अग्निꣳहृदयेन	३९	८	अग्ने दक्षाय	२	२०
अग्निर्देवता	१४	२०	अग्निꣳहोतारम्	१५	४७	अग्ने दिवोऽअर्णम्	१२	४९
अग्निर्मूर्द्धा दिवः	३ १३ १५	१२ १४ २०	अग्नीषोमयोरुज्जितिम्	२	१५	अग्ने नय सुपथा	५ ७ ४०	३६ ४३ १६
अग्निर्वृत्राणि	३३	९	अग्नेऽअङ्गिरः	१२	८	अग्नेः पक्षतिर्वायोः	२५	४
अग्निश्च पृथिवी	२६	१	अग्नेऽअच्छा वदेह नः	९	२८	अग्ने पत्नीरिहावह	२६	२०
अग्निश्च मऽआपश्च	१८	१४	अग्ने गृहपते	२	२७	अग्ने पवस्व	८	३८
अग्निश्च मऽइन्द्रश्च	१८	१६	अग्ने जातान्	१५	१	अग्ने पावक रोचिषा	१७	८
अग्निश्च मे घर्मश्च	१८	२२	अग्ने तमद्याश्वम्	१५ १७	४४ ७७	अग्ने प्रेहि प्रथमः	१७	६९
अग्निष्वात्तानृतुमतः	१९	६१	अग्ने तव	१२	१०६	अग्नेऽभ्यावर्त्तिन्	१२	७
अग्निष्वात्ताः पितरः	१९	५९	अग्ने त्वन्नः	३ १५ २५	२५ ४८ ४७	अग्ने ब्रह्म गृभ्णीष्व	१	१८

	अ०	मं०
अग्नेयत्तेंदिवि	१२	४८
अग्नेयत्तेंशुक्रम्	१२	१०८
अग्नेंपुक्क्ष्वाहि	१३	३६
अग्नेरनीकम्	८	२४
अग्नेर्जनित्रम्	५	२
अग्नेर्भागोसि	१४	२४
अग्नेर्वोपन्नगृहस्य	६	२४
अग्नेंवाजजिद्वाजम्	२	७
अग्नेवाजस्य	१५	३५
अग्नेवेंहोत्रम्	२	९
अग्नेंव्रतपतेव्रतञ्चरिष्ष्यामि	१	५
अग्नेंव्रतपतेव्रतमचारिषम्	२	२८

	अ०	मं०
अग्नेंव्रतपास्त्वे	५ / ५	६ / ४०
अग्नेशर्द्धमहते	३३	१२
अग्नेंसहस्राक्क्ष	१७	७१
अग्नेसहस्वपृतनाः	९	३७
अग्नेस्त्तनूरसि	१ / ५	१५ / १
अग्नेस्वाहाकृणुहि	२७	२२
अग्रेणीरसि	६	२
अग्नेंबृहन्नुषसाम्	१२	१३
अङ्गान्यात्क्मन्	१९	९३
आङ्गिरसोनः	१९	५०
अचिक्रदद्वृषा	३८	२२
अच्छायमेति	२७	१४

	अ०	मं०
अच्छिन्नस्यते	७	१४
अजस्रमिन्दुम्	१३	४३
अजारेंपिशङ्गिला	२३	५६
अजीजनोहिपवमान	२२	१८
अजोह्यग्नेरजनिष्ट	१३	५१
अतिनिहोऽअतिस्रिधः	२७	६
अतिविश्श्वाः परिष्ठाः	१२	८४
अत्त्यन्न्याँ२ऽअगान्नान्यम्	५	४२
अत्रपितरोमादयद्ध्वम्	२	३१
अत्रातेरूपमुत्तमम्	२९	१८
अथैतानष्टौ	३०	२२
अदब्धेभिःसवितः	३३ / ३३	६९ / ८४

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अदि॑तिर्द्यौरदि॑तिः	२५	२३	अ॒दुभ्यः॒स्वाहा॑	२२	२५	अनु॑तेशुष्म॑म्	३३	६७
अदि॑तिष्ट्वादे॒वी	११	६१	अ॒दुग्धादे॒वाऽउदि॑ता	३३	४२	अनु॑त्तमातेम॑घवन्	३३	७९
अदि॑त्त्या॒स्त्वक्	४	३०	अ॒धा॒यथा॑नः	१९	६९	अनु॑त्त्वामा॒ता॑मं॑यता॒म्	४	२०
अदि॑त्त्यास्त्वापृ॒ष्ठे	१४	५	अ॒धा॒ह्य॒ग्ग्ने॒क्क्रतोः	१५	४५	अनु॑त्त्वा॒रथो॒ऽअनु॒	२९	१९
अदि॑त्त्यास्त्वामू॒र्द्धन्	४	२२	आधि॑नऽइन्द्रै॒षा॒म्	३३	४७	अनु॑नो॒द्द्यानु॑मतिः	३४	९
अदि॑त्त्यैरा॒स्न्नासि॒वि॒ष्णोः	१	३०	आधि॑पत्क्न्यसि	१५	१४	अनु॑वीरैरनु॑पुष्या॒स्म	२६	१९
अदि॑त्त्यैरा॒स्न्नासी	३८	३	अ॒द्ध्यवोचदधि॒वक्क्ता	१६	५	अने॑जदेकु॒म्मन॑सः	४०	४
अदि॑त्त्यैरा॒स्न्नास्यदि॑तिष्ट्वे	११	५९	अ॒द्ध्वंरु॒सोऽअद्रि॑भिः	२०	३१	अ॒न्त॒रग्ने॒रु॒चा॒त्त्वम्	१२	१६
अदि॑त्त्यैव्युन्द॑नम्	२	२	अ॒नु॒ड्ड्वा॒न्व॑यः	१४	१०	अ॒न्त॒रा॒मि॒त्रावरु॑णा	२९	६
अर्हश्श्रमस्य॒केतवः	८	४०	अ॒नु॒ड्ड्वा॒हम॒न्वार॑भामहे	३५	१३	अ॒न्त॒श्च॑रतिरो॒च॒ना	३	७
अ॒दुभ्यः॒क्षीरं॑व्य॑पिबत्	१९	७३	अना॑धृष्टा॒पु॒रस्त्ता॑त्	३७	१२	अ॒न्त॒स्ते॒द्द्यावा॑पृथि॒वी	७	५
अ॒दुभ्यः॒सम्भृ॑तः	३१	१७	अ॒ना॒धृष्यो॒जा॒तवे॑दाः	२७	७	अ॒न्ध॒न्तमः॒प्रवि॑शन्ति {	४० / ४०	९ / १२

	अ०	मं०
अन्धस्थान्धः	३	२०
अन्नपतेन्नस्य	११	८३
अन्नात्परिस्रुतोरसम्	१९	७५
अन्यदेवाहुर्विद्यायाः	४०	१३
अन्यदेवाहुःसम्भवात्	४०	१०
अन्यवापोर्द्धमासानाम्	२४	३७
अन्यावोऽअन्याम्	१२	८८
अन्वग्निरुषसा	११	१७
अन्विदनुमतेत्त्वम्	३४	८
अपश्यङ्गोपाम्	३७	१७
अपाघमपकिल्बिषम्	३५	११
अपाङ्म्भन्	१३	३०
अपातामश्विनाघर्म्मम्	३८	१३

	अ०	मं०
अपाधमदभिशस्तीः	३३	९५
अपान्त्वेमन्	१३	५३
अपाम्पृष्ठमसि {	११/१३	२१/२
अपाम्पेरुः	६	१०
अपाम्फेनेननमुचेः	१९	७१
अपामिदन्न्ययनम्	१७	७
अपाररुम्पृथिव्यै	१	२६
अपाꣳरसम्	९	३
अपितेषुत्रिषु	२३	५०
अपेतवीतविचसर्प्पता	१२	४५
अपेतोयन्तु	३५	१
अपोऽअद्य	२०	२२

	अ०	मं०
अपोदेवामधुमतीः	१०	१
अपोदेवीरुपसृज	११	३८
अप्प्सस्वतीमश्विना	३४	२९
अप्प्स्वग्नेसधिष्टवसौ	१२	३६
अप्प्स्वन्तरमृतम्	९	६
अबोध्यग्निःसमिधा	१५	२४
अभिगोत्राणिसहसा	१७	३९
अभित्यन्देवꣳसविता	४	२५
अभित्वाशूरनोनुमो	२७	३५
अभिधाऽअसिभुवनमसि	२२	३
अभिप्रवन्तसमनेव	१७	९६
अभिभूरसि	१०	२८

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अभियुज्ज्ञङ्गणीहिनः	२६	२१	अयन्दक्षिणाविश्वकर्म्मीत			अयम्पुश्चाद्विश्वव्यचास्तस्युरथ	१५	१७
अभीमम्महिमादिवम्	३८	१७	स्वरथस्वनश्च	१५	१६	अयम्पुरोभुवः	१३	५४
अभीषुणःसखीनाम् {	२७, ३६	४१, ६	अयन्नोऽअग्निः {	५, ७	३७, ४४	अयम्पुरोहरिकेशः	१५	१५
अभ्यूर्षतसुष्टुतिम्	१७	९८	अयमग्निःपुरीष्यः	३	४०	अयंवाम्मित्रावरुणा	७	९
अभ्यादधामिसमिधम्	२०	२४	अयमग्निर्गृहपतिः	३	३९	अयंवेनः	७	१६
अभ्यावर्त्तस्वपृथिवि	१२	१०३	अयमग्निर्वीरतमः	१५	५२	अयꣳसहस्रमृषिभिः	३३	८३
अभ्रिरसिनार्य्यसि	११	१०	अयमग्निःसहस्रिणः	१५	२१	अयꣳसोऽअग्निः	१२	४७
अमीषाञ्चित्तम्	१७	४४	अयमिहप्रथमः {	३, १५, ३३	१५, २६, ६	अर्थेतस्थ	१०	३
अमुत्रभूयादध	२७	९	अयमुत्तरात्	१५	१८	अर्द्धऽऋचैरुक्थानाम्	१९	२५
अमेवनःसुहवाः	२६	२४	अयमुपर्य्यर्वाग्वसुः	१५	१९	अर्द्धमासाःपरूꣳषि	२३	४१
अयन्तेयोनिर्ऋत्वियः {	३, १२, १५	१४, ५२, ५६	अयम्पुश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य			अम्मैभ्योहस्तिपम्	३०	११
अयन्दक्षिणाविश्वकर्म्मा	१३	५५	चक्षुः	१३	५६	अरुर्मणम्बृहस्पतिम्	९	२७

मन्त्र	अ०	मं०
अर्वाञ्चौऽअद्य	३३	५१
अवतत्य धनुष्ट्वम्	१६	१३
अवपतन्तीरवदन्	१२	९१
अवभृथनिचुम्पुणः	३ / ८	४८ / २७
अवरुद्रमदीमहि	३	५८
अवसृष्टा परापत	१७	४५
अविर्न्नमेषः	१९	९०
अवेष्टा दन्दशूकाः	१०	१०
अवोचामकवये	१५	२५
अंशुनाते	२०	२७
अंशुरंशुष्टे	५	७
अंशुश्चमे	१८	१९
अश्मन्नूर्ज्जम्	१७	१
अश्मन्वतीरीयते	३५	१०
अश्माचमे	१८	१३
अश्यामतङ्कामम्	१८	७४
अश्वस्तथैव	१२ / ३५	७० / ४
अश्वस्तूपरः	२४	१
अश्वस्त्वा	३७	९
अश्वावतीर्ग्गोमतीः	३४	४०
अश्वावतीᳬ सोमावतीम्	१२	८१
अश्विनं कृतस्यते	२०	३५
अश्विनागोभिः	२०	७३
अश्विनाघर्म्मम्	३८	१२
अश्विनातेजसा	२०	८०
अश्विनानमुचेः	२०	५९
अश्विनापिबताम्	२०	९०
अश्विनाभेषजम्	२०	६४
अश्विनाहविः	२०	६७
अश्विभ्याञ्चक्षुः	१९	८९
अश्विभ्याम्पच्यस्व	१०	३१
अश्विभ्याम्पिन्वस्व	३८	४
अश्विभ्याम्प्रातःसवनम्	१९	२६
अश्वो घृतेन	२९	१०
अषाढँयुत्सुपृतनास	३४	२०
अषाढासिसहमाना	१३	२६

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अष्टौव्यख्यत्	३४	२४	अस्मात्त्वमधि	३५	२२	अह्नैपारावतान्	२४	२५
असंख्याता सहस्राणि	१६	५४	अस्मिन्महत्यर्णवे	१६	५५	अह्रुतमसि	१	९
असवेस्वाहावसवेस्वाहा	२२	३०	अस्मेरुद्रामेहना	३३	५०	आकूतिमग्निम्	११	६६
असियमोऽअस्यादित्यः	२९	१४	अस्मेवोऽअस्त्विन्द्रियम्	९	२२	आकूत्यैप्रयुजे	४	७
असुन्वन्तमयजमानम्	१२	६२	अस्यप्रत्नामनु	३	१६	आकृष्णेनरजसा	३३ ३४	४३ ३१
असुर्य्यानामतेलोकाः	४०	३	अस्याजरासः	३३	१	आक्रन्दयबलम्	२९	५६
असौयस्ताम्रः	१६	६	अस्येदिन्द्रोवावृधे	३३	९७	आक्रम्यवाजिन्	११	१९
असौयासेना	१७	४७	अहं केतुना	३७	२१	आगत्यवाज्यध्वानम्	११	१८
असौयोवसर्प्पति	१६	७	अहरहरप्रयावम्	११	७५	आगन्मविश्ववेदसम्	३	३८
अस्कन्नमद्य	२	८	अहानिशम्भवन्तुनः	३६	११	आग्नेयःकृष्णग्रीवः	२९	५८
अस्ताव्यग्निः	१२	२९	अहाव्यग्नेहविः	२०	७९	आग्रयणश्चमे	१८	२०
अस्माकमिन्द्रः	१७	४३	अहिरिवभोगैः	२९	५१	आघायेऽअग्निम्	७	३२

२४

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
आच्याजानु	१९	६२	आतूनऽइन्द्र	३३	६५	आनुऽइन्द्रोहरिभिः	२०	४९
आच्छच्छन्दः	१५	५	आतेवत्सः	१२	११५	आनऽएतुमनः	३	५४
आजङ्घन्ति	२९	५०	आत्मनेमे	७	२८	आनासत्यात्रिभिः	३४	४७
आजिघ्रकलशम्	८	४२	आत्मन्नुपस्थे	१९	९२	आनोनियुद्भिः	२७	२८
आजुह्वानऽईड्यः	२९	२८	आत्मानन्ते	२९	१७	आनोभद्राः	२५	१४
आजुह्वानासरस्वती	२०	५८	आत्वाजिघर्म्मि	११	२३	आनोमित्रावरुणा	२१	८
आजुह्वानःसुप्रतीकः	१७	७३	आत्वाहार्षम्	१२	११	आनोयज्ञन्दिविस्पृशम्	३३	८५
आतम्भज	१२	२७	आदित्त्यङ्गर्भम्	१३	४१	आनोयज्ञम्भारती	२९	३३
आतत्तऽइन्द्रायवः	३३	२८	आदित्त्यैर्न्नः	२९	८	आन्त्राणिस्थालीः	१९	८६
आतिथ्यरूपम्	१९	१४	आधत्तपितरः	२	३३	आपतयेत्त्वा	५	५
आतिष्ठन्तम्परि	३३	२२	आनुऽइडाभिः	३३	३४	आपयेस्वाहा	९	२०
आतिष्ठवृत्रहन्	८	३३	आनुऽइन्द्रोदूरात्	२०	४८	आपवस्व	८	६३

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
आपश्चित्	३३	१८	आयङ्गौः पृश्निः	३	६	आरोदसीऽअपृणत्	३३	७५
आपोऽअस्मान्मातरः	४	२	आयद्दिषेन्नृपतिम्	३३	११	आवाचोमद्ध्यमरुहत्	१५	५१
आपोदेवीः	१२	३५	आयन्तुनः पितरः सोम्यासः	१९	५८	आवायोभूषशुचिपाः	७	७
आपोहृषत्	२७	२५	आयातुसुप	३३	८८	आविर्म्मर्याः	१०	९
आपोहिष्ठामयोभुवः {	११, ३६	५०, १४	आयात्त्विन्द्रः	२०	४७	आविश्वतः	११	२४
आप्यायस्वमदिन्तम	१२	११४	आयासायस्वाहा	३९	११	आवोदेवासः	४	५
आप्यायस्वसमेतुते	१२	११२	आयुर्म्मेपाहि	१४	१७	आशुः शिशानः	१७	३३
आब्रह्मन्ब्राह्मणः	२२	२२	आयुर्यज्ञेन {	९, १८, २२	२१, २९, ३३	आशुस्त्रिवृद्धान्तः	१४	२३
आमन्द्रैरिन्द्र	२०	५३	आयुष्मानग्ने	३५	१७	आश्रावयेति	१९	२४
आमावाजस्यप्रसवः	९	१९	आयुष्यंवर्च्चस्यम्	३४	५०	आसन्दीरूपम्	१९	१६
आमूरंजप्रत्त्यावर्त्तय	२९	५७	आयोष्ट्वासदने	१५	६३	आसीनासोऽअरुणीनाम्	१९	६३
			आरात्त्रिपार्थिवम्	३४	३२	आसुतेसिञ्चत	३३	२१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
आसुष्व्वयन्ती	२९	३१	इदम्मेब्रह्म	३२	१६	इन्द्रवायूऽइमे {	७, ३३	८, ५६
आहम्पितॄन्	१९	५६	इदंव्विष्णुर्व्विचक्क्रमे	५	१५	इन्द्रवायूबृहस्प्पतिम्	३३	४५
इच्छन्तित्त्वा	३४	१८	इदꣳहविः	१९	४८	इन्द्रवायूसुसन्दृशा	३३	८६
इडऽएहि {	३, ३८	२७, २	इन्दुर्द्दक्षः	१८	५३	इन्द्रश्चमरुतश्च	८	५५
इडाभिरग्निरीड्ड्यः	२१	१४	इन्द्रऽआसान्नेता	१७	४०	इन्द्रश्चसम्म्राट्	८	३७
इडाभिर्ब्भक्षानाप्नोति	१९	२९	इन्द्रगोमन्निहायाहि	२६	४	इन्द्रःसुत्रामास्ववान्	२०	५१
इडामग्ने	१२	५१	इन्द्रघोषस्त्वा	५	११	इन्द्रःसुत्रामाहृदयेन	१९	८५
इडायास्त्वापदे	३४	१५	इन्द्रन्दुरःकवष्यः	२०	४०	इन्द्रस्यक्क्रोडः	२५	८
इडेरन्तेहव्ये	८	४३	इन्द्रन्दैवीर्व्विशः	१७	८६	इन्द्रस्यरूपम्	१९	९१
इदमापः	६	१७	इन्द्रंव्विश्वाः {	१२, १५, १७	५६, ६१, ६१	इन्द्रस्यवज्रोमरुताम्	२९	५४
इदमुत्तरात्	१३	५७	इन्द्रमरुत्त्वऽइह	७	३५	इन्द्रस्यवज्रोऽसि	९, १०	५, २१
इदम्पितृभ्यः	१९	६८	इन्द्रमिद्धरी	८	३५	इन्द्रस्यवृष्णः	१७	४१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
इन्द्रस्युस्थूरसीन्द्रस्य	५	३०	इन्द्रायेन्दुम्	२०	५७	इमम्मेवरुण	२१	१
इन्द्रस्यौजस्स्थ	३७	६	इन्द्रेमम्प्रतराम्	१७	५१	इमᳬसाहस्रम्	१३	४९
इन्द्राग्नीऽअपादियम्	३३	९३	इन्द्रेहिमत्स्यन्धसः	३३	२५	इमᳯस्तनमूर्जस्वन्तम्	१७	८७
इन्द्राग्नीऽअव्यथमानाम्	१४	११	इन्द्रोविश्वस्य	३६	८	इमाऽउत्वापुरूवसो	३३	८१
इन्द्राग्नीऽआगतम्	७	३१	इन्द्रोवृत्रम्	३३	२६	इमान्तेधियम्	३३	२९
इन्द्राग्नीमित्रावरुणा	३३	४९	इन्धानास्त्वा	३	१८	इमागिरऽआदित्येभ्यः	३४	५४
इन्द्राग्न्योःपक्षतिः	२५	५	इमञ्जीवेभ्यः	३५	१५	इमातेवाजिन्	२९	१६
इन्द्रायत्त्वा	६, ३८	३२, ८	इमन्देवाः	९, १०	४०, १८	इमानुकम्भुवना	२५	४६
इन्द्रायाहिचित्रभानो	२०	८७	इमन्नोदेव	११	८	इमामगृभ्णन्नशनाम्	२२	२
इन्द्रायाहितूतुजानः	२०	८९	इमम्मूर्ध्नायुम्	१३	५०	इमामेऽअग्नऽइष्टकाः	१७	२
इन्द्रायाहिधियेषितः	२०	८८	इमम्माहिᳬसीरेकशफम्	१३	४८	इमारुद्रायतवसे	१६	४८
इन्द्रायाहिवृत्रहन्	२६	५	इमम्माहिᳬसीर्द्विपादम्	१३	४७	इमौतेपक्षावजरौ	१८	५२

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
इयन्तैसुज्ञिया	४	१३	इषेरायेरमस्व	१३	३५	ईशानायपरस्वतः	२४	२८
इयंवेदिःपरः	२३	६२	इष्कर्त्तारमध्वरस्य	१२	११०	ईशावास्यम्	४०	१
इयत्त्यग्रेऽआसीत्	३७	५	इष्कृतिर्नामवः	१२	८३	उक्ताःसंञ्चराऽएताः {	२४ / २४	१५ / १७
इयदस्यायुः	१०	२५	इष्टोऽअग्निराहुतः	१८	५७	उक्ताःसञ्चराऽएताःशुनासी-	२४	१९
इयमुपरि	१३	५८	इष्टोयज्ञः	१८	५६	उक्थेभिर्वृत्रहन्तमा	३३	७६
इरज्यन्नग्ने	१२	१०९	इहरतिरिह	८	५१	उक्षासमुद्रः	१७	६०
इरावतीधेनुमती	५	१६	इहैवाग्नेऽअधि	२७	४	उखाङ्कृणोतु	११	५७
इषमूर्जमहमितः	१२	१०५	ईडितोदेवैर्हरिवान्	२०	३८	उग्रँल्लोहितेन	३९	९
इषश्चोर्जश्च	१४	१६	ईड्यश्चासि	२९	३	उग्रश्चभीमश्च	३९	७
इषिरोविश्वव्यचा	१८	४१	ईदृक्षासऽएतादृक्षासः	१७	८४	उग्राविघनिना	३३	६१
इषेत्त्वोर्जेत्त्वा	१	१	ईदृङ्चान्यादृङ्च	१७	८१	उच्चातेजातम्	२६	१६
इषेपिन्वस्वोर्जे	३८	१४	ईर्म्मान्तासः	३४	२१	उच्छुष्मा ऽओषधीनाम्	१२	८२

सं. अ. २

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
उतनोहिर्बुध्न्यः	३४	५३	उदीचीमारोह	१०	१३	उद्वयन्तमसस्परि	२० २७ ३५ ३८	२१ १० २४ १४
उतस्म्मास्य	९	१५	उदीरतामवरः	१९	४९	उन्नतऽऋषभः	२४	८
उतेदानीम्	३४	३७	उदुतिष्ठ	११	४१	उपज्ज्मन्नुप	१७	६
उत्क्रामहते	११	२१	उदुत्तमम्	१२	१२	उपत्वाग्ने	३	४
उत्तानायामव	३४	१४	उदुत्यञ्जातवेदसम्	७ ८ ३३	४१ ४१ ३१	उपनःसूनवः	३३	७७
उत्तिष्ठन्नोजसा	८	३९	उदुत्वाविश्वे	१२ ३७	३१ ५२	उपप्प्रयन्तोऽअद्ध्वरम्	३	११
उत्तिष्ठब्रह्मणस्पते	३४	५६	उदेनमुत्तराम्	१७	५०	उपप्प्रागाच्छसनम्	२९	२३
उत्थायबृहती	११	६४	उदेपाम्बाहू	११	८२	उपप्प्रागात्परमम्	२९	२४
उत्सक्थ्याऽअव	२३	२१	उदुद्ग्राभञ्च	१७	६४	उपप्प्रागात्सुमन्मेधायि	२५	३०
उत्सादेभ्यः कुब्जम्	३०	१०	उद्दिवंस्तभानाम्	५	२७	उपयामगृहीतोसिध्रुवोसि	७	२५
उदक्क्रमीत्	११	२२	उद्धर्षयमघवन्	१७	४२	उपयामगृहीतोसिप्प्रजापतये	२३	४
उदग्नेतिष्ठ	१३	१२	उदुद्धुद्ध्यस्वाग्ने	१५ १८	५४ ६१	उपयामगृहीतोसिबृहस्पतिसुतस्य	८	९

	अ०	मं०
उपयामगृहीतोसिमधवेत्त्वा	७	३०
उपयामगृहीतोसिसावित्रोसि	८	७
उपयामगृहीतोसिसुशर्म्मासि	८	८
उपयामगृहीतोसिहरिरसि	८	११
उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वा	७	२२
उपयामगृहीतोस्यग्नयेत्त्वा	८	४७
उपयामगृहीतोस्यन्तः	७	४
उपयामगृहीतोस्यश्विभ्याम्	२०	३३
उपयामगृहीतोस्याग्रयणः	७	२०
उपयामगृहीतोस्यादित्येभ्यः	८	१
उपयामगृहीतोस्याश्विनम्	१९	८
उपश्वासयपृथिवीम्	२९	५५

	अ०	मं०
उपहूताऽइह	३	४३
उपहूताःपितरः	१९	५७
उपहूतोद्यौष्पितोपमाम्	२	११
उपह्वरेगिरीणाम्	२६	१५
उपावसृजत्त्मन्या	२९	३५
उपावीरस्युपदेवान्	६	७
उपास्मैगायतानरः	३३	६२
उभापिबतम्	३४	२८
उभाभ्यान्देव	१९	४३
उभावामिन्द्राग्नी	३	१३
उभेसुश्चन्द्र	१५	४३
उरुविष्णो	५, ५	३८, ४१

	अ०	मं०
उशन्तस्त्वा	१९	७०
उशिक्त्वन्देव	८	५०
उशिक्पावकः	१२	२४
उशिगसि	५	३२
उषस्तच्चित्रम्	३४	३३
उषासानक्तम्	२०	६१
उषासानक्ता	२०	४१
उस्राचेतम्	४	३३
उपेसुह्वी	२१	१७
ऊर्क्चमेसूनृताचमे	१८	९
ऊर्गस्याङ्गिरस्यूर्णम्रदाः	४	१०
ऊर्जंवहन्तीः	२	३४

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
ऊर्ज्जोनपाज्जातवेदः	१२	१०८	ऋजवेंत्त्वासाधवेंत्त्वा	३७	१०	ऋताषाड्ऋतधामा	१८	३८
ऊर्ज्जोनपातम्	२७	४४	ऋजीतेपरि	२९	४९	ऋतुथेन्द्रः	२०	६५
ऊर्द्ध्वऽऊषुणः	११	४२	ऋतञ्चमेमृतञ्चमे	१८	६	ऋधगित्था	३३	८७
ऊर्द्ध्वमेनम्	२३	२७	ऋतꣳसत्यम्	११	४७	एकयाच	२७	३३
ऊर्द्ध्वाऽअस्यसमिधः	२७	११	ऋतुजिच्च	१७	८३	एकयास्तुवत	१४	२८
ऊर्द्ध्वामारोह	१०	११	ऋतयेस्तेनहृदयम्	३०	१३	एकस्त्वष्टुः	२५	४२
ऊर्द्ध्वामेनाम्	२३	२६	ऋतवस्तऽ	२३	४०	एकस्मैस्वाहा	२२	३४
ऊर्द्ध्वोभवप्रति	१३	१३	ऋतवस्ते	२६	१४	एकाचमे	१८	२४
ऋक्क्सामयोःशिल्पे	४	९	ऋतवस्थऽऋतावृधः	१७	३	एजतुदशमास्यः	८	२८
ऋचंवाचम्	३६	१	ऋतञ्चसत्यञ्च	१७	८२	एण्ण्यह्नोमण्डूकः	२४	३६
ऋचेत्त्वारुचेत्त्वा	१३	३९	ऋतवानम्महिषम्	१२	१११	एतञ्जानाथ	१८	६०
ऋचोनामास्मि	१८	६७	ऋतावानंवैश्वानरम्	२६	६	एतत्तेरुद्रावसम्	३	६१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
एतन्तेदेवसवितः	२	१२	एवश्छन्दः	१५	४	एह्यूषुब्रवाणि	२६	१३
एतꣳसधस्थ	१८	५९	एवेदिन्द्रम्	२०	५४	ऐन्द्रःप्राणः	६	२०
एताऽअर्षन्ति	१७	९३	एषच्छागःपुरोऽ	२५	२६	ओजश्चमे	१८	३
एताऽउवꣳसुभगाः	२९	३	एषतेगायत्रः	४	२४	ओमासश्चर्षणीधृतः	७	३३
एताऽऐन्द्राग्नाः	२४	८	एषतेनिर्ऋते	९	३५	ओषधयःप्रतिगृभ्णीत	११	४८
एतावद्रूपम्	१९	३१	एषतेरुद्रभागः	३	५७	ओषधयःसम	१२	९६
एतावानस्य	३१	३	एषवस्तोमः	३४	४८	ओषधीःप्रति	१२	७७
एदमगन्म	४	१	एषस्यवाजी	९	१४	ओषधीरिति	१२	७८
एधोस्येधिषीमहि {	२०/३८	२३/२५	एषातेऽअग्ने	२	१४	ककुभꣳरूपम्	८	४९
एनाविश्वान्यर्यऽआ	२६	१८	एषातेशुक्रतनूः	४	१७	कत्यस्यविष्ठाः	२३	५७
एनावोऽअग्निम्	१५	३२	एषावःसासत्या	९	१२	कदाचनप्रयुच्छसि	८	३
एभिर्नोऽअर्कैः	१५	४६	एषोहदेवः	३२	४	कदाचनस्तरीरसि {	३/८	३४/२

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
कुत्र्याऽइव	१७	९७	कायस्वाहा	२२	२०	कुलायिनीघृतवती	१४	२
कयात्त्वन्नऽऊत्त्या	३६	७	कार्षिरसि	६	२८	कुविदङ्ग्यवम् {	१० १९ २३	३२ ६ ३८
कयानश्चित्रः	२७ ३६	३९ ४	काव्ययोराजानेषु	३३	७२	कृणुष्ष्वपाजः	१३	९
कल्पन्तान्ते	३५	९	कास्विदासीत् {	२३ २३	११ ५३	कृष्णग्रीवाऽआग्नेयाः {	२४ २४ २४	४ ६ १४
कुवुष्ष्युनव्यचस्वतीः	२०	६०	किᳬस्वित्सूर्य्यसमम्	२३	४७	कृष्णाभौमाः	२४	१०
कस्त्वाच्छ्यति	२३	३९	किᳬस्विदासीत्	१७	१८	कृष्णोसि	२	१
कस्त्वायुनक्ति	१	६	किᳬस्विद्वनङ्कः	१७	२०	केतुङ्कृण्वन्	२९	३७
कस्त्वाविमुञ्चति	२	२३	कुक्कुटोसि	१	१६	केष्वन्तःपुरुषः	२३	५१
कस्त्वासत्यः	२७ ३६	४० ५	कुतस्त्वमिन्द्र	३३	२७	कोऽअस्यवेदभुवनस्य	२३	५९
काऽईमरे	२३	५५	कुम्भोवनिष्टुः	१९	८७	कोऽदात्कस्म्मा	७	४८
काण्डात्काण्डात्	१३	२०	कुर्वन्नेवेहकर्म्माणि	४०	२	कोऽसिकतमः {	७ २०	२९ ४
कामङ्कामदुघे	१२	७२				कःस्विदेकाकी {	२३ २३	९ ४५

	अ०	मं०		अ०	म०		अ०	मं०
क्रमंद्ध्वमुग्निना	१७	६५	गायुत्रञ्छन्दौसि	३८	६	घृतम्मिमिक्षे	१७	८८
क्रुव्यादमुग्निम्	३५	१९	गायुत्रीत्रिष्टुप्	२३	३३	घृतवंतीभुवनानाम्	३४	४५
क्षुत्रस्यत्त्वापुरस्याय	३८	१९	गायुत्रेणत्त्वा	१	२७	घृताचीस्त्थः	२	१९
क्षुत्रस्युयोनिरसि	२०	१	गावुऽउपावता	३३ / ३३	१० / ७१	घृताच्यसिजुहूः	२	६
क्षुत्रस्योल्बमसि	१०	८	गृहामाविभीत	३	४१	घृतेनुसीता	१२	७०
क्षुत्रेणाग्नेस्वायुः	२७	५	गोत्रभिदङ्गोविदम्	१७	३८	घृतेनाक्तौपुशून्	६	११
क्षुपोराजन्	१५	३७	गोभिर्न्नसोमम्	२०	६६	घृतेनाअन्तसम्पुथः	२९	२
खुङ्गोवैश्श्वदेवः	२४	४०	गोमदूषुणासुत्त्या	२०	८१	चक्क्षुषःपिता	१७	२५
गुणानान्त्वा	२३	१९	ग्रहाऽऊर्ज्जाहुतयः	९	४	चतस्रश्चमेष्टौचमे	१८	२५
गुन्धुर्वस्त्त्वा	२	३	ग्रीष्म्मेणऽऋतुना	२१	२४	चतुस्त्रिꣳशत्तन्तवः	८	६१
गर्ब्भोऽअस्योषधीनाम्	१२	३७	घर्म्मैतत्तेपुरीषम्	३८	२१	चतुस्त्रिꣳशद्वाजिनः	२५	४१
गर्ब्भोदेवानाम्	३७	१४	घृतङ्घृतपावानः	६	१९	चतुःस्त्रक्तिर्न्नाभिः	३८	२०

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
चत्वारिꣳशच्चत्रयꣳ	१७	९१	जवोयस्ते	९	९	तँऽयज्ञम्बर्हिषि	३१	९
चन्द्रमाऽअप्स्वन्तरा	३३	९०	जिह्वामेभद्रम्	२०	६	तंवोदस्ममम्	२६	११
चन्द्रमामनसः	३१	१२	जीमूतस्येवभवति	२९	३८	तच्चक्षुर्देवहितम्	३६	२४
चित्तिञ्जुहोमि	१७	७८	जुषाणोबर्हिः	२०	४	ततोविराडजायत	३१	५
चित्पतिर्म्मा	४	४	ज्यैष्ठ्यञ्चमे	१८	४	तत्सवितुर्वरेण्यम्	३, २२, ३०	३५, ९, २
चित्रन्देवानाम्	७, १३	४२, ४६	ज्योतिरसि	५	३५	तत्सूर्यस्य	३३	३७
चिदसितयादेवतया	१२	५३	तऽआयजन्त	१७	२८	तदश्विना	१९	८२
चिदसिमनासि	४	१९	तम्पत्नीभिः	१५	२०	तदस्यरूपममृतम्	१९	८१
चोदयित्रीसूनृतानाम्	२०	८५	तम्प्रत्नथा	७	१२	तदिदासभुवनेषु	३३	८०
जनयत्यैत्वा	१	२२	तत्त्वायामि	१८, २१	४९, २	तदेजतितन्नैजति	४०	५
जनस्यगोपाः	१५	२७	तन्त्वाशोचिष्ठ	३	२६	तदेव	३२	१
जनिष्ठाऽउग्रः	३३	६४	तन्त्वासमिद्भिः	३	३	तद्विप्रासोविपन्यवः	३४	४४

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
तद्विष्णोः परमम्	६	५	तपसे स्वाहा	३९	१२	तस्मा अरङ्गमाम वः	११, ३६	५२, १६
तनूनपाच्छुचिव्रतः	२१	१३	तप्तायनी मे	५	९	तस्मादश्वा	३१	८
तनूनपात्पथः	२९	२६	तमिद्धर्भम्	१७	३०	तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः सम्भृतम्	३१	७
तनूनपादसुरः	२७	१२	तमिन्द्रम्पशवः	२०	६९	तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः	३१	६
तनूपा अग्नेसि	३	१७	तमीशानञ्जगतः	२५	१८	तस्य वयꣳसुमतौ	२०	५२
तनूपा भिषजा	२०	५६	तमुत्त्वा दध्यङ्	११	३३	तस्यास्ते सत्यसवसः	४	१८
तन्तुना रायस्पोषेण	१५	७	तमुत्वा पाथ्यः	११	३४	ता अस्य सूददोहसः	१२, १५	५५, ६०
तन्नस्तुरीपम्	२७	२०	तरणिर्विश्वदर्शतः	३३	३६	ता उभौ चतुरः पदः	२३	२०
तन्नो वातः	२५	१७	तव भ्रमासः	१३	१०	तानु आवोढम्	२०	८३
तन्मित्रस्य	३३	३८	तव वायवृतस्पते	२७	३४	ता नासत्या	२०	७४
तपश्च तपस्यश्च	१५	५७	तव शरीरम्	२९	२२	तान्पूर्वया	२५	१६
तपसे कौलालम्	३०	७	तवायꣳसोमः	२६	२३	ता भिषजा	२०	७५

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
ता७ꣳसवितुः	१७	७४	तेजोऽसिशुक्क्रम्	२२	१	त्रीन्त्समुद्रान्	१३	३१
तिरश्चीनः	३३	७४	तेनोऽअर्वन्तः	९	१७	त्र्यम्बकँयजामहे	३	६०
तिस्रऽइडा	२१	१९	तेहिपुत्रासः	३	३३	त्र्यवयोगायुत्र्यै	२४	१२
तिस्रस्त्रेधा	२०	६३	त्रयादेवाः	२०	११	त्र्यविश्चमे	१८	२६
तिस्रोदेवीर्बर्हिः	२७	१९	त्रातारमिन्द्रम्	२०	५०	त्र्यायुषञ्जमदग्नेः	३	६२
तिस्रोदेवीर्हविषा	२०	४३	त्रिधाहितम्पणिभिः	१७	१२	त्वन्नोऽअग्नेतव	३४	१३
तीव्रान्घोषान्	२९	४४	त्रिꣳशद्धामविराजति	३	८	त्वन्नोऽअग्नेवरुणस्य	२१	३
तुभ्यन्ताऽअङ्गिरः	१२	११६	त्रिपादूर्ध्वः	११	४	त्वमग्नऽईडितः	१९	६६
तेऽअस्ययोषणे	२७	१७	त्रीणितऽआहुः	२९	१५	त्वमग्नेद्युभिः	११	२७
तेऽआचरन्ती	२९	४१	त्रीणिपदा	३४	४३	त्वमग्नेप्रथमः	३४	१२
तेजः पशूनाम्	१९	९५	त्रीणिशता	३३	७	त्वमग्नेव्रतपाः	४	१६
तेजोऽसितेजः	१९	९	त्रिवृदसि	१५	९	त्वमङ्गप्रशꣳसिषः	६	३७

	अ०	मं०
त्वमिन्द्रप्प्रतूर्त्तिष्ष्व	३३	६६
त्वमिमाऽओषधीः	३४	२२
त्वमुत्तमास्योषधे	१२	१०१
त्वँय्यविष्ठ	१३ १८	३२ ७७
त्वयाहिनः	१९	५३
त्वष्टातुरीपः	२१	२०
त्वष्टादधुच्छुष्म्मम्	२०	४४
त्वष्टावीरन्देवकामम्	२९	९
त्वꣳसोमपितृभिः	१९	५४
त्वꣳसोमप्प्रचिकितः	१९	५२
त्वाङ्गन्धर्वाः	१२	९८
त्वाश्वित्रश्श्रवस्तम	१५	३१

	अ०	मं०
त्वामग्ग्नेऽअङ्गिरसः	१५	२८
त्वामग्ग्नेपुष्क्करात्	१५	२२
त्वामग्ग्नेयजमानाः	१२	२८
त्वामग्ग्नेवृणते	२७	३
त्वामद्यऽऋषे	२१	६१
त्वामिद्धिहवामहे	२७	३७
त्वाꣳहिमन्द्रतमम्	३३	१३
त्वेऽअग्ग्नेस्वाहुतः	३३	१४
दक्षिणामारोह	११	७८
दधिक्क्राव्णोऽअकारिषम्	२३	३२
दꣳष्ट्राभ्यांमलिम्लून्	११	७८
दस्रायुवाकवः	३३	५८

	अ०	मं०
दिग्भ्यःस्वाहा	३९	२
दिवःपृथिव्याः	२९	५३
दिवस्प्परि	३२	१८
दिविधाऽइमम्	३८	११
दिविपृष्टः	३३	९२
दिविविष्णुः	२	२५
दिवोमूर्द्धासि	१८	५४
दिवोवाविष्णऽउत	५	१९
दीक्षायैरूपम्	१९	१३
दीर्घायुस्ते	१२	१००
दुरोदेवीर्द्दिशः	२१	१६

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
दृतेदृꣳहमा	३६	१८	देवम्बुर्हिर्वैयोधसम्	२८	३५			
दृतेदृꣳहमामित्रस्य	३६	१८	देवम्बुर्हिर्वारितीनाम्	२१	५७			
दृशानोरुक्मः {	१२ १२	१ २५	देवम्बुर्हिर्वारितीनान्देवमिन्द्रः	२८	२१			
दृष्टापरिस्रुतः	१९	७९	देवम्बुर्हिर्वारितीनान्देवमि-					
दृष्ट्वारूपेव्याकरोत्	१९	७७	न्द्रंवयोधसम्	२८	४४			
दृꣳहस्वदेवि	११	५९	देवश्रुतौदेवेष्वाघोषतम्	५	१७	देवस्यसवितुर्म्मतिम्	२२	१४
देवऽइन्द्रः {	२१ २८	५५ १९	देवसवितः {	९ ११ ३०	१ ७ १	देवस्याहꣳसवितुःसवे {	० ९	३३ १३
देवकृतस्यैनसः	८	१३	देवसवितरेषतै	५	३९	देवहूर्य्यज्ञऽआच	१७	६२
देवन्देवंवोवसे	३३	९१	देवस्त्वासवितः	११	६३	देवागातुविदः	८	२१
देवम्बुर्हिःसरस्वती	२१	४८	देवस्यचेततः	२२	११	देवादेवानांभिषजा	२१	५३
देवम्बुर्हिरिन्द्रम्	२८	१२	देवस्यत्त्वासवितुःप्रसवे	१	१०	देवादैव्याहोतारा	२८	४०

अ.	मं.	अ.	मं.	अ.	मं.	अ.	मं.
१	२१	५	२६	६	३०	११	९
१	२४	६	१	९	३०	११	२८
५	२२	६	९	९	३८	१८	३७
२०	३	३७	१	३८	१		

॥ १८ ॥

	अ०	मं०
देवानाम्भद्रासुमतिः	२५	१५
देवान्दिवमगन्	८	६०
देवासुज्ञमतन्वत	१९	१२
देवासोहिष्मा	३३	९४
देवीऽउषासानक्ता	२८	३७
देवीऽउषासानक्तेन्द्रम्	२८	१४
देवीऽउषासावश्विना	२१	५०
देवीऽऊर्ज्जाहुतीदुघे	२१ २८ २८	५२ १६ ३९
देवीजोष्ट्रीवसुधिती	२८ २८	१५ ३८
देवीजोष्ट्रीसरस्वती	२१	५१
देवीद्यावापृथिवी	३७	३

	अ०	मं०
देवीरापऽएषवो	८	२६
देवीरापःशुद्धाः	६	१३
देवीरापोऽअपान्नपात्	६	२७
देवीद्वारऽइन्द्रम्	२८	१३
देवीर्द्वारोऽअश्विना	२१	४९
देवीर्द्वारोवयोधसम्	२८	३६
देवीस्तिस्रस्तिस्रः	२८ २१	१८ ५४
देवनन्नोमनसा	३४	२३
देवेभ्योहि	३३	५४
देवोअग्निःस्विष्टकृत्	२८ २८ २८	५८ २२ ४५
देवोदेवैः	२१ २८	५६ २०
देवोनराशंसः	२८	४२

	अ०	मं०
देवोवनस्पतिः	२८	४९
दैव्योवम्र्यः	३७	४
देहिमेददामिते	३	५०
दैव्याऽअध्वर्यवस्त्वा	२३	४२
दैव्यामिमाना	२०	४२
दैव्यायधर्त्रे	१७	५६
दैव्यावध्वर्यूऽ	३३ ३३	३३ ७६
दैव्याहोताराऽऊर्ध्वम्	२७	१८
दैव्याहोताराप्रथमा	२९	३२
दैव्याहोतारा	२१	१८
द्याम्मालेखीः	५	४३
द्युभिरक्तुभिः	३४	३०

सं. अ. ३

॥ १९ ॥

	अ०	मं०
द्यौःशान्तिः	३६	१७
द्यौरासीत्पूर्वचित्तिः	२३ / २३	१२ / ५४
द्यौस्तेपृथिव्युम्	२३	४३
द्यौस्तेपृष्ठम्	११	२०
द्रप्सश्चस्कन्द	१३	५
द्रविणोदाःपिपीषति	२६	२२
द्रापेऽअन्धसस्पते	१६	४७
द्रुपदादिव	२०	२०
द्वन्नःसर्प्पिरासुतिः	११	७०
द्वारोदेवीरन्वस्य	२७	१६
द्विपदायाश्चतुष्पदाः	२३	३४
द्वेविरूपेचरतः	३३	५

	अ०	मं०
द्वेस्रुतीऽअशृणवम्	१९	४७
धन्वनागाः	२९	३९
धुर्त्तादिवः	३७	१६
धातारातिः	८	१७
धानाःकरम्भः	१९	२१
धानानाᳬरूपम्	१९	२२
धानावन्तङ्करम्भिणम्	२०	२९
धान्यमसि	१	२०
धामच्छदग्निः	१८	७६
धामन्तेविश्वम्	१७	९९
धूम्रान्वसन्तायालभते	२४	११
धूम्रबभ्रुनीकाशाः	२४	१८

	अ०	मं०
धूरसिधूर्व	१	८
धृष्टिरस्यपाग्ने	१	१७
ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिः	१४	१
ध्रुवसदन्त्वा	९	२
ध्रुवासिधरुणा	१३	१६
ध्रुवासिधरुणेतः	१३	३४
ध्रुवासिद्ध्रुवोयम्	५	२८
ध्रुवोसिपृथिवीम्	५	१३
नक्तोषासासमनसा	१२ / १७	२ / ७०
नक्षत्रेभ्युःस्वाहा	२२	२८
नतंविदाथ	३४	५१
नतद्रक्षांᳬसि	१७	३१

॥ १९ ॥

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
नतस्यप्रतिमाऽअस्ति	३२	३	नमः शुङ्गवे	१६	४०	नमस्तेरुद्रमन्यवे	१६	१
नतेदूरेपरमा	३४	१९	नमः शम्भवाय	१६	४१	नमस्तेहरसे	१७ ३६	११ २०
नत्वावाँ२ऽअन्यः	२७	३६	नमः शुष्क्याय	१६	४५	नमः स्रुत्याय	१६	३७
नदीभ्यः पौञ्जिष्ठम्	३०	८	नमः श्वभ्यः	१६	२८	नमो गणेभ्यः	१६	२५
नभश्चनभस्यश्च	१४	१५	नमः सभाभ्यः	१६	२४	नमो ज्येष्ठाय	१६	३२
नमऽआशवे	१६	३१	नमः सिकत्याय	१६	४३	नमो धृष्णवे	१६	३६
नमऽउष्णीषिणे	१६	२२	नमः सृतेनिर्ऋते	१२	६३	नमो बभ्लुशाय	१६	१८
नमः कपर्दिने	१६	२९	नमः सेनाभ्यः	१६	२६	नमो बिल्मिने	१६	३५
नमः कूप्याय	१६	३८	नमः सोभ्याय	१६	३३	नमो मित्रस्य	४	३५
नमः कृत्स्नायतया	१६	२०	नमस्तऽआयुधाय	१६	१४	नमो रोहिताय	१६	१९
नमः पर्णाय	१६	४६	नमस्तक्षभ्यः	१६	२७	नमो वः पितरः	२	३२
नमः पार्याय	१६	४२	नमस्तेऽअस्तु	३६	२१	नमो वञ्चते	१६	२१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
नमोवन्न्याय	१६	३४	नराशꣳसुꣳप्प्रति	२०	३७	नाब्भ्याऽआसीत्	३१	१३
नमोवात्त्याय	१६	३९	नराशꣳसस्यमहिमानम्	२९	२७	नार्व्यैस्स्तेपल्ल्य÷	२३	२६
नमोविसृजद्भ्य÷	१६	२३	नम्म्यायपुँश्चलूम्	३०	२०	नाशयित्रीबलासस्या	१२	९७
नमोव्व्रज्ज्याय	१६	४४	नवदशभिरस्स्तुवत	१४	३०	निष्क्क्रमणन्निषदनम्	२५	३८
नमोस्स्तुनीलग्ग्रीवाय	१६	८	नवभिरस्स्तुवत	१४	२९	नियुत्त्वान्वायवा	२७	२९
नमोस्स्तुरुद्द्रेभ्योयेन्तरिक्क्षे	१६	६५	नवविꣳशत्त्यास्स्तुवत	१४	३१	निवेशनꣳसङ्गमनꣳ	१२	६६
नमोस्स्तुरुद्द्रेब्भ्योयेदिवि	१६	६४	नवाऽउँऽएतत्	२३ २५	१६ ४४	निर्षस द्धृतव्व्रतꣳ	१० २०	२७ २
नमोस्स्तुरुद्द्रेब्भ्योयेपृथिव्व्याम्	१६	६६	नहितेषाममा	३	३२	निहोताहोतृषदने	११	३६
नमोस्स्तुसर्प्पेब्भ्य÷	१३	६	नहिस्प्पशमविदन्	३३	६०	नीलग्ग्रीवाꣳशितिकण्ठादिवम्	१६	५६
नमोहिरण्ण्यबाहवे	१६	१७	नानाहिवान्देवहितम्	१९	७	नीलग्ग्रीवाꣳशितिकण्ठाꣳशर्वाऽ	१६	५७
नमोह्रस्स्वाय	१६	३०	नाभापृथिव्व्याः	११	७६	नृत्तायसूतम्	३०	६
नयत्त्परोनान्तरꣳ	२०	८२	नाभिम्मेचित्तम्	२०	९	नृषदेवेडप्सुषदे	१७	१२

	अ०	मं०
पञ्चदिशोदैवीः	१७	५४
पञ्चनद्यःसरस्वतीम्	३४	११
पञ्चस्वन्तःपुरुषऽ	२३	५२
पथस्पथःपरिपतिम्	३४	४२
पयःपृथिव्याम्	१८	३६
पयसाशुक्रममृतम्	१९	८४
पयसोरूपम्	१९	२३
पयसोरेतऽआभृतम्	३८	२८
परमस्याःपरावतः	११	७२
परम्मृत्योऽअनु	३५	७
परमेष्ठीत्त्वासादयतुदिवस्पृ	१५	५८
परमेष्ठीत्त्वासादयतुदिव स्पृष्ठेव्यचस्वतीम्	१५	६४
परमेष्ठ्यभिधीतः	८	५४
परस्याऽअधि	११	७१
परितेदूडभोरथो	३	३६
परितेधन्वनः	१६	१२
परित्वागिर्वणः	५	२९
परित्वाग्नेपुरम्	११	२६
परिद्यावापृथिवी	३२	१२
परिनोरुद्रस्य	१६	५०
परिमाग्नेदुश्चरितात्	४	२८
परिवाजपतिः	११	२५
परिवीरसिपरित्वा	६	६
परीतोषिञ्चता	१९	२
परीत्यभूतानि	३२	११
परीमेगामनेषत	३५	१८
परोदिवापरऽएना	१७	२९
पवमानःसोऽअद्य	१९	४२
पवित्रेणपुनीहि	१९	४०
पवित्रेस्थोवैष्णव्यौ	१, १०	१२, ६
पशुभिःपशूनाप्नोति	१९	२०
पष्ठवाट्चमे	१८	२७
पष्ठवाहौविराजः	२४	१३
प्रातर्नोऽअश्विना	२०	६२
पावकयायः	१७	१०
पावकवर्चाःशुक्रवर्चाः	१२	१०७

२१ ॥

	अ०	मं०
पावकानःसरस्वती	२०	८४
पाहिनोऽअग्नऽएकया	२७	४३
पितानोऽसिपितानः	३७	२०
पितुन्नुस्तोषम्	३४	७
पितृभ्यःस्वधायिभ्यः	१९	३६
पीवोऽअन्नारयिवृधः	२७	२३
पुत्रमिवपितरौ {	१०	३४
	२०	७७
पुनन्तुमादेवजनाः	१९	३९
पुनरासद्यसदनम्	१२	३९
पुनन्तुमापितरः	१९	३७
पुनरूर्ज्जानिवर्त्तस्व {	१२	९
	१२	४०
पुनर्न्नःपितरो	३	५५

	अ०	मं०
पुनर्म्मनःपुनरायुः	४	१५
पुनस्त्वादित्यारुद्रा	१२	४४
पुनातितेपरिस्रुतम्	१९	४
पुराक्रूरस्यविसृपो	१	२८
पुरीष्यासोऽअग्नयः	१२	५०
पुरीष्योऽसिविश्वभराः	११	३२
पुरुदस्मोविषुरूपऽ	८	३०
पुरुषऽएवेदम्	३१	२
पुरुषमृगश्चन्द्रमसः	२४	३५
पूर्णादर्विपरापत	३	४९
पूषणंवनिष्ठुना	२५	७
पूषन्तवव्रतेवयं	३४	४१

	अ०	मं०
पूषापञ्चाक्षरेण	९	३२
पृच्छामित्वाचितये	२३	४९
पृच्छामित्वापरमन्तम्	२३	६१
पृथिविदेवयजन्योषध्याः	१	२५
पृथिवीचमऽइन्द्रश्च	१८	१८
पृथिवीच्छन्दः	१४	१९
पृथिव्याऽअहम्	१७	६७
पृथिव्याःपुरीषम्	१४	४
पृथिव्याःसधस्थात्	११	१६
पृथिव्यैस्वाहा	२२	२९
पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निः	२४	४
पृषदश्वामरुतः	२५	२०

॥ २१ ॥

	अ०	मं०
पृष्ठीम्मेराष्ट्रम्	२०	८
पृष्ठोदिविपृष्ठो	१८	७३
प्रघासिनोहवामहे	३	४४
प्रजापतयेच	२४	३०
प्रजापतयेत्त्वा	२२	५
प्रजापतयेपुरुषान्	२४	२९
प्रजापतिःसम्भ्रियमाणः	३९	५
प्रजापतिर्व्विश्वकर्म्मामनः	१८	४३
प्रजापतिश्चरति	३१	१९
प्रजापतिष्ट्वा	१३	१७
प्रजापतेनत्त्वदेतान्	१०, २३	२०, ६५
प्रजापतेस्तपसा	२९	११
प्रजापतौत्त्वा	३५	६
प्रतद्विष्णुस्तवते	५	२०
प्रतद्वोचेदमृतन्नु	३२	९
प्रतिक्षत्रेप्प्रति	२०	१०
प्रतिपदसि	१५	८
प्रतिपन्थाम्	४	२९
प्रतिश्रुत्कायाऽअर्त्तनम्	३०	१९
प्रतिस्पर्शः	१३	११
प्रतीचीमारोह	१०	१२
प्रतूर्त्तंवाजिन्	११	१२
प्रतूर्वन्नेह्यवक्रामन्	११	१५
प्रत्युष्टꣳरक्षः	१, १	७, २९
प्रथमाद्वितीयैः	२०	१२
प्रथमावांꣳसरथिना	२९	७
प्रनूनंब्रह्मणस्पतिः	३४	५७
प्रनोयच्छत्त्वर्य्यमा	९	२९
प्रपर्वतस्यवृषभस्य	१०	१९
प्रप्प्रायमग्निः	१२	३४
प्रबाहवासिसृतम्	२१	९
प्रमन्महेशवसानाय	३४	१६
प्रमुञ्चधन्वनस्त्त्व	१६	९
प्रयाभिर्यासिदाश्वाꣳसम्	२७	२७
प्रवऽइन्द्रायबृहते	३३	९६
प्रवायुमच्छाबृहती	३३	५५

	अ०	मं०
प्रवांवृजेसुप्प्रया॰	३३	४४
प्रवीरुयाशुचंय॰	३३	७०
प्रवौमुहेमन्दमानुायान्धुसो	३३	२३
प्रवौमुहेमहिनमं॑	३४	१७
प्रसद्यभस्म्मंना	१२	३८
प्रस्त्तरेणंपरिधिनां	१८	६३
प्रागपागुदंगधुराक्	६	३६
प्राचीनंबुर्हिःप्प्रदिशां	२९	२९
प्राचीमनुंप्प्रदिशुं	१७	६६
प्राच्यैंदिशेस्वाहा	२२	२४
प्राणदाऽअंपानुदा॰	१७	१५
प्राणपामेंऽअपानुपा॰	२०	३४

	अ०	मं०
प्राणम्मैंपाह्यपानं	१४	८
प्राणश्चंमेऽपानश्च	१२	२
प्राणायंमेवर्च्चौंदा॰	७	२७
प्राणायुस्वाहां	२२, २३	२३, १८
प्रातरुग्निम्प्रात॰	३४	३४
प्रातर्ज्जितुंभगंम्	३४	३५
प्रेताजयंतानर॰	१७	४६
प्रेदंग्नेज्ज्योतिंष्म्मान्	१२	३२
प्रेद्धोंऽअग्ने	१७	७६
प्रैतुब्रह्मंणस्प्पति॰	३३, ३७	८९, ७
प्रैतुंवाजी	११	४६
प्रैषेभिं॑प्प्रैषान्	१९	१९

	अ०	मं०
प्रोथदश्श्वोन	१५	६२
प्रोह्यमाणुःसोमुऽ	८	५६
बण्णमुहाँ२ऽअंसि	३३	३९
बट्सूंर्य्युश्श्रवंसा	३३	४०
बर्हिंषद॰पितर॰	१९	५५
बुलविज्ज्ञायस्त्थविंरु॰	१७	३७
बुह्वीनाम्पिुता	२९	४२
बाहूमेबलंम्	२०	७
बीभुत्त्सायैंपौल्क्कुसम्	३०	१७
बृहदिन्द्रांय	२०	३०
बृहन्निदिुद्ध्मऽ	३३	२५
बृहंस्प्पतेऽअति	२६	३

	अ०	मं०
वृहस्प्पतेपरि	१७	३६
वृहस्प्पतेवाजंजय	९	११
वृहस्प्पतेसवितः	२७	८
वोधामेऽअस्य	१२	४२
ब्रह्मक्षत्रम्पवते	१९	५
ब्रह्मजज्ञानम्	१३	३
ब्रह्मणस्पतेत्त्वमस्य	३४	५८
ब्रह्मणेब्राह्मणम्	३०	५
ब्रह्मसूर्य्यसमम्	२३	४८
ब्रह्माणिमेमतयः	३३	७८
ब्रह्मणमद्य	७	४६
ब्रह्मणासःपितरः	२९	४७

	अ०	मं०
ब्राह्मणोस्यमुखम्	३१	११
भगंऽएवभगवान्	३४	३८
भगप्रणेतर्भग	३४	३६
भद्रङ्कर्णेभिः	२५	२१
भद्राऽउतप्प्रशस्त्तयः	१५	३९
भद्रोनोऽअग्निराहुतः	१५	३८
भद्रोमेसिप्प्रच्च्यवस्व	४	३४
भवतन्नःसमनसौ	५, १२	३, ६०
भायैदार्वाहारम्	३०	१२
भुज्युःसुपर्णः	१८	४२
भुवोसज्ज्ञस्य	१३, १५	१५, २३
भूतायत्त्वानारातये	१	११

	अ०	मं०
भूम्म्याऽआखून्	२४	२६
भूरसिभूमिरस्य	१३	१८
भूर्भुवःस्वःतत्त्सवितुः	३६	३
भूर्भुवःस्वद्यौरिव	३	५
भूर्भुवःस्वःसुप्प्रजाः	३	३७
भेषजमसि	३	५९
मखस्यशिरोसि	३७	८
मधवेस्वाहा	२२	३१
मधुनक्त्तमुतोषसः	१३	२८
मधुमतीर्न्नऽइषं	७	२
मधुवाताऽऋतायते	१३	२७
मधुमान्नः	१३	२९

॥ २३ ॥

मधुश्चमाधवश्च
मद्ध्वांसज्जन्नंक्षसे
मनसः काममाकूतिम्
मनस्तऽआप्यायताम्
मनोजूतिर्जुषताम्
मनोनयेषु
मनोन्वाह्वामहे
मनोमेतर्प्पयत
मन्यवेयस्ताप्म्
मयिगृह्णाम्म्यग्ग्रे
मयित्त्यदिन्द्रियम्
मयीदमिन्द्रः

अ०	मं०	
१३	२५	मयुः प्राजापत्यः
२७	१३	मरुताᳬस्कन्धाः
३९	४	मरुतोयस्यहि
६	१५	मरुत्वन्तम्वृषभम्
२	१३	मरुत्वाँ२ऽइन्द्र
७	१७	मर्म्माणितेवर्म्मणा
३	५३	मशकान्केशैः
६	३१	महाँ२ऽइन्द्रोनृवदा
३०	१४	महाँ२ऽइन्द्रोयऽओजसा
१३	१	महाँ२ऽइ·द्रोवज्रहस्तः
३८	२७	महानाम्न्योरेवत्त्यः
२	१०	महिंत्रीणामवोस्तु

अ०	मं०	
२४	३१	महीद्यौः पृथिवी
२५	६	महीनाम्पयोसि
८	३१	महीमूषुमातरम्
७	३६	महोऽअग्नेः समिधानस्य
७	३८	महोऽअर्णः सरस्वती
१७	४९	माच्छन्दः प्रमा
२५	३	मातऽइन्द्रते
७	३९	माताचतेपिताचतेग्ग्रम्
७	४०	माताचतेपिताचतेग्ग्रे
२६	१०	मातेवपुत्रम्
२३	३५	मात्वाग्निर्द्ध्वनयीत्
३	३१	मात्त्वातपत्प्रियः

अ०	मं०
१३	३२
४	३
२१	५
३३	१७
२०	८६
१४	१८
१०	२२
२३	२४
२३	२५
१२	६१
२५	३७
२५	४३

॥ २३ ॥

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
मानुःशःसुः	३	३०	मित्रस्यचर्षणीधृतः	११	६२	मृगोनभीमः	११	७१
मानस्तोकेतनये	१६	१६	मित्रस्यमा	५	३४	मेधाम्मेवरुणः	३२	१५
मानोमहान्तमुत	१६	१५	मित्रःहुवेपूतदक्षम्	३३	५७	मोषूणऽइन्द्रात्र	३	४६
मानोमित्रोवरुणः	२५	२४	मित्रावरुणाभ्यान्त्वा	७	२३	यऽआत्मदाबलदा	२५	१३
मापोमौषधीः	६	२२	मित्रोनऽएहि	४	२७	यऽइन्द्रऽइन्द्रियम्	२०	७०
माभेर्म्मासंविक्थाः	१ / ६	२३ / २५	मित्रोनवाक्षरेण	९	२३	यऽइमाविश्वा	१७	१७
मामाहिंसीज्जनिता	१२	१०२	मीढुष्टमशिवतम	१६	५१	यऽइमेद्यावापृथिवी	२९	३४
मावोरिषत्	१२	९५	मुखःसदस्य	१९	८८	यऽएतावन्तश्च	१६	६३
मासुभित्थाः	११	६८	मुञ्चन्तुमाशपथ्यात्	१२	९०	यकोसकौशकुन्तिका	२३	२२
माहिर्भूर्म्मा	६ / ८	१२ / २३	मूर्द्धानन्दिवः	७ / ३३	२४ / ८	यकासकौशकुन्तकः	२३	२३
मित्रश्चमऽइन्द्रश्च	१८	१७	मूर्द्धावयःप्रजापतिः	१४	९	यङ्क्रन्दसीऽअवसा	३२	७
मित्रःसुःसृज्य	११	५३	मूर्द्धासिराट्	१४	२१	यजानोमित्रावरुणा	३३	३

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
यजुर्भिराप्यन्ते	१९	२८	यत्तेसोमदिविज्योतिः	६	३३	यदत्त्युपजिह्विका	११	७४
यज्जाग्रतोदूरं	३४	१	यत्पुरुषंव्यदधुः	३१	१०	यदत्ररिप्रंरसिनः	१९	३५
यज्ञंयज्ञंगच्छ	८	२२	यत्पुरुषेणहविषा	३१	१४	यदद्यसूरऽउदिते	३३	२०
यज्ञस्यदोहः	८	६२	यत्प्रज्ञानमुत	३४	३	यदद्यकच्चवृत्रहन्	३३	३५
यज्ञायज्ञावः	२७	४२	यत्रधाराऽअनपेताः	१८	६५	यदश्वस्यक्रविषः	२५	३२
यज्ञेनयज्ञमयजन्त	३१	१६	यत्रबाणाःसम्पतन्ति	१७	४८	यदश्वायवासः	२५	३९
यज्ञोदेवानाम् {	३८ / ३३	६४ / ६८	यत्रब्रह्मंच	२०	२५	यदस्याऽअंहुभेद्याः	२३	२८
यतेस्वाहाधावते	२२	८	यत्रेन्द्रश्च	२०	२६	यदाकूतात्	१८	५८
यतोयतःसमीहसे	३६	२२	यत्रौषधीः	१२	८०	यदापिपेषमातरं	१९	११
यत्तेगात्राद्ग्निना	२५	३४	यथेमांवाचम्	२६	२	यदापोऽअघ्न्याऽइति	२०	१८
यत्तेपवित्रम्	१९	४१	यदक्रन्दः	२९	१२	यदाबध्नन्दाक्षायणाः	३४	५२
यत्तेसादेमहसा	२५	४०	यदग्नेकानिकानि	११	७३	यदिजाग्रद्यदिस्वप्नम्	२०	१६

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
रेतोमूत्त्रंविजहाति	१९	७६	व्वनेषुव्व्युन्तरिक्क्षम्	४	३१	व्वसुन्तेनऽऋतुना	२१	२३
रेवतीरमंदूध्वंवृहस्प्पते	६	८	व्वयन्तेऽअद्यररिमा	१८	७५	व्वसंवुस्त्रयोदशाक्क्षरेण	९	३४
रेवतीरमंदूध्वमुस्मिन्	३	२१	व्वयन्नामुप्प्रब्ब्रवामा	१७	९०	व्वसंवस्त्त्वाकृण्ण्वन्तु	११	५८
रोहितोधूम्म्ररोहितः	२४	२	व्वयःसोमव्व्रते	३	५६	व्वसंवुस्त्त्वाच्छ्रन्दन्तु	११	६५
लाङ्गलम्पवीरवत्	१२	७१	व्वयःहित्त्वांप्प्रयति	८	२०	व्वसंवस्त्त्वाञ्जन्तु	२३	८
लोकम्पृणच्छिद्रम् {	१२ १५	५४ ५९	व्वरुणःक्क्षत्रम्	२०	७२	व्वसंवस्त्त्वाधूपयन्तु	११	६०
लोमभ्भ्यःस्वाहा	३९	१०	व्वरुणःप्प्राविता	३३	४६	व्वसुचमेव्वसतिश्च	१८	१५
लोमानिप्प्रयतिर्म्ममु	२०	१३	व्वरुणस्योत्तम्भनमसि	४	३६	व्वसुभ्भ्युऽऋश्श्युान्	२४	२७
व्वक्क्ष्यन्तीवेदागनीगन्ति	२९	४०	व्वरुत्रीन्त्वष्टुः	१३	४४	व्वसुभ्भ्यस्त्त्वा	२	१६
व्वनस्प्पतिरवसृष्टः	२०	४५	व्वर्षाभिर्ऋतुना	२१	२५	व्वसूनाम्भागोसि	१४	२५
व्वनस्प्पतेवसृजा	२७	२१	व्वर्षाहृऋतूनाम्	२४	३८	व्वसोःपवित्त्रमसि	१	२
व्वनस्प्पतेव्वीडूङ्गः	१२	५२	व्वसन्तायकपिञ्जलान्	२४	२०	व्वसोःपवित्त्रमसिशतधारम्	१	३

	अ०	मं०
यस्त्तेस्त्तर्नः॑शशयो	३८	५
यस्म्मांज्जातम्	३२	५
यस्म्मान्नजातः	८	३६
यस्म्मिन्त्सर्वाणि	४०	७
यस्म्मिन्नश्श्वास॑ः	२०	७८
यस्म्मिन्नृचः॑साम	३४	५
यस्यकुम्म्भोगृहे	१७	५२
यस्यप्प्रयाणम्	११	६
यस्यायंविश्श्वऽ	३३	८२
यस्यांस्त्तेघोर	१२	६४
यस्येमेहिमवन्त॑ः	२५	१२
यस्यैतेयुज्ञियं॑ः	८	२९

	अ०	मं०
यस्यौषधी॑ःप्प्रसर्पथ	१२	८६
याऽइषवोयातुधनानाम्	१३	७
याँ२ऽआवह॑ः	८	१९
याऽओषधी॑ःपूर्वा	१२	७५
याऽओषधी॑ःसोमराज्ञीर्बह्वीः	१२	९२
याऽओषधी॑ःसोमराज्ञीर्विष्ठिता॑ः	१२	९३
यातेऽअग्नेय॑ः	५	८
यातेघर्म्म	३८	१८
यातेधामानिपरमाणि	१७	२१
यातेधामानिहविषा	४	३७
यातेधामान्युश्म्मसि	६	३
यातेरुद्द्रशिवातनूः {	१६	२, ४९

	अ०	मं०
यातेहेतिम्मीढुष्ट्टम	१६	११
याःफलिनीर्य्या	१२	८९
यामिषुङ्गिरिशन्त	१६	३
याम्मेधान्देवगणाः	३२	१४
यावतीद्यावापृथिवी	३८	२६
यावाङ्कशा	७	११
यावोदेवा॑ः {	१३, १८	२३, ४७
याव्व्याघ्रंविषूचिकोभौ	१९	१०
याशतेन	१३	२१
याश्श्रेदमुपशृण्वन्ति	१२	९४
याःसेनाऽअभीत्त्वरी॑ः	११	७७
यास्त्तेऽअग्ने {	१३, १८	२२, ४६

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
युक्तेनमनसा	११	२	युवᳪसुरामम्	१० / २०	३३ / ७६	येदेवासोदिव्व्येकादशस्स्थ	७	१९
युक्त्वायसविता	११	३	युष्मा इन्द्रः	१	१३	येनऋषयः	१५	४९
युक्त्वाहिकेशिना	८	३४	यूपव्रस्काउत	२५	२९	येनकर्म्माण्युपसः	३४	२
युक्ष्वाहिदेवहूतमान्	१३ / ३३	३७ / ४	येऽअग्निष्वात्ताः	१९	६०	येनाद्यौरुग्रा	३२	६
युजेवाम्ब्रह्म	११	५	येचेहपितरः	१९	६७	येनःपूर्वेपितरः	१९	५१
युञ्जतेमनः	११ / ३७	४ / २	येजनेषुमलिम्म्लवः	११	७९	येनवहसि	१५ / १८	५५ / ६२
युञ्जन्तिब्रध्नम्	२३	५	येतीर्थानि	१६	६१	येनःसपत्ना	३४	४६
युञ्जन्त्यस्य	२३	६	येतेपन्थाः	३४	२७	येनापावकचक्षसा	३३	३२
युञ्जाथाᳪरासभम्	११	१३	येत्त्वाहिहत्त्ये	३३	६३	येनासमत्सु	१५	४०
युञ्जानःप्रथमम्	११	१	येदेवाऽअग्निनेत्रा	९	३६	येनेदंभूतंभुवनम्	३४	४
युनक्तसीरा	१२	६८	येदेवादेवानाम्	१७	१३	येन्नेषुविविद्ध्यन्ति	१६	६२
युवन्तमिन्द्रापर्वता	८	५३	येदेवादेवेष्वधि	१७	१४	येपथाम्पथिरक्षयः	१६	६०

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
येभूतानामधिपतयः	१६	५९	योदेवेभ्यः	३१	२०	रयिञ्चमेरायश्चमे	१८	१०
येरूपाणिप्रतिमुञ्चमानाऽ	२	३०	योनःपिता	१७	२७	रश्मिनासत्याय	१५	६
येवाजिनम्परिपश्यन्ति	२५	३५	योभूतानामधिपतिः	२०	३२	राजन्तमद्ध्वराणाम्	३	२३
येवामीरोचने	१३	८	योरेवान्योऽअमीवहा	३	२९	राज्ञ्यसिप्राचीदिग्वसवस्ते	१५	१०
येवृक्षेषुशष्पिञ्जरा	१६	५८	योवःशिवतमः	११, ३६	५१, १५	राज्ञ्यसिप्राचीदिग्विराट्	१४	१३
येषामद्ध्येति	३	४२	रक्षसाम्भागोसि	६	१६	रातिᳬसत्पतिम्	२२	१३
येसमानाःसमनसःपितरः	१९	४५	रक्षोहणंवलगहनम्	५	२३	रायावयᳬसंसवाᳬसः	७	१०
येसमानाःसमनसोजीवाः	१९	४६	रक्षोहणोवः	५	२५	रायेनुयम्	२७	२४
योऽअग्निःकव्यवाहनः	१९	६५	रक्षोहाविश्वचर्षणिः	२६	२६	रुचन्नोधेहि	१८	४८
योऽअग्निरग्नेरद्ध्यजायत	१३	४५	रजताहरिणीः	२३	३७	रुचंब्राह्मम्	३१	२१
योऽअस्मभ्यम्	११	८०	रथवाहनᳬहविः	२९	४५	रुद्राःसᳬसृज्य	११	५४
योगेयोगेतवस्तरम्	११	१४	रथेतिष्ठन्नयति	२९	४३	रूपेणवोरूपम्	७	४५

	अ०	मं०
शारदेनऽऋतुना	२१	२६
शिरोमेश्रीर्यशः	२०	५
शिल्पावैश्वदेव्यः	२४	५
शिवेनवर्चसा	१६	४
शिवोनामासि	३	६३
शिवोभवप्रजाभ्यो	११	४५
शिवोभूत्वा	१२	१७
शुक्रज्योतिश्च	१७	८०
शुक्रन्त्वाशुक्रेण	४	२६
शुक्रश्चशुचिश्च	१४	६
शुद्धवालःसर्वशुद्धवालः	२४	३
शुनःसुफाला	१२	६९

	अ०	मं०
शैशिरेणऽऋतुना	२१	२८
श्रायन्तऽइवसूर्यं	३३	४१
श्रीणामुदारः	१२	२२
श्रीश्चतेलक्ष्मीश्च	३१	२२
श्रुधिश्रुत्कर्ण	३३	१५
श्वात्राःपिता	४	१२
श्वात्रास्थवृत्रतुरो	६	३४
श्वित्रऽआदित्यानाम्	२४	३९
षडस्यविष्ठाः	२३	५८
षोडशीस्तोमः	१५	३
सऽइधानः	१५	३६
सऽइपुहस्तैः	१७	३५

	अ०	मं०
सखायःसंवः	१५	२९
सङ्क्रन्दनेनानिमिषेण	१७	३४
सञ्चेद्ध्यस्वाग्ने	२७	२
सञ्ज्ञानमसि	१२	४६
सन्तेपयांसि	१२	१३
सन्तेमनः	६	१८
सन्तेवायुः	११	३९
सन्त्वमग्ने	३	१९
सन्धयेजारम्	३०	९
सम्प्रच्यवद्ध्वम्	१५	५३
सम्बर्हिरङ्क्ताम्	२	२२
सम्भूतिञ्च	४०	११

	अ०	मं०		अ०	म०		अ०	मं०
वस्न्त्स्यादितिः	४	२१	वाजस्येमाम्प्रसवः	९	२४	वायुःपुनातु	३५	३
वहंवपाजातवेदः	३५	२०	वाजायस्वाहा	१८, २२	२८, ३२	वायुरग्रेगायज्ञप्रीः	२७	३१
वाचन्तेशुन्धामि	६	१४	वाजेवाजेवत	९, २१	१८, ११	वायुरनिलममृतं	४०	१५
वाचस्प्पतयेपवस्व	७	१	वाजोनःसप्त	१८	३२	वायुष्ट्वापचुतैः	२३	१३
वाचस्पतिम्	८, १७	४५, २३	वाजोनोऽअद्य	१८	३३	वायोःपूतः	१९	३
वाचेस्वाहात्प्राणाय	३९	३	वातम्प्राणेनापानेन	२५	२	वायोयेतेसहस्त्रिणो	२७	३२
वाजःपुरस्तात्	१८	३४	वातरंहाभव	९	८	वायोशुक्रोऽ	२७	३०
वाजश्चमेप्रसवश्च	१८	१	वातस्यजूतिम्	१३	४२	वार्त्रहत्याय	१८	६८
वाजस्यनुप्प्रसवः	९	२५	वातायस्वाहा	२२	२६	विकिरिद्रविलोहित	१६	५२
वाजस्यनुप्प्रसवे	१८	३०	वातोवामनोवा	९	७	विज्ज्यन्धनुः	१६	१०
वाजस्यमाप्प्रसवः	१७	६३	वाममद्यसवितः	८	६	वित्तञ्चमेवेद्यञ्च	१८	११
वाजस्येमम्प्रसवःसुषुवे	९	२३	वायव्यैर्वायव्यानि	१९	२७	विदद्यदीसरमा	३३	५९

	अ०	मं०
विद्वांस्तेऽअग्ने	१२	१९
विद्यांश्चाविद्यांश्च	४०	१४
विधृतिन्नाभ्या	२५	९
विधेमतेपरमे	१७	७५
विनऽइन्द्र	८, १८	४४, ७०
विपाजसापृथुना	११	४९
विभक्तारंहवामहे	३०	४
विभूरसिप्प्रवाहणः	५	३१
विभूर्म्मात्रा	२२	१९
विभ्राड्बृहत्	३३	३०
विमानऽएषदिवः	१७	५९
विमुच्यध्वमघ्न्या	१२	७३

	अ०	मं०
विशालंसिदक्षिणा	१५	११
विराड्ज्योतिरधारयत्	१३	२४
विवस्वन्नादित्यैषः	८	५
विश्वकर्म्मन्हविषावर्धनेन	८, १७	४६, २४
विश्वकर्म्मन्हविषावावृधानः	१७	२२
विश्वकर्म्मात्त्वा	१४, १४	१२, १४
विश्वकर्म्माविमनाऽ	१७	२६
विश्वकर्म्माहह्यजनिष्ट	१७	३२
विश्वतश्चक्षुरुत	१७	१९
विश्वस्मैप्प्राणायापानाय	१३	१९
विश्वस्यकेतुः	१२	२३
विश्वस्यदूतम्	१५	३३

	अ०	मं०
विश्वस्यमूर्द्धन्नधि	१८	५५
विश्वाऽआशाः	३८	१०
विश्वानिदेव	३०	३
विश्वारूपाणि	१२	३
विश्वासाम्भुवाम्पते	३७	१८
विश्वेऽअद्यमरुतो	१८, ३३	३१, ५२
विश्वेदेवाऽऋतावृधः	८	५७
विश्वेदेवाःशृणुतेमम्	३३	५३
विश्वेदेवाश्चमसेषून्नीतः	८	५८
विश्वेदेवासऽआगत	७	३४
विश्वेभिःसोम्म्यम्	३३	१०
विश्वेषामदितिः	३३	१६

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
विश्वौदेवस्यनेतुः	११, २२	६७, २१	वेद्यावेदिः	१९	१७	शतमिन्नुशरदो	२५	२२
विष्णोःकर्म्माणि	१३, ६	३३, ४	वेनस्तत्पश्यत्	३२	८	शतंवोऽअम्ब	१२	७६
विष्णोःक्क्रमोसि	१२	५	वैश्वदेवीपुनती	१९	४४	शन्तेपरेभ्यः	२३	४४
विष्णोरराटमसि	५	२१	वैश्वानरस्यसुमतौ	२६	७	शन्नोदेवीः	३६	१२
विष्णोर्नुकम्	५	१८	वैश्वानरोनऽऊतये	१८, २६	७२, ८	शन्नोभवन्तु	९, २१	१६, १०
वीतꣳहविः	१७	५७	व्यचस्वतीरुर्विया	२९	३०	शन्नोमित्रः	३६	९
वीतिहोत्रन्त्वा	२	४	व्रतङ्कृणुत	४	११	शन्नोवातः	३६	१०
वृष्णऽऊर्म्मिरसि	१०	२	व्रतञ्चमऽऋतवश्च	१८	२३	शंवातःशꣳहिते	३५	८
वेदाहमस्य	२३	६०	व्रतेनदीक्षामाप्नोति	१९	३०	शमितानोवनस्पतिः	२१	२१
वेदाहमेतम्	३१	१८	व्रीहयश्चमे	१८	१२	शर्म्मचस्त्थः	११	३०
वेदेनरूपे	१९	७८	वशीनान्त्वा	८	४८	शर्म्मास्यवधूतम्	१, १	१४, १०
वेदोसियेन	२	२१	शश्वञ्चमेमयश्च	१८	८	शादन्दद्भिः	२५	१

	अ०	मं०
यदिदिवायदि	२०	१५
यदिमाव्वाजयन्	१२	८५
यदूवध्यमुदरस्य	२५	३३
यद्ग्रामेयदरण्ये	३, २०	४५, १७
यद्दत्तंयत्परादानम्	१८	६४
यद्देवादेवहेडनम्	२०	१४
यद्देवासौललामगुम्	२३	२९
यद्धरिणोयवमत्ति	२३, २३	३०, ३१
यद्धविष्यमृतुशो	२५	२७
यद्वाजिनोदाम	२५	३१
यद्वातोऽअपः	२३	७
यद्वाहिष्टंतदग्नये	२६	१२

	अ०	मं०
यन्ताचमेधर्त्ताचमे	१८	७
यन्त्रीराट्	१४	२२
यन्निर्णिजा	२५	२५
यन्नीक्षणम्	२५	३६
यन्तेदेवीनिर्ऋतिः	१२	६५
यम्परिधिम्	२	१७
यःप्राणतः	२३, २५	३, ११
यन्मेछिद्रम्	३६	२
यमग्नेकव्यवाहनत्वम्	१९	६४
यमग्नेपृत्सु	६	२९
यमश्विनानमुचेः	१९	६४
यमश्विनासरस्वती	२०	६८

	अ०	मं०
यमायत्वाङ्गिरस्वते	३८	९
यमायत्वामखायत्वा	३७	११
यमाययमसूम्	३०	१५
यमायस्वाहान्तकाय	३९	१३
यमेनदत्तम्	२९	१३
यवानाम्भागः	१४	२६
यश्चिदापः	२७	२६
यस्तुसर्वाणि	४०	६
यस्तेऽअद्य	१२	२६
यस्तेऽअश्वसनिः	८	१२
यस्तेद्रप्सस्कन्	७	२६
यस्तेरसःसम्भृतः	१९	३३

॥ २९ ॥

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
सम्मांसृजामि	१८	३५	सꣳहितोविश्वसामा	१८	३९	सद्योजातो	२९	३६
संवत्सरोसि	२७	४५	सजातोगर्भोऽअसि	११	४३	सधमादोद्युम्निनीः	१०	७
संवर्चसा	२ ८ ८	२४ १५ १६	सजूरब्दः	१२	७४	सनऽइन्द्राय	२६	१७
संवसाथाम्	११	३१	सजूर्ऋतुभिः	१४	७	सनः पावक	१७	९
संवाम्मनांꣳसि	१२	२८	सजूर्देवेन	३	१०	सनः पितेव	३	२४
सꣳशितम्मे	११	८१	सजोषाऽइन्द्र	७	३७	सनोबन्धुः	३२	१०
सꣳशितोरश्मिना	२३	१४	सत्यञ्चमेश्रद्धा	१८	५	सनोभुवनस्य	१८	४४
सꣳसमिद्युवसे	१५	३०	सत्रस्यऋद्धि	८	५२	सन्नः सिन्धुरवभृथायोद्यतः	८	५९
सꣳसीदस्व	११	३७	सत्त्वन्नश्चित्र	२७	३८	सपर्य्यगाच्छुक्रम्	४०	८
सꣳसृष्टाम्वसुभिः	११	५५	सत्त्वन्नोऽअग्ने	२१	४	सप्तऽऋषयः	३४	५५
सꣳस्रवभागास्थ	२	१८	सदसस्पतिमद्भुतम्	३२	१३	सप्ततेऽअग्ने	१७	७९
सꣳहितासि	३	२२	सदुद्रवत्	१५	३४	सप्तास्यासन्	३१	३१

॥ २९ ॥

	अ०	मं०
सप्प्रथमोबृहस्पतिः	७	१५
सर्वौषधिसूरिः	१२	४३
समख्येदेव्या	४	२३
समग्निरग्निना	३७	१५
समद्ध्वरायोषसौ	३४	३९
समास्त्वाग्नऽऋतवो	२७	१
समितꣳसङ्कल्पेथाम्	१२	५७
समिदसिसूर्य्यस्त्वा	२	५
समिद्धऽइन्द्रः	२०	३६
समिद्धेऽअग्नौ	१७	५५
समिद्धोऽअग्निः	२१	१२
समिद्धोऽअग्निरश्विना	२०	५५
समिद्धोऽअञ्जन्	२९	१
समिद्धोऽअद्य	२९	२५
समिधाग्निम्	३ / १२	१ / ३०
समिन्द्रणोमनसा	८	१५
समुद्रङ्गच्छ	६	२१
समुद्रस्यत्वा	१७	४
समुद्रादूर्म्मिः	१७	८९
समुद्रायत्वा	३८	७
समुद्रायशिशुमारान्	२४	२१
समुद्रेतेहृदयम्	८ / २०	२५ / १९
समुद्रेत्त्वानृमणाऽ	१२	२०
समुद्रोसिनभस्वान्	१८	४५
समुद्रोसिविश्वव्यचाः	५	३३
सम्यक्स्रवन्ति	१३ / १७	३८ / ९४
सम्राडसिप्रतीची	१५	१२
सयक्षदस्यमहिमानम्	२७	१५
सरस्वतीमनसा	१९	८३
सरस्वतीयोन्याम्	१९	९४
सरोभ्योधैवरम्	३०	१६
सर्वेनिमेषाजज्ञिरे	३२	२
सवितातेशरीराणि	३५	५
सवितातेशरीरेभ्यः	३५	२
सवितात्त्वासवानाम्	९	३९
सविताप्रथमेहन्	३९	६

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
सुवितावरुणः	२०	७१	सहस्रमेऽअरातीः	१२	९९	सीसेनतन्त्रम्मनसा	१९	८०
सवितुस्त्वाप्प्रसवऽ	१	३१	साकंयक्ष्मप्रपत	१२	८७	सुगव्यन्नः	२५	४५
सवित्राप्प्रसवित्रा	१०	३९	साविरश्चायुः	१	४	सुगावोदेवाः	८	१८
सुहदानुपुरुहूत	१८	६९	सिश्चन्तिपरि	२०	२८	सुजातोज्योतिषा	११	४०
सुहरय्यानिवर्त्तस्व	[illegible]	[illegible]	सिनीवालिपृथुष्टुके	३४	१०	सुत्रामाणम्पृथिवीम्	२१	६
सहव्युवाडमर्त्यः	२२	१६	सिनीवालीसुकपर्दा	११	५६	सुनावमारुहेयम्	२१	७
सहश्चसहस्यश्च	१४	२७	सिन्धोरिवप्राद्ध्वने	१७	९५	सुपर्णम्वस्तेमृगः	२९	४८
सहसाजातान्	१५	२	सि७हस्यसिसपत्नसाही	५	१०	सुपर्णःपार्ज्जन्यः	२४	३४
सहस्तोमाःसहछन्दसः	३४	४९	सि७हस्यसिस्वाहा	५	१२	सुपर्णोसिगरुत्मान्	१७ / १२	७२ / ४
सहस्रशीर्षापुरुषः	३१	१	सीदत्त्वम्	१२	१५	सुप्रजाःप्रजाः	७	१८
सहस्रस्यप्रमासि	१५	६५	सीदहोतः	११	३५	सुबर्हिरग्निः	२१	१५
सहस्राणिसहस्रशः	१६	५३	सीरायुञ्जन्ति	१२	६७	सुभूःस्वयम्भूः	२३	६३

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
सुमित्रियानुऽआपः {	३५ / ३६ / ३८	१२ / २३ / २३	सोऽअग्निर्योवसुः	१५	४२	सोमोराजा	१९	७२
सुरावन्तम्बर्हिषदम्	१९	३२	सोमः राजानमवसे	९	२६	सौरीवलाका	२४	३३
सुवीरोवीरान्	७	१३	सोमः पवते	७	२१	स्तीर्णम्बर्हिः	२९	४
सुषारथिरश्वानिव	३४	६	सोममुद्रूयः	१९	७४	स्तोकानामिन्दुम्	२०	४६
सुषुम्णः सूर्य्यरश्मिः	१८	४०	सोमराजन्विश्वाः	६	२६	स्थिरोभववीड्वङ्गऽ	११	४४
सुष्टुतिः सुमतीवृधः	२२	१२	सोमस्यत्वा	१०	१७	स्योनापृथिविनः {	३५ / ३६	२१ / १३
सुसन्दृशन्त्वा	३	५२	सोमस्यत्विषिरसि {	१० / १०	५ / १५	स्योनासिसुषदासि	१०	२६
सुसमिद्धायशोचिषे	३	२	सोमस्यरूपम्	१९	१५	स्रुचश्चमेचमसाश्च	१८	२१
सूपस्थाऽअद्यदेवः	२१	६०	सोमानंस्वरणम्	३	२८	स्वगात्वादेवेभ्यः	२२	४
सूर्य्यऽएकाकीचरति {	२३ / २३	१० / ४६	सोमायकुलुङ्गः	२४	३२	स्वतवाँश्चप्रघासी	१७	८५
सूर्य्यत्वचसस्थ	१०	४	सोमायलवान्	२४	२४	स्वयम्भूरसि	२	२६
सूर्य्यरश्मिर्हरिकेशः	१७	५८	सोमायहंसान्	२४	२२	स्वयंवाजिस्तन्वम्	२३	१५
सूर्य्यस्यचक्षुरारोह	४	३२	सोमोधेनुम्	३४	२१	स्वराडसिसपत्नहा	५	२४

॥ ३१ ॥

	अ०	मं०
स्वराडसुदीची	१५	१३
स्वर्णघर्म्मःस्वाहा	१८	५०
स्वरुयन्तोनापेक्षन्तऽ	१७	६८
स्वस्तिनऽइन्द्रः	२५	१९
स्वाङ्कृतोसि	६, ७	३, ६
स्वादिष्ठयामदिष्ठया	२६	२५
स्वादुषꣳसदःपितरः	२९	४६
स्वाद्वीन्त्वास्वादुना	१९	१
स्वाहापूष्णेशरसे	३८	१५
स्वाहाप्प्राणेब्भ्यः	३९	१
स्वाहामरुद्भिः	३७	१३
स्वाहायज्ञम्मनसः	४	६
स्वाहायज्ञम्वरुणः	२१	२२

	अ०	मं०
स्वाहारुद्रायरुद्रहूतये	३८	१६
स्वैर्द्दक्षैर्द्दक्षपितेह	१४	३
हꣳसःशुचिषत्	१०, १२	२४, १४
हरयोधूमकेतवः	३३	२
हविर्द्धानँरुयदश्विना	१९	१८
हविष्मतीरिमाः	६	२३
हस्तऽआधायसविता	११	११
हिङ्कारायस्वाहा	२२	७
हिमस्यत्वाजरायुणा	१७	५
हिरण्मयेनपात्रेण	४०	१७
हिरण्यगर्भःसम्	१३, २३, २५	४, १, १०
हिरण्यपाणिमूतये	२२	१०

	अ०	मं०
हिरण्यपाणिःसविता	३४	२५
हिरण्यरूपाऽउषसः	१०	१६
हिरण्यशृङ्गोयोऽ	२९	२०
हिरण्यहस्तोऽअसुरः	३४	२६
हृदेत्वामनसेत्वा	६, ३७	२५, १५
हेमन्तेनऽऋतुना	२१	२७
होतादध्वर्युरावया	२५	२८
होतायक्षत्तनूनपातमुद्भिदम्	२८	२५
होतायक्षत्तनूनपातमतिभिः	२८	२
होतायक्षत्तनूनपात्सरस्वतीम्	२१	३०
होतायक्षत्तिस्रः	२१, २८	३७, ८
होतायक्षत्त्वष्टारमिन्द्रम्	२८	९
होतायक्षत्पेशस्वतीः	२८	३१

॥ ३१ ॥

	अ०	मं०
होतायक्षत्प्रचेतसा	२८	३०
होतायक्षत्प्रजापतिम्	२३	६४
होतायक्षत्समिधाग्निमिडः	२१	२९
होतायक्षत्समिधानम्महत्	२८	२४
होतायक्षत्समिधेन्द्रम्	२८	१
होतायक्षत्सरस्वतीम्मेषस्य	२१	४४
होतायक्षत्सुपेशसासुशिल्पे	२८	२९
होतायक्षत्सुपेशसोषे	२१	३५
होतायक्षत्सुबर्हिषम्पूषण्वतम्	२८	२७
होतायक्षत्सुरेतसमृषभम्	२१	३८
होतायक्षत्सुरेतसन्त्वष्टारम्	२८	३२

	अ०	मं०
होतायक्षत्स्वाहाकृतीरग्निम्	२८	३४
होतायक्षदग्निᳬस्वाहा	२१	४०
होतायक्षदग्निᳬस्विष्टकृतम्	२१	४७
होतायक्षदश्विनौच्छागस्य	२१	४१
होतायक्षदश्विनौच्छागस्य हविषऽआत्ताम्	२१	४३
होतायक्षदश्विनौसरस्वतीम्	२१	४२
होतायक्षदिडाभिरिन्द्रम्	२८	३
होतायक्षदिन्द्रᳬस्वाहा	२८	११
होतायक्षदिडेडितः	२१	३२
होतायक्षदिन्द्रमृषभस्य	२१	४५
होतायक्षदीडेन्यमीडितम्	२८	२६

	अ०	मं०
होतायक्षदुपेदिन्द्रस्य	२८	६
होतायक्षदोजोनवीर्य्यम्	२८	५
होतायक्षद्दुरोदिशः	२१	३४
होतायक्षद्दैव्याहोतारा {	२१ २८	३६ ७
होतायक्षद्बर्हिरूर्णम्म्रदा	२१	३३
होतायक्षद्बर्हिषीन्द्रम्	२८	४
होतायक्षद्वनस्पतिम् {	२१ २८ २८	३९ १० ३३
होतायक्षद्वनस्पतिमभि	२१	४६
होतायक्षद्व्यचस्वतीः	२८	२८
होतायक्षन्नराशᳬसम्	२१	३१
श्रीवाजसनेयशुक्लयजुर्वेदसंहितायाः	०	०
ककारादिमंत्रकोशः समाप्तः ।	०	०

इति श्रीवाजसनेयशुक्लयजुःसंहितामन्त्रकोशः समाप्तः ॥

अथ वेदपारायणविधिः शुक्लयजुर्वेदानुवाकसूत्राध्यायश्च ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ वेदपारायणविधिः ॥ ॥ स्थण्डिलं कल्पयित्वा तत्राग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याज्येनैताभ्यो देवताभ्यो जुहोति अग्नये सोमायेन्द्राय विश्वेभ्यो देवेभ्यऽऋषिभ्यऽऋग्भ्यो यजुर्भ्यः सामभ्यः श्रद्धायै प्रज्ञायै मेधायै धारणायै श्रियै ह्रियै सावित्र्यै सवित्रे प्रजापतये काण्डऽऋषये सोमाय काण्डऽऋषये अग्नये काण्डऽऋषये विश्वेभ्यो देवेभ्यः काण्डऽऋषिभ्यः संहिताभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो याज्ञिकीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो वारुणीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो हव्यवाहाय विश्वेभ्य ऋग्गणेभ्योऽनुमत्यै स्विष्टकृते च पृथक्स्वाहाकारेण हुत्वा व्याहृतिभिश्च पुनः परिषिञ्चति ॥ समाप्ते चैता यजुषा तर्प्पयति। एवमृग्वेदस्य काण्डऽऋष्यादिवर्ज्यमास्विष्टकृतस्तेषां स्थाने शतर्चिभ्यो माध्यमेभ्यो गृत्समदाय विश्वामित्राय वामदेवायात्रये भरद्वाजाय जामदग्न्याय गौतमाय वसिष्ठाय प्रगाथेभ्यः पावमानीभ्यो देवताभ्यः क्षुद्रसूक्तेभ्यो महासूक्तेभ्यो महानाम्नीभ्य इति ॥ ततो वेदादिमारभ्य सन्ततमधीयीतेत्याह भगवान्बौधायनः ॥ इति वेदपारायणोपक्रमविधिः ॥

अथ वेदपारायणे कलशप्रतिष्ठापनादिप्रकारः ॥ तीर्थे देवालये गेहे प्रशस्ते सुपरिष्कृते ॥ कलशं

सुदृढं तत्र सुनिर्णिक्तं विभूषितम् ॥ पुष्पपल्लवमालाभिश्चन्दनैः कुङ्कुमादिभिः ॥ मृत्तिकाभिश्च सम्मिश्रवेदिमध्ये न्यसेत्ततः ॥ पश्चाशद्भिः कुशैः कार्यो ब्रह्मा पश्चान्मुखस्थितः ॥ स्नापितः स्थापितः कुम्भे चतुर्बाहुश्चतुर्मुखः ॥ वत्सजान्वाकृतिं दण्डमुत्तराग्रैः कुशैः कृतम् ॥ ब्रह्मोपधाने दत्त्वा तं ततः स्वस्त्ययनं पठेत् ॥ प्रतिष्ठां कारयेत्पश्चात्पूजाद्रव्यमथोच्यते ॥ यज्ञोपवीतनैवेद्यवस्त्रचन्दनकुङ्कुमैः ॥ स्रग्धूपदीपताम्बूलैरक्षतैश्च पितामहम् ॥ ब्रह्मजज्ञानमिति वा गायत्र्या वा प्रपूजयेत् ॥ उपाध्यायश्च सम्पूज्यो यथापाठं पठेत्ततः ॥ इति वेदपारायणे कलशप्रतिष्ठापनादिप्रकारः ॥

अथानक्षत्पारायणविधिः ॥ अथातोऽनक्षत्पारायणविधिं व्याख्यास्यामः ॥ आसमाप्तेर्नाश्नीयात् यथाशक्ति वाऽऽपः पयः फलान्योदनं वा हविष्यमल्पं भुक्त्वा तदाशेषमधीयीत ॥ ग्रामात्प्राचीमुदीचीं वा दिशमुपगम्याग्निमुपसमाधाय परिस्तीर्येद्ध्मं प्रदायाज्येनैताभ्यो देवताभ्यो जुहोति ॥ अग्नये सोमायेन्द्राय प्रजापतये बृहस्पतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मणे ऋषिभ्य ऋग्भ्यो यजुर्भ्यः श्रद्धायै मेधायै प्रज्ञायै धारणायै सदसस्पतय अनुमतये श्रियै ह्रियै सावित्र्यै सवित्रे प्रजापतये

॥ २४ ॥ काण्डऽऋषये सोमाय काण्डऽऋषये विश्वेभ्यो देवेभ्यः काण्डऽऋषिभ्यः संहिताभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो याज्ञिकीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो वारुणीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो हव्यवाहाय विश्वेभ्य ऋग्गणेभ्य अनुमत्यै स्विष्टकृते च पृथक् स्वाहाकारेण हुत्वा व्याहृतिभिश्च पुनः परिषिञ्चति ॥ समाप्ते चैता यजुषा तर्पयति एवमृग्वेदिकानां काण्डऽऋष्यादिवर्जमास्विष्टकृतस्तेषां स्थाने शतर्चिभ्यो माध्यमेभ्यो गृत्समदाय विश्वामित्राय वामदेवायात्रये भरद्वाजाय जामदग्न्याय गौतमाय वसिष्ठाय प्रगाथेभ्यः पावमानीभ्यः क्षुद्रसूक्तेभ्यो महानाम्नीभ्य इति ॥ ततो वेदादिमारभ्य सन्ततमधीयीत ॥ नास्यान्तरानध्यायो नास्यान्तराजननमरणे अशुची नान्तरा व्याहरेन्नान्तरा विरमेत् यावदन्तमधीयीत ॥ यद्यन्तरा विरमेत् त्रीन् प्राणायामानायम्य प्रणवं वा प्रणिदाय यावत्कालमधीयीत ॥ ततः सर्वं निशो निशान्तरं सङ्ग्रामारण्यसलिलं प्रलोप्य परिदध्यात् ॥ ॥ २४ ॥
आदावन्ते च ब्राह्मणभोजनं दक्षिणादानं च दद्यात् ॥ परातेन विधिना वेदमधीयीत ततः स पूतो वेदो भवति मनःशुद्धश्च भवति द्वाभ्यां पारायणाभ्यां ऋग्भिश्च भोजन इहाधीते अनृतेभ्यः

प्रमुच्यते त्रिभिर्बहुभ्यः पातकोपपातकेभ्यः शूद्रायां रेतः सिक्त्वा गंगासु निमज्जँश्च भवति ॥ चतुर्भिः शूद्रान्नभोजनात्तत्सेवनात्तत्स्त्रीसेवनाच्च ॥ पञ्चभिरयाज्ययाजनात्पूतो भवति ॥ अग्राह्य-ग्रहणाद्ग्राहणाद्भ्यासोपासन्नाच्च षड्भिर्ब्राह्मणस्य लोहितकरणात् स्त्रीलोहितकरणात्पशुहनना-त्सुवर्णस्तेयात्पतिसम्प्रयोगाच्च सप्तभिः प्राजापत्यानां हीनाचरणात् ॥ यज्ञोपवेधनाच्च अष्टभिश्चान्द्राय-णस्यान्तरानाचरणाद्गुरुतल्पगमनाद्रजस्वलागमनाच्च नवभिः सुरापानाच्च दशभिरश्रोत्रिययाजनात् असोमपानात् अन्यायतश्च एकादशभिर्ब्राह्मणहननाद्गर्भहननाद्द्वादशभिः पूर्वजन्मेहजन्मकृतैः सर्वैः पापैः प्रमुच्यते स्वर्गलोकं गच्छति पितॄन् स्वर्गलोकं गमयति अग्निष्टोमादीन् क्रतून्यजति तैः क्रतुभिरिष्टं भवति ॥ वेदाध्यायी सदैव स्याद्यथा हि सत्यवाक् शुचिः ॥ यं यं कामयते कामं तं तं वेदेन साधयेत् ॥ असाध्यं नास्ति यत्किंचिद्ब्रह्मणो हि फलं महत् ॥ ब्रह्मणो हि फलं महदिति समाप्तौ यजुषा तर्पयतीति ॥ समाप्ते वेदपारायणे समाप्ते एता देवताः पूर्वोक्ता अग्निसोमाद्यजुषा तर्पयति यजुर्वेदपारायणे तस्य वेदस्य प्राधान्यमुच्यते ॥ अथवा भूरादिव्याहृतिचतुष्टयात्मकं यजुः-

शब्देन गृह्यते ॥ तेनैतदुक्तं भवति ॥ भूर्देवाँस्तर्पयामीति अनेन प्रकारेण तर्पयित्वा अग्निसोमादीँ-
स्तर्पयेदिति ॥ नास्यान्तरा जननमरणे ॥ अशुची इति नाशुचिहेतुभूते इत्यर्थः ॥ नान्तराव्याहरे-
॥ ३५ ॥ दिति ॥ उपक्रान्तवेदपारायणमध्ये न व्याहरेन्नाध्यापयेत् तथा लौकिकवचनमपि न ब्रूयात् ॥
विहितं नित्यनैमित्तिकं कर्मानुपयुक्त्वा वर्क्ति न कुर्यादित्यर्थः ॥ निशो निशान्तरम् सङ्ग्रामारण्य-
सलिलं लोप्य परिदध्यादिति लोप्य छित्वा परिहार्य्य वर्जयित्वेत्यर्थ इति यावत् ॥ परिदध्यात्
समापयेत् ॥ निशान्तरं निशीथः सन्ध्या वा ॥ सलिलं वृष्टिरुदकसमीपभूमिका वा निशादि-
कालान्देशाँश्च वर्जयित्वा समापयेदित्यर्थः ॥ ततः स पूतो वेदो भवतीति वेदो भवति वेदात्मको
भवति उत्कृष्टज्ञानवान्भवेदित्यर्थः ॥ द्वाभ्यां पारायणाभ्यां ऋग्भिश्चेति ऋग्भिः पावमानीभिः
पारायणद्वयं पावमान्यश्च मिलित्वोक्तफलाय कल्प्यते इत्यर्थः ॥ एवमुत्तरत्र पारायणत्रयं गंगास्नानं
च मिलित्वा साधनम् ॥ निमज्जँश्च भवति पूतो भवतित्यर्थः ॥ प्राजापत्यानाचरणं प्रक्रान्तप्राजा- ॥ ३५ ॥
पत्यानामननुष्ठानम् एवं चान्द्रायणस्यानाचरणं यज्ञोपवेधनं यज्ञविनाशः ॥ इत्यनश्वरपारायणविधिः ॥

अनुवाकसूत्राध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐअथानुवाकान् वक्ष्यामि ब्रह्मणा निर्मितान् पुरा ॥ शिष्याणामुपदेशाय यज्ञसँस्कार एव च ॥ विप्राणां यज्ञकालेषु जपहोमार्चनादिषु ॥ इषेत्त्वैका वसोः पवित्रं तिस्रोऽग्ने-व्व्रतपते सप्त पवित्रेस्त्थो द्वे शर्म्मासि तिस्रो धृष्टिरसिशर्म्मासि द्विकौ देवस्य त्वा पञ्च प्रत्युष्टꣳ-रक्षस्तिस्रो दशैकत्रिꣳशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ३१ ॥ अ० १ ॥ कृष्णोसिषडग्नेव्वाजजित्तिस्रो मयीदमग्नीषोमयोःपञ्चकावग्नेदब्धायोचतस्रः संवर्च्चसापञ्चाग्नये कव्यवाहनायषट् सप्तचतुस्त्रिꣳ-शत् ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ३४ ॥ अ० २ ॥ समिधाग्निंभूर्भुवःस्वश्चतुष्कावग्निर्ज्योतिर्द्वे उपप्र-यन्तः षड्विꣳशतिर्भूर्भुवःस्वश्चतस्रो गृहामातिस्रः प्रघासिनःपञ्च पूर्ण्णादर्विद्वे अक्षन्नमीमदन्त-षडेषते सप्त दशत्रिषष्टिः ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ६३ ॥ अ० ३ ॥ एदंद्वे महीनांपयश्चतस्र आकू-त्याऋक्सामयोर्द्विकौ व्व्रतङ्कृणुतषडेषतेचतस्रो वस्व्यसितिस्र एषतेद्वे शुक्रन्त्वाचतस्रोऽदित्यास्त्व-गष्टौदश सप्तत्रिꣳशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ३७ ॥ अ० ४ ॥ अग्नेस्त्तनूरापतयेचतुष्कौ तप्ता-

यनीमेद्वे इन्द्रघोषस्तिस्रो युञ्जतेऽष्टौ देवस्यत्त्वाचतस्रो देवस्यत्त्वापञ्च विभूरसि चतस्रो ज्योति-
रसिषड्डुरुविष्णणोतिस्रो दश त्रिचत्वारिꣳशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ४३ ॥ अ० ५ ॥ देवस्यत्त्वा-
॥ ३६ ॥ षड्डुपावीरसिपञ्च माहिःषट् सन्तेतिस्रः समुद्रङ्गच्छहविष्म्मतीर्द्द्विकौ हृदेत्त्वापञ्च देवस्यत्त्वाष्टावष्टौ
सप्तत्रिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः ३७ ॥ अ० ६ ॥ व्वाचस्पतयऽउपयामगृहीतोसित्रिकावावायो-
यंवांद्विकौ यावामेका तम्प्रत्क्नथाचतस्रो यंवेनोयेदेवासस्त्रिकाविन्द्रायमूर्द्धानंद्विकौ यस्त एका
प्राणायमेतिस्रो मधवऽइन्द्राग्नीऽआगतमाघौमासश्चर्षणीधृतोविश्श्वेदेवासऽआगतेन्द्रमरुत्त्वोमरुत्त्व-
न्तंवृषभंमरुतान्त्वौजसेसजोषाऽइन्द्रमरुत्वाँ२ऽइन्द्रमहाँ२ऽइन्द्रोमहाँऽ२इन्द्रएकैकोदुत्त्यमष्टौ पंचवि-
ꣳशतिरष्टाचत्वारिꣳशत् ॥ अनु० २५ ॥ मंत्राः ४८ ॥ अ० ७ ॥ उपयामगृहीतोस्यादित्त्येभ्यः
पञ्च व्वाममद्यद्वे सुशर्म्मास्येकाबृहस्पतिसुतस्यद्वे हरिरसिचतस्रः समिन्द्रणोष्टौ माहिरेजतुद- ॥ ३६ ॥
मास्यःपञ्चकावातिष्ठयुक्क्ष्वाहींन्द्रमिदेकैका यस्म्मान्नद्वेऽग्नेपस्वोत्तिष्ठन्नद्दश्रमुदुत्त्यमेकैकाऽजिग्घ्रद्वे
विनऽइन्द्रव्वाचस्पतिंविश्श्वकर्म्मन्नेकैकाग्नयेत्त्वाचतस्र इहरतिस्तिस्रः परमेष्ठीदश त्रयोविꣳशतिस्त्रि-

षष्टिः ॥ अनु० २३ ॥ मंत्राः ६३ ॥ अ० ८ ॥ देवसवितश्चतस्र इन्द्रस्यवज्जः पञ्च देवस्याहंदशा-
पयेतिस्रो वाजस्येममष्टावग्निरेकाक्षरेणैषते चतुष्कौ सविताद्वे अष्टौ चत्वारिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥
॥ मंत्राः ४० ॥ अ० ९ ॥ अपोदेवाश्चतस्रः सोमस्यत्विषिःपञ्चावेष्ट्राःसप्त सोमस्यस्वाचतस्र इन्द्र-
स्यवज्जःपञ्च स्योनासि चतस्रः सविन्नेकाश्विभ्याश्चतस्रोऽष्टौ चतुस्त्रिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः
३४ ॥ अ० १० ॥ युञ्जानऽएकादश प्रतूर्त्तꣳषोडश देवस्यत्वा दशाऽऽपोदेवीर्द्वादशापोह्येकादशादि-
तिष्ट्वापञ्चाऽऽकूतिमष्टादश सप्त त्र्यशीतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ८३ ॥ अ० ११ ॥ दृशानःसप्तदश
दिवस्पर्रिद्वादश समिधाग्निंपञ्चदशापेतसप्तदशा सुन्वन्तं त्रयोदश याऽओषधीःसप्तविꣳशतिर्मा-
माषोडश सप्त सप्तदशाꣳशतम् ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ११७ ॥ अ० १२ ॥ मयिगृह्णामिपंचदश दश-
ध्रुवासि मधुवाताऽएकादशकौ सम्म्यक्स्रवन्तिनवेमम्माषडपान्त्वैकाऽयम्पुरःपञ्च सप्ताष्टापञ्चाशत्
॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ५८ ॥ अ० १३ ॥ ध्रुवक्षितिः षट् सजूर्ऋतुभिर्मूर्द्धावयोर्द्विकाविन्द्राग्नीऽ-
सं. ६ आयुर्म्मेषट्कावाशुस्त्रिवृदेकाऽग्नेर्भागोस्येकयाचतुष्कावष्टावेकत्रिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः ३१ ॥

अ० १४ ॥ अग्नेजातान् पञ्च रश्मिमनासत्त्यायचतस्रो राज्ञस्ययम्पुरःपंचकावग्निर्मूर्द्धैकोनत्रिꣳशत्
षेनऽऋषयोऽष्टौ तपश्चनव सप्त पञ्चषष्टिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ६५ ॥ अ० १६ ॥ नमस्तेषोडश
॥ ३७ ॥ हिरण्यबाहवऽउष्णीषिणेतक्षभ्योज्येष्ठायपञ्चकाः स्रुत्यायचतस्रः शम्भवायैका पार्य्यायपञ्च
द्रापेऽअन्धसोविꣳशतिर्नव षट्षष्टिः ॥ अनु० ९ ॥ मंत्राः ६६ ॥ अ० १६ ॥ अश्मन्नूर्जंदश
नमस्तेपञ्चाग्निस्तिग्मेननव चक्षुषःपिताष्टावाशुःशिशानःसप्तदशोदेनंक्रमद्ध्वमग्निनापंचदशकौ
शुक्रज्योतिःसप्तेमꣳस्तनंत्रयोदश नवैकोनशतम् ॥ अनु० ९ ॥ मंत्राः ९९ ॥ अ० १७ ॥ वाजः-
सत्त्यमूर्क्चतुष्काऽअश्माग्निस्त्रिकावꣳशुःपञ्चैकाचतस्रो वाजायद्वे वाजस्यन्वष्टावृताषाड्त्रयोदशा-
ग्निषुनज्मिसप्त यदाकूताद्वात्रेंहत्यायदशकौ त्रयोदश सप्तसप्ततिः ॥ अनु० १३ ॥ मंत्राः ७७ ॥
अ० १८ ॥ स्वादीन्त्वैकादश देवायज्ञंकिꣳशतिः सुत्रावन्तꣳसप्तदशोदीरतात्रयोदशाह्नयाजानुर्दश ॥ ३८
सोमोराजाष्टौ सीसेनतन्त्रꣳषोडश सप्त पञ्चनवतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ९५ ॥ अ० १९ ॥ क्षत्रस्य-
योनिस्त्रयोदश यद्देवादशाभ्यादधाम्यष्टौ योभूतानाञ्चतस्रः समिद्धऽइन्द्रऽएकादश आयात्त्वष्टौ
७८

समिद्धोऽअग्निर्द्वादशाश्विनाहविस्त्रयोदशाश्विनातेजसैकादश नव नवतिः ॥ अनु० ९ ॥ मंत्राः ९० ॥ अ० २० ॥ इमम्मेसमिद्धोऽअग्निरेकादशकौ वसन्तेनऽऋतुनाषड् होतायक्षत्तसमिधाग्निर्द्वादशाऽश्विनौछागस्यसप्त देवम्बर्हिश्चतुर्दश षडेकषष्टिः ॥ अनु० ६ ॥ मंत्राः ६१ ॥ अ० २१ ॥ तेजोसिपञ्चाग्नय एका हिङ्कारायद्वे तत्सवितुर्दश विभूर्मात्रैका कायद्वे आब्रह्मंस्त्रयोदश शेषादेकैकोनविंशतिश्चतुस्त्रिंशत् ॥ अनु० १९ ॥ मंत्राः ३४ ॥ अ० २२ ॥ हिरण्यगर्भोयःप्राणतोद्विकौ युञ्जत्यष्टौ वायष्ट्वापञ्च प्राणायतिस्त्र उत्सक्थ्याद्वादश गायत्रीकस्त्वाषट्कौ कःस्विदष्टौ कास्विद्दश सुभूःस्वयम्भूस्तिस्त्र एकादश पञ्चषष्टिः ॥ अनु० ११ ॥ मंत्राः ६५॥ अ० २३ ॥ अश्वस्तूपरोधूम्रान्वसन्तायसमुद्रायशिशुमारान्मयुःप्राजापत्त्योदशकाश्चत्वारश्चत्वारिंशत् ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ४० ॥ अ० २४ ॥ शादन्दद्भिर्नवैकैकाहिरण्यगर्भश्चतस्त्र आनोदश मानोमित्रोयदश्वस्याष्टकौ यत्तेषडिमानुकंद्वे पञ्चदश सप्तचत्वारिंशत् ॥ अनु० १५ ॥ मंत्राः ४७ ॥ अ० २५ ॥ अग्निश्चपञ्चदशोच्चातऽएकादश द्वौ षड्विंशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २६ ॥ अ० २६ ॥ समास्त्वादशो-

॥ २८ ॥ द्वाऽअस्यपावाऽअन्नाद्वादशकावर्भित्त्वेकादश चत्वारः पञ्चचत्वारिंशत् ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ४५ ॥ अ० २७ ॥ होताषक्षदेकादश देवम्बर्हिर्द्वादश पुनरप्येवं चत्वारः षट्चत्वारिंशत् ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ४६ ॥ अ० २८ ॥ समिद्धोऽअञ्जन्नेकादश षदक्रन्दस्त्रयोदश समिद्धोऽअद्यद्वादश केतुङ्कृण्वँ-श्चतुर्विंशतिश्चत्वारः षष्टिः ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ६० ॥ अ० २९ ॥ देवसवितःषट् तपसेकौलालं-षोडश द्वौ द्वाविंशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३० ॥ सहस्रशीर्षाषोडशाद्भ्यःषट् द्वौ द्वाविंशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३१ ॥ तदेवसप्त वेनस्तन्नव द्वौ षोडश ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः १६ ॥ अ० ३२ ॥ अस्याजरासःसप्तदशाऽऽपश्चिद्द्वादश विभ्राट्चतुर्दश प्रवावृज एकादश प्रवायुम्प्रवीरयापञ्चदशकावानस्त्रयोदश सप्त सप्तनवतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ९७ ॥ अ० ३३ ॥ षज्जाग्रतः पञ्चनद्यःसोमोधेनुमाकृष्णेनपूषन्तवदशकानतष्टौ षडष्टपंचाशत् ॥ अनु० ६ ॥ मंत्राः ॥ ३८ ॥

५८ ॥ अ० ३४ ॥ अपेतोदशाघं द्वादश द्वौ द्वाविंशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३५ ॥ ऋचंवाचंषोडश द्यौःशान्तिरष्टौ द्वौ चतुर्विंशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २४ ॥ अ० ३६ ॥ देवस्य-

त्वादश षमायत्त्वैकादश द्वावेकविꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २१ ॥ अ० ३७ ॥ देवस्यत्त्वाष्टौ-षमायत्त्वाक्षत्रस्यत्त्वादशकौ त्रयोऽष्टाविꣳशतिः ॥ अनु० ३ ॥ मंत्राः २८ ॥ अ० ३८ ॥ स्वाहा-प्प्राणेब्भ्यःषडुग्ग्रश्चसप्त द्वौ त्रयोदश ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः १३ ॥ अ० ३९ ॥ ईशावास्यमष्टावन्धन्त-मोनव द्वौ सप्तदश ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः १७ ॥ अ० ४० ॥ दशाध्यायेसमाख्याताऽनुवाकाः सर्व-संख्यया ॥ शतंदशानुवाकाश्च नवान्ये च मनीषिभिः ॥ १ ॥ सप्तषष्टिश्चितो ज्ञेयाः सौत्रे द्वाविं-शतिस्तथा ॥ अश्व एकोनपञ्चाशत् पञ्चत्रिंशत्खिले स्मृताः ॥ २ ॥ शुक्रियेषु तु विज्ञेया एकादश मनीषिभिः ॥ एकीकृत्य समाख्यातं त्रिशतं त्र्यधिकं मतम् ॥ ३ ॥ इत्यनुवाकसूत्राध्यायः ॥

वेदपारायणविधिरनुवाकसूत्राध्यायश्च समाप्तः ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
गणनाथसरस्वतीरविशुक्रबृहस्पतीन् ॥ पंचैतान् संस्मरेन्नित्यं
वेदवाणीं प्रवर्तयेत् ॥ अथानुवाकसूत्रम् ॥ इषेत्त्वैका, वसोः
पवित्रंतिस्रोऽग्नेव्रतपते सप्त, पवित्रेस्थो द्वे, शर्म्मासितिस्रो,
धृष्टिरसिशर्म्मासिद्विकौ, देवस्यत्त्वा तिस्रो, देवस्यत्त्वा पंच,
प्रत्युष्टꣳरक्षास्तिस्रो, दशैकत्रिꣳशत् ॥ हरिः ॐ ॥ इषेत्त्वा ॥
इषेत्त्वोर्ज्जेत्त्वावायवस्थदेवोवः सविताप्प्रार्प्पयतुश्रेष्ठतमाय

॥ १ ॥ कर्म्मणऽआप्प्यायद्ध्वमग्घ्न्याऽइन्द्रायभागम्प्रजावतीरनमीवा
ऽअयक्ष्मामावस्तेनऽईशतमाघशꣳसोद्ध्रुवाऽअस्मिन्गोपतौ
स्यातबह्वीर्य्यजमानस्यपशून्पाहि ॥ १ ॥ [१-१] वसोः
पवित्रम् ॥ वसोःपवित्रमसिद्यौरसिपृथिव्यसिमातरिश्वनो
घर्म्मोसिविश्वधाऽअसि ॥ परमेणधाम्नादृꣳहस्वमाह्वाम्मातै
यज्ञपतिर्ह्वार्षीत् ॥ २ ॥ वसोःपवित्रम् ॥ वसोःपवित्रमसि ॥ १ ॥
शतधारंवसोःपवित्रमसिसहस्रधारम् ॥ देवस्त्वासवितापुनातु

व्वसोःपवित्त्रेणशतधारेणसुप्प्वाकामधुक्षः ॥ ३ ॥ साव्विश्श्वा
युः ॥ साव्विश्श्वायुःसाव्विश्श्वकर्म्मासाव्विश्श्वधायाः ॥ इन्द्रस्य
त्त्वाभागᳪंसोमेनातनच्मिव्विष्ण्णोहव्यᳪंरक्ष ॥ ४ ॥ [३-२]
अग्नेव्व्रतपते । व्व्रतञ्चरिष्ष्यामितच्छकेयन्तन्मेराध्यताम् ॥ इद
महमनृतात्त्सत्त्यमुपैमि ॥ ५ ॥ कस्त्त्वा ॥ युनक्तिसत्त्वायुनक्तिक
स्म्मैत्त्वायुनक्तितस्म्मैत्त्वायुनक्ति ॥ कर्म्मणेवांव्वेषायवाम् ॥ ६ ॥
प्रत्त्युष्टᳪंरक्षः ॥ प्रत्त्युष्टᳪंरक्षःप्प्रत्त्युष्टाऽअरातयोनिष्टप्तᳪंरक्षो

॥ २ ॥ निष्टप्ताऽअरातयः ॥ उर्व्वन्तरिक्षमन्वेमि ॥ ७ ॥ धूरसि ॥ धूर्
सिधूर्व्वधूर्व्वन्तन्धूर्व्वतँय्योस्म्मान्धूर्व्वतितन्धूर्व्वयंव्वयन्धूर्व्वामः ॥
देवानामसिवह्नितमꣳसस्नितमम्पप्रितमञ्जुष्टतमन्देवहूतमम्
॥ ८ ॥ अह्रुतमसि । हविर्द्धानन्दृꣳहस्वमाह्वाम्मातेयज्ञपति
र्ह्वार्षीत् ॥ विष्णुस्त्वाक्क्रमतामुरुव्वातायापहतꣳरक्षोयच्छन्ता
म्पञ्च ॥ ९ ॥ देवस्यत्त्वा । सवितुः प्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुभ्भ्यां ॥ २ ॥
म्पूष्णोहस्ताभ्भ्याम् ॥ अग्नयेजुष्टङ्गृह्णाम्म्यग्नीषोमाभ्भ्या

जु॒ष्टंङ्गृ॒ह्णामि ॥ १० ॥ भू॒ताय॑त्त्वा ॥ भू॒ताय॑त्त्वा॒नारा॑तये॒स्व॒र
भि॒वि॒क्ख्ये॑ष॒न्दृꣳह॑न्ता॒न्दुर्य्याः॑पृथि॒व्यामु॒र्व्व॑न्तरि॑क्ष॒मन्वे॑मि
पृ॒थि॒व्यास्त्वा॒नाभौ॑सादया॒म्म्यदि॑त्त्याऽउ॒पस्थेग्ने॑ह॒व्यꣳर॑क्ष
॥ ११ ॥ [७-३] प॒वित्रे॑स्त्थः ॥ प॒वित्रे॑स्त्थोवै॑ष्ण॒व्व्यौ
स॒वि॒तुर्व्वः॑प्प्रस॒वऽउत्पु॑नाम्म्य॒च्छिद्रे॑णप॒वित्रे॑ण॒सूर्य्य॑स्यर॒श्मि
भिः॑ ॥ दे॒वी॑रापो॒ऽअग्ग्रेगुवो॒ऽअग्ग्रेपुवोग्ग्र॑ऽइ॒मम॒द्ययज्ञन्न॑
यता॒ग्ग्रे॑य॒ज्ञप॑तिꣳसु॒धातुं॑य॒ज्ञप॑तिन्देव॒युव॑म् ॥ १२ ॥ यु॒ष्म्मा

॥ ३ ॥ इन्द्रं÷ ॥ युष्म्माऽइन्द्रोवृणीतवृत्रतूर्य्येयूयमिन्द्रमवृणीद्ध्वं
वृत्रतूर्य्येप्प्रोक्षितास्त्थ ॥ अग्नयेत्त्वाजुष्टम्प्रोक्षाम्म्यग्नीषोमा
भ्यान्त्वाजुष्टम्प्रोक्षामि ॥ दैव्यायकर्म्मणेशुन्धद्ध्वन्देवयज्ज्या
यैयद्वोशुद्धाःपराजग्घ्नुरिदंवस्तच्छुन्धामि ॥ १२ ॥ [२-४]
शर्म्मासि ॥ शर्म्मास्यवधूतंरक्षोवधूताऽअरातयोदित्त्यास्त्त्व
गसिप्प्रतित्त्वादितिर्व्वेत्तु ॥ अद्रिरसिवानस्प्पत्त्योग्रावासिपृथु ॥ ३ ॥
बुध्नःप्प्रतित्त्वादित्त्यास्त्त्वग्ग्वेत्तु ॥ १४ ॥ अग्नेस्तनूः ॥ अग्ने

स्तनूरसिव्वाचोव्विसर्ज्जनन्देववीतयेत्त्वागृह्णामिबृहद्ग्ग्रावासिव्वान
स्प्पत्त्यःसऽइदन्देवेब्भ्योहविःशमीष्ष्वसुशमिशमीष्ष्व ॥ हवि
ष्कृदेहिहविष्कृदेहि ॥ १५ ॥ कुक्कुटोसि ॥ कुक्कुटोसिमधु
जिह्वऽइषमूर्ज्जमावदत्त्वयांव्वयꣳसङ्घातꣳसङ्घातञ्जेष्म्मव्वर्षवृद्ध
मसिप्प्रतित्त्वाव्वर्षवृद्धंव्वेत्तुपरापूतꣳरक्षꣳपरापूताऽअरातयोप
हतꣳरक्षोव्वायुर्व्वोव्विविनक्तुदेवोवःसविताहिरण्ण्यपाणिꣳप्प्रति
गृब्भ्णात्त्वच्छिद्द्रेणपाणिना ॥ १६ ॥ [३-५] धृष्टिरसि ॥

संहि. धृष्टिरस्यपाग्नेऽअग्निमामादञ्जहिनिष्क्रव्यादꣳसेधादेवयजं पू. अ.
॥ ४ ॥ व्वह ॥ ध्रुवमसिपृथिवीन्दृꣳहब्रह्मवनित्वाक्षत्रवनिसजातव
न्युपदधामिभ्भ्रातृव्यस्यव्वधाय ॥ १७ ॥ अग्नेब्रह्म । गृभ्णी
ष्ष्वधरुणमस्यन्तरिक्षन्दृꣳहब्रह्मवनित्वाक्षत्रवनिसजातवन्यु
पदधामिभ्भ्रातृव्यस्यव्वधाय ॥ धर्त्रमसिदिवन्दृꣳहब्रह्मवनि
त्वाक्षत्रवनिसजातवन्युपदधामिभ्भ्रातृव्यस्यव्वधाय ॥ व्विश्वा ॥ ४ ॥
ब्भ्यस्त्वाशाब्भ्यऽउपदधामिचितस्स्थोर्द्ध्वचितोभृगूणामङ्गिर

सान्तपंसातप्प्यद्धम् ॥ १८ ॥ [२-६] शर्म्मासि ॥ शर्म्मास्यवधूतꣳ
रक्षोवधूताऽअरातयोदित्यास्त्वगसिप्प्रतित्वादितिर्व्वेत्तु ॥ धिष
णासिपर्व्वतीप्प्रतित्वादित्यास्त्वग्वेत्तुदिवस्कम्भनीरसिधिष
णासिपार्व्वतेयीप्प्रतित्वापर्व्वतीर्व्वेत्तुधान्न्यमसि ॥ १९ ॥ धान्न्य
मसि । धिनुहिदेवान्प्राणायत्त्वोदानायत्त्वाव्यानायत्त्वा ॥
दीर्घामनुप्प्रसितिमायुषेधान्देवोवः सविताहिरण्ण्यपाणिः
प्प्रतिगृब्भ्णात्त्वच्छिद्द्रेणपाणिनाचक्षुषेत्त्वामहीनाम्पयोसि

॥ २० ॥ [२-७] देवस्यत्त्वा ॥ सवितुः प्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुभ्यां
म्पूष्णोहस्ताभ्याम् ॥ संव्वपामिसमापऽओषधीभिः समोष
धयोरसेन ॥ सꣳरेवतीर्ज्जगतीभिः पृच्यन्ताꣳसम्मधुमतीर्म्म
धुमतीभिः पृच्यन्ताम् ॥ २१ ॥ जनयत्त्यैत्त्वा ॥ जनयत्त्यै
त्वासँय्यौमीदमग्नेरिदमग्नीषोमयोरिषेत्त्वाघर्म्मोसिविश्वा
युरुप्प्रथाऽउरुप्प्रथस्वोरुतेयज्ञपतिः प्प्रथतामग्निष्टेत्त्वचम्मा ॥ ५ ॥
हिꣳसीद्देवस्त्वासविताश्श्रपयतुव्वर्षिष्ठेधिनाके ॥ २२ ॥ माभेः ॥

माभेर्म्मासंव्विक्थाऽअतमेरुर्य्यज्ञोतमेरुर्य्यजमानस्यप्प्रजाभू
यात्त्रितायत्त्वाद्वितायत्त्वैकतायत्त्वा ॥२३॥ [३-८] देवस्यत्त्वा।
सवितुःप्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुभ्याम्पूष्णोहस्ताभ्याम् ॥ आददेद्ध्व
रकृतन्देवेभ्यऽइन्द्रस्यबाहुरसिदक्षिणःसहस्रभृष्टिःशततेजा
व्वायुरसितिग्ग्मतेजाद्विषतोव्वधः ॥२४॥ पृथिविदेवयजनि ॥ पृ
थिव्विदेवयजन्न्योषध्यास्तेमूलम्माहिꣳसिषंव्व्रजङ्गच्छगोष्ठानंव्व
र्षतुतेद्यौर्ब्बधानदेवसवितःपरमस्याम्पृथिव्याꣳशतेनपाशैर्य्यो

॥ ६ ॥ ऽस्मान्द्वेष्टियञ्चवयन्द्विष्मस्तमतोमामौक् ॥ २५ ॥ अपाररुम् ॥
अपाररुम्पृथिव्यैदेवयजनाद्वध्यासंव्व्रजङ्गच्छगोष्ठानंव्वर्षतुतेद्यौ
र्बधानदेवसवितःपरमस्याम्पृथिव्याᳪंशतेनपाशैर्योस्मान्द्वे
ष्टियञ्चवयन्द्विष्मस्तमतोमामौक् ॥ अररोदिवम्मापप्तोद्र
प्सस्तेद्याम्मास्कन्व्रजङ्गच्छगोष्ठानंव्वर्षतुतेद्यौर्बधानदेवसवि
तःपरमस्याम्पृथिव्याᳪंशतेनपाशैर्योस्मान्द्वेष्टियञ्चवयन्द्वि ॥ ६ ॥
ष्मस्तमतोमामौक् ॥ २६ ॥ गायत्रेणत्त्वा ॥ गायत्रेणत्त्वाच्छ

न्दसापरिगृह्णामित्रैष्टुभेनत्वाच्छन्दसापरिगृह्णामिजागतेन
त्वाच्छन्दसापरिगृह्णामि ॥ सुक्ष्माचासिशिवाचासिस्योनाचा
सिसुषदाचास्यूर्जस्वतीचासिपयस्वतीच ॥ २७ ॥ पुराक्रूरस्य
विसृपोविरप्शिन्नुदादायपृथिवीञ्जीवदानुम् ॥ यामैरयँश्चन्द्रम
सिस्वधाभिस्तामुधीरासोऽअनुदिश्श्यंयजन्ते ॥ प्रोक्षणीरासाद
यद्विषतोवधोसि ॥ २८ ॥ [५-९] प्रत्त्युष्टꣳरक्ष÷ ॥ प्रत्त्युष्टꣳरक्षः
प्रत्त्युष्टाऽअरातयोनिष्टप्तꣳरक्षोनिष्टप्ताऽअरातयः ॥ अनिशि

तोसिसपत्क्नक्षिद्वाजिनंन्त्वाव्वाजेद्ध्यायैसम्मार्ज्जिम॥ प्रत्त्युंष्टꣳर
क्षःप्प्रत्त्युंष्टाऽअरांतयोनिष्टंप्प्तꣳरक्षोनिष्टंप्प्ताऽअरांतयः॥ अनिं
शितासिसपत्क्नक्षिद्वाजिनींन्त्वाव्वाजेद्ध्यायैसम्मार्ज्जिम॥ २९॥
अदित्त्यैरास्नासिव्विष्णोर्व्वे[1]ष्प्योस्यूर्ज्जेत्त्वाऽदब्धेनत्त्वाचक्षुषावंप
श्श्यामि॥ अग्ग्नेर्ज्जिह्वासिसुहूर्द्देवेब्भ्योधाम्म्नेधाम्म्नेमेभवयजुंषे
यजुषे॥ ३०॥ सवितुस्त्वा। प्प्रसवऽउत्त्पुनाम्म्यच्छिद्रेणपवित्रे ॥७॥

१ वेष्पोसि इति काण्वानां पाठः। तत्संहिताभाष्ये छांदसः पकारादेश इति सायणाचार्योक्तिः। माध्यंदिनीयानां तु वेष्योसि इति पाठः। अत्र उवटमहीधरादिभाष्यकारैः पकारादेशस्यानुक्तिः।

णसूर्य्यस्यरश्मिभिः ॥ सवितुर्व्वःप्प्रसवऽउत्पुनाम्म्यच्छिद्रे

णपवित्रेणसूर्य्यस्यरश्मिभिः ॥ तेजोसिशुक्रमस्यमृतमसि

धामनामासिप्प्रियन्देवानामनाधृष्टन्देवयजनमसि ॥ ३१ ॥

[३-१०] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां प्रथमोध्यायः ॥ १ ॥

श्रीवेदपुरुषाय नमः । अनुवाकसूत्रम् ॥ कृष्णोसिषड, ग्नेवाज

जित्तिस्रो, मयीद, मग्नीषोमयोः पंचका, वस्नेदध्धायोचतस्रः,

संवर्चसापंचा, ग्नयेकव्यवाहनायषट् सप्तचतुस्त्रिंशत् ॥ हरिः

ॐ ॥ कृष्णोसि ॥ कृष्णोस्याखरेष्ठोग्ग्नयेत्त्वाजुष्टम्प्रोक्षामिव्वे
दिरसि बर्हिषेत्त्वाजुष्टाम्प्रोक्षामिबर्हिरसिस्रुग्ग्भ्यस्त्वाजुष्टम्प्रो
क्षाम्म्यदित्त्यैव्युन्दंनम् ॥ १ ॥ अदित्त्यैव्युन्दंनमसिव्विष्ण्णो
स्तुपोस्यूर्णम्म्रदसन्त्वास्तृणामिस्वासस्त्थान्देवेब्भ्योभुवंपतये
स्वाहाभुवंनपतयेस्वाहाभूतानाम्पतयेस्वाहा ॥ २ ॥ गन्धर्व्वस्त्वा ।
व्विश्वावंसुःपरिदधातुव्विश्वस्यारिष्ट्यैयजंमानस्यपरिधिरस्यग्ग्नि
रिडऽईडितः ॥ इन्द्रंस्यबाहुरंसिदक्षिणोव्विश्वस्यारिष्ट्यैयजंमान

॥ ८ ॥

स्यपरिधिरंस्यग्निरिडऽईडितः ॥ मित्रावरुणौत्त्वोत्तरतःपरिध
त्तान्ध्रुवेणधर्म्मणाविश्वस्यारिष्ट्यैयजमानस्यपरिधिरस्यग्निरि
डऽईडितः ॥ ३ ॥ वीतिहोत्रन्त्वा । कवेद्युमन्तꣳसमिधीमहि ॥
अग्नेबृहन्तमध्वरे ॥ ४ ॥ समिदसि ॥ समिदसिसूर्य्यस्त्वापुर
स्तात्पातुकस्याश्चिदभिशस्त्यै ॥ सवितुर्बाहूस्थऽऊर्णम्म्रद
सन्त्वास्तृणामिस्वासस्थन्देवेभ्यऽआत्त्वावसवोरुद्राऽआदि
त्याःसदन्तु ॥ ५ ॥ घृताच्यसि । जुहूर्नाम्नासेदम्प्रियेणधाम्ना

॥ २ ॥ प्प्रियꣳसदुऽआसीद घृताच्च्यस्युपभृन्नाम्म्ना सेदम्प्प्रियेणु धाम्म्ना
प्प्रियꣳसदुऽआसीद घृताच्च्यसि ध्रुवा नाम्म्ना सेदम्प्प्रियेणु धाम्म्ना
प्प्रियꣳसदुऽआसीदप्प्रियेणु धाम्म्नाप्प्रियꣳसदुऽआसीद ॥ ध्रुवा
ऽअसदन्नृतस्य योनौ ताव्विष्ष्णो पाहि पाहि यज्ञम्पाहि यज्ञपतिम्पा
हि माँय्यज्ञन्न्यम् ॥ ६ ॥ [६-१] अग्ग्नेर्व्वाजजित् ॥ अग्ग्नेर्व्वाज
जिह्वाजन्त्वा सरिष्ष्यन्तंव्वाजजितꣳसम्मार्ज्मि ॥ नमो देवे ॥ २ ॥
भ्यः स्वधा पितृभ्यः सुयमे मे भूयास्तमस्कन्नमद्य ॥ ७ ॥ अस्कं

न्नमुद्य ।देवेभ्यऽआज्ज्यꣳसम्भ्रियासमङ्घ्रिणाव्विष्णोमात्त्वाव
क्क्रमिषंव्वसुमतीमग्नेतेच्छायामुपस्त्थेषंव्विष्णोस्त्थानमसीतऽ
इन्द्रोव्वीर्य्यमकृणोदूर्द्ध्वोद्ध्वरऽआस्त्थात् ॥८॥ अग्नेव्वेः ॥ अग्ने
व्वेहोत्रंव्वेर्दूत्यमवतान्त्वान्द्यावापृथिवीऽअवत्त्वन्द्यावापृथिवी
स्विष्टकृद्देवेभ्यऽइन्द्रऽआज्ज्येनहविषाभूत्स्वाहासञ्ज्योतिषा
ज्ज्योतिः ॥९॥ [३-२] मयीदम् ॥ मयीदमिन्द्रऽइन्द्रियन्दधा
त्त्वस्म्मान्न्रायोमघवानꣳसचन्ताम् ॥ अस्म्माकꣳसन्त्वाशिषः

तिर्य्यं ञ्चमिमन्तंनोत्त्वारिँष्टूँर्य्यञ्चꣳसमिमन्दंधातु ॥ व्विश्वेदेवास

ऽइहमादयन्तामो ॥ ॐ म्प्रतिष्ठ ॥१३॥ एषाते ॥ एषातेऽअग्नेस

मित्तयाव्वर्द्धस्वचाचंप्प्यायस्व ॥ व्वर्द्धिषीमहिचव्वयमाचंप्प्यासि

षीमहि ॥ अग्नेव्वाजजिद्वाजंन्त्वाससृवाꣳसंव्वाजजितꣳसम्मा

र्ज्जिम ॥१४॥[५-३] अग्नीषोमंयोरुज्जितिम् ॥ अग्नीषोमंयोरु

ज्जितिमनूज्जेषंव्वाजंस्यमाप्प्रसवेनप्प्रोहामि॥अग्नीषोमौतमपनु

दताँर्य्योस्म्मान्द्वेष्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मोव्वाजंस्यैनम्प्रसवेनापोहा

मि ॥ इन्द्राग्न्योरुज्जितिमनूज्जेषंव्वाजंस्यमाप्प्रसवेनप्प्रोहामि ॥
इन्द्राग्नीतमपंनुदताँय्योस्म्मान्द्वेष्ट्टियञ्चंव्वयन्द्विष्म्मोव्वाजंस्यै
नम्प्रसवेनापोहामि ॥ १५ ॥ व्वसुंब्भ्यस्त्वा । रुद्द्रेब्भ्यंस्त्वादि
त्त्येब्भ्यंस्त्वासञ्ज्ञानाथान्द्यावापृथिवीमित्त्रावरुणौत्त्वाव्वृष्ट्ट्या
वताम् ॥ व्यन्तुव्वयोक्तꣳरिहाणामरुताम्पृषतीर्गच्छव्वशापृश्श्निर्
ब्भूत्त्वादिवङ्गच्छततोनोव्वृष्ट्टिमावह ॥ चक्षुष्प्पाऽअग्नेसिचक्षु
र्म्मेपाहि ॥ १६ ॥ यम्परिधिम् ॥ यम्परिधिम्पर्य्यधत्थाऽअग्नेदेव

पणिभिर्ग्गुह्यमानः ॥ तन्तंऽएतमनुजोषम्भराम्म्येषनेत्त्वदपचे

तयाताऽअग्ग्नेश्प्प्रियम्पाथोपीतम् ॥ १७ ॥ सꣳस्रवभागास्त्थे

षावृहन्तः प्प्रस्तरेष्ठाःपरिधेयाश्च्चदेवाः ॥ इमांव्वाचमभिविश्श्वे

गृणन्तऽआसद्यास्म्मिन्बर्हिषिमादयद्ध्वꣳस्वाहाव्वाट् ॥ १८ ॥

घृताचीस्त्थः ॥ घृताचीस्त्थोधुर्य्यौपातꣳसुम्म्नेस्त्थः सुम्म्नेमा

धत्तम् ॥ यज्ज्ञनमश्च्चतऽउपचयज्ज्ञस्यशिवेसन्तिष्ठस्वस्विष्टेमेस

न्तिष्ठस्व ॥ १९ ॥ [५-४]अग्ग्नेर्दब्धायो ॥ शीतमपाहिमादिद्द्योः

॥ १२ ॥ पाहिप्रसित्यैपाहिदुरिष्ट्यैपाहिदुरद्मन्याऽअविषन्नःपितुङ्कृ
णुसुषदायोनौस्वाहाव्वाडग्नयेसंव्वेशपतयेस्वाहासरस्वत्यैयशो
भगिन्यैस्वाहा ॥ २० ॥ व्वेदोसि ॥ व्वेदोसियेनत्त्वन्देवव्वेददेवे
भ्योव्वेदोभवस्तेनमह्यंव्वेदोभूयाः ॥ देवागातुविदोगातुंव्वित्त्वा
गातुमित ॥ मनसस्पतऽइमन्देवयज्ञꣳस्वाहाव्वातेधाः ॥ २१ ॥
सम्बर्हिः ॥ सम्बर्हिरङ्क्ताꣳहविषाघृतेनसमादित्यैर्व्वसुभिःसम्म ॥ १२ ॥
रुद्भिः ॥ समिन्द्रोव्विश्वदेवेभिरङ्क्तान्दिव्यन्नभोगच्छतुयत्स्वाहा

॥ २२ ॥ कस्त्त्वां ॥ कस्त्त्वाव्विमुंञ्चतिसत्त्वाव्विमुंञ्चतिकस्म्मै
त्त्वाव्विमुंञ्चतितस्म्मैत्त्वाव्विमुंञ्चति ॥ पोषांयरक्षंसाम्भागोसि
॥ २३ ॥ [४] संव्व[1]र्च्चंसा ॥ संव्वर्च्चंसापयंसासन्तनूभिरगंन्म
हिमनंसासꣳशिवेनं ॥ त्वं[2]ष्ट्टासुदत्त्रोव्विदंधातुरायोनुंमार्ष्टुतन्न्वो
यद्विलिष्टम् ॥२४॥ दिविव्विष्णुं÷ ॥ दिविव्विष्णुर्व्यंक्रꣳस्तजा
गंतेनच्छन्दंसाततोनिर्भंक्क्तोयोस्म्मान्द्वेष्टियञ्चंव्वयन्द्विष्म्मो

---

१ संव्वर्चंसा। अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. १७१ सू.) इत्यनेन रकारात्परस्य चकारस्य द्वित्वम्। २ त्वष्टा। अत्र
सं. ३ ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२-सू.) इत्यनेन टकारस्य द्वित्वम्। एवं दिवि विष्णुः। द्विष्मः। योस्मान्। इत्येतादृशेषु बोध्यम्।

संहि. न्तरिक्षेव्विष्णुर्व्यक्रꣳस्तत्रैष्टुभेनच्छन्दसाततोनिर्भक्तोयो पू. अ.
॥१३॥ स्म्मान्द्वेष्ट्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मः पृथिव्यांव्विष्णुर्व्यक्रꣳस्तगाय ॥२॥
त्रेणच्छन्दसाततोनिर्भक्तोयोस्म्मान्द्वेष्ट्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मो
स्म्मादन्नादस्यैप्प्रतिष्ठायाऽअगन्म्मस्वः सञ्ज्योतिषाभूम ॥२५॥
स्वयम्भूरसि ॥ स्वयम्भूरसिश्श्रेष्ठोरश्मिर्व्वर्च्चोदाऽअसिव्वर्च्चोमे
देहि ॥ सूर्य्यस्यावृतमन्न्वावर्त्ते ॥ २६ ॥ अग्ग्नेगृहपते । सुगृ ॥१३॥
हपतिस्त्वयाग्ग्नेहङ्गृहपतिनाभूयासꣳ सुगृहपतिस्त्वम्मयाग्ग्ने

गृहपतिनाभूयाः॥ अस्थूरिणौगार्हपत्यानिसन्तुशतꣳहिमाः

सूर्य्यस्यावृतमन्वावर्त्ते ॥ २७ ॥ अग्नेव्रतपते । व्रतमचारिषं

न्तदशकन्तन्मेराधीदमहँय्यऽएवास्मिसोस्मि ॥ २८ ॥

[५] अग्नयेकव्यवाहनाय । स्वाहासोमायपितृमतेस्वाहा ॥

अपहताऽअसुरारक्षाꣳसिवेदिषदः ॥ २९ ॥ येरूपाणि ।

प्रतिमुञ्चमानाऽअसुराःसन्तःस्वधयाचरन्ति ॥ परापुरोनि

पुरोयेभरन्त्यग्निष्टाँल्लोकात्प्रणुदात्यस्मात् ॥ ३० ॥ अत्र

पितरः ॥ अत्रपितरोमादयध्वँय्यथाभागमावृषायध्वम् ॥
अमीमदन्तपितरोयथाभागमावृषायिषत ॥ ३१ ॥ नमोवः
पितरोरसायनमोवःपितरःशोषायनमोवःपितरोजीवायनमो
वःपितरःस्वधायैनमोवःपितरोघोरायनमोवःपितरोमन्यवेन
मोवःपितरःपितरोनमोवोगृहान्नःपितरोदत्तसतोवःपितरोदे
ष्मैतद्वःपितरोवासऽआधत्त ॥ ३२ ॥ आधत्त । पितरो ॥१४॥
गर्भंकुमारम्पुष्करस्रजम् ॥ यथेहपुरुषोसत् ॥ ३३ ॥ ऊर्जं

व्वहन्तीᳪ ॥ ऊर्ज्जं[1]व्वहन्तीरमृतङ्घृतम्पयः कीलालम्परिस्रुतम् ॥
स्वधास्त्थतर्प्पयतमेपितॄन् ॥ ३४ ॥ [६] इतिश्रीवाजसनेय
संहितायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवा
कसूत्रम्। समिधाग्निं, भूर्भुवःस्वश्चतुष्का, वह्निज्र्योतिर्द्वे, उपप्र
यन्तोऽअध्वरᳪषड्विᳪशतिः, भूर्भुवःस्वश्चतस्रो,गृहामातिस्रः,
प्रघासिनोहवामहे पञ्च, पूर्णादर्विद्वे,ऽअक्षन्नमीमदन्तषडे, षते

[1] ऊर्ज्जम्। अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) रेफहकाराभ्यां परं व्यञ्जनं द्विरुच्यते। तेन रकारात्परस्य जकारस्य द्विर्भावः

सप्त, दश ॥ १० ॥ त्रिषष्टिः ॥ ६३ ॥ हरिः ॐ ॥ समिधा
ग्निम् ॥ समिधाग्निन्दुवस्यतघृतैर्[1]ब्बोधयतातिथिम् ॥ आस्मिन्
हव्याजुहोतन ॥ १ ॥ [2]सुसमिद्धायशोचिषे । घृतन्तीव्रञ्जुहोतन ॥
अग्नयेजातवेदसे ॥ २ ॥ तन्त्वा । समिद्भिरङ्गिरोघृतेनवर्द्ध
यामसि ॥ बृहच्छोचायविष्ठ्य ॥ ३ ॥ उपत्त्वा । ग्नेहविष्मतीर्घृ
ताचीर्य्यन्तुहर्य्यत ॥ जुषस्वसमिधोमम ॥ ४ ॥ [४-१] भूर्भुवः ॥ ॥ १५ ॥

१ घृतैर्ब्बोधयता । अत्र परं तु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यनेन रकारात्परस्य बकारव्यञ्जनस्य द्वित्वम् । २ सुसमिद्धाय । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सुकारात्परस्य सकारस्य षकारे प्राप्ते अनुसन्तनोतु बृहस्पतिसुतस्यसुसमिद्धाय० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ क.) इत्यनेन सकारस्य प्रकृतिभावः न षत्वम् ।

भूर्भुवःस्वर्द्यौरिवभूम्नापृथिवीवंव्वरिम्म्णा ॥ तस्यास्त्तेपृथिविदे
वयजनिपृष्ठेग्निमन्नादमन्नाद्यायादधे ॥५॥ आयम् ॥ आयङ्गौः
पृश्निरक्क्रमीदसदन्मातरम्पुरः ॥ पितरञ्चप्प्रयन्त्स्वः ॥ ६ ॥
अन्तश्चरति । रोचनास्यप्प्राणादपानती ॥ व्यख्यन्महिषोदि
वम् ॥ ७ ॥ त्रिᳪंशद्धाम ॥ त्रिᳪंशद्धामव्विराजतिव्वा[1]क्पतङ्गायधी
यते ॥ प्रतिवस्तोरहद्युभिः ॥८॥ [४-२] अग्निर्ज्योतिः ॥ अ

---

१ वाक्पतिः । अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम्, तत्र पूर्वः ककारो द्विरुक्तिजः पकारः संयोगः ।

ग्निर्ज्ज्योतिर्ज्ज्योतिरग्निःस्वाहासूर्य्योज्ज्योतिर्ज्ज्योतिꣳसूर्य्यꣳ
स्वाहा ॥ अग्निर्व्वर्च्चोज्ज्योतिर्व्वर्च्चꣳस्वाहासूर्य्योव्वर्च्चोज्ज्योतिर्व्वर्च्चꣳ
स्वाहा ॥ ज्योतिꣳसूर्य्यꣳसूर्य्योज्ज्योतिꣳस्वाहा ॥ ९ ॥ सजूर्द्दे
वेन। सवित्त्रासजूरात्र्येन्द्रवत्त्या ॥ जुषाणोऽअग्निर्व्वेतुस्वाहा ॥
सजूर्द्देवेनसवित्त्रासजूरुषसेन्द्रवत्त्या ॥ जुषाणःसूर्य्योव्वेतुस्वाहा
॥ १० ॥ [२-३] उपप्प्रयन्तोऽअद्ध्वरम् ॥ उपप्प्रयन्तोऽअद्ध्वर ॥१६॥

१ उपप्रयन्तोऽअद्ध्वम् अत्र एदोद्भ्यां पूर्वमकारः (शु. य. प्रा. ४ अ. ६१ सू.) इत्यनेन सर्वत्र पूर्वरूपे प्राप्ते प्रकृतिभाव ऋक्षु (शु. य. प्रा. ४ अ. ८१ सू.) इत्यनेन गाहमानादिभिः सूत्रैरभिनिहितेभ्योऽन्यत्र ऋक्षु प्रकृतिभावविधानसामर्थ्यान्न पूर्वरूपम्।

म्मन्त्रंव्वोचेमाग्नये ॥ आरेऽअस्म्मेचंशृण्वते ॥ ११ ॥ अग्नि
र्म्मूर्द्धा । दिवःककुत्पतिः पृथिव्याऽअयम् ॥ अपाꣳरेताꣳसि
जिन्न्वति ॥ १२ ॥ उभावाम् ॥ उभावामिन्द्राग्नीऽआहुवद्ध्या
ऽउभाराधसꣳसहमादयद्ध्यै ॥ उभादातारांविषाꣳरयीणामुभा
व्वाजस्यसातयेहुवेवाम् ॥ १३ ॥ अयन्ते ॥ अयन्तेयोनिर्ऋत्त्वि
योयतोजातोऽअरोचथाः ॥ तञ्जानन्नग्नऽआरोहाथानोव्वर्द्धया

---

१ दिवःककुत्पतिः । अत्र दिवोऽककुत्पृथिव्योः (शु. य. प्रा. ३ अ. २४ सू.) इत्यनेन अककुत्पृथिव्योर्विसर्जनीयस्य सकारविधानान्नात्र सकारः ककुत्परत्वात् ।

॥ १७ ॥ रयिम् ॥ १४ ॥ अयमिह । प्प्रथमोधायिधातृभिर्होतायजिष्ठो
ऽअद्ध्वरेष्ष्वीड्ड्यः ॥ यमप्प्नवानोभृगवोव्विरुरुचुर्व्वनेषुचित्रंव्वि ॥ ३ ॥
ब्भ्वंव्विशेविशे ॥ १५ ॥ अस्यप्प्रत्काम् ॥ अस्यप्प्रत्कामनुद्द्युतꣳ
शुक्रन्दुदुह्रेऽअह्रयः ॥ पयःसहस्रसामृषिम् ॥ १६ ॥ तनूपाऽ
अग्ग्ने।सितन्न्वम्मेपाह्यायुर्दाऽअग्ग्नेस्यायुर्म्मेदेहिव्वर्च्चोदाऽअग्ग्ने
सिव्वर्च्चोमेदेहि ॥ अग्ग्नेयन्मेतन्न्वाऽऊनन्तन्मऽआपृण ॥ १७ ॥ ॥ १७ ॥
इन्धानास्त्वा । शतꣳहिमाद्द्युमन्तꣳसमिधीमहि ॥ व्वयस्वन्तो

वयस्कृतꣳसहस्वन्तꣳसहस्कृतम् ॥ अग्नेसपत्नदम्भनमदब्धा
सोऽअदाभ्यम् ॥ चित्रावसोस्वस्तितेपारमशीय ॥ १८ ॥
सन्त्वम् ॥ सन्त्वमग्नेसूर्य्यस्यवर्च्चसागथाःसमृषीणाꣳस्तुते
नं ॥ सम्प्रियेणधाम्नासमहमायुषासंवर्च्चसासम्प्रजयासꣳराय
स्पोषेणग्मिषीय ॥ १९ ॥ अन्धस्स्थ ॥ अन्धस्स्थान्धोवो
भक्षीयमहस्स्थमहोवोभक्षीयोर्ज्जस्स्थोर्ज्जंवोभक्षीयरायस्पोषं

१ अन्धसःस्थ इतिपदे प्रत्ययसवर्णम्मुदि शाकटायनः (३ अ. ९ क.) इत्यनेन शषसेषु मुत्संज्ञकेषु परेषु विसर्गस्य परसवर्णं भवति तने सकारे मुदि परसवर्णं प्राप्तं परन्तु जित्परे मुदि तु लुङ्ङ्मुदि जित्परे (३ अ. १३ क.) इत्यनेन स्थे जित्परे मुदि सति विसर्गस्य लोपः। तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (४ अ. १०२ क.) इत्यनेन द्वित्वे थस्य चर्त्वे अन्धस्त्थ इति ॥

स्त्थरायस्पोषँव्वोभक्षीय ॥ २० ॥ रेवतीरमद्ध्वम् ॥ रेवतीरम
द्ध्वमुस्मिन्न्योनांवुस्मिन्न्गोष्ठेस्मिँल्लोकेस्मिन्न्क्षये ॥ इहैव
स्त्तमापंगात ॥ २१ ॥ सुछंहितासि । व्विश्वरूप्प्यूर्ज्जामाविश
गौपत्त्येनं ॥ उपंत्त्वाग्ग्नेदिवेदिवेदोषांवस्त्तर्द्धियाव्वयम् ॥ नमोभ
रंन्तुऽएमंसि ॥ २२ ॥ राजंन्तमद्ध्वराणांम् ॥ राजंन्तमद्ध्वराणाङ्गो
पामृतस्युदीदिविम् ॥ व्वर्द्धमानछंस्वेदमें ॥ २३ ॥ सनंः ॥ सनंः
पितेवंसूनवेग्ग्नेसूपायनोभंव ॥ सचंस्वानंःस्वुस्त्तयें ॥ २४ ॥

अग्नेत्त्वम् ॥ अग्नेत्त्वन्नोऽअन्तमऽउतत्त्राताशिवोभवावरू
त्थ्यः ॥ व्वसुरग्निर्व्वसुश्श्रवाऽअच्छानक्षिद्युमत्तमꣳरयिन्दाः
॥ २५ ॥ तन्त्वा ॥ तन्त्वाशोचिष्ठदीदिवꣳसुम्नायनूनमीमहे
सखिब्भ्यः ॥ सनोबोधि[१]श्श्रुधीहवमुरु[२]ष्ष्याणोऽअघायतस्सम
स्म्मात्॥२६॥इडऽएहि॥इडे[३]ऽएह्यदितऽएहिकाम्म्याऽएत॥

---

१ सः नो बोधिः । अत्र व्यञ्जने च (शु. य. प्रा. २ अ. १६ सू.) इत्यनेन सः इति पदस्य विसर्जनीयस्य लोपे सनोबोधिः इति सिद्ध्यति । २ उरुष्याणः । अत्र उरुष्यानः इति पदम् । अत्र निषण्णायरथवाहणमिन्द्र० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन नकारस्य णकारे, स्वरात्संयोगादि-र्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन षस्य द्वित्वम् । ३ इडेएहि इतिपदम् । अत्र सन्ध्यक्षरमयवायावम् (शु. य. प्रा. ४-अ-४७ सू.) इत्यनेन इडे इति एकारस्य अयादेशे यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः (४ अ. १२५ सू.) इत्यनेन यकारस्य लोपे पुनः स्वरसन्धिप्राप्तौ "न परकालः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४ सू.) इति निषेधः ।

सं. ४

मयिवꣳकामधरणम्भूयात् ॥ २७ ॥ सोमानꣳस्वरणं । कृणु
हिब्रह्मणस्प्पते ॥ कक्षीवन्तंय्यऽऔशिजः ॥ २८ ॥ योरेवान् ॥
योरेवान्योऽअमीवहाव्वसुवित्पुष्टिवर्द्धनः[1] ॥ सनꣳसिषक्तुय
स्तुरः ॥ २९ ॥ मानः ॥ मानꣳशꣳसोऽअररुषोधूर्त्तिः प्प्रण
ङ्मर्त्त्यस्य ॥ [2]रक्षाणोब्रह्मणस्प्पते ॥ ३० ॥ महित्रीणाम् ॥

---

१ "पुष्टिवर्द्धनः" अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. अ. सू. १०२) इति सूत्रेण पुष्टिपदे शषसहानां चतुर्णां वर्णानाम् ऊष्मसंज्ञात्वात् षकारोष्मणः परस्य स्पर्शसंज्ञकस्य टकारस्य द्वित्वं जातम् । तेनैकषकारो द्वौ टकारौ च संयोगः । तत्र प्रथमष्टकारः क्रमजो ज्ञेयः । अन्येष्वप्येतादृशेषु स्थलेषु द्वित्वं बोध्यम् । तथैव पुष्टिवर्द्धनः इत्यत्र वर्द्धनः इति पदे परं तु रेफहकाराभ्याम् (४-१०१) इत्यनेन रकारोत्तरवर्तिनः धव्यञ्जनस्य द्वित्वे जश्त्वे धकारस्य दकारः । २ रक्षाणः । रक्षा नः इतिपदम् । अत्र निषण्णाय रथवाहणम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन नकारस्य णकारो निपात्यते । ॥ १९ ॥

महि॒त्रीणा॒मवो॑स्तु द्यु॒क्षम्मि॒त्रस्या॑र्य॒म्णः ॥ दु॒रा॒धर्षं॒ वरु॑णस्य
॥ ३१ ॥ न॒हि तेषा॑म् ॥ न॒हि तेषा॑म॒मा च॒न नाध्वं॑सु वा॒र॒णेषु॑ ॥ ईशे॑
रि॒पु॒र॒घशं॑सः ॥ ३२ ॥ ते हि । पु॒त्रासो॒ऽअदि॑ते॒ऽप्रजी॒वसे॑म
र्त्या॑य ॥ ज्योति॒र्य॑च्छ॒न्त्यज॑स्रम् ॥ ३३ ॥ क॒दा च॒न । स्त॒रीर॑
सि॒ नेन्द्र॑ स॒श्चसि॑ दा॒शुषे॑ ॥ उपो॒पेन्नु म॑घव॒न्भूय॒ऽइन्नु ते॒ दानं॑ दे॒वस्य॑
पृच्यते ॥ ३४ ॥ तत्स॑वि॒तुः ॥ तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्य॒म्भर्गो॑ दे॒वस्य॑
धीमहि ॥ धियो॒ यो नः॑ प्रचो॒दया॑त् ॥ ३५ ॥ शतम् ॥ १०० ॥

परिते । दूडभोरथोस्म्माँ२ ॥ ऽअश्नोतुविश्श्वत÷ ॥ येनुरक्षं
सिदाशुषं÷ ॥ ३६ ॥ [२६-४] भूर्भुवं÷ ॥ भूर्भुवंस्व÷
सुप्प्रजाश्प्प्रजाभि÷स्याꣳसुवीरोव्वीरैश्सुपोषंपोषैः ॥ नर्य्य
प्प्रजाम्मेपाहिशꣳस्यपशून्मेपाह्यथर्य्यपितुम्मेपाहि ॥ ३७ ॥
आगन्म । विश्श्ववेदसमुस्म्मब्भ्यंव्वसुवित्तमम् ॥ अग्नेसम्म्राड
भिद्युम्न्नमभिसहऽआयंच्छस्व ॥ ३८ ॥ अयमग्निश ॥ अय ॥ २० ॥

---

१ दूडभो रथः । दुःदभः इतिपदम् अत्र "उकारं दुर्दे (शु. य. प्रा. ३ अ. ४२ सू.)" इत्यनेन दुरित्यस्य विसर्गस्य उकारो दकारे परे दन्त्यश्च मूर्धन्यत्वमापद्यते । तेन दकारस्य उकारे दस्य मूर्धन्ये दुउडभः । सवर्णयोरुकारयोः सवर्णदीर्घः । २ सुप्प्रजाः अत्र "स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (४ अ. १०० सू.)" इत्यने प्रजाशब्दघटितप्रकारे परे पकारस्य द्वित्वम् । एवं वरेण्ण्यम् । पुत्रासः । द्युम्न्नम् एतादृशेषु स्थलेषु ज्ञेयम् ।

मग्निर्गृहपतिर्ग्गार्हपत्त्यꣳप्प्रजायाव्वसुवित्तमꣳ ॥ अग्ग्नेगृहपते

भिद्युम्म्नमभिसहऽआयच्छस्व ॥ ३९ ॥ अयमग्ग्निः ॥ अय

मग्ग्निःपुरीष्ष्योरयिमान्पुष्टिवर्द्धनꣳ ॥ अग्ग्नेपुरीष्ष्याभिद्युम्म्न

मभिसहऽआयच्छस्व ॥ ४० ॥ [४-५] गृहामा । बिभीतमा

व्वेपद्ध्वमूर्ज्जम्बिब्भ्रतऽएमसि ॥ ऊर्ज्जम्बिब्भ्रद्द्वꣳसुमनाꣳ सुमेधा

गृहानैमिमनसामोदमानꣳ ॥ ४१ ॥ येषामद्ध्येति । प्प्रवसन्न्येषु

१ "प्रवसन्न्येषु" इत्यत्र "स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (१०० शु. य. प्रा. ४ अ. सू.)" इत्यनेन नकारस्य द्वित्वम् ।

सौमनसोबहुः ॥ गृहानुपह्वयामहेतेनोजानन्तुजानतः ॥४२॥
उपहूताऽइह । गावऽउपहूताऽअजावयः ॥ अथोऽअन्नस्य
कीलालऽउपहूतोगृहेषुनः ॥ क्षेमायवःशान्त्यैप्रपद्येशिवꣳ
शग्मꣳशंय्योःशंय्योः ॥ ४३ ॥ [३-६] प्रघासिनोहवाम
हे । मरुतश्चरिशादसः ॥ करम्भेणसजोषसः ॥ ४४ ॥
यद्ग्रामे ॥ यद्ग्रामेयदरण्येयत्सभायांय्यदिन्द्रिये ॥ यदेन
श्चकृमावयमिदन्तदवयजामहेस्वाहा ॥ ४५ ॥ मोषूणः ॥

[1]मोषूणऽइन्द्रात्रपृत्सुदेवैरस्तिहि[2]ष्म्मातेशुष्मिन्नवयाः ॥ मह
श्चिद्यस्यमीढुषोयव्व्याहविष्म्मतोमरुतोव्वन्दतेगीः ॥ ४६ ॥ अक्र
न्कर्म्म । कर्म्मकृतःसहव्वाचामयोभुवा ॥ देवेभ्यःकर्म्मकृ
त्त्वास्तम्प्रेतसचाभुवः ॥ ४७ ॥ अवभृथनिचुम्पुण । निचेरुर
सिनिचुम्पुणः ॥ अवदेवैर्देवकृतमेनोयासिषमवमर्त्त्यैर्म्मर्त्त्यकृ
तम्पुरुराव्णोदेव[3]रिषस्प्पाहि ॥ ४८ ॥ [५-७] पूर्णादर्वि ॥

---

१ मो षूणः । अत्र मो षू नः इतिपदम् । "निषण्णाय रथवाहणम् (३ अ. ८७ सू.)" इत्यनेन णकारस्य निपातः । २ हिष्म्माते । अत्र हेर्मिथोदयः (३ अ. ६८ सू.) इत्यनेन मकारोदये हिशब्दात्परस्य सकारस्य षकारः । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" इति द्वित्वम् । ३ देवरिषस्प्पाहि । अत्र "अध्वनो रजसो रिषः स्पृशस्पातौ (३ अ. २८ सू.)" इत्यस्मिन् पातौ इति धातुग्रहणात् पाधातो रूपे परेऽपि रिषः विसर्गस्य सकारः । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

पूर्ण्णादर्व्विपरापतसुपूर्ण्णापुनरापत । व्वस्नेवव्विक्क्रीणावहाऽइष
मूर्ज्जꣳशतक्क्रतो ॥ ४९ ॥ देहिमे ॥ देहिमेददामितेनिमेधेहि
नितेदधे ॥ निहारञ्चहरासिमेनिहारन्निहराणितेस्वाहा ॥ ५० ॥
[२-८] अक्षन्नमीमदन्त ॥ अक्षन्नमीमदन्तह्यवप्प्रियाऽअ
धूषत ॥ अस्तोषतस्वभानवोव्विप्प्रानविष्ठयामतीयोजान्विन्द्र
तेहरी ॥ ५१ ॥ सुसन्दृशन्त्वा ॥ सुसन्दृशन्त्वाव्वयम्मघवन्व ॥२२॥

---

१ सुसन्दृशम् । अत्र "भाविभ्यः सः पं समानपदे (३ अ. ५९ सू.)" इत्यनेन षत्वापत्तौ "अनुसन्तनोतु बृहस्पतिसुतस्यसुसमिद्धायसुसन्दृशम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावः न षत्वम् ।

न्दिषीमहि ॥ अनूनम्पूर्णवन्धुरस्तुतोयासिवशाँ २ ॥ ऽअनु
योजान्विन्द्रतेहरी ॥ ५२ ॥ मनोनु ॥ मनोन्वाह्वामहेनारा
शᳬसेनस्तोमेन ॥ पितॄणाञ्चमन्मभिः ॥ ५३ ॥ आनः ॥
आनऽएतुमनः पुनः क्रत्वेदक्षायजीवसे ॥ ज्योक्क्चसूर्यन्दृशे
॥ ५४ ॥ पुनर्नः । पितरोमनोददातुदैव्योजनः ॥ जीवंव्रा
तᳬसचेमहि ॥ ५५ ॥ वयᳬसोम । व्रतेतवमनस्तनूषुबिभ्र
तः ॥ प्रजावन्तᳬसचेमहि ॥ ५६ ॥ [६-९] एषते । रुद्र

भागःसहस्वसाम्बिकयातञ्जुषस्वस्वाहैषतेरुद्र भागऽआखुस्ते[1]

पशुः ॥५७॥ अवरुद्रम् ॥ अवरुद्रमदीमह्यवदेवन्त्र्यम्बकम् ॥

यथानोवस्यसस्करद्[2]यथानःश्रेयसस्करद्[3]यथानोव्यवसाययात्

॥ ५८ ॥ भेषजमसि । भेषजङ्गवेश्वायपुरुषायभेषजम् ॥

सुखम्मेषायमेष्यै ॥ ५९ ॥ त्र्यम्बकँय्यजामहे । सुगन्धिम्पु

१ आखुःते। अत्र "तथयोः सम् (३ अ. ८ सू.)" इत्यनेन तकारे परे सत्वे आखुस्ते इति रूपम्। २ वस्यसस्करत् अत्र "समानपदे च (३ अ. ३० क.)" इत्यप्राप्तौ "कविष्करत्कृधिपु (३ अ. ३२ सू.)" इत्यनेन करत्परे विसर्जनीयस्य सकारः। तत "ऊष्मान्तस्थाम्यश्च स्पर्शः" इति ककारस्य द्वित्वम्। ३ श्रेयसस्करत् अत्र "समानपदे च (३ अ. ३० सू.)" इत्यनेन समानपदे विसर्गस्य ककारे परे सकारः। तत "ऊष्मान्तस्थाम्यश्च-स्पर्शः (४ अ. १०२ सू.)" इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम्।

ष्टिवर्द्धनम् ॥ उर्व्वारुकमिवबन्धनान्मृत्योर्म्मुक्षीयमामृतात् ॥
त्र्यम्बकँयजामहेसुगन्धिम्पतिवेदनम् ॥ उर्व्वारुकमिवबन्धं
नादितोमुक्षीयमामुतः ॥ ६० ॥ एतत्ते । रुद्रावसन्तेनं
परोमूजवतोतीहि ॥ अवततधन्वापिनाकावसःकृत्तिवासाऽ
अहिँसन्नःशिवोतीहि ॥ ६१ ॥ त्र्यायुषञ्जमदग्नेःकश्यप
स्यत्र्यायुषम् ॥ यद्देवेषुत्र्यायुषन्तन्नोऽअस्तुत्र्यायुषम् ॥६२॥
शिवोनामा ॥ शिवोनामासिस्वधितिस्तेपितानमस्तेऽअस्तुमा

१२९ ९

मांहिꣳसीः ॥ निर्वर्त्तयाम्म्यायुषेन्नाद्यायप्प्रजननायरायस्पो
षायसुप्प्रजास्त्वायंसुवीर्य्याय ॥ ६३ ॥ १० ॥ [७-१०]
इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ श्रीवेदपुरु
षायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ एदंद्वे, महीनाम्पयश्चतस्र, आकू
त्याऋक्सामयोर्द्विकौ, व्रतंकृणुतषडे, षाते चतस्रो, वस्व्य
सितिस्र, एपतेद्वे, शुक्रंत्वाचतस्रो, ऽऽदित्यास्त्वगष्टौ, दश सप्त
त्रिꣳशत् ॥ १० ॥ ३७ ॥ ४ ॥ हरिःॐ ॥ एदम् ॥ ऐदमंगन्म ॥२४॥

१ एदमगन्। अत्र आ इदम् अत्र "कण्ठ्यादिवर्ण एकारम् (४ अ. ५३ सू.)" इत्यनेन कण्ठ्यात्परः इवर्णः पूर्वस्वरः परश्च एकारमापद्यते। तेन एदमगन्।

देवयजनम्पृथिव्यायत्रदेवासोऽअजुषन्तविश्वे ॥ ऋक्सामा
भ्याꣳसन्तरन्तोयजुर्भीरायस्पोषेणसमिषामदेम ॥ इमाऽ
आपःशम्मुमेसन्तुदेवीरोषधेत्रायस्वस्वधितेमैनꣳहि[1]ꣳसीः ॥ १ ॥
आपोऽअस्मान् ॥ आपोऽअस्मान्मातरः[2]शुन्धयन्तुघृतेन
नोघृतप्वःपुनन्तु ॥ विश्वꣳहिरिप्रम्प्रवहन्तिदेवीरुदिदाभ्यः

---

१ हिंसीः । (हिꣳसीः) अत्र अनुस्वाराच्च तत्पूर्वात् (शु. य. प्रा. ३ अ. ५७ सू.) इत्यनेन षकारापत्तौ अनुसन्तनोतु (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे अथानुस्वारस्य गूमित्यादेशः शषसहरेफेषु (शु. य. प्रा. परिशिष्ट सू.) इत्यनेन अनुस्वारस्य दीर्घगूंत्वम् । २ शुन्धयन्तु । अत्र स्वरात्० इति सूत्रेण द्वित्वे प्राप्तेऽपि स्ववर्गीये चानुत्तमे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११५ सू.) इत्यनेन स्ववर्गीये द्वित्वनिषेधादत्र नकारात्परे स्ववर्गीये धकारे नकारस्य न द्वित्वम् । एवमेवैतादृशेषु स्थलेषु ज्ञेयम् । यथा पुनन्तु । शान्तिः । भास्छन्दः । सन्तु । अन्तरिक्षात् । अजुषन्त । सन्तरन्तः ।

सं. ५

॥२५॥ शुचिरापूतऽएमि ॥ दीक्षातपसोस्तनूरसितान्त्वाशिवाꣳश ॥४॥
ग्ग्मांम्परिदधेभद्रंव्वर्ण्णम्पुष्ष्यन्[१] ॥२॥ [२-१] महीनाम्पयः ॥
महीनाम्पयोसिव्वर्च्चोदाऽअसिव्वर्च्चोमेदेहि ॥ वृत्रस्यासिकनीनं
कश्चक्षुर्द्दाऽअसिचक्षुर्म्मेदेहि ॥ ३ ॥ चित्पतिर्म्मा ॥ चित्पति
र्म्मापुनातुव्वाक्पतिर्म्मापुनातुदेवोमासवितापुनात्वच्छिद्रेणप
वित्रेणसूर्य्यस्यरश्मिभिः ॥ तस्यतेपवित्रपतेपवित्रपूतस्यय ॥२५॥
त्कामꣳपुनेतच्छकेयम् ॥४॥ आवः ॥ आवोदेवासऽईमहेव्वामम्प्र

१ पुष्ष्यन् । अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्धिरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. अ. १०० सू.) इत्यनेन षकारस्य द्वित्वम् ।

यत्त्यद्दूरे ॥ आवोदेवासऽआशिषोयज्ञियासोहवामहे ॥ ५ ॥
स्वाहायज्ञम् ॥ स्वाहायज्ञम्मनंसःस्वाहोरोरन्तरिक्षात्त्स्वाहा
द्यावापृथिवीब्भ्याᳪंस्वाहाव्वातादारंभेस्वाहा ॥ ६ ॥ [४-२]
आकूत्त्यैप्प्रयुजें ॥ आकूत्त्यैप्प्रयुजेग्नयेस्वाहामेधायैमनंसेग्न
येस्वाहादीक्षायैतपंसेग्नयेस्वाहासरंस्वत्त्यैपूष्णेग्नयेस्वाहा ॥
आपोदेवीर्ब्बृहतीर्व्विश्श्वशम्भुवोद्यावापृथिवीऽउरोऽअन्तरिक्ष ॥
बृहस्प्पतंयेहविषाव्विधेमस्वाहा ॥ ७ ॥ व्विश्श्वोदेवस्यं ॥ व्विश्श्वो

संहि. देवस्यनेतुर्म्मर्त्तोवुरीतसख्यम् ॥ विश्वोरायऽइषुद्ध्यतिद्युम्नंवृ पू. अ.
॥२६॥ णीतपुष्ष्यसेस्वाहा ॥८॥ [२-३] ऋक्सामयोᳪंशिल्पे ॥ ऋक्सा ॥४॥
मयोᳪंशिल्पेस्स्थस्तेवामारंभेतेमांपातमास्ययज्ञस्योदृचं ॥ शा
र्म्मासिशर्म्ममेयच्छनमंस्तेऽअस्तुमामाहिᳪंसीः ॥ ९ ॥ ऊर्ग्गा
सि ॥ ऊर्ग्गस्याङ्गिरस्यूर्णम्म्रदाऽऊर्ज्जंमयिधेहि ॥ सोमस्यनी
विरसिविष्ष्णोᳪंशर्म्मासिशर्म्मयजमानस्येन्द्रस्ययोनिरसिसुस ॥२६॥
स्याःकृषीस्कृधि ॥ उच्छ्रयस्ववनस्प्पतऽऊर्द्ध्वोमापाह्यᳪंहसः

आस्यय॒ज्ञस्योदृचः॑ ॥ १० ॥ [२-४] व्र॒तङ्कृ॑णुत । व्रतङ्कृणुता
ग्निर्ब्रह्मा॒ग्निर्य॒ज्ञो वन॒स्पति॑र्य॒ज्ञियः॑ ॥ दैवी॒न्धियम्मनाम
हे सुमृडी॒काम॒भिष्ट॑ये वर्चो॒धां य॒ज्ञवा॑हसꣳ सुती॒र्था नो॑ऽअसद्व
शे ॥ येदे॒वा मनो॑जाता मनो॒युजो॒ दक्ष॒ङ्क्रतु॑वस्ते नो॑ऽवन्तु ते नः॑ पान्तु
तेभ्यः॒ स्वाहा॑ ॥ ११ ॥ श्वा॒त्राः पी॒ताः ॥ श्वा॒त्राः पी॒ता भ॑वत यू॒य
मापो॑ऽअ॒स्माक॑म॒न्तरु॒दरे॑ सु॒शेवाः॑ ॥ ताऽअ॒स्मभ्य॑मय॒क्ष्मा

१ अग्न व्रतम् कृणुत इति पदम् । स्पर्शे परपञ्चमम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १२ सू.) इत्यनेन मकारस्य स्पर्शवर्णपरे स्पर्शवर्णस्य पञ्चमाक्षरो भवति तेन ङकारः । एवन्ते तत्र नकारः ।

ऽअनमीवाऽअनागसः स्वदन्तुदेवीरमृताऽऋतावृधः ॥ १२ ॥
इयन्ते । यज्ञियातनूरपोमुञ्चामिनप्प्रजाम् ॥ अꣳहोमुचः
स्वाहाकृताः पृथिवीमाविशतपृथिव्यासम्भव ॥ १३ ॥ अग्ने
त्त्वम् ॥ अग्नेत्त्वꣳसुजागृहिव्वयꣳसुमन्दिषीमहि ॥ रक्षाणोऽ
अप्प्रयुच्छन्प्प्रबुधेनः पुनस्कृधि ॥ १४ ॥ पुनर्म्मनः ॥ पुनर्म्मनः पु
नरायुर्म्मऽआगन्पुनः प्प्राणः पुनरात्त्मामऽआगन्पुनश्चक्षुः ॥२७॥

१ पुनस्कृधि । अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वे प्राप्ते ऋवर्णे (शु. य. प्रा. ४ अ. १११ सू.) इत्यनेन ऋवर्णपरे स्पर्शे निषेधान्न ककारस्य द्वित्वम् । यत्र यत्र ऊष्मभ्योऽन्तःस्थेभ्यश्च परः स्पर्शवर्णः ऋविशिष्टश्चेत्तत्र तत्र द्वित्वाभावो ज्ञेयः । यथा-कृपीस्कृधि ।

पुनःश्श्रोत्रम्मऽआगन् ॥ वैश्श्वानरोऽअदब्धस्त्तनूपाऽअग्निर्न्नः
पातुदुरितादवद्यात् ॥ १५ ॥ त्वमग्ने । व्रतपाऽअसिदेवऽ
आमर्त्त्येष्ष्वा ॥ त्वँय्यज्ञेष्ष्वीड्यः ॥ रास्वेयत्त्सोमाभूयो
भरदेवोनःसविताव्वसोर्द्दाताव्वस्वदात् ॥ १६ ॥ [६-५]
एषाते । शुक्रतनूरेतद्वर्च्चस्त्तयासम्भवभ्राजङ्गच्छ ॥ जूरसि
धृतामनसाजुष्टाव्विष्णवे ॥ १७ ॥ तस्यास्त्ते । सत्त्यसवसः
प्प्रसवेतन्न्वोयन्त्रमशीयस्वाहा ॥ शुक्रमसिचन्द्रमस्यमृतमसिवै

संहि. ॥२८॥

ष्वदेवमसि ॥ १८ ॥ चिदसि । मनासिधीरसिदक्षिणासिक्ष पू. अ. ॥ ४ ॥
त्रियासियज्ञियास्यदितिरस्युभयतꣳशीर्ष्णी ॥ सानꣳसुप्प्राची
सुप्प्रतीच्येधिमित्रस्त्वापदिबध्नीताम्पूषाद्ध्वनस्प्पात्त्विन्द्रायाा
ध्यक्षाय ॥ १९ ॥ अनुत्त्वा । मातामन्यतामनुपितानुभ्राता
सगर्भ्योनुसखासयूत्थ्यꣳ ॥ सादेविदेवमच्छेहीन्द्रायसोमꣳरु
द्रस्त्वावर्त्तयतुस्वस्त्तिसोमसखापुनरेहि ॥ २० ॥ [४-६] ॥२८॥
वस्व्यसि ॥ वस्व्यस्यदितिरस्यादित्त्यासिरुद्रासिचन्द्रासि ॥

बृहस्प्पतिंष्ट्वासुम्म्नेरंम्म्णातुरुद्द्रोव्वसुंभिराचंके ॥ २१ ॥ अदिं
त्त्यास्त्त्वा । मूर्द्धन्नाजिंघर्म्मिंदेवयजंनेपृथिव्व्याऽइडांयास्प्पद
मंसिघृतवत्त्स्वाहां ॥ अस्म्मेरंमस्वास्म्मेतेबन्धुस्त्त्वेरायोमेरायो
माव्वयꣳरायस्प्पोषेंणव्वियौष्म्मतोतोरायं÷ ॥ २२ ॥ [1]संमंकख्ये ।
देव्व्याधियासन्दांक्षिंणयोरुचंक्षसा ॥ मामऽआयुꣳप्प्रमोंषीम्मोंऽ
अहन्तवंव्वीरंव्विंदेयतवंदेविसन्दृशिं ॥ २३ ॥ [३-७] एषतें ।

१ समकख्ये । अत्र स्वरात्संयोगा० (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन खकारस्य द्वित्वे जाते प्रथमैर्द्वितीयास्तृतीयैश्चतुर्थाः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०८ सू.) इत्यनेन खस्थाने कंकारो विहितः ।

गायत्रोभागऽइतिमेसोमायब्ब्रूतादेषतेत्त्रैष्टुभोभागऽइतिमेसो
मायब्ब्रूतादेषतेजागतोभागऽइतिमेसोमायब्ब्रूताच्छन्दोनामा
नाꣳसाम्म्राज्ज्यङ्गच्छेतिमेसोमायब्ब्रूतादास्माकोसिशुक्क्रस्ते
ग्ग्रह्योव्विचितस्त्वाव्विचिन्न्वन्तु ॥ २४ ॥ अभित्त्यम् ॥ अभि
त्त्यन्देवꣳ[1]सवितारमोण्ण्योः कविक्क्रतुमर्च्चामिसत्त्यसवꣳरत्नधा
मभिप्प्रियम्मतिङ्कविम् ॥ ऊर्द्ध्वायस्यामतिर्ब्भाऽअदिद्द्युतत्सवी ॥२९॥

१ देवꣳसवितारमोण्ण्योः । अत्र देवम् इत्यस्य मकारस्य अनुस्वारं रोष्मसु मकारः (शु. य. प्रा. ४ अ-१ सू.) इत्यनेन उष्मणि सकारे परे अनुस्वारे अथानुस्वारस्य गूंमित्यादेशः शपसहरेफेषु (का. प. १ सू.) इत्यनेन (गूंकारे) कृते गूंविशिष्टं रूपम् । एवम् उरुꣳहिराजा । अꣳहोमुचः । इत्यादिस्थलेषु गूंकारोऽनेन ज्ञेयः । वयꣳसुम. । अग्ने त्वꣳसुजा. । सोमꣳरुद्रस्त्वा. ।

मनिहिरण्यपाणिरमिमीतसुक्रतुंः कृपास्वंः ॥ प्रजाभ्यंस्त्वा
प्प्रजास्त्वानुप्प्राणन्तुप्प्रजास्त्वमनुप्प्राणिंहि ॥२५॥[२-८]
शुक्रन्त्वां । शुक्रेणङ्क्रीणामिचुन्द्रञ्चन्द्रेणामृतमुमृतेन ॥ सुग्मे
तेगोरुस्मेतेचुन्द्राणितपंसस्तुनूरसिप्प्रजापतेर्व्वर्ण्णःपरमेणंपु
शुनाङ्क्रीयसेसहस्रपोषम्पुंषेयम् ॥२६॥ मित्रोनःं ॥ मित्रोनऽए
हिसुमित्रधुऽइन्द्रस्योरुमाविंशुदक्षिणमुशन्नुशन्तंᳬस्योनःस्यो
नम् ॥ स्वानुभ्भ्राजाङ्गारेबम्भारेहस्तुसुहस्तुकृशानवेतेवःसोम

 ऋयंणास्त्वान्त्रंक्षद्ध्रुम्मावींदभन् ॥ २७ ॥ परिंमा । ग्मेदुश्चंरिता
 द्वाधृस्वांमासुचारितेभज ॥ उदायुंषास्वायुषोदंस्त्थामृमृताँ २
ऽअनुं ॥ २८ ॥ प्रतिपन्थांम् ॥ प्रतिपन्थांमपद्महिस्वस्तिगा
मंनेहसंम् ॥ येनविश्वाः परिद्विषोवृणक्तिविन्दतेवसुं ॥ २९ ॥
[४-९] अदिंत्यास्त्वक् ॥ अदिंत्यास्त्वगस्यदिंत्यैसदुऽआ
सींद ॥ अस्त्तंभ्नाद्द्यांवृषभोऽअन्तरिक्षममिंमीतवरिमाणंम्पृ ॥ ३० ॥
थिव्याः ॥ आसींदुद्विश्वाभुवंनानिसम्म्राड्विश्वेत्तानिवरुंणस्य

व्रतानि ॥ ३० ॥ वनेषुवि ॥ वनेषुव्यन्तरिक्षन्ततानवाजम
र्वत्सुपयंऽउस्रियांसु ॥ हृत्सुक्रतुंवरुणोविक्ष्वग्निन्दिवि
सूर्य्यमदधात्सोममद्रौ ॥ ३१ ॥ सूर्य्यस्यचक्षुः ॥ सूर्य्यस्य
चक्षुरारोहाग्नेरक्ष्णःकनीनकम् ॥ यत्रैतंशेभिरीयसेऽभ्राजंमा
नोविपश्चिता ॥ ३२ ॥ उस्रावेतम् ॥ उस्रावेतन्धूर्षाहौयुज्ज्ये
थांमनश्रूऽअवीरहणौब्रह्मचोदंनौ ॥ स्वस्तियजंमानस्यगृहा

१ अत्र स्वरात्संयोगा० (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन द्वित्वे प्राप्ते न क्षवृचिश्विसतयेभ्यस्त्रैकम् (शु. य. प्रा. ६ अ. २७ सू.) इत्यनेनैतेभ्यः परस्य त्रशब्दस्य द्वित्वं न भवति तेन क्षत्र, वृत्र, चित्रम्। श्वित्रम्, सत्रस्य। तत्र गच्छ, यत्र पूर्वे। इत्येतेषु द्वित्वाभावो ज्ञेयः।

न्गंच्छतम् ॥ ३३ ॥ भुद्रोमें । सिप्प्रन्वयंवस्वभुवस्प्पतेव्विश्वां
॥ ३१ ॥ न्यभिधामांनि ॥ मात्त्वांपरिपुरिणौव्विदुन्मात्त्वांपरिपुन्थिनों ॥ ४ ॥
व्विदुन्मात्त्वाव्वृकांऽअघायवौव्विदन् ॥ श्येनोभूत्त्वापरांपतयजं
मानस्यगृहान्गंच्छुतन्नौसँस्कृतम् ॥ ३४ ॥ नमौंमित्रस्यं ॥ नमों
मित्रस्यव्वरुंणस्यचक्षंसेमुहोदुवायतद्दूतꣳसंपर्य्यंत ॥ दूरेद्दृशेंदेव
जांतायकेतवेंदिवस्प्पुत्रायसूर्य्यांयशꣳसत ॥ ३५ ॥ व्वरुंणस्यो ॥ ३१ ॥
त्तम्भंनम् ॥ व्वरुंणस्योत्तम्भंनमसिव्वरुंणस्यस्कम्भुसर्ज्जंनीस्त्थो

ब्वरुणस्यऽऋतसदंन्यासिब्वरुणस्यऽऋतसदंनमासिब्वरुणस्यऽऋत
सदंनमासीद ॥ ३६ ॥ याते ॥ यातेधामानिहुविषायजंन्ति
तातेव्विश्श्वापरिभूरस्तुयुज्ञम् ॥ गयुस्फानंः प्प्रतरंणः सुवीरो
वीरहाप्प्रचंरासोमदुर्य्यान् ॥ ३७ ॥ [८-१०] इतिश्रीवाज
सनेयसंहितायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥

अनुवाकसूत्रम्–अग्नेस्तनू, रापतयेत्वाचतुष्कौ, तप्तायनीमेद्वे,
इन्द्रघोषस्त्वास्तिस्रो, युंजतेमनाष्टौ, देवस्यत्वाचतस्रो, देव

संहि. स्यत्वापंच, विभूरसिचतस्रो, ज्योतिरसिष, डुरुविष्णोतिस्रो, पू. अ.
॥३२॥ दश त्रिचत्वारिंᳪशत् ॥ [अ. ५ मं. ४३-अनु० १०] हरिःॐ ॥ ॥५॥
अग्नेस्त्तनूः ॥ अग्नेस्त्तनूरंसिव्विष्ण्णवेत्त्वासोमस्यतनूरंसिव्वि
ष्ण्णवेत्त्वातिथेरातित्थ्यमसिव्विष्ण्णवेत्त्वाऽश्येनायत्त्वासोम
भृतेव्विष्ण्णवेत्त्वाग्नयेत्त्वारायस्प्पोषदेव्विष्ण्णवेत्त्वा ॥ १ ॥
अग्नेर्ज्जनित्रम् ॥ अग्नेर्ज्जनित्रमसिवृषणौस्त्थऽउर्व्वश्यस्या ॥२२॥
युरंसिपुरूरवांऽअसि ॥ गायत्रेणंत्त्वाच्छन्दंसामन्थामित्रैष्टुभे

नत्त्वाच्छन्दसामन्थामिजागतेनत्त्वाच्छन्दसामन्थामि ॥ २ ॥
भवंतन्नः ॥ भवंतन्नःसमनसौसचैतसावरेपसौ ॥ मायज्ञ
हिंसिष्टम्मायज्ञपतिञ्जातवेदसौशिवौभवतमद्यनः ॥ ३ ॥
अग्नावग्निः ॥ अग्नावग्निश्चरतिप्पविष्टऽऋषीणाम्पुत्रोऽअ
भिशास्तिपावा ॥ सनःस्योनःसुयजायजेहदेवेब्भ्योहव्यं
सदमप्प्रयुच्छन्त्स्वाहा ॥ ४ ॥ [४-१] आपतयेत्त्वा ॥ आ
पतयेत्त्वापरिपतयेगृह्णामितनूनप्त्रेशाक्कुरायशक्कनऽओजि

ष्टाय ॥ अनाधृष्टमस्यनाधृष्ष्यन्देवानामोजोनभिशस्त्यभि
शस्तिपाऽअनभिशस्तेन्न्यमञ्जसासत्त्यमुपगेषꣳस्वितेमाधाः ॥ ५ ॥
॥ ५ ॥ अग्नेव्व्रतपाः ॥ अग्नेव्व्रतपास्त्वेव्व्रतपायातवतनूरियꣳ
सामयियोममतनूरेषासात्त्वयि ॥ सहनौव्व्रतपतेव्व्रतान्न्यनुमे
दीक्षान्दीक्षापतिर्म्मन्न्यतामनुतपस्तपस्प्पतिः ॥ ६ ॥ अꣳ
शुरꣳशुष्टे । देवसोमाप्प्यायतामिन्द्रायैकधनविदे ॥ आतुब्भ्य ॥ ३२ ॥
मिन्द्रःप्प्यायतामात्त्वमिन्द्रायप्प्यायस्स्व ॥ आप्प्याययास्म्मा

न्तसर्व्वान्त्सन्न्यामेधयास्वस्त्तितेदेवसोमसुत्त्यामशीय ॥ एष्टा
रायꣳप्प्रेषेभगायऽऋतमृतवादिब्भ्योनमोद्यावापृथिवीब्भ्याम्
॥ ७॥ याते ॥ यातेऽअग्नेयꣳशयातनूर्व्वर्षिष्ठागह्वरेष्ठा ॥ उग्रं
व्वचोऽअपावधीत्त्वेषंव्वचोऽअपावधीत्स्वाहा ॥ यातेऽअग्नेरजꣳ
शयातनूर्व्वर्षिष्ठागह्वरेष्ठा ॥ उग्रंव्वचोऽअपावधीत्त्वेषंव्वचोऽ
अपावधीत्स्वाहा ॥ यातेऽअग्नेहरिशयातनूर्व्वर्षिष्ठागह्वरेष्ठा ॥
उग्रंव्वचोऽअपावधीत्त्वेषंव्वचोऽअपावधीत्स्वाहा ॥ ८॥ [४-२]

तप्तायनीमे ॥ तप्तायंनीमेसिव्वित्तायंनीमेस्यवंतान्मानाथिता
३४॥ द्वंतान्माव्यथितात् ॥ व्विदेदग्निर्न्नभोनामाग्नेऽअङ्गिरऽआयु ॥५॥
नानाम्नेहियोस्याम्पृथिव्यामसियत्तेनांधृष्टन्नामंयज्ञियन्तेन
त्वादंधेव्विदेदग्निर्न्नभोनामाग्नेंऽअङ्गिरऽआयुंनानाम्नेहिसो
द्वितीयंस्याम्पृथिव्यामसियत्तेनांधृष्टन्नामंयज्ञियन्तेनत्वादंधे
व्विदेदग्निर्न्नभोनामाग्नेंऽअङ्गिरऽआयुंनानाम्नेहियस्तृतीयं ॥३४॥
स्याम्पृथिव्यामसियत्तेनांधृष्टन्नामंयज्ञियन्तेनत्वादंधे ॥ अनुं

त्वादेववीतये ॥ ९ ॥ सिꣳह्यसि । सपत्नसाहीदेवेभ्यःकल्प
स्वसिꣳह्यसिसपत्नसाहीदेवेभ्यःशुन्धस्वसिꣳह्यसिसपत्न
साहीदेवेभ्यःशुम्भस्व ॥ १० ॥ [२-३] इन्द्रघोषस्त्वा ॥ इन्द्र
घोषस्त्वावसुभिःपुरस्तात्त्पातुप्प्रचेतास्त्वारुद्रैःपश्चात्त्पातुम
नोजवास्त्वापितृभिर्द्दक्षिणतःपातुविश्वकर्म्मात्त्वादित्यैरुत्तर
तःपात्त्विदमहन्तप्तंवार्बहिर्द्धायज्ञान्निःसृजामि ॥ ११ ॥

---

१ अत्र अनुस्वारं रोष्मसु मकारः (शु. य. प्रा. ४ अ० १ सू.) इत्यनेन मकारस्यानुस्वारे कृते अथानुस्वारस्य गूमित्यादेशः शषसहरेफेषु (शु. य. प्रा. परिशि. सू.) इत्यनेन दीर्घगूंकारे प्राप्ते नानुस्वारः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०९ सू.) इत्यनेन स्योन इति संयोगे परे सकारे न दीर्घगुंकारः किन्तु ह्रस्वः ।

संहि. सिꣳह्यसि॥ सिꣳह्यसिस्वाहासिꣳह्यस्यादित्यवनिःस्वाहा पू. अ.
॥ ३५ ॥ सिꣳह्यसिब्रह्मवनिःक्षत्रवनिःस्वाहासिꣳह्यसिसुप्रजाव ॥ ५ ॥
नीरायस्पोषवनिःस्वाहासिꣳह्यस्यावहदेवाँयजमानायस्वा
हाभूतेभ्यस्त्वा॥ १२॥ ध्रुवोसि। पृथिवीन्दृꣳहध्रुवक्षिदस्य
न्तरिक्षन्दृꣳहाच्युतक्षिदसिदिवन्दृꣳहाग्नेःपुरीषमसि॥ १३॥
[३-४] युञ्जतेमनः॥ युञ्जतेमनऽउतयुञ्जतेधियोव्विप्राव्वि ॥ ३५ ॥
प्रस्यबृहतोव्विपश्चितः॥ व्विहोत्रादधेव्वयुनाविदेकऽइन्मही

देवस्यंसवितुःपरिष्टुतिꣳस्वाहा ॥ १४ ॥ इदंविष्णुः ॥ इदं
विष्णुर्विचंक्रमेत्रेधानिदंधेपुदम् ॥ समूंढमस्यपाꣳसुरेस्वाहा
॥१५॥ इरावतीधेनुमती ॥ इरावतीधेनुमतीहिभूतꣳसूयवसिनी
मनवेदशस्या ॥ व्यस्कभ्नारोदसीविष्णवेतेदाधर्त्थपृथिवीम्
भितोमयूखैःस्वाहा ॥ १६ ॥ देवश्श्रुतौदेवेषु ॥ देवश्श्रुतौदेवेष्वा
घोषतम्प्राचीप्प्रेतमध्वरङ्कल्पयन्तीऽऊर्ध्वँय्यज्ञन्नयतम्माजिह्व
रतम् ॥ स्वङ्गोष्ठमावदतन्देवीदुर्य्येऽआयुर्म्मानिर्व्वादिष्टम्प्रजा

---

१ अत्र रकारात्परस्य यकारस्य परंतु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यनेन द्वित्वम् ।

संहि. म्मानिर्व्वादिष्टमत्त्रंरमेथांव्वर्ष्मन्न्पृथिव्याः ॥ १७॥ व्विष्ण्णोर्न्नु । पू. अ.
॥३६॥ कंव्वीर्य्याणिप्प्रवोचँय्यःपार्त्थिवानिव्विममेरजाᳫंसि ॥ सोऽ ॥ ५ ॥
अस्कंभायदुत्तरᳫंसधस्त्थंव्विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायोव्विष्ण्णवे
त्त्वा ॥ १८ ॥ दिवोवा । व्विष्ण्णऽउतवापृथिव्यामहोवाव्वि
ष्ण्णऽउरोरन्तरिक्षात् ॥ उभाहिहस्त्ताव्वसुनापृणस्वाप्प्रयच्छद
क्षिणादोतसव्याद्विष्ण्णवेत्त्वा ॥ १९ ॥ प्रतत् ॥ प्रतद्विष्ण्णु ॥३६।

१ अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वम् ॥ यथा–विष्ण्णाऽउत्त वा । विष्ण्णऽ उरोर० । द्विष्ण्णवे त्वा । प्रतद्विष्ण्णुः । विष्ण्णोरराटम् । इत्यादिषु बोध्यम् ।

स्त्ववतेव्वीर्य्येणमृगोनभीमःकुचरोगिरिष्ठाः ॥ यस्योरुषुत्रिषु
व्विक्क्रमणेष्ष्वधिक्षियन्तिभुवनानिव्विश्श्वा ॥ २० ॥ व्विष्ण्णोररा
टम् ॥ व्विष्ण्णोरराटमसिव्विष्ण्णोःश्न्नप्त्रेस्त्थोव्विष्ण्णोःस्यूर
सिव्विष्ण्णोर्द्धुवोसि ॥ व्वैष्ण्णवमसिव्विष्ण्णवेत्त्वा ॥ २१ ॥ [८-५]
देवस्यत्त्वा । सवितुःप्प्रसवेश्श्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्ण्णोहस्त्ता
ब्भ्याम् ॥ आददेनार्य्यसीदमहꣳरक्षसाङ्ग्रीवाऽअपिकृन्तामि ॥
बृहन्नसिबृहद्द्रवाबृहतीमिन्द्रायव्वाचंव्वद ॥ २२ ॥ रक्षोहणंव्व

सं. ७

लगहनम् ॥ रक्षोहणँव्वलगहनँव्वैष्णवीमिदमहन्तँव्वलगमुत्कि
रामियम्मेनिष्ट्योयममात्योनिचखानेदमहन्तँव्वलगमुत्किरा
मियम्मेसमानोयमसमानोनिचखानेदमहन्तँव्वलगमुत्किरा
मियम्मेसबन्धुर्य्यमसबन्धुर्न्निचखानेदमहन्तँव्वलगमुत्किरा
मियम्मेसजातोयमसजातोनिचखानोत्कृत्याङ्किरामि ॥ २३ ॥
स्वराडसि । सपत्नहासत्त्रराडस्यभिमातिहाजनराडसिरक्षोहा ॥ ३७ ॥
सर्व्वराडस्यमित्त्रहा ॥ २४ ॥ रक्षोहणोवः ॥ रक्षोहणोवोव

लगहनंᳪप्प्रोक्षामिव्वैष्णवान्न्रक्षोहणोवोव्वलगहनोवंनयामिव्वै
ष्णवान्न्रक्षोहणोवोव्वलगहनोवंस्तृणामिव्वैष्णवान्न्रक्षोहणौवां
व्वलगहनाऽउपदधामिव्वैष्णवीरक्षोहणौवांव्वलगहनौपर्य्यूहा
मिव्वैष्णवीव्वैष्णवमसिव्वैष्णवास्थ ॥ २५॥ [४-६] देवस्य
त्त्वा । सवितुःप्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्ताब्भ्याम् ॥
आददेनार्य्यसीदमहᳪरक्षसाङ्ग्रीवाऽअपिकृन्तामि ॥ यवोसि
यवयास्म्मद्द्वेषोयवयारातीर्द्दिवेत्त्वान्तरिक्षायत्त्वापृथिव्यैत्त्वा

शुन्धन्ताँल्लोकाःपितृषदनाःपितृषदनमसि ॥ २६ ॥ उद्दि
॥ ३८ ॥ वम् ॥ उद्दिवꣳस्तभानान्तरिक्षम्पृणदृꣳहस्वपृथिव्यान्द्युतान ॥ ५ ॥
स्त्वांमारुतोमिनोतुमित्रावरुणौध्रुवेणधर्म्मणा ॥ ब्रह्मवनि
त्वाक्षत्रवनिरायस्पोषवनिपर्य्यूहामि ॥ ब्रह्मदृꣳहक्षत्रन्दृꣳह
हायुर्दृꣳहप्रजान्दृꣳह ॥ २७ ॥ ध्रुवासि । ध्रुवोयँय्यजमानो
स्मिन्नायतनेप्रजयापशुभिर्भूयात् ॥ घृतेनद्यावापृथिवी ॥ ३८ ॥
पूर्य्येथामिन्द्रस्यच्छदिरसिविश्वजनस्यच्छाया ॥ २८ ॥ परि

त्त्वा । गिर्व्वणोगिरऽइमाभवन्तुविश्वतः ॥ वृद्धायुमनुवृद्धयो
जुष्टाभवन्तुजुष्टयः ॥ २९ ॥ इन्द्रस्यस्यूः ॥ इन्द्रस्यस्यूरसी
न्द्रस्यद्ध्रुवोसि ॥ ऐन्द्रमसिवैश्वदेवमसि ॥ ३० ॥ [५-७]
व्विभूरसि । प्प्रवाहणोव्वह्निरसिहव्यवाहनः ॥ श्वात्त्रोसिप्प्रचे
तास्तुथोसिव्विश्ववेदाऽउशिगसि ॥ ३१ ॥ उशिगसि । कवि
रङ्घारिरसिबम्भारिरवस्यूरसिदुवस्वाञ्छुन्ध्यूरसिमार्जालीयः
सम्म्राडसिकृशानुःपरिषद्योसिपवमानोनभोसिप्प्रतक्कामृष्टो

सिहव्यसूदंनऽऋतधांमासिस्वृर्ज्योतिःसमुद्रोसि ॥ ३२ ॥
॥३९॥ समुद्रोसि। विश्वव्यंचाऽअजोस्येकंपादहिरसिबुध्न्योवागस्यैन्द्र
मंसिसदोस्यृतंस्यद्वारौमामासन्ताप्तमध्वंनामध्वपतेप्रमांतिर
स्वस्तिमेस्मिन्पथिदेवयानेभूयान्मित्रस्यंमा ॥ ३३ ॥ मित्र
स्यंमा ॥ मित्रस्यंमा चक्षुंषेक्षध्वमग्नंयःसगराःसगंरास्थ
सगंरेणनाम्नारौद्रेणानीकेनपातमांग्नयःपिपृतमांग्नयोगोपा ॥ ३९ ॥
यतंमानमोवोस्तुमामांहिꣳसिष्ट ॥ ३४ ॥ [४-८] ज्योति

रसि । विश्वरूपं विश्वेषान्देवानांᳪंसमित् ॥ त्वᳪंसोमतनू
कृद्भ्योद्वेषोᳪभ्योन्यकृतेᳪभ्यऽउरुयन्तासिवरूथᳪंस्वाहाजुषा
णोऽअप्तुराज्यंस्यवेतुस्वाहा ॥ ३५ ॥ शतम् ॥ २०० ॥
अग्नेनयं । सुपथारायेऽअस्मान्विश्वानिदेववयुनानिवि
द्वान् ॥ युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनोभूयिष्ठान्तेनमऽउक्तिंविधेम
॥ ३६ ॥ अयन्नः ॥ अयन्नोऽअग्निर्वरिवस्कृणोत्वयम्मृधः

॥४०॥ ॥५॥

पुरऽएतुप्प्रभिन्दन् ॥ अयंव्वाजाञ्जयतुव्वाजसातावयᳬशत्रू
ञ्जयतुजर्हृषाणᳬस्वाहा ॥ ३७ ॥ उरुव्विष्ण्णो ॥ उरुव्विष्ण्णो
व्विक्क्रमस्वोरुक्षयायनस्कृधि ॥ घृतङ्घृतयोनेपिबप्प्रप्प्रयज्ञपतिं
न्तिरस्वाहा ॥ ३८ ॥ देवसवितᳬ ॥ देवसवितरेषतेसोमस्त्तᳬ
रक्षस्वमात्वादभन् ॥ एतत्त्वन्देवसोमदेवोदेवाँ २ ॥ ऽउपा
गाऽइदमहम्मनुष्ष्यान्त्सहरायस्प्पोषेणस्वाहानिर्व्वरुणस्यपा ॥४०॥

१ अत्र वाजान् जयतु इति पदे तकारवर्गश्चकारवर्गे चकारवर्गम् । (शु. य. प्रा. ४ अ. ९५ सू.) इत्यनेन वाजान् पदघटिततवर्गस्य नकारस्य जयतुपदघटिते चकारवर्गे परे चवर्गत्वं जातम् । तेन वाजाञ्जयतु । एवं शत्रूञ्जयतु ।

शांन्तमुच्छ्ये ॥ ३९ ॥ अग्ग्नेव्व्रतपाः ॥ अग्ग्नेव्व्रतपास्त्त्वेव्व्रतपायाः
तवंतनूर्म्मर्य्यं ह्यभूंदेषासात्त्वयियोममंतनूस्त्त्वय्ह्यभूदियं ॐसाम
यि ॥ यथायथन्नौव्व्रतपतेव्व्रतान्यनुंमेदीक्षान्दीक्षापंतिरमॐ
स्तानुतपस्त्तपंस्प्पातिः ॥ ४० ॥ [६-९] उरुव्विंष्णो ॥ उरुव्विं
ष्णोविक्कंमस्वोरुक्षयांयनस्क्कृधि ॥ घृतङ्घृंतयोनेपिबप्प्रप्प्रंयज्ञ
पंतिन्तिरस्वाहां ॥ ४१ ॥ अत्त्यन्न्यान् ॥ अत्त्यन्न्याँ २ ॥
ऽअगान्नान्न्याँ २ ॥ ऽउपांगामर्व्वांक्क्त्वापरेब्भ्योविंदम्परोवंरे

भ्यहं ॥ तन्त्वाजुषामहेदेवव्वनस्प्पतेदेवयुज्ज्यायैदेवास्त्वादेव
युज्ज्यायैजुषन्तांव्विष्णवेत्त्वा ॥ ओषधेत्त्रायस्वस्वधितेमैनꣳ
हिꣳसीः ॥ ४२ ॥ द्याम्मा ॥ द्याम्मालेखीरन्तरिक्षम्माहिꣳ
सीःपृथिव्व्यासम्भव ॥ अयꣳहित्त्वास्वधितिस्तेतिजानःप्प्रणि
नायमहतेसौभगाय ॥ अतस्त्वन्देवव्वनस्प्पतेशतवल्शोव्वि
रोहसहस्रवल्शाव्विवयꣳरुहेम ॥ ४३ ॥ [३-१०।] ॥
इति श्रीवाजसनेयसंहितायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥

श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ देवस्यत्त्वाषड्, पावी
रसिपंच, माहिःषट्, संतेतिस्रः, समुद्रंगच्छ, हविष्मतीरिमा
द्विकौ, हृदेत्वापंच, देवस्यत्वाष्टौ, अष्टौ सप्तत्रिꣳशत् ॥
[अ. ६ मं. ३७ अनु. ८] हरिः ॐ॥ देवस्यंत्त्वा। सवितुःप्प्रसवे
श्विनोर्ब्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्ताब्भ्याम् ॥ आददेनार्य्यसीदम्
हꣳरक्षसाङ्ग्रीवाऽअपिकृन्तामि ॥ यवोसियवयास्म्मद्द्वेषोयव
यारांतीर्द्दिवेत्त्वान्तरिक्षायत्त्वापृथिव्यैत्त्वाशुन्धंन्तांल्लोकाः

॥४२॥ पितृषदंनाः पितृषदंनमसि ॥ १ ॥ अग्ग्रेणीरंसि । स्वावेशऽ
उन्नेतॄणामेतस्यंवित्तादधिंत्त्वास्त्थास्यतिदेव[1]स्त्त्वांसवितामद्ध्वा
नक्तुसुपिप्पलाब्भ्यस्त्त्वौषधीब्भ्यः ॥ द्यामग्ग्रेणास्पृक्षऽआ
न्तरिंक्षम्मद्ध्येनाप्प्राः पृथिवीमुपरेणादृꣳहीः ॥ २ ॥ याते ॥
यातेधामांन्युश्म्मसिगमंद्ध्यैयत्रगावोभूरिंशृङ्गाऽअयासंः ॥
अत्राहृतदुरुगायस्यविष्ण्णोंः परमम्पदमवंभारिभूरिं ॥ ब्रह्म ॥४२॥
वनिंत्त्वाक्षत्रवनिंरायस्प्पोषवनिपर्य्यूहामि ॥ ब्रह्मंदृꣳहक्ष

1 अत्र देवः त्वा इति पदम् । तथयोः सम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८ सू.) इत्यनेन त्वाघटिते तकारे परे विसर्जनीयस्य सत्त्वे देवस्त्वेति ।

त्रन्दृꣳहदृꣳहायुर्दृꣳहप्रजान्दृꣳह ॥ ३ ॥ विष्णोःकर्म्माणि ।
पश्यतयतोव्रतानिपस्पशे ॥ इन्द्रस्ययुज्यःसखा ॥ ४ ॥
तद्विष्णोः । परमम्पदꣳसदापश्यन्तिसूरयः ॥ दिवीवचक्षु
राततम् ॥ ५ ॥ परिवीरसि ॥ परिवीरसिपरित्त्वादैवीर्विशो
व्ययन्ताम्परीमँयजमानꣳरायोमनुष्याणाम् ॥ दिवस्सूनु
रस्येषतेपृथिव्याँल्लोकऽआरण्यस्तेपशुः ॥ ६ ॥ [६-१] उपा
स. ८ वीरसि ॥ उपावीरस्युपदेवान्दैवीर्विशःप्रागुरुशिजोवह्नितं

मान् ॥ देवँत्त्वष्टर्व्वसुरमहुव्यातैस्वदन्ताम् ॥ ७ ॥ रेवंतीर
मंद्धम् ॥ रेवंतीरमंद्धम्बृहंस्पते[1]धारयाव्वसूंनि ॥ ऋतस्यंत्त्वा
देवहविः पाशेनप्पतिमुञ्चामि[2]धर्षामानुंषः ॥ ८ ॥ देवस्यंत्त्वा ।
सवितुःप्प्रंसवे॒ऽश्विनोर्ब्बाहुभ्यांम्पूष्णोहस्त्ताभ्याम् ॥ अग्नी
षोमाभ्याञ्जुष्टन्नियुंनज्मि ॥ अद्भ्यस्त्त्वौषंधीभ्योनुंत्त्वा
मातामंन्यतामनुंपितानुभ्भ्रातासगर्भ्योनुसखासयूंत्थ्यः ॥ ॥ ४३ ।

१ धारय वसूनि पदम् । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारय० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे धारयघटिताकारस्य दीर्घत्वं विधीयते । तेन धारयाव्वसूनि । २ अत्र पिबासोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन धर्ष इत्यकारस्य दीर्घः ।

अग्नीषोमाभ्यान्त्वाजुष्टम्प्प्रोक्षामि ॥ ९ ॥ अपाम्पेरुः ॥
अपाम्पेरुरस्यापोदेवीःस्वदन्तुस्वात्तञ्चित्सद्देवहविः ॥ सन्ते
प्प्राणोव्वातेनगच्छताᳬंसमङ्गानियजत्रैःसँय्यज्ञपतिराशिषा
॥ १० ॥ घृतेनाक्तौ । पशूँस्त्रायेथाᳬंरेवतियजमानेप्प्रिय
न्धाऽआविश ॥ उरोरन्तरिक्षात्सजूर्द्देवेनव्वातेनास्यहविष
स्त्मनायजसमस्यतन्न्वाभव ॥ व्वर्षोव्वर्षीयसियज्ञेयज्ञपतिन्धाः
स्वाहादेवेभ्योदेवेभ्यःस्वाहा ॥ ११ ॥ [५-२] माहि÷ ॥

माहिर्भूर्म्मापृदाकुर्न्नमस्त्तऽआतानानुर्व्वाप्प्रेहि ॥ घृतस्यंकु
ल्याऽउपऽऋतस्यपत्थ्याऽअनुं ॥ १२ ॥ देवीरापः । शुद्धाव्वो
ढ्ढꣳसुपरिविष्टादेवेषुसुपरिविष्टाव्वयम्परिवेष्टारोभूयास्म ॥ १३ ॥
व्वाचन्ते ॥ व्वाचन्तेशुन्धामिप्प्राणन्तेशुन्धामिचक्षुस्त्तेशुन्धा
मिश्श्रोत्रन्तेशुन्धामिनाभिन्तेशुन्धामिमेढ्रन्तेशुन्धामिपायु
न्तेशुन्धामिचरित्राँस्त्तेशुन्धामि ॥ १४ ॥ मनस्त्ते ॥ ॥४४॥
मनस्त्तऽआप्प्यायताव्वाक्त्तऽआप्प्यायताम्प्राणस्त्तऽआप्प्याय

ताञ्चक्षुस्त्तऽआप्प्यायताᳬंश्रोत्रन्तऽआप्प्यायताम् ॥ यत्तेक्क्रू
रँय्यदास्थितन्तत्तऽआप्प्यायतान्निष्ट्यायतान्तत्तेशुद्ध्यतुशम
होब्भ्यः ॥ ओषधेत्त्रायस्वस्वधितेमैनᳬंहिᳬंसीः ॥ १५ ॥ रक्ष
साम्भागः ॥ रक्षसाम्भागोऽसिनिरस्तᳬंरक्षऽइदमहᳬंरक्षोभि
तिष्ठामीदमहᳬंरक्षोवबाधऽइदमहᳬंरक्षोधमन्तमोनयामि ॥ घृ
तेनद्यावापृथिवीप्प्रोर्णुवाथांव्वायोवेस्तोकानामग्निराज्ज्यस्यव्वे

---

१ निष्ट्यायताम् । अत्र निःस्त्यायताम् इति पदम् । अत्र नेःस्त्यास्तनोः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७० सू.) इत्यनेन नेरुपसर्गात्परयोः स्त्यास्तन्योर्धात्वोः सकारस्य षकारो भवति संहितायाम् । इति षत्वे षात्तथौ मूर्धन्यम् इति ष्टुत्वे (शु. य. प्रा. ३. अ. ८० सू.) ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्श इत्यनेन टकारस्य द्वित्वम् ।

॥४५॥ ॥ ६ ।

तुस्वाहास्वाहाकृतेऽऊर्द्धंनभसम्मारुतङ्गच्छतम् ॥ १६ ॥
इदमापः ॥ इदमापुःप्रवहतावद्यञ्चमलञ्चयत् ॥ यच्चाभिदु
द्रोहानृतंयच्चशेपेऽअभीरुणम् ॥ आपोमातस्मादेनसःपव
मानश्चमुञ्चतु ॥ १७ ॥ [६-३] सन्ते ॥ सन्तेमनोमन
सासम्प्राणःप्प्राणेनगच्छताम् ॥ रेडस्यग्निष्ट्वाश्रीणात्वाप
स्त्वासमरिणन्वातस्यत्वाध्राज्यैपूष्णोरंहयाऽऊष्मणोव्य ॥४५।
थिषत्प्रयुतन्द्वेषः ॥ १८ ॥ घृतङ्घृतपावानः ॥ घृतङ्घृतपा

वानः पिबतूष्मपाँऊष्मपापावानः पिबतान्तरिक्षस्यहविरसिस्वाहा ॥
दिशः प्प्रदिशऽआदिशोविदिशऽउद्दिशोदिग्भ्यः स्वाहा ।१९।
ऐन्द्रः प्प्राणः ॥ ऐन्द्रः प्प्राणोऽअङ्गेऽअङ्गेनिदीध्यदैन्द्रऽउदानो
ऽअङ्गेऽअङ्गेनिधीतः ॥ देवत्त्वष्टर्भूरितेसꣳसमेतुसलक्ष्मायद्विषु
रूपम्भवाति ॥ देवत्रायन्तमवसेसखायोनुत्त्वामातापितरो
मदन्तु ॥ २० ॥ [३-४] समुद्रङ्गच्छ ॥ समुद्रङ्गच्छस्वाहा
न्तरिक्षङ्गच्छस्वाहादेवꣳसवितारङ्गच्छस्वाहामित्रावरुणौगच्छ

॥४६॥ स्वाहाऽहोरात्रेगच्छस्वाहाच्छन्दांᳪसिगच्छस्वाहाद्यावापृथिवी
गच्छस्वाहायज्ञङ्गच्छस्वाहासोमङ्गच्छस्वाहादिव्यन्नभोगच्छ
स्वाहाग्निंवैश्वानरङ्गच्छस्वाहामनोमेहार्दियच्छदिवन्तेधूमो
गच्छतुस्वर्ज्योतिः पृथिवीम्भस्मनापृणस्वाहा ॥ २१ ॥ मापः ॥
मापोमौषधीर्हिᳪसीर्द्धाम्नोधाम्नोराजँस्ततोवरुणनोमुञ्च ॥
यदाहुरघ्न्याऽइतिवरुणेतिशपामहेततोवरुणनोमुञ्च ॥ सुमि ॥४६॥
त्रियानऽआपऽओषधयःसन्तुदुर्मित्रियास्तस्मैसन्तुयो

स्म्मान्द्वेष्टियञ्चंव्वयन्द्विष्म्मः ॥ २२ ॥ [२-५] हविष्म्मंती
रिमाः ॥ हविष्म्मंतीरिमाऽआपोंहविष्म्माँ २ ॥ ऽआविंवा
सति ॥ हविष्म्मांन्देवोऽअंद्धरोहविष्म्माँ २ ॥ ऽअस्त्तुसूर्य्यः
॥ २३ ॥ अग्नेर्व्वः ॥ अग्नेर्व्वोपन्नगृहस्यसदंसिसादयामीन्द्रा
ग्ग्न्योर्भागधेयींस्त्थमित्रावरुणयोर्भागधेयींस्त्थव्विश्वेषान्दे
वानांम्भागधेयींस्त्थ ॥ अमूर्ज्जाऽउपसूर्य्येयाभिंर्व्वासूर्य्यः
सह ॥ तानोंहिन्न्वन्त्वद्धरम् ॥ २४ ॥ [२-६] हदेत्त्वा ॥

हृदेत्त्वामनंसेत्त्वादिवेत्त्वासूर्य्यांयत्त्वा ॥ ऊर्द्ध्वमिममद्ध्वरन्दि
विदेवेषुहोत्त्रांयच्छ ॥ २५ ॥ सोमंराजन् ॥ सोमंराजन्विं
[1]श्वास्त्त्वम्प्रजाऽउपावंरोहविश्वास्त्त्वाँम्प्रजाऽउपावंरोहन्तु ॥
शृणोत्त्वग्निः समिधाहवंम्मेशृण्वन्त्वापोधिषणांश्चदेवीः ॥
[2]श्रोतांग्ग्रावाणोविदुषोनयज्ञꣳशृणोतुदेवःसंवितांहवंम्मेस्वाहां
॥ २६ ॥ देवीरापꣳ ॥ देवीरापोऽअपान्नपाद्योवंऽऊर्म्मिर्हंवि

१ अत्र विश्वाऽऊष्मान्तं परिद्धिपस्त्वं त्वाम् (शु. य. प्रा. ४ अ. २७ सू.) इत्यनेन विश्वापदम् ऊष्मान्तं (सान्तम्) जाते विश्वास्त्वम् विश्वास्त्वाम् ।
२ श्रोताग्ग्रावाणः । पिबासोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन श्रोत इति क्रियापदस्थह्रस्वाकारस्य दीर्घः ।

ष्यऽइन्द्रियावान्मदिन्तमः ॥ तन्देवेभ्योदेवत्रादत्तशुक्रपे
भ्योयेषांम्भागस्त्थस्वाहा ॥ २७ ॥ कार्षिरसि ॥ कार्षिरसि
समुद्रस्यत्त्वाक्षित्त्याऽउन्नयामि ॥ समापोऽअद्भिरंग्मतसमो
षधीभिरोषधीः ॥ २८ ॥ यमंग्ने ॥ यमंग्नेपृत्सुमर्त्यमवा
वाजेषुयञ्जुनाः ॥ सयन्ताशश्वतीरिषःस्वाहा ॥ २९ ॥ [५-७]
देवस्यत्त्वा ॥ देवस्यत्त्वासवितुःप्प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांम्पूष्णो
हस्त्ताभ्याम् ॥ आददेरावासिगभीरमिममध्वरङ्कृधीन्द्रायसु

पूतंममम् ॥ उत्तमेनंपुविनोर्ज्जंस्वन्तुम्मधुंमन्तुम्पयंस्वन्तंनिग्ग्रा
भ्यास्त्थदेवुश्श्रुतंस्त्तुर्प्पयंतमामनोमे ॥ ३० ॥ मनोमे । तर्प्प
यतुव्वाचंम्मेतर्प्पयतप्प्राणम्मेतर्प्पयतुचक्षुंम्मेतर्प्पयतुश्श्रोत्रंम्मे
तर्प्पयतात्त्मानंम्मेतर्प्पयतप्प्रजाम्मेतर्प्पयतपुशून्मेतर्प्पयतग्
णान्मेतर्प्पयतगुणामेमाव्वितृंषन् ॥ ३१ ॥ इन्द्रांयत्त्वा ॥ इन्द्रां
यत्त्वावसुंमतेरुद्रवंतऽइन्द्रांयत्त्वादित्त्यवंतऽइन्द्रांयत्त्वाभिमा ॥४८॥
तिग्घ्ने ॥ श्येनायंत्त्वासोमभृतेग्ग्नयेंत्त्वारायस्प्पोषदे ॥ ३२ ॥

यत्ते । सोमदिविज्ज्योतिर्य्यत्पृथिव्याँऽय्यदुरावन्तरिक्षे । तेना
स्म्मैयजंमानायोरुरायेकृद्ध्यधिदात्रेव्वोचः ॥ ३३ ॥ श्वात्रास्त्थ ॥
श्वात्रास्त्थवृत्रतुरोराधोगूर्त्ताऽअमृतंस्यपत्नीः ॥ तादेवीर्देवत्रे
मँय्यज्ञन्नंयतोपंहूताःसोमंस्यपिबत ॥ ३४ ॥ माभेः ॥
माभेर्म्मासंविक्क्थाऽऊर्ज्जन्धत्स्वधिषंणेव्वीड्वीसतीव्वीडयेथामू
र्ज्जन्दधाथाम् ॥ पाप्माहतोनसोमः ॥ ३५ ॥ प्रागपा
सं. ९ क् ॥ प्रागपागुदगधराक्सर्व्वतंस्त्वादिशऽआधावन्तु ॥ अम्ब

निष्प्परसमुरीर्व्विदाम् ॥ ३६ ॥ त्वमुङ्ग ॥ त्वमुङ्गप्प्रशंᳲ
सिषोदुेवश्शंविष्ठुमर्त्त्यम् ॥ नत्त्वदुन्न्योमंघवन्नस्त्तिमर्ड्डितेन्द्रु
ब्ब्रवीमितेुब्बचं÷ ॥ ३७॥ [८-८] इति श्रीवाजसनेयसंहिता-
यां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसू-
त्रम् ॥ व्वाचस्पतयेत्रिको, पयामगृहीतोसित्रिका, वायोद्विका,
यंव्वांद्विको, यावामेका, तंप्रत्क्कथाचतस्रो,ऽयंव्वेनस्त्रिका, ॥ ४९ ॥

१ निष्पर अत्र निः इति विसर्गस्य आविर्निरिड इडाया वसतिर्वरिवः (शु. य. प्रा. ३ अ. २३ सू.) इत्यनेन यथायोगं ककारपकारपरयोः विसर्जनीयस्य पकारः क्रियते इति पकारे कृते निष्परः । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

येदेवासस्त्रिका, इन्द्राय मूर्द्धानंद्विकौ, यस्तएका, प्राणायमे
तिस्रो, मघवऽएकेन्द्राग्नीऽआगतमेका, घैको, मासऽएका, वि
श्वेदेवासऽआगतऽएके, न्द्रमरुत्वऽएका, मरुत्वन्तंवृषभमेका,
मेरुतान्त्वा, सजोषाऽइन्द्रऽएका, मरुत्वाँ २ ॥ ऽइन्द्रऽएका,
महाँ २ ॥ ऽइन्द्रऽएका, महाँ २ ॥ ऽइन्द्रऽएको, दुत्यमष्टौ
पंचविंꣳशतिरष्टाचत्वारिꣳशत् [अ. ७ मं. ४८ अनु. २५]

१ इति शतपथब्राह्मणपाठः ।

हरिः ॐ ॥ वाचस्प्पतयेपवस्ववृष्णोऽअꣳशुभ्याङ्गभस्तिपूतः ॥
देवोदेवेभ्यःपवस्वयेषाम्भागोसि ॥ १ ॥ मधुमतीर्न्नः ॥ मधुम
तीर्न्नऽइषस्कृधियत्तेसोमादाभ्यन्नामजागृवितस्म्मैतेसोमसो
मायस्वाहास्वाहोर्व्वन्तरिक्षमन्वेमिस्वाङ्कृतोसि ॥ २ ॥ स्वाङ्कृ
तोसि । विश्वेभ्यऽइन्द्रियेभ्योदिव्येभ्यःपार्थिवेभ्योमन
स्त्वाष्टुस्वाहात्वासुभवसूर्य्यायदेवेभ्यस्त्वामरीचिपेभ्योदे ॥५०॥

१ वाचस्प्पतये अत्र प्रकृत्या कखयोः पफयोश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यनेन विसर्गस्य प्रकृतिभावे प्राप्ते पतितालव्यस्वरोदये (शु. य. प्रा. ३ अ. ३५ सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे विसर्जनीयस्य सकारे कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

वांꣳशोयस्म्मैत्त्वेडेतत्त्सत्त्यमुंपरिप्प्रुतांभङ्गेनंहत्तोसौफट्प्प्रा
णायंत्त्वाव्व्यानायंत्त्वा ॥ ३ ॥ [३-१] उपयामगृंहीतोसि ॥
उपयामगृंहीतोस्यन्तर्य्यँच्छमघवन्प्पाहिसोमंम् ॥ उरुष्ष्यराय
ऽएषोंयजस्व ॥ ४ ॥ अन्तस्त्ते[1] ॥ अन्तस्त्तेद्यावापृथिवीदंधा
म्म्यन्तर्दधाम्म्युर्व्वन्तरिक्षम् ॥ सजूर्द्देवेभिरवरैःपरैश्चान्तर्य्या
मेमंघवन्मादयस्व ॥ ५ ॥ स्वाङ्कृतोसि ॥ स्वाङ्कृतोसिविश्श्वेब्भ्यऽ

१ अन्तस्त्ते । अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन नकारस्य द्वित्वे प्राप्ते स्ववर्गीये चानुत्तमे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११५ सू.) इत्यनेन स्ववर्गीये तकारे परे द्वित्वनिषेधान्न द्वित्वम् ।

इन्द्रियेभ्योदिव्येभ्यꣳपार्त्थिवेभ्योमनस्त्वाष्टुस्वाहात्वासु
भवसूर्य्यायदेवेभ्यस्त्वामरीचिपेभ्यऽउदानायत्त्वा ॥ ६ ॥
[३-२]आवायो ॥ आवायो भूषशुचिपाऽउपनꣳसहस्रन्तेनि
युतोविश्ववार ॥ उपोतेऽअन्धोमद्यमयामियस्यदेवदधिषेपूर्व्व
पेयंव्वायवेत्त्वा ॥ ७॥ इन्द्रवायूऽइमे । सुताऽउपप्प्रयोभिराग
तम् ॥ इन्दवोवामुशन्तिहि ॥ उपयामगृहीतोसिव्वायवऽइन्द्र

१ इन्द्रवायुभ्याम् । अत्र पूर्वौ द्वन्द्वेऽववायुषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १२८ सू.) इत्यनेन अवायौ द्वन्द्वसमासे पूर्वस्य पदान्तस्याकारस्य दीर्घविधाना-भावात्रेन्द्रशब्दाकारस्य दीर्घाकारो वायुशब्दपरत्वात् ।

वायुभ्यान्त्वैषतेयोनिः सजोषोभ्यान्त्वा ॥ ८ ॥ [२-३]
अयंव्वाम् ॥ अयंव्वाम्मित्रावरुणासुतः सोमऽऋतावृधा ॥ म
मेदिह श्रुतःहवम् ॥ उपयामगृहीतोसिमित्रावरुणाभ्यान्त्वा
॥ ९ ॥ रायाव्वयम् ॥ रायाव्वयःससवाꣳसोमदेमहव्येनदेवा
यवसेनगावः ॥ तान्धेनुम्मित्रावरुणायुवन्नोव्विश्वाहाधत्तमन
पस्फुरन्तीमेषतेयोनिर्ऋतायुभ्यान्त्वा ॥ १० ॥ [२-४]
यावाम् ॥ यावाङ्कशामधुमत्यश्विनासूनृतावती ॥ तया

यज्ञम्मिमिक्षतम् ॥ उपयागृहीतोस्यश्विभ्यांन्त्वैषतेयोनि
।५२॥ र्म्माद्ध्वीभ्यान्त्वा ॥ ११ ॥ [१-५] तम्प्रत्क्नथां । पूर्व्व ॥७॥
थांविश्वथेमथांज्ज्येष्ठतांतिम्बर्हिषदंᳫंस्वर्व्विदंम् ॥ प्रतीचीनं
वृजनंन्दोहसेधुनिमाशुञ्जयंन्तमनुयासुवर्द्धंसे ॥ उपयामगृं
हीतोसिशण्डांयत्त्वैषतेयोनिंर्व्वीरतांम्पाह्यपंमृष्टᳫंशण्डोदेवा
स्त्वांशुक्रपाःप्प्रणंयन्त्वनांधृष्टासि ॥ १२ ॥ सुवीरोंव्वीरान् ॥ ॥५२॥
सुवीरोंव्वीरान्प्रंजनयन्परींह्यभिरायस्पोषेंणयजमानम् ॥

सञ्जग्मानोदिवापृथिव्याशुक्रःशुक्रशोचिषानिरस्तःशण्डः
शुक्रस्याधिष्ठानमसि ॥१३॥ अच्छिन्नस्यते । देवसोमसुवीर्य्य
स्यरायस्पोषस्यददितारःस्याम ॥ साप्प्रथमासँस्कृतिर्व्विश्ववा
रासप्प्रथमोव्वरुणोमित्रोऽअग्निः॥१४॥ सप्प्रथमः॥ सप्प्रथमो
बृहस्पतिः[1]श्चिकित्वाँस्तस्माऽइन्द्रायसुतमाजुहोतस्वाहा ॥
[2]तृम्पन्तुहोत्रामद्ध्वोयाःस्विष्टायाःसुप्प्रीताःसुहुतायत्स्वाहाया

१ तथयोः सम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १३६ सू.) इत्यनेन नकारस्य सकारे अनुनासिकमुपधा प्रागन्तस्थायाः (शु. य. प्रा. ३ अ. १३१ सू.) इत्यनेन चोपधायामनुनासिके कृते रूपम् । नात्र धामञ्छत्रून्. (शु. य. प्रा. ३ अ. १४६ सू.) इति निषेधस्त्वंपरत्वाभावात् ॥ २ तृम्पन्तु होत्राः । अत्र ऋषरेभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे विधीयमानं णत्वं प्राप्तं परञ्च तवर्गे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ९४ सू.) इत्यनेन निषेधान्न णत्वम् ।

डुग्नीत् ॥ १५ ॥ [४-६] अयंवेनः ॥ अयंवेनश्चोदय
॥५३॥ त्पृश्निगर्भाज्ज्योतिर्ज्जरायूरजसोविमाने ॥ इममपाᳬसङ्गमे ॥ ७ ॥
सूर्यस्यशिशुन्नविप्रामतिभीरिहन्ति ॥ उपयामगृहीतोसिम
र्कायत्त्वा ॥ १६ ॥ मनोन । येषुहवनेषुतिग्मंविपःशच्यांवनु
थोद्रवन्ता ॥ आयःशर्य्याभिस्तुविनृम्णोऽअस्याश्रीणीता
दिशङ्गभस्तावेषतेयोनिःप्रजाःपाह्यपमृष्टोमर्कोदेवास्त्वाम ॥५२॥
न्थिपाःप्रणयन्त्वनाधृष्टासि ॥ १७ ॥ सुप्रजाः । प्रजाः

प्प्रजनयन्नपरीह्यभिरायस्प्पोषेणयजमानम् ॥ सञ्जग्गमानो
दिवापृथिव्यामन्थीमन्थिशोचिषानिरस्त्तोमर्क्कोमन्थिनोधि
ष्ठानमसि ॥ १८ ॥ [३-७] येदेवासः ॥ येदेवासोदिव्येका
दशस्त्थपृथिव्यामध्येकादशस्त्थ ॥ अप्प्सुक्षितोमहिनैकादश
स्त्थतेदेवासोयज्ञमिमञ्जुषद्ध्वम् ॥ १९ ॥ उपयामगृहीतोसि ॥
उपयामगृहीतोस्याग्ग्रयणोसिस्वाग्ग्रयणःपाहियज्ञम्पाहियज्ञ
पतिंव्विष्ण्णुस्त्वामिन्द्रियेणपातुव्विष्ण्णुन्त्वम्पाह्यभिसवना

शु. य. संहि.

निपाहि ॥ २० ॥ सोम÷पवते ॥ सोम÷पवतेसोम÷पवतेस्मै पू. अ.
॥५४॥ ब्रह्मणेस्मैक्षत्रायास्मैसुन्वतेयजमानायपवतऽइषऽऊर्ज्जेप ॥७॥
वतेद्भ्यऽओषधीभ्यःपवतेद्यावापृथिवीभ्यांपवतेसुभूताय
पवतेविश्वेभ्यस्त्वादेवेभ्यऽएषतेयोनिर्विश्वेभ्यस्त्वादेवे
भ्य÷ ॥ २१ ॥ [३-८] उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाबृहद्व
तेवयस्वतऽउक्थाव्यङ्गृह्णामि ॥ यत्तऽइन्द्रबृहद्वयस्तस्मै ॥५४॥
त्वाविष्णवेत्त्वैषतेयोनिरुक्थेभ्यस्त्वादेवेभ्यस्त्वादेवाव्यँ

य्यज्ञस्यायुंषेगृह्णामिमित्रावरुणाभ्यान्त्वा ॥ २२ ॥ मित्रा
वरुणाभ्यान्त्वा । देवाव्यँय्यज्ञस्यायुंषेगृह्णामीन्द्रायत्त्वादेवा
व्यँय्यज्ञस्यायुंषेगृह्णामीन्द्राग्निभ्यान्त्वादेवाव्यँय्यज्ञस्यायुं
षेगृह्णामीन्द्रावरुणाभ्यान्त्वादेवाव्यँय्यज्ञस्यायुंषेगृह्णामी
न्द्राबृहस्पतिभ्यान्त्वादेवाव्यँय्यज्ञस्यायुंषेगृह्णामीन्द्रावि
ष्णुभ्यान्त्वादेवाव्यँय्यज्ञस्यायुंषेगृह्णामि ॥ २३ ॥ [२-९]
सं. १० मूर्द्धानन्दिवः ॥ मूर्द्धानन्दिवोऽअरतिम्पृथिव्यावैश्वानरमृतऽ

आजातमग्निम् ॥ कविꣳसम्म्राजमतिथिञ्जनानामासन्नापा
त्रञ्जनयन्तदेवाः ॥ २४ ॥ उपयामगृहीतोसि । ध्रुवोसिध्रुव
क्षितिर्ध्रुवाणान्ध्रुवतमोच्युतानामच्युतक्षित्तमऽएषतेयोनिर्व्वै
श्वानरायत्त्वा ॥ ध्रुवन्ध्रुवेणमनसाव्वाचासोममवनयामि ॥ अथा
नऽइन्द्रऽइद्विशोसपत्नाःसमनसस्करत् ॥ २५ ॥ [२-१०] यस्ते
द्रप्सस्कन्दतियस्तेऽअꣳशुर्ग्रावच्युतोधिषणयोरुपस्थात् ॥ ॥५५॥
अध्वर्य्योर्व्वापरिवायःपवित्रात्तन्तेजुहोमिमनसाव्वषट्कृतꣳस्वा

हादेवानामुत्क्रमणमसि ॥ २६ ॥ [१-११] प्राणायमे । वर्च्चो
दावर्च्चसेपवस्वव्यानायमेवर्च्चोदावर्च्चसेपवस्वोदानायमेवर्च्चोदा
वर्च्चसेपवस्ववाचेमेवर्च्चोदावर्च्चसेपवस्वक्रतुदक्षाभ्याम्मेवर्च्चो
दावर्च्चसेपवस्वश्रोत्रायमेवर्च्चोदावर्च्चसेपवस्वचक्षुर्भ्याम्मेव
र्च्चोदसौवर्च्चसेपवेथमात्मनेमे ॥ २७ ॥ आत्मनेमे । वर्च्चोदा
वर्च्चसेपवस्वौजसेमेवर्च्चोदावर्च्चसेपवस्वायुषेमेवर्च्चोदावर्च्चसेपव
स्वविश्वाभ्योमेप्रजाभ्योवर्च्चोदसौवर्च्चसेपवेथाम् ॥ २८ ॥

कौसि । कतुमोसिकस्यासिकोनामासि ॥ यस्यतेनामामन्म
हिुयन्त्वासोमेनातीतृपाम ॥ भूर्भुवुःस्वः सुप्प्रजाःप्प्रजाभिः
स्याᳬसुवीरोवीरैःसुपोषुःपोषैः ॥ २९ ॥ [३-१२] उपया
मगृहीतोसिमधवेत्त्वोपयामगृहीतोसिमाधवायत्त्वोपयामगृ
हीतोसिशुक्रायत्त्वोपयामगृहीतोसिशुचयेत्त्वोपयामगृहीतो
सिनभसेत्त्वोपयामगृहीतोसिनभस्यायत्त्वोपयामगृहीतोसीषे ॥५६॥
त्त्वोपयामगृहीतोस्यूर्जेत्त्वोपयामगृहीतोसिसहसेत्त्वोपयामगृ

हीतोसिसहुस्प्रायत्त्वोपयामगृहीतोसितपसेत्त्वोपयामगृहीतो
सितपुस्प्रायत्त्वोपयामगृहीतोस्यꣳहसस्पतयेत्त्वा ॥ ३० ॥
[१-१३] इन्द्राग्नीऽआगंतम् ॥ इन्द्राग्नीऽआगंतꣳसुतङ्गी
र्भिर्नभोवरेण्यम् ॥ अस्यपातन्धियेषिता ॥ उपयामगृहीतो
सीन्द्राग्निभ्यांत्वैषतेयोनिरिन्द्राग्निभ्यांत्वा ॥ ३१ ॥
[१-१४] आघं ॥ ओघायेऽअग्निमिन्धतेस्तृणन्तिबर्हिरानु

१ आघाये । अत्र अथोदारिथशोचपनयसादयर्जुत्रृषशत्रुसलक्ष्माघाघारास्यृभवत यकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) यकारे परे एते दीर्घा भवन्ति । तेन घ इत्यस्याकारस्य दीर्घः । एवम् अघायतः इत्यत्रापि दीर्घः ।

पक् ॥ येषामिन्द्रोयुवासखा ॥ उपयामगृहीतोस्यग्नीन्द्रा
भ्यान्त्वैषतेयोनिरग्नीन्द्राभ्यान्त्वा ॥ ३२ ॥ [१-१५]
ओमासश्चर्षणीधृतः ॥ ओमासश्चर्षणीधृतोव्विश्वेदेवासऽआ
गंत ॥ दाश्वाꣳसोदाशुषः सुतम् ॥ उपयामगृहीतोसिव्विश्वे
भ्यस्त्वादेवेभ्यंऽएषतेयोनिर्व्विश्वेभ्यस्त्वादेवेभ्यः ॥३३॥
[१-१६] व्विश्वेदेवासः ॥ व्विश्वेदेवासऽआगतशृणुतामंऽइमः

१ अत्र पिवासोमम्। (शु. य. प्रा. ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन चर्षणिशब्दस्येकारस्य दीर्घे चर्षणीधृतः। २ श्रृणुत मऽइमम्। अत्र श्रृणुतत्विषिध्रजिभवतपिबेतस्सतिष्ठरक्षा मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे परे एते दीर्घा भवन्ति। इति तकारस्य दीर्घे श्रृणुतामऽइमम्।

हवम् ॥ एदम्बर्हिर्न्निषीदत ॥ उपयामगृहीतोसिव्विश्वेब्भ्य
स्त्वादेवेब्भ्यऽएषतेयोनिर्व्विश्वेब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यः ॥ ३४ ॥
[१-१७] इन्द्रमरुत्वऽ ॥ इन्द्रमरुत्वऽइहपाहिसोमँय्यथा
शार्य्यातेऽअपिबऽसुतस्य ॥ तवप्प्रणीतीतवशूरशर्म्मन्नाविवा
सन्तिकवयःसुयज्ञाः ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वामरुत्व
तऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्वामरुत्वते ॥ ३५ ॥ [१-१८] मरु
त्वन्तंव्वृषभं । व्वावृधानमकवारिन्दिव्यऽशासमिन्द्रम् ॥

१ बर्हिर्निपीदत अत्र निःषीदत इति पदम् । अत्र नेः सीदतेः (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन नेः परस्य सीदतेत्यत्रस्थसकारस्य षकारः ।

विश्[1]वासाहमवसेनूतंनायोग्ग्रᳬसंहोदामिहतᳬहुवेम ॥ उप
यामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वामरुत्त्वतऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वामरु
त्त्वते ॥ [2][१-१९] उपयामगृहीतोसिमरुतान्त्वौजसे ॥३६॥
[१-२०] सजोषाऽइन्द्र ॥ सजोषाऽइन्द्रसगणोमरुद्भिᳬ
सोमम्पिबवृत्रहाशूरविद्वान् ॥ [3]जहिशत्रूँ १ ॥ रपमृधोनुद
स्वाथाभयङ्कृणुहिविश्वतोनᳬ ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वा ॥५८॥

---

१ विश्‍वासाहम् । अत्र विश्वशब्दाकारस्य विश्वसहभुवपुषवसुषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १०१ सू.) इत्यनेन सहपरे दीर्घाकारः । २ (इति शतपथे) ।
३ शत्रूँ १ ॥ रपमृधः । अत्र स्वर औपशविः (शु. य. प्रा. ३ अ. १३२ सू.) इत्यनेन नकारस्य स्वरे परे अनुस्वारे उपधायामनुनासिक्ये च रूपम् ।

मरुत्त्वतऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वामरुत्त्वते ॥ ३७ ॥ [१-२१]
मरुत्त्वाँ २ ॥ ऽइन्द्र । वृषभोरणायपिबासोममनुष्ष्वधम्म
दाय ॥ आसिञ्चस्वजठरेमद्ध्वऽऊर्म्मिन्त्वꣳराजासिप्प्रतिपत्त्सु
तानाम् ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वामरुत्त्वतऽएषतेयोनि
रिन्द्रायत्त्वामरुत्त्वते ॥३८॥ [१-२२] महाँ २ ॥ ऽइन्द्रः ॥
महाँ २ ॥ ऽइन्द्रोनृवदाचर्षणिप्प्राऽउतद्द्विबर्हाऽअमिनꣳसहो

१ मरुत्वान् इन्द्रः । अत्राकारोपधो यकारम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १४३ सू.) इत्यनेन स्वरे परे नकारस्य यकारे कृते उपधायामनुनासिक्ये च यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः (शु. य. प्रा. ४ अ. १२५ सू.) इत्यनेन यकारलोपे न परकाल० (शु. य. प्रा. ३ अ. ४ सू.) इत्यनेन सन्धेर्निषेधः । तथैव महाँ २ इन्द्रः ।

शु. य. संहि. भिः ॥ अस्मद्र्यग्वावृधेव्वीर्य्यायोरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिं पृ. अ.

॥५९॥ र्भूत् ॥ उपयामगृहीतोसिमहेन्द्रायंत्त्वैषतेयोनिर्म्महेन्द्रायं ॥७॥

त्त्वा ॥३९॥ [१-२३] महाँ २॥ ऽइन्द्रः ॥ महाँ २॥ ऽइन्द्रो

यऽओजंसापर्ज्जन्न्योवृष्टिमाँ २॥ ऽइव ॥ स्तोमैर्व्वत्सस्यंव्वावृधे ॥

उपयामगृहीतोसिमहेन्द्रायंत्त्वैषतेयोनिर्म्महेन्द्रायंत्त्वा ॥४०

[१-२४] उदुत्त्यम् ॥ उदुत्त्यञ्जातवेदसन्देवंव्वहन्तिकेतवः ॥ ॥५९॥

१ कर्तृभिः । अत्र परंतु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यस्यापवादभूतेन ऊष्मान्त. (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन तकारस्य द्वित्वे प्राप्ते ऋवर्णे च (शु. य. प्रा. ४ अ. १११ सू.) इत्यनेन ऋवर्णे परे व्यञ्जनस्य द्विर्भावनिषेधान्न द्वित्वम् । एतादृशेष्वन्येष्वपि बोध्यम् ।

हृशेव्विश्वांयसूर्य्यंꣳस्वाहां ॥ ४१ ॥ चित्रन्देवानांम् ॥ चित्रन्देवा
नामुदंगादनींकञ्चक्षुर्म्मित्रस्यव्वरुणस्याग्नेः ॥ आप्प्राद्यावा
पृथिवीऽअन्तरिक्षꣳसूर्य्यंऽआत्माजगंतस्तस्थुषंश्चस्वाहां
॥ ४२ ॥ अग्नेनयं । सुपथांरायेऽअस्मान्विश्वांनिदेवव्वयुनां
निव्विद्वान् ॥ युयोद्ध्युस्म्मज्जुंहुराणमेनोभूयिंष्ठान्तेनमंऽउ
क्तिंव्विधेमस्वाहां ॥ ४३ ॥ अयन्नंः ॥ अयन्नोंऽअग्निर्व्वरि
वस्कृणोत्त्वयम्मृधंःपुरऽएंतुप्प्रभिन्दन् ॥ अयंव्वाजाञ्जयतुव्वा

॥ ६० ॥ जंसाताव॒य९ँ॒शत्रूँ॒ञ्जय॒तु॒जर्हृं॑षाणऽंस्वाहा ॥ ४४ ॥ रू॒पेण॑वऽं ॥

रू॒पेण॑वोरू॒पम॒भ्याग॒न्तु॒थोवो॑ब्वि॒श्ववे॑दा॒ब्विभ॑जतु ॥ ऋ॒तस्य॑ ॥ ७ ॥

प॒था॒प्प्रेतं॒च॒न्द्रद॑क्षिणा॒ब्विस्वं॑ऽंपर॒श्य॒ब्व्यु॒न्तरि॑क्षँ॒स्यत॑स्वसद॒स्यैः

॥ ४५ ॥ ब्रा॒ह्म॒णम॒द्य । विदे॑यम्पि॒तृम॒न्तंम्पै॑तृ॒म॒त्त्य॒मृ॒षि॑मा॒

र्षे॒य९ँ॒सु॒धा॒तु॒द॑क्षिणम् ॥ अ॒स्म॒द्रा॑तादेव॒त्रा॒गच्छत॒प्प्रदा॒तार॒

मावि॑शत ॥ ४६ ॥ अ॒ग्नये॑त्त्वा ॥ अ॒ग्नये॑त्त्वा॒मह्यं॒ब्वरु॑णोददा॒तु ॥ ६० ॥

१ विस्वः । अत्र वेर्युदयः (शु. य. प्रा. ३ अ. ६७ सू.) इत्यनेन वेः उपसर्गात्परस्य सकारस्य यकारोदये षकारो भवति। अतो नात्र सकारात्परस्य वकारोदयस्य वेरुपसर्गस्य सकारस्य षकारः।

सोमृतत्त्वमंशीयायुर्दात्रऽएंधिमयोमह्यम्प्रतिग्ग्रहीत्रेरुद्रायं
त्त्वामह्यँवरुणोददातुसोमृतत्त्वमंशीयप्प्राणोदात्रऽएंधिव्वयो
मह्यम्प्रतिग्ग्रहीत्रेबृहस्प्पतंयेत्त्वामह्यंव्वरुणोददातुसोमृतत्त्व
मंशीयत्त्वग्ग्दात्रऽएंधिमयोमह्यम्प्रतिग्ग्रहीत्रेयमायंत्त्वामह्यं
व्वरुणोददातुसोमृतत्त्वमंशीयहयोंदात्रऽएंधिव्वयोमह्यम्प्रति
ग्ग्रहीत्रे ॥ ४७ ॥ कोंदात् ॥ कोंदात्कस्म्माऽअदात्कामोंदा
सं. ११ त्कामायादात् ॥ कामोंदाताकामं॑÷प्प्रतिग्ग्रहीताकामैतत्ते

॥४८॥[८-२५]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांसप्तमोऽध्यायः
॥६१॥ ॥ ७ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ उपयामगृ- ॥८॥
हीतोस्यादित्येभ्यः पंच, वाममद्यद्वे, सुशर्मास्येका, बृहस्प-
तिसुतस्यद्वे, हरिरसिचतस्रः, समिन्द्रेऽष्टौ, माहिः पंच,
ऽएजतुदशमास्यः पंचा, तिष्ठैका, सुक्ष्वाह्येके, न्द्रमिदेका,
यस्मान्नद्वे, ऽग्नेपवस्वो, त्तिष्ठन्न, दृश्रमु, दुत्यमेकैका, जिघ्र ॥६१॥
द्वे, विनइन्द्र, वाचस्पतिं, विश्वकर्मन्नेकैका, ग्नयेत्वाचतस्र,

इहरतिस्तिस्रः, परमेष्ठीदश, त्रयोविꣳशतिस्त्रिषष्टिः ॥ [अ. ८
मं. ६३ अनु. २३] हरिः ॐ ॥ उपयामगृंहीतोसि ॥ उपया
मगृंहीतोस्यादित्त्येब्भ्यंस्त्वा ॥ व्विष्णंऽउरुगायैषतेसोमस्त्तꣳ
रंक्षस्वमात्त्वांदभन् ॥ १ ॥ कदाचन । स्त्तरीरंसिनेन्द्रंसश्चसि
दाशुषे ॥ उपोपेन्नुमंघवन्भूयऽइन्नुतेदानंन्देवस्यंपृच्च्यतऽआ
दित्त्येब्भ्यंस्त्वा ॥ २ ॥ कदाचन । प्प्रयुंच्छस्युभेनिपांसिज
न्मंनी ॥ तुरीयादित्त्युसवंनन्तऽइन्द्रियमातंस्त्थावमृतंन्दि

ह्यादित्त्येब्भ्यस्त्वा ॥ ३ ॥ युज्ञोदेवानाम् ॥ युज्ञोदेवाना
म्प्रत्त्यैतिसुम्न्नमादित्त्यासोभवतामृडयन्तः[1] ॥ आवोर्व्वाची
सुमतिर्व्ववृत्त्यादुᳲहोश्चिद्याव॑रिवोवित्तरासदादित्त्येब्भ्यस्त्वा
॥ ४ ॥ व्विवस्वन्नादित्त्य ॥ व्विवस्वन्नादित्त्यैषतेसोमपीथस्त्त
स्मिन्न्मत्त्स्व ॥ श्रदस्म्मैनरोव्वचंसेदधातनयदाशीर्द्दादम्पती
व्वाममंश्नुतः ॥ पुमान्त्पुत्त्रोजायतेव्विन्दतेव्वस्वधाव्विश्श्वाहारपऽ
एधतेगृहे ॥ ५ ॥ [५-१] व्वाममद्य । सवितर्व्वाममुश्श्वोदिवे ॥ ६२ ॥

१ भवत मृडयन्तः । अत्र शृणुत्विषिभ्रजिभवतपिवेतस्मतिष्ठरक्षा मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे दीर्घे भवता मृडयन्तः ।

दिवेद्यामममुस्म्मव्भ्यंवसावीं ॥ द्यामस्यहिक्षयंस्यदेवभूरेंरयाधि
याव्वामभाजं÷स्याम ॥ ६ ॥ उपयामगृंहीतोसि । सावित्र्रो
सिचनोधाश्चंनोधाऽअंसिचनोमयिंधेहि ॥ जिन्वंयुज्ञञ्जिन्व
युज्ञपंतिम्भगांयदेवायंत्त्वासवित्रे ॥ ७ ॥ [२-२] शतम्
॥ ३०० ॥ उपयामगृंहीतोसि । सुशम्मींसिसुप्प्रतिष्ठानोबृहदु
क्षायनमं÷ ॥ विश्वेंभ्यस्त्वादेवेभ्यंऽएषतेयोनिर्विश्वेंभ्य
स्त्वादेवेभ्यं÷ ॥ ८ ॥ [१-३] उपयामगृंहीतोसि ॥ उप

शु. य. संहि. यामगृहीतोसि[1]बृहस्प्पतिसुतस्यदेवसोमतऽइन्दौरिन्द्रियावतः पू. अ.

॥ ६३ ॥ पत्नीवतोग्ग्रहाँ २ ॥ ऽऋद्ध्यासम् ॥ अहम्परस्तादहमवस्ता ॥ ८ ॥

द्यदन्तरिक्षन्तदुमेपिताभूत् ॥ अहꣳसूर्य्यमुभयतोददर्शाह

न्देवानाम्परमङ्गुहायत् ॥ ९ ॥ अग्ना ३॥ ऽइपत्नीवन् ॥

अग्ना ३ ॥ ऽइपत्नीवन्त्सजूर्देवेनत्त्वष्ट्रासोमम्पिबस्वाहा ॥

प्रजापतिर्वृषासिरेतोधारेतोमयिधेहिप्प्रजापतेस्त्तेवृष्णोरेतो ॥ ६३ ॥

---

१ बृहस्प्पतिसुतस्य । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वे प्राप्ते अनुसन्तनोतु बृहस्पति० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन समानपदे सस्य प्रकृतिभावविधानान्न षत्वम् । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति पकारस्य द्वित्वम् ।

धसौरेतोधामंशीय ॥ १० ॥ [२-४] उपयामगृंहीतोसि ॥
उपयामगृंहीतोसिहरिंरसिहारियोजनोहरिंब्भ्यान्त्वा ॥ हर्य्यौ
र्द्धानास्त्थंसहसोमाऽइन्द्रांय ॥ ११ ॥ यस्त्ते । ऽअश्श्वसनिं
र्ब्भक्षोयोगोसंनिस्त्तस्यंतऽइष्टयंजुपस्त्तुतस्त्तोमस्यशस्त्तोक्क्थ
स्योपंहूतस्योपंहूतोभक्षयामि ॥ १२ ॥ देवकृंतस्यैनंसः ॥
देवकृंतस्यैनंसोवयजंनमासिमनुष्ष्यकृतस्यैनंसोवयजंनमासिपि
तृकृंतस्यैनंसोवयजंनमस्यात्त्मकृंतस्यैनंसोवयजंनमस्येनंसऽए

१ गोसनिस्त. । भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ अनुसन्त० (३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिध्यते।

नसोवयजंनमसि ॥ यच्चाहमेनौविद्वाँश्चकारयच्चाविद्वाँस्तस्य
सर्व्वस्यैनंसोवयजंनमसि॥१३॥ संव्वर्च्चसा॥ संव्वर्च्चसापयंसासन्त
नूभिरगंन्महिमनंसासꣳशिवेनं ॥ त्वष्टांसुदत्रोविदंधातुरायो
नुंमार्ष्टुतन्वोयद्विलिष्टम्॥१४॥ [४-५] संमिन्द्र। णोमनंसाने
षिगोभिःसꣳसूरिभिर्म्मघवन्तसꣳस्वस्त्या॥ सम्ब्रह्मंणादेव
कृतँय्यदस्तिसन्देवानांꣳसुमतौयज्ञियानांꣳस्वाहा॥१५॥ ॥ ६४ ॥

१ समिन्द्रणो । अत्र इन्द्र नः इति पदद्वयेन भाविभ्य० (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन समानपदत्वाभावाण्णत्वाप्राप्तौ निपण्णायरथवाहण । मिन्द्रऽएणस्परिणीयते समिन्द्रण० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८३ सू.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते ।

संव्वर्चसा ॥ संव्वर्च्चसापयंसासन्तनूभिरगंन्महिमनंसासᳬशि

वेन। त्वष्टांसुदत्रोव्विदंधातुरायोनुमार्ष्टुतन्वोयद्विलिष्टम् ॥ १६ ॥

धातारातिः। संवितेदञ्जुषन्ताम्प्रजापतिर्न्निधिपादेवोऽअग्निः ॥

त्वष्टाव्विष्णुः प्प्रजयासᳬरराणायजमानायद्रविणन्दधात

स्वाहा ॥ १७ ॥ सुगावः ॥ सुगावोदेवाःसदनाऽअकर्म्मयऽ

आजग्गमेदᳬसवनञ्जुषाणाः ॥ भरमाणाव्वहमानाहवीᳬष्य

स्म्मेधत्तव्वसवोव्वसूनिस्वाहा ॥ १८ ॥ याँ २ ॥ ऽआवहᳬ ॥

याँ २ ॥ ऽआवंहऽउशतोदेवदेवाँस्त्तान्प्प्रेरयस्वेऽअग्नेसधस्त्थे ॥
॥ ६५ ॥ जक्षिवाꣳसं÷पपिवाꣳसं श्चविश्श्वेसुंद्घर्म्मꣳस्वरातिष्ठतानु ॥ ८ ॥
स्वाहा ॥ १९ ॥ व्वयꣳहि । त्त्वांप्प्रयतियज्ञेऽअस्म्मिन्नग्नेहोतार
मवृंणीमहीह ॥ ऋधंगयाऽऋधंगुताशंमिष्ठाःप्प्रजानन्न्यज्ञमु
पयाहिव्विद्वान्त्स्वाहा ॥ २० ॥ देवांगातुविदः ॥ देवांगातुविदोगा
तुंव्वित्त्वागातुमित ॥ मनंसस्प्पतऽइमन्देवयज्ञꣳस्वाहाव्वातेधाः ॥ ६५ ॥
॥ २१ ॥ यज्ञंयज्ञम् ॥ यज्ञंयज्ञङ्गच्छयज्ञपंतिङ्गच्छस्वाँयोनिं

ङ्कच्छस्वाहा ॥ एषतेयज्ञोयज्ञपतेसहसूक्तवाकःसर्व्ववीरस्तञ्जु
षस्वस्वाहा ॥ २२ ॥ [८-६] माहिःमाहिर्भूर्म्मापृदाकुः ॥
उरुꣳहिराजावरुणश्चकारसूर्य्यायपन्थामन्वेतवाऽउ ॥ अप
देपादाम्प्रतिधातवेकरुतापवक्ताहृदयाविधश्चित्[1] ॥ नमोवरुणा
याभिष्ठितोवरुणस्यपाशः ॥ २३ ॥ अग्नेरनीकम् ॥ अग्ने
रनीकमपऽआविवेशापान्नपात्प्रतिरक्षन्नसुर्य्यम् ॥ दमेदमेस

१ हृदयाविधश्चित् । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयधणिस्रेदिमेन्द्रियधारयचित्रभङ्गुरवयुनाश्वस्यहृदय० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे हृदयाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते । अतो हृदयशब्दाकारस्य दीर्घाकारः ।

मिधँꣳस्यक्ष्यग्ग्नेप्प्रातितेजिह्वाघृतमुच्चंरण्ण्यत्त्स्वाहा ॥ २४ ॥ समु
द्द्रेते ॥ समुद्द्रेतेहृदयमप्प्स्वन्तःसन्त्वाव्विशन्त्वोषधीरुतापः ॥
यज्ञस्यत्त्वायज्ञपतेसूक्तोक्तौनमोवाकेव्विधेमयत्त्स्वाहा ॥ २५ ॥
देवीरापः ॥ देवीरापऽएषवोगर्भस्तꣳसुप्प्रीतꣳसुभृतम्बिभृत ॥
देवसोमैषतेलोकस्तस्म्मिञ्छञ्चव्वक्ष्वपरिचव्वक्ष्व ॥ २६ ॥ अव
भृथनिचुम्पुण । निचेरुरसिनिचुम्पुणः ॥ अवदेवैर्द्देवकृतमे ॥ ६६ ॥
नोयासिषमवमर्त्त्यैर्म्मर्त्त्यकृतम्पुरुराव्ण्णोदेवरिषस्प्पाहिदेवा

नांऽॅसमिदंसि ॥ २७ ॥ [५-७] एजंतुदशंमास्यंॅ ॥ एज
तुदशंमास्योगर्भौजरायुंणासह ॥ यथायंव्वायुरेजंतियथांसमु
द्द्रऽएजंति ॥ एवायन्दशंमास्योऽअस्त्रंज्जरायुंणासह ॥ २८ ॥
यस्यैते । यज्ञियोगर्भोंयस्यैयोनिंर्हिरण्ण्ययी ॥ अङ्गान्यह्रु
तायस्यतम्मात्रासमंजीगमऽॅस्वाहा ॥ २९ ॥ पुरुदुस्म्मोव्वि
षुंरूपंॅ ॥ पुरुदुस्म्मोव्विषुंरूपऽइन्दुंरन्तम्महिमानंमानञ्जुधी
सं. १२ रं÷ ॥ एकंपदीन्द्विपदींत्रिपदीञ्चतुंष्प्पदीमष्ठापदीम्भुवनानु

प्रथन्ताᳪंस्वाहा ॥ ३० ॥ मरुतोयस्य ॥ मरुतोयस्यहिक्षये
पाथादिवोविमहसः ॥ ससुगोपातंमोजनः ॥ ३१ ॥ मही
द्यौः । पृथिवीचंनऽइमंय्यज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पिपृतान्नोभरी
मभिः ॥ ३२ ॥ [५-८] आतिष्ठ । वृत्रहन्नथᳪंय्युक्तातेब्र
ह्मणाहरी ॥ अर्व्वाचीनᳪंसुतेमनोग्ग्रावाकृणोतुव्वग्नुना ॥
उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाषोडशिनंऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वा ॥ ६७ ॥

१ अत्र पिबा सोमम् (शु. य. प्रा. अ. १३० सू.) इत्यनेन पाथ इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घः । २ आतिष्ठ वृत्रहन् । अत्र तिष्ठाद्युदात्तम् । (शु. य. प्रा. ३ अ. १०४ सू.) तिष्ठेत्येतत्पदं दीर्घमापद्यते यद्याद्युदात्तं भवति । इत्यनेन विधीयमानो दीर्घाकार आतिष्ठपदस्य आद्युदात्तत्वाभावेन न दीर्घः ।

षोडुशिनें ॥ ३३ ॥ [१-९] युक्ष्वाहि । केशिनाहरीवृषंणा कक्ष्यप्प्रा ॥ अथांनऽइन्द्रसोमपागिरामुपंश्रुतिञ्चर ॥ उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वाषोडुशिनंऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वाषोडुशिनें ॥ ३४ ॥ [१-१०] इन्द्रमित् ॥ इन्द्रमिद्धरीवहुतोप्प्रंतिधृष्टशवसम् ॥ ऋषींणाञ्चस्तुतीरुपंयुज्ञञ्चमानुंषाणाम् ॥ उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वाषोडुशिनंऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वाषोडुशिनें ॥ ३५ ॥ [१-११] यस्म्मान्न । जातःपरोंऽअन्न्योऽअ

१ अन्न पिबा सोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ, १३० सू.) इत्यनेन अकारस्य दीर्घे युक्ष्वाहि इति ।

शु. य. संहि. ॥६८॥

पू. अ. ॥८॥

स्त्तियऽआविवेशभुवनानिविश्वा ॥ प्रजापतिःप्रजयासꣳ

रराणस्त्रीणिज्योतीꣳषिसचतेसषोडशी ॥ ३६ ॥ इन्द्रश्च ।

सम्म्राड्वरुणश्चराजातौतेभक्षञ्चक्रतुरग्रऽएतम् ॥ तयोरहमनुभ

क्षम्भक्षयामिवाग्देवीजुषाणासोमस्यतृप्प्यतुसहप्प्राणेनस्वा

हा ॥ ३७ ॥ [२-१२] अग्ग्नेपवस्व ॥ अग्ग्नेपवस्वस्वपाऽअस्म्मे

वर्च्चःसुवीर्य्यम् ॥ दधद्रयिम्मयिपोषम् ॥ उपयामगृहीतोस्य ॥६८॥

ग्ग्नयेत्वावर्च्चसऽएषतेयोनिरग्ग्नयेत्वावर्च्चसे ॥ अग्ग्नेवर्च्चस्विन्व

च्चैस्वाँस्त्त्वन्देवेष्ष्वासिव्वर्च्चैस्वानहम्म्मनुष्ष्येषुभूयासम् ॥ ३८ ॥
[१-१३] उत्तिष्ठन्नोजसा ॥ उत्तिष्ठन्नोजसासहपीत्त्वीशिप्प्रेऽ
अवेपयः ॥ सोममिन्द्रचमूसुतम् ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्राय
त्त्वौजसऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वौजसे ॥ इन्द्रौजिष्ठौजिष्ठस्त्त्व
न्देवेष्ष्वस्योजिष्ठोहम्म्मनुष्ष्येषुभूयासम् ॥ ३९ ॥ [१-१४]
अदृश्श्रमस्य। केतवोव्विरश्म्मयोजनाँ२ ॥ ऽअनु ॥ भ्राजन्तोऽ
अग्नयोयथा ॥ उपयामगृहीतोसिसूर्य्यायत्त्वाभ्भ्राजायैषते

 योनिꣳसूर्य्यायत्त्वाभ्राजाय ॥ सूर्य्यभ्राजिष्ठभ्राजिष्ठस्त्व
॥६१॥ न्देवेष्ष्वसिभ्राजिष्ठोहम्मनुष्ष्येषुभूयासम् ॥४०॥ [१-१५] ॥८॥
उदुत्त्यम् ॥ उदुत्त्यञ्जातवेदसन्देवंव्वहन्तिकेतवः ॥ दृशेव्वि
श्श्वायसूर्य्यम् ॥ उपयामगृहीतोसिसूर्य्यायत्त्वाभ्राजायैषते
योनिꣳसूर्य्यायत्त्वाभ्राजाय ॥ ४१ ॥ [१-१६] आजिग्घ्र ॥
आजिग्घ्रकलशम्महियात्त्वाव्विशन्त्विन्दवꣳ ॥ पुनरूर्ज्जानिवर्त्त ॥६१।
स्वसानः सहस्रन्धुक्क्ष्वोरुधारापयस्वतीपुनर्म्माविशताद्रयिꣳ

॥ ४२ ॥ इडेरन्तें ॥ इडेरन्तेहव्येकाम्म्येचन्द्रेज्ज्योतेदितिसरं

स्वतिमहिव्विश्श्रुति ॥ एतातेंऽअग्घ्न्येनामानिदेवेब्भ्योमासुकृतं

म्ब्रूतात् ॥ ४३ ॥ [२-१७] व्विनः ॥ व्विनऽइन्द्रमृधोंजहि

नीचायंच्छपृतन्न्यतः ॥ सोऽअस्म्माँ२ ॥ ऽअभिदासत्त्यधं

र[2]ङ्गमयातमः ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाव्विमृधऽएषते

योनिरिन्द्रायत्त्वाव्विमृधें ॥ ४४ ॥ [१-१८] व्वाचस्पतिं ।

---

१ अस्य नामानि । अत्र नामानिपदस्थस्य निशब्दो बहुलम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इति सूत्रेण पदान्तीयस्य निशब्दस्य लोपे प्राप्तेऽपि सूत्रे बहुलम् ग्रहणात्क्वचिन्न भवति । तेन नात्र लोपः । २ अत्र पिबा सोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १३० सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे जाते गमयातमः ।

व्विश्वकर्म्माणमूतयेमनोजुवंव्वाजेऽअद्या[1]हुवेम ॥ सनोव्विश्वा
॥ ७० ॥ निहवंनानिजोषद्विश्वशम्भूरवंसेसाधुकर्म्मा ॥ उपयामगृही
तोसीन्द्रायत्त्वाव्विश्वकर्म्मणऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वाव्विश्वक
र्म्मणे ॥ ४५ ॥ [१-१९] व्विश्वकर्म्मन्हविषा ॥ व्विश्वकर्म्म
न्हविषावर्द्धनेनत्त्रातारमिन्द्रमकृणोरवद्ध्यम् ॥ तस्म्मैव्विशः
समनमन्तपूर्व्वीरयमुग्ग्रोव्विहव्योयथासत् ॥ उपयामगृहीतो ॥ ७० ॥

---

१ अद्य हुवेम। अत्र अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहेदेवेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन अद्येत्येतत्पदं ह्रस्वहकारतकारचकारभवतवृणीमहेदेवेत्येषु परेषु दीर्घमापद्यते। इति हकारे परे अद्यशब्दाकारो दीर्घो जातः। तेन अद्याहुवेम इति।

सीन्द्रांयत्त्वाव्विश्श्वकर्म्मणऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वाव्विश्श्वकं
र्म्मणे ॥ ४६ ॥ [१-२०] उपयामगृंहीतोसि ॥ उपयाम
गृंहीतोस्यग्ग्नयैत्त्वागायत्त्रच्छंन्दसङ्गृंह्लामीन्द्रांयत्त्वात्त्रिष्टुप्प्च्छं
न्दसङ्गृंह्लामिव्विश्श्वेब्भ्यस्त्त्वादेवेब्भ्योजगंच्छन्दसङ्गृंह्लाम्म्यनु
ष्टुप्प्सेंभिगरः ॥४७॥ व्व्रेशींनान्त्वा ॥ व्व्रेशींनान्त्वापत्क्मन्नाधूं
नोमिकुकूननांनान्त्वापत्क्मन्नाधूंनोमिभन्दनांनान्त्वापत्क्म
न्नाधूंनोमिमदिन्तंमानान्त्वापत्क्मन्नाधूंनोमिमधुन्तमाना

न्त्वापत्नमन्नाधूनोमिशुक्रन्त्वांशुक्रऽआधूनोम्म्यह्नौरूपेसूर्य्यं
स्यरश्मिषुं ॥ ४८ ॥ ककुभꣳरूपं । वृषभस्यरोचतेबृह
च्छुक्रःशुक्रस्यंपुरोगाःसोमꣳसोमंस्यपुरोगाः ॥ यत्तेसोमादां
भ्युन्नामजागृविंतस्म्मैत्त्वागृह्णामितस्म्मैतेसोमसोमांयस्वा
हां ॥४९॥ उशिक्त्वम् ॥ उशिक्त्वन्देवसोमाग्ग्नेःप्प्रियम्पाथो
पींहिवशीत्त्वन्देवसोमेन्द्रस्यप्प्रियम्पाथोपींह्यस्म्मत्त्सखात्त्व
न्देवसोमव्विश्श्वेषान्देवानाम्प्रियम्पाथोपींहि ॥५०॥[४-२१]

इहरतिं÷ ॥ इहरतिरिहरंमध्वमिहधृतिरिहस्वधृतिःस्वाहा ॥
उपसृजन्धरुणंम्मात्रेधरुणोमातरन्धयंन् ॥ रायस्प्पोषंमस्म्मा
सुंदीधरत्त्स्वाहा ॥ ५१ ॥ सत्रस्यऽऋद्धिं÷ ॥ सत्रस्यऽऋद्धिर
स्यगंन्मज्ज्योतिरमृताऽअभूम ॥ दिवंम्पृथिव्याऽअध्यारुहामा
विंदामदेवान्त्स्वर्ज्ज्योतिं÷ ॥ ५२ ॥ सुवन्तम् ॥ सुवन्तमिं
न्द्रापर्व्वतापुरोयुधायोनं÷पृतन्न्यादपतन्तामिद्धंतंव्वज्ज्रेणतन्त
मिद्धंतम् ॥ दूरेचत्तायंच्छन्त्सद्ग्रहंनँऽयदिनंक्षत् ॥ अस्म्मा

कुशात्रूँन्परिँशूरविश्वतोँदुम्मार्दंर्षीष्टविश्वतः ॥ भूर्भुवस्स्वः
सुप्प्रजाःप्प्रजाभिःस्यामसुवीरांव्वीरैःसुपोषाःपोषैः ॥ ५३ ॥
[३-२२] परमेष्ठ्यभिधीतः[१] । प्प्रजापतिर्व्वाचिव्याहृतायाम
न्धोऽअच्छेतःसवितासन्यांव्विश्वकर्म्मादीक्षायाम्पूषासोमक्र
यंण्ण्यामिन्द्रश्च ॥ ५४ ॥ इन्द्रश्च । मरुतश्चक्रयायोपोत्थितो
सुरःपण्ण्यमानोमित्रःक्रीतोव्विष्णुःशिपिविष्टऽऊरावासन्नो ॥ ७२ ॥

१ परमेष्ठ्यभिधीतः । अत्र परमेस्थ्यभिधीतः इत्यत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सकारस्य षत्वे षात्तथौ-मूर्धन्यम् (शु. य प्रा. ३ अ. ८१ सू) इत्यनेन षकारात्परौ तथौ मूर्धन्यत्वमापद्येते । तकारस्य टकारो थकारस्य ठकारो भवतीति ज्ञेयम् । एवं थकारस्य ठकारे कृते ऊष्मान्ताभ्यश्च स्पर्शाः (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम् ।

व्विष्णुर्न्नरन्धिषः प्प्रोह्यमाणः सोमः ॥ ५५ ॥ प्प्रोह्यमाणः
सोमः ॥ प्प्रोह्यमाणः सोमऽआगतो व्वरुणऽआसन्द्यामासन्नो
ग्निराग्नीद्ध्रऽइन्द्रो हविर्द्धानेथर्व्वोपावह्रियमाणो व्विश्वेदेवाः
॥ ५६ ॥ व्विश्वेदेवाः ॥ व्विश्वेदेवाऽअꣳशुषुन्न्युप्तो व्विष्णुरा
प्प्रीतपाऽआप्प्याय्य[1]मानो यमः सूयमानो व्विष्णुः सम्भ्रियमा
णो व्वायुः पूयमानः शुक्रः पूतः शुक्रः क्षीरश्रीर्म्मन्थी सक्तुश्रीर्व्वि

१ आप्प्याय्यमानः । अत्र आप्यायमानो यमो० (शु. य. प्रा. ४ अ. १५१ सू.) इत्यनेन द्विः यकारा संयोगा भवन्ति तेन द्वियकारे कृते पुनस्तृतीये क्रमजे यकारे प्राप्ते तस्य निषेधः ।

श्वैदेवाः ॥ ५७ ॥ विश्वैदेवाः ॥ विश्वैदेवाश्चमसेषून्नीतोसुर्हो
मायोद्यतोरुद्रोहूयमानोवातोऽभ्यावृत्तोनृचक्षाः प्रतिख्यातो
भक्षोभक्ष्यमाणः पितरोनाराशंसाः सन्नः सिन्धुः ॥ ५८ ॥
सन्नः सिन्धुः ॥ सन्नः सिन्धुरवभृथायोद्यतः समुद्रोऽभ्यवह्रि
यमाणः सलिलः प्रप्लुतोययोरोजसास्कभितारजाᳬसिवीर्येभि
र्वीरतमाशविष्ठा ॥ यापत्येतेऽअप्रतीतासहोभिर्विष्णूऽ ॥७३॥
अगन्वरुणापूर्वहूतौ ॥ ५९ ॥ देवान्दिवम् ॥ देवान्दिवम्

गन्व्यज्ञस्त्ततौंमाद्द्रविंणमष्टुमनुष्ष्यानन्तरिंक्षमगन्व्यज्ञस्त्ततौं
माद्द्रविंणमष्टुपितॄन्न्पृंथिवीमंगन्व्यज्ञस्त्ततौंमाद्द्रविंणमष्टुयङ्कञ्च
लोकमगंन्व्यज्ञस्त्ततौंमेभद्द्रमंभूत् ॥ ६० ॥ चतुंस्त्रिꣳशत्त
न्तंवः ॥ चतुंस्त्रिꣳशत्तन्तंवोयेव्वितत्त्रिरेयऽइमँय्यज्ञꣳस्व
धयाददंन्ते ॥ तेषाञ्छिन्नꣳसम्म्वेतद्दंधामिस्वाहांघर्म्मोऽ
अप्प्यैंतुदेवान् ॥ ६१ ॥ यज्ञस्यदोहः ॥ यज्ञस्यदोहोव्विंतं
तःपुरुत्रासोऽअंष्टुधादिवंमन्वातंतान ॥ सयंज्ञधुक्ष्वमहिंमे

प्रजायांᳪं रायस्पोषंव्विश्वमायुंरशीयस्वाहां ॥ ६२ ॥ आपं
वस्व ॥ आपंवस्वाहिरं[1]ण्यवदश्वंवत्सोमव्वीरवंत् ॥ व्वाजञ्ञोमं
न्तुमाभंरस्वाहां ॥ ६३ ॥ [१०-२३] ॥ इतिश्रीवाजसनेय
संहितायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनु
वाकसूत्रम् ॥ देवसवितश्चतस्र, इंद्रस्यवज्रः पंच, देवस्याहं
दश, पयेस्वाहातिस्रो, वाजस्येममष्टा, वग्निरेकाक्षरेणचतुष्कौ, ॥७४॥

1 हिरण्यवदश्ववत् । अत्र अश्वशब्दस्य वतुपरे अश्वरश्मि० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन अश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारे प्राप्ते नाश्ववद्धिरण्यात् (शु. य. प्रा. ३ अ. ९९ सू.) इत्यनेन हिरण्यशब्दात्परस्याश्वशब्दाकारो न दीर्घ इति निषेधान्नात्राश्वशब्दाकारो दीर्घः ।

२३०

षतेचतुष्कौ, सवितात्वाद्वे, अष्टौचत्वारिꣳशत् [अ. ९ मं. ४०
अनु. ८] हरिः ॐ ॥ देवꣳसवितः ॥ देवꣳसवितुꣳप्प्रसुवयज्ञम्प्प्रसु
वयज्ञपतिम्भगाय ॥ दिव्योगन्धर्व्वꣳकेतपूꣳकेतन्नꣳपुनातुव्वाच
स्प्पतिर्व्वाजंन्नꣳस्वदतुस्वाहा ॥ १ ॥ ध्रुवसदन्त्वा । नृषदम्मनꣳ
सदम्मुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टꣳगृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्रा
यत्त्वाजुष्टतमम् ॥ अप्प्सुषदन्त्वाघृतसदꣳव्योमसदम्मुपयाम
गृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वाजुष्टत

मम् ॥ पृथिविसदन्त्वान्तरिक्षसदन्दिविसदन्देवसदन्नाकसद
मुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्राय
त्त्वाजुष्टतमम् ॥ २ ॥ अपाꣳरसम् ॥ अपाꣳरसमुद्वयसꣳ
सूर्य्येसन्तꣳसमाहितम् ॥ अपाꣳरसस्ययोरसस्तँव्वोगृह्णाम्म्यु
त्तममुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्रा

१ पृथिविसदन्त्वा । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन समानपदे षत्वप्राप्तौ पृथिविदिव्युपरिचर्षणिशकुनियासिभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८३ सू.) इत्यनेन पृथिविपरस्य सस्य षत्वनिषेधः। एवं दिविसदन्देवसदम् इत्यादिषु बोध्यम्। २ अपाꣳरसम् अत्र। दीर्घाद्दर्द्धमात्रा पूर्वाचाध्यर्द्धा (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) इत्यनेन दीर्घात्स्वरात्परोऽनुस्वारोऽर्धमात्राकालो भवति तेन अपामित्यस्याऽऽकारात्परस्य मकारस्यानुस्वारस्यार्द्धमात्राप्रदर्शको ह्रस्वो गुंकारोऽत्र ज्ञेयः। एवं अपाꣳरसस्य। रजाꣳसि, प्रजायाꣳरायस्पोषम्।

यत्त्वाजुष्टन्तमम् ॥ ३ ॥ ग्रहाँ॒ऽऊर्ज्जाहुतयः ॥ ग्रहाँ॒ऽऊर्ज्जाहुत
यो॒व्यन्तो॒व्विप्प्राय॑मतिम् ॥ तेषाँव्विशिप्प्रियाणांव्वो॒हमिषमूर्ज्जः
समंग्ग्रभमुपयामगृहीतो॒सीन्द्रायत्त्वा॒जुष्टङ्गृह्णाम्म्ये॒षते॒योनि
रिन्द्रायत्त्वा॒जुष्टन्तमम् ॥ सम्पृचौस्त्थ॒ःसम्मांभ॒द्द्रेणंपृङ्क्तंव्वि॒पृचौ
स्त्थो॒व्विमांपा॒प्प्मनांपृङ्क्तम् ॥ ४ ॥ [४-१] इन्द्रस्य॒व्वज्ज्रः ॥
इन्द्रस्य॒व्वज्ज्रोसिव्वाज॒सास्त्त्वया॒यंव्वाजःसेत् ॥ व्वाजस्य॒नुप्प्र
स॒वेमा॒तरम्म॒हीमदितिन्नाम॒व्वचंसाकरामहे ॥ यस्यामिदंव्विश्व॒

शु. य. संहि. म्भुवनमाविवेशतस्यान्नोदेवः सविताधर्म्मसाविषत् ॥ ५ ॥ पू. अ.

॥७६॥ अप्स्वन्तः॥ अप्स्वन्तरमृतमप्सुभेषजमपामुतप्रशस्तिष्ष्व ॥ ९ ॥

श्वाभवतव्वाजिनः ॥ देवीरापोयोवऽऊर्म्मिः प्रतूर्त्तिः ककुन्मा

न्व्वाजसास्तेनायंव्वाजꣳसेत् ॥ ६ ॥ व्वातोवा ॥ व्वातोवामनो

वागन्धर्वाः सप्तविꣳशतिः ॥ तेऽअग्रेश्वमयुञ्जँस्तेऽअस्मिन्

ञ्जवमादधुः ॥ ७ ॥ व्वातरꣳहाभव । व्वाजिन्युज्यमानऽइन्द्र ॥ ७६ ॥

स्येवदक्षिणः श्रियैधि ॥ युञ्जन्तुत्त्वामरुतोव्विश्ववेदसऽआतेत्त्व

ष्टांप्रसुजवन्दधातु॥८॥ जवोयः॥ जवोयस्तेवाजिन्निहितो
गुहायःश्श्येनेपरीत्तोऽअचरच्चवाते॥ तेनंनोवाजिन्बलवान्ब
लेनवाजजिच्चभवसमनेचपारयिष्णुः॥ वाजिनोवाजजितो
वाजꣳसरिष्यन्तोबृहस्पतेर्भागमवजिघ्रत॥९॥ [५-२]
देवस्याहम्॥ देवस्याहꣳसवितुःसवेसत्यसवसोबृहस्पतेरुत्त
मन्नाकꣳरुहेयम्॥ देवस्याहꣳसवितुःसवेसत्यसवसऽइन्द्रस्यो
त्तमन्नाकꣳरुहेयम्॥ देवस्याहꣳसवितुःसवेसत्यप्प्रसवसो

बृहस्प्पतेरुत्तमन्नाकंमरुहम् ॥ देवस्याह६ सवितुश्सवेसत्त्यप्र
सवसऽइन्द्रस्योत्तमन्नाकंमरुहम् ॥ १० ॥ बृहस्प्पतेव्वाजम् ॥
बृहस्प्पतेव्वाजञ्जयबृहस्प्पतयेव्वाचंव्वदतबृहस्प्पतिंव्वाजञ्जाप
यत ॥ इन्द्रव्वाजञ्जयेन्द्रायव्वाचंव्वदतेन्द्रंव्वाजञ्जापयत ॥ ११ ॥
एषावः ॥ एषावःसासत्त्यासंव्वागभूद्ययाबृहस्प्पतिंव्वाजम
जीजपताजीजपतबृहस्प्पतिंव्वाजंव्वनस्प्पतयोव्विमुच्यद्धम् ॥ ॥७७॥
एषावःसासत्त्यासंव्वागभूद्ययेन्द्रंव्वाजमजीजपताजीजपतेन्द्रं

व्वाजंव्वनस्प्पतयोव्विमुंञ्चद्ध्वम् ॥ १२ ॥ देवस्याहम् ॥ देवस्याहꣳ
सवितुश्सवेसत्त्यप्प्रसवसोबृहस्प्पतेर्व्वाजजितोव्वाजञ्जेषम् ॥
व्वाजिनोव्वाजजितोद्ध्वंनस्कब्भ्नुवन्तोयोजनामिमानाꣳकाष्ठां
ङ्गच्छत ॥ १३ ॥ः एषस्यः ॥ [1]एषस्यव्वाजीक्षिपणिन्तुरण्ण्य
तिग्ग्रीवायाम्बद्धोऽअपिकक्षऽआसनि ॥ क्रतुन्दधिक्राऽअ
नुसꣳसनिष्ष्यदत्पथामङ्काꣳस्यन्वापनीफणत्स्वाहा ॥ १४ ॥

---

१ एषः स्यः व्वाजी । अत्र स्य एव च (शु. य. प्रा. ३ अ. १७ सू.) इति सूत्रेण स्यपरे व्यञ्जने एष इत्यस्य विसर्गस्य लोपः । तथैव स्य इत्यस्य वाजी-घटिते वकारे व्यञ्जने परे विसर्जनीयस्य लोपः । तेन एषस्यवाजी । अत्र लोपागमविकारप्रकृतिभावानां चतुर्णां सन्धीनां मध्येऽयं लोपनामा सन्धिर्विज्ञेयः ।

उतस्म्मं ॥ उतस्म्मास्युद्द्रवंतस्तुरण्ण्यतः पुर्ण्णन्नवेरनुंवातिप्प्र
गुर्द्धिनंः ॥ श्येनस्येवद्ध्रजंतोऽअङ्कसम्परिंदधिक्क्राव्ण्णंः
सहोर्ज्जातरित्रतःस्वाहा ॥ १५ ॥ शन्नंः ॥ शन्नोंभवन्तुव्वा
जिनोहवेंषुदेवतांतामितद्द्रंवःस्वर्क्काः ॥ जम्भयन्तोहिंवृकुंᳫ
रक्षांᳫसिसनेम्म्यस्म्मद्युंयवन्नमींवाः ॥ १६ ॥ तेनंः ॥ तेनोऽ
अर्व्वन्तोहवनश्श्रुतोहवंव्विश्श्वेंशृण्ण्वन्तुव्वाजिनोंमितद्द्रंवः ॥ सह
स्त्रसामेधसांतासनिष्ष्यवोंमहोयेधनंᳫसमिथेषुंजब्भ्रिरे ॥१७॥

२३८

व्वाजेवाजेवत । व्वाजिनोनोधनेषुव्विप्प्राऽअमृताऽऋतज्ज्ञाः ॥
अस्यमद्ध्वः पिबतमादयद्ध्वन्तृप्प्तायातपथिभिर्द्देवयानैः ॥ १८ ॥
आमा ॥ आमाव्वाजस्यप्प्रसवोजगम्म्यादेमेद्यावापृथिवीव्विश्श्व
रूपे ॥ आमागन्तांपितरामातराचामासोमोऽअमृतत्त्वेनग
म्म्यात् ॥ व्वाजिनोव्वाजजितोव्वाजꣳससृवाꣳसोबृहस्प्पतेर्
र्भागमवजिग्घ्रतनिमृजानाः ॥ १९ ॥ [१०-३] आप
सं. १४ येस्वाहा । स्वापयेस्वाहापिजायस्वाहाक्क्रतवेस्वाहाव्वसवेस्वाहा
२३९/

हुर्प्पतये स्वाहा ह्नैमुग्ग्धाय स्वाहा मुग्ग्धाय वैनँशिनाय स्वाहा वि
नँशिनऽआन्त्यायनाय स्वाहान्त्याय भौवनाय स्वाहा भुवनस्य
पतये स्वाहाधिपतये स्वाहा ॥ २० ॥ आयुर्य्यज्ञेन । कल्प्प
ताम्प्राणो यज्ञेन कल्प्पताञ्चक्षुर्य्यज्ञेन कल्प्पताँश्श्रोत्त्रँय्यज्ञेन
कल्प्पताम्पृष्ठँय्यज्ञेन कल्प्पताँय्यज्ञो यज्ञेन कल्प्पताम् ॥ प्रजा
पतेः प्प्रजाऽअभूम स्वर्द्देवाऽअगन्मामृताऽअभूम ॥ २१ ॥

१ अहर्प्पतये । अत्र समानपदे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते, अहःपतौ रेफम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ३९ सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे अहरित्यस्य विसर्जनीयस्य रेफः । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

अुस्म्मेवं॑ ॥ अुस्म्मेवोऽअस्त्विन्द्रियमुस्म्मेनृम्म्णमुुतक्रतुर

स्म्मेव्वर्च्चौः॑सिसन्तुवः ॥ नमौमुात्रेपृथिुव्यैनमौमुात्रेपृथि

व्याऽइयन्तेराड्‌युन्तासियमनोध्रुवोसिधुरुणं॑ ॥ कृष्यैत्त्वा

क्षेमायत्त्वारुय्यैत्त्वापोषायत्त्वा ॥ २२ ॥ [३-४] व्वाज

स्येमम् ॥ व्वाजस्येमम्प्रसुवः॑सुुषुवेग्ग्रेसोमुᳬराजानुमोषधीष्व

प्प्सु ॥ ताऽअुस्म्मभ्युम्मधुमतीर्भवन्तुव्वयᳬराष्ट्रेजागृयाम

पुरोहिताᳬस्वाहा ॥ २३ ॥ व्वाजस्येमाम् ॥ व्वाजस्येमाम्प्रसुवः॑शिश्रि

श्श्रियेदिवंमिमाचविश्श्वाभुवनानिसम्म्राट् ॥ अदित्सन्तन्दा
पयतिप्प्रजानन्त्सनोरयिᳪसर्व्ववीरन्नियच्छतुस्वाहा ॥ २४ ॥
व्वाजस्यनु । प्प्रसवऽआबभूवेमाचविश्श्वाभुवनानिसर्व्वतः ॥
सनेमिराजापरियातिव्विद्वान्प्प्रजाम्पुष्टिंव्वर्द्धयमानोऽअस्म्मेस्वा
हा ॥ २५ ॥ सोमᳪराजानम् । सोमᳪराजानमवसेग्निम्
न्वारभामहे ॥ आदित्त्यान्विष्ण्णुᳪसूर्य्यम्ब्रह्माणञ्चबृहस्प ॥८०॥
तिᳪस्वाहा ॥ २६ ॥ अर्य्यमणम्बृहस्पतिम् ॥ अर्य्यमण

म्बृहुस्प्पातिमिन्द्रुन्दानांयचोदय ॥ व्वाचंव्विष्णणुहुसरंस्वतीᳫ
सवितारंञ्चव्वाजिनᳫंस्वाहा ॥ २७ ॥ अग्ग्नेऽअच्छं ॥ अग्ग्नेऽ
अच्छांवदेहनंᳫप्प्रतिंनᳫंसुमनांभव ॥ प्रेनोंयच्छसहस्त्राजित्त्वᳫ
हिधंनदाऽअसिस्वाहां ॥ २८ ॥ प्रनं÷ ॥ प्रनोंयच्छत्त्वर्य्युंमा
प्प्रपुषाप्प्रबृहुस्प्पतिं÷ ॥ प्रवाग्ग्देवीदंदातुनᳫंस्वाहां ॥२९॥ देव
स्यंत्त्वा । सवितुश्श्प्प्रंसवेंश्श्विनोंर्बाहुब्भ्यांम्पूष्णणोहस्त्तांब्भ्याम् ॥

---

१ प्रनो यच्छत्वर्यमा । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारᳫ समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन ऋकारषकाररेफेभ्य उत्तरो नकारो णकारमापद्यते समानपदे । अनेन समानपदे णत्वविधानादत्र प्र नो इति पदयोः समानपदत्वाभावान्न णत्वम् ।

सरस्वत्त्यैव्वाचोयन्तुर्य्यन्त्रियैदधामिबृहस्प्पतेष्ट्वासाम्म्राज्ज्येना
भिषिञ्चाम्म्यसौ[1] ॥ ३० ॥ [८-५] अग्निरेकाक्षरेण। प्राणमुद
जयत्तमुज्जेषमश्श्विनौद्व्यक्षरेणद्विपदोमनुष्ष्यानुदजयत्तान्ता
नुज्जेषंव्विष्ण्णुस्त्र्यक्षरेणत्रीँल्लोकानुदजयत्तानुज्जेषꣳसोमश्चतुर
क्षरेणचतुष्प्पदःपशूनुदजयत्तानुज्जेषम्पूषापञ्चाक्षरेण ॥ ३१ ॥
पूषापञ्चाक्षरेण ॥ पूषापञ्चाक्षरेणपञ्चदिशऽउदजयत्ताऽउज्जे ॥ ८१ ॥

१ अभिषिञ्चामि । अत्र अभेश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ६५ सू.) इत्यनेन अभेः परस्य सिञ्चामीतिपदघटितस्य सकारस्य षत्वे रूपम् ।

षड्भिः सविता षडक्षरेण षडृतूनुदजयत्तानुज्जेषम्मरुतः सप्ताक्षरे
ण सप्त ग्राम्यान्पशूनुदजयँस्तानुज्जेषम्बृहस्पतिरष्टाक्षरेण
गायत्रीमुदजयत्तामुज्जेषम्मित्रो नवाक्षरेण ॥ ३२ ॥ मित्रो
नवाक्षरेण । त्रिवृतꣳ स्तोममुदजयत्तमुज्जेषं वरुणो दशाक्षरेण
विराजमुदजयत्तामुज्जेषमिन्द्र एकादशाक्षरेण त्रिष्टुभमुदज
यत्तामुज्जेषं विश्वेदेवा द्वादशाक्षरेण जगतीमुदजयँस्तामुज्जेषं व
संवस्त्रयोदशाक्षरेण ॥ ३३ ॥ वसवस्त्रयोदशाक्षरेण । त्रयोद

शꣳ स्तोम॑मुदं॑जयँ॒स्तमु॑ज्जैषꣳ रु॒द्राश्च॑तु॑र्दशाक्षरेण॒ चतु॑र्दशꣳ
स्तोम॑मुदं॑जयँ॒स्तमु॑ज्जैषमादि॒त्याः पञ्च॑दशाक्षरेण॒ पञ्च॑द॒शꣳ स्तो
म॑मुदं॑जयँ॒स्तमु॑ज्जैष॒मदि॑ति॒[1]ꣳ षोड॑शाक्षरेण॒ षोड॒शꣳ स्तोम॑मुदं
जयत्तमु॑ज्जैष॒म्प्र॒जाप॑ति॒ꣳ स॒प्तद॑शाक्षरेण स॒प्तद॒शꣳ स्तोम॑मुदं
जयत्तमु॑ज्जैषम् ॥ ३४ ॥ [४-६] ए॒षते॑ । निर्ऋ॑ते भा॒गस्त
ञ्जु॑षस्व॒ स्वाहा॒ग्निने॑त्रेभ्यो दे॒वेभ्यः॑ पुर॒ꣳ स॒द्भ्य॒ꣳ स्वाहा॑ य॒मने॑त्रे ॥८२॥

१ अदितिꣳ षोडशा । अत्र प्रत्ययसवर्णम्मुदि शाकटायनः (शु. य. प्रा. ३ अ. ९ सू.) इति विसर्गस्य परसवर्णे प्राप्ते अविकारं शाकल्यः शषसेषु (शु. य.प्रा. ३ अ. १० सू.) इत्यनेन परसवर्णनिषेधाद्विसर्ग एव । लोपागमविकारप्रकृतिभावानां चतुर्णां सन्धीनां मध्ये प्रकृतिभावाख्योऽयं सन्धिः ।

भ्योदेवेभ्योदक्षिणासद्भ्यः स्वाहाविश्वदेवनेत्रेभ्योदेवेभ्यः
पश्चात्सद्भ्यः स्वाहामित्रावरुणनेत्रेभ्योवामरुन्नेत्रेभ्योवादेवे
भ्यऽउत्तरासद्भ्यः स्वाहासोमनेत्रेभ्योदेवेभ्यऽउपरिसद्भ्योदुवं
स्वद्भ्यः स्वाहा॥ ३५॥ येदेवाः॥ येदेवाऽअग्निनेत्राः पुरः सदस्ते
भ्यः स्वाहायेदेवायमनेत्रादक्षिणासदस्तेभ्यः स्वाहायेदेवा
विश्वदेवनेत्राः पश्चात्सदस्तेभ्यः स्वाहायेदेवामित्रावरुणने
त्रावामरुन्नेत्रावोत्तरासदस्तेभ्यः स्वाहायेदेवाः सोमनेत्राऽ

उपरिसदोदुवस्वन्तुस्त्तेभ्भ्यꣳस्वाहा ॥ ३६ ॥ अग्ग्नेसहस्व ॥
अग्ग्नेसहस्वपृतनाऽअभिमातीरपास्य ॥ दुष्टरस्त्तरन्नरातीर्व्वर्च्चो
धायुज्ञवाहसि ॥ ३७ ॥ देवस्यत्त्वा । सवितुःप्प्रसवेश्श्विनो
र्ब्बाहुभ्भ्याम्पूष्णोहस्त्ताभ्भ्याम् ॥ उपाꣳशोर्व्वीर्य्येणजुहोमि
हतꣳरक्षःꣳस्वाहारक्षसान्त्वावधायावधिष्म्मरक्षोवधिष्म्मामु
मसौहतः ॥ ३८ ॥ [४-७] सवितात्त्वा । सवानाꣳसुवता ॥८३॥

१ उपरिसदः । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ७६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ पृथिविदिव्युपरिचर्षणिशकुनियासिभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन उपरिशब्दात्परस्य सदः इत्यस्य सस्य प्रकृतिभावे जाते न षत्वम् ।

मुग्निर्गृहपंतीनाᳫंसोमोव्वनुस्प्पतीनाम् ॥ बृहुस्प्पतिर्व्वाचऽ
इन्द्रोज्ज्यैष्ठ्यांयरुद्रःपुशुब्भ्योमित्रःसुत्त्योव्वरुंणोधर्म्मपतीना
म् ॥ ३९ ॥ इमन्देवाᳫं ॥ इमन्देवाऽअसपुत्त्नᳫंसुंवद्ध्वम्महुते
क्षुत्रायंमहुतेज्ज्यैष्ठ्यांयमहुतेजानंराज्ज्यायेन्द्रंस्येन्द्रियाय ॥
इमममुष्ष्यंपुत्रममुष्ष्यैपुत्रमुस्यैव्विशऽएषवोमीराजासोमो
स्म्माकंम्ब्राह्मणानाᳫंराजा ॥ ४० ॥ [२-८] ॥ इतिश्रीवाज
सनेयसंहितायांनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ अपोदेवाश्चतस्रः, सोमस्यत्विषिः पञ्चा,
वेष्टादन्दशूकाः सप्त, सोमस्यत्वाचतस्र, ऽइन्द्रस्यवज्रः पञ्च,
स्योनासिचतस्रः, सवित्राप्रसवित्रैका, श्विभ्यांपच्यस्वचतस्रो,
ष्टौचतुस्त्रिꣳशत् [अ.१०मं.३४अनु.८] हरिःॐ॥ अपोदेवाः॥
अपोदेवामधुमतीरगृभ्णन्नूर्ज्जस्वतीराजस्वश्चितानाः ॥ याभि
र्म्मित्रावरुणाव[1]भ्यषिञ्चन्याभिरिन्द्रमनयन्नत्त्यरातीः ॥ १ ॥

---

१ अभ्यषिञ्चन् । अभि असिञ्चन् । इति द्वे पदे अत्र अभेश्च (शु. ३ अ. ६५ सू.) अभेरुपसर्गात्परस्य सिञ्चतेः सकारः षकारमापद्यते संहितायाम् । इति इत्यनेनासिञ्चन्पदघटिताकारस्य व्यवधानेन षत्वाप्राप्तौ अव्यवहितोऽपि (शु. य. प्रा. ३ अ. ६६ सू.) इत्यनेन व्यवधानेऽपि षकारे रूपम् ।

वृष्णऽऊर्म्मिरसि राष्ट्रदा राष्ट्रम्मे देहि स्वाहा

वृष्णंऽऊर्म्मिः ॥ वृष्णंऽऊर्म्मिरंसिराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदेहिस्वाहा
वृष्णंऽऊर्म्मिरंसिराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदेहिवृषसेनोसिराष्ट्रदारा
ष्ट्रम्मेदेहिस्वाहांवृषसेनोसिराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदेह्यर्त्थेतंस्त्थ
॥ २ ॥ अर्त्थेतंस्त्थ । राष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहार्त्थेतंस्त्थराष्ट्र
दाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तौजंस्वतीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहौजंस्व
तीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तापंः परिवाहिणीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्र
म्मेदत्तस्वाहापंः परिवाहिणीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तापा

म्पतिरसिराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदेहिस्वाहापाम्पतिरसिराष्ट्रदाराष्ट्रममु
ष्म्मैदेह्यपाङ्गर्भोसिराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदेहिस्वाहापाङ्गर्भोसिराष्ट्र
दाराष्ट्रममुष्म्मैदेहिसूर्य्यत्त्वचसस्थ ॥ ३ ॥ सूर्य्यत्त्व
चसस्थ । राष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्तस्वाहासूर्य्यत्त्वचसस्थराष्ट्रदा
राष्ट्रममुष्म्मैदत्तसूर्य्यवर्च्चसस्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्तस्वाहासूर्य्य
वर्च्चसस्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तमान्दास्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्त ॥८५॥
स्वाहामान्दास्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तव्रजक्षितस्थराष्ट्रदा

राष्ट्रम्मेदत्तस्वाहांव्व्रजुक्षितंस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तव्वाशां
स्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहाव्वाशांस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्त
शविष्ठास्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहाशविष्ठास्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम
मुष्म्मैदत्तशक्करीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहाशक्करीस्त्थराष्ट्र
दाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तजनभृतंस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहांजनभृ
तंस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तविश्श्वभृतंस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्त
स्वाहांविश्श्वभृतंस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तापंः स्वराजंस्त्थरा

ष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्त ॥ मधुमतीर्म्मधुमतीभिः पृच्यन्ताम्महि
क्षत्रङ्क्षत्रियायवन्वानाऽअनाधृष्टाः सीदतसहौजसोमहिक्षत्रङ्क्ष
त्रियायदधतीः ॥ ४ ॥ [४-१] शतम् ॥ ४०० ॥ सोमस्यत्त्वि
षिः ॥ सोमस्यत्त्विषिरसितवेवमेत्त्विषिर्भूयात् ॥ अग्नयेस्वा
हासोमायस्वाहासवित्रेस्वाहासरस्वत्त्यैस्वाहापूष्ष्णेस्वाहाबृह
स्प्पतयेस्वाहेन्द्रायस्वाहाघोषायस्वाहाश्श्लोकायस्वाहाऽंशाय
स्वाहाभगायस्वाहाऽर्य्यम्म्णेस्वाहा ॥ ५ ॥ पवित्रेस्त्थः ॥ पवि ॥ ८६ ॥

त्रैस्त्थोव्वैष्णव्यौसवितुर्व्व÷प्प्रसवऽउत्त्पुनाम्म्यच्छिद्द्रेणपवि
त्रेणसूर्य्यस्यरश्म्मिभि÷ ॥ अनिभृष्टमसिव्वाचोबन्धुस्त्तपो
जाःसोमस्यदात्रमसिस्वाहाराजस्व÷ ॥ ६ ॥ सधमादोद्द्युम्म्नि
नीः ॥ सधमादोद्द्युम्म्निनीरापऽएताऽअनाधृष्टाऽअपस्योव्वसा
नाः ॥ पस्त्यासुचक्क्रेव्वरुणःसधस्त्थमपाꣳशिशुर्म्मातृतमा
स्वन्तः ॥ ७ ॥ क्षत्रस्योल्वम् ॥ क्षत्रस्योल्वमसिक्षत्रस्यजरा
य्वसिक्षत्रस्ययोनिरसिक्षत्रस्यनाभिरसीन्द्रस्यव्वार्त्रघ्नमसिमि

त्रस्यांसिव्वरुणस्यासित्त्वयायंव्वृत्रंव्वधेत् ॥ दृबासिरुजासिक्षु
मासि ॥ पातैनम्प्राञ्चम्पातैनम्प्रत्यञ्चम्पातैनंन्तिर्य्यञ्चंन्दि
ग्ग्भ्यः पात ॥ ८ ॥ आविर्म्मर्य्याः ॥ आविर्म्मर्य्याऽआ
वित्तोऽअग्निर्गृहपतिरावित्तऽइन्द्रोवृद्धश्श्रवाऽआवित्तौमित्रा
वरुणौधृतव्रतावावित्तम्पूषाव्विश्ववेदाऽआवित्तेद्यावापृथिवीव्वि
श्वशम्भुवावावित्तादितिरुरुशर्म्मा ॥ ९ ॥ [५-२] अवेष्टा ॥८७॥
दन्दशूकाः ॥ अवेष्टादन्दशूकाम्प्राचीमारोहगायत्रीत्त्वाव

तुरथन्तरꣳसामंत्रिवृत्त्स्तोमोंव्वसन्तऽऋतुर्ब्रह्मद्द्रविंणन्दक्षिणा

मारोंह ॥ १० ॥ दक्षिणामारोंह । त्रिष्टुप्प्त्वांवतुबृहत्त्सामंपञ्चद

शस्त्तोमोंग्ग्रीष्म्मऽऋतुःक्षत्रन्द्द्रविंणम्प्रतीचीमारोंह ॥ ११ ॥

प्रतीचीमारोंह । जगंतीत्त्वावतुव्वैरूपꣳसामंसप्प्तदशस्त्तोमोंं

व्वर्षाऽऋतुर्व्विड्द्रविंणमुदीचीमारोंह ॥ १२ ॥ उदीचीमारोंहा ।

नुष्टुप्प्त्वांवतुव्वैराजꣳसामैकविꣳशस्त्तोमं÷शरद्दृतुःफलन्द्रवि

णमूर्द्ध्वामारोंह ॥ १३ ॥ ऊर्द्ध्वामारोंह । पङ्क्तिस्त्त्वांवतुशाक्कर

रैवतेसामंनीत्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौस्त्तोमौहेमन्तशिशिरावृतूवर्च्चो
द्रविणम्प्रत्त्यंस्त्तन्नमुंचेꣳशिरंः ॥ १४ ॥ सोमंस्यत्त्विषिंः ॥
सोमंस्यत्त्विषिरसितवेवमेत्त्विषिर्भूयात् ॥ मृत्त्योःपाह्यो
जोसिसहोस्यमृतंमसि ॥ १५ ॥ हिरंण्ण्यरूपाऽउषसंः ॥
हिरंण्ण्यरूपाऽउषसोविरोकऽउभाविन्द्राऽउदिंथꣳसूर्य्यश्च ॥
आरोहतंवरुणमित्त्रगर्त्तन्ततंश्चक्षाथामदितिन्दितिञ्चमित्त्रोसि ॥८८॥
वरुणोसि ॥ १६ ॥ [७-३] सोमंस्यत्त्वा । द्युम्नेना

भिषिंञ्चाम्म्यग्गेर्ब्भ्राजंसासूर्य्यंस्यवर्च्चसेन्द्रंस्येन्द्रियेण ॥ क्षत्रा
णांक्षत्रपंतिरेध्यतिंदिद्यून्पांहि ॥ १७ ॥ इमन्देंवाः ॥ इम
न्देंवाऽअसपत्क्क६ंसुंवद्ध्वम्महतेक्षत्रायंमहतेज्ज्यैष्ठ्यांयमहते
जानंराज्ज्यायेन्द्रंस्येन्द्रियायं ॥ इमममुष्य्यंपुत्रममुष्य्यैपुत्र
मस्यैविशऽएषवोंमीराजासोमोस्म्माकंम्ब्राह्मणाना६ंराजा
॥ १८ ॥ प्रपर्व्वंतस्य । वृषभस्यंपृष्ठान्नावंश्चरन्तिस्वसिचंऽइया
नाः ॥ ताऽआवंवृत्रन्नधरागुदंक्ताऽअहिम्बुध्न्यमनुरीयंमा
२५९

णाः ॥ व्विष्ष्णोर्व्विक्क्रमणमसिव्विष्ष्णोर्व्विक्क्रान्तमसिव्विष्ष्णोः
॥८९॥ क्क्रान्तमसि ॥ १९ ॥ प्रजापतेन । त्त्वदेतान्न्यन्न्योव्विश्श्वारूपा ॥ १० ॥
णिपरिताबभूव ॥ यत्त्कामास्त्तेजुहुमस्त्तन्नोऽअस्त्त्वयममु
ष्ष्यपितासावस्यपिताव्वयꣳस्यामपतयोरयीणाꣳस्वाहा ॥ रुद्द्र
यत्तेक्क्रिविपरन्नामतस्म्मिन्हुतमस्यमेष्ट्टमसिस्वाहा ॥ २० ॥
[४-४] इन्द्रस्यव्वज्ज्रः ÷ ॥ इन्द्रस्यव्वज्ज्रोसिमित्त्रावरुणयोस्त्त्वा ॥८९॥
प्प्रशास्त्त्रोः प्प्रशिषायुनज्मि ॥ अव्व्यथायैत्त्वास्वधायैत्त्वारिष्ष्टोऽ

अर्ज्जुनोमरुताम्प्रसवेनंजयापांमनंसासमिन्द्रियेणं ॥ २१ ॥
मातें ॥ मातंऽइन्द्रतेव्वयन्तुंराषाडयुंक्तासोऽअब्रह्मताव्वि
दंसाम ॥ तिष्ठारथमधियंव्वंज्ज्रहस्ताऱश्मीन्देवयमसेस्व
श्वांन्॥२२॥ अग्नयेंगृहपंतये ॥ अग्नयेंगृहपंतयेस्वाहासोमाय
व्वनस्पतंयेस्वाहांमरुतामोजंसेस्वाहेन्द्रंस्येन्द्रियायस्वाहां ॥
पृथिंविमातर्म्मामांहिꣳसीर्म्मोऽअहन्त्वाम् ॥ २३ ॥ हꣳसःशु
चिषत् ॥ हꣳसःशुंचिषद्वसुंरन्तरिक्षसद्धोतांव्वेदिषदतिंथिर्दुरोण

१ तिष्ठारथेन । अत्र तिष्ठाद्युदात्तम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १०४ सू.) इत्यनेन तिष्ठेत्येतत्पदे आद्युदात्ते तस्याकारस्य दीर्घो भवति। अतो दीर्घाकारः ।

सत् ॥ नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जागोजाऽऋतजाऽअद्रिजाऽ
ऋतम्बृहत् ॥ २४ ॥ इयंदसि ॥ इयंदस्यायुरस्यायुर्म्मयिधेहि
युङ्ङसिवर्च्चोसिवर्च्चोमयिधेह्यूर्ग्गस्यूर्ज्जम्मयिधेहि ॥ इन्द्रस्यवां
वीर्य्यकृतोबाहूऽअभ्युपावहरामि ॥ २५ ॥ [५-५] स्योनासि ।
सुषदासिक्षत्रस्ययोनिरसि ॥ स्योनामासीदसुषदामासीदक्षत्र
स्ययोनिमासीद ॥ २६ ॥ निषसाद । धृतव्व्रतोव्वरुणः पस्त्यास्वा ॥
साम्म्राज्यायसुक्रतुः ॥ २७ ॥ अभिभूरसि ॥ अभिभूरस्येता

१ निषसाद । अत्र नि ससाद इति पदम् ससाद च (शु. य. प्रा. ३ अ. ६० सू.) इत्यनेन नेः परस्य ससादशब्दस्य सकारस्य षकारे निषसादेति रूपम् ।

स्त्तेपञ्चदिशं÷कल्पन्ताम्ब्रह्मँस्त्त्वम्ब्रह्मासिंसवितासिंसत्त्य
प्प्रंसवोव्वरुंणोसिसत्त्यौजाऽइन्द्रोंसिव्विशौजारुद्द्रोसिसुशेव÷ ॥
बहुंकारश्श्रेयंस्कर भूयंस्करेन्द्रंस्यव्वज्ज्रोंसितेनंमेरद्ध्य ॥ २८ ॥
अग्निःपृथुः ॥ अग्निःपृथुर्द्धर्म्मणस्प्पतिर्ज्जुषाणोऽअग्निःपृ
थुर्द्धर्म्मणस्प्पतिराज्ज्यंस्यव्वेतुस्वाहास्वाहांकृताःसूर्य्यंस्यरश्मिम
भिर्व्वर्यतद्ध्वᳪसजातानांम्मद्ध्यमेष्ठ्यांय ॥ २९ ॥ [४-६] सवि
त्राप्प्रंसवित्रा । सरंस्वत्त्यावाचात्त्वष्ट्रांरूपैःपूष्णणापशुभिरिन्द्रे

सं. १६

१ श्रेयस्करभूयस्कर इत्यत्र समानपदे च (शु. य प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन ककारपकारपरयोः यथायोगं समानपदे सकारः षकारश्च विधीयते ।

णास्म्मेबृहस्प्पतिंनाब्ब्रह्मंणाव्वरुंणेनौजसाग्ग्निनातेजसासोमें
नराज्ञाव्विष्ण्णुंनादशम्म्यादेवतंयाप्प्रसूतꣳप्प्रसर्प्पामि ॥ ३० ॥
[१-७] अश्श्विब्भ्यांम्पच्च्यस्स्व ॥ अश्श्विब्भ्यांम्पच्च्यस्स्वसरंस्स्व
त्यैपच्च्यस्स्वेन्द्रांयसुत्राम्म्णेपच्च्यस्स्व ॥ व्वायुःपूतःपवित्त्रेणप्प्र
त्त्यङ्[1]क्सोमोऽअतिंस्रुतꣳ ॥ इन्द्रंस्ययुज्ज्यꣳसखां ॥ ३१ ॥ कुवि
दङ्ग । यवंमन्तोयवंञ्चिद्यथादान्त्यंनुपूर्व्वंव्वियूयं ॥ इहेहैषाङ्कृणु ॥११॥

१ प्रत्यङ्क्सोमः । अत्र प्रत्यङ् सोम इति पदम् । ङ्नौ क्ताभ्यां सकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. १५ सू.) ङकारनकारौ यथासंख्यं ककारतकाराभ्यां सकारे परे व्यवधीयेते । तेनात्र ङकारात्परस्य ककारे रूपम् । लोपागमविकारप्रकृतिभावानां चतुर्णां सन्धीनां मध्येऽयमागमाख्यः सन्धिः ।

हिभोजंनानियेबर्हिषोनमंऽउक्किँय्यजंन्ति ॥ उपयामगृंहीतो
स्यश्विभ्भ्यांन्त्वासरंस्वत्त्यैत्त्वेन्द्रांयत्त्वासुत्राम्म्णें ॥ ३२ ॥ सुवꣳ
सुरामंम् ॥ सुवꣳसुरामंमाश्विनानमुंचावासुरेसचां ॥ विपिपा
नाशुंभस्प्पतीऽइन्द्रङ्कर्म्मंस्वावतम् ॥ ३३ ॥ पुत्रामिंवपितरौं ॥
पुत्रामिंवपितरांवश्विनोभेन्द्रावथुःकाव्यैर्दꣳसनांभिः ॥ यत्सु
रामंव्यपिंबःशचींभिःसरंस्वतीत्त्वामघवन्नभिष्णक् ॥ ३४ ॥
[४-८] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

श्रीवेदपुरुषायनमः। अनुवाकसूत्रम्। युञ्जानएकादश, प्रतूर्त्तं
व्वाजिन्षोडश, देवस्यत्वादश, योदेवीर्द्वादश, योह्येकादश,
दितिश्चापञ्चा, कृतिमग्निमष्टादश, सप्तत्र्यशीतिः ॥ [अ. ११
मं. ८३ अनु० ७] ॥ हरिः ॐ ॥ युञ्जानः प्रथमम् ॥ युञ्जानः
प्रथमम्मनस्तत्त्वायसविताधियः ॥ अग्नेर्ज्योतिर्न्निचाय्य
पृथिव्या ऽअद्ध्याभरत् ॥१॥ युक्तेनमनसा। व्वयन्देवस्यसवितुः ॥१२॥
सवे ॥ स्वर्ग्यायशक्त्या ॥ २ ॥ युक्त्वायसविता। देवान्त्स्वं

स्वर्य्यतोधियादिवम् ॥ बृहज्ज्योतिः करिष्ष्यतः सविताप्प्रसुवाति
तान् ॥ ३ ॥ युञ्जतेमनः ॥ युञ्जतेमनऽउतयुञ्जतेधियोव्विप्प्रा
व्विप्प्रस्यबृहतोव्विपश्चितः ॥ व्विहोत्रान्दधेव्वयुनाविदेकऽइन्मही
देवस्यसवितुः परिष्टुतिः ॥ ४ ॥ युजेवाम् ॥ युजेवाम्ब्रह्मपूर्व्व्यं
न्नमोभिर्व्विश्श्लोकऽएतुपत्थ्येवसूरेः ॥ शृण्वन्तुव्विश्वेऽअमृत
स्यपुत्त्राऽआयेधामानिदिव्यानितस्त्थुः ॥ ५ ॥ यस्यप्प्रयाणम् ॥
यस्यप्प्रयाणमन्न्वन्न्यऽइद्ययुर्देवादेवस्यमहिमानमोजसा ॥

सꣳपार्त्थिवानिविमुमेसऽएतꣳशोरजाꣳसिदेवःसवितामहित्त्व
ना ॥ ६ ॥ देवसवितः ॥ देवसवितःप्प्रसुवयज्ञम्प्रसुवयज्ञपति
म्भगाय ॥ दिव्योगन्धर्व्वःकेतपूःकेतन्नःपुनातुव्वाचस्पतिर्व्वा
चन्नःस्वदतु ॥ ७ ॥ इमन्नः ॥ इमन्नोदेवसवितर्य्यज्ञम्प्रणय[1]
देवाव्यꣳसखिविदꣳसत्राजितन्धनजितꣳस्वर्ज्जितम् ॥ ऋचा
स्तोमꣳसमर्द्धयगायत्रेणरथन्तरम्बृहद्गायत्रवर्त्तनिस्वाहा ॥ ८ ॥ ॥ ९३ ॥

१ प्रणय। अत्र प्र नय इति पदम्। अत्र समानपदाभावेन ऋषरेभ्यः इत्यस्याप्राप्तौ प्रनेतिनुदातिहिनोमीनाम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन प्रपूर्वाणां नेति नुदाति हिनोमि इत्येषां नकारस्य णकारो विधीयते तेनात्र प्रणय इत्यत्र णत्वम्। सूत्रे हिनोमीतिविकरणनिर्देशाद्यत्र विकरणाभावस्तत्र न णत्वम्।

देवस्यंत्त्वा । सवितुश्प्प्रंसुवेऽश्विनोर्ब्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्त्तांब्भ्या
म् ॥ आदंदेगायत्त्रेणच्छन्दंसाङ्गिरस्वत्पृंथिव्याःसधस्त्थांदुग्नि
म्पुंरीष्यमङ्गिरस्वदाभंरत्त्रैष्टुंभेन[1]च्छन्दंसाङ्गिरस्वत् ॥ ९ ॥
अब्भ्रिरसि ॥ अब्भ्रिरसिनार्य्यसित्त्वयांव्वयमग्निꣳशंकेमख
नितुꣳसधस्त्थऽआ ॥ जागंतेनच्छन्दंसाङ्गिरस्वत् ॥ १० ॥
हस्त्तंऽआधायं । सवितांबिब्भ्रदब्भ्रिꣳहिरण्ययीम् ॥ अग्ने

---

१ त्रैष्टुभेन । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारꣳ समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन व्यवधानेऽपि विहितस्य प्राप्तस्य णत्वस्य शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन शकारलकारसकार (मध्यमवर्गं) चवर्गटवर्गतवर्गव्यवधानेषु ऋषरेभ्यः परस्य नकारस्य प्रकृतिभावादत्र णत्वं निषिध्यते ।

ज्योतिर्न्निचाय्यंपृथिव्याऽअध्याभंरदानुष्टुभेनुच्छन्दंसाङ्गिर
॥९४॥ स्वत् ॥ ११ ॥ [११-१] प्रतूर्त्तँवाजिन् ॥ प्रतूर्त्तँवाजिन्नाद्रंववारिं ॥ ११ ॥
ष्ठामनुंसंवतंम् ॥ दिवितेजन्मंपरममुन्तरिक्षेतवनाभिं÷पृथि
व्यामधियोनिरित् ॥ १२ ॥ युञ्जाथाꣳरासंभम् ॥ युञ्जाथाꣳ
रासंभँय्युवमुस्मिन्न्यामेवृषण्वसू ॥ अग्निम्भरंन्तमस्मुयुम्
॥ १३ ॥ योगेयोगेतवस्त्तरम् ॥ योगेयोगेतवस्त्तरंवाजेवाजे ॥ ९४ ॥
हवामहे ॥ सखायऽइन्द्रमूतये ॥ १४ ॥ प्रतूर्वन्नेहि ॥ प्रतूर्व

न्नेहांवक्क्राम्मुन्नशंस्त्तीरुद्द्रस्युगाणंपत्त्यम्ममयोभूरेहि ॥ उर्व्वन्तरिक्षं
व्वीहिस्वुस्त्तिगंव्यूतिरभंयानिकृण्ण्वन्न्पूष्णणासुयुजांसुह ॥१५॥
पृथिव्याःसुधस्त्थांत् ॥ पृथिव्याःसुधस्त्थांदुग्ग्निम्पुंरीष्यमाङ्गि
रुस्वदाभंराग्ग्निम्पुंरीष्य्यमाङ्गिरुस्वदच्छेमोग्ग्निम्पुंरीष्य्यमाङ्गिर
स्वद्भंरिष्यामहं ॥ १६ ॥ अन्न्वुग्निः ॥ अन्न्वुग्निरुषसामग्ग्रं
मकख्युदन्न्वहांनिप्प्रथमोजातवेदाः ॥ अनुसूर्य्यस्यपुरुत्त्राचं
रश्मीननुद्यावांपृथिव्वीऽआतंतन्थ ॥ १७ ॥ आगत्त्यंव्वाजी ॥

आगत्त्यंव्वाज्ज्यद्ध्वानꣳसर्व्वामृधोव्विधूनुते ॥ अग्निꣳसधस्त्थे
महतिचक्षुंषानिचिंकीषते ॥ १८ ॥ आक्क्रम्म्यंव्वाजिन् ॥ आक्क्र
म्म्यंव्वाजिन्पृथिवीमग्निमिंच्छरुचात्त्वम् ॥ भूम्म्यांव्वृत्त्वायं
नोब्ब्रूहियतꣳखनेमतंव्वयम् ॥ १९ ॥ द्यौस्त्ते । पृष्ठम्पृथिवी
सधस्त्थंमात्क्मान्तरिंक्षꣳसमुद्द्रोयोनिंः ॥ व्विक्ख्यायचक्षुं
षात्त्वमभितिंष्ठपृतन्न्यतः ॥ २० ॥ उत्क्क्रांम । महतेसौभंगाया
स्म्मादास्त्थानांद्द्रविणोदाव्वांजिन् ॥ व्वयꣳस्यांमसुमतौपृंथि ॥९५॥

ब्याऽअग्निङ्गनन्तऽउपस्त्थैऽअस्याः॥२१॥उदंक्रमीत्॥उदंक्र

मीद्द्रविणोदाव्वाज्ज्यर्व्वाकुःसुलोकᳯसुकृतम्पृथिव्याम्॥ ततं

स्वनेमसुप्प्रतीकमग्निᳯस्वोरुहांणाऽअधिनाकमुत्तमम्॥२२॥

आत्त्वा।जिघर्म्मिमनसाघृतेनप्प्रतिक्षियन्तम्भुवनानिव्विश्श्वा॥

पृथुन्तिरश्श्चावयसाबृहन्तंव्यचिष्ठमन्नैरभसन्दृशानम्॥२३॥

आविश्श्वतः। प्प्रत्त्यञ्चञ्जिघर्म्म्यरक्षसामनसातज्जुषेत॥मर्य्य

श्श्रीस्प्पृहयद्वर्णोऽअग्निर्नाभिमृशेतन्न्वाजभुराणः॥२४॥

परिवाजपतिः ॥ [1]परिवाजपतिःकविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् ॥
दधद्रत्नानिदाशुषे ॥ २५ ॥ परित्वा । अग्नेपुरंवयंविप्रंसह
स्यधीमहि ॥ धृषद्वर्णन्दिवेदिवेहन्तारम्[2]भङ्गुरावताम् ॥ २६ ॥
त्वमग्ने ॥ त्वमग्नेद्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वम
श्मनस्परि ॥ त्वंवनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वन्[3]नृणान्नृपतेजा

---

१ परिवाजपतिः कविः । अत्र कविप्करस्कृधिषु (शु. य. प्रा. ३ अ. ३२ सू.) इत्यनेन कविपरे पतिशब्दस्य विसर्गस्य षकारे प्राप्ते वाजपतिर्वासऽएदिधिपुरन्तःपर्शव्येनान्तःपार्श्व्यमिति च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३८ सू.) इत्यनेन सकारषकारयोर्निषेधाद्विसर्जनीय एव । २ भङ्गुरावताम् । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमति (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे भङ्गुरशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । ३ नृणाम् । अत्र ऋपरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे ऋकारात्परस्य नकारस्य णत्वम् ।

यसेशुचि॑ः ॥ २७ ॥ [१६-२] दे॒वस्यं॑त्त्वा । सवि॒तुः प्प्रंस॒
वे॒ऽश्विनो॑र्ब्बा॒हु॒ब्भ्यां॒म्पू॒ष्णोहस्त्ता॑ब्भ्याम् ॥ पृ॒थि॒व्याः स॒धस्त्थां
द॒ग्निम्पु॑री॒ष्यमङ्गि॒रस्व॒त्त्खं॑नामि ॥ ज्योति॑ष्म॒न्तन्त्वाग्ग्ने
सु॒प्प्रती॑क॒मजं॑स्त्रेणभा॒नुना॒दीद्यं॑तम् ॥ शि॒वम्प्र॒जाब्भ्योहिं॑ᳬ
सन्तम्पृ॒थि॒व्याः स॒धस्त्थां॑द॒ग्निम्पु॑री॒ष्य॒मङ्गि॒रस्व॒त्त्खं॑नामᳬ
॥ २८ ॥ अ॒पाम्पृ॒ष्ठम् ॥ अ॒पाम्पृ॒ष्ठमं॑सि॒योनि॑र॒ग्ग्नेः स॑मु॒द्रम॒
सं. १७ भित॒ᳬपिन्व॑मानम् ॥ वर्द्ध॑मानोम॒हाँ२॥ऽआच॒पुष्क॑रेदि॒वो

मात्रंयाव्वरिम्म्णाप्प्रंथस्व ॥ २९ ॥ शर्म्मंच ॥ शर्म्मंचुस्त्थो
॥९७॥ व्वर्म्मंचुस्त्थोच्छिद्द्रेबहुलेऽउभे ॥ व्यचंस्वतीसंव्वंसाथाम्भृतम् ॥ ११ ॥
ग्निम्पुरीष्ष्यम् ॥ ३० ॥ संव्वंसाथाम् ॥ संव्वंसाथाꣳस्वर्व्विदा
समीचीऽउरंसात्मनां ॥ अग्निमन्तर्ब्भंरिष्ष्यन्तीज्ज्योति
ष्म्मन्तमजंस्रमित् ॥ ३१ ॥ पुरीष्ष्योसि । व्विश्वभंराऽअथ
र्व्वात्त्वाप्प्रथमोनिरंमन्थदग्ग्ने ॥ त्वामग्ग्नेपुष्कंरादद्ध्यथंर्व्वानिरं ॥९७॥
मन्थत ॥ मूर्द्ध्नोव्विश्श्वंस्यव्वाघतंः ॥ ३२ ॥ तमुंत्त्वा । दुद्ध्य

ङ्ङृषिं÷पुत्रऽईधेऽअथर्वणः ॥ वृत्रहणंम्पुरन्दुरम् ॥ ३३ ॥
तमुंत्त्वा । पात्थ्योवृषासमींधेदस्युहन्तंमम् ॥ धनञ्जयꣳरणे
रणे ॥ ३४ ॥ सीदंहोतः ॥ सीदंहोतःस्वऽउंलोकेचिंकित्त्वा
न्त्सादयांयुज्ञꣳसुंकृतस्ययोनौं ॥ देवावीर्देवान्हविषांयजास्य
ग्नेबृहद्यजंमानेवयोंधाः ॥ ३५ ॥ निहोतां । होतृषदंनेविं
दांनस्त्त्वेषोदींदिवाँ२॥ऽअंसदत्त्सुदक्षंः ॥ अदंब्धव्रतप्प्रम
तिर्वसिंष्ठःसहस्त्रम्भरःशुचिंजिह्वोऽअग्निः ॥ ३६ ॥ सꣳसीं

१ सादय यज्ञम् । इति पदम् । अत्र अथोदारिथशोचपनय सादयर्जु० (य. शु. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन यकारे परे दीर्घविधानात् । सादयायज्ञम् ।

दृस्व । मुहाँ २॥ऽअंसिशोचंस्वदेववीतंमः॥ विधूममंग्नेऽअरुष

म्मियेद्ध्यसृजप्प्रंशस्त्तदर्शतम्॥ ३७॥ [१०-३] अपोदेवीः॥

॥९८॥ अपोदेवीरुपंसृजमधुंमतीरयुक्ष्मायंप्प्रजाब्भ्यंः ॥ तासांमा

स्त्थानादुज्जिहतामोषंधयःसुपिप्पलाः॥ ३८ ॥ सन्तें । वायु

र्म्मातुरिश्वांदधातूत्तानायाहृदंयँस्यद्विकंस्त्तम्॥ योदेवानाञ्चर

सिप्प्राणथैनकस्म्मैदेवव्वषंडस्त्तुतुब्भ्यंम्॥ ३९ ॥ सुजातोज्ज्यो ॥९८॥

तिषा । सहशर्म्मवरूंथमासंदुत्त्स्वंः॥ वासोऽअग्नेविश्श्व

रूपदृ‌ꣳसंव्ययस्वविभावसो ॥४०॥ उदुंतिष्ठ । स्वद्धुरां[1]वानोदेव्या
धिया ॥ दृशेचंभासाबृंहतासुशुक्कनिराग्नेयाहिसुशस्तिभिः
॥ ४१ ॥ ऊर्द्धऽऊषुणः ॥ [2]ऊर्द्धऽऊषुणऽऊतयेति[3]ष्ठादेवो
नसंविता ॥ ऊर्द्धोवाजंस्यसनितायदञ्जिभिर्वाघद्भिर्विह्वयामहे
॥ ४२ ॥ सजातः ॥ सजातोगर्भोऽअसिरोदंस्योरग्नेचारुर्वि
भृंतऽओषधीषु ॥ चित्रःशिशुःपरितमांꣳस्यक्तून्प्रमातृभ्योऽ

---

१ अवानोधिया। अत्र अवोपसर्गस्य ह्रस्वाकारस्य नोपरे धारययोजाव० (य. शु. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः। २ ऊर्द्धऽऊषुणः ऊर्द्ध ऊ सुनः इत्यत्र ऊश्चापृक्तात् (शु. य. प्रा. ३ अ. ६२ सू.) इत्यनेन अपृक्तसंज्ञादूकारात्परः सकारः षत्वमापद्यते तेन सस्य षकारः। ३ तिष्ठादेवः। अत्र तिष्ठाद्युदात्तम् (शु. य प्रा. ३ अ. १०४ सू.) इत्यनेन यदि तिष्ठेत्येतत्पदं आद्युदात्तं भवेत्तदा दीर्घत्वं प्राप्नोति। अत्र तिष्ठेत्येतस्याद्यदात्तत्वाद्दीर्घः।

शु. य. संहि. अधिकनिंक्रदद्द्वाॾ ॥ ४३ ॥ स्थिरोभंव । व्वीड्वङ्गऽआशुर्भंव पू. अ.

॥११॥ व्वाज्ज्यर्वन् ॥ पृथुर्भंवसुषदुस्त्वमुग्ग्नेः पुंरीष्वाहंणः[1] ॥ ४४ ॥ ॥ ११ ॥

शिवोभंव । प्प्रजाब्भ्योमानुंषीब्भ्युस्त्वमंङ्गिरः ॥ माद्यावां

पृथिवीऽअभिशौंचीर्म्मान्तरिंक्षम्माव्वनस्प्पतीन् ॥ ४५ ॥ प्रैतुं ।

व्वाजीकनिंक्रदुन्नानंदुद्द्रासंभुःपत्त्वां ॥ भरंन्नुग्ग्निम्पुंरीष्युम्मा

पाद्यायुंषःपुरा ॥ व्वृषाग्ग्निंव्वृषंणम्भरंन्नुपाङ्गर्भंॾसमुद्द्रियंम् ॥ ॥ ९९ ॥

१ पुरीषवाहणः । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यप्राप्तौ स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन ऋपरेभ्यो स्वरयवहकवर्गपवर्गव्यवधानेऽपि णत्वविधानादत्र वाहनशब्दस्य नस्य णत्वम् ।

अग्नऽआयांहिव्वीतयै ॥ ४६ ॥ ऋतᳬसत्त्यम् ॥ ऋतᳬस
त्त्यमृतᳬसत्त्यमग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्भरामः ॥ ओषधयः
प्प्रतिमोदध्वमग्निमेतᳬशिवमायन्तमभ्यत्त्रंयुष्मम्माः ॥ व्यस्य
न्विश्वाऽअनिराऽअमीवानिषीदन्नोऽअपदुर्म्मतिञ्जहि ॥४७॥
ओषधयःप्प्रति । गृब्भ्णीतपुष्प्पवतीःसुपिप्पलाः ॥ अयंव्वो
गर्भऽऋत्त्वियः प्प्रत्क्नᳬसधस्त्थमासदत् ॥ ४८ ॥ विपाजसा ।
पृथुनाशोशुचानोबाधस्वद्विषोरक्षसोऽअमीवाः ॥ सुशर्म्मणो

बृहतश्शर्म्मणिस्यामग्ग्नेरह्ठसुहवंस्यप्प्रणीतौ ॥४९॥ [१२-४]
॥१००॥ आपोहि । ष्ठामयोभुवस्त्तानऽऊर्ज्जेदधातन ॥ महेरणायच
क्षसे ॥ ५० ॥ योवः । शिवतमोरसस्त्तस्यभाजयतेहनः ॥
उशतीरिवमातरः ॥ ५१ ॥ तस्म्माऽअरम् ॥ तस्म्माऽअरङ्ग
मामवोयस्यक्षयायजिन्वथ ॥ आपोजनयथाचनः ॥ ५२ ॥
मित्त्रश्सह्ठसृज्ज्य। पृथिवीम्भूमिञ्च्चज्ज्योतिषासह ॥ सुजातञ्जात ॥ १०० ॥

१ हिष्ठामयः। अत्र हि स्थामयो भुवः। अत्र हेर्मिथोदयः (शु. य. प्रा. ३ अ. ५८ सू.) इत्यनेन हिशब्दात्परः मकारोदयो थकारोदयो वा सकारस्य षकारो विधीयते। तथा सति ततः ष्टुत्वे थकारस्य ठकारे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम्।

वेदसमयुक्ष्मायंत्त्वासद्वसृंजामिप्प्रजाब्भ्यं॑ ॥ ५३ ॥ रुद्राःसह्
सृज्ज्यं । पृथिवीम्बृहज्ज्योतिं॑समींधिरे । तेषांम्भानुरजंस्त्रऽइ
च्छुक्रोदेवेषुंरोचते ॥५४॥ सद्धसृंष्टांव्वसुंभिं॑ ॥ सद्धसृंष्टांव्वसुंभी
रुद्रैर्द्धीरैं॑कर्म्मण्ण्याम्मृदंम् ॥ हस्त्तांब्भ्याम्मृद्वीङ्कृत्त्वासिंनी
वालीकृंणोतुताम् ॥ ५५ ॥ सिनीवालीसुंकपर्द्दा । सुंकुरीरा
स्वौपशा ॥ सातुब्भ्यंमदितेमह्योखान्दंधातुहस्त्तंयोः ॥ ५६ ॥
उखाङ्कृंणोतु ॥ उखाङ्कृंणोतुशक्त्यांबाहुब्भ्यामदिंतिर्द्धिया ॥

मातापुत्रँय्यथोपस्थेसाग्निम्बिभर्त्तुगर्ब्भऽआ ॥ मखस्यशि
॥१०१॥ रोसि॥५७॥ व्वसवस्त्त्वा। कृण्ण्वन्तुगायत्त्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वद्ध्रु ॥ ११ ॥
वासिपृथिव्व्यसिधारयामयिप्प्रजाꣳरायस्प्पोषङ्गौपत्त्यꣳसुवी
र्य्यꣳसजातान्न्यजमानायरुद्द्रास्त्त्वाकृण्ण्वन्तुत्त्रैष्टुभेनच्छन्दसा
ङ्गिरस्वद्ध्रुवास्यन्तरिक्षमसिधारयामयिप्प्रजाꣳरायस्प्पोषङ्गौ
पत्त्यꣳसुवीर्य्यꣳसजातान्न्यजमानायादित्त्यास्त्त्वाकृण्ण्वन्तु ॥१०१॥
जागतेनच्छन्दसाङ्गिरस्वद्ध्रुवासिद्यौरसिधारयामयिप्प्रजाꣳ

रा॒यस्पोषं॑ङ्गौप॒त्त्य६ँसु॒वीर्य्यँ६ँ॑सजा॒ताञ्यज॑मानाय॒व्विश्श्वैं॑त्त्वा
दे॒वाव्वैँश्श्वान॒राः॒कृ॑ण्ण्व॒न्त्वानु॑ष्ट्टुभेन॒च्छन्द॑साङ्गिर॒स्वद्ध्रुवासि॒दि॒
शौंऽसि॒धार॒या॒मयि॑प्प्र॒जाǀरा॒यस्पोषं॑ङ्गौप॒त्त्य६ँसु॒वीर्य्यँ६ँ॑स
जा॒ताञ्यज॑मानाय ॥ ५८ ॥ अदि॑त्त्यै॒रास्न्ना॑ ॥ अदि॑त्त्यै॒रा
स्न्ना॒स्यदि॑तिष्टे॒बिलं॑ङ्गृब्भ्णातु ॥ कृ॒त्त्वाय॒सा॒म॒हीमु॒खाम्मृ॒न्मयीँ॒
य्योनि॑म॒ग्ग्नये॑॥ पु॒त्रेब्भ्य॒ह्प्प्रायं॑च्छ॒ददि॑तिःश्श्र॒पया॒निति॑ ॥५९॥
व्वसं॑वस्त्वा । धूपयन्तुगाय॒त्त्रेण॒च्छन्द॑साङ्गिर॒स्वद्द्रुद्रास्त्वा॑धूप

॥१०२॥ यन्तुत्रैष्टुभेनच्छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्त्वाधूपयन्तुजागतेन
च्छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वेत्त्वादेवावैश्वानराधूपयन्त्वानुष्टुभेनच्छ
न्दसाङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्त्वाधूपयतुव्वरुणस्त्त्वाधूपयतुव्विष्णुस्त्त्वा
धूपयतु ॥ ६० ॥ [११-५] [1]अदितिष्ट्वा । देवीव्विश्वदेव्यावतीपृ
थिव्याःसधस्त्थेऽअङ्गिरस्वत्खनत्ववटदेवानान्त्वापत्नीर्देवी
र्व्विश्वदेव्यावतीःपृथिव्याःसधस्त्थेऽअङ्गिरस्वद्दधतूखेधिषणा ॥१०२॥

१ अदितिष्ट्वादेवी । इति पदम् अत्र संधिरंशुरदितिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७६ सू.) इत्यनेन सन्धिः अंशुः अदितिः एतेषां विसर्जनीयसकारस्य षत्वं समानपदे विधीयते । तेनात्र अदितेर्विसर्जनीयस्य षत्वे ष्टुत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टकारस्य द्वित्वम् ।

स्त्वादेवीर्विश्वदेव्यावतीःपृथिव्याःसधस्थेऽअङ्गिरस्वदभी
न्धतामुखे[1]वरूत्रीष्ट्वादेवीर्विश्वदेव्यावतीःपृथिव्याःसधस्थेऽ
अङ्गिरस्वच्छ्रपयन्तूखेग्नास्त्वादेवीर्विश्वदेव्यावतीःपृथिव्याः
सधस्थेऽअङ्गिरस्वत्पचन्तूखेजनयस्त्वाच्छिन्नपत्रादेवीर्वि
श्वदेव्यावतीःपृथिव्याःसधस्थेऽअङ्गिरस्वत्पचन्तूखे ॥ ६१ ॥
मित्रस्यचर्षणीधृतः ॥ मित्रस्यचर्षणीधृतोवोदेवस्यसानसि ॥

१ वरूत्रीः त्वा इति पदम् । अत्र मातृभिरर्चिभिःपायुभिर्वरूत्रीः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे त्वापरे वरूत्रीः इत्यस्य विसर्जनीयस्य षत्वं षात्तथौमूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) इति मूर्धन्यत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति द्वित्वे वरूत्रीष्ट्वा ।

सं. १८

द्युम्नञ्चित्रश्श्रवस्तमम् ॥ ६२ ॥ देवस्त्वा । सवितोद्वपतुसुपा
णिःस्वङ्गुरिःसुबाहुरुतशक्त्या ॥ अव्यथमानापृथिव्यामाशा
दिशऽआपृण ॥ ६३ ॥ उत्थायबृहती । भवोदुतिष्ठध्रुवात्त्वम् ॥
मित्रैतान्तऽउखाम्परिददाम्म्यभित्त्याऽएषामाभेदि ॥ ६४ ॥
वसवस्त्वा ॥ वसवस्त्वाच्छृन्दन्तुगायत्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वद्रु
द्रास्त्वाच्छृन्दन्तुत्रैष्टुभेनच्छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वाच्छृ ॥ १०३ ॥
न्दन्तुजागतेनच्छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वेत्त्वादेवावैश्वानराऽआच्छृ

न्दुन्त्वानुष्टुभेनुच्छन्दंसाङ्गिरुस्वत् ॥ ६५ ॥ [५-६] आकूति
मुग्निम् ॥ आंकूतिमुग्निम्प्रयुजॐस्वाहामनोंमेधामुग्निम्प्रयु
जॐस्वाहांचित्तंविज्ञांतमुग्निम्प्रयुजॐस्वाहांवाचोविधृंतिमु
ग्निम्प्रयुजॐस्वाहांप्रजापंतयेमनंवेस्वाहाग्नयेवैश्वानरायस्वा
हां ॥ ६६ ॥ विश्वोदेवस्यं । नेतुर्म्मर्त्तोवुरीतसख्यम् ॥ वि
श्वोरायऽइषुध्यतिद्युम्नंवृंणीतपुष्यसेस्वाहां ॥ ६७ ॥ मासु ।
भित्त्थामासुरिषोम्भंधृष्णुवीरयंस्वसु ॥ अग्निश्चेदङ्करिष्य

थहं ॥ ६८ ॥ दृꣳहस्वदेवि । पृथिविस्वस्तयऽआसुरीमाया
स्वधयाकृतासि ॥ जुष्टन्देवेभ्यऽइदमस्तुहव्यमरिष्टात्वमुदि
हियज्ञेऽअस्मिन् ॥ ६९ ॥ द्रुन्नꣳसर्प्पिरासुतिꣳ । प्रत्नोहो
तावरेण्ण्यꣳ ॥ सहसस्पुत्रोऽअद्भुतꣳ ॥ ७० ॥ शतम् ॥ ५०० ॥
परस्याऽअधि । संव्वतोवराँ२॥ऽअभ्यातर ॥ यत्राहमस्मि
ताँ२॥ऽअव ॥ ७१ ॥ परमस्या÷परावत÷ ॥ परमस्याꣳ
परावतोरोहिदश्वऽइहागहि ॥ पुरीष्य÷पुरुप्प्रियोग्नेत्त्वन्त

१ सहसः पुत्रः इत्यत्र रायः सहसः पोषपुत्रयोः (शु.य.प्रा. ३ अ. २५ सू.) इत्यनेन रायसहसशब्दयोः सकारस्य पोषपुत्रपरयोःपरयोःक्रमेण सत्वम्। सहसस्पुत्रः।

राम्मृधं॑ ॥ ७२ ॥ यदं॑ग्ने ॥ यदं॑ग्ने॒कानि॒कानिं॑चि॒दाते॒दारू॑
णिदु॒द्ध्मसिं॑ ॥ सर्व्वं॒न्तदं॑स्त्तु॒तेघृ॒तन्तज्जुं॑षस्वयविष्ठ्य ॥ ७३ ॥
यदत्तिं ॥ यदत्त्यु॑प॒जिह्विं॑का॒यद्ध्रु॒म्म्रोऽअं॑ति॒सर्प्पं॑ति ॥ सर्व्वं॒न्त
दं॑स्त्तु॒तेघृ॒तन्तज्जुं॑षस्वयविष्ठ्य ॥ ७४ ॥ अहं॑रह॒रप्प्रं॑यावम् ॥
अहं॑रह॒रप्प्रं॑याव॒म्भर॒न्तोश्श्वा॑येव॒तिष्ठ॑ते॒घा॒सम॑स्म्मै ॥ रा॒यस्प्पोषे॑
ण॒सामि॒षामद॒न्तोग्ग्ने॒माते॒प्प्रातिं॑वेशा॒रिषाम ॥ ७५ ॥ नाभा॑पृ
थि॒व्याः । सं॑मि॒धा॒नेऽअ॒ग्नौरा॒यस्प्पोषा॑यबृह॒तेहं॑वामहे ॥ इ॒र

म्मुदम्बृहदुक्थꣳ यजंत्त्रञ्जेतारमुग्निम्पृतनासुसासहिम् ॥७६॥
॥१०५॥ याःसेनाः ॥ याःसेनाऽअभीत्त्वरीराव्याधिनीरुगणाऽउत ॥ ॥ ११ ।
येस्त्तेनायेचतस्क॑रास्त्ताँस्त्तेऽअग्ग्नेपिदधाम्म्यास्ये ॥ ७७ ॥
दꣳष्ट्राब्भ्याम्मलिम्म्लून् ॥ दꣳष्ट्राब्भ्याम्मलिम्म्लूञ्जम्भ्यै
स्त्त[1]स्क॑राँ२॥ऽउत ॥ हनुब्भ्याꣳस्त्तेनान्भगवस्त्ताँस्त्त्वङ्खादु
सुखादितान् ॥ ७८ ॥ येजनेषु । मलिम्म्लवस्त्तेनासस्त्तस्क ॥ १०१

१ तस्काराँऽउत । तत् कराँऽउत इति पदे । अत्र तद्बृहतौ करपत्योस्तलोपश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ५२ सू.) इत्यनेन तच्छब्दस्य करशब्दपरे सकारे पूर्वस्य तद्घटिततकारस्य लोपे च कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम् ।

राव्वनैं ॥ येकक्षेंष्ष्वघायवुस्ताँस्तैंदधामिजम्भंयोः ॥ ७९ ॥
योऽअुस्म्मभ्यंम् ॥ योऽअस्म्मभ्यंमरातीयाद्यश्चंनोद्वेषंते
जनंः ॥ निन्दाद्योऽअुस्म्मान्धिप्प्सांच्चसर्व्वन्तम्मंस्म्मसाकुरु
॥ ८० ॥ सᳬशितम्मे ॥ सᳬशितम्मेब्रह्मसᳬशितंव्वीर्य्यम्ब
लंम् ॥ सᳬशितक्षुत्रञ्जिष्णुयस्याहमास्मिपुरोहितः ॥ ८१ ॥
उदेंषाम् ॥ उदेंषाम्बाहूऽअंतिरमुद्वर्च्चोंऽअथोबलंम् ॥ क्षिणोमि
ब्रह्मंणामित्त्रानुन्नंयामिस्वाँ२॥ऽअहम् ॥ ८२॥ अन्नंपतेन्नंस्य ।

नोदेह्यनमीवस्यंशुष्मिमणंः ॥ प्रप्प्रंदातारंन्तारिषऽऊर्ज्जंन्नोधे
हिद्विपदेचतुंष्पदे ॥ ८३ ॥ [१८-७] ॥ इतिश्रीवाजसनेय
संहितायाम् एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
अनुवाकसूत्रम् ॥ दृशानःसप्तदश, दिवस्परिद्वादश, समिधा
ग्निंपंचदशा, पेतसप्तदशा, सुन्वन्तमयजमानंत्रयोदश, याऽ
ओषधीः सप्तविंᳬशति, मांमाषोडश, सप्तसप्तदशᳬशतम् ॥ ॥ १०६ ॥
[अ. १२ मं. ११७ अनु. ७] हरिः ॐ ॥ दृशानोरुक्मश् ॥

दृशानोरुक्मऽउर्व्याव्यद्यौद्दुर्मर्षमायुःश्रियेरुचानः ॥ अग्नि
रमृतोऽअभवद्वयोभिर्यदेनन्द्यौरजनयत्सुरेताः ॥ १ ॥ नक्तो
षासासमनसा ॥ नक्तोषासासमनसाविरूपेधापयेतेशिशु
मेकꣳसमीची ॥ द्यावाक्षामारुक्मोऽअन्तर्विभातिदेवाऽअग्नि
न्धारयन्द्रविणोदाः ॥ २ ॥ विश्वारूपाणि ॥ विश्वारूपाणि
प्रतिमुञ्चतेकविःप्रासावीद्भद्रंद्विपदेचतुष्पदे ॥ विनाकम

---

१ दृशानः । अत्र ऋषरेभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन एतैरेव व्यवधानेऽपि । णत्वविधानात्र णत्वप्राप्तिः । तथापि शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि (शु. य. प्रा. ३ अ. ९५ सू.) इत्यनेन णत्वनिषेधः शिष्यबुद्धिव्युत्पादनार्थो ज्ञेयः ।

कमख्यत्त्सविताव्वरेण्ण्योनुंप्प्रयाणमुषसोव्विराजति ॥ ३ ॥ सुपर्ण्णो
सि। गुरुत्त्माँस्त्रिवृत्तेशिरोगायत्रञ्चक्षुर्बृहद्रथन्तरेपक्षौ ॥ स्तोमऽ
आत्माच्छन्दाᳪंस्यङ्गानियजूᳪंषिनाम ॥ सामतेतनूर्व्वामदे
व्यँयज्ञायज्ञियम्पुच्छन्धिष्ण्ण्याःशफाः ॥ सुपर्ण्णोसिगरु
त्त्मान्दिवङ्गच्छस्वःपत ॥ ४ ॥ व्विष्ण्णोःक्क्रमः ॥ व्विष्ण्णोः
क्क्रमोसिसपत्त्नहागायत्रञ्छन्दऽआरोहपृथिवीमनुविक्क्रमस्व ॥१०७॥
व्विष्ण्णोःक्क्रमोस्यभिमातिहात्रैष्टुभञ्छन्दऽआरोहान्तरिक्षम

नुविक्रमस्वविष्णोःक्रमोस्यरातीयतोहन्ताजागतञ्छन्दऽआ
रोहदिवमनुविक्रमस्वविष्णोःक्रमोसिशत्रूयतोहन्तानुष्टुभ
ञ्छन्दऽआरोहदिशोनुविक्रमस्व ॥ ५॥ अक्रन्ददग्निः ॥ अक्र
न्ददग्निस्तनयन्निवद्यौःक्षामारेरिहद्वीरुधःसमञ्जन् ॥ सद्यो
जज्ञानोविहीमिद्धोऽअख्यदारोदसीभानुनाभात्यन्तः ॥६॥
अग्नेभ्यावर्त्तिन् ॥ अग्नेभ्यावर्त्तिन्नभिमानिवर्त्तस्वायुषावर्च्च
साप्रजयाधनेन ॥ सन्यामेधयारय्यापोषेण ॥ ७॥ अग्नेऽ

अङ्गिरः । शतन्तेसन्त्वावृतः सहस्रन्तऽउपावृतः ॥ अधा
पोषस्यपोषेणपुनर्नोनष्टमाकृधिपुनर्नोरयिमाकृधि ॥ ८ ॥ पुन
रूर्जा । निवर्त्तस्वपुनरग्नऽइषायुषा ॥ पुनर्नःपाह्यंहसः ॥९॥
सहरय्या । निवर्त्तस्वाग्नेपिन्वस्वधारया ॥ विश्वप्स्न्याविश्वत
स्परि ॥ १० ॥ आत्वा । हार्षमन्तरभूर्ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः ॥
विशस्त्वासर्वावाञ्छन्तुमात्वद्राष्ट्रमधिभ्रशत् ॥ ११ ॥ ॥१०८॥
उदुत्तमम् ॥ उदुत्तमंवरुणपाशमस्मदवाधमंविमध्यमं

श्रथाय ॥ अथावयमादित्यव्रतेतवानागसोऽअदितयेस्याम
॥ १२ ॥ अग्ग्रेबृहन् ॥ अग्ग्रेबृहन्नुषसामूर्द्धोऽअस्थान्निर्ज्ज
गन्वान्तमसोज्ज्योतिषागात् ॥ अग्निर्भानुनारुशतास्वङ्गऽ
आजातोविश्वासद्मान्यप्राः ॥ १३ ॥ हꣳसःशुचिषत् ॥ हꣳ
सःशुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोतावेदिषदतिथिर्दुरोणसत् ॥ नृष
द्वरसदृतसद्व्योमसदब्जागोजाऽऋतजाऽअद्रिजाऽऋतम्बृहत्

१ अथय इति पदम् । अथोदारिथशोचपनयसादयर्जुन्नृपशत्रुसरलक्ष्मापारात्पूतभवत यकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन एतेषां यकारे परे दीर्घः । तेन अथाय इति पदम् ।

सं. १९

॥ १४ ॥ सीदुत्त्वम् ॥ सीदुत्त्वम्मातुरस्याऽउपस्त्थेव्विश्श्वान्न्य
॥१०९॥ ग्ग्नेव्वयुनानिव्विद्द्वान् ॥ मैनान्तपसामार्च्चिषाभिशोचीरन्तर ॥ १२ ॥
स्याᳪंशुक्क्रज्ज्योतिर्व्विभाहि ॥ १५ ॥ अन्तरग्ग्ने । रुचात्त्वमु
खायाᳪंसदनेस्वे ॥ तस्यास्त्त्वᳪंहरसातपञ्जातवेदःशिवोभव
॥ १६ ॥ शिवोभूत्त्वा । मह्यमग्ग्नेऽअथोसीदशिवस्त्त्वम् ॥
शिवाःकृत्त्वादिशःसर्व्वाःस्वँय्योनिमिहासदः॥ १७॥[१७-१] ॥ १०९ ॥
दिवस्प्परि । प्प्रथमञ्जज्ञेऽअग्ग्निरस्म्मद्द्वितीयम्परिजातवेदाः ॥

तृतीयंमप्प्सुनृमणाऽअजंस्स्रमिन्धांनऽएनञ्जरतेस्वाधीः ॥ १८ ॥
विद्द्माते ॥ विद्द्मातेऽअग्नेत्रेधात्त्रयाणिविद्द्मातेधामविभृं
तापुरुत्त्रा ॥ विद्द्मातेनामंपरमङ्गुहायद्विद्द्मातमुत्त्सँय्यतंऽ
आजगन्थं ॥ १९ ॥ समुद्द्रेत्त्वां । नृमणांऽअप्प्स्वन्तर्नृचक्षांऽ
ईधेदिवोऽअंग्नऽऊधंन् ॥ तृतीयेत्त्वारजंसितस्त्थिवाꣳसंमपा
मुपस्त्थेमहिषाऽअंवर्द्धन् ॥ २० ॥ अक्रंन्ददग्निः ॥ अक्रंन्द

१ नृमणा । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) एतैर्व्यवधानेऽपि ऋषरेभ्यो णत्वविधानात्पवर्गस्य व्यवधानेऽपि णत्वे नृमणा इति रूपम् ।

शु. य. संहि. १५ ॥११०॥

पू. अ. ॥ १२ ॥

दग्निस्त्तनयंन्निवद्यौश्क्षामारेरीरहद्द्वीरुधंःसमञ्जन् ॥ सद्योज
ज्ञानोव्विहीमिद्धोऽअक्ख्यदारोदंसीभानुनाभात्त्यन्तः ॥२१॥
श्रीणामुदारः ॥ श्रीणामुदारोधरुणोरयीणाम्मनीषाणाम्प्रा
र्प्पणंःसोमगोपाः ॥ व्वसुःसूनुःसहंसोऽअप्सुराजाव्विभात्त्य
ग्रंऽउषसामिधानः ॥ २२ ॥ व्विश्वंस्यकेतुः ॥ व्विश्वंस्यकेतु
र्ब्भुवंनस्यगर्ब्भंऽआरोदंसीऽअपृणाज्जायंमानः ॥ व्वीडुञ्चिदद्द्रि ॥ ११० ॥
मभिनत्त्परायञ्जनायदग्निमयंजन्तपञ्च ॥ २३ ॥ उशिक्पा

वकः ॥ उशिक्पावकोऽअरतिः सुमेधामर्त्त्येष्वग्निरमृतोनि
धायि ॥ इयर्त्तिधूममरुषम्भरिभ्रदुच्छुक्रेणशोचिषाद्यामिनं
क्षन् ॥ २४ ॥ दृशानोरुक्मः ॥ दृशानोरुक्मऽउर्व्याव्यद्यौद्दु
र्मर्षमायुःश्रियेरुचानः ॥ अग्निरमृतोऽअभवद्वयोभिर्य
देनन्द्यौरजनयत्सुरेताः ॥ २५ ॥ यस्ते ॥ यस्तेऽअद्यकृण
वद्भद्रशोचेपूपन्देवघृतवन्तमग्ने ॥ प्रतन्नयप्प्रतरंव्वस्योऽअच्छा
भिसुम्नन्देवभक्ततँयविष्ठ ॥ २६ ॥ आतम् ॥ आतम्भजसौ

श्श्वव॒सेष्ष्वंग्ग्न॒ऽउ॒क्क्थऽउ॑क्क्थ॒ऽआभ॑जश॒स्यमा॑ने ॥ प्प्रि॒यश्सू॒र्य्ये प्प्रि॒योऽअ॒ग्ग्नाभ॑वा॒त्त्यु॒ज्जा॒तेन॑भि॒नद॒दु॒ज्जनि॑त्त्वैः ॥ २७ ॥

त्वाम॑ग्ग्ने ॥ त्वाम॑ग्ग्ने॒यज॑माना॒ऽअनु॒द्यून्विश्श्वा॒व्वसु॑दाधिरे॒व्वा र्य्याणि ॥ त्वया॑स॒हद्द्रवि॑णमि॒च्छमा॑नाव्व्र॒जङ्गोम॑न्तमु॒शिजो॒व्वि व॑व्व्रुः ॥ २८ ॥ अस्त्ता॒व्य्यग्ग्निः ॥ अस्त्ता॒व्य्यग्ग्नि॒र्न्न॒रा॑सु॒शे वो॒व्वैश्श्वान॒रऽऋषि॑भि॒स्सोम॑गोपाः ॥ अ॒द्द्वे॒षेद्द्यावा॑पृथि॒वीहु॑वेम॒ दे॒वाधत्त॒र॒यिम॒स्म्मेसु॒वीर॑म् ॥ २९ ॥ [१२-२] स॒मिधा॒ग्ग्निम् ॥

॥ १११ ।

सुमिधाग्निन्दुंवस्यतघृतैर्ब्बोधयतातिथिम् ॥ आस्मिन्हुव्याजु
होतन ॥ ३० ॥ उदुंत्त्वा ॥ उदुंत्त्वाविश्श्वेदेवाऽअग्नेभरन्तु
चित्तिभिः ॥ सनोभवाशिवस्त्त्वꣳसुप्प्रतीकोविभावसुः ॥३१॥
प्रेत् ॥ प्रेदंग्नेज्ज्योतिष्म्मान्याहिशिवेभिरर्च्चिभिष्ट्वम्[1] ॥ बृहद्भि
र्ब्भानुभिर्ब्भासन्माहिꣳसीस्तन्वाप्प्रजाः ॥ ३२ ॥ अक्रन्द

---

१ आर्चिभिस्त्वम् इति पदम् । अत्र मातृभिरर्चिभिः पायुभिर्वरूत्रीः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन मातृभिः आर्चिभिः पायुभिः वरूत्रीः एतेषां पदानां एकाक्षरे प्रत्यये विसर्जनीयसकारस्य षः । तेन सस्य षत्वे, पात्तथौ मूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) इत्यनेन त्वमित्यस्य तस्य मूर्धन्ये टकारे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टस्य द्वित्वे आर्चिभिष्ट्वम् ।

दुग्निः ॥ अक्रन्ददुग्निस्तुनयंन्निवुद्यौःक्षामारेरिंहद्वीरुधंः
समुञ्जन् ॥ सुद्योजंज्ञानोविहीमिुद्धोऽअक्ख्युदारोदंसीभुानु
नांभात्त्युन्तः ॥ ३३ ॥ प्रप्प्रायम् ॥ प्रप्प्रायमुग्निर्भ्भंरुतस्यं
शृण्णवेविवयत्त्सूर्य्यौंनरोचंतेबृहद्भाः ॥ अुभियःपूरुम्पृतंनासुतु
स्त्थौदुीदायुदैव्व्योऽअतिंथिःशिुवोनंः ॥ ३४ ॥ आपोंदेवीः ॥
आपोंदेवीुःप्प्रतिंगृब्भ्णीतुभस्स्मैतत्त्स्योनेकृंणुद्ध्वᳪसुरुभाऽउं ॥ ११२ ॥
लोुके ॥ तस्स्मैंनमन्ताुञ्जनंयःसुपत्क्कीम्मार्तेवंपुत्राम्बिभृता

प्स्वेनत् ॥ ३५ ॥ अप्स्वग्ने ॥ अप्स्वग्ने सधिष्ट्व[2] सौषधी
रनुरुद्ध्यसे ॥ गर्भेसञ्जायसेपुनः ॥ ३६ ॥ गर्भोऽअसि ॥
गर्भोऽअस्योषधीनाङ्गर्भोव्वनस्पतीनाम् ॥ गर्भोव्विश्वस्य
भूतस्याग्नेगर्भोऽअपामसि ॥ ३७ ॥ प्रसद्यभस्मना ॥
प्रसद्यभस्मनायोनिमपश्चपृथिवीमग्ने ॥ सहसृज्ज्यमातृभिष्ट्व[3]

१ सधिष्ट्व । अत्र सधिस्तव इति पदद्वयम् । अत्र विसर्गस्य परसवर्णे, सधिरंशुरदितिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७६ सू.) इत्यनेन षत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्श इत्यनेन टस्य द्वित्वम् । २ सः ओषधीः इति पदद्वयम् । अत्र सऽओषधीमयोः (शु. य. प्रा. ३ अ, १५ सू.) इत्यनेन ओषधीपरे सः पदस्य विसर्जनीयस्य लोपे, सन्ध्यक्षर ऐकारौकारौ (शु. य. प्रा. ४ अ. ५७ सू.) इत्यनेन वृद्धौ सौषधी इति पदम् । ३ मातृभिस्त्वम् इति पदम् । मातृभिर-

॥११३॥ ज्ज्योतिष्म्मान्पुनरासदः ॥ ३८ ॥ पुनरासद्य ॥ पुनरासद्य
सदनमपश्च्चपृथिवीमग्ग्ने ॥ शेषेमातुर्य्यथोपस्त्थेन्तरस्याᳬ
शिवतमः ॥ ३९ ॥ पुनरूर्ज्जा । निवर्त्तस्वपुनरग्ग्नऽइषायुषा ॥
पुनर्न्नःपाह्यꣳहसः ॥ ४० ॥ सहरय्या । निवर्त्तस्वाग्ग्नेपिन्न्व
स्वधारया ॥ विश्श्वप्स्न्याविश्श्वतस्प्परि ॥ ४१ ॥ बोधामे ।
ऽअस्यवचसोयविष्ठ्ठमꣳहिष्ठ्ठस्यप्प्रभृतस्यस्वधावः ॥ पीयति ॥११३॥

र्चिभिः पायुभिर्वरूत्रीः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७१ सू.) इत्यनेन मातृभिः अर्चिभिः पायुभिः वरूत्रीः एतेषां पदानां विसर्जनीयस्य सकारस्य षकार एकाक्षरे प्रत्यये परे इति षत्वे च षात्तथौ मूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) इत्यनेन तस्य मूर्धन्ये टकारे ऊष्मान्त० इत्यनेन टस्य द्वित्वम् ।

त्त्वोऽअनुंत्त्वोगृणातिव्वृन्दा[1]रुष्ट्टेतत्त्वंव्वन्देऽअग्ने ॥ ४२ ॥ स
बोधि । सूरिर्म्मघवाव्वसुपतेव्वसुदावन् ॥ युयोद्ध्यस्म्मद्द्वेषाᳬ
सिव्विश्श्वकर्म्मणेस्वाहा ॥ ४३ ॥ पुनस्त्त्वा । दित्त्यारुद्द्रावसवᳬ
समिन्धताम्पुनर्ब्ब्रह्माणोव्वसुनीथयज्ञैः ॥ घृतेनत्त्वन्तन्न्वंव्वर्द्धय
स्वसत्त्याःसन्तुयजमानस्यकामाः ॥ ४४ ॥ [१५-३] अपेत ॥
अपेतव्वीतव्विचसर्प्पतातोयेत्त्रस्त्थपुराणायेचनूतनाः ॥ अदा

---

१ वृन्दारुष्टे अत्र वृन्दारुः ते इति पदद्वयम् । वृन्दारुर्मांकिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७४ सू.) इत्यनेन वृन्दारोः विसर्गस्य परसवर्णे, षात्तथौ मूर्धन्यम् इत्यनेन च ते इत्यस्य मूर्धन्ये टकारे कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टकारस्य द्वित्वम् ।

द्युम्नोवसानंम्पृथिव्याऽअक्कन्निमम्पितरौलोकमंस्म्मै ॥ ४५ ॥
॥११४॥ सँज्ञानंमसि । कामधरंणम्मयिंतेकामधरंणम्भूयात् ॥ अग्ने
र्भस्म्मास्यग्नेः पुरीषमसिचितंस्त्थपरिचितंऽऊर्द्धचितं÷श्रय
द्ध्वम् ॥ ४६ ॥ अयᳬसः ॥ अयᳬसोऽअग्निर्य्यस्मिन्त्सो
ममिन्द्रं÷सुतन्दधेजठरैवावशानः ॥ सहस्त्रियंव्वाजमत्त्य
न्नसप्प्तिᳬससवान्त्सन्त्स्तूंयसेजातवेदः ॥ ४७ ॥ अग्नेयत् ॥ ॥११४॥
अग्नेयत्तेंदिविवर्च्चं÷पृथिव्याँय्यदोषंधीष्ष्वप्प्स्वायंजत्र ॥

येनान्तरिक्षमुर्व्वातुतन्थंत्त्वेषश्समभानुरंण्णवोनृचक्षाꣳ[1] ॥४८॥
अग्नेर्दिवः ॥ अग्नेर्दिवोऽअर्ण्णमच्छाजिगास्यच्छादेवाँ२॥
ऽऊँचिषेधिष्ण्याये ॥ यारोचनेपरस्तात्सूर्य्यस्ययाश्चावस्तां
दुपतिष्ठन्तऽआपः ॥ ४९ ॥ पुरीष्यासोऽअग्नयः । प्रावं[2]
णेभिःसजोषसः ॥ जुषन्ताँय्यज्ञमद्रुहोनमीवाऽइषोमहीः
॥ ५० ॥ इडामग्ने । पुरुदꣳसꣳसनिङ्गोःशश्वत्तमꣳहवमा

---

१ यत्र यकारवकाररहितदीर्घस्वरितस्वरात्परो विसर्गस्तत्र कनिष्ठिकाक्षेपः सर्वत्र कार्यः । २ प्रावणेभिः । अत्र प्रवणश्टङ्गयासेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन वन श्टङ्ग यास इत्येतेषु परेषु प्र इत्येतत्पदस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते । अत्र प्रशब्दाद्वनशब्दः परः । तेन प्रशब्दाकारो दीर्घः ।

सं. २०

नायसाध ॥ स्यान्नः सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्त्वस्मे ॥ ५१ ॥ अयन्ते ॥ अयन्ते योनिर्ऋत्त्वियो यतो जातोऽअरोचथाः ॥ तञ्जानन्नग्नऽआरोहाथा नो वर्द्धया रयिम् ॥५२॥ चिदसि ॥ चिदसि तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद परिचिदसि तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद ॥ ५३ ॥ लोकम्पृण । छिद्रम्पृणाथो सीद ध्रुवा त्त्वम् ॥ इन्द्राग्नी त्त्वा बृहस्पतिरस्मिन्योनावसीषदन् ॥ ५४ ॥ ताऽअस्य ॥ ताऽअस्य सूददोहसः सोमं ॥ ११५ ।

श्रीणन्तिपृश्न्नयः ॥ जन्मन्देवानांव्विशस्त्रिष्वारोचनेदिवः

॥ ५५ ॥ इन्द्रंव्विश्वाः ॥ इन्द्रंव्विश्वाऽअवीवृधन्त्समुद्द्रव्व्यचं

सङ्गिरः ॥ [1]रथीतमꣳरथीनांव्वाजानाꣳसत्त्पतिम्पतिम् ॥ ५६ ॥

समितम् ॥ समितꣳसङ्कल्पेथाꣳसम्प्रियौरोचिष्णूसुमनस्य

मानौ ॥ इषमूर्ज्जमभिसंव्वसानौ ॥ ५७ ॥ सं[2]वाम् ॥ संवा

---

१ रथितमम् । इति पदम् । रथि तकारनकारयोः (शु. य. प्रा. ३ अ. ११२ सू.) इत्यनेन तकारे नकारे च परे रथि इत्येतत्पदं दीर्घं भवति । तेन रथीतमम् ।

२ उपसर्गात्परो यस्तु स वकारो लघुर्मतः । वो वां वा वै मंत्रपाठे लघवो गुरवः पदे । इति वामित्यस्यात्र लघुत्वम् ।

शु. य. संहि. म्मनाꣳसिसंव्व्रतासमुचित्तान्याकरम्[1] ॥ अग्नेपुरीष्याधिपा पू. अ.
भवत्त्वन्नऽइषमूर्ज्जँय्यजमानायधेहि ॥ ५८ ॥ अग्नेत्त्वम् ॥ ॥ १२ ॥
॥११६॥ अग्नेत्त्वम्पुरीष्योरयिमान्पुष्टिमाँ२॥ऽअसि ॥ शिवाःकृत्त्वा
दिशःसर्व्वाःस्वँय्योनिमिहासदः ॥ ५९ ॥ भवन्तन्नः ॥ भवं
तन्नःसमनसौसचेतसावरेपसौ ॥ मायज्ञꣳहिꣳसिष्टम्मायज्ञ
पतिञ्जातवेदसौशिवौभवतमद्यनः ॥ ६० ॥ मातेवपुत्रम् ॥ माते ॥ ११६ ॥

---

१ अत्र मकारोच्चारे दक्षिणहस्तेन मुष्ट्याकृतिः कार्या । यत्र यत्रावसानगतो मकारस्तत्र मुष्ट्याकृतिः "मुष्ट्याकृतिर्मकारे स्यात्" इति या. शिक्षायाम् ।

वंपुत्रम्पृथिवीपुरीष्यमग्निꣳस्वेयोनावभारुखा ॥ तांविश्वैर्द्देवैर्ऋतुभिꣳसंविदानꣳप्रजापतिर्विश्वकर्म्मार्विमुञ्चतु ॥ ६१ ॥
[१७-४] असुन्वन्तमयंजमानम् ॥ असुन्वन्तमयंजमानमिच्छस्तेनस्येत्त्यामन्विहितस्करस्य ॥ अन्यमस्मदिच्छसातऽइत्त्यानमोदेविनिर्ऋतेतुभ्यमस्त्तु ॥ ६२ ॥ नमꣳसुते ॥ नमꣳसुतेनिर्ऋतेतिग्ममतेजोयस्मयंविचृताबन्धमेतम् ॥ यमे

१ वकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुर्लघुर्लघूतरः। आदौ गुरुर्लघुर्मध्ये पदान्ते च लघूतरः। यत्र पदादौ वकारस्तत्रोच्चारणं गुरुभूतम्। यत्र पदादेर्मध्ये यदा च पदस्यान्ते वकारस्तदा तु क्रमेण लघु लघूतरं मध्यमवृत्त्योच्चारणम्। अत्र वकारः पदस्य मध्ये वर्तते तेन न गुरुभूतस्वच्चारणश्चेति इति।

नुत्त्वँऽस्म्म्यासँविदुानोत्तुमेनाकेऽअधिरोहयैनम् ॥ ६३ ॥
॥११७॥ यस्यांस्त्ते । घोरऽआसञ्जुहोम्म्येषाम्बुन्धानामवसर्ज्जनाय ॥ या
न्त्वाजनोभूमिरितिप्प्रमन्देतेनिर्ऋतिन्त्वाहम्परिवेदद्विश्श्वतः
॥ ६४ ॥ यन्ते । देवीनिर्ऋतिराबबन्धपाशङ्ग्रीवास्वविचृत्त्यम् ॥
तन्तेवि[1]ष्ष्याम्म्यायुंषोनमद्ध्यादथैतम्पितुमद्धिप्प्रसूतः ॥ नमो
भूत्त्यैयेदञ्चकार ॥ ६५ ॥ निवेशनःसङ्गमनः ॥ निवेशनः ॥ ११७ ॥

---

१ विष्ष्यामि अत्र विस्यामि इति पदम् । अत्र वेर्युदयः (शु. य. प्रा. ३ अ. ६७ सू.) इत्यनेन वेः उपसर्गात्परस्य यकारोदयस्य सकारस्य षकारे कृते स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन षकारस्य द्वित्वे रूपम् ।

सुङ्गमंनोव्वसूंनांव्विश्वांरूपाभिचंष्टेशचींभिः ॥ देवऽइंवसविता
सुत्त्यधुम्मैन्द्रोनतंस्त्थौसमुरेपंर्थीनाम् ॥ ६६ ॥ सीरांयुञ्जन्ति ।
कुवयोंयुगाव्वितंन्वतेपृथंक् ॥ धीरांदेवेपुंसुम्न्नया ॥ ६७ ॥
युनक्तसीरां ॥ युनक्तसीराव्वियुगातंनुद्ध्वङ्कृतेयोनौव्वपतेहबी
जंम् ॥ गिराचंश्श्रुष्टिःसभंराऽअसंन्नोनेदींयऽइत्त्सृण्ण्यंःपुक्कमे
यांत् ॥ ६८ ॥ शुनꣳसु । फालाव्विकृंषन्तुभूमिꣳशुनङ्कीना
शांऽअभियंन्तुव्वाहैः ॥ शुनांसीराहविषातोशंमानासुपिप्पला

ऽओषधीः कर्त्तनास्म्मे ॥ ६९ ॥ घृतेनसीता ॥ घृतेनसीतामधुं
नासमंज्यतांव्विश्श्वैर्देवैरनुंमतामरुद्भिः ॥ ऊर्ज्जस्वतीपयंसापि
न्वंमानास्म्मान्त्सीतेपयंसाब्भ्यावंवृत्स्व ॥ ७० ॥ लाङ्गंल
म्पवीरवत् ॥ लाङ्गंलम्पवीरवत्सुशेवंᳬसोमपित्सरु ॥ तदुद्वंप
तिगामविंम्प्रफुर्व्यंञ्चपीवंरीम्प्रस्त्थावंद्रथवाहंणम् ॥ ७१ ॥
कामंङ्कामदुघे। धुक्ष्वमित्त्रायव्वरुणायच ॥ इन्द्रांयाश्श्विब्भ्यां
म्पूष्णेप्प्रजाब्भ्यऽओषधीब्भ्यः ॥ ७२ ॥ व्विमुंञ्चध्वम् ॥

द्विमुंच्यद्ध्वमग्घ्न्यादेवयानाऽअगंन्मतमसं[1]स्पारमस्य ॥ ज्यो
तिंरापाम ॥ ७३ ॥ सजूरब्दं÷ ॥ सजूरब्दोऽअयंवोभिꣳसजू
रुषाऽअरुणीभिꣳ ॥ सजोषंसावश्विनादꣳसोभिꣳसजूःसूरऽ
एतंशेनसजूर्व्वैश्वानरऽइडंयाघृतेनस्वाहां ॥ ७४ ॥ [१३-५]
याऽओषंधीꣳ ॥ याऽओषंधीꣳपूर्व्वाजातादेवेब्भ्यंस्त्रियुगम्पुरा ॥
मनैनुबब्भ्रूणामहꣳशतन्धामांनिसप्तचं ॥ ७५ ॥ शतंवं÷ ॥

---

१ तमसस्पारम् । अत्र तमसोऽपरस्मात् (शु. य. प्रा. ३ अ. २६ सू.) इत्यनेन विसर्जनीयः सकारमापद्यतेऽपरस्ताच्छब्दे परे । इति तमस इत्यस्य विसर्गस्य सकारे कृते तमसस्पारम् । अन्यथा तमसः पारम् इति स्यात् । अपरस्ताक्किम् । आदित्यवर्णन्तमसः परस्तात् (संहिता अ. ३१ मं. १८)

शतंवो[1]ऽअम्बधामानिसहस्रमुतवोरुहः ॥ अधाशतक्रत्त्वोयु
यमिमम्मेऽअगदङ्कृत ॥ ७६ ॥ ओषधीःप्प्रति । मोदद्ध्वम्पु
ष्प्पंवतीःप्प्रसूवरीः ॥ अश्श्वाऽइवसजित्त्वरीर्व्वीरुधः पारयि
ष्ण्ण्वः ॥ ७७ ॥ ओषधीरिति । मातरस्त्तद्वोदेवीरुपंब्रुवे ॥
सनेयमश्श्वङ्गांव्वासऽआत्कमानन्तवंपूरुष ॥ ७८ ॥ अश्श्वत्थे
वः ॥ अश्श्वत्थेवोनिषदनम्पर्ण्णेवोव्वसतिष्[2]कृता ॥ गोभाजऽइ

१ त्वदर्थवाचिनौ वो वां वा वै यदि निपातजौ । आदेशाश्चं विकल्पार्था ईषत्स्पृष्टास्तु ते स्मृताः । अर्थादेते लघव उच्चारणीयाः (या. शि.) २ वसतिः कृता इति पदम् । आविनिरिडइडायावसतिर्वरिवः (शु. य. प्रा. ३ अ. २३ सू.) इत्यनेन ककारपकारयोः परयोरेतेषां सस्य षत्वम् । तेन वसतिष्कृता ।

त्त्किलांसथस्वत्त्सनवंथपूरुंषम् ॥ ७९ ॥ यत्रौषंधीःꣳ । सम
ग्गमंतराजांनःꣳसमिंताविव ॥ विप्रःꣳसऽउंच्यतेभिषग्ग्रंक्षोहा
मींवचातनःꣳ ॥ ८० ॥ अ[1]श्वावतीꣳसोंमावतीम् ॥ अश्वाव
तीꣳसोंमावतीमूर्ज्जयंन्तीमुदौंजसम् ॥ आविंत्त्सिसर्व्वाःऽओष
धीरस्म्माऽअंरिष्टतांतये ॥ ८१ ॥ उच्छुष्म्माःꣳ ॥ उच्छुष्म्माऽ
ओषंधीनाङ्गावोंगोष्ठादिंवेरते ॥ धनꣳसनिष्ष्यन्तींनामात्त्मा

---

१ अश्वावतीम् । इति पदम् । अत्र अश्वरश्मिसुमति० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे अश्वशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । तेन अश्वावतीम् । एवं सोमावर्त्तीं रश्मीवतीम् ।

नुस्त्वंपूरुष ॥ ८२ ॥ इष्कृतिर्न्नाम । वोमाताथोयूयꣳस्थनि
ष्कृतीः ॥ सीराःपतत्रिणीस्स्थनयदामयतिनिष्कृथ ॥ ८३ ॥
अतिविश्वाः । परिष्ठास्तेनऽइवव्रजमक्रमुः ॥ ओषधीःप्रा
चुच्यवुर्यत्किञ्चतन्वोरपः ॥ ८४ ॥ यदिमाः ॥ यदिमावा
जयन्नहमोषधीर्हस्तऽआदधे ॥ आत्मायक्ष्मस्यनश्यतिपु
राजीवगृभोयथा ॥ ८५ ॥ यस्यौषधीः । प्रसर्प्पथाङ्गमङ्ग
म्परुष्परुः ॥ ततोयक्ष्मंविबाधध्वऽउग्रोमध्यमशीरिव ॥८६॥

॥१२०॥

साकँय्यक्ष्म ॥ साकँय्यक्ष्मप्प्रपतचाषेणकिकिदीविना ॥ सा
कंव्वातस्यध्राज्ज्यासाकन्नश्श्यनिहाकया ॥ ८७ ॥ अन्न्यावः ॥
अन्न्यावोऽअन्न्यामवत्त्वन्न्यान्न्यस्याऽउपावत ॥ ताःसर्व्वाःसं
विदानाऽइदम्मेप्प्रावताव्वचः[1] ॥ ८८ ॥ याःफलिनीः ॥ याः
फलिनीर्य्याऽअफलाऽअपुष्प्पायाश्चपुष्प्पिणीः ॥ बृहस्प्पति
प्प्रसूतास्तानोमुञ्चन्त्वꣳहसः ॥ ८९ ॥ मुञ्चन्तुमा । शप

१ इदम्मेप्प्रावताव्वचः । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारयन्वित्रभङ्गुरवयुनाश्वस्यहृदयघुण्यत्तौम्यवताध्यर्चशक्तिपुरुशचि वकारे (शु; य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वचः इत्यस्य वकारे परे अवत इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

त्थ्युदथोवरुण्याद्दुत ॥ अथोयमस्यपड्बीशात्सर्वस्माद्देवकिल्बिषात् ॥ ९० ॥ अवपतन्तीरवदन् ॥ अवपतन्तीरवदन्दिवऽओषधयस्परि ॥ सञ्जीवमश्नवामहैनसरिष्ष्यातिपूरुषः ॥ ९१ ॥ याऽओषधीः ॥ याऽओषधीःसोमराज्ञीर्बह्वीश्शतविचक्षणाः ॥ तासामसित्त्वमुत्तमारङ्कामायशꣳहृदे ॥ ९२ ॥ याऽओषधीः ॥ याऽओषधीःसोमराज्ञीर्विष्ठिताःपृथिवीमनु ॥

१ पूरुषः । अत्र पुरुषोऽवसाने (शु. य. प्रा. ३ अ. १२० सू.) पुरुष इति दीर्घो निपात्यते अवसाने चेत् । अत्र पू इत्यस्य निपातनाद्दीर्घः । अनवसाने पुरुषऽएवेदम् । अत्र ह्रस्व एव ।

बृहस्प्पतिंप्प्रसूताऽअस्यैसन्दंत्तव्वीर्य्यम् ॥ ९३ ॥ याश्च्वं ॥
याश्च्वेदमुंपशृण्ण्वन्तियाश्च्वंदूरम्पराँगताः ॥ सर्व्वाः सङ्गत्त्यंव्वी
रुधोस्यैसन्दंत्तव्वीर्य्यम् ॥ ९४ ॥ मावंः ॥ मावोंरिषत्त्खनि
तायस्म्मैंचाहङ्खनांमिवः ॥ द्विपाच्चतुंष्प्पादुस्म्माकुंहंसर्व्वंम
स्त्वनातुरम् ॥ ९५ ॥ ओषंधयुःसम् ॥ ओषंधयुःसमंवद
न्तसोमेंनसहराज्ञां ॥ यस्म्मैंकृणोतिंब्राह्मणस्त्तंराजन्नपार
यामसि ॥ ९६ ॥ नाशयित्त्रीबलासंस्य ॥ नाशयित्त्रीबलास

स्यार्शंसऽउपचितांमसि ॥ अथोंशतस्ययक्ष्मांणाम्पाकारोरंसि
नाशंनी ॥ ९७ ॥ त्वाङ्गंन्धर्व्वाः ॥ त्वाङ्गंन्धर्व्वाऽअंखनँस्त्वा
मिन्द्रस्त्वाम्बृहस्पतिः ॥ त्वामोषधेसोमोराजाविद्वान्य
क्ष्मांदमुच्यत ॥ ९८ ॥ सहंस्वमे ॥ सहंस्वमेऽअरांतीः सहंस्व
पृतनायतः ॥ सहंस्वसर्व्वंपाप्मानꣳ सहंमानास्योषधे ॥ ९९ ॥
दीर्ग्घायुंस्त्ते ॥ दीर्ग्घायुस्त्तऽओषधेखनितायस्म्मैचत्त्वाखनां
म्म्यहम् ॥ अथोत्त्वन्दीर्ग्घायुर्ब्भूत्त्वाशंतवल्शा[1]विरोंहतात् ॥ १२२ ॥

१ अत्र लकारशकारयोर्योगे हरिताख्या स्वरभक्तिर्बोध्या ।

॥ १०० ॥ त्वमुत्तमा । स्यौषधेतवव्वृक्षाऽउपस्त्तयः ॥ उप
स्त्तिरस्त्तुसोस्म्माकँऽयोऽअस्म्माँ२॥ऽअभिदासति ॥ १०१ ॥
[२७-६] मामा ॥ मामाहिᳪसीज्जनितायःपृथिव्यायोवा
दिवᳪसत्त्यधर्म्माव्यानट् ॥ यश्श्चापश्श्चन्द्राः प्रथमोजजानक
स्म्मैदेवायहविषाव्विधेम ॥ १०२ ॥ अब्भ्यावर्त्तस्व । पृथि
वियज्ञेनपयसासह ॥ व्वपान्तेऽअग्निरिषितोऽअरोहत् ॥ १०३॥
अग्नेयत् ॥ अग्नेयत्तेशुक्रँऽयच्चन्द्रँऽयत्त्पूतँऽयच्चयज्ञियम् ॥

तद्देवेभ्योभरामसि ॥ १०४ ॥ इषमूर्ज्जम् ॥ इषमूर्ज्जमहमि
तऽआदमृतस्ययोनिम्महिषस्यधाराम् ॥ आमागोषुव्विशत्त्वा
तनूषुजहामिसेदिमानिरामममीवाम् ॥ १०५ ॥ अग्नेतव ॥
अग्नेतवश्रवोव्वयोमहिभ्राजन्तेऽअर्च्चयोव्विभावसो ॥ बृह
द्भानोशवसाव्वाजमुक्थ्यन्दधासिदाशुषेकवे ॥ १०६ ॥
पावकवर्च्चाःशुक्रवर्च्चाः ॥ पावकवर्च्चाःशुक्रवर्च्चाऽअनूनवर्च्चाऽ ॥ १२४ ॥
उदियर्षिभानुना ॥ पुत्रोमातराव्विचरन्नुपावसिपृणक्षिरोदसीऽ

उभे ॥ १०७ ॥ ऊर्ज्जोनपात् ॥ ऊर्ज्जोनपाज्जातवेदःसुश
स्तिभिर्म्मन्दस्वधीतिभिर्हितः ॥ त्वेऽइषःसन्दधुर्भूरिवर्प्प
सश्चित्रोतयोवामजाताः ॥ १०८ ॥ इरज्यन्नग्ने । प्प्रथय
स्वजन्तुभिरस्मेरायोऽअमर्त्त्य ॥ सदर्शतस्यवपुषोविराज
सिपृणक्षिसानसिङ्क्रतुम् ॥ १०९ ॥ इष्कर्त्तारमध्वरस्य ॥
इष्कर्त्तारमध्वरस्यप्प्रचेतसङ्क्षयन्तꣳराधसोमहः ॥ रातिंवामस्य

१ निश्चयेन कर्तारम् निष्कर्तारमिति प्राप्ते निशब्दो बहुलम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन क्वचिन्नकारमात्रस्य लोपे इष्कर्तारम् ।

सुभगांम्महीमिषन्दधांसिसानांसिꣳरयिम् ॥ ११० ॥ [1]ऋतावां
नम्महिषं। विश्वदर्शतमग्निꣳसुम्नायंदधिरेपुरोजनाःꣳ॥ श्रुत्त्कं
र्णꣳसुप्प्रथंस्त्तमन्त्वागिरादैव्व्यम्मानुंषायुगा ॥ १११ ॥ आ
प्प्यायस्व ॥ आप्प्यायस्वसमैंतुतेविश्वतंःसोमवृष्ण्यंम् ॥ [2]भवा
वाजंस्यसङ्गथे ॥ ११२ ॥ सन्तें ॥ सन्तेपयांꣳसिसमुंयन्तु
वाजाꣳसंवृष्ण्यांन्यभिमातिषाहंः ॥ आप्प्यायंमानोऽअमृ ॥ १२४ ॥

---

१ ऋतावानम् । अत्र अश्वरश्मि० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे ऋतशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । २ भवव्वाजस्य इति पदम् । अत्र वाजस्य परे भव इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य स चावरूथ्यवाजस्य पायुपु च (शु. य. प्रा. ३ अ. ११० सू.) इत्यनेन दीर्घे भवाव्वाजस्य । तथैव भवापायुर्व्विशोऽअस्याऽअदब्धः ।

तांयसोमदिविश्श्रवांꣳस्युत्तमानिंधिष्ष्व ॥ ११३ ॥ आप्प्यांय
स्व । मदिन्तमसोमव्विश्श्वेभिरꣳशुभिः ॥ भवांनꣳसुप्प्रथंस्त्त
मꣳसखांव्वृधे ॥ ११४ ॥ आते । व्वत्त्सोमनोंयमत्त्परमाच्चिं
त्त्सधस्त्थांत् ॥ अग्ग्नेत्त्वाङ्कांमयागिरा ॥ ११५ ॥ तुब्भ्य
न्ताꣳ ॥ तुब्भ्यन्ताऽअङ्गिरस्त्तमव्विश्श्वाः सुक्षितयꣳपृथंक् ॥
अग्ग्नेकामांययेमिरे ॥ ११६ ॥ अग्ग्निश्प्प्रियेषु ॥ अग्ग्निश्

१ भवनः इति पदम् । भव इत्येतस्य ह्रस्वाकारस्य नः परे भव च (शु. य. प्रा. ३ अ. १०९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे कृते भवानः इति पदम् ।

प्प्रियेषुधामंसुकामौभूतस्यभव्यंस्य ॥ सुम्म्राडेकोव्विराजति
॥ ११७ ॥ [१६-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांद्वादशोऽ
ध्यायः ॥ १२ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाककसूत्रम् ॥
मयिगृह्णामिपंचदश, ध्रुवास्येकादश, मधुव्वाताऽएकादश,
सम्यक्स्स्रवंतिनवे, मंमाषड, पांत्वैका, ऽयंपुरःपंच, सप्ताष्टापंचा
शत् [अनु. ७ मं. ५८ अ. १३] ॥ हरिःॐ ॥ मयिं ॥१२५॥
गृह्णामि ॥ मयिंगृह्णाम्म्यग्ग्रेऽअग्निꣳरायस्प्पोषांयसुप्प्रजा

स्त्त्वायंसुवीऽर्य्यांय ॥ मामुंदेवतांᳲसचन्ताम् ॥ १ ॥ अपाम्पृ
ष्ठम् ॥ अपाम्पृष्ठमंसियोनिंरग्नेᳲसंमुद्रम॒भितᳲपिन्वंमानम् ॥
वर्द्धंमानोमहाँ२॥ऽआचपुष्क्रंरेदिवोमात्रंयावरिम्मणाप्प्रंथस्व
॥ २ ॥ ब्रह्मंयज्ञानम् ॥ ब्रह्मंयज्ञानम्प्रंथमम्पुरस्त्ताद्विसीं
मतᳲसुरुचोंवेनऽआंवᳲ ॥ सबुध्न्याऽउपमाऽअंस्यविष्ठाᳲसत
श्वयोनिमसंतश्चविवंः ॥ ३ ॥ हिरण्यगर्भᳲसम् ॥ हिरण्य
गर्भᳲसमंवर्त्तताग्ग्रेंभूतस्यंजातᳲपतिरेकंऽआसीत् ॥ सदांधार
३३३

पृथिवीन्द्यामुतेमाङ्क्स्म्मैदेवायंहविषांविधेम ॥ ४ ॥ द्रप्प्स
श्चंस्कन्द । पृथिवीमनुद्यामिमञ्चयोनिमनुयश्चपूर्व्वः ॥ समा
नँय्योनिमनुंसञ्चरंन्तन्द्रप्प्सञ्जुंहोम्म्यनुंसप्तहोत्राः ॥ ५ ॥
नमोस्तु । सर्प्पेब्भ्योयेकेचंपृथिवीमनुं ॥ येऽअन्तरिंक्षेयेदि
वितेब्भ्यंः सर्प्पेब्भ्योनमंः ॥ ६ ॥ याऽइषवंः ॥ याऽइषवो
यातुधानांनाँय्येवाव्वनस्प्पतीँ१॥रनुं ॥ येवांवटेषुशेरंतेतेब्भ्यंः
सर्प्पेब्भ्योनमंः ॥ ७ ॥ येवा ॥ येवामीरोचनेदिवोयेवा

सूर्य्यस्यरश्मिमषुं ॥ येषांमप्सुसंदंस्कृतन्तेभ्यं÷सर्प्पेभ्योन

मं÷ ॥ ८ ॥ कृणुष्ष्वपाजं÷ ॥ कृणुष्ष्वपाजुंःप्प्रसितिन्नपृत्थ्वीँ

ऽयाहिराजेवामंवाँ२॥ऽइभेन ॥ तृष्ष्वीमनुप्प्रसितिन्द्रूणानो

स्त्तासिविद्ध्यरक्षसस्त्तपिंष्ठैः ॥ ९ ॥ तवंभ्रमासं÷ ॥ तवंभ्र

मासऽआशुयापंतन्त्यनुस्पृशधृषताशोशुंचानः ॥ तपूंष्ष्य

---

१ सदस्कृतम्.। अत्र सदोद्यौर्नमस्कृतरिपता पथेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. ३४ सू.) इत्यनेन यथासंख्यं सदः द्यौः नमः एतेषां विसर्जनीयसंबन्धिनः सस्य क्रमेण कृतं पिता पथः एतेषु पदेषु परेषु षकारः। एवं षकारे कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वे प्राप्ते ऋवर्णे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११३ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वनिषेधः।

॥१२७॥ ग्ग्नेजुह्वापतङ्ग्ानसंन्दितोव्विसृंजव्विष्ष्वंगुल्क्काः ॥ १० ॥ प्रति

स्प्पशं॑ ॥ प्रतिस्प्पशोव्विसृंजतूर्ण्णितमोभवांपायुर्व्विशोऽअ ॥ १३ ॥

स्याऽअदंब्धः ॥ योनोदूरेऽअघशंᳪसोयोऽअन्त्यग्ग्नेमाकिंष्टे

व्व्याथिरादंधर्षींत् ॥ ११ ॥ उदग्ग्ने । तिष्ठप्प्रत्त्यातंनुष्ष्वन्न्यु

मित्राँ२॥ऽओषतात्त्तिग्ग्महेते ॥ योनोऽअरातिᳪसमिधानच

क्रेनीचातन्धंक्क्ष्यतसन्नशुष्क्कंम् ॥ १२॥ ऊर्ध्वोभंव ॥ ऊर्ध्वोभंव ॥ १२७

प्प्रातिविद्ध्याध्यस्म्मदाविष्क्कृंणुष्ष्वदैव्व्यांन्न्यग्ग्ने ॥ अवंस्थिरा

---

१ माकिष्टे । अत्र वृन्दारुर्माकिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७४ सू.) इत्यनेन विसर्गस्य सस्य षत्वे द्वित्वे रूपम् ।

तंनुहियातुजूनांञ्जामिमजांमिम्प्रमृंणीहिशत्रून् ॥ अग्नेष्ट्वा
तेजंसासादयामि ॥ १३ ॥ अग्निर्म्मूर्द्धा । दिवश्ककुत्पतिंः
पृथिव्याऽअयम् ॥ अपाꣳरेतांꣳसिजिन्वति ॥ इन्द्रंस्यत्वौज
सासादयामि ॥ १४ ॥ भुवोयज्ञस्य ॥ भुवोयज्ञस्यरजंसश्चने
तायत्रांनियुद्भिंःसचंसेशिवाभिंः ॥ दिविमूर्द्धानंन्दधिषेस्वर्षां
जिह्वामंग्नेचकृषेहव्यवाहंम् ॥ १५ ॥ [१५-१] ध्रुवासि ।
धरुणास्तृंताविश्वकंर्म्मणा ॥ मात्त्वांसमुद्रऽउद्वधीन्मासुप

॥१२८॥ ण्णोव्यथमानापृथिवीन्दृꣳह ॥ १६ ॥ प्रजापतिष्ट्वा । साद
यत्वपाम्पृष्ठेसमुद्रस्येमन् ॥ व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीम्प्रथस्वपृथि
व्यसि ॥ १७ ॥ भूरसि ॥ भूरसिभूमिरस्यदितिरसिविश्वधाया
विश्वस्यभुवनस्यधर्त्री ॥ पृथिवीँय्यच्छपृथिवीन्दृꣳहपृथिवी
म्माहिꣳसीः ॥ १८ ॥ विश्वस्मैप्प्राणाय ॥ विश्वस्मैप्प्रा
णायापानायव्यानायोदानायप्प्रतिष्ठायैचरित्राय ॥ अग्निष्ट्वा ॥ १२८ ।

१ प्रजापतिष्ट्वा । सकारपरे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ७८ सू.) इत्यनेन सकारः परो यस्मादेकाक्षरात्तस्यैकाक्षरे प्रत्यये विसर्जनीयसकारस्य षत्वम् । अत्र प्रजापतिशब्दे पाधातोः पतिशब्दस्य सस्य षकारे ष्टुत्वे द्वित्वे रूपम् ।

भिपांतुमह्यास्वस्त्याच्छर्दिषाशन्तंमेनुतयांदेवतंयाङ्गिरस्वद्ध्रु
वासींद ॥ १९ ॥ काण्डांत्काण्डात्प्ररोहंन्ती ॥ काण्डां
त्काण्डात्प्ररोहंन्तीपरुंषःपरुषस्प्परि ॥ एवानोदूर्वेप्रतंनुस
हस्रेणशतेनंच ॥ २० ॥ याशतेनं । प्रतनोषिंसहस्रेणाविरो
हंसि ॥ तस्यांस्तेदेवीष्टकेविधेमंहविषांवयम् ॥ २१ ॥ यास्ते ॥
यास्तेऽअग्नेसूर्य्येरुचोदिवंमातन्वन्तिरश्मिभिः ॥ ताभि

१ परुषः परुषस्प्परि । अत्र समानपदे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते न परुषः परुषि (शु. य. प्रा. ३ अ. ३७ सू.) इत्यनेन परुषि परे पूर्वपरुषशब्दघटितविसर्जनीयस्य सकारो निषिध्यते । अतो न सकारः किन्तु विसर्ग एव ।

शु. य. संहि. न्नोऽअद्यसर्व्वाभीरुचेजनायनस्कृधि ॥ २२ ॥ सावं÷ ॥ सा पू. अ.
१२९॥ वोंदेवाꣳसूर्य्यैरुचोगोष्ष्वश्श्वेषुयारुचं÷ ॥ इन्द्राग्नीताभिꣳस ॥ १३
र्व्वाभीरुचन्नोधत्तबृहस्प्पते ॥ २३ ॥ व्विराड्ज्योतिं÷ ॥ व्वि
राड्ज्योतिरधारयत्स्वराड्ज्योतिरधारयत् ॥ प्रजापंतिष्ट्वासा
दयतुपृष्ठेपृंथिव्याज्ज्योतिष्म्मतीम् ॥ व्विश्श्वंस्म्मैप्प्राणायांपाना
यंव्यानायव्विश्श्वञ्ज्योतिर्य्यच्छ ॥ अग्निष्टेधिंपतिस्त्तयांदेवतं ॥ १२९

१ अग्निष्टे। अग्निस्ते इति पदम्। अत्र वायुरग्निरग्नेरेकाक्षरे (शु. य. प्रा. ३ अ. ७७ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे ते पदे परे अग्निशब्दघटितस्य सस्य षत्वे ष्टुत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन टस्य द्वित्वम्।

याङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद ॥ २४ ॥ मधुश्च ॥ मधुश्चमाधवश्चवासं
न्तिकावृतूऽअग्नेरन्तꣳश्लेषोसिकल्पेतान्द्यावापृथिवीकल्प
न्तामापऽओषधयꣳकल्पन्तामग्नयꣳ पृथङ्ममज्ज्यैष्ठ्यायस
व्रताꣳ ॥ येऽअग्नयꣳसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ वासं
न्तिकावृतूऽअभिकल्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभिसंविशन्तु[1]
तयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ २५ ॥ अषाढासि ॥ अषा

१ अभिसंविशन्तु । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) अनेन प्राप्तस्य षकारस्य अनुसन्तनोतुबृहस्पतिसुतस्यसुसमिन्द्राय-सुसन्दृशमभिसत्वाऽभिसंविशन्तु० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे षत्वाभावः ।

ढासिसहंमानासहस्वारांतीःसहंस्वपृतनायतः ॥ सहस्त्रंवीर्य्या
॥१३०॥ सिसामांजिन्व ॥ २६ ॥ [११-२] मधुव्वातांः ॥ मधुव्वातांऽऋ ॥ १३ ॥
तायतेमधुंक्क्षरन्तिसिन्धंवः ॥ माद्ध्वींर्न्नःसन्त्वोषंधीः ॥ २७ ॥
मधुनक्तंम् ॥ मधुनक्तंमुतोषसोमधुंमत्पार्त्थिवꣳरजंः ॥ म
धुद्यौरंस्तुनःपिता ॥ २८ ॥ मधुंमान्नः ॥ मधुंमान्नोव्वनस्प्पति
र्म्मधुंमाँ२॥ऽअस्तुसूर्य्यंः ॥ माद्ध्वीर्ग्गावोंभवन्तुनः ॥ २९ ॥ ॥ १३० ॥
अपाङ्गम्भंन् ॥ अपाङ्गम्भंन्त्सीदमात्त्वासूर्य्योंभितांप्प्सीन्मा

ग्निर्व्वैश्श्वानरः ॥ अच्छिन्नपत्त्राꣳप्प्रजाऽअनुवीक्षस्वानुत्त्वादि

व्याव्वृष्टिꣳसचताम् ॥ ३० ॥ त्रीन्त्संमुद्द्रान् ॥ त्रीन्त्संमुद्द्रा

न्त्समंसृपत्स्वर्ग्गान्पाम्पतिर्व्वृषभऽइष्टकानाम् ॥ पुरीषंव्वसानꣳ

सुकृतस्यंलोकेतत्त्रंगच्छयत्त्रपूर्व्वेपरेताꣳ ॥ ३१ ॥ महीद्यौः ।

पृथिवीचंनऽइमँय्यज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पिपृतान्नोभरीमभिꣳ

॥ ३२ ॥ व्विष्णोꣳकर्म्माणि । पश्श्यतयतोव्व्रतानिंपस्पशे ॥

इन्द्रंस्ययुज्ज्यꣳसखा ॥ ३३ ॥ ध्रुवासिं । धरुणेतोजज्ञेप्रथम

मेभ्योयोनिभ्योऽअधिजातवेदाः ॥ सगायत्र्यात्रिष्टुभानुष्टु
भाचदेवेभ्योहव्यंव्वहतुप्प्रजानन् ॥ ३४ ॥ इषेराये । रम
स्वसहंसेद्युम्न्नऽऊर्ज्जेऽअपत्त्याय ॥ सम्म्राडसिस्वराडसिसार
स्वतौत्त्वोत्त्सौप्प्रावताम् ॥३५॥ अग्ग्नेयुक्ष्व ॥ अग्ग्नेयुक्ष्वाहि
येतवाश्वासोदेवसाधवः ॥ अरंव्वहन्तिमन्न्यवे ॥ ३६ ॥
युक्ष्वाहि। देवहूतमाँ२॥ऽअश्श्वाँ२॥ऽअग्ग्नेरथीरिव॥निहोता ॥ १३१
पूर्व्यःसदः ॥ ३७ ॥ [११-३] सम्म्यक्स्स्रवन्ति । सरितो

नधेनाऽअन्तर्हृदामनंसापूयमांनाः ॥ घृतस्यधाराऽअभिचांक
शीमिहिरण्ययोंव्वेतसोमद्ध्येऽअग्ग्नेः ॥ ३८ ॥ ऋचेत्त्वां ।
रुचेत्त्वांभासेत्त्वाज्ज्योतिंषेत्त्वा ॥ अभूंदिदंव्विश्श्वंस्यभुवंनस्य
व्वाजिंनमग्ग्नेर्व्वैश्श्वानरस्यंच ॥ ३९ ॥ अग्निर्ज्ज्योतिंषा ॥
अग्निर्ज्ज्योतिंषाज्ज्योतिंष्म्मान्रुक्क्मो[1]व्वर्च्चंसाव्वर्च्चस्वान् ॥ सहस्र
दाऽअंसिसहस्रांयत्त्वा ॥ ४० ॥ आदित्त्यङ्गर्ब्भंम् ॥ आदित्त्य

---

१ यत्र रकारपरस्य हकारपरस्य च स्पर्शवर्गस्य द्वित्वं तत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ज्ञेयम्। अस्य परं तु रेफहकाराभ्याम् इत्यनेन विधीयमानस्य द्वित्वस्यापवादभूतत्वात्। यथा संवर्च्चसा। गर्ब्भम्। पार्त्थिवम्। चक्षुर्म्मित्रस्य। अग्निर्ज्योतिषा।

ङ्गर्भम्पयसासमङ्क्तिसहस्रंस्यप्रतिमांविश्वरूपम् ॥ परिवृङ्ग्धि ॥ १३ ॥
॥१३२॥ हरंसामाभिमं[1]ꣳस्थाःशतायुषङ्कृणुहिचीयमानः ॥४१॥ वात
स्यजूतिं । वरुणस्यनाभिमश्वञ्जज्ञानं[2]ꣳसरिरस्यमद्ध्ये ॥ शिशु
न्नदीनां[3]ꣳहरिमद्रिबुद्ध्नमग्नेमाहिꣳसीःपरमेव्योमन् ॥४२॥
अजस्रमिन्दुम् ॥ अजस्रमिन्दुमरुषम्भुरण्युमग्निमीडे

१ मंस्थाः । अत्र संयोगाद्यश्च यो भवेत् । (या. शि.) यत्र संयोगाद्योऽनुस्वारो मात्रिको द्विमात्रिको वा वर्णो भवेत्तत्र ऋवर्णव्यञ्जनादिगं संयोगाद्यं वर्जयित्वा ह्रस्व एव बोध्यः । संयोगात्पूर्वः संयोगपूर्वः इति समासः । अत्र नानुस्वारः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०९ सू.) लिङ्गम् । २ वर्णे तु मात्रिके पूर्वे ह्यनुस्वारो द्विमात्रिकः । (या. शि.) मात्रिकेऽ (ह्रस्ववर्णे पूर्वे) नुस्वारे सो द्विमात्रिको लेख्यो बोध्य उच्चारणीयश्च । अत्र अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽध्यर्धमात्रा ॥१३२॥
पूर्वा चार्धमात्रेति (शु. य. प्रा. ४ अ. १४८ सू.) प्रमाणम् । ३ द्विमात्रिके मात्रिकः स्यादिति (या. शि.)। यत्रानुस्वारात्पूर्ववर्णो द्विमात्रिकस्तत्र मात्रिकोऽ (ह्रस्वः ७इत्याकारकः) नुस्वारो विधेयो ह्रस्वोच्चारणीयश्च । अत्र दीर्घादर्द्धमात्रा पूर्वा चाध्यर्धा (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) लिङ्गम् ।

पूर्व्वचित्तिन्नमोभिः ॥ सपर्व्वभिर्ऋतुशः कल्पमानो गाम्माहिंᳬ
सीरदितिं विराजम् ॥ ४३ ॥ वरूत्रीन्त्वष्टुः ॥ वरूत्रीन्त्व
ष्टुर्व्वरुणस्य नाभिमविं जज्ञानाᳬं रजसः परस्मात् ॥ महीᳬं
साहस्रीमसुरस्य मायामग्ने माहिंᳬसीः परमे व्योमन् ॥ ४४ ॥
योऽअग्निः ॥ योऽअग्निरग्नेरध्यजायत शोकात्पृथिव्याऽउत
वा दिवस्परि ॥ येन प्रजा विश्वकर्म्मा जजान तमग्ने हेडः परि
ते वृणक्तु ॥ ४५ ॥ चित्रन्देवानाम् ॥ चित्रन्देवानामुदगाद

सं. ९३

३४७

नीकञ्चक्षुर्म्मित्रस्यव्वरुणस्याग्ग्नेः ॥ आप्प्राद्यावापृथिवीऽअन्त
रिक्षᳪसूर्य्यऽआत्माजगतस्तस्थुषश्च ॥ ४६ ॥ [९-४]
इमम्मा । हिᳯंसीर्द्विपादम्पशुᳯंसहस्राक्षोमेधायचीयमानः ॥
मयुम्पशुम्मेधमग्ग्नेजुषस्वतेनचिन्वानस्तन्न्वोनिषीद ॥ मयु
न्तेशुगृच्छतुयन्द्विष्मस्तन्तेशुगृच्छतु ॥ ४७ ॥ इमम्मा ।
हिᳯंसीरेकशफम्पशुङ्कनिक्रदंव्वाजिनंव्वाजिनेषु ॥ गौरमार ॥ १३३ ।

१ यत्र स्वरात्परस्य संयोगस्याद्यक्षरस्य द्वित्वं दृश्यते तत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन ज्ञेयम्। चिन्वानः। संव्व्य-
च्यमानः । जनित्रम् । वरुणस्याग्नेः । परञ्च स संयोगः सजातीयकण्ठ्यतालव्यदन्त्यमूर्धन्यौष्ठ्यवर्णानां न चेत् तत्र तु द्वित्वाभाव एव यथा इमम्मा । गौरन्ते ।

ण्यमनुंतेदिशामितेनंचिन्वानस्तन्वोनिषीद ॥ गौरन्तेशुगृं
च्छतुयन्द्विष्मस्तन्तेशुगृंच्छतु ॥ ४८ ॥ इमꣳसाहस्रम् ॥
इमꣳसाहस्रꣳशतधारमुत्सँव्यच्यमानꣳसरिरस्यमद्ध्ये ॥
घृतन्दुहानामदितिञ्जनायाग्नेमाहिꣳसीःपरमेव्योमन् ॥ गव
यमारण्यमनुंतेदिशामितेनंचिन्वानस्तन्वोनिषीद ॥ गवय
न्तेशुगृंच्छतुयन्द्विष्मस्तन्तेशुगृंच्छतु ॥ ४९ ॥ इममूर्णा
युं । व्वरुणस्यनाभिन्त्वचम्पशूनान्द्विपदाञ्चतुष्पदाम् ॥ त्वष्टुः

प्रजानांम्प्रथमञ्जनित्रमग्नेमाहिꣳसीःपरमेव्योमन् ॥ उष्ट्रं
॥१३४॥ मारण्यमनुतेदिशामितेनंचिन्वानस्तन्वोनिषींद ॥ उष्ट्रन्ते ॥ १३ ॥
शुगृंच्छतुयन्द्विष्मस्तन्तेशुगृंच्छतु॥५०॥ अजोहि ॥ अजो
ह्यग्नेरजंनिष्टशोकात्सोऽअंपश्यज्जनितारमग्रें॥ तेनंदेवादेव
तामग्रंमायँस्तेनरोहंमायन्नुपमेध्यांसः ॥ शरभमांरण्यमनुते
दिशामितेनंचिन्वानस्तन्वोनिषींद ॥ शरभन्तेशुगृंच्छतुय ॥ १३४ ॥
न्द्विष्मस्तन्तेशुगृंच्छतु ॥ ५१ ॥ त्वँयंविष्ठ । दाशुषोनॄँः

पाहिशृणुधीगिरः ॥ रक्षातोकमुतत्क्मना ॥५२॥ [६-५]
अपान्त्वा ॥ अपान्त्वेम[1]न्त्सादयाम्म्यपान्त्वोद्मन्त्सादयाम्म्य
पान्त्वाभस्मन्त्सादयाम्म्यपान्त्वाज्ज्योतिषिसादयाम्म्यपा
न्त्वायनेसादयाम्म्यर्ण्णवेत्त्वासदनेसादयामिसमुद्रेत्त्वासदने
सादयामिसरिरेत्त्वासदनेसादयाम्म्यपान्त्वाक्षयेसादयाम्म्य
पान्त्वासधिषिसादयाम्म्यपान्त्वासदनेसादयाम्म्यपान्त्वासध
स्त्थेसादयाम्म्यपान्त्वायोनौसादयाम्म्यपान्त्वापुरीषेसादया

१ एमनि इति पदम्। निशब्दो बहुलम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन क्वचिन्निकारघटितेकारस्यापि लोपः। एवं लोपे एमन् भवति।

म्म्यपान्त्वापाथंसिसादयामिगायत्रेणंत्वाच्छन्दंसासादयामि
त्रैष्टुंभेनत्वाच्छन्दंसासादयामिजागंतेनत्वाच्छन्दंसासादया
म्म्यानुंष्टुभेनत्वाच्छन्दंसासादयामिपाङ्क्तेंनत्वाच्छन्दंसासाद
यामि ॥ ५३ ॥ [१-६] अयम्पुरः ॥ अयम्पुरोभुवस्त्तस्यं
प्प्राणोभौवायनोव्वंसन्तः प्प्रांणायनोगांयत्रीव्वांसन्तीगांयत्र्यै
गांयत्रङ्गांयत्रादुंपाॐशुरुपाॐशोस्त्रिवृत्त्रिवृतोंरथन्तरंव्वसिंष्ठऽ
ऋषिंः प्प्रजापतिगृहीतयात्त्वयांप्प्राणङ्गृंह्णामिप्प्रजाब्भ्यंः

॥५४॥ अयन्दक्षिणा । विश्वकर्म्मातस्यमनोवैश्वकर्म्मणङ्ग्री
ष्ममोमानसस्त्रिष्टुब्ग्रैष्मीत्रिष्टुभः स्वारंस्वारादन्तर्य्यामोन्त
र्य्यामात्पंञ्चदशःपंञ्चदशाद्बृहद्बृहतो भरद्वाजऋषिः प्रजापतिगृही
तयात्त्वयामनोगृह्णामिप्प्रजाभ्यः ॥५५॥ अयम्पश्चात् ॥
अयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्यचक्षुर्वैश्वव्यचसंव्वर्षाश्चाक्षु
ष्योजगतीव्वार्षीजगत्याऋक्समम्मृक्समाच्छुक्रःशुक्रात्सप्त
दशःसप्तदशाद्वैरूपञ्जमदग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतयात्त्वया
३५३

चक्षुर्गृह्णामिप्प्रजाब्भ्यः ॥ ५६ ॥ इदमुत्तरात् ॥ इदमुत्त
रात्त्स्वस्तस्यश्श्रोत्रꣳसौवꣳशरच्छ्रौत्र्यनुष्टुप्प्शारद्यनुष्टुभꣳऽऐ
डमैडान्मन्थीमन्थिनꣳऽएकविꣳशऽएकविꣳशाद्वैराजंविश्श्वामि[1]
त्रऽऋषिःप्प्रजापतिगृहीतयात्त्वयाश्श्रोत्रङ्गृह्णामिप्प्रजाब्भ्यः
॥ ५७ ॥ इयमुपरिमतिस्तस्यैवाङ्[2]मात्त्याहेमन्तोवाच्च्यःप
ङ्क्तिर्हैमन्तीपङ्क्त्यैनिधनवन्निधनवतऽआग्ग्रयणऽआग्ग्रयणात्त्रि

१ विश्वामित्रः । अत्र नरहामित्रेषु च (शु. य. प्रा. ३ अ. १०३ सू.) इत्यनेन मित्रशब्दपरे विश्वशब्दस्य दीर्घाकारः । २ वाक्मात्या इति पदम् । पञ्चमेऽपञ्चमम् । (शु. य. प्रा. ४ अ. १२१ सू.) पञ्चमे स्पर्शे प्रत्यये परेऽपञ्चमः पञ्चममापद्यते । इत्यनेन ककारस्य पञ्चमे स्वरे पञ्चमः । वाङ्मात्या ।

णवत्रयस्त्रिꣳशौत्रिणवत्रयस्त्रिꣳशाभ्याꣳशाक्वररैवतेविश्वक

र्म्मुऽऋषिः प्प्रजापतिगृहीतयात्त्वयावाचंङ्गृह्णामिप्प्रजाभ्यो

लोकन्ताऽइन्द्रम् ॥ ५८ ॥ [५-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहि

तायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ ध्रुवक्षितिर्षट्, सजूर्ऋतुभिर्द्विका, मूर्द्धाव्वयो

द्विका, इन्द्राग्नीऽअव्यथमानाꣳषडा, युर्मेषडा, शुक्रिवृदेका,

१ अध्यायः १२-लोकंपृंण. १ । ताऽअस्य. २ । इंद्रंविश्वाः. ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥
५४ ५५ ५६

॥१३७॥ ग्नेर्भागोसिचतुष्कै,कयाचतुष्का,ष्टावेकात्रिꣳशत् [अ. १४

मं. ३१ अनु. ८] ॥ हरिः ॐ ॥ ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिः ॥ ॥ १४ ॥

ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवासिध्रुवँय्योनिमासीदसाधुया ॥ उक्ख्य

स्यकेतुम्प्रथमञ्जुषाणाश्विनाध्वर्य्यूसादयतामिहत्त्वा ॥ १ ॥

कुलायिनीघृतवती ॥ कुलायिनीघृतवतीपुरन्धिःस्योनेसीदस

दनेपृथिव्याः ॥ अभित्त्वारुद्राव्वसवोगृणन्त्विमाब्रह्मपीपि ॥१३७॥

१ ध्रुवयोनिः ॥ अत्र समानपदे ऋषरेभ्यः स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ६२ सू.) इत्यनेन णत्वप्राप्तौ इन्द्राग्नी चित्रभानो० (य. शु. प्रा. ३ अ. ९३ सू.) इत्यनेन णत्वनिषेधः ।

हि॒सौ भ॑ङ्गाया॒श्विनो॑ध्व॒र्य्यू सा॑दयता॒मि॒ह त्वा॑ ॥ २॥ स्वै॑र्दक्षैः ॥
स्वै॑र्द्दक्षै॒र्द्दक्षा॑पिते॒ह सी॑दद्दे॒वाना॑ᳪंसु॒म्ने बृ॒ह॒ते रणा॑य ॥ पि॒तेवै॑धि
सू॒नव॒ऽआसु॒शेवा॑स्वावे॒शा त॒न्वा॒ संवि॑शस्वा॒श्विनो॑ध्व॒र्य्यू सा॑दयता
मि॒ह त्वा॑ ॥ ३ ॥ पृ॒थि॒व्याः पु॒री॑षम् ॥ पृ॒थि॒व्याः पु॒री॑षम॒स्य
प्सो नाम॒ तान्त्वा॒ विश्वे॑ऽअ॒भिगृ॑णन्तु दे॒वाः ॥ स्तोम॑पृष्ठा घृ॒तव॑
ती॒ह सी॑द प्र॒जाव॑द॒स्मे द्र॑वि॒णाय॑जस्वा॒श्विनो॑ध्व॒र्य्यू सा॑दयता॒मि॒
ह त्वा॑ ॥४॥ अदि॑त्यास्त्वा । पृ॒ष्ठे सा॑दया॒म्यन्त॑रिक्षस्य ध॒र्त्री

त्रि॒ष्टुम्भ॑नीन्दि॒शाम॑धि॑पत्नीम्भु॒व॑नानाम् ॥ ऊ॒र्म्मिर्द्र॒प्सोऽ ॥ १४ ॥
॥१३८॥ अ॒पाम॑सिवि॒श्वक॑र्म्मात॒ऽऋषि॑र॒श्विना॑ध्व॒र्य्यूसा॑दयतामि॒हत्वा॑
॥ ५ ॥ शु॒क्रश्च॑ ॥ शु॒क्रश्च॒शुचि॑श्च॒ग्रैष्म्मा॑वृ॒तूऽअ॒ग्नेर॑न्तःश्श्ले॒षो॑
सि॒कल्पे॑ता॒न्द्यावा॑पृथि॒वीकल्प॑न्ता॒माप॒ऽओष॑धय॒ःकल्प॑न्ता
म॒ग्नय॒ःपृथ॒ङ्मम॒ज्यैष्ठ्या॑य॒सव्व्र॑ताः ॥ येऽअ॒ग्नय॒ःसम॑नसो
न्त॒राद्यावा॑पृथि॒वीऽइ॒मे ॥ ग्रैष्म्मा॑वृ॒तूऽअ॑भि॒कल्प॑माना॒ऽइन्द्र॑ ॥१३८॥
मि॒वदे॒वाऽअ॑भि॒संवि॑शन्तु॒तया॑दे॒वत॑याङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वेसी॑दतम् ॥६॥

[६-१]सजूर्ऋतुभिः।सजूर्विधाभिःसजूर्देवैःसजूर्देवैर्वयोनाधै
रग्नयेत्त्वावैश्वानरायाश्विनांध्वर्यूसांदयतामिहत्त्वांसजूर्ऋतु
भिःसजूर्विधाभिःसजूर्वसुभिःसजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नयेत्त्वावै
श्वानरायाश्विनांध्वर्यूसांदयतामिहत्त्वांसजूर्ऋतुभिःसजूर्वि
धाभिःसजूरुद्रैःसजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नयेत्त्वावैश्वानरायाश्वि
नांध्वर्यूसांदयतामिहत्त्वांसजूर्ऋतुभिःसजूर्विधाभिःसजूरां
सं. २४ दित्यैःसजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नयेत्त्वावैश्वानरायाश्विनांध्वर्यूसां

दयतामिहत्त्वांसजूर्ऋतुभिं÷सजूर्व्विधाभिं÷सजूर्व्विश्श्वैर्देवैःस
॥१३९॥ जूर्द्देवैर्व्वयोनाधैरग्नयेत्त्वाव्वैश्श्वानरायाश्श्विनांद्ध्वर्य्यूसांदयतामि ॥ १४ ॥
हत्त्वां॥ ७॥ प्राणम्मे। पाह्यपानम्मेपाहिव्यानम्मेपाहिचक्षु
र्म्मऽउर्व्याव्विभांहिश्श्रोत्रंम्मेश्श्लोकय॥ अपःपिन्वौषधीर्ज्जिन्व
द्विपादंवचतुष्प्पात्त्पाहिदिवोव्वृष्टिमेरंय ॥ ८ ॥ [२-२] मूर्द्धा
व्वयं÷। प्रजापंतिश्छन्दं÷क्षत्रंव्वयोमयंन्दुञ्छन्दोंव्विष्टम्भो ॥ १३९ ॥
व्वयोधिंपतिश्छन्दोंव्विश्श्वकंम्मांव्वयं÷परमेष्ठीच्छन्दोंबस्तो

व्वयोव्विवलञ्छन्दोव्वृष्णिर्व्वयोव्विशालञ्छन्दःपुरुषोव्वयस्त
न्द्रञ्छन्दोव्याघ्रोव्वयोनाधृष्टञ्छन्दःसिंहोव्वयश्छदिश्छ
न्दःपष्ठवाड्वयोबृहतीच्छन्दऽउक्षाव्वयःककुप्छन्दऽऋषभो
व्वयःसतोबृहतीच्छन्दोनड्वान्वयः ॥९॥ अनड्वान्वयः । पङ्क्ति
श्छन्दोधेनुर्व्वयोजगतीच्छन्दस्त्र्यविर्व्वयस्त्रिष्टुप्छन्दोदित्य
वाड्वयोव्विराट्छन्दःपञ्चाविर्व्वयोगायत्रीच्छन्दस्त्रिवत्सोव्वयऽउ
ष्णिक्छन्दस्तुर्यवाड्वयोनुष्टुप्छन्दोलोकन्ताऽइन्द्रम् ॥१०॥

---

१ अध्यायः १२ लोकंपृण. १ ताऽअस्य. २ । इन्द्रंविश्वाः. ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥
५४ ५५ ५६

[२-३] इन्द्राग्नीऽअव्यथमानाम् ॥ इन्द्राग्नीऽअव्य
॥१४०॥ थमानामिष्टकान्दृꣳहतँ युवम् ॥ पृष्ठेन द्यावापृथिवीऽअन्त ॥ १५ ॥
रिक्षञ्च विबाधसे ॥ ११ ॥ विश्वकर्मा त्वा । सादयत्वन्त
रिक्षस्य पृष्ठे व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीमन्तरिक्षँ यच्छान्तरिक्ष
न्दृꣳहान्तरिक्षम्मा हिꣳसीः ॥ विश्वस्मै प्राणायापानाय
व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय ॥ वायुष्ट्वाभिपातु मह्यास्व ॥ १४० ॥
स्त्या छर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद ॥ १२ ॥

शतम् ॥ ७०० ॥ राज्ञ्यसि ॥ राज्ञ्यसि प्राची दिग्विराडसि
दक्षिणा दिक्सम्म्राडसि प्रतीची दिक्स्वराडस्युदीची दिगधिप
त्न्यसि बृहती दिक् ॥ १३ ॥ विश्वकर्म्मा त्त्वा । सादयत्त्व
न्तरिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्म्मतीम् ॥ विश्वस्म्मै प्राणायापानाय
व्यानाय विश्वञ्ज्योतिर्य्यच्छ ॥ वायुष्ट्टेधिपतिस्तया देवतया
ङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद ॥ १४ ॥ नभश्च । नभस्यश्च वार्षिकावृतूऽ

---

१ वायुष्ट्टे। अत्र वायुस्ते इति पदम्। "वायुरग्निरग्नेरेकाक्षरे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७७ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे पदे परे वायुः अग्निः अग्नेः एतेषां विसर्गस्य षत्वं भवति। ततः द्रुत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वे रूपम्।

 अग्नेरन्तꣳश्लेषोसिकल्पेतांद्यावापृथिवीकल्पन्तामापऽओ
॥२४१॥ षधयꣳकल्पन्तामग्नयꣳपृथङ्ममज्यैष्ठ्यायसव्रताः ॥ येऽ ॥ १४
अग्नयꣳसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ वार्षिकावृतूऽअ
भिकल्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभिसंविशन्तुतयादेवतयाङ्गि
रस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ १५ ॥ इषश्च ॥ इषश्चोर्जश्चशारदा
वृतूऽअग्नेरन्तꣳश्लेषोसिकल्पेतांद्यावापृथिवीकल्पन्तामा ॥१४१॥
पऽओषधयꣳकल्पन्तामग्नयꣳपृथङ्ममज्यैष्ठ्यायसव्रताः ॥

येऽअग्नयᳲंसमंनसोन्तराद्यावांपृथिवीऽइमे ॥ शारदावृतूऽ
अंभिकल्पंमानाऽइन्द्रंमिवदेवाऽअंभिसंविंशन्तुतयांदेवतंया
ङ्गिरस्वद्ध्रुवेसींदतम् ॥ १६ ॥ [६-३] आयुंर्म्मे । पाहिप्प्रा
णम्मेंपाह्यपानम्मेंपाहिव्यानम्मेंपाहिचक्षुंर्म्मेंपाहिश्श्रोत्रंम्मे
पाहिवाचंम्मेंपिन्वमनोंमेजिन्वात्मानंम्मेपाहिज्ज्योतिंर्म्मेंय
च्छ ॥ १७ ॥ माच्छन्दंः । प्प्रमाच्छन्दंःप्प्रतिमाच्छन्दोंऽअस्त्री
वय[1]श्च्छन्दंःपङ्क्तिश्च्छन्दंऽउष्णिक्छन्दोंबृहतीच्छन्दोनुष्टु

१ अत्र "अस्त्रीवयश्छन्दः" इत्यत्र "चछयोः शम्" इत्यनेन यकारोत्तरवर्तिनो विसर्जनीयस्य शकारः ।

प्प्छन्दोव्विराड्छन्दोगायत्रीच्छन्दस्त्रिष्टुप्प्छन्दोजगतीच्छन्दः
॥१४२॥ ॥ १८ ॥ पृथिवीच्छन्दः ॥ पृथिवीच्छन्दोन्तरिक्षञ्छन्दो ॥ १५
द्यौश्छन्दस्समाश्छन्दोनक्षत्राणिच्छन्दोव्वाक्छन्दोमन
श्छन्दःकृषिश्छन्दोहिरण्यञ्छन्दोगौश्छन्दोजाच्छन्दो
श्वश्छन्दः ॥ १९ ॥ अग्निर्देवता ॥ अग्निर्देवताव्वातोदेव
तासूर्य्योदेवताचन्द्रमादेवताव्वसवोदेवतारुद्रादेवतादित्यादेव ॥ १४२
तामरुतोदेवताव्विश्वेदेवादेवताबृहस्प्पतिर्देवतेन्द्रोदेवताव्वरुणो

देवता ॥ २० ॥ मूर्द्धासि ॥ मूर्द्धासिराड्ध्रुवासिधरुणाधर्त्र्यसि
धरणी ॥ आयुषेत्त्वावर्च्चसेत्त्वाकृष्यैत्त्वाक्षेमायत्त्वा ॥ २१ ॥
यन्त्रीराट् ॥ यन्त्रीराड्यन्त्र्यसियमनीध्रुवासिधरित्री ॥ इषेत्त्वो
र्ज्जेत्त्वारय्यैत्त्वापोषायत्त्वा[1]लोकन्ताऽइन्द्रम् ॥ २२ ॥ [६-५]
आशुस्त्रिवृत् ॥ आशुस्त्रिवृद्भान्तः पञ्चदशोव्योमासप्तदशोधरु
णऽएकविꣳशः प्रतूर्त्तिरष्टादशस्तपोनवदशो[2]भीवर्त्तः सविꣳशो

१ अध्याय १२–लोकंपृण. ५४ १–ताऽअस्य. ५५ २। इंद्रंविश्वाः. ३ ५६ ॥ इति प्रतीकानि ॥ २ अभीवर्त्तः। अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिसुत-चारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारयचित्रभङ्गुरवयुनाश्वस्यहृदयघुष्यर्त्ताध्यवताभ्यर्चशक्तिपुरुशचि वकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे अभि इत्यस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घेकारः।

वर्च्चौद्द्वाविꣳशः सम्भरणस्त्रयोविꣳशो योनिश्चतुर्विꣳशो गर्भाः
पञ्चविꣳशऽओजंस्त्रिणवः क्रतुरेकत्रिꣳशः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिꣳशो
ब्रध्न[1]स्य विष्टपञ्चतुस्त्रिꣳशो नाकः षट्त्रिꣳशो विवर्त्तोऽष्टाचत्वारिꣳ
शो धर्त्रञ्चतुष्टोमः ॥ २३ ॥ [१-६] अग्नेर्भागः ॥ अग्नेर्भा
गोसि दीक्षायाऽआधिपत्त्यम्ब्रह्म स्पृतन्त्रिवृत्स्तोमऽइन्द्रस्य भा ॥ १४३ ॥

---

१ ब्रध्नस्य । अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन द्वित्वम् । न त्वत्र धकारोत्तरवर्तिनो नकारस्य स्ववर्गीयत्वेन स्ववर्गीये चानुत्तमे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११५ सू.) इत्यनेन निषेधः । तस्यानुत्तमे एव स्ववर्गीये वर्णपरे निषेधात् । अत्र तु अनुनासिकाश्चोत्तमाः (य. शु. प्रा. १ अ. ८६ सू.) इत्यनेन वर्गोत्तमा ङञणनमाः (वर्गोत्तमसंज्ञकाः) अनुनासिका भवन्ति । इति धकारत्तरोवर्तिनो नकारस्य वर्गोत्तमत्वात्तदतिरिक्तेषु वर्णपरेषु स्ववर्गीयेष्वेव द्वित्वनिषेधो बोध्यः । एवं तत्तत्स्थलेषु ज्ञेयम् ।

गोसिविष्णोराधिपत्त्यङ्क्षत्रँस्पृतम्पञ्चदशस्त्तोमौनृचक्षं
साम्भागोसिधातुराधिपत्त्यञ्जनित्रँस्पृतꣳसप्तदशस्त्तोमो
मित्रस्यभागोसिवरुणस्याधिपत्त्यन्दिवोवृष्टिर्वातंस्पृतऽएक
विꣳशस्त्तोमोवसूनाम्भागः ॥ २४ ॥ वसूनाम्भागः ॥ वसू
नाम्भागोसिरुद्राणामाधिपत्त्यञ्चतुष्पात्स्पृतञ्चतुर्विꣳशस्त्तो
मंऽआदित्त्यानाम्भागोसिमरुतामाधिपत्त्यङ्गर्भास्पृताः पञ्च
विꣳशस्त्तोमोदित्त्यैभागोसिपूष्णऽआधिपत्त्यमोजस्पृतन्त्रि

शु. य. संहि. ॥१४४॥

एवस्तोमोदेवस्यंसवितुर्भागोसिबृहस्पतेराधिपत्यꣳसमी
चीर्दिशंस्पृताश्चतुष्टोमस्तोमोयवानाम्भागः ॥ २५ ॥ यवा
नाम्भागः ॥ यवानाम्भागोस्ययवानामाधिपत्यम्प्रजास्पृता
श्चतुश्चत्वारिꣳशस्तोमऽऋभूणाम्भागोसिविश्वेषान्देवानामा
धिपत्यम्भूतꣳस्पृतन्त्रयस्त्रिꣳशस्तोमꣳसहश्च ॥ २६ ॥ सह
श्च । सहस्यश्चहैमन्तिकावृतूऽअग्नेरन्तःश्लेषोसिकल्पेतान्द्या
वापृथिवीकल्पन्तामापऽओषधयःकल्पन्तामग्नयःपृथङ्मम

पृ. अ. ॥ १४ ॥ ॥१४४॥

मुज्यैष्ठ्यायसव्व्रताः ॥ येऽअग्नयःसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽ
इमे ॥ हैमन्तिकावृतूऽअभिकल्प्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभि
संविशन्तुतयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥२७॥ [४-७] एकं
यास्तुवत । प्प्रजाऽअधीयन्तप्प्रजापतिरधिपतिरासीत्तिसृभिर
स्तुवतब्ब्रह्मासृज्ज्यतब्ब्रह्मणस्प्पतिरधिपतिरासीत्पञ्चभिरस्तु
वतभूतान्न्यसृज्ज्यन्तभूतानाम्पतिरधिपतिरासीत्सप्तभिरस्तु

१ तिसृभिः । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ "ऋकाररेफारुदयश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८३ सू.) इत्यनेन यत्र ऋकारोदयः, रेफोदयः, अरुदयश्च सकारस्तत्र प्रकृत्या स्यातेनात्र सस्य ऋकारोदयत्वान्न षत्वम् ।

वतसप्तऽऋषयौसृज्यन्तधाताधिपतिरासीन्नवभिरस्तुवत
॥२८॥ नवभिरस्तुवत। पितरौसृज्यन्तादितिरधिपत्न्यासीदे
कादशभिरस्तुवतऽऋतवौसृज्यन्तार्त्तवाऽअधिपतयऽआसँस्त्र
योदशभिरस्तुवतमासाऽअसृज्यन्तसंवत्सरोधिपतिरासीत्प
ञ्चदशभिरस्तुवतक्षत्त्रमसृज्यतेन्द्रोधिपतिरासीत्सप्तदशभि
रस्तुवतग्राम्म्याःपशवौसृज्यन्तबृहस्पतिरधिपतिरासीन्नव ॥ १४'३।
दशभिरस्तुवत॥२९॥नवदशभिरस्तुवत।शूद्रार्य्यावसृज्येता

महोरात्त्रेऽअधिपत्त्नीऽआस्त्तामेकविꣳशत्त्यास्त्तुवतैकशफाः
पशवोसृज्ज्यन्तव्वरुणोधिपतिरासीत्त्रयोविꣳशत्त्यास्त्तुवतक्षु
द्राःपशवोसृज्ज्यन्तपूषाधिपतिरासीत्त्पञ्चविꣳशत्त्यास्त्तुवतार
ण्ण्याःपशवोसृज्ज्यन्तव्वायुरधिपतिरासीत्त्सप्तविꣳशत्त्यास्त्तुव
तद्द्यावापृथिवीव्यैतांव्वसवोरुद्द्राऽआदित्त्याऽअनुव्यायँस्तऽए
वाधिपतयऽआसन्नवविꣳशत्त्यास्त्तुवत ॥ ३० ॥ नवविꣳशत्त्या
स्त्तुवत ॥ नवविꣳशत्त्यास्त्तुवतव्वनस्प्पतयोसृज्ज्यन्तसोमोधि

पतिरासीदेकंत्रि६ँशतास्तुवतप्प्रजाऽअसृज्ज्यन्तसवाश्चायंवा
श्चाधिपतयऽआसँस्त्रयंस्त्रि६ँशतास्तुवतभूतान्यशाम्म्यन्त्प्रजा
पतिःपरमेष्ठ्यधिपतिरासील्लोकन्ताऽइन्द्रम् ॥ ३१ ॥ [४-८]
इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ श्रीवेद
पुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ अग्नेजातान्पञ्च,रश्मिना
सत्यायचतस्रो,राज्ञ्यसिपञ्चा,यंपुरःपञ्चा,ग्निर्मूर्द्धैकोनत्रि६ँश,

१ अध्यायः १२-लोकंपृण. १-ताऽअंस्य. २ । इंद्रविश्वाः. ३ इति प्रतीकानि ॥
॥ मंत्रः ॥ ५४ ५५ ५६

द्येनऽऋषयोष्टौ, तपश्चनव, सप्त पञ्चषष्टिः ॥ [अ. १५ मं. ६५ अनु. ७] ॥ हरिः ॐ ॥ अग्नेजातान् ॥ अग्नेजातान्प्रणुदा नःसपत्नान्प्रत्यजातान्नुदजातवेदः ॥ अधिनोब्रूहिसुमनाऽअ हेडँस्तवंस्यामशर्म्मंस्त्रिवरूथऽउद्भौ ॥ १ ॥ सहंसाजातान् ॥ सह साजातान्प्रणुदानःसपत्नान्प्रत्यजातान्जातवेदोनुदस्व ॥ अधि नोब्रूहिसुमनस्यमानोवयꣳस्यामप्रणुदानःसपत्नान् ॥ २ ॥

१ प्रणुदानः । अत्र प्रनुदान इति पदम् । अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋपरेभ्यः" इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ "प्रनेतिनुदातिहिनोमीनाम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन प्रशब्दात्परे स्थितानामेतेषां नकारस्य णत्वविधानादत्र णत्वम् । तथा चात्र प्रनुद नः दकारोत्तरवर्तिनः ह्रस्वाकारस्य नकारे परे "धारयोव०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घोकारः ।

षोडशीस्तोमः ॥ षोडशीस्तोमऽओजोद्रविणञ्चतुश्चत्त्वारिंश
शस्तोमोवर्च्चोद्रविणम् ॥ अग्नेःपुरीषमस्यप्सोनामतान्त्वा
विश्वेऽअभिगृणन्तुदेवाः ॥ स्तोमपृष्ठाघृतवतीहसीदप्रजाव
दस्म्मेद्रविणायंजस्व ॥ ३ ॥ एवश्छन्दः ॥ एवश्छन्दो
वरिवश्छन्दःशम्भूश्छन्दःपरिभूश्छन्दऽआच्छच्छन्दो
मनश्छन्दोव्यचश्छन्दःसिन्धुश्छन्दःसमुद्रश्छन्दःस
रिरञ्छन्दःककुप्छन्दस्त्रिककुप्छन्दःकाव्यञ्छन्दोऽअङ्कुप ॥१४७॥

ञ्छन्दोक्षरंपङ्क्तिश्छन्दःपदपङ्क्तिश्छन्दोविष्टारपङ्क्तिश्छ
न्दःक्षुरोभ्रजश्छन्दऽआच्छच्छन्दःप्रच्छच्छन्दः ॥ ४ ॥
आच्छच्छन्दःप्रच्छच्छन्दः । सँयच्छन्दोवियच्छन्दोबृ
हच्छन्दोरथन्तरञ्छन्दोनिकायश्छन्दोविवधश्छन्दोगिर
श्छन्दोभ्रजश्छन्दःसꣳस्तुप्छन्दोनुष्टुप्छन्दऽएवश्छ
न्दोवरिवश्छन्दोवयश्छन्दोवयस्कृच्छन्दोविष्पर्धाश्छ
न्दोविशालञ्छन्दश्छदिश्छन्दोदूरोहणञ्छन्दस्तन्द्रञ्छ

शु. य. संहि. न्दौऽअङ्काङ्कञ्छन्दः ॥ ५ ॥ [५-१] रश्मिम्मनासत्त्या पृ. अ.
॥१४८॥ यं । सत्त्यञ्जिन्न्वप्प्रेतिनाधर्म्मणाधर्म्मञ्जिन्न्वान्न्वित्त्यादिवादि ॥ १५ ॥
वञ्जिन्न्वसन्धिनान्तरिक्षेणान्तरिक्षञ्जिन्न्वप्प्रतिधिनापृथि
व्यापृथिवीञ्जिन्न्वविष्टम्भेनवृष्ट्यावृष्टिञ्जिन्न्वप्प्रवयान्हाहर्ज्जि
न्वानुयारात्र्यारात्रीञ्जिन्न्वोशिजावसुब्भ्योवसूञ्जिन्न्वप्प्रकेते
नादित्त्येब्भ्यंऽआदित्त्याञ्जिन्न्वतन्तुंनारायः ॥ ६ ॥ तन्तु ॥ १४८ ॥
नारायः ॥ तन्तुंनारायस्प्पोषेणरायस्प्पोषञ्जिन्न्वसꣳसर्प्पेणश्रु

तायैश्श्रुतञ्जिन्वैडेनौषधीभिरोषधीर्ज्जिन्वोत्तमेनतनूभिस्तनू
र्ज्जिन्ववयोधसाधीतेनाधीतञ्जिन्वाभिजितातेजसातेजोजिन्व
॥ ७ ॥ प्रतिपदसि । प्प्रतिपदेत्त्वानुपदस्यनुपदेत्त्वासम्पद
सिसम्पदेत्त्वातेजोसितेजसेत्त्वात्रिवृदसि ॥ ८ ॥ त्रिवृद
सि । त्रिवृतेत्त्वाप्प्रवृदसिप्प्रवृतेत्त्वाव्विवृदसिव्विवृतेत्त्वासवृदसि
सवृतेत्त्वाक्क्रमोस्याक्क्रमायत्त्वासङ्क्रमोसिसङ्क्रमायत्त्वोत्क्रमोस्यु
त्क्रमायत्त्वोत्क्रान्तिरस्युत्क्रान्त्यैत्त्वाधिपतिनोर्ज्जोर्ज्जञ्जिन्व

॥ ९ ॥ [४-२] राज्ञ्यंसि ॥ राज्ञ्यंसिप्प्राचीदिग्ग्वसंवस्त्ते
॥१४९॥ देवाऽअधिंपतयोग्ग्निर्हेतीनाम्प्रंतिधर्त्तात्त्रिवृत्त्वास्त्तोमंः पृथि ॥ १५ ।
व्याꣳश्रंयत्त्वाज्ज्यंमुक्क्थमव्व्यंथायैस्त्तभ्नातुरथन्तरꣳसाम
प्प्रतिंष्ठित्त्याऽअन्तरिंक्षऽऋषंयस्त्त्वाप्प्रथमजादेवेषुंदिवोमा
त्त्रंयाव्वरिम्म्णाप्प्रंथन्तुव्विधर्त्ताचायमधिंपतिश्च्चतेत्त्वासर्व्वेसंवि
दानानाकंस्यपृष्ठेस्वर्ग्गेलोकेयजंमानञ्चसादयन्तु ॥ १० ॥ व्विरा ॥१४९
डंसि ॥ व्विराडंसिदक्षिंणादिग्ग्रुद्द्रास्त्तेदेवाऽअधिंपतयऽइन्द्रो

हेतीनाम्प्प्रतिधर्त्ता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याᳩ श्रयतुप्प्रउगमुक्थमव्यथायै स्तभ्नातु बृहत्साम प्प्रतिष्ठित्या ऽअन्तरिक्ष ऽऋषयस्त्वा प्प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिम्णा प्प्रथन्तु विधर्त्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्व्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे स्वर्ग्गे लोके यजमानञ्च सादयन्तु ॥ ११ ॥ सम्म्राडसि । प्प्रतीची दिगादित्यास्ते देवा ऽअधिपतयो वरुणो हेतीनाम्प्प्रतिधर्त्ता सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याᳩ श्रयतु मरुत्वतीयमुक्थमव्य

थायैस्त्तभ्नातुवैरूपꣳसामुप्प्रतिष्ठित्त्याऽअन्तरिक्षऽऋषयं
स्त्वाप्प्रथमजादेवेषुदिवोमात्त्रयावरिम्णाप्प्रथन्तुविधर्त्ताचा
यमधिपतिश्चतेत्त्वासर्व्वेसंविदानानाकस्यपृष्ठेस्वर्ग्गेलोकेयजमा
नञ्चसादयन्तु ॥१२॥ स्वराडसि ॥ स्वराडस्युदीचीदिङ्मरुतस्ते
देवाऽअधिपतयःसोमोहेतीनाम्प्रतिधर्त्तैकविꣳशस्त्वास्तो
मःपृथिव्याꣳश्रयतुनिष्केवल्यमुक्थमव्यथायैस्त्तभ्नातुवैरा ॥१५०॥
जꣳसामुप्प्रतिष्ठित्त्याऽअन्तरिक्षऽऋषयस्त्वाप्प्रथमजादेवे

षुदिवोमात्रेयाव्वरिम्म्णाप्प्रथन्तुव्विधर्त्ताचायमधिपतिश्चतेत्त्वा
सर्व्वेसंविदानानाकस्यपृष्ठेस्वर्ग्गेलोकेयजमानञ्चसादयन्तु ।१३।
अधिपत्न्यसि। बृहतीदिग्विश्वेतेदेवाऽअधिपतयोबृहस्प्पतिर्हे
तीनाम्प्रतिधर्त्तात्त्रिणवत्त्रयस्त्रिꣳशौत्त्वास्त्तोमौपृथिव्याꣳश्रय
तांवैश्वदेवाग्निमारुतेऽउक्थेऽअव्यथायैस्त्तभ्नीताꣳशाक्वररै
वतेसामनीप्प्रतिष्ठित्त्याऽअन्तरिक्षऽऋषयस्त्वाप्प्रथमजादेवे
षुदिवोमात्रयाव्वरिम्म्णाप्प्रथन्तुव्विधर्त्ताचायमधिपतिश्चतेत्त्वा

सर्वैसंविदुानानाकस्यपृष्ठेस्वुर्ग्गैलोकेयजमानन्त्रसादयन्तु ।१४।

॥१५१॥ [५-३] अयम्पुरः ॥ अयम्पुरोहरिकेशुःसूर्य्यरश्मिस्तस्य ॥ १५ ॥

रथगृत्सश्चरथौजाश्चसेनानीग्ग्रामुण्यौ ॥ पुञ्जिकुस्थलाचक्र

तुस्थलाचाप्सुरसौदुङ्क्ष्णवंःपुशवोहेतिःपौरुषेयोवधःप्प्रहेति

स्तेभ्योनमोऽअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्मोयश्च

नोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदद्ध्मः॥१५॥अयन्दक्षिणा।विश्वकर्म्मा ॥ १५२

तस्यरथस्वनश्चरथेचित्रश्चसेनानीग्ग्रामुण्यौ ॥ मेनकाचसहज

व्याचाप्सरसौयातुधानाहेतीरक्षा᳘ꣳसिप्रहेतिस्तेभ्योन
मोऽअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्मोयश्चनोद्वेष्टितमे
षाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥ १६ ॥ अयम्पश्चात् ॥ अयम्पश्चाद्विश्वव्यं
चास्तस्यरथप्प्रोतश्चासमरथश्चसेनानीग्ग्रामण्यौ ॥ प्रम्लो
चन्तीचानुम्म्लोचन्तीचाप्सरसौव्याग्घ्राहेतिःसर्प्पाःप्प्रहेति
स्तेभ्योनमोऽअस्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्मोयश्च
नोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥ १७ ॥ अयमुत्तरात् ॥ अयमु

तुरात्त्सुँउयद्द्बूँसुस्त्तस्युताक्क्ष्यॅश्श्चारिष्टुनेमिश्श्चसेनानीग्ग्रामु

णृयौ ॥ व्विश्श्चाचीँचघृताचीँचाप्प्सुरसाुवापोँहेुतिर्व्वातुंप्प्रहेतिु

स्त्तेब्भ्योुनमोंऽअस्त्तुतेनोँवन्तुतेनोँम्मृडयन्तुतेयन्द्विुष्म्मोयश्श्च

नोुद्वेष्टितमेषाुञ्जम्भेदद्ध्मः ॥१८॥ अयमुपरि ॥ अयमुपरूर्य्यर्व्वा

ग्ग्वसुस्त्तस्यसेनुजिच्चंसुषेणश्श्चसेनानीग्ग्रामुण्यौ ॥ उर्व्वशीँचपू

र्व्वचित्तिश्श्चाप्प्सुरसाॅवब्बुस्फूर्ज्जँह्रुतिर्व्विद्युत्त्प्प्रहेतिुस्त्तेब्भ्योुनमोंऽ ॥१५२॥

अस्त्तुतेनोँवन्तुतेनोँम्मृडयन्तुतेयन्द्विुष्म्मोयश्श्चनोुद्वेष्टितमेषाु

ज्रम्भैदद्ध्मः ॥ १९ ॥ [५-४] अग्निर्म्मूर्द्धा । दिवःककु
त्पतिः पृथिव्याऽअयम् ॥ अपाᳬं रेताᳬंसिजिन्वति ॥ २० ॥
अयमग्निः । सहस्रिणोवाजस्यशतिनस्पतिः ॥ मूर्द्धाकवी
रयीणाम् ॥ २१ ॥ त्वामग्ने ॥ त्वामग्नेपुष्करादध्यथर्वानिर
मन्थत ॥ मूर्द्धोविश्वस्यवाघतः ॥ २२ ॥ भुवोयज्ञस्य ॥ भुवोय
ज्ञस्यरजसश्चनेतायत्रानियुद्भिःसचसेशिवाभिः ॥ दिविमूर्द्धा
नन्दधिषेस्वर्षाञ्जिह्वामग्नेचकृषेहव्यवाहम् ॥ २३ ॥ अबोध्य

ग्निः । समिधाजनानाम्प्रतिधेनुमिवायतीमुषासम् ॥ यह्वाऽ
इवप्प्रवयामुज्जिहानाःप्प्रभानवःसिस्रतेनाकमच्छ ॥ २४ ॥
अवोचामकवये ॥ अवोचामकवयेमेध्यायवचोवन्दारुवृषभा
यवृष्णे ॥ गविष्ठिरोनमसास्तोममग्नौदिवीवरुक्ममुरुव्यञ्चम्
मश्रेत् ॥ २५ ॥ अयमिह । प्प्रथमोधायिधातृभिर्होतायजि
ष्ठोऽअध्वरेष्वीड्यः ॥ समप्प्रवानोभृगवोविरुरुचुर्वनेषुचित्रं ॥१५३॥

१ धेनुमिवायतीमुषासम् । अत्र ईम्शब्दात्परस्य उपशब्दस्य कारस्य "उषमहोभिर्नक्तेमी०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११८ सू.) इत्यनेन दीर्घः ।

व्विभ्वंव्विशेविंशे ॥ २६ ॥ जनंस्यगोपाः ॥ जनंस्यगोपाऽअं

जनिष्टजागृंविरग्ग्निःसुदक्क्षंःसुवितायनव्यंसे ॥ घृतप्रंतीको

बृहतादिंवि[1]स्पृशांद्युमद्विभांतिभरतेभ्यःशुचिंः ॥ २७ ॥

त्वामंग्ग्ने ॥ त्वामंग्ग्नेऽअङ्गिंरसोगुहांहितमन्न्वंविन्दञ्छिश्रि

याणंव्वनेंवने ॥ [2]संजांयसेमत्थ्यमांनःसहोंमहत्त्वामांहुःसहंस

---

१ दिविस्पृशाः । अत्र "भाविभ्यः सः षः समानपदे" इत्यनेन प्राप्तस्य षत्वस्य अनुसंतनोतुबृहस्पतिसुतस्यसुसमिद्धायसुसन्दशमभिसत्त्वाऽभिसंविशन्तुसुसस्याऽअतिस्थूलम्मुसलेपत्क्रीसंम्राजानृकनुस्थलाञ्जिसकृथो दिविस्पृशा०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे षत्वनिषेधः । २ सः जायसे । अत्र "व्यञ्जने च" (शु. य. प्रा. ३ अ. १६ सू.) इत्यनेन जायसे परे स इत्यस्य विसर्जनीयस्य लोपे सजायसे इति पदम् ।

स्पुत्रमंङ्गिरः ॥ २८ ॥ सखायःसम् ॥ सखायःसंवः सम्म्य
ञ्चमिषꣳस्तोमंञ्चाग्नये॥ वर्षिष्ठायक्क्षितीनामूर्ज्जोंनप्त्रेसहंस्व
ते॥ २९॥ सꣳसमित् ॥ सꣳसमिद्युंवसेवृषन्नग्नेविश्वान्न्यर्य्य
ऽआ ॥ इडस्पे[1]देसमिंद्ध्यसेसनोव्वसून्न्याभंर ॥ ३० ॥ त्वाग्ग्नि
त्रश्श्रवस्त्तम ॥ त्वाग्ग्निंत्रश्श्रवस्त्तमहवन्तोव्विक्क्षुजन्तवः ॥
शोचिष्केशम्पुरुप्प्रियाग्ग्नेहव्यायव्वोढवे ॥ ३१ ॥ एनावः ॥

[1] इडः पदे इति पदम् । अत्र "आविनिरिडइडाया वसतिर्वैरिचः" (शु. य. प्रा. ३ अ. २३ सू.) इत्यनेन विसर्जनीयस्य ककारपकारपरयोः सकारः-पकारश्च यथायोगं विधीयते । इडस्पदे इति रूपम् ।

एनावोऽअग्निन्नमसोर्ज्जोनपातमाहुवे ॥ प्रियञ्चेतिष्ठमरतिᳫं स्वद्ध्वरंव्विश्वस्यदूतममृतम् ॥ ३२ ॥ व्विश्वस्यदूतम् ॥ व्विश्वस्य दूतममृतंव्विश्वस्यदूतममृतम् ॥ सयोजतेऽअरुषाव्विश्वभोजसा सदुद्द्रवत्स्वाहुतᳫं ॥ ३३ ॥ सदुद्द्रवत् ॥ सदुद्द्रवत्स्वाहुतᳫंसदुद्द्र वत्स्वाहुतᳫं ॥ सुब्ब्रह्मायज्ञःसुशमीव्वसूनान्देवᳫंराधोजनाना म् ॥ ३४ ॥ अग्नेव्वाजस्य ॥ अग्नेव्वाजस्यगोमतऽईशानᳫंसहसो यहो ॥ अस्म्मेधेहिजातवेदोमहिश्रवः ॥ ३५ ॥ सऽइधानः ॥

॥ १५ ॥

॥१५५॥ सऽइधानोव्वसुष्क्कविरग्निरीडेन्न्योगिरा ॥ रेवदस्म्मब्भ्यम्पुर्व्वणी
कदीदिहि ॥ ३६ ॥ क्षपोराजन् ॥ क्षपोराजन्नुतत्क्मनाग्ग्नेव्वस्त्तो
रुतोषसः ॥ सतिग्ग्मजम्भरक्क्षसोदहप्प्रति ॥ ३७ ॥ भद्रोनः ॥
भद्द्रोनोऽअग्ग्निराहुतोभद्द्रारातिः सुभगभद्द्रोऽअध्वरः ॥ भद्राऽ
उतप्प्रशस्त्तयः ॥ ३८ ॥ भद्राऽउत । प्प्रशस्त्तयोभद्द्रम्मनः
कृणुष्ष्ववृत्त्रतूर्य्ये ॥ येनासमत्त्सुसासहः ॥ ३९ ॥ येनासम ॥१५५॥

---

१ वसुष्कविः इति। "कविष्करस्कृधिषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३२ सू.) इत्यनेन कविः करत् कृधिः एतेषु परेषु विसर्जनीयस्य सकारः षकारश्च भवति। तेनात्र कविः परे पूर्वविसर्जनीयस्य षकारे कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम्।

रसुं । सासहोवंस्त्थिरातंनुहि भूरिशर्द्धंताम् ॥ व्वनेमातेऽअभि
ष्टिभिंः ॥ ४० ॥ अग्निन्तम् ॥ अग्निन्तम्मंन्न्येयोव्वसुरस्त्तँ
ऽयँऽयन्तिधेनवंः ॥ अस्त्तमर्व्वन्तऽआशवोस्त्तन्नित्त्यासोव्वा
जिनऽइषꣳस्तोतृब्भ्यऽआभंर ॥ ४१ ॥ सोऽअग्निः ॥ सो[1]ऽ
अग्निर्य्योव्वसुर्गृणेसँऽयमायन्तिधेनवंः ॥ समर्व्वन्तोरघु
द्द्रुवंःसꣳसुंजातासंःसूरयऽइषꣳस्तोतृब्भ्यऽआभंर ॥ ४२ ॥
उभेसुं[2]श्चन्द्र । सर्प्पिषोदर्व्वीश्श्रीणीषऽआसनिं ॥ उतोनऽउत्त्पु

---

१ सोऽअग्निः । अत्र "व्यञ्जने" च (शु. य. प्रा. ३ अ. १७ सू.) इति सूत्रे व्यञ्जने परे एव विसर्गस्य लोपविधानान्न लोपस्ततो विसर्गस्य रुत्वे

पूर्व्याऽउक्थेषुंशवसस्पतऽइषꣳस्तोतृभ्यऽआभर ॥ ४३ ॥
अग्नेतम् ॥ अग्नेतमद्याश्वन्नस्तोमैःक्रतुन्नभद्रꣳहृदिस्पृ
शम् ॥ ऋध्यामांतऽओहैः ॥ ४४ ॥ अधाहि ॥ अधा
ह्यग्नेक्रतोर्भद्रस्यदक्षस्यसाधोः ॥ रथीऽर्ऋतस्यबृहतो
बभूथ ॥ ४५ ॥ एभिर्न्नः ॥ एभिर्न्नोऽअर्कैर्भवानोऽअर्वा
ङ्स्वर्णज्योतिः ॥ अग्नेविश्वेभिꣳसुमनाऽअनीकैः ॥ ४६ ॥

ओत्वे सोऽश्वग्निः इति पदम् । २ सुश्चन्द्रः । अत्र "चन्द्रेसु शकारेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५४ सू.) इत्यनेन चन्द्रशब्दे परे सुशब्दः शकारेण ऽयवधीयते । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च" स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन चकारस्य द्वित्वम् ।

अग्निꣳहोतारम् ॥ अग्निꣳहोतारम्मन्न्येदास्वन्तंवसुꣳसूनुꣳ
सहसोजातवेदसंविप्रन्नजातवेदसम् ॥ यऽऊर्द्ध्वयास्वद्ध्वरोदेवो
देवाच्याकृपा ॥ घृतस्यविभ्राष्टिमनुवष्टिशोचिषाजुह्वानस्य
सर्प्पिषः ॥ ४७ ॥ अग्नेत्त्वम् ॥ अग्नेत्त्वन्नोऽअन्तमऽउत
त्राताशिवोभवावरूत्थ्यः ॥ वसुरग्निर्व्वसुश्रवाऽअच्छानक्षि
द्युमत्तमꣳरयिन्दाः ॥ तन्त्वाशोचिष्ठदीदिवःसुम्नायनूनमी
सं. २७ महेसखिभ्यः ॥ ४८ ॥ [२९-५] येनऽऋषयः ॥ येनऽऋषय

स्त्तपसासत्रमायन्निन्धानाऽअग्निᳪस्वराभरन्तः ॥ तस्मिन्न
हन्निदधेनाकेऽअग्निँय्यमाहुर्म्मनवस्त्तीर्ण्णबर्हिषम् ॥ ४९ ॥
तम्पत्नीभिः ॥ तम्पत्नीभिरनुगच्छेमदेवाः पुत्रैर्ब्भ्रातृभिरुत
वाहिरण्ण्यैः ॥ नाकङ्गृब्भ्णानाः सुकृतस्यलोकेतृतीयेपृष्ठेऽअधि
रोचनेदिवः ॥ ५० ॥ आवाचः ॥ आवाचोमद्ध्यमरुहद्भुर
ण्युरयमग्निः सत्त्पतिश्चेकितानः ॥ पृष्ठेपृथिव्व्यानिहितोदवि ॥ १५७ ॥
द्युतदस्प्पदङ्कृणुताँय्येपृतन्न्यवः ॥ ५१ ॥ अयमग्निः ॥

अयमग्निर्व्वीरतमोव्वयोधाःसहस्रियोद्योततामप्प्रयुच्छन्॥ व्वि

भ्राजमानःसरिरस्यमद्ध्यऽउपप्प्रयाहिदिव्व्यानिधाम ॥ ५२॥

सम्प्रच्यवध्वमुप। सम्प्रयाताग्नेपथोदेवयानान्कृणुध्वम्॥ पुनः

कृण्वानापितरायुवानान्वाताᳪसीत्त्वयितन्तुमेतम् ॥ ५३॥

उद्बुध्यस्व॥ उद्बुध्यस्वाग्नेप्प्रतिजागृहित्त्वमिष्टापूर्त्तेसᳬसृजेथा

मयञ्च॥ अस्म्मिन्त्सधस्त्थेऽअद्ध्युत्तरस्म्मिन्विश्श्वेदेवायजमा

नश्चसीदत ॥ ५४॥ येनव्वहसि। सहस्रँय्येनाग्नेसर्व्ववेद

३९७

शु. य. सम् ॥ तेनेमँऽयज्ञन्नोनयस्वर्द्देवेषुगन्तवे ॥ ५५ ॥ अयन्ते ॥ पू. अ.
संहि. अयन्तेयोनिर्ऋत्वियोयतोजातोऽअरोचथाः ॥ तञ्जानन्न ॥ १५ ॥
॥१५८॥ ग्नऽआरोहाथानोवर्द्धयारयिम् ॥ ५६ ॥ [८-६] तपश्च ॥
तपश्चतपस्यश्चशैशिरावृतूऽअग्नेरन्तःश्लेषोसिकल्पेतान्द्या
वापृथिवीकल्पन्तामापऽओषधयःकल्पन्तामग्नयःपृथङ्म
मज्यैष्ठ्यायसव्रताः ॥ येऽअग्नयःसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽ ॥ १५८ ॥
इमे ॥ शैशिरावृतूऽअभिकल्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभिसं

म्भास्यापृथिवीमोर्बन्तरिक्षम् ॥ ६३॥ परमेष्ठीत्त्वां । सादय
तुदिवस्पृष्ठेव्यचंस्वतीम्प्रथंस्वतीन्दिवँयच्छादिवन्द८ंहदिव
म्माहि८ंसीः ॥ विश्वस्म्मैप्राणायांपानायंव्यानायोदानायं
प्रतिष्ठायैचरित्रांय ॥ सूर्य्यस्त्वाभिपांतुमह्यास्वस्त्ययाच्छर्दि
षाशन्तमेनतयादेवतंयाङ्गिरस्वद्धुवेसीदतम् ॥ ६४ ॥ सहस्रं
स्यप्प्रमासि । सहस्रंस्यप्प्रतिमासिसहस्रंस्योन्न्मासिसाहस्रोसि
सहस्रांयत्त्वा ॥ ६५ ॥ [९-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां

॥१६०॥ पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाक-
सूत्रम् ॥ नमस्तेषोडश, हिरण्यबाहव, ऽउष्णीषिणे, तक्षभ्यो, ॥ १६ ॥
ज्येष्ठायपञ्चका:, स्तुत्यायचतस्रः, शंभवायैका, पार्य्यायपञ्च,
द्रापेऽअंधसोविꣳशति, र्नवषट्षष्टिः [अ. १६ मं. ६६ अनु.
९] ॥ हरिः ॐ ॥ नमस्ते ॥ नमस्ते[1]रुद्र मुन्यवऽउतोतऽइषवेन
मः ॥ बाहुभ्यामुततेनमः ॥ १ ॥ यातें । रुद्रशिवातनूरघो ॥ १६० ।

१ नमस्ते । इत्यत्र "तथयोः सम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८ सू.) इत्यने मकारोत्तरवर्तिनो विसर्जनीयस्य तकारे परे सकारे कृते नमस्ते इति सिद्ध्यति ।

रापांपकाशिनी ॥ तयांनस्तन्वाशन्तमयागिरिंशन्ताभिचाक
शीहि ॥ २ ॥ यामिषुम् ॥ यामिषुंगिरिशन्तहस्तेबिभर्ष्यस्तवे ॥
शिवाङ्गिरित्रताङ्कुरुमाहिꣳसीःपुरुषञ्जगत् ॥ ३ ॥ शिवेनव
चसा । त्वागिरिशाच्छावदामसि ॥ यथानःसर्वमिज्जगदय
क्ष्मꣳसुमनाऽअसत् ॥ ४ ॥ अद्ध्यवोचत् ॥ अद्ध्यवोचदधिव
क्ताप्प्रथमोदैव्योभिषक् ॥ अहीꣲश्चसर्वाञ्जम्भयन्त्सर्वाश्चयातु

१ अहीन् च । इत्यत्र "चच्छयोः शम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १३५ सू.) इत्यनेन नकारस्य चछयोः परयोः शकारं विधीयते उपधायामनुनासिकमपि । तथा अहीꣲश्च इति कृते "ऊष्मान्तस्थास्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यने चकारस्य द्वित्वम् ।

॥१६१॥ धान्न्योधराचीᳪंपरासुव ॥ ५ ॥ असौयः ॥ असौयस्त्ताम्म्रोऽ
अंरुणऽउतबब्भ्रुःसुमङ्गलः ॥ येचैनᳪंरुद्द्राऽअभितोदिक्क्षु[1]
श्श्रिताःसंहस्स्रशोवैषाᳪंहेडऽईमहे ॥ ६ ॥ असौयः ॥ असौयो
वसर्प्पतिनीलंग्ग्रीवोव्विलोहितᳪं ॥ उतैनंङ्गोपाऽअंदृश्श्रन्नदृंश्श्र
न्नुदहार्य्युᳪंसदृष्टोमृंडयातिनᳪं ॥ ७ ॥ नमोस्त्तु ॥ नमोस्त्तु
नीलंग्ग्रीवायसहस्स्राक्क्षायमीढुषे ॥ अथोयेऽअंस्स्यसत्त्वानोहन्ते ॥ १६१ ॥

---

१ दिक्षुश्श्रिताः । अत्र दिक्षु इति पदम् । "करेफाभ्याञ्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५८ सू.) इत्यनेन करेफाभ्यां सरस्य षकारस्य षत्वं विधीयते । तेनात्र सकारस्य षत्वे कषसंयोगे क्षः इति क्षत्वे रूपम् । "स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन शकारस्य द्वित्वम् ।

भ्योँकरन्नमंः ॥ ८ ॥ प्रमुंञ्च ॥ प्रमुंञ्चधन्वंनस्त्वमुभयो
रात्न्योँर्ज्याम् ॥ याश्चंतेहस्तऽइषंवः परातांभगवोवप ॥ ९ ॥
विज्यन्धनुंःकपर्दिनोविशंल्योबाणंवाँ२॥ऽउत ॥ अनेश
न्नस्ययाऽइषंवऽआभुरंस्यनिषङ्गधिः ॥ १० ॥ यातें । हेति
र्म्मीढुष्टमहस्तेंबभूवंतेधनुंः ॥ तयास्म्मान्विश्वतस्त्वमंय
क्ष्मयापरिंभुज ॥ ११ ॥ परिंते ॥ परिंतेधन्वंनोहेतिरस्म्मा
न्वृंणक्तुविश्वतंः ॥ अथोयऽइंषुधिस्तवारेऽअस्म्मन्निधेंहि

तम् ॥ १२ ॥ अवतत्यधनुं÷ ॥ अवतत्यधनुष्ट्वꣳसहस्राक्षश
तेषुधे ॥ निशीर्य्यशल्यानाम्मुखाँशिवोनं÷सुमनाभव ॥ १३ ॥
नमस्ते ॥ नमस्तऽआयुधायानाततायधृष्णवे ॥ उभा
भ्यामुततेनमोबाहुभ्यान्तवधन्वने ॥ १४ ॥ मानं÷ ॥
मानोमहान्तमुतमानोऽअर्भकम्मानऽउक्षन्तमुतमानऽउ
क्षितम् ॥ मानोवधीःपितरम्मोतमातरम्मानं÷प्रियास्तन्वो
रुद्ररीरिषः ॥ १५ ॥ मानस्तोके । तनयेमानऽआयुषिमानो

गोषुमानोऽअश्वेषुरीरिषः ॥ मानोवीरान्नुद्र भामिनोवधीर्ह

विष्मन्तुःसदुमित्वाहवामहे ॥ १६ ॥ [१६-१] शतम्

॥ ८०० ॥ नमोहिरण्यबाहवे ॥ सेनान्येदिशाञ्चपतयेनमो

नमोवृक्षेभ्योहरिकेशेभ्यःपशूनाम्पतयेनमोनमः शष्पिञ्ज

रायुत्विषीमतेपथीनाम्पतयेनमोनमोहरिकेशायोपवीतिनेपु

ष्टानाम्पतयेनमोनमोबभ्लुशाय ॥ १७ ॥ नमोबभ्लु

शाय । व्याधिनेन्नानाम्पतयेनमोनमोभवस्यहेत्यैजगताम्पत

१ त्विषिमते । अत्र शृणुतत्विषिप्रजिभवतपिबेतस्सतिष्ठरक्षा मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे परे एने दीर्घा भवन्ति ।

सं. २८

येनमोनमोरुद्रायातताायिनेक्षेत्राणाम्पतयेनमोनमः सूताया
हंन्त्यैवनानाम्पतयेनमोनमोरोहिताय ॥ १८ ॥ नमोरोहि
ताय । स्त्थपतयेवृक्षाणाम्पतयेनमोनमोभुवन्तयेवारिवस्कृ
तायौषधीनाम्पतयेनमोनमोमन्त्रिणेवाणिजायकक्षाणाम्पत
येनमोनमऽउच्चैर्घोषायाक्रन्दयतेपत्तीनाम्पतयेनमोनमः
कृत्स्नायतया ॥ १९ ॥ नमः कृत्स्नायतया । धावतेसत्त्व ॥ १६३ ।
नाम्पतयेनमोनमःसहमानायनिव्याधिनऽआव्याधिनीनाम्प

तंयेनमोनमोंनिषङ्गिणेंककुभायंस्त्तेनानाम्पतंयेनमोनमोंनि
चेरवेंपरिचुरायारंण्ण्यानाम्पतंयेनमोनमोवञ्चंते ॥ २० ॥ नमो
वञ्चंते । परिवञ्चंतेस्त्तायूनाम्पतंयेनमोनमोंनिषङ्गिणंऽइषुधि
मतेतस्क्कंराणाम्पतंयेनमोनमंः सृकायिभ्योजिघांᳫंसद्भ्यो
मुष्णताम्पतंयेनमोनमोंसिमद्भ्योनक्क्तञ्चरंद्भ्योविकृन्ता
नाम्पतंयेनमंः ॥ २१ ॥ [५-२] नमंऽउष्णीषि
णें । गिरिचुरायंकुलुञ्चानाम्पतंयेनमोनमंऽइषुमद्भ्योधन्वा

यिभ्यश्च वो नमो नम ऽआतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो
नमो नम ऽआयच्छद्भ्योऽस्यद्भ्यश्च वो नमो नमो विसृजद्
भ्यः ॥ २२ ॥ नमो विसृजद्भ्यो । विध्यद्भ्यश्च वो
नमो नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो नमः शयानेभ्य
ऽआसीनेभ्यश्च वो नमो नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमो
नमः सभाभ्यः ॥ २३ ॥ नमः सभाभ्यः । सभापति
भ्यश्च वो नमो नमोश्वेभ्योश्वपतिभ्यश्च वो नमो नम ऽआव्या

धिनीभ्योविविध्यन्तीभ्यश्चवोनमोनमऽउगणाभ्यस्तृꣳह
तीभ्यश्चवोनमोनमोगणेभ्यः ॥ २४ ॥ नमोगणेभ्यो ।
गणपतिभ्यश्चवोनमोनमोव्रातेभ्योव्रातपतिभ्यश्चवोनमोन
मोगृत्सेभ्योगृत्सपतिभ्यश्चवोनमोनमोविरूपेभ्योविश्वरू
पेभ्यश्चवोनमोनमꣳसेनाभ्यꣳ ॥ २५ ॥ नमꣳसेनाभ्यꣳ ।
सेनानिभ्यश्चवोनमोनमो रथिभ्योऽअरथेभ्यश्चवोनमोन
मःक्षत्तृभ्यःसङ्ग्रहीतृभ्यश्चवोनमोनमोमहद्भ्योऽअर्भके

भ्य॑श्चवो॒नम॑ः ॥ २६ ॥ [५-३] नम॒स्तक्ष॑भ्यो ।

॥१६५॥ रथका॒रेभ्य॑श्चवो॒नमो॒नम॒ःकुला॑लेभ्यःक॒र्मारे॑भ्यश्चवो॒नमो॒

नमो॑निषा॒देभ्य॑ःपु॒ञ्जिष्ठे॑भ्यश्चवो॒नमो॒नम॑ःश्व॒निभ्यो॑मृग॒यु

भ्य॑श्चवो॒नमो॒नम॒ःश्वभ्य॑ः ॥ २७ ॥ नम॒ःश्वभ्य॒ः ।

श्वप॑तिभ्यश्चवो॒नमो॒नमो॑भ॒वाय॑चरु॒द्राय॑च॒नम॑ःश॒र्वाय॑चपशु

प॒त॑येच॒नमो॒नील॑ग्रीवायचशिति॒कण्ठा॑यच॒नम॑ःकप॒र्दिने॑ ॥१६५॥

॥ २८ ॥ नम॑ःकप॒र्दिने॑ । च॒व्यु॑प्तकेशायच॒नम॑ःसहस्रा॒

क्षायचशतधन्वनेचनमोगिरिशयायचशिपिविष्टायचनमो
मीढुष्टमायचेषुमतेचनमोह्रस्वाय ॥ २९ ॥ नमोह्रस्वाय ।
चवामनायचनमोबृहतेचवर्षीयसेचनमोवृद्धायचसवृधेचन
मोऽग्र्यायचप्रथमायचनमऽआशवे ॥ ३० ॥ नमऽआ
शवे । चाजिरायचनमःशीघ्र्यायचशीभ्यायचनमऽऊ
र्म्यायचावस्वन्यायचनमोनादेयायचद्वीप्यायच ॥ ३१ ॥
[५-४] नमोज्येष्ठाय । चकनिष्ठायचनमःपूर्वजायचापर

जायंचनमोमद्ध्यमायंचापगल्भायंचनमोजघन्न्यायचबु
द्ध्न्यायचनमꣳसोब्भ्याय ॥ ३२ ॥ नमꣳसोब्भ्याय । चप्प्रति
सर्य्यायचनमोयाम्म्यायचक्षेम्म्यायचनमꣳश्श्लोक्क्यायचा
वसान्न्यायचनमंऽउर्वर्य्यायचखल्ल्यायचनमोवन्न्याय ॥ ३३ ॥
नमोवन्न्याय । चकक्क्ष्यायचनमंः श्रवायंचप्प्रतिश्श्रवायंचन
मंऽआशुषेणायचाशुरथायचनमꣳशूरायचावभेदिनेचनमोबि
ल्मिने ॥ ३४ ॥ नमोबिल्मिने । चकवचिनेचनमोवर्म्मि

णेचवरूथिनेचनमः श्रुतायचश्रुतसेनायचनमोदुन्दुभ्या
यचाहनन्यायचनमोधृष्णवे ॥ ३५ ॥ नमोधृष्णवे । चप्र
मृशायचनमोनिषङ्गिणेचेषुधिमतेचनमस्तीक्ष्णेषवेचायुधिने
चनमः स्वायुधायचसुधन्वनेच ॥ ३६ ॥ [५-५] नमः स्रुत्या
य । चपथ्यायचनमः काट्यायचनीप्यायचनमः कुल्यायच
सरस्यायचनमोनादेयायचवैशन्तायचनमः कूप्याय ॥ ३७ ॥
नमः कूप्याय । चावट्यायचनमोवीध्र्यायचातप्यायचन

मोमेघ्यांयचाविद्युत्त्यायचुनमोवर्ष्यायचावर्ष्यार्यचुनमो

वात्त्यांय ॥ ३८ ॥ नमोवात्त्यांय । चरेष्म्यांयचुनमोवास्त

व्यायचवास्तुपायचुनमःसोमायचरुद्रायचुनमस्ताम्म्रायं

चारुणायचुनमंःशङ्गवे ॥ ३९ ॥ नमंःशङ्गवे । चपशुपत

येचुनमंऽउग्रायंचभीमायंचुनमोंऽग्रेवधायंचदूरेवधायंचुन

मोंहन्त्रेचहनीयसेचुनमोंवृक्षेभ्योहरिकेशेभ्योनमस्ताराय

॥ ४० ॥ [४-६] नमंःशम्भवायं । चमयोभवायंचुनमंःश

ङ्कुरायं च मयस्कुरायं च नमः शिवायं च शिवतंराय च ॥ ४१ ॥

[१-७] नमः पार्यांय चावार्यांय च नमः प्रतरंणाय चोत्तरं

णाय च नमस्तीर्थ्यांय च कूल्यांय च नमः शष्प्यांय च फेन्यांय

च नमः सिकत्याय ॥ ४२ ॥ नमः सिकत्याय च प्रवाह्याय

च नमः किंशिलायं च क्षयणायं च नमः कपर्दिने च पुलस्तये

च नमं इरिण्याय च प्रपथ्याय च नमो व्रज्यांय ॥ ४३ ॥ नमो

व्रज्यांय । च गोष्ठ्यांय च नमस्तल्प्यांय च गेह्यांय च नमो हृद

य्याय च निवेष्प्याय च नमः काट्याय च गह्वरेष्ठाय च नमः शु
ष्क्याय ॥ ४४ ॥ नमः शुष्क्याय च हरित्याय च नमः
पांसव्याय च रजस्याय च नमो लोप्याय चोलप्याय च नमऽ
ऊर्व्याय च सूर्व्याय च नमः पर्ण्णाय ॥ ४५ ॥ नमः पर्ण्णाय ।
च पर्ण्णशदाय च नमऽ उद्गुरमाणाय चाभिघ्नते च नमऽ आखिदते
च प्रखिदते च नमऽ इषुकृद्भ्यो धनुष्कृद्भ्यश्च वो नमो नमो व
ः किरिकेभ्यो देवानां हृदयेभ्यो नमो विचिन्वत्केभ्यो नमो

विक्षिणत्केभ्योनमः आनिहंतेभ्यः ॥ ४६ ॥ [५-८]
द्रापेऽअन्धसः ॥ द्रापेऽअन्धसस्पतेदरिद्रनीललोहित ॥
आसाम्प्रजानामेषाम्पशूनाम्माभेर्म्मारोङ्मोचनः किञ्चनाममत् ॥ ४७ ॥ इमारुद्रायं । तवसेकपर्द्दिनेक्षयद्वीराय्यप्रभरामहेमतीः ॥ यथाशमसद्द्विपदेचतुष्पदेविश्वम्पुष्टङ्गामेऽअस्मिन्ननातुरम् ॥ ४८ ॥ यातें । रुद्राशिवातनूःशिवाविश्वाहाभेषजी ॥ शिवारुतस्यभेषजीतयानोमृड

सं. २९

४११

जीवसे ॥ ४९ ॥ परिंनः ॥ परिंनोरुद्रस्यहेतिर्वृणक्तुपरिंत्त्वेष
स्यंदुर्म्मतिरंघायोः ॥ अवंस्थिरामघवंद्भ्यस्तनुष्वमीढ्वस्तो
कायतनयायमृड ॥ ५० ॥ मीढुष्टमशिवंतम । शिवोनः सुम
नांभव ॥ परमेवृक्षऽआयुंधन्निधायकृत्तिंवसांनऽआचंरपिनांक
म्बिभ्रदांगहि ॥ ५१ ॥ विकिंरिद्रविलोंहित ॥ विकिंरिद्रवि
लोंहितनमंस्तेऽअस्तुभगवः ॥ यास्तेंसहस्रं हेतयोन्यमस्म ॥ १६९ ॥
न्निवंपन्तुताः ॥ ५२ ॥ सहस्रांणिसहस्रशः ॥ सहस्रांणिसह

स्त्वशोबाह्वोस्त्तवंहेतयंः ॥ तासामीशानोभगवःपराचीनामु
खांकृधि ॥ ५३ ॥ असंख्यातासहस्राणि ॥ असंख्याताहस
स्राणियेरुद्राऽअधिभूम्यांम् ॥ तेषांᳪंसहस्रयोजनेवधन्वानि
तन्मसि ॥ ५४ ॥ अस्मिन्महति । अस्मिन्महत्त्यर्णवे
न्तरिक्षेभवाऽअधि ॥ तेषांᳪंसहस्रयोजनेवधन्वानितन्मसि
॥५५॥नीलग्रीवाःशितिकण्ठाः ॥ नीलग्रीवाःशितिकण्ठा
दिवᳪंरुद्राऽउपंश्रिताः ॥ तेषांᳪंसहस्रयोजनेवधन्वानित

न्नमसि ॥ ५६ ॥ नीलंग्ग्रीवाःशितिकण्ठाः । शर्व्वाऽअधः
क्षमाचराः ॥ तेषांᳫंसहस्रयोजनेवधन्न्वानितन्नमसि ॥ ५७ ॥
येवृक्षेषु । शष्प्पिञ्जरानीलंग्ग्रीवाविलोहिताः ॥ तेषांᳫंसहस्र
योजनेवधन्न्वानितन्नमसि ॥ ५८ ॥ येभूतानाम् ॥ येभूताना
मधिपतयोविशिखासः कपर्द्दिनः ॥ तेषांᳫंसहस्रयोजनेवध
न्न्वानितन्नमसि ॥ ५९ ॥ येपथाम् ॥ येपथाम्पथिरक्षयऽऐलबृदाऽ
आयुर्य्युधः ॥ तेषांᳫंसहस्रयोजनेवधन्न्वानितन्नमसि ॥ ६० ॥

॥१७०॥

येतीर्त्थानि । प्प्रचरन्तिसृकाहस्तानिषङ्गिणः ॥ तेषाᳪंसह

स्रयोजनेवधन्वानितन्मसि ॥ ६१ ॥ येन्नेषु । व्विविध्यन्तिपा

त्रेषुपिबतोजनान् ॥ तेषाᳪंसहस्रयोजनेवधन्वानितन्मसि

॥ ६२ ॥ यऽएतावन्तश्च ॥ यऽएतावन्तश्चभूयाᳪंसश्चदिशो

रुद्राव्वितस्थिरे॥तेषाᳪंसहस्रयोजनेवधन्वानितन्मसि॥६३॥

नमोस्तु । रुद्रेब्भ्योयेदिवियेषांव्वर्षमिषवः ॥ तेब्भ्योदशप्प्रा

चीर्दशदक्षिणादशप्प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्द्ध्वाः ॥ तेब्भ्योन

॥१७१॥ मोँऽअस्तुतेनोँवन्तुतेनोँमृडयन्तुतेयन्द्विष्मोयश्चनोद्वेष्टितमे ॥ १६ ।
षाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥६४॥ नमोँस्तु । रुद्रेभ्योयेन्तरिक्षेयेषां
व्वातऽइषवः ॥ तेभ्योदशप्प्राचीर्द्दशंदक्षिणादशप्प्रतीचीर्द्दशो
दीचीर्द्दशोर्द्ध्वाः ॥ तेभ्योनमोँऽअस्तुतेनोँवन्तुतेनोँमृडयन्तुते
यन्द्विष्मोयश्चनोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥६५॥ नमोँस्तु ।
रुद्रेभ्योयेपृथिव्याँय्येषामन्नमिषवः ॥ तेभ्योदशप्प्राचीर्द्दशं ॥१७१॥
दक्षिणादशप्प्रतीचीर्द्दशोदीचीर्द्दशोर्द्ध्वाः॥तेभ्योनमोँऽअस्तु

तेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्चनोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेद
द्ध्मः॥६६॥[२०-९]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांषोडशोऽ
ध्यायः ॥ १६ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥
अश्मन्नूर्ज्जंदश, नमस्तेपञ्चा, स्त्रिस्तिग्मेनननव, चक्षुषःपिताष्टा,
वाशुःशिशानःसप्तदशो, देनंकमध्वमाग्निनापञ्चदशकौ, शुक्र
ज्योतिश्चसप्त, मꣳस्तनंत्रयोदश, नवैकोनशतं [मं. ९९
अ. १७ अनु. ९] ॥ हरिःॐ ॥ अश्म्मन्नूर्ज्जम् ॥ अश्म्मन्नू

ऊर्ज्जम्पर्व्वतेशिश्रियाणामद्भ्यऽओषधीभ्योव्वनस्प्पतिभ्योऽ अधिसम्भृतम्पयः ॥ तान्नऽइषमूर्ज्जन्धत्तमरुतःसꣳरराणाऽ अश्मँस्तेक्षुन्मयितऽऊर्ग्यन्द्विष्मस्तन्तेशुगृच्छतु ॥ १ ॥

इमामे । ऽअग्नऽइष्टकाधेनवःसन्त्वेकाचदशचदशचशतञ्च शतञ्चसहस्रञ्चसहस्रञ्चायुतञ्चायुतञ्चनियुतञ्चनियुतञ्चप्रयुत ञ्चार्बुदञ्चन्यर्बुदञ्चसमुद्रश्चमध्यञ्चान्तश्चपरार्द्धश्चैतामेऽअग्नऽ इष्टकाधेनवःसन्त्वमुत्रामुष्मिँल्लोके ॥२॥

ऋतवस्स्थ । ऽऋता

वृधंऽऋतुष्ठास्त्थंऽऋतावृधं॑ः ॥ घृतश्चुतौमधुश्चुतौविराजोनामं
कामदुघाऽअक्क्षीयमाणाः ॥३॥ समुद्रस्यंत्त्वा॥समुद्रस्यत्त्वाव
कयाग्नेपरिंव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्म्मब्भ्यंꣳशिवोभंव ॥४॥
हिमस्यंत्त्वा । जरायुणाग्नेपरिंव्ययामसि॥ पावकोऽअस्म्म
ब्भ्यंꣳशिवोभंव ॥५॥ उपज्ज्मन् ॥ उपज्ज्मन्नुपंवेतसेवंतरनदी
ष्ष्वा ॥ अग्नेपित्तमपामंसिमण्डूकिताभिरागंहिसेमन्नोयज्ञ
म्पांवकवंर्णꣳशिवङ्कंधि॥६॥ अपामिदम्॥ अपामिदन्न्ययंनꣳ

शु. य. संहि. समुद्रस्यंनिवेशंनम् ॥ अन्याँस्तेऽअस्मत्तंपन्तुहेतयंः पाव पू. अ.
कोऽअस्मभ्यंꣳशिवोभंव ॥ ७ ॥ अग्नेपावक । रोचिषा ॥ १७ ।
॥१७३॥ मन्द्रयांदेवजिह्वया ॥ आदेवान्वंक्षियक्षिच ॥ ८ ॥ सनंः
पावकदीदिवोग्नेदेवाँ २॥ इहावंह ॥ उपंयज्ञꣳहविश्चंनः
॥ ९ ॥ पावकयायसः ॥ पावकयायश्चितयंन्त्याकृपाक्षामंन्रु
रुचऽउषसोनभानुना ॥ तूर्वन्नयामन्नेतंशस्यनूरणऽआयोघृणे ॥१७३।
नततृषाणोऽअजरंः ॥ १० ॥ [१०-१] नमंस्ते ॥ नमं

४२८

स्त्तेहरंसेशोचिषेनमंस्त्तेऽअस्त्त्वर्च्चिषे ॥ अन्न्याँस्त्तेऽअस्म्मत्त्त
पन्तुहेतयंः पावकोऽअस्म्मब्भ्यंᳬशिवोभंव ॥ ११ ॥ नृषदे
व्वेट् ॥ नृषदेव्वेडप्प्सुषदेव्वेड्वर्हिषदेव्वेड्वनसदेव्वेट्स्स्वर्व्विदेव्वेट् ॥ १२ ॥
येदेवाः ॥ येदेवादेवानाँय्यज्ञियांयज्ञियांनाᳯसंवत्त्सरीणमु
पंभागमासंते ॥ अहुतादोंहविषोंयज्ञेऽअस्म्मिन्त्स्वयम्पिबन्तु
मधुंनोघृतस्यं ॥ १३ ॥ येदेवाः ॥ येदेवादेवेष्ष्वधिदेवत्त्व
मायन्न्येब्ब्रह्मणंःपुरऽएतारोंऽअस्य ॥ येब्भ्योनऽऋतेपवंतेधाम

किञ्चननतेदिवोनपृथिव्याऽअधिस्नुपुं ॥ १४ ॥ प्राणदाऽअं
पानदाः ॥ प्राणदाऽअंपानदाव्यानदावर्च्चोदावरिवोदाः ॥
अन्याँस्तेऽअस्मत्तंपन्तुहेतयंः पावकोऽअस्मभ्यंᳬशिवो
भंव ॥ १५ ॥ [५-२] अग्निस्तिग्मेनं । शोचिषायासद्वि
श्वन्न्युत्रिणम् ॥ अग्निर्नोवनतेरयिम् ॥ १६ ॥ सऽइमा ।
विश्वाभुवनानिजुह्वदृषिर्होतान्न्यसीदत्पितानंः ॥ सऽआशि

१ अग्निस्तिग्मेन । अत्र विसर्गस्य सत्वे कृते "वायुरग्निरग्नेरेकाक्षरे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७७ सू.) इत्यनेन अग्निशब्दात्परस्य सस्य षत्वं न । अग्नेः परस्य तिग्मशब्दस्य एकाक्षराभावात् ।

षाद्द्रविणमिच्छमानः प्प्रथमच्छदवराँ२॥ऽआविवेश ॥ १७ ॥
किꣳस्वित् ॥ किꣳस्विदासीदधिष्ठानमारम्भणङ्कतमत्स्वि
त्कथासीत् ॥ यतोभूमिञ्जनयन्विश्वकर्म्माविद्यामौर्णोन्म
हिनाविश्वचक्षाः ॥ १८ ॥ विश्वतश्चक्षुरुत । विश्वतोमुखो
विश्वतोबाहुरुतविश्वतस्प्पात् ॥ सम्बाहुभ्यान्धमतिसम्पत
त्रैर्द्यावाभूमीजनयन्देवऽएकः ॥ १९ ॥ किꣳस्वित् ॥ किꣳ
मं. ३० स्विद्वनङ्कऽउसवृक्षऽआसयतोद्यावापृथिवीनिष्टतक्षुः ॥ मनी

षिणोमनंसापृच्छतेदुतद्यदुध्यातिष्ठुद्भुवंनानिधारयंन् ॥ २० ॥ ॥ १७ ॥
॥१७५॥ यातें ॥ यातेधामांनिपरमाणियावमायामंद्धयुमाव्विश्वकर्म्मन्नु
तेमा ॥ शिक्क्षासखिंब्भ्योहुविषिंस्वधावःस्वयँयँजस्वतुन्वंव्वृ
धानः ॥ २१ ॥ व्विश्वंकर्म्मन्हुविषा । व्वावृधानःस्वयँयँजस्व
पृथिवीमुतद्याम् ॥ मुह्यंन्त्वन्न्येऽअभितंःसपत्काऽइहास्म्मा
कंम्मघवांसुरिरंस्तु ॥ २२ ॥ व्वाचस्प्पातिम् ॥ व्वाचस्प्पतिंव्वि ॥ १७५ ॥
श्वकंम्माणमुतयेंमनोजुवंव्वाजेंऽअद्याहुवेम ॥ सनोव्विश्वांनि

हर्वनानिजोषद्विश्वशम्भूरवसेसाधुकर्म्मा ॥ २३ ॥ व्विश्वक
र्म्मन्हविषा ॥ व्विश्वकर्म्मन्हविषाव्वर्द्धनेनत्रातारमिन्द्रमकृणो
रवद्ध्यम् ॥ तस्मैव्विशःसमनमन्तपूर्व्वीरयमुग्ग्रोव्विहव्योय
थासत् ॥२४॥ [९-३] चक्षुषःपिता । मनसाहिधीरोघृ
तमेनेऽअजनन्नम्नमाने ॥ यदेदन्ताऽअदद्दहन्तपूर्व्वऽआदि
द्यावापृथिवीऽअप्प्रथेताम् ॥ २५ ॥ व्विश्वकर्म्माव्विमनाः ॥ व्वि
श्वकर्म्माव्विमनाऽआद्विहायाधाताविधातापरमोतसन्दृक् ॥
४३३

तेषांमिष्टानिसमिषामंदन्तियत्रां[1]सप्तऽऋषीन्पुरऽएकमाहुः
॥ २६ ॥ योनः । पिताजनितायोव्विधाताधामानिव्वेदभुवना
निव्विश्वा ॥ योदेवानान्नामधाऽएकऽएवतꣳसम्प्रश्नम्भुवना
सन्त्यन्या ॥ २७ ॥ तऽआयजन्तद्रविणꣳसमस्माऽऋषयः पू
र्व्वेजरितारोनभूना ॥ असूर्त्तेसूर्त्तेरजसिनिषत्तेयेभूतानिसमकृ
ण्वन्निमानि ॥ २८ ॥ परोदिवा । परऽएनापृथिव्यापरोदेवेभि

---

१ यत्रासप्तऽऋषीन्। अत्र सप्तऋषीन् परे यत्रशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "नरस्सप्तऋषीन्०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२२ सू.) इत्यनेन दीर्घः।

रसुरै[1]र्य्यदस्ति ॥ कथंस्विद्गर्भम्प्रथमन्दध्रऽआपोयत्रदेवाः

समपश्यन्तपूर्व्वे ॥ २९ ॥ तमित् ॥ तमिद्गर्भम्प्रथमन्द

ध्रऽआपोयत्रदेवाःसमगच्छन्तविश्वे ॥ अजस्यनाभावध्येकम

र्प्पितँयस्मिन्विश्वानिभुवनानितस्थुः ॥ ३० ॥ नतम् ॥

नतंव्विदाथयऽइमाजजानान्यद्युष्माकमन्तरम्बभूव ॥ नी

हारेणप्रावृताजल्प्याचासुतृपऽउक्थशासश्चरन्ति ॥ ३१ ॥

---

१ अत्र परं तु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यनेन रकारात्परस्य यकारस्य द्वित्वम् ।

विश्वकंर्म्माहि ॥ विश्वकंर्म्माह्यजंनिष्टदेवऽआदिद्गंन्धर्व्वोऽ

॥१७७॥ अंभवद्द्वितीयं॑ ॥ तृतीयं॑पिताजंनितौषंधीनामुपाङ्गर्भं ॥ १७ ।

व्यदधात्पुरुत्रा ॥ ३२ ॥ [८-४] आशुश्शिशांनं ॥

आशुश्शिशांनोवृषभोनभीमोघंनाघनश्क्षोभंणश्चर्षणीनाम् ॥

सङ्क्रन्दंनोनिमिषऽएंकवीरश्शतꣳसेनांऽअजयत्त्साकमिन्द्रं॑

॥ ३३ ॥ सङ्क्रन्दंनेनानिमिषेणं । जिष्णुनांयुत्कारेणं ॥१७७॥

---

१ "आशुःशिशानः" इत्यत्र "प्रत्ययसवर्णं मुदि शाकटायनः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९ सू.) इत्यनेन मुत्संज्ञकेषु शषसान्यतरवर्णपरेषु विसर्जनीयस्य परसवर्णे शकारे प्राप्ते "अविकारं शाकल्यः शषसेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १० सू.) इत्यनेन परसवर्णो निषिध्यते। एतादृशेष्वन्यस्थलेष्वेवमेव निषेधो ज्ञेयः।

दुश्च्यवनेनंधृष्णुनां ॥ तदिन्द्रैंणजयततत्त्संहद्धँ॒युधोनरऽ

इषुंहस्त्तेनवृष्णणां ॥ ३४ ॥ सऽइषुंहस्त्तैः ॥ सऽइषुंह

स्त्तैःसनिंषाङ्गिभिर्वशीसꣳस्त्रंष्ट्टासयुधऽइन्द्रोंगणेनं ॥ सुहसृष्ट्ट

जित्त्सोंमपाबांहुशर्द्धुंग्ग्रधंन्वाप्प्रतिंहिताभिरस्त्तां ॥ ३५॥ बृहं

स्प्पतेपरिं । दीयारथैनरक्क्षोहामित्र्राँ २॥ऽअपबाधंमानः ॥

प्रभुञ्ज्न्त्सेनांःप्प्रमृणोयुधाजयंन्नस्म्माकंमेध्यवितारथांनाम्

॥ ३६ ॥ बलविज्ञायस्त्थविरः ॥ बलविज्ञायस्त्थाविरःप्प्रवीरः

सहंस्वान्वाजीसहंमानऽउग्रः ॥ [1]अभिवीरोऽ[2]अभिसंत्त्वासहो
जाजैत्रंमिन्द्रुरथमातिष्ठगोवित् ॥ ३७ ॥ गोत्रभिदंङ्गोविदंम् ॥
गोत्रभिदंङ्गोविदुंवज्ज्रंबाहुञ्जयंन्तमज्ज्मंप्प्रमृणन्तमोजंसा ॥
इमꣳसंजाताऽअनुंवीरयद्ध्वमिन्द्रꣳसखायोऽअनुसꣳरंभद्ध्वम्
॥ ३८ ॥ अभिगोत्राणिं ॥ अभिगोत्त्राणिसहंसागाहंमानोदु

---

१ अभिवीरः । अत्र "अश्वरश्मि०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे अभि इत्यस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घेकारे प्राप्ते "अभिविख्येषंवीर०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन वीरपरे अभेर्दीर्घनिषेधः । २ अभिसत्त्वा । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वे प्राप्ते "अनुसन्तनोतुबृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धायसुसन्दृशमभिसत्त्वा" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे षत्वाभावः ।

योव्वीरश्शतमन्न्युरिन्द्रः ॥ दुश्च्यवनश्पृतनाषाडयुद्ध्योस्म्मा
कꣳसेनाऽअवतुप्प्रयुत्त्सु ॥ ३९ ॥ इन्द्रऽआसाम् ॥ इन्द्रऽ
आसान्नेताबृहस्प्पतिर्द्दक्षिणायज्ञश्पुरऽएतुसोमः ॥ देवसेना
नामभिभञ्जतीनाञ्जयन्तीनाम्मरुतोयन्त्वग्ग्रम् ॥ ४० ॥
इन्द्रस्यव्वृष्ण्णः ॥ इन्द्रस्यव्वृष्ण्णोव्वरुणस्यराज्ञऽआदित्त्यानां
म्मरुताꣳशर्द्धऽउग्ग्रम् ॥ महामनसाम्भुवनच्च्यवानाङ्घोषोदे
वानाञ्जयतामुदस्त्थात् ॥ ४१ ॥ उद्धर्षय । मघवन्नायुधा

॥१७९॥ न्युत्त्सत्त्वंनाम्मामकानाम्मनाᳫंसि ॥ उद्वृत्रहन्न्वाजिनांव्वाजि
नान्युद्रथांनाञ्जयंतांय्यन्तुघोषाः ॥ ४२ ॥ अस्म्माकमि
न्द्रः ॥ अस्म्माकमिन्द्रः समृतेषुध्वजेष्ष्वस्म्माकंय्याऽइषव
स्त्ताजंयन्तु ॥ अस्म्माकंव्वीराऽउत्तरेभवन्त्वस्म्माँ२॥ऽउंदेवाऽ
अवताहवेषु ॥ ४३ ॥ अमीषाञ्चित्तम् ॥ अमीषाञ्चित्तम्प्रति
लोभयन्तीगृहाणाङ्गान्यप्प्वेपरेहि ॥ अभिप्प्रेहिनिर्द्दहहृत्सु ॥१७९॥
शोकैरन्धेनामित्रास्तमसासचन्ताम् ॥ ४४ ॥ अवसृष्टापरा ।

पतशरव्येब्रह्मसंशिते ॥ गच्छामित्रान्प्रपद्यस्वमामीषाङ्क
ञ्चनोच्छिषः ॥ ४५ ॥ प्रेत ॥ प्रेताजयतानरऽइन्द्रोवःशर्म्म
यच्छतु ॥ उग्रावःसन्तुबाहवोनाधृष्यायथासथ ॥ ४६ ॥
असौया। सेनामरुतःपरेषामभ्यैतिनऽओजसास्पर्द्धमाना ॥
ताङ्गूहततमसापव्रतेनयथामीऽअन्योऽअन्यन्नजानन् ॥४७॥
यत्रबाणाः। सम्पतन्तिकुमाराविशिखाऽइव ॥ तन्नऽइन्द्रोबृह

१ प्रेताजयतानरः। अत्र जयतशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "धारयामयोजाव" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन नकारे परे दीर्घाकारः।

स्पतिरदितिꣳशर्म्मयच्छतुविश्वाहा[1]शर्म्मयच्छतु॥४८॥ मर्म्मा
णिते॥मर्म्माणितेवर्म्मणाच्छादयामिसोमस्त्वाराजामृतेनानु
वस्ताम्॥ उरोर्वरीयोवरुणस्तेकृणोतुजयन्तन्त्वानुदेवामदन्तु
॥४९॥ [१७-५] उदेनम्॥ उदेनमुत्तरान्नयाग्नेघृतेनाहुत ॥
रायस्पोषेणसꣳसृजप्रजयाचबहुङ्कधि॥५०॥शतम्॥९००॥
इन्द्रेमम् ॥ इन्द्रेमम्प्रतरान्नयसजातानामसद्वशी ॥ समेनंव
र्चसासृजदेवानाम्भागदाऽअसत् ॥ ५१ ॥ यस्यकुर्म्मः ॥

---

१ विश्वाहा। अत्र नरहासिश्रेषु च (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन हा परे विश्वशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः।

॥१८०॥

यस्यंकुम्भोगृहेहविस्त्तमंग्ग्नेवर्द्धयात्त्वम् ॥ तस्म्मैदेवाऽअधिब्र
वन्नयञ्चब्रह्मणस्प्पतिः ॥ ५२ ॥ उदुंत्त्वा ॥ उदुंत्त्वाव्विश्श्वे
देवाऽअग्ग्नेभरंन्तुचित्तिभिः ॥ सनोभवशिवस्त्त्वꣳसुप्प्रतीको
व्विभावसुः ॥ ५३ ॥ पञ्चदिशः ॥ पञ्चदिशोदैवींर्य्यज्ञमंव
न्तुदेवीरपामंतिन्दुर्म्मतिम्बाधमानाः ॥ रायस्प्पोषेयज्ञपंतिमा
भजंन्तीरायस्प्पोषेऽअधियज्ञोऽअस्त्थात् ॥ ५४ ॥ समिद्धेऽअ
ग्ग्नौ॥समिद्धेऽअग्ग्नावधिमामहानऽउक्क्थपंत्त्रऽईड्ड्योगृभीतः॥

तप्तङ्घर्म्मम्परिगृह्यायजन्तोर्ज्जायद्यज्ञमयंजन्तदेवाः ॥ ५५ ॥
॥१८१॥ दैव्यायधर्त्रे । जोष्ट्रेदेवश्रीःश्रीमनाःशतपयाः ॥ परिगृह्यदे ॥ १७ ॥
वायज्ञमायन्देवादेवेभ्योऽअध्वर्य्यन्तोऽअस्थुः ॥ ५६ ॥
वीतꣳहविः । शमितꣳशमितायजध्यैतुरीयोयज्ञोयत्रहव्यमे
ति ॥ ततोवाकाऽआशिषोनोजुषन्ताम् ॥ ५७ ॥ सूर्य्यर
श्मिर्हरिकेशः । पुरस्तात्सविताज्योतिरुदयाँ२॥ऽअजस्रम् ॥ ॥ १८१ ।
तस्यपूषाप्रसवेयातिविद्वान्त्सम्पश्यन्विश्वाभुवनानिगोपाः

॥ ५८ ॥ विमानऽएषः ॥ विमानऽएषादिवोमध्यंऽआस्तऽ
आपप्रिवान्रोदसीऽअन्तरिक्षम्॥सविश्वाचीरभिचष्टेघृताची
रन्तरापूर्वमपरञ्चकेतुम् ॥५९॥ उक्षासंमुद्रः ॥ उक्षासंमु
द्रोऽअरुणःसुपर्णःपूर्वस्ययोनिम्पितुराविवेश ॥ मध्येदिवोनि
हितंपृश्निरश्माविचक्रमेरजंसस्पात्यन्तौ[1] ॥ ६० ॥ इन्द्रं
विश्वाः ॥ इन्द्रंविश्वाऽअवीवृधन्त्समुद्रव्यंचसङ्गिरः ॥ रथी

१ रजसस्पात्यन्तौ इति पदं "अध्वनो रजसो रिपः स्पृशस्पातौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. २८ सू.) इत्यनेन रजसपरस्य विसर्जनीयस्य पाति पदे परे सकारे रूपम् ।

तम॑र्थीनां॒वाजा॑नां॒सत्प॑तिम्पति॑म् ॥ ६१ ॥ देवहूर्य॒ज्ञः ॥
देवहूर्य॒ज्ञऽआ॒चं॑वक्षत्सु॒म्नहूर्य॒ज्ञऽआ॒चं॑वक्षत् ॥ यक्ष॑द॒
ग्निर्दे॒वोदे॒वाँ२॥ऽआ॒चं॑वक्षत् ॥ ६२ ॥ वाज॑स्यमा । प्र॒स॒वऽ
उद्ग्रा॒भेणोद॑ग्रभीत् ॥ अधा॑स॒पत्ना॒निन्द्रो॑मेनि॒ग्रा॒भेणाध॑राँ
२॥ऽअकः ॥ ६३ ॥ उ॒द्ग्रा॒भञ्च । नि॒ग्रा॒भञ्च॒ब्रह्म॑दे॒वाऽअ॑वी
वृधन् ॥ अधा॑स॒पत्ना॒निन्द्रा॒ग्नीमे॑वि॒षूची॒नान्व्य॑स्यताम् ॥ ६४ ॥ ॥१८३॥
[१५-६] क्रमं॑द्ध्वम॒ग्निनां ॥ क्रमं॑द्ध्वम॒ग्निना॒नाक॒मुक्ख्य॑ह॒

हस्तेषुविभ्रतः ॥ दिवस्पृष्ठꣳस्वर्गत्वामिश्राद्देवेभिराद्ध्वम्
॥ ६५ ॥ प्राचीमनु । प्रदिशम्प्रेहिविद्द्वानग्नेरग्नेपुरोऽअग्नि
र्भवेह ॥ विश्वाऽआशादीद्यानोविभाह्यूर्जन्नोधेहिद्विपदेच
तुष्पदे ॥ ६६ ॥ पृथिव्याऽअहम् ॥ पृथिव्याऽअहमुदन्तरि
क्षमारुहमन्तरिक्षाद्दिवमारुहम् ॥ दिवोनाकस्यपृष्ठात्स्व
र्ज्ज्योतिरगामहम् ॥६७॥ स्वर्यन्तः ॥ स्वर्यन्तोनापेक्षन्तऽ
आद्याꣳरोहन्तिरोदसी ॥ यज्ञँयेविश्वतोधारꣳसुविद्वाꣳसो

व्वितेनिरे ॥ ६८ ॥ अग्ग्नेप्प्र ॥ अग्ग्नेप्प्रेहिंप्प्रथमोदेवयताञ्चक्षु
र्देवानांमुतमर्त्यानाम् ॥ इयंक्षमाणाभृगुंभिᳬसजोषाᳬस्वर्य
न्तुयजमानाᳬस्वस्ति ॥ ६९ ॥ नक्तोषासा ॥ नक्तोषासास
मंनसाव्विरूपेधापयेतेशिशुमेकᳬसमीची ॥ द्यावाक्षामारु
क्मोऽअन्तर्व्विभातिदेवाऽअग्ग्निन्धारयन्द्रविणोदाः ॥ ७० ॥
अग्नेसहस्राक्ष । शतमूर्द्धञ्छतन्तेप्प्राणाःसहस्रंव्यानाः ॥
त्वᳬसाहस्रस्यरायऽईशिषेतस्म्मैतेव्विधेमव्वाजायस्वाहा ॥ ७१ ॥

सुपर्णोऽसि । गुरुत्मान्पृष्ठे पृथिव्याः सीद ॥ भासान्तरिक्ष
मापृण ज्योतिषा दिवमुत्तभान तेजसा दिश उद्दृꣳह ॥ ७२ ॥
आजुह्वानः सुप्रतीकः । पुरस्तादग्ने स्वं योनिमासीद साधु
या ॥ अस्मिन्त्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा यजमान
श्च सीदत ॥ ७३ ॥ ताꣳ सवितुः ॥ ताꣳ सवितुर्वरेण्यस्य चि
त्रामाहं वृणे सुमतिं विश्वजन्याम् ॥ यामस्य कण्वो अदुहत्प्र
पीनाꣳ सहस्रधारां पयसा महीं गाम् ॥ ७४ ॥ विधेम ते ।

॥१८४॥ परमेजन्म॑न्नग्नेविधेम॒स्तोमै॑रव॑रेस॒धस्थे॑ ॥ यस्म्माद्योने॑रु॒दा
रि॑था॒[1]यजे॒तम्प्रत्त्वेहु॒वी॑ᳫं॑षिजु॒हु॒रे॒स॒मि॑द्धे ॥ ७५ ॥ प्रेद्धोऽ
अग्ने ॥ प्रेद्धोऽअग्नेदीदिहिपुरोनोजं॑स्रयासू॒र्म्म्या॑यविष्ठ ॥
त्वाᳫं॑शश्व॑न्त॒ऽउप॑यन्ति॒वाजाः॑ ॥ ७६ ॥ अग्ने॒तम् ॥
अग्ने॒तम॒द्याश्व॒न्नस्तोमैः॒क्रतु॒न्नभ॒द्रᳫं हृ॑दि॒स्पृशं॑म् ॥ ऋध्यामा
त॒ऽओहैः॑ ॥ ७७ ॥ चित्तिञ्जुहोमि ॥ चित्तिञ्जु॒हो॒मि॒मन॑सा ॥१८४॥

१ रिथ यजेतम्। इति पदे। अत्र "अथोदारिथ." (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन रिथशब्दस्य यकारे परे दीर्घविधानात् रिथायजेतम्।

घृतेनयथादेवाऽइहागमन्वीतिहोत्राऽऋतावृधः ॥ पत्त्येविश्व
स्यभूमनोजुहोमिविश्वकर्म्मणेविश्वाहादाब्भ्यᳪहविः ॥७८॥
सप्तते । ऽअग्नेसमिधःसप्तजिह्वाःसप्तऽऋषयःसप्तधाम
प्रियाणि ॥ सप्तहोत्राःसप्तधात्वायजन्तिसप्तयोनीरापृण
स्वघृतेनस्वाहा ॥ ७९ ॥ [१५-७] शुक्रज्ज्योतिश्च । चित्र
ज्ज्योतिश्चसत्त्यज्ज्योतिश्चज्ज्योतिष्मांश्च ॥ शुक्रश्चऽऋतपा
श्चात्त्यᳪहाः ॥ ८० ॥ ईदृङ्च ॥ ईदृङ्चान्यादृङ्चसदृङ्च

प्प्रतिसदृङ्ङ्[1] ॥ मितश्श्चसम्मितश्श्चसभराः ॥८१॥ ऋतश्श्चसत्त्य
श्श्चध्रुवश्श्चधरुणश्श्च ॥ धर्त्ताचविधर्त्ताचविधारयः ॥ ८२ ॥
ऋतजिच्चसत्त्यजिच्चसेनजिच्चसुषेणश्श्च ॥ अन्तिमित्रश्श्चदूरेऽअ
मित्रश्श्चगणः ॥८३॥ ईदृक्षासऽएतादृक्षासः ॥ ईदृक्षासऽए
तादृक्षासऽऊषुणः सदृक्षासः[2] प्प्रतिसदृक्षासऽएतन ॥ मिता
सश्श्चसम्मितासोनोऽअद्यसभरसोमरुतोयज्ञेऽअस्म्मिन् ॥८४॥

१ प्रतिसदृङ्च अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षकारे प्राप्ते "अनुसन्तनोतु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिद्ध्यते । २ प्रतिसदृक्षासः । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन मूर्धन्यषत्वापत्तौ "अनुसन्तनोतु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषेधे न षत्वम् ।

स्वतवाँश्च । प्रघासीचसान्तपनश्चगृहमेधीच ॥ क्रीडीचशा
कीचौज्जेषी ॥ ८५ ॥ इन्द्रन्दैवीः ॥ इन्द्रन्दैवीर्विशोमरुतो
नुवर्त्मानोभवन्न्यथेन्द्रन्दैवीर्विशोमरुतोनुवर्त्मानोभवन् ॥
एवमिमँय्यजमानन्दैवीश्चविशोमानुषीश्चानुवर्त्मानोभव
न्तु ॥ ८६ ॥ [७-८] इमᳫंस्तनम् ॥ इमᳫंस्तनमूर्ज्जस्व
न्तन्धयापाम्प्रपीनमग्नेसरिरस्यमद्ध्ये ॥ उत्सञ्जुषस्वमधुमन्त
मर्वन्त्समुद्रियसदनमाविशस्व ॥ ८७ ॥ घृतम्मिमिक्षे ।

घृतमंस्ययोनिर्घृतेश्रितोघृतंवंस्यधामं ॥ अनुष्ष्वधमावंहमा
दयंस्वस्वाहांकृतंवृषभवक्षिहव्यम् ॥ ८८ ॥ समुद्रादूर्म्मिः ॥
समुद्रादूर्म्मिर्म्मधुंमाँ२ ॥ ऽउदांरदुपाठंशुनासमंमृतत्त्वमांनट् ॥
घृतस्यनामंगुह्यँय्यदस्तिजिह्वादेवानांमुमृतंस्यनाभिंः ॥ ८९ ॥
व्वयन्नामं ॥ व्वयन्नामप्प्रब्ब्रंवामाघृतस्यास्मिन्न्यज्ञेधांरयामान[1]
मोंभिंः ॥ उपंब्रह्माशृंणवच्छस्यमांनञ्चतुंःशृङ्गोवमीद्गौरऽ ॥१८६॥

१ धारयामानमोभिः। अत्र धारयाम नमोभिः इति पदे। अत्र "धारयाम योजाव" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन धारयाम इत्यादिपदेभ्यः परे नकारे सति पूर्वह्रस्वाकारस्य दीर्घो भवति। तेन धारयामानमोभिः।

एतत् ॥ ९० ॥ चत्वारिशृङ्गा ॥ चत्वारिशृङ्गा[1]त्रयोऽअस्य
पादा[2]द्वेशीर्षेसप्तहस्तासोऽअस्य ॥ त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीति
महोदेवोमर्त्याँ२॥ऽआविवेश ॥ ९१ ॥ त्रिधाहितम् ॥ त्रिधा
हितम्पणिभिर्गुह्यमानङ्गविदेवासोघृतमन्वविन्दन् ॥ इन्द्रऽ
एकꣳसूर्य्यऽएकञ्जजानवेनादेकꣳस्वधयानि[3]ष्ट्टतक्षुः ॥९२॥
एताऽअर्षन्ति ॥ एताऽअर्षन्तिहृद्यात्समुद्राच्छतव्रजारिपुणा

१ चत्वारि शृङ्गाणि इति पदे "निशब्दो बहुलम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन पदान्तीयशृङ्गाणिपदस्य निशब्दस्य लोपः। २ अस्य पादानि इत्यत्रापि "निशब्दो बहुलम्" इत्यनेन पादानिपदस्य निशब्दस्य लोपः। ३ निष्टतक्षुः अत्र "ततक्षौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७१ सू.) इत्यनेन ततक्षूत्तरपदे निरुपसर्गस्य विसर्गस्य षकारे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ष्टुत्वेन जातस्य टकारस्य द्वित्वम्।

शु. य. संहि. नावचक्क्षे॥ घृतस्यधाराऽअभिचाकशीमिहिरण्ण्ययोव्वेतसोम पू. अ.

॥१८७॥ द्ध्यंऽआसाम् ॥ ९३ ॥ सम्म्यक्क्स्रंवन्ति । सरितोनधेनाऽ ॥ १७ ॥

अन्तर्हृदामनंसापूयमानाः ॥ एतेऽअर्षन्त्यूर्म्मयोघृतस्यंमृगाऽ

इवक्क्षिपणोरीषंमाणाः ॥९४॥ सिन्धोरिवप्प्राद्ध्वने । शूघना

सोव्वातंप्प्रमियःपतयन्तियह्वाः ॥ घृतस्यधाराऽअरुषोनव्वाजी

काष्ठाभिन्दन्नूर्म्मिभिःपिन्वंमानः ॥ ९५ ॥ अभिप्प्रंवन्त ॥ ॥ १८७ ॥

अभिप्प्रंवन्तसमंनेवयोषाःकल्याण्ण्यःस्मयंमानासोऽअग्निं

म् ॥ घृतस्यधाराꣳसमिधौनसन्तताजुषाणोहर्[1]य्यतिजातवेदाः ॥ ९६ ॥ कन्न्याऽइवव्वहतुम् ॥ कन्न्याऽइवव्वहतुमेतवाऽउंऽअञ्ज्यञ्ज्ञानाऽअभिचाकशीमि ॥ यत्रसोमꣳसूयतेयत्रयज्ञोघृतस्यधाराऽअभितत्पवन्ते ॥ ९७ ॥ अब्भ्यर्षत । सुष्टुतिङ्गव्यंमाजिमस्म्मासुभद्राद्द्रविणानिधत्त ॥ इमꣳय्यज्ञन्नयतदेवतानोघृतस्यधारामधुमत्पवन्ते ॥ ९८ ॥ धामन्ते ॥ धामन्ते

१ अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. अ. सू.) इत्यनेन यकारस्य द्वित्वम् । यत्र रेफहकारात्परः स्पर्शवर्णस्तत्र तु "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेनैव द्वित्वं भवति । तथैव यत्र रेफहकाराभ्यां परः स्पर्शातिरिक्तवर्णस्तत्र तु "परं तु रेफहकाराभ्याम्" इत्यनेन द्वित्वम् ।

विश्वम्भुवनमधिश्रितमन्तः समुद्रे हृद्यन्तरायुषि ॥ अपामनी
॥१८८॥ केसमिथेयऽआभृतस्तमश्श्यामुमधुमन्तन्तऽऊर्म्मिम् ॥९९॥
[१३-९]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांसप्तदशोऽध्यायः॥१७॥
श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाककसूत्रम् ॥ वाजः, सत्त्य, मूर्द्ध
चतुष्का, अश्म्मा, ऽग्निस्त्रिका, वꣳशुः पञ्चै, काचतस्रो,
वाजायद्वे, वाजस्यन्वष्टा, ऽऋताषाट्त्रयोदशा, ग्निंयुनज्मि ॥१८८॥
सप्त, यदाकूता, द्वात्रिंहत्त्यायदशकौ, त्रयोदशसप्तसप्ततिः ॥

[अ. १८ मं. ७७ अनु. १३] हरिः ॐ ॥ व्वाजंश्च्च[1] । मेप्प्रसव
श्च्चंमेप्प्रयंतिश्च्चमेप्प्रसिंतिश्च्चमेधीतिश्च्चंमेक्क्रतुंश्च्चमेस्वरंश्च्चमेश्श्लो
कंश्च्चमेश्श्रवश्च्चंमेश्श्रुतिंश्च्चमेज्ज्योतिंश्च्चमेस्वश्च्चमेयज्ञेनंकल्प्प
न्ताम् ॥१॥ प्राणश्च्चं । मेपानश्च्चंमेव्यानश्च्चमेसुंश्च्चमेचित्तञ्चंमऽ
आधीतञ्चमेव्वाक्क्चंमेमनंश्च्चमेचक्क्षुंश्च्चमेश्श्रोत्रंञ्चमेदक्क्षंश्च्चमे
बलंञ्चमेयज्ञेनंकल्प्पन्ताम् ॥ २ ॥ ओजंश्च्च । मेसहंश्च्चमऽ

---

१ अत्र वाजश्च्च इत्यत्र जकारोत्तरवर्तिनो विसर्जनीयस्य चकारे परे "चछयोः शम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८ सू.) इत्यनेन शकारे कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन शकारात्परस्य स्पर्शवर्णस्य चकारस्य द्वित्वम् । एवमेतादृशेष्वन्येषु स्थलेषु बोध्यम् ।

आ॒त्माच॑मेत॒नूश्च॑मे॒शर्म्म॑चमे॒वर्म्म॑च॒मेङ्गा॑निच॒मेस्थी॑निच
मे॒परू॑ꣳषिचमे॒शरी॑राणिचम॒ऽआयु॑श्चमेज॒राच॑मेय॒ज्ञेन॑कल्प
न्ताम् ॥ ३ ॥ ज्यैष्ठ्य॑ञ्च । म॒ऽआधि॑पत्त्यञ्चमेम॒न्युश्च॑मे॒भा
म॑श्च॒मेम॑श्च॒मेम्भ॑श्चमेज॒माच॑मेम॒हि॒माच॑मेव॒रि॒माच॑मेप्प्र॒थि॒
माच॑मेव॒र्षि॒माच॑मेद्रा॒घि॒माच॑मेवृ॒द्धञ्च॑मे॒वृद्धि॑श्चमेय॒ज्ञेन॑कल्प
न्ताम् ॥ ४ ॥ [४-१] स॒त्त्यञ्च॑ । मेश्श्र॒द्धाच॑मे॒जग॑च्चमे॒ध ॥१८९॥
न॑ञ्चमे॒विश्व॑ञ्चमे॒मह॑श्चमेक्रीडाच॑मे॒मोद॑श्चमेजा॒तञ्च॑मेजनि॒ष्य

मांणञ्चमेसुक्क्वञ्चमेसुकृतञ्चमेयुज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ ५ ॥ ऋतञ्च ।
मेमृतंञ्चमेयुक्ष्मञ्चमेनांमयच्चमेजीवातुंश्चमेदीर्ग्घायुत्त्वञ्चमेन
मित्रञ्चमेभंयञ्चमेसुखञ्चमेशयंनञ्चमेसूषा श्चमेसुदिनंञ्चमेयुज्ञे
नंकल्पन्ताम् ॥ ६ ॥ यन्ताचं । मेधृत्तांचंमेक्क्षेमंश्चमेधृतिं
श्चमेव्विश्वंञ्चमेमहंश्चमेसंविच्चंमेज्ञात्रंञ्चमेसूश्चमेप्प्रसूश्चमेसीरं
ञ्चमेलयंश्चमेयुज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ ७ ॥ शञ्च । मेमयंश्चमे
प्प्रियञ्चमेनुकामश्चमेकामंश्चमेसौमनसश्चमेभगंश्चमेद्रविंण

श्चमेभद्रञ्चमेश्रेयश्चमेवसीयश्चमेयशश्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम्

॥१९०॥ ॥ ८ ॥ [४-२] ऊर्क्च ॥ ऊर्क्चमेसूनृताचमेपयश्चमेरसश्चमेघृ

तञ्चमेमधुचमेसग्धिश्चमेसपीतिश्चमेकृषिश्चमेवृष्टिश्चमेजैत्रं

ञ्चमऽऔद्भिद्यञ्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ ९ ॥ रयिश्च । मेरा

यश्चमेपुष्टञ्चमेपुष्टिश्चमेविभुचमेप्रभुचमेपूर्णञ्चमेपूर्णतरञ्च

मेकुयवञ्चमेऽक्षितञ्चमेऽन्नञ्चमेऽक्षुच्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ १० ॥ ॥१९०॥

वित्तञ्च । मेवेद्यञ्चमेभूतञ्चमेभविष्यच्चमेसुगञ्चमेसुपत्थ्य

ञ्चमऽऋद्धञ्चंमुऽऋद्धिंश्चमेकॢप्तञ्चंमेकॢप्तिश्चमेमतिश्चंमेसुमति

श्चंमेयुज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ ११ ॥ व्रीहयंश्च । मेयवांश्चमेमा

षांश्चमेतिलांश्चमेमुद्गाश्चंमेखल्वांश्चमेप्प्रियङ्गंवश्चमेणंवश्चमे

श्श्यामाकांश्चमेनीवारांश्चमेगोधूमांश्चमेमसूरांश्चमेयुज्ञेनंक

ल्प्पन्ताम् ॥ १२ ॥ [४-३] अश्म्मांच । मेमृत्तिंकाचमे

गिरयंश्चमेपर्व्वंताश्चमेसिकंताश्चमेव्वनस्प्पतंयश्चमेहिरंण्णयञ्चमे

---

१ नीवाराः । अत्र नि वारहारयोरनवग्रहे (शु. य. प्रा. ३ अ. १०६ सू.) इत्यनेन अवग्रहवर्जिते वारहारयोरन्यतरे परे पूर्वो नीत्युपसर्गो दीर्घो भवति । तेन नीवाराः ।

॥१९१॥ यंश्चमेश्श्यामञ्चमेलोहञ्चमेसीसंञ्चमेत्रपुंचमेयज्ञेनंकल्पन्ता
म् ॥ १३ ॥ अग्निश्चं । मऽआपंश्चमेव्वीरुधंश्चमऽओषंधयश्च ॥ १८ ॥
मेकृष्टपच्याश्चंमेकृष्टपच्याश्चंमेग्ग्राम्म्याश्चंमेपशवंऽआरण्या
श्चंमेव्वित्तञ्चंमेव्वित्तिंश्चमेभूतञ्चंमेभूतिंश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम्
॥ १४ ॥ व्वसुंच । मेव्वसतिंश्चंमेकर्म्मंच ॥ मेशक्तिंश्चमेर्त्थंश्च
मऽएमंश्चमऽइत्याचंमेगतिंश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ १५ ॥ ॥१९१॥
[३-४] अग्निश्चं । मऽइन्द्रंश्चमेसोमंश्चमऽइन्द्रंश्चमेसविता

चंमऽइन्द्रंश्चमेसरंस्वतीचमऽइन्द्रंश्चमेपूषाचंमऽइन्द्रंश्चमेबृह
स्पतिंश्चमऽइन्द्रंश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥१६॥ मित्रश्चं। मऽ
इन्द्रंश्चमेव्वरुंणश्चमऽइन्द्रंश्चमेधाताचंमऽइन्द्रंश्चमेत्त्वष्टांचम
ऽइन्द्रंश्चमेमरुतंश्चमऽइन्द्रंश्चमेव्विश्वेंचमेदेवाऽइन्द्रंश्चमेयज्ञेनं
कल्पन्ताम्॥१७॥ पृथिवीचं। मऽइन्द्रंश्चमेन्तरिंक्षञ्चमऽइन्द्रं
श्चमेद्यौश्चंमऽइन्द्रंश्चमेसमांश्चमऽइन्द्रंश्चमेनक्षंत्राणिचमऽ
इन्द्रंश्चमेदिशंश्चमऽइन्द्रंश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम्॥१८॥ [३-५]

॥१९२॥ अꣳशुश्च । मेरश्मिश्च मेदाभ्यश्च मेधिपतिश्च मऽउपाꣳशुश्च मे
न्तर्यामश्च मऽऐन्द्रवायवश्च मे मैत्रावरुणश्च मऽआश्विनश्च मे
प्प्रतिप्प्रस्थानश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् । १९॥
आग्रयणश्च । मे वैश्वदेवश्च मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च मऽऐन्द्राग्न
श्च मे महावैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे निष्केवल्यश्च मे सावित्र
श्च मे सारस्वतश्च मे पात्नीवतश्च मे हारियोजनश्च मे यज्ञेन कल्प ॥१९२॥
न्ताम् ॥ २० ॥ स्रुचश्च । मे चमसाश्च मे वायव्यानि च मे द्रोण

कलशश्च मे ग्रावाणश्च मेधिषवणे च मे पूतभृच्च मऽआधवनीयश्च
मे वेदिश्च मे बर्हिश्च मेवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे यज्ञेन कल्पन्ता
म् ॥ २१ ॥ अग्निश्च । मे घर्म्मश्च मेर्कश्च मे सूर्य्यश्च मे प्राण
श्च मेश्वमेधश्च मे पृथिवी च मेदितिश्च मे दितिश्च मे द्यौश्च मेङ्गुलयः
शक्वरयो दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २२ ॥ व्रतञ्च । मऽ
ऋतवश्च मे तपश्च मे संवत्सरश्च मेहोरात्रेऽऊर्वष्ठीवे बृहद्रथन्तरे च
मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥२३॥ [५-६] एकाच । मे तिस्रश्च मे ति

स्रश्चंमेपञ्चंचमेपञ्चंचमेसप्तचंमेसप्तचंमेनवंचमेनवंचमऽए
॥१९३॥ कांदशचमऽएकांदशचमेत्रयोंदशचमेत्रयोंदशचमेपञ्चंदशच ॥ १७ ॥
मेपञ्चंदशचमेसप्तदंशचमेसप्तदंशचमेनवंदशचमेनवंदशच
मऽएकंविꣳशतिश्चमऽएकंविꣳशतिश्चमेत्रयोंविꣳशतिश्चमेत्र
योंविꣳशतिश्चमेपञ्चंविꣳशतिश्चमेपञ्चंविꣳशतिश्चमेसप्तविꣳ
शतिश्चमेसप्तविꣳशतिश्चमेनवंविꣳशतिश्चमेनवंविꣳशतिश्च ॥ १९३ ॥
मऽएकंत्रिꣳशच्चमऽएकंत्रिꣳशच्चमेत्रयंस्त्रिꣳशच्चमेयज्ञेनंक

ल्पन्ताम् ॥२४॥ चतस्रश्च । मेष्टौचमेष्टौचमेद्वादशचमेद्वादश
चमेषो[1]डशचमेषोडशचमेविꣳशतिश्चमेविꣳशतिश्चमेचतु
र्विꣳशतिश्चमेचतुर्विꣳशतिश्चमेष्टाविꣳशतिश्चमेष्टाविꣳशति
श्चमेद्वात्रिꣳशच्चमेद्वात्रिꣳशच्चमेषट्त्रिꣳशच्चमेषट्त्रिꣳशच्चमेच
त्वारिꣳशच्चमेचत्वारिꣳशच्चमेचतुश्चत्वारिꣳशच्चमेचतुश्चत्वा
रिꣳशच्चमेष्टाचत्वारिꣳशच्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २५ ॥

---

१ षोडशशब्दे षड् दश इति पदद्वयम् । अत्र षड्दशदन्तयोः संख्यावयोऽर्थयोश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ४७ सू.) इत्यनेन षड्शब्दघटितान्त्यवर्णस्य डकारस्य सोपधे ओकारे षो इति कृते ततः परस्य संख्यावाचिनो दशशब्दस्य दकारस्य मूर्द्धन्ये क्रमेण डकारे च कृते षोडश इति ॥

त्र्यविश्च मे त्र्युवी च मे दित्यवाट् च मे दित्यौही च मे पञ्चाविश्च मे प
ञ्चावी च मे त्रिवत्सश्च मे त्रिवत्सा च मे तुर्यवाट् च मे तुर्यौही च मे
यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २६ ॥ पष्ठवाट् च ॥ पष्ठवाट् च मे पष्ठौही च मऽ
उक्षा च मे वशा च मऽऋषभश्च मे वेहच्च मेऽनड्वाँश्च मे धेनुश्च मे यज्ञे
न कल्पन्ताम् ॥२७॥ [४-७] वाजाय स्वाहा । प्रसवाय स्वाहा
पिजाय स्वाहा क्रतवे स्वाहा वसवे स्वाहाऽहर्पतये स्वाहाह्ने मुग्धा
य स्वाहा मुग्धाय वैनꣳशिनाय स्वाहा विनꣳशिनऽआन्त्यायना
४७०

यस्वाहान्त्यायभौवनायस्वाहाभुवनस्यपतयेस्वाहाधिपतये
स्वाहाप्प्रजापतयेस्वाहा ॥ इयन्तेराण्णिमत्त्रायंयन्तासियमनऽ
ऊर्ज्जेत्त्वावृष्टयैत्त्वाप्प्रजानान्त्वाधिपत्त्याय ॥ २८ ॥ आयुर्य्य
ज्ञेनं । कल्प्पताम्प्राणोयज्ञेनंकल्प्पताञ्चक्षुर्य्यज्ञेनंकल्प्पताꣳ
श्रोत्त्रँय्यज्ञेनंकल्प्पतांव्वाग्ग्यज्ञेनंकल्प्पताम्मनोयज्ञेनंकल्प्पता
मात्त्मायज्ञेनंकल्प्पताम्ब्रह्मायज्ञेनंकल्प्पताञ्ज्योतिर्य्यज्ञेनंक
ल्प्पताꣳस्वर्य्यज्ञेनंकल्प्पताम्पृष्ठँय्यज्ञेनंकल्प्पताँय्यज्ञोयज्ञेनं

कल्पताम् ॥ स्तोमश्च्यजुश्च्ऽऋक्चसामंचबृहच्चंरथन्तरञ्चं ॥
॥१९५॥ स्वंर्द्देवाऽअगन्मामृताऽअभूमप्प्रजापतेः प्प्रजाऽअंभूमव्वेट्स्वा ॥ १८ ।
हां ॥२९॥ [२-८] व्वाजंस्यनु । प्प्रंसवेमातरम्महीमदितिन्नामव्व
चंसाकरामहे ॥ यस्यामिदंव्विश्श्वम्भुवंनमाविवेशतस्यांन्नोदेवः
संवितांधर्म्मसाविषत् ॥ ३० ॥ व्विश्श्वेऽअद्य । मरुतोव्विश्श्वंऽऊ
तीव्विश्श्वेभवन्त्वग्ग्नयःसमिद्धाः ॥ व्विश्श्वेनोदेवाऽअवसागंमन्तु ॥१९॥
व्विश्श्वंमस्तुद्द्रविंणंव्वाजोंऽअस्मे ॥ ३१ ॥ व्वाजोनः । सप्तप्प्र

दिशश्चतंस्त्रोवापरावतं॑ः ॥ व्वाजोनोव्विश्वैर्द्देवैर्द्धनसाताविहावं तु ॥ ३२ ॥ व्वाजोनꣳ ॥ व्वाजोनोऽअद्यप्प्रसुवातिदानंव्वाजो देवाँ२॥ऽऋतुभिः कल्प्पयाति ॥ व्वाजोहिमासर्व्ववीरञ्जजान व्विश्वाऽआशाव्वाजंपतिर्ज्जयेयम् ॥ ३३ ॥ व्वाजः पुरस्त्तात् ॥ व्वाजः पुरस्त्तांदुतमंद्ध्यतोनोव्वाजोदेवान्हविषांव्वर्द्धयाति॥ व्वाजोहिमासर्व्ववीरञ्चकारसर्व्वाऽआशाव्वाजंपतिर्ब्भवेयम् ॥ ३४ ॥ सम्मां । सृजामिपयंसापृथिव्व्याःसम्मांसृजाम्म्यद्धिरोषंधी

॥१९६॥ भिᳬ ॥ सोहंव्वाजंᳬसनेयमग्ने ॥ ३५ ॥ पयः पृथिव्याम् ॥
पयः पृथिव्याम्पयऽओषधीषुपयोदिव्यन्तरिक्षेपयोधाᳬ ॥
पयस्वतीᳬप्प्रदिशः सन्तुमह्यम् ॥३६॥ देवस्यत्त्वा । सवितुः
प्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्ताब्भ्याम् ॥ सरस्वत्यैव्वा
चोयन्तुर्य्यन्त्रेणाग्नेःसाम्म्राज्ज्येनाभिषिञ्चामि ॥३७॥ [८-९]
ऋताषाडृतधामा ॥ ऋताषाडृतधामाग्निर्ग्गन्धर्व्वस्तस्यौषध ॥१९६॥
योप्सरसोमुदोनाम ॥ सनऽइदम्ब्रह्मक्षत्रम्पातुतस्मैस्वाहा

वाताब्भ्यः स्वाहा ॥ ३८ ॥ सꣳहितो विश्वसामा ॥ सꣳहितो विश्वसामा सूर्य्यो गन्धर्व्वस्तस्य मरीचयोऽप्सरसऽआयुवो नाम ॥ स न ऽइदम्ब्रह्म क्षत्रम्पातु तस्मै स्वाहा वाताब्भ्यः स्वाहा ॥ ३९ ॥ सुषुम्म्णः सूर्य्यरश्मिः ॥ सुषुम्म्णः सूर्य्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्व्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो भेकुरयो नाम ॥ स न ऽइदम्ब्रह्म क्षत्रम्पातु तस्मै स्वाहा वाताब्भ्यः स्वाहा ॥ ४० ॥ इषिरो विश्वव्यचाः ॥ इषिरो विश्वव्यचा वातो गन्धर्व्वस्तस्यापोऽअप्सरसऽऊ

ज्ज्ञोनामं ॥ सनंऽइदम्ब्रह्मक्षत्रम्पांतुतस्म्मैस्वाहावाट्ताभ्यः

॥१९७॥ स्वाहां ॥ ४१ ॥ भुज्युःसुपर्ण्णः ॥ भुज्युःसुपर्ण्णोयज्ञोगं ॥ १८ ॥

न्धर्व्वस्त्तस्यदक्षिणाऽअप्प्सरसंस्तावानामं ॥ सनंऽइदम्ब्रह्मक्ष

त्रम्पांतुतस्म्मैस्वाहावाट्ताभ्यःस्वाहां ॥ ४२ ॥ प्रजापतिर्व्वि

श्श्वकर्म्मा ॥ प्रजापतिर्व्विश्श्वकर्म्मामनोगन्धर्व्वस्त्तस्यऽऋक्सा

मान्न्यप्प्सरसऽएष्ट्टयोनामं ॥ सनंऽइदम्ब्रह्मक्षत्रम्पांतुतस्म्मैस्वा ॥१९७॥

हावाट्ताभ्यःस्वाहां ॥ ४३ ॥ सनंः ॥ सनोभुवनस्यपतेप्प्र

जापतेयस्यंतऽउपरिगृहायस्यंवेह ॥ अस्म्मैब्रह्मणेस्म्मैक्षत्राय
महिशर्म्मयच्छस्वाहा ॥ ४४ ॥ समुद्द्रोसि ॥ समुद्द्रोसिन
भंस्वानाद्द्रदानुःशम्भूर्म्मयोभूरभिमांव्वाहिस्वाहामारुतोसिम
रुतांङ्गणःशम्भूर्म्मयोभूरभिमांव्वाहिस्वाहावस्यूरसिदुवंस्वाञ्छ
म्भूर्म्मयोभूरभिमांव्वाहिस्वाहा ॥ ४५ ॥ यास्ते ॥ यास्तेऽ
अग्ग्नेसूर्य्येरुचोदिवंमातन्न्वन्तिरश्मिभिः ॥ ताभिर्न्नोऽअद्य
सर्व्वाभीरुचेजनायनस्कृधि ॥४६॥ यावः ॥ यावोदेवाःसूर्य्ये

रुचोगोष्वश्वेषुयारुचः ॥ इन्द्राग्नीताभिꣳसर्वाभीरुचन्नोधत्त
बृहस्पते ॥४७॥ रुचन्नꣳ ॥ रुचन्नोधेहिब्राह्मणेषुरुचꣳराजसुन
स्कृधि ॥ रुचंविश्येषुशूद्रेषुमयिधेहिरुचारुचम् ॥४८॥ तत्त्वा।
यामिब्रह्मणावन्दमानस्तदाशास्तेयजमानोहविर्भिः ॥ अहे
डमानोवरुणेहबोद्धयुरुशꣳसमानऽआयुꣳप्रमोषीः ॥ ४९ ॥
स्वर्ण्ण ॥ स्वर्ण्णघर्म्मःस्वाहास्वर्ण्णार्कःस्वाहास्वर्ण्णशुक्रःस्वाहा

१ स्वः नः इति पदे। अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ निषण्णाय रथ० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वनिपातः।

स्वर्णंज्ज्योतिः स्वाहा स्वर्णंसूर्यं स्वाहा ॥ ५० ॥ [१३-१०]
अग्निंम्युनज्मि ॥ अग्निंम्युनज्मिशवसाघृतेनदिव्यꣳसु
पर्णंव्वयसाबृहन्तम् ॥ तेनव्वयङ्गमेमब्रध्नस्यविष्टपꣳस्वोरुहा
णाऽअधिनाकमुत्तमम् ॥ ५१ ॥ शतम् ॥ १०० ॥ इमौते । पक्षा
वजरौपतत्रिणौयाभ्याꣳरक्षाꣳस्यपहꣳस्यग्ने ॥ ताभ्या
म्पतेमसुकृतामुलोकँय्यत्रऽऋषयोजग्मुः प्प्रथमजाः पुराणाः
॥ ५२ ॥ इन्दुर्दक्षः । श्येनऽऋतावाहिरण्यपक्षः शकुनोभु

सं. २४

रण्युः ॥ महान्त्सधस्त्थेध्रुवऽआनिषत्तोनमस्त्तेऽअस्तुमा
माहिꣳसीः ॥ ५३ ॥ दिवोमूर्द्धा । सिपृथिव्यानाभिरूर्ग्गपा
मोषधीनाम् ॥ विश्श्वायुःशर्म्मसप्प्रथानमस्प्पथे[१] ॥ ५४ ॥
विश्श्वस्यमूर्द्धन् ॥ विश्श्वस्यमूर्द्धन्नधितिष्ठसिश्श्रितःसमुद्द्रेतेहृदय
मप्प्स्वायुरपोदत्तोदधिम्भिन्त ॥ दिवस्प्पर्ज्जन्यादन्तरिक्क्षात्पृ
थिव्यास्त्ततोनोवृष्ट्यावा ॥ ५५ ॥ इष्टोयज्ञः ॥ इष्टोयज्ञोभृ

१ नमस्प्पथे अत्र "सदो द्यौर्नमस्कृतम्पिता पथेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३४ सू.) इत्यनेन कृतं पिता पथ इत्येतेषु परेषु यथासंख्यं सदः द्यौः नमः एतेषां विसर्गस्य सकारो विधीयते । तेनात्र पथे परे नमःपदघटितविसर्जनीयस्य सकारे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

गुंभिराशीर्दावसुंभिः ॥ तस्यंनऽइष्टस्यंप्प्रीतस्यद्द्रविंणेहागंमेः ॥ ५६ ॥ इष्टोऽअग्निः ॥ इष्टोऽअग्निराहुंतःपिपर्त्तुनऽइष्टꣳ हविः ॥ स्वगेदन्देवेब्भ्योनमंः ॥ ५७ ॥ [७-११] यदाकूंतात् ॥ यदाकूंताच्समसुंस्रोद्धृदोवामनंसोवासम्भृंतञ्चक्षुंषोवा ॥ तदंनुप्प्रेतंसुकृतांमुलोकँय्यत्रऽऋषंयोजग्मुः प्प्रंथमजाः पुंराणाः ॥ ५८ ॥ एतꣳसंधस्त्थ ॥ एतꣳसंधस्त्थपरिंतेददामियमावहांच्छेवधिञ्जातवेंदाः ॥ अन्वागन्तायज्ञपंतिर्वोऽअ

४८१

त्रतꣳस्म्मंजानीतपरमेव्व्योमन्न् ॥ ५९ ॥ एतञ्जानाथ । परमे
व्व्योमुन्देवाः सधस्त्थाविदरूपमंस्य ॥ यदागच्छांत्पथिभि
र्द्देवयानैरिष्टापूर्त्तेकृणवाथाविरंस्म्मै ॥ ६० ॥ उद्बुध्यस्व ॥
उद्बुध्यस्वाग्ग्नेप्प्रतिजागृहित्वमिष्टापूर्त्तेसꣳसृंजेथामयञ्च ॥ अ
स्म्मिन्त्सधस्त्थेऽअद्ध्युत्तंरस्म्मिन्विश्वेदेवायजंमानश्चसीदत
॥ ६१ ॥ येनवहंसि । सहस्रꣳयेनाग्ग्नेसर्व्ववेदसम् ॥ तेनेमँ
य्यज्ञन्नोनयस्वर्द्देवेषुगन्तवे ॥ ६२ ॥ प्रस्त्तरेणंपरिधिना ।

स्त्रुचावेद्यांचबुर्हिषां ॥ ऋचेमँऽयुज्ञन्नोनयस्वुर्द्देवेषुगन्तवे

॥ ६३ ॥ यद्दुत्तम् ॥ यद्दुत्तँऽयत्त्पंरादानुँऽयत्त्पूर्त्तँऽयाश्श्चुद

क्षिणाः ॥ तदुग्ग्निर्व्वैश्श्वकर्म्मुणः स्वर्द्देवेषुनोदधत् ॥ ६४ ॥

यत्रुधाराः ॥ यत्रुधाराऽअनंपेतामधोर्घृतस्यंचुयाः ॥ तदु

ग्निर्व्वैश्श्वकर्म्मुणः स्वर्द्देवेषुनोदधत् ॥ ६५ ॥ अुग्निरंस्मि ॥

अुग्निरंस्मिुजन्मंनाजातवेदाघृतम्मेचक्षुरमृतंम्मऽआसन् ॥

अुर्क्कस्त्रिधातूरजंसोविमानोजंस्त्रोघुम्मोंहुविरंस्मिुनामं ॥६६॥

॥२०१॥ ऋचोनामं ॥ ऋचोनामास्म्मियजूंषिनामास्म्मिसामानि
नामास्म्मि ॥ येऽअग्नयः पाञ्चजन्याऽअस्याम्पृथिव्यामधि ॥
तेषामसित्त्वमुत्तमः प्रनोजीवातवेसुव ॥ ६७ ॥ [१०-१२]
वार्त्रहत्त्यायशवसे [1]पृतनाषाह्यायच ॥ इन्द्रत्त्वावर्त्तया
मसि ॥ ६८ ॥ सहदानुम्पुरुहूत । क्षियन्तमहस्त्तमिन्द्रस
म्पिणक्कुणारुम् ॥ [2]अभिवृत्रंवर्द्धमानम्पियारुमपादमिन्द्रतव ॥२०१॥

१ पृतनाषाह्याय च अत्र "सहेः पृतनायाः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७५ सू.) इत्यनेन पृतनाशब्दात्परस्य सस्य षत्वं निपात्यते। २ अभिवृत्रम्। अत्र "अश्वरश्मि" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन प्राप्तो अभि इत्यस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घाकारो "अभिविख्येपंवीरविश्ववत्सवृत्रवाजयन्तेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन अभेः परेषु एतेषु पदेषु निषिद्ध्यते तेनात्र वकारे परेऽपि दीर्घो न भवति।

सांजघन्थ ॥ ६९ ॥ विनं÷ ॥ विनंऽइन्द्रमृधोजहिनीचायं
च्छपृतन्न्यतः ॥ योऽअस्म्माँ२॥ऽअंभिदासत्त्यधंरङ्गमयात
मं÷ ॥ ७० ॥ मृगोन । भीमःकुंचरोगिंरिष्ठाःपंरावतऽआ
जंगन्थापरंस्याः ॥ सृकꣳसꣳशायंपविमिंन्द्रतिग्ग्मंविशत्रूंन्ता
ढिविमृधोंनुदस्व ॥ ७१ ॥ वैश्वानरोनं÷ ॥ वैश्वानरोनंऽ
ऊतयऽआप्प्रयांतुपरावतं÷ ॥ अग्निर्न्नं÷सुष्टुतीरुपं ॥ ७२ ॥
पृष्टोदिवि । पृष्टोऽअग्निःपृंथिव्यामपृष्टोविश्वाऽओषंधीराविं

वेश ॥ वैश्वानरश्सहंसापृष्टोऽअग्निश्सनोदिवास[1]रिषंस्प्पांतुन
क्षम् ॥ ७३ ॥ अश्श्यामतम् ॥ अश्श्यामतङ्कामंमग्नेतवो
तीऽअश्श्यामंरयिꣳरयिवꣳसुवीरम् ॥ अश्श्यामव्वाजमभिवा
जयंन्तोश्श्यामंद्युम्नमंजराजरंन्ते ॥ ७४ ॥ व्वयन्ते ॥ व्वय
न्तेऽअध्वरंरिमाहिकामंमुत्तानहंस्त्तानमंसोपसद्यं ॥ यजिष्ठेन
मनंसायक्षिदेवानस्त्रेधतामन्मंनाव्विप्प्रोऽअग्ग्ने ॥ ७५ ॥ धा ॥२०२॥

१ रिषस्प्पातु इति पदम्। अत्र "अध्वनो रजसो रिषः स्पृशस्पातौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. २८ सू.) इत्यनेन रिषः पदस्य विसर्जनीयस्य पातु पदे परे सत्वे परवेच "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पातुघटितपकारस्य द्वित्वे रूपम्।

मुच्छदुग्निः ॥ धामुच्छदुग्निरिन्द्रोब्ब्रह्मादेवोबृहस्प्पतिं÷ ॥
सचेतसोव्विश्वेदेवायुज्ञम्प्प्रावन्तुनःशुभे ॥ ७६ ॥ त्वँस्यंविष्ठ ।
दाशुषोनृँ॒ःपाहिशृणुधीगिरं÷॥रक्षातोकमुतत्क्मना ॥ ७७॥
[१०-१३]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामष्टादशोऽध्यायः१८॥
श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ स्वाह्वीन्त्वैकादश,
देवायज्ञंविंᳩशतिः, सुरावन्तᳩसप्तदशो, दीरतान्त्रयोदशा,
च्याजानुर्दश, सोमोराजाष्टौ, सीसेनतन्त्रᳩषोडश, सप्त पञ्च

नवतिः ॥ [अ. १९ मं. ९५ अनु. ७] हरिःॐ ॥ स्वाद्वी
न्त्वा । स्वादुनातीव्रान्तीव्रेणामृतामृतेन ॥ मधुमतीम्मधु
मतासृजामिसꣳसोमेन ॥ सोमोस्यश्विभ्यांम्पच्यस्वसरस्व
त्यैपच्यस्वेन्द्रायसुत्राम्णेपच्यस्व ॥ १ ॥ परीतः ॥ परीतो
षिञ्चतासुतꣳसोमोयऽउत्तमꣳहविः ॥ दधन्वायोनर्य्योऽअ
प्स्वन्तरासुषावसोममद्रिभिः ॥ २ ॥ वायोःपूतः । पवित्रे

१ परीतः सिञ्चता इति पदे । अत्र "उकारमितः सिञ्चता सोपधः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४६ सू.) इत्यनेन इतःसंबन्धिविसर्गस्य सिञ्चतौ परे सोपध उकारो विधीयते परश्च मूर्धन्यो भवति इति । सोपधे ओकारे सकारस्य मूर्धन्यत्वे च परीतोषिञ्चता इति सिद्धम् ।

णप्प्रत्त्यङ्क्सोमोऽअतिद्द्रुतः ॥ इन्द्रस्ययुज्ज्यःसखा ॥ व्वायोः
पूतःपवित्त्रेणप्प्राङ्क्सोमोऽअतिद्द्रुतः ॥ इन्द्रस्ययुज्ज्यःसखा
॥ ३ ॥ पुनातिते । परिस्रुतꣳसोमꣳसूर्य्यस्यदुहिता ॥ व्वारेण
शश्वतातना ॥ ४ ॥ ब्रह्म्म[1]क्षत्रम् ॥ ब्रह्म्मक्षत्रम्पवतेतेजऽइन्द्रि
यꣳसुरयासोमः सुतऽआसुतोमदाय ॥ शुक्रेणदेवदेवताःपि
पृग्धिरसेनान्नँय्यजमानायधेहि ॥ ५ ॥ कुविदङ्ग । यवम

---

१ अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०१ सू.) इत्यनेन हकारात्परस्य मकारस्य द्वित्वे प्राप्तेऽपि "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु.य.प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वविधानात्तेनैवात्र स्पर्शवर्णपरे मकारे तस्य द्वित्वम् ।

न्तोयवँश्चिद्धयथादान्त्यंनुपूर्वंव्वियूयं ॥ इहेहैषाङ्कृणुहिभोजंना
निंयेबर्हिषोनमंऽउक्तिँय्यजंन्ति ॥ उपयामगृंहीतोस्याश्वि
भ्यांन्त्वासरंस्वत्यैत्त्वेन्द्रांयत्त्वासुत्राम्म्णंऽएषतेयोनिस्त्तेज
सेत्त्वावीर्य्यांयत्त्वाबलांयत्त्वा ॥ ६ ॥ नानाहि । वांन्देवहिं
तᳬसदंस्कृतम्मासᳬसृंक्षाथाम्परमेव्योमन् ॥ सुरात्त्वमसिंशु
ष्मिमणीसोमंऽएषमामांहिᳬसीःस्वाँय्योनिंमाविशन्तीं ॥ ७ ॥ ॥२०४॥
उपयामगृंहीतोसि ॥ उपयामगृंहीतोस्याश्विनन्तेजंःसारस्व

तंव्वीर्य्यमैन्द्रम्बलम् ॥ एषतेयोनिम्मोंदायत्त्वानन्दायत्त्वाम
हँसेत्त्वा ॥ ८ ॥ तेजोसि ॥ तेजोसितेजोमयिधेहिव्वीर्य्यम
सिव्वीर्य्यम्मयिधेहिबलमसिबलम्मयिधेह्योजोस्योजोमयिधे
हिमन्न्युरसिमन्न्युम्मयिधेहिसहोसिसहोमयिधेहि ॥ ९ ॥
याव्याग्घ्रम् ॥ याव्याग्घ्रंव्विषूचिकोभौवृकञ्चरक्षति ॥ श्येन
म्पतत्रिणꣳसिꣳहꣳसेमम्पात्त्वꣳहसः ॥ १० ॥ यदापि
पेष । मातरम्पुत्रःप्प्रमुदितोधयन् ॥ एतत्तदग्ग्नेऽअनृणोभवा

१ अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. अ. सू.) इत्यनेन यकारस्य द्वित्वम् । एवं व्वीर्य्यमसि ।

स्म्यहंतौपितरौमया ॥ सम्पृचंस्त्थसम्माभद्रेणपृङ्क्तविपृचंस्त्थ
विमापाप्मनापृङ्क्त ॥ ११ ॥ [११-१] देवायज्ञम् ॥ देवाय
ज्ञमंतन्वतभेषजम्भिषजाश्विना ॥ वाचासरस्वतीभिषगिन्द्रा
येन्द्रियाणिदधतः ॥ १२ ॥ दीक्षायैरूपम् ॥ दीक्षायैरूपꣳश
ष्पाणिप्रायणीयंस्यतोक्मानि ॥ क्रयस्यरूपꣳसोमस्यलाजाः
सौमाꣳशवोमधु ॥ १३ ॥ आतिथ्यरूपम्मासरम् ॥ आति
थ्यरूपम्मासरम्महावीरस्यनग्नहुः ॥ रूपमुपसदामेतत्ति

स्त्रोरात्रीः सुरासुता ॥ १४ ॥ सोमस्यरूपम् ॥ सोमस्यरूप
क्रीतस्यंपरिस्रुत्परिषिच्यते ॥ अश्विभ्यांन्दुग्धम्भेषजमि
न्द्रायैन्द्रꣳसरस्वत्या ॥ १५ ॥ आसन्दीरूपम् ॥ आसन्दी
रूपꣳराजासन्द्यैवेद्यैकुम्भीसुराधानी ॥ अन्तरऽउत्तरवेद्यारू
पङ्कारोतरोभिषक् ॥ १६ ॥ वेद्यावेदिः ॥ वेद्यावेदिः समा
प्यतेबर्हिषाबर्हिरिन्द्रियम् ॥ यूपेनयूपऽआप्यतेप्रणीतोऽ
अग्निरग्निना ॥ १७ ॥ हविर्द्धानँय्यत् ॥ हविर्द्धानँय्यद्

श्विनाग्नीद्धूँऽयत्त्सरंस्वती ॥ इन्द्रांयैन्द्रꣳसदंस्कृतम्पंत्क्नीशा
लङ्गार्हंपत्त्यꣳ ॥ १८ ॥ प्रैषेभिः॑प्प्रैषान् ॥ प्रैषेभिः॑प्प्रैषा
नाप्प्नोत्त्याप्प्रीभिंराप्प्रीर्य्यज्ञस्यं ॥ प्रयाजेभिंरनुयाजान्वंषट्
कारेभिराहुंतीꣳ ॥ १९ ॥ पशुभिंःप्पशून् ॥ पशुभिंःप्पशूनां
प्नोतिपुरोडाशैर्हवीꣳष्या ॥ छन्दोंभिꣳसामिधेनीर्य्या
ज्ज्याभिर्व्वंषट्कारान् ॥ २० ॥ धानाःकरम्भः । सक्त्तंवꣳपरी ॥२०६॥

१ पुरः दाशैः इति पदम् । अत्र "पुरोदाशे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४४ सू.) इत्यनेन पुरशब्दघटितविसर्गस्य उकारे दाशशब्दघटितस्य दकारस्य मूर्धन्ये डकारे "उवर्ण ओकारम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ५४ सू.) इत्यनेन कंठ्यादकारादुत्तरे उवर्णे उभयो रकारोकारयोरोकारे पुरोडाशैः इति पदम् ।

वापꣳपयोदधिं ॥ सोमस्यरूपꣳहविषऽआमिक्षाव्वाजिनम्म
धुं ॥ २१ ॥ धानानाᳬंरूपम् ॥ धानानाᳬंरूपङ्कुवलम्परी
वापस्यंगोधूमाᳬं ॥ सक्तूनाᳬंरूपम्बदरमुपवाकाᳬंकरम्भस्यं
॥ २२ ॥ पयसोरूपम् ॥ पयसोरूपँय्यद्यवादध्नोरूपङ्कर्कन्धू
नि ॥ सोमस्यरूपंव्वाजिनꣳसौम्म्यस्यरूपमामिक्षा ॥ २३ ॥
आश्रावय ॥ आश्रावयेतिस्तोत्रियाᳬंप्रत्त्याश्रावोऽअनु
रूपꣳ ॥ यजेतिधाय्यारूपम्प्रगाथायेयजामहाः ॥ २४ ॥

अ॒र्द्धऽऋ॒चैरु॒क्थाना॑म् ॥ अ॒र्द्धऽऋ॒चैरु॒क्थाना॑ꣳरू॒पम्प॒दैरा॑
॥२०७॥ प्नोतिनि॒वि॒दः॑ ॥ प्र॒ण॒वैः॑ श॒स्त्राणा॑ꣳरू॒पम्पय॑सा॒सोम॑ऽआ ॥ १९ ॥
प्यते ॥ २५ ॥ अ॒श्विभ्या॑म्प्रातःꣳसव॒नम् ॥ अ॒श्विभ्या॑म्प्रा
तःꣳसव॒नमिन्द्रे॑णै॒न्द्रम्माध्यं॑न्दिनम् ॥ वै॒श्व॒दे॒वꣳसर॑स्वत्यात॒
तीयं॑मा॒प्तꣳसव॑नम् ॥ २६ ॥ वा॒य॒व्यै॒र्वा॑य॒व्या॒नि ॥ वा॒य॒व्यै॒र्वा॑
य॒व्या॒न्याप्नोति॒सतेन॑द्रोणकल॒शम् ॥ कु॒म्भीभ्या॑मम्भृ॒णौ ॥२०८॥
सु॒तेस्त्था॒लीभि॑स्त्था॒लीरा॑प्नोति ॥ २७ ॥ यजु॑र्भिराप्प्यन्ते ॥

यजुर्भिराप्प्यन्तेग्ग्रहाग्ग्रहैस्त्तोमाँश्चविष्टुतीः ॥ छन्दोभिरु
क्थाशस्त्त्राणिसाम्नावभृथऽआप्प्यते ॥ २८ ॥ इडाभिर्भ
क्षान् ॥ इडाभिर्भक्षानाप्नोतिसूक्क्तवाकेनाशिषः ॥ शंय्यु
नांपत्नीसँय्याजान्त्संमिष्टयजुषाँस्स्थाम् ॥ २९ ॥ व्रतेन
दीक्क्षाम् ॥ व्रतेनदीक्क्षामाप्नोतिदीक्क्षयाप्नोतिदक्क्षिणाम् ॥
दक्क्षिणाश्श्रद्धामाप्नोतिश्श्रद्धयासत्त्यमाप्प्यते ॥ ३० ॥ एताव

१ पत्नी संयाजान् । अत्र "भाविभ्यः सः पं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन प्राप्तस्य षस्य "अनुसन्तनोतु०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषेधे न षत्वम् । ततः "अन्तस्थामन्तस्थास्वनुनासिकां परसस्थानाम् । (शु. य. प्रा. ४ अ. १० सू.) इत्यनेन समः मकारस्य अन्तस्थे याजान्पदे अन्तस्थामनुनासिकामापद्यते । इति पस्य यकारे अनुनासिके रूपम् ।

द्रूपम् ॥ एतावंद्रूपँय्युज्ञस्युयद्देवैर्ब्रह्मंणाकृतम् ॥ तदेतत्सर्व्वं
माप्नोतियुज्ञेसौत्रामुणीसुते ॥ ३१ ॥ [२०-२] सुरांवन्त
म्बर्हिषदंम् ॥ सुरांवन्तम्बर्हिषदंᳬसुवीरँय्युज्ञᳬहिन्वन्तिम
हिषानमोभिः ॥ दधांनाᳬसोमंन्दिुविदेवतांसुमदेमेन्द्रँय्यजं
मानाᳬस्वुर्क्काः ॥ ३२ ॥ यस्ते ॥ यस्तेरसुᳬसम्भृतऽओषंधी
पुसोमंस्युशुष्म्मुᳬसुरंयासुतस्यं ॥ तेनंजिन्वुयजंमानम्मदंनुस ॥२०८॥
रंस्वतीमुश्विनावुन्द्रंमुग्निम् ॥ ३३ ॥ समुश्विनां ॥ समु

श्विना॒नमु॑चेरासु॒राद॒धि॒सर॑स्व॒त्त्यसु॑नोदि॒न्द्रि॒याय॑ ॥ इ॒मन्त॒ꣳ
शु॒क्रम्म॒धु॑मन्त॒मिन्दु॒ꣳसोम॒ꣳराजा॑नमि॒ह भ॑क्षयामि ॥ ३४ ॥
यद॒त्त्र॑ । रि॒प्तꣳर॒सिन॑ः सु॒तस्य॒यदिन्द्रो॒ऽअपि॑ब॒च्छची॑भिः ॥
अ॒हन्तद॑स्य॒मन॑सा॒शि॒वेन॒सोम॒ꣳराजा॑नमि॒ह भ॑क्षयामि ॥ ३५ ॥
पि॒तृभ्य॑ः स्वधा॒यिभ्य॑ः । स्व॒धानम॑ः पितामु॒हेभ्य॑ः स्वधा॒
यिभ्य॑ः स्व॒धानम॒ः प्रपि॑तामहेभ्यः स्वधा॒यिभ्य॑ः स्व॒धान
म॑ः ॥ अक्ष॒न्पि॒तरो॒मी॑मदन्त पि॒तरो॒ती॑तृपन्त पि॒तर॒ः पित॑रः

शुन्धंद्ध्वम् ॥ ३६ ॥ पुनन्तुंमा । पितरं÷सोम्म्यासं÷पुनन्तु
मापितामुहाश्पुनन्तुप्प्रपिंतामहाः ॥ पुवित्त्रेंणशुतायुंषा ॥
पुनन्तुंमापितामुहाश्पुनन्तुप्प्रपिंतामहाः ॥ पुवित्त्रेंणशुतायु
षाव्विश्श्वमायुर्व्यंश्नवै ॥ ३७ ॥ अग्न्रऽआयूंछंषि । पवसऽ
आसुवोर्ज्जमिषंञ्चनः ॥ आरेबांधस्वदुच्छुनांम् ॥ ३८ ॥
पुनन्तुंमा । देवजुनाश्पुनन्तुमनंसाधियं÷ ॥ पुनन्तुव्विश्श्वां
भूतानिजातंवेदःपुनीहिमां ॥ ३९ ॥ पुवित्त्रेंणपुनीहि ।

माशुक्क्रेणंदेवदीद्यंत् ॥ अग्नेक्क्रत्त्वाक्क्रतुँ१॥ऽरनुं ॥ ४० ॥
यत्ते । पवित्रंमर्च्चिष्ष्यग्ग्नेव्वितंतमन्तरा ॥ ब्रह्मतेनंपुनातुमा
॥ ४१ ॥ पवंमानःसः ॥ पवंमानःसोऽअद्यनंःपवित्रेण
व्विचंर्पणिः ॥ यःपोतासपुंनातुमा ॥ ४२ ॥ उभाब्भ्यांन्देव ।
सवितःपवित्रेणसवेनंच ॥ माम्पुंनीहिव्विश्वतंः ॥ ४३ ॥
वैश्वदेवीपुंनती । देव्यागाद्यस्यांमिमाबह्व्यस्तन्वोवीतपृंष्ठाः॥
तयामदंन्तःसधमादेपुव्वयꣳस्यांमपतंयोरयीणाम् ॥ ४४ ॥

येसमानाः । समनसꣳपितरोयमराज्ये ॥ तेषाँल्लोकःस्वधा
नमोयज्ञोदेवेषुकल्पताम् ॥ ४५ ॥ येसमानाः । समनसो
जीवाजीवेषुमामकाः ॥ तेषाꣳश्रीर्म्मयिकल्पतामस्मिँल्लो
केशतꣳसमाः ॥ ४६ ॥ द्वेसृती ॥ द्वेसृतीऽअशृणवम्पितॄ
णामहन्देवानामुतमर्त्त्यानाम् ॥ ताभ्यामिदंविश्वमेजत्समे
तियदन्तरापितरम्मातरञ्च ॥ ४७ ॥ इदꣳहविः ॥ इदꣳह
विःप्रजननम्मेऽअस्तुदशवीरꣳसर्व्वगणꣳस्वस्त्तये ॥ आत्मस

सनिम्प्रजासनिम्पशुसनिँल्लोकसन्न्यंभयसनिं ॥ अग्निश्प्रजाम्बं
हुलाम्मैकरोत्त्वन्नम्पयोरेतोऽअस्म्मासुधत्त ॥४८॥ [१७-३]
उदीरताम् ॥ उदीरतामवरऽउत्त्परासऽउन्मंद्ध्यमाश्पितरं÷सो
म्म्यासं÷ ॥ असुँय्यऽईयुरंवृकाऽॠतज्ञास्त्तेनोवन्तुपितरोह
वेषु ॥ ४९ ॥ अङ्गिरसोनं ॥ पितरोनवंग्ग्वाऽअथंव्वांणोभृग
वंसोम्म्यासं÷ ॥ तेषांव्वयꣳसुमतौयज्ञियांनामपिभद्द्रेसौमन

१-२ प्रजासनि पशुसनि "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षकारप्राप्तौ "अनुसन्तनोत्तु०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिद्ध्यते ।

सेस्याम ॥ ५० ॥ येनः ॥ येनःपूर्वे पितरः सोम्म्यासोनूहि
रेसोमपीथंव्वसिष्ठाः ॥ तेभिर्य्यमः सᳬरराणोहवी ᳪष्युशन्नु
शद्भिः प्प्रतिकाममत्तु ॥ ५१ ॥ त्वᳬसोम ॥ त्वᳬसोमप्प्र
चिकितोमनीषात्त्वᳬरजिष्ठमनुनेषिपन्थाम् ॥ तवप्प्रणीती
पितरोनऽइन्दोदेवेषुरत्नमभजन्तधीराः ॥ ५२ ॥ त्वयाहि ॥
त्वयाहिनः पितरः सोमपूर्वेकर्म्माणिचक्रुः पवमानधीराः ॥
व्वन्वन्नवातः परिधीँ १ ॥ रपोर्णुव्वीरेभिरश्वैर्म्मघवाभवानः

अग्निष्वात्ताः ॥ येऽअग्निष्वात्तायेऽअनग्निष्वात्ताम
ध्येदिवःस्वधयामादयन्ते ॥ तेभ्यः स्वराडसुनीतिमेतांऽय
थावशन्तन्वङ्कल्पयाति ॥ ६० ॥ अग्निष्वात्तानृतुम
तः ॥ अग्निष्वात्तानृतुमतोहवामहेनाराशꣳसेसोमपीथं
यऽआशुः ॥ तेनोविप्रासꣳसुहवाभवन्तुवयꣳस्यामपतयो
रयीणाम् ॥ ६१ ॥ [१३-४] आच्याजानु । दक्षिण
तोनिषद्येमंयज्ञमभिगृणीतविश्वे ॥ माहिꣳसिष्टपितरःकेन

चिन्नोयद्धुऽआग॑÷पुरुषताकरा॑म ॥ ६२ ॥ आसीनासोऽअरु
॥२१३॥ णीना॑म् ॥ आसीनासोऽअरुणीना॑मुपस्त्थैरयिन्धेत्तदाशुषेम ॥ १९ ॥
र्त्त्या॑य ॥ पुत्रेब्भ्य॑÷पितरस्त्तस्यव्वस्वःप्प्रय॑च्छततऽइहोर्ज्जैन्द
धात ॥ ६३ ॥ यम॑ग्ग्ने । कव्यवाहनत्त्वञ्चिन्न्मन्न्य॑सेरयिम् ॥
तन्नोगीर्ब्भिःश्श्रवाय्य॑न्देवत्त्रापनयायुज॑म्[1] ॥ ६४ ॥ योऽअ
ग्निः । क॑व्यवाह॑नःपितॄन्न्यक्क्ष॑दृतावृध॑÷ ॥ प्रेदुहव्यानिव्वो॑च ॥२१४॥
तिदेवेब्भ्य॑श्श्चपितृब्भ्यऽआ ॥ ६५ ॥ त्वम॑ग्ग्ने ॥ त्वम॑ग्ग्नऽई

१ पनय युजम् इति पदम्। अत्र "अथोदारिथपनय०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन सूत्रोक्तपदानां यकारे परे दीर्घो विधीयते। तेन पनयायुजम्।

ड्डितः कव्यवाहनावाड्ढव्यानिसुरभीणिकृत्त्वी ॥ प्रादाः पितृ
भ्यः स्वधयाते ऽअक्षन्नद्धित्त्वन्देवप्प्रयताहवीꣳषि ॥ ६६ ॥
येच ॥ येचेहपितरोयेचनेहयाँश्चविद्द्मयाँ२॥ ऽउचनप्प्रवि
द्द्म ॥ त्वंव्वेत्थयतितेजातवेदः स्वधाभिर्य्यज्ञꣳसुकृतञ्जुषस्व
॥६७॥ इदम्पितृभ्यः ॥ इदम्पितृभ्योनमो ऽअस्त्त्वद्ययेपूर्व्वा
सोयऽउपरासऽईयुः ॥ येपार्त्थिवेरजस्यानिषत्तायेवानूनꣳसुवृ
जनासुव्विक्षु ॥६८॥ अधायथा । नः पितरः परासः प्प्रत्नासो ऽ

अग्नऽऋतमांशुषाणाः ॥ शुचीदंयन्दीधितिमुक्थशासुःक्षामां
॥२१४॥ भिन्दन्तोऽअरुणीरपंव्रन् ॥ ६९॥ उशन्तंस्त्वा ॥ उशन्तंस्त्वा
निधीमह्युशन्तःसमिंधीमहि ॥ उशन्नुंशुतऽआवंहपितॄं[1]न्हुवि
षेऽअत्तंवे ॥ ७० ॥ अपाम्फेनेन ॥ अपाम्फेनेनुनमुंचेःशिरंऽ
इन्द्रोदंवर्त्तयः ॥ विश्वायदजंयुस्पृधं ॥ ७१ ॥ [१०-५]
सोमोराजां ॥ सोमोराजामृतंꣳसुतऽऋंजीषेणांजहान्मृत्त्युम् ॥ ॥२१४॥

---

१ पितॄन्हविषे । अत्र पितॄन् पदस्य नस्य "ऋषरेभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे विधीयमानं णत्वं प्राप्तम् । परञ्च "प्रकृत्या पदान्तीयः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९० सू.) इत्यनेन पदान्तीयस्य नकारस्य णत्वं नोपपद्यते । इति निषेधान्न णत्वम् ।

ऋतेनंसुत्यमिंन्द्रियंव्विपानꣳशुक्रमन्धंसुऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिद

म्पयोमृतम्मधुं ॥ ७२ ॥ अद्भ्यश्क्षीरम् ॥ अद्भ्यश्क्षीरंव्यं

पिबुत्कुङ्ङाङ्गिरसोधिया ॥ ऋतेनंसुत्यमिंन्द्रियंव्विपानꣳ

शुक्रमन्धंसुऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधुं ॥ ७३ ॥ सो

मंमुद्भ्यः ॥ सोमंमुद्भ्योव्यंपिबुच्छन्दंसाहुꣳसःशुंचिषत् ॥

ऋतेनंसुत्यमिंन्द्रियंव्विपानꣳशुक्रमन्धंसुऽइन्द्रंस्येन्द्रियमि

दम्पयोमृतम्मधुं ॥ ७४ ॥ शतम् ॥ ११०० ॥ अन्नांत्परिस्रु

तं÷ ॥ अन्नात्परिस्रुतोरसम्ब्रह्मणाव्यपिबत्क्षत्रम्पयःसोमम्प्र
जापतिः ॥ ऋतेनसत्यमिन्द्रियंविपानःशुक्रमन्धसऽइन्द्र
स्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ७५ ॥ रेतोमूत्रम् ॥ रेतोमूत्रं
विजहातियोनिम्प्रविशदिन्द्रियम् ॥ गर्ब्भोजरायुणावृतऽउ
ल्बञ्जहातिजन्मना ॥ ऋतेनसत्यमिन्द्रियंविपानःशुक्रम
न्धसऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ७६ ॥ दृष्ट्वारूपे ॥ ॥२१५॥
व्याकरोत्सत्यानृतेप्रजापतिः ॥ अश्रद्धामनृतेदधाच्छ्

द्धाꣳसत्त्येप्प्रजापतिः॥ऋतेनंसत्त्यमिन्द्रियंव्विपानꣳशुक्क्रम
न्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ७७ ॥ व्वेदेनरू
पे । व्व्यंपिबत्सुतासुतौप्प्रजापतिः ॥ ऋतेनंसत्त्यमिन्द्रियंव्वि
पानꣳशुक्क्रमन्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु॥७८॥
दृष्ट्वापरिस्रुतः ॥ दृष्ट्वापरिस्रुतोरसꣳशुक्क्रेणंशुक्क्रंव्व्यंपिब
त्पयःसोमम्प्रजापतिः॥ऋतेनंसत्त्यमिन्द्रियंव्विपानꣳशुक्क्रम
न्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधु ॥ ७९ ॥ [८-६]

५१३

सीसेनतन्त्रम् ॥ सीसेनतन्त्रम्मनसामनीषिणऽऊर्णासूत्रेणक
वयोवयन्ति ॥ अश्विनायज्ञꣳसविता सरस्वतीन्द्रस्यरूपंवरुणो
भिषज्ज्यन् ॥ ८० ॥ तदस्य । रूपममृतꣳशचीभिस्तिस्रोद
धुर्देवताꣳसꣳरराणाः ॥ लोमानिशष्पैर्बहुधानतोक्मभि
स्त्वगस्यमाꣳसमभवन्नलाजाः ॥ ८१ ॥ तदश्विना । भिष
जारुद्रवर्त्तनीसरस्वतीवयतिपेशोऽअन्तरम् ॥ अस्थिमज्जान ॥२१६॥

१ सीसेन तन्त्रम् । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वापत्तौ "अनुसन्तनोतु"" । (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन निषिध्यते । अतो न षकार इत्यर्थः ।

म्मासरैःकारोतरेणदधतोगवान्त्वचि ॥ ८२ ॥ सरस्वतीम
नसा । पेशलंव्वसुनासत्त्याभ्यांव्वयतिदर्शतंव्वपुः ॥ रसम्प
रिस्रुतानरोहितन्नग्नहुर्द्धीरस्तसरन्नवेम ॥ ८३ ॥ पयसाशुक्र
म् ॥ पयसाशुक्रममृतञ्जनित्रꣳसुरयामूत्राज्जनयन्तरेतः ॥
अपामतिन्दुर्म्मतिम्बाधमानाऽऊवद्ध्यंव्वातꣳसब्व्वन्तदारात्
॥ ८४ ॥ इन्द्रःसुत्रामा ॥ इन्द्रःसुत्रामाहृदयेनसत्त्यम्पुरो
सं. २७ डाशेनसविताजजान ॥ यकृत्क्लोमानंव्वरुणोभिषज्ज्यन्मतस्ने

शु. य. संहि. व्वायुव्यैर्न्नमिनातिपित्तम् ॥ ८५ ॥ आन्त्राणिंस्स्थालीः ॥ आन्त्रा पू. अ.
॥२१७॥ णिंस्स्थालीर्म्मधुपिन्न्वमानागुदाꣳपात्राणिसुदुघानधेनुः ॥ श्ये ॥ १९ ॥
नस्यपत्रन्नप्लीहाशचीभिरासन्दीनाभिरुदरन्नमाता ॥८६॥ कु
म्भोव्वनिष्ठुः ॥ कुम्भोव्वनिष्ठुर्ज्जनिताशचीभिर्य्यस्मिन्नग्ग्रेयो
न्याङ्गर्भोऽअन्तः ॥ प्लाशिर्व्यक्तꣳशतधारऽउत्सोदुहेनकु
म्भीस्वधाम्पितृभ्भ्यः ॥८७॥ मुखꣳसत् ॥ मुखꣳसदस्यशिरऽ ॥ २१७ ॥
इत्सतेनजिह्वापवित्रमश्विनासन्त्सरस्वती ॥ चप्पन्नपायुर्भि

षगस्यव्वालोव्वस्त्तिर्न्नशेपोहरसातरस्वी ॥ ८८ ॥ अश्विभ्या
ञ्चक्षुः ॥ अश्विभ्याञ्चक्षुरमृतङ्ग्रहाभ्याञ्छागेनतेजोहवि
षाशृतेन ॥ पक्ष्माणिगोधूमैःकुवलैरुतानिपेशोनशुक्रमसित
व्वसाते ॥ ८९ ॥ अविर्न्न । मेषोनसिव्वीर्य्यायप्प्राणस्यपन्थाऽ
अमृतोग्ग्रहाभ्याम् ॥ सरस्वत्त्युपवाकैर्व्यानन्नस्यानिबर्हिर्ब्ब
दरैर्ज्जजान ॥ ९० ॥ इन्द्रस्यरूपम् ॥ इन्द्रस्यरूपमृषभोब
लायकर्णाभ्याꣳश्रोत्रममृतङ्ग्रहाभ्याम् ॥ यवानबर्हिर्भ्रु

विकेसंराणिकर्कन्धुंजज्ञेमधुंसारघम्मुखांत् ॥ ९१ ॥ आत्मन्
न्नुपस्थे ॥ आत्मन्नुपस्थेनवृकंस्यलोममुखेश्मश्रूणिन
व्यांघ्रलोम ॥ केशानशीर्षन्यशंसेश्रियैशिखांसिंहस्यलोम
त्त्विषिरिन्द्रियाणिं ॥ ९२ ॥ अङ्गांन्यात्मन् ॥ अङ्गांन्या
त्मन्भिषजातदश्विनात्मानमङ्गैःसमंधात्सरंस्वती ॥ इन्द्रं
स्यरूपꣳशतमांनमायुंश्चन्द्रेणज्योतिंरमृतन्दधांनाः ॥ ९३ ॥
सरंस्वतीयोन्यांम् ॥ सरंस्वतीयोन्याङ्गर्भंमन्तरश्विभ्यामप

त्क्रीसुकृतम्बिभर्त्ति ॥ अपाꣳरसेनवरुणोनसाम्नेन्द्रꣳश्रियै
जनयन्नप्सुराजा ॥ ९४ ॥ तेजःपशूनाम् ॥ तेजःपशू
नाꣳहविरिन्द्रियावत्परिस्रुतापयसासारघम्मधु ॥ अश्वि
भ्यान्दुग्धम्भिषजासरस्वत्यासुतासुताभ्याममृतꣳसोमऽइ
न्दुः ॥ ९५ ॥ [१६-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेकोन
विंशतितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनु

---

१ अपाꣳरसेन। अत्र "ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन विधीयमानं "स्वरयवहकपैश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन एतैर्व्यवधानेऽप्यत्र णत्वं सकारस्य तदतिरिक्तवर्णस्य व्यवधानेनाप्राप्तमपि "शिलिसिमध्य०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन णत्वमेतेषु व्यवहितेषु निषिद्ध्यते तच्छिष्यबुद्धिव्युत्पत्त्यर्थम्। स्वरयवहकपातिरिक्तवर्णव्यवधाने ऋषरेभ्यो णत्वप्राप्त्यभावात्।

वाकसूत्रम् ॥ क्षत्रस्ययोनिस्त्रयोदश, यद्देवादशा, भ्याद्धा
न्यष्टौ, योभूतानाञ्चतस्रः, समिद्धऽइन्द्रऽएकादश, ऽआया
त्वष्टौ, समिद्धोऽअग्निर्द्वादशा, श्विनाहविस्त्रयोदशा, श्विना
तेजसैकादश, नव नवतिः ॥ [अ. २० मं. ९० अ. ९]
हरिः ॐ ॥ क्षत्रस्ययोनिः ॥ क्षत्रस्ययोनिरसिक्षत्रस्यनाभि
रसि ॥ मात्त्वाहिꣳसीन्मामाहिꣳसीः ॥ १ ॥ निषसाद । ॥२१९॥
धृतव्रतोवरुणःपस्त्यास्वा ॥ साम्म्राज्यायसुक्रतुः ॥ मृत्त्योः

पाहिविद्योत्पाहि ॥ २ ॥ देवस्यत्त्वा । सवितुः प्रसवेऽश्विनो
र्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्ताब्भ्याम् ॥ अश्विनोर्ब्भैषज्येनतेजसे
ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामिसरस्वत्यैभैषज्येनव्वीर्य्यायान्नाद्या
याभिषिञ्चामीन्द्रस्येन्द्रियेणबलायश्रियैयशसेभिषिञ्चामि
॥ ३ ॥ कोसि । कतमोसिकस्मैत्वाकायत्त्वा ॥ सुश्लोक
सुमङ्गलसत्त्यराजन् ॥ ४ ॥ शिरोमे ॥ शिरोमेश्रीर्य्यशोमु
खन्त्विषिःकेशाश्चश्मश्रूणि ॥ राजामेप्प्राणोऽअमृतꣳसम्म्रा

द्दृचक्क्षुर्व्विराड्ढ्श्रोत्त्रम् ॥ ५ ॥ जिह्वामे । भुद्द्रंव्वाङ्महोमनोम्
न्न्युःस्वराड्भामः ॥ मोदाꣳप्प्रमोदाऽअङ्गुलीरङ्गानिमित्त्रम्मे
सहः ॥ ६ ॥ बाहूमे ॥ बाहूमेबलमिन्द्रियꣳहस्तौमेकर्म्म
व्वीर्य्यम् ॥ आत्त्माक्षत्रमुरोमम ॥ ७ ॥ पृष्टीर्म्मे । राष्ट्रमु
दरमꣳसौग्ग्रीवाश्श्रोणी । ऊरूऽअरत्नीजानुनीव्विशोमेङ्गा
निसर्व्वतः ॥ ८ ॥ नाभिर्म्मे । चित्तंव्विज्ञानम्पायुर्म्मेपचिति
र्भसत् ॥ आनन्दनन्दावाण्डौमेभगꣳसौभाग्ग्यम्पसः ॥

जङ्घांभ्याम्पद्भ्यान्धर्म्मोस्मिविशिराजाप्प्रतिष्ठितः ॥ ९ ॥
प्रतिक्षत्रे । प्प्रतितिष्ठामिराष्ट्रेप्प्रत्यश्वेषुप्प्रतितिष्ठामिगोषु ॥
प्रत्यङ्गेषुप्प्रतितिष्ठाम्म्यात्मन्प्रतिप्प्राणेषुप्प्रतितिष्ठामिपुष्टे
प्प्रतिद्यावापृथिव्योःप्प्रतितिष्ठामियज्ञे ॥ १० ॥ त्रयादेवाः ॥
त्रयादेवाऽएकादशत्रयस्त्रिᳬशाःसुराधसः ॥ बृहस्प्पतिपुरोहि
तादेवस्यसवितुःसवे ॥ देवादेवैरवन्तुमा ॥ ११ ॥ प्रथमाद्वि
तीयैः ॥ प्रथमाद्वितीयैर्द्वितीयास्तृतीयैस्तृतीयाःसत्त्येनस

त्वयँऽयज्ञेनयज्ञोयजुर्भिर्यजूꣳषिसामभिꣳ सामान्यृग्भिर्ऋ
चः [1]पुरोनुवाक्याभिꣳ पुरोनुवाक्यायाज्याभिर्याज्यावषट्का
रैर्वषट्काराऽआहुतिभिराहुतयोमेकामान्त्समर्द्धयन्तुभूःस्वा
हा ॥ १२ ॥ लोमानिप्प्रयतिꣳ ॥ लोमानिप्प्रयतिर्म्ममत्त्वङ्मऽ
आनतिरागतिꣳ ॥ माꣳसम्मऽउपनतिर्व्वस्वस्थिमज्जामऽआ
नतिꣳ ॥ १३ ॥ [१३-१] यद्देवाꣳ ॥ यद्देवादेवहेडनन्देवा ॥२२१॥

१ पुरोनुवाक्याभिः । अत्र समानपदे "ऋपरेभ्यो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन णत्वप्राप्तौ "इन्द्राग्नी चित्रसान्ते" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९३ सू.) इत्यनेन निषेधान्न णत्वम् ।

सश्चकृमाव्वयम् अग्निर्म्मातस्म्मादेनंसोव्विश्श्वान्मुञ्चत्त्वꣳहं
सꣳ ॥१४॥ यदिदिवां ॥ यदिदिवायदिनक्तमेनांꣳसिचकृ
माव्वयम् ॥ व्वायुर्म्मातस्म्मादेनंसोव्विश्श्वान्मुञ्चत्त्वꣳहंसꣳ
॥ १५ ॥ यदिजाग्ग्रंत ॥ यदिजाग्ग्रद्यदिस्वप्नऽएनांꣳ
सिचकृमाव्वयम् ॥ सूर्य्योमातस्म्मादेनंसोव्विश्श्वान्मुञ्चत्त्वꣳ
हंसꣳ ॥ १६ ॥ यद्ग्रामे ॥ यद्ग्रामेयदरण्ण्येयत्त्सभायां
यदिन्द्रिये ॥ यच्छूद्द्रेयदर्य्येयदेनश्चकृमाव्वयँय्यदेकस्या

॥२२२॥

धिधर्म्मणितस्यावयजनमसि ॥ १७ ॥ यदापः ॥ यदा
पोऽअघ्न्याऽइतिव्वरुणेतिशपामहेततोव्वरुणनोमुञ्च ॥ अव
भृथनिचुम्पुणनिचेरुरसिनिचुम्पुणः ॥ अवदेवैर्देवकृतमेनोय
क्ष्यवमर्त्यैर्म्मर्त्यकृतम्पुरुराव्णोदेवरिषस्पाहि ॥ १८ ॥ समु
द्रेते ॥ समुद्रेतेहृदयमप्स्वन्तःसन्त्वाविशन्त्वोषधीरुतापः ॥
सुमित्रियानऽआपऽओषधयः सन्तुदुर्म्मित्रियास्तस्मैस
न्तुयोस्म्मान्द्वेष्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मः ॥ १९ ॥ द्रुपदादिवमुमु

॥२२२॥

चान॑ः । स्विन्नः स्नातो मला॑दिव ॥ पूतम्प॒वित्रे॑णेवाज्यमाप॑ः

शुन्धन्तु॒मैन॑सः ॥ २० ॥ उद्व॒यम् ॥ उद्व॒यन्तम॑स॒स्परि॒स्वः

पश्य॑न्त॒ऽउत्त॑रम् ॥ दे॒वन्दे॑व॒त्रा सूर्य॒मग॑न्म॒ज्योति॑रु॒त्तमम्

॥ २१ ॥ अ॒पोऽअ॒द्य ॥ अ॒पोऽअ॒द्यान्व॑चारिष॒ꣳरसे॑न॒सम॑सृ

क्ष्महि ॥ पय॑स्वानग्न॒ऽआग॑म॒न्तम्मा॒सꣳसृ॑ज॒वर्च्च॑सा॒प्रजया॑

च॒धने॑नच ॥ २२ ॥ एधो॑सि ॥ एधो॑स्येधिषी॒महि॑स॒मिद॑सि॒

तेजो॑सि॒तेजो॒मयि॑धेहि ॥ स॒मावव॑र्त्ति॒पृथि॒वीस॒मु॒षाः स॒मु॒सू

सं. ३८

॥२२३॥ र्य्यै÷ ॥ समुद्विश्श्वमिदञ्जगत् ॥ वैश्श्वानरञ्ज्योतिर्भूयासँव्वि
भून्त्कामान्व्यश्नवैभूःस्वाहा ॥ २३ ॥ [१०-२] ॥ अब्भ्या ॥ २० ॥
दधामि । समिधमग्नेव्व्रतपतेत्त्वयि ॥ व्रतञ्चश्श्रद्धाञ्चोपैमी
न्धेत्त्वादीक्षितोऽअहम् ॥ २४ ॥ यत्रब्रह्म । चक्षत्रञ्चसम्म्य
ञ्चौचरतःसह ॥ तँल्लोकम्पुण्ण्यम्प्रज्ञेषँय्यत्रदेवाःसहाग्निना
॥ २५ ॥ यत्रेन्द्र÷ ॥ यत्रेन्द्रश्श्चव्वायुश्श्चसम्म्यञ्चौचरतःसह ॥ ॥ २२३ ॥
तँल्लोकम्पुण्ण्यम्प्रज्ञेषँय्यत्रसेदिर्न्नविद्यते ॥ २६ ॥ अह्शुना

ते ॥ अहृशुनांतेऽअहृशुःपृङ्क्ष्यताम्परुंषापरुंः ॥ गन्धस्त्तेसो
मंमवतुमदांयरसोऽअच्युंतः ॥ २७ ॥ सिञ्चन्तिपरिं । षिञ्च
न्त्युत्सिञ्चन्तिपुनन्तिच ॥ सुरायैबभ्र्वैमदेंकिन्त्वोब्वंदतिकि
न्त्वः ॥ २८ ॥ धानावंन्तङ्करम्भिणंम् ॥ धानावंन्तङ्करम्भि
णंमपूपवंन्तमुक्थिनंम् ॥ इन्द्रंप्प्रातर्जुंषस्वनः ॥ २९ ॥ बृह
दिन्द्रांय । गायतमरुंतोवृत्रहन्तंमम् ॥ येनुज्ज्योतिरजंनयन्नृ
तावृधोंदेवन्देवायजागृंवि ॥ ३० ॥ अध्वंर्य्योऽअद्रिंभिः ।
५२९

सुतᳪं सोमम्पवित्रऽआनय ॥ पुनाहीन्द्रायपातवे ॥ ३१ ॥
॥२२४॥ [८-३] योभूतानाम् ॥ योभूतानामधिपतिर्य्यस्मिँल्लोकाऽ ॥ २० ॥
अधिश्रिताः ॥ यऽईशेमहतोमहाँस्तेनगृह्णामित्वामहम्म
यिगृह्णामित्वामहम् ॥ ३२ ॥ उपयामगृहीतोसि ॥ उपयाम
गृहीतोस्यश्विभ्यान्त्वासरस्वत्यैत्वेन्द्रायत्वासुत्राम्णऽएष
तेयोनिरश्विभ्यान्त्वासरस्वत्यैत्वेन्द्रायत्वासुत्राम्णे ॥ ३३ ॥ ॥२२४॥
प्राणपामे ॥ प्राणपामेऽअपानपाश्चक्षुष्पाःश्रोत्रपाश्चमे ॥

व्वाचोमेंव्विश्श्वभैषजोमनंसोसिव्विलायंकः ॥ ३४ ॥ अश्श्विनं

कृतस्यते ॥ अश्श्विनंकृतस्यतेसरंस्वतिकृतस्येन्द्रेणसुत्रान्म्णाकृ

तस्यं ॥ उपंहूतऽउपंहूतस्यभक्क्षयामि ॥ ३५ ॥ [४-४]

समिंद्धऽइन्द्रः ॥ समिंद्धऽइन्द्रंऽउषसामनीकेपुरोरुचांपूर्व्वकृ

द्धावृधानः ॥ त्रिभिर्द्देवैस्त्रिछंशताव्वज्ज्रंबाहुर्ज्जघानंवृत्रंव्विदु

रोंव्ववार ॥३६॥ नराशछंसंःप्प्रातिं ॥ नराशछंसंःप्प्रतिशूरोमि

१ इन्द्रऽउषसा । अत्र "उषमहोभिः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेनास्मिन्परिगणितेभ्यः परेभ्य एव उषशब्दाकारस्य दीर्घविधानान्नात्र दीर्घः ।

॥२२५॥ मानस्तनूनपात्त्प्रतिंयज्ञस्यधामं ॥ गोभिर्व्वपावान्मधुनासम ॥ २० ॥
ञ्जन्हिरंण्ण्यैश्चन्द्रीयंजतिप्प्रचेताः ॥ ३७ ॥ ईडितोदेवैः ॥
ईडितोदेवैर्हरिंवाँ२॥ऽअभिष्ट्टिराजुह्वानोहविषाशर्द्धमानः ॥
पुरन्दरोगोत्त्रभिद्वज्ज्रंबाहुरायांतुयज्ञमुपंनोजुषाणः ॥ ३८ ॥
जुषाणोबर्हिः ॥ जुषाणोबर्हिर्हरिंवान्नऽइन्द्रं÷प्प्राचीनंꣳसीद
त्प्रदिशांपृथिव्याः ॥ उरुप्प्रथाःप्प्रथंमानꣳस्योनमादित्त्यैर ॥२२५॥
क्तंव्वसुभिःसजोषाः ॥ ३९॥ इन्द्रन्दुरं÷ । कवष्व्योधावंमा

नावृषाणँऽस्यन्तुजनंयꣳसुपत्नीꣳ ॥ द्वारोदेवीरभितोविश्रयन्ताꣳसुवीरावीरम्प्रथमानामहोभिꣳ ॥ ४० ॥ उषासानक्ता । बृहतीबृहन्तम्पयस्वतीसुदुघेशूरमिन्द्रम् ॥ तन्तुन्ततम्पेशसासंवयन्तीदेवानान्देवँऽस्यजतꣳसुरुक्मे ॥ ४१ ॥ दैव्यामिमाना ॥ दैव्यामिमानामनुषꣳपुरुत्राहोताराविन्द्रम्प्रथमासुवाचा ॥ मूर्द्धन्यज्ञस्यमधुनादधानाप्राचीनञ्ज्योतिर्हविषावृधा

१ प्रथमानामहोभिः उषासा। अत्र "उषमहोभिः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन उष इत्ययं ह्स्वो दीर्घमापद्यते महोभिः नक्त इम् इकार-एकारौकारनकारेभ्यः परश्चेत्। तेन महोभिः परस्य उषशब्दाकारस्य दीर्घाकारः। अत्र महोभिःशब्दात्पर उषशब्दो वर्तते। २ प्राचीनञ्ज्योतिः। अत्र "स्वरयवहकपैश्च" इत्यनेनैतैरेवव्यवधाने समानपदे "ऋपरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन विधीयमानस्य णत्वस्यात्र

तꣳ ॥ ४२ ॥ तिस्रोदेवीः ॥ तिस्रोदेवीर्हविषावर्द्धमानाऽइ
न्द्रंञ्जुषाणाजनयोनपत्नीः ॥ अच्छिन्नन्तन्तुम्पयसासरस्व
तीडादेवीभारतीविश्वतूर्त्तिः ॥ ४३ ॥ त्वष्टादधत् ॥ त्वष्टाद
धच्छुष्ममिन्द्रायवृष्णेपाकोचिष्टुर्य्यशसेपुरूणि ॥ वृषाय
जन्वृषणम्भूरिरेतामूर्द्धन्यज्ञस्यसमनक्तुदेवान् ॥ ४४ ॥ वन
स्पतिरवसृष्टः ॥ वनस्पतिरवसृष्टोनपाशैस्त्मन्यासमञ्ज ॥२२६॥

व्यवधानोक्तातिरिक्तचवर्गस्य व्यवधानेनाप्राप्तं णत्वं "शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन शकार-लकार-सकार-व्यवहितो मध्यमवर्गैश्चटतवर्गैर्व्यवहित ऋषरेभ्य उत्तरो नकारः प्रकृत्या भवति। इति णकारो निषिध्यते तच्छिष्यबुद्धिव्युत्पत्त्यर्थम्।

ऽच्छमितानदेवः ॥ इन्द्रस्यहृद्यैर्ज्जठरम्पृणानःस्वदातियज्ञ
म्मधुनाघृतेन ॥ ४५ ॥ स्तोकानामिन्दुम् ॥ स्तोकाना
मिन्दुम्प्रतिशूरऽइन्द्रोवृ[1]षायमाणोवृषभस्तुराषाट् ॥ घृतप्रु
षामनसामोदमानाꣳस्वाहादेवाऽअमृतामादयन्ताम् ॥ ४६ ॥
[११-५] आयातु ॥ आयात्विन्द्रोवसऽउपनऽइहस्तु
तःसधमादस्तुशूर÷ ॥ वावृधानस्तविषीर्य्यस्यपूर्व्वीर्द्यौर्न्न
क्षत्रमभिभूतिपुष्यात् ॥ ४७ ॥ आन÷ ॥ आनऽइन्द्रो

१ वृषायमाणः । अत्र यकारे परे वृषशब्दाकारस्य ''अथोदारिथ'' (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन दीर्घः ।

॥२२७॥ दूरादानेऽआसादभिष्टिकृदवंसेयासदुग्ग्रः ॥ ओजिष्ठेभिर्न्नृपति
र्व्वज्ज्रंबाहुꣳसङ्गेसमत्त्सुतुर्व्वणिःपृतन्न्यून् ॥ ४८ ॥ आनः ॥
आनऽइन्द्रोहरिभिर्य्यात्त्वच्छार्व्वाचीनोवसेराधसेच ॥ तिष्ठा
तिव्वज्ज्रीमघवाव्विरप्प्शीमँय्यज्ञमनुनोव्वाजसातौ ॥ ४९ ॥
त्रातारमिन्द्रम् ॥ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रꣳहवेहवेसुहवꣳ
शूरमिन्द्रम् ॥ ह्वयामिशक्क्रम्पुरुहूतमिन्द्रꣳस्वस्त्तिनोमघवा ॥२२७॥
धात्त्विन्द्रः ॥ ५० ॥ इन्द्रःसुत्रामा ॥ इन्द्रःसुत्रामास्व

वाँ२॥ ऽअवोभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः ॥ बाधतान्द्वेषोऽ
अभयङ्कृणोतु सुवीर्य्यस्य पतयः स्याम ॥ ५१ ॥ तस्यवयम् ॥
तस्यवयꣳ सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ ससुत्रा
मा स्ववाँऽइन्द्रोऽअस्मेऽआराच्चिद्द्वेषः सनुतर्य्युयोतु ॥ ५२ ॥
आमन्द्रैः ॥ आमन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्य्याहि मयूररोमभिः ॥
मा त्वा केचिन्नियमन्विन्न पाशिनोऽतिधन्वेव ताँ२॥ऽइहि॥ ५३ ॥
एवेत् ॥ एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुं वसिष्ठासोऽअभ्यर्चन्त्य

कैः ॥ सनंस्तुतोव्वीरवंद्धातुगोमंद्धूयम्पांतस्वास्त्तिभिहंसदांनः

॥ ५४ ॥ [८-६] समिंद्धोऽअग्निः ॥ समिंद्धोऽअग्निरंश्वि

नातप्तोघम्मोंव्विराट्सुतः ॥ दुहेधेनुःसरंस्वतीसोमंहशुक्कमि

हेन्द्रियम् ॥ ५५ ॥ तनूपाभिषजां । सुतेश्विनोभासरंस्वती ॥

मद्ध्वारजांहसीन्द्रियमिन्द्रांयपथिभिर्व्वहान् ॥ ५६ ॥ इन्द्रा

येन्दुंम् ॥ इन्द्रायेन्दुहसरंस्वतीनराशहसैननग्नहुंम ॥ अधां

तामश्विनामधुंभेषजम्भिषजांसुते ॥ ५७ ॥ आजुह्वांनासरं ॥२२८॥

स्वती ॥ आजुह्वानासरस्वतीन्द्रायेन्द्रियाणिवीर्य्यम् ॥ इडा
भिरश्विनाविषᳪंसमूर्जᳪंसᳪंरयिन्दधुः ॥ ५८ ॥ अश्विनान
मुचेः । सुतᳪंसोमᳪंशुक्रम्परिस्रुता ॥ सरस्वतीतमाभरद्ब
र्हिषेन्द्रायपातवे ॥ ५९ ॥ कवष्योन । व्यचस्वतीरश्विभ्यान्न
दुरोदिशः ॥ इन्द्रोनरोदसीऽउभेदुहेकामान्त्सरस्वती ॥ ६० ॥
उषासानक्तम् ॥ उषासानक्तमश्विनादिवेन्द्रᳪंसायमिन्द्रि
यैः ॥ सञ्ज्ञानानेसुपेशसासमञ्जातेसरस्वत्या ॥ ६१ ॥ पातन्नः ॥

सं. ३९

५३९

पातन्नोऽअश्विनादिवांपाहिनक्तंᳬसरस्वति ॥ दैव्यांहोतारा
भिषजापातमिन्द्रᳬसचांसुते ॥ ६२ ॥ तिस्त्रस्त्रेधा । सरंस्वत्त्य
श्विनाभारतीडा ॥ तीव्रम्पंरिस्त्रुतासोममिन्द्रांयसुषुवुर्म्मदम्
॥ ६३ ॥ अश्विनांभेषजम् ॥ अश्विनांभेषजम्मधुंभेषजन्नᳬ
सरंस्वती ॥ इन्द्रेत्त्वष्ट्टायशᳬश्रियंᳬरूपᳬरूपमधुᳬसुते ॥६४॥
ऋतुथेन्द्रं ॥ ऋतुथेन्द्रोवनस्पतिंᳬशशमानᳬपंरिस्त्रुतां ॥ ॥२२९॥
कीलालंमश्विभ्याम्मधुंदुहेधेनुःसरंस्वती ॥ ६५ ॥ गोभिर्न्न ।

सोमंमाश्विनामासंरेणपरिस्रुतां ॥ समंधातह्सरंस्वत्त्यास्वाहे
न्द्रैसुतम्मधुं ॥ ६६ ॥ [१२-७] अश्विनांहविः ॥ अश्वि
नांहविरिन्द्रियन्नमुंचेर्द्धियासरंस्वती ॥ आशुक्क्रमांसुराद्दसुंम
घमिन्द्रांयजभ्रिरे ॥ ६७ ॥ यमश्विनां ॥ यमश्विनासरं
स्वतीहविषेन्द्रमवंर्द्धयन् ॥ सबिंभेदव्वलम्मघन्नमुंचावासुरेस
चां ॥ ६८ ॥ तमिन्द्रंम् ॥ तमिन्द्रंम्पशवःसचाश्विनोभासरं
स्वती ॥ दधांनाऽअभ्यनूषतहविषांयज्ञऽइंन्द्रियैः ॥ ६९ ॥

सऽइन्द्रै ॥ सऽइन्द्रंऽइन्द्रियन्दधुःसंवितावरुणोभगः ॥ ससु
त्रामांहविष्पंतिर्यजंमानायसश्चत ॥७०॥ सवितावरुणं ॥
सवितावरुणोदधद्यजंमानायदाशुषे ॥ आदंत्तनमुचेर्वसुंसुत्रा
माबलंमिन्द्रियम् ॥ ७१ ॥ वरुणंक्षत्रम् ॥ वरुणंक्षत्रमिं
न्द्रियम्भगेनसविताश्रियंम् ॥ सुत्रामायशंसाबलन्दधांनाय
ज्ञमांशत ॥ ७२ ॥ अश्विनागोभिः ॥ अश्विनागोभिंरिन्द्र
यमश्वेभिर्वीर्युम्बलंम् ॥ हविषेन्द्रंसरंस्वतीयजंमानमवर्द्ध

यन् ॥ ७३ ॥ तानासंत्त्या । सुपेशंसाहिरंण्ण्यवर्त्तनीनरां ॥
सरंस्वतीहुविष्म्मतीन्द्रुकर्म्मसुनोवत ॥ ७४ ॥ ताभिषजा ।
सुकर्म्मणासासुदुघासरंस्वती ॥ सवृंत्रहाशतक्रंतुरिन्द्रांयदधु
रिन्द्रियम् ॥ ७५ ॥ सुवछसुरामंम् ॥ सुवछसुरामंम
श्विनानमुंचावासुरेसचां ॥ विपिपानाशंसरस्वतीन्द्रङ्कर्म्म
स्वावत ॥ ७६ ॥ पुत्रमिंवपितरौ ॥ पुत्रमिंवपितरांव
श्विनोभेन्द्रावथुःकाव्यैर्द्दःसनांभिः ॥ यत्सुरामंव्यपिंबःश

चीभिर्ठंसरस्वतीत्त्वामघवन्नभिष्णक् ॥ ७७ ॥ यस्मिन्न
॥२३१॥ श्वासर्ठ ॥ यस्मिन्नश्वासऽऋषभासऽउक्क्षणोव्वशामेषाऽअवसृ
ष्टासऽआहुताः ॥ कीलालपेसोमपृष्ठायव्वेधसेहृदामतिञ्जनय
चारुमग्ग्नये ॥ ७८ ॥ अहाव्यग्ग्ने । हविरास्येतेस्रुचीवघृत
ञ्चम्म्वीवसोमः ॥ व्वाजसनिर्ठंरयिमस्म्मेसुवीरम्प्रशस्तन्धे
हियशसम्बृहन्तम् ॥ ७९ ॥ [१३-८] शतम् १२०० ॥ ॥२३१
अश्विनातेजसा ॥ अश्विनातेजसाचक्क्षुःप्प्राणेनसरस्वतीव्वी

स्युँम् ॥ व्वाचेन्द्रोबलेनेन्द्रायदधुरिन्द्रियम् ॥ ८० ॥ गोमँ[1]
दूषुणांसत्त्या ॥ गोमंदूषुणांसत्त्याश्श्वांवद्यातमश्श्विना ॥ व्वर्त्ती
रुंद्रानृपाय्यंम् ॥ ८१ ॥ नयत् ॥ नयत्त्परोनान्तंरऽआदुध्र
पंद्दूपण्ण्वसू ॥ दुःशःसोमत्त्यौरिपुः ॥ ८२ ॥ तानः ॥
तानऽआवोंढमश्श्विनारायिम्पिशङ्गसन्दृशम् ॥ धिषण्णयांव्वरि
वोविदम् ॥ ८३ ॥ पावकानः ॥ पावकानःसरंस्वतीव्वाजे

१ गोमदूपु णासत्या । अत्र समानपदत्वाभावेन णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वस्य निपातः ।

।२३२।। भिर्व्वाजिनीवती ॥ युज्ञंव्वष्टुधियावसुः ॥ ८४ ॥ चोदयित्री
सूनृतानाम् ॥ चोदयित्रीसूनृतानाञ्चेतन्तीसुमतीनाम् ॥ ॥ २० ॥
युज्ञन्दधेसरस्वती ॥ ८५ ॥ महोऽअर्णः ॥ महोऽअर्णः
सरस्वतीप्प्रचेतयतिकेतुना ॥ धियोव्विश्वाव्विराजति ॥ ८६ ॥
इन्द्रायाहि । चित्रभानोसुताऽइमेत्त्वायवः ॥ अण्वीभिस्त्त
नापूतासः ॥ ८७ ॥ इन्द्रायाहि । धियेषितोव्विप्प्रजूतः ।।२३२।।

१ चित्रभानो । अत्र समानपदे "ऋपरेभ्यः" इत्यनेन भस्य व्यवधानेनाप्राप्तौ "स्वरयवहकपैश्च" इत्यनेन पवर्गव्यवधानेऽपि णत्वप्रतिप्रसवेन पुनर्णत्वप्राप्तौ "इन्द्राग्नी चित्रभानो०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९३ सू.) इत्यनेन निषिद्ध्यते ।

सुतावतंः ॥ उपब्रह्माणिवाघतंः ॥ ८८ ॥ इन्द्रायाहि ॥
इन्द्रायाहितूतुंजानऽउपब्रह्माणिहरिवंः ॥ सुतेदंधिष्वनश्च
नंः ॥ ८९ ॥ अश्विनापिबताम् ॥ अश्विनापिबताम्मधुसरं
स्वय्यासजोषंसा ॥ इन्द्रंःसुत्रामाव्वृत्रहाजुषताᳬंसोम्म्यम्म
धुं ॥ ९० ॥ [११-९] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांविंशति-
तमोऽध्यायः ॥ २० ॥ पूर्वविंशतौ मंत्रसंख्या १२११ ॥

१ सुतावतः । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुनतिश्वसुत°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे सुतस्याकारस्य दीर्घः ।

इति श्रीवाजसनेयसंहितायां पूर्वविंशतिः समाप्ता ॥

अथ श्रीवाजसनेयसंहितोत्तरविंशतिप्रारम्भः ॥

५४१

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ इमम्मे, समिद्धोऽ
अग्निरेकादशकौ, व्वसन्तेनऽऋतुना षड्, होतायक्षत्त्समिधा
ग्निन्द्वादश, श्विनौछागस्य सप्त, देवम्बर्हिश्चतुर्दश, षडेक
षष्टिः [अ. २१ मं. ६१ अनु. ६] ॥ हरिःॐ ॥ इमम्मे। व्वरु
णश्रुधीहवमद्याचमृडय ॥ त्वामवस्युराचके ॥ १ ॥ तत्त्वा ।
यामिब्रह्मणाव्वन्दमानस्तदाशास्तेयजमानोहविर्भिः ॥
अहेडमानोव्वरुणेहबोद्ध्युरुशꣳसमानऽआयुःप्प्रमोषीः ॥ २ ॥ ॥ १ ॥

त्वन्नं÷ ॥ त्वन्नोऽअग्नेव्वरुणस्यव्विद्वान्देवस्यहेडोऽअवयासि
सीष्ठाः[1] ॥ यजिष्ठोव्वह्नितमःशोशुचानोव्विश्वाद्वेषांꣳसिप्रमुमु
ग्ध्यस्म्मत् ॥ ३ ॥ सत्त्वम् ॥ सत्त्वन्नोऽअग्नेवमोभवोतीनेदि
ष्ठोऽअस्याऽउषसोव्युष्टौ ॥ अवयक्ष्वनोव्वरुणꣳरराणोव्वीहिमृ
डीकꣳसुहवोनऽएधि ॥ ४ ॥ महीमूषु । मा[2]तरꣳसुव्रतानामृत

---

१ अवयासिसीष्ठाः । अत्र "भाविभ्यः स षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ "पृथिविदिव्युपरिचर्षणिशकुनियासिभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे न षत्वम् । २ मातरसुव्रꣳतानाम् । वर्णे तु मात्रिके पूर्वे ह्यनुस्वारो द्विमात्रिकः । या. शि. । मात्रिके ह्रस्ववर्णपूर्वेऽनुस्वारो द्विमात्रिको दीर्घꣳइत्याकारको ज्ञेयः। अत्र "अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽध्यर्द्धमात्रा पूर्वा चार्धमात्रा" (शु. य. प्रा. ४ अ. १४८ सू.) इति लिङ्गम् ।

सं. ६०

५५१.

स्यपत्नीमवंसेहुवेम ॥ तुविक्षत्रामजरन्तीमुरूचीꣳसुशर्म्मा
णमदितिꣴसुप्प्रणीतिम् ॥ ५ ॥ सुत्रामाणम्पृथिवीम् ॥ सुत्रा
माणम्पृथिवीन्द्यामनेहसꣴसुशर्म्माणमदितिꣴसुप्प्रणीतिम् ॥
दैवीन्नाव[1]ꣳस्वरित्रामनागसमस्रवन्तीमारुहेमास्वस्तये ॥ ६ ॥
सुनावमारुहेयम् ॥ सुनावमारुहेयमस्रवन्तीमनागसम् ॥
शतारित्रा[2]ꣳस्वस्तये ॥ ७ ॥ आनः ॥ आनोमित्रावरुणाघृ ॥ २ ॥

१-२ संयोगाद्यश्च यो भवेत्। या. शि.। यत्र संयोगाद्यो मात्रिको द्विमात्रिको वा वर्णः सोऽपि ऋवर्णव्यञ्जनादिगं संयोगाद्यं वर्जयित्वा ह्रस्व एकमात्रिको भवति न तु गुरुभूतः। तत्र ह्रस्वोच्चारणप्रदर्शकं ꣳ इत्याकारकं चिह्नं ज्ञेयम्। दीर्घस्य ꣴ इत्याकारकं चिह्नम्।

तैर्ग्गर्व्यूंतिमुक्क्षतम् ॥ मद्धारजांॐसिसुक्कतू ॥ ८ ॥ प्रबाहवा ।
सिसृतञ्जीवसैनऽआनोगर्व्यूंतिमुक्क्षतङ्गृतेनं ॥ आमाजनैश्श्र
वयतँरुयुवानाश्रुतम्मेमिंत्रावरुणाहवेमा ॥ ९ ॥ शन्नं÷ ॥
शन्नोंभवन्तुव्वाजिनोहवैषुदेवताताामितद्दंवर्ं़स्वर्क्काः ॥ जम्भय
न्तोहिंवृकुह्ररक्क्षांॐसिसनैम्म्युस्म्मद्युंयवन्नमीवाः ॥ १० ॥
व्वाजेवाजेवत । व्वाजिनोनोधनैषुव्विप्प्राऽअमृताऽऋतज्ज्ञाः ॥

१ रक्षाॐसि । द्विमात्रे मात्रिकः स्यात् । या. शि. । यत्र द्विमात्रिकः पूर्ववर्णस्तत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वारः ॐ इत्याकारकः । अत्र "दीर्घादर्द्धमात्रा पूर्वा चाद्ध्यर्धा" (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) लिङ्गम् ।

अस्यमद्ध्वः पिबतमादयंद्धन्तृप्तायातपथिभिर्द्दैवयानैः ॥ ११ ॥
[११-१] समिद्धोऽअग्निः । समिधासुसमिद्धो
व्वरेण्यः ॥ गायत्रीच्छन्दऽइन्द्रियन्त्र्यविर्ग्गौर्व्वयोदधुः
॥ १२ ॥ तनूनपाच्छुचिव्रतः ॥ तनूनपाच्छुचिव्रतस्तनूपा
श्चसरस्वती ॥ उष्णिहाच्छन्दऽइन्द्रियन्दित्यवाड्ग्गौर्व्वयो
दधुः ॥ १३ ॥ इडाभिरग्निः ॥ इडाभिरग्निरीड्यः सोमो
देवोऽअमर्त्यः ॥ अनुष्टुप्छन्दऽइन्द्रियम्पञ्चाविर्ग्गौर्व्वयो

दधुः ॥१४॥ सुबर्हिरग्निः । पूषण्वान्त्स्तीर्णबर्हिरमर्त्त्यः ॥
बृहतीच्छन्दऽइन्द्रियन्त्रिवत्सोगौर्व्वयोदधुः ॥ १५ ॥ दुरो
देवीः ॥ दुरोदेवीर्द्दिशोमहीर्ब्रह्मादेवोबृहस्पतिः ॥ पङ्क्तिश्च्छ
न्दऽइहेन्द्रियन्तुर्य्यवाड्गौर्व्वयोदधुः ॥ १६ ॥ उषेयह्वी ॥
उषेयह्वीसुपेशसाविश्वेदेवाऽअमर्त्त्याः ॥ त्रिष्टुप्छन्दऽइहेन्द्रि
यम्पष्ठवाड्गौर्व्वयोदधुः ॥ १७ ॥ दैव्याहोतारा । भिषजेन्द्रे
णसयुजायुजा ॥ जगतीच्छन्दऽइन्द्रियमनड्वान्गौर्व्वयोदधुः
५५५

॥ १८ ॥ तिस्रऽइडा ॥ तिस्रऽइडासरस्वतीभारतीमरुतो
विशः ॥ विराट्छन्दऽइहेन्द्रियन्धेनुग्गौर्न्नवयोदधुः ॥ १९ ॥
त्वष्टातुरीपः ॥ त्वष्टातुरीपोऽअद्भुतऽइन्द्राग्नीपुष्टिवर्द्धना ॥
द्विपदाच्छन्दऽइन्द्रियमुक्क्षागौर्न्नवयोदधुः ॥ २० ॥ शमि
तानः ॥ शमितानोव्वनस्पतिः सविताप्प्रसुवन्भगम् ॥ ककु
प्छन्दऽइहेन्द्रियंव्वशाव्वेहद्वयोदधुः ॥ २१ ॥ स्वाहायज्ञम् ॥ ॥ ४ ॥
स्वाहायज्ञंव्वरुणः सुक्क्षत्रोभेषजङ्करत ॥ अतिच्छन्दाऽइन्द्रि

यंबृहद्रथन्तरेपभोगौर्वयोंदधुः ॥ २२ ॥ [११-२] वसन्तेनंऽऋतुनां । देवाव्वसंवस्त्रिवृतांस्तुताः ॥ रथन्तरेणतेजंसाहुविरिन्द्रेव्वयोंदधुः ॥ २३ ॥ ग्रीष्मेणंऽऋतुनां । देवारुद्राःपंञ्चदशेस्तुताः ॥ बृहतायशंसाबलंᳬहुविरिन्द्रेव्वयोंदधुः ॥२४॥ वर्षाभिर्ऋतुनां । दित्त्यास्त्तोमेंसप्तदशेस्तुताः ॥ वैरूपेणंविशौजंसाहुविरिन्द्रेव्वयोंदधुः ॥ २५ ॥ शारदेनंऽऋतुनां । देवाऽएंकविᳬशऽऋभवंस्तुताः ॥ वैराजेनंश्रियाश्रियंᳬहवि

रिन्द्रे॑ व्वयो॒ दधुः ॥ २६ ॥ हे॒मन्तेन॑ऽऋ॒तुना॑ । दे॒वास्त्रि॑ण॒वे म॒रुत॑
स्स्तु॒ताः ॥ बले॑न॒ शक्व॑रीः॒ सहो॑ ह॒विरिन्द्रे॑ व्वयो॒ दधुः ॥ २७ ॥ शै॒शि॒
रेण॑ऽऋ॒तुना॑ । दे॒वास्त्र॑यस्त्रि॒ꣳशे॒ऽमृता॒स्स्तु॒ताः ॥ स॒त्येन॑ रे॒वतीः॒ क्ष॒
त्रꣳ ह॒विरिन्द्रे॑ व्वयो॒ दधुः ॥ २८ ॥ [६-३] होता॑ यक्षत् । होता॑ य॒
क्षत्स॒मिधा॒ग्निमि॒डस्प॒दे॒ऽश्विनेन्द्र॒ꣳ सर॑स्वतीम॒जो धू॒म्रो न गो॒
धूमैः॒ कुव॑लै॒र्भेष॒जं मधु॒ शष्पै॒र्न तेज॑ऽइन्द्रि॒यं पयः॒ सोमः॑ परि॒ ॥ ५ ॥
स्रुता॑ घृ॒तं मधु॒ व्यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑[1] ॥ २९ ॥ होता॑ यक्षत्त॒

१ पादादौ च पदादौ च संयोगावग्रहेषु यः । जशब्द इति विज्ञेयो योऽन्यः स य इति स्मृतः । या. शि. । अत्र पदादौ यकारस्य सत्वाज्जकारो च्चारणम् ।

नूनपात्त्सरस्वतीम् ॥ होतायक्षत्तनूनपात्त्सरस्वतीमविर्म्मे
षोनभेषजम्पथामधुमताभरन्नश्विनेन्द्रायवी[1]र्य्यम्बदरैरुपवा
काभिर्भेषजन्तोक्मभिꣳपयꣳसोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्य
न्त्वाज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३० ॥ होतायक्षन्नराशꣳसन्न
नग्नहुम्पतिꣳसुरयाभेषजम्मेषः सरस्वतीभिषग्रथोनचन्द्र्य
श्विनोर्व्वपाऽइन्द्रस्यवीर्य्यम्बदरैरुपवाकाभिर्भेषजन्तोक्मभिꣳ
पयꣳसोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३१ ॥

१ अत्र रकारयकारयोः संयोगाज्जकारोच्चारणम् । एवं होतर्य्यजेत्यादौ ।

होतायक्षदिडेडितः ॥ होतायक्षदिडेडितऽआजुह्वानꣳसर
॥ ६ ॥ स्वतीमिन्द्रम्बलेनवर्द्धयन्नृषभेणगवेन्द्रियमश्विनेन्द्रायभेषजँ
ऽयवैः कर्कन्धुभिर्म्मधुलाजैर्न्नमासरम्पयꣳसोमः परिस्रुताघृत ॥ २१ ॥
म्मधुव्व्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३२ ॥ होतायक्षद्बर्हि
रूर्णम्म्रदाꣳ ॥ होतायक्षद्बर्हिरूर्णम्म्रदाभिषङ्नासत्त्या
भिषजाश्विनाश्वाशिशुमतीभिषग्धेनुःसरस्वतीभिषग्दुहऽइ ॥ ६ ॥
न्द्रायभेषजम्पयꣳसोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्व्यन्त्वाज्यस्यहोत

र्य्यजं ॥ ३३ ॥ होतायक्षद्दुरोदिशः । कवष्योनव्यचस्व
तीरश्विभ्यान्नदुरोदिशऽइन्द्रोनरोदसीदुघेदुहेधेनुःसरस्वत्य
श्विनेन्द्रायभेषजꣳशुक्रन्नज्योतिरिन्द्रियम्पयःसोमःपरिस्रु
तांघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यजं ॥ ३४ ॥ होतायक्ष
त्सुपेशसोषे । नक्तन्दिवाश्विनासमञ्जातेसरस्वत्यात्विषिमि
न्द्रेनभेषजꣳश्येनोनरजसाहृदाश्रियानमासरम्पयःसोमः
परिस्रुतांघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यजं ॥ ३५ ॥ होताय

क्षद्दैव्याहोतारा । भिषजाश्विनेन्द्रन्नजागृविदिवानक्तन्नभै
षजैःशूषह्सरस्वतीभिषक्सीसेनदुहऽइन्द्रियम्पयःसोमः परि
स्रुताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्यज ॥ ३६ ॥ होतायक्ष
त्तिस्रोदेवीः ॥ होतायक्षत्तिस्रोदेवीर्न्नभेषजन्त्रयस्त्रिधात
वोपसोरूपमिन्द्रेहिरण्ययमश्विनेडानभारतीव्वाचासरस्वती
महऽइन्द्रायदुहऽइन्द्रियम्पयःसोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्य ॥ ७ ॥
न्त्वाज्ज्यस्यहोतर्यज ॥ ३७ ॥ होतायक्षत्त्सुरेतसम्

षुभम् ॥ होतायक्षत्सुरेतसमृषुभन्नर्य्यापसन्त्वष्टारमिन्द्रं
मश्विनांभिषजन्नसरस्वतीमोजोनजूतिरिन्द्रियंवृकोनरभसो
भिषग्ग्यशꣳसुरयाभेषजꣳश्रियानमासरम्पयꣳसोमः परिस्रु
तांघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३८ ॥ होतायक्षद्व
नस्पतिꣳशमितारम् ॥ होतायक्षद्वनस्पतिꣳशमितारꣳश
तक्क्रतुम्भीमन्नमन्युꣳराजानंव्याग्घ्रन्नमसाश्विनाभामꣳसर

१ "वर्णे तु मात्रिके पूर्वे ह्यनुस्वारो द्विमात्रिकः" या. शि.। मात्रिके (ह्रस्ववर्णपूर्वे) अनुस्वारो द्विमात्रिकः ꣳ इत्याकारको दीर्घो ज्ञेयो लेख्यश्च। अत्र अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽध्यर्द्धमात्रा पूर्वा चार्धमात्रा (शु. य. प्रा. ४ अ. १४८ सू.) इत्यनेन चोक्तम्। अत्र मन्युं राजानम् इत्यत्रानुस्वारस्य ह्रस्ववर्णपूर्वत्वं वर्तते।

स्वतीभिषगिन्द्रायदुहऽइन्द्रियम्पयꣳसोमः परिस्रुताघृतम्मधु

व्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३९ ॥ होतायक्षदग्निꣳस्वाहा ॥

होतायक्षदग्निꣳस्वाहाज्ज्यस्यस्तोकानाꣳस्वाहामेदसाम्पृथ

क्स्वाहाछागमश्विभ्याꣳस्वाहामेषꣳसरस्वत्यैस्वाहऽऋषभ

मिन्द्रायसिꣳहायसहसऽइन्द्रियꣳस्वाहाग्निन्नभेषजꣳस्वाहा

सोममिन्द्रियꣳस्वाहेन्द्रꣳसुत्रामाणꣳसवितारंव्वरुणम्भिषजा

म्पतिꣳस्वाहाव्वनस्पतिम्प्रियम्पाथोनभेषजꣳस्वाहादेवाऽआ

ज्यपाजुंषाणोऽअग्निर्भैषजम्पयुःसोर्मःपरिस्रुताघृतम्मधुव्य

न्त्वाज्यंस्युहोतुर्य्यंज ॥ ४० ॥ [१२-४] होतांयक्षदुश्विनौ

छार्गस्य । वुपायामेदंसोजुषेतांᳬंहुविर्होतुर्य्यंज ॥ होतांयक्ष

त्सरंस्वतीम्मेषस्यंवुपायामेदंसोजुषतांᳬंहुविर्होतुर्य्यंज ॥ हो

तांयक्षदिन्द्रंमृषभस्यंवुपायामेदंसोजुषतांᳬंहुविर्होतुर्य्यंज

॥४१॥ होतांयक्षदुश्विनौसरंस्वतीम् ॥ होतांयक्षदुश्विनौसर

१ "द्विमात्रिके मात्रिकः स्यात्" या. शि. । यत्र द्विमात्रिकः पूर्ववर्णः (दीर्घस्वरः) तत्रानुस्वारो ह्रस्वः ᳬं इत्याकारको ज्ञेयो लेख्य उच्चारणीयश्च । अत्र "दीर्घादर्द्धमात्रा पूर्वा चाद्ध्यर्धा" (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) प्रमाणम् । अत्र "जुषतां ᳬं हविः" इति पदे दीर्घवर्णपूर्वोऽनुस्वारो वर्तते ।

स्वतीमिन्द्रꣳसुत्रामाणमिमेसोमाꣳसुरामाणश्च्छागैर्न्नमेषैर्ऋ
षभैःसुताःशष्पैर्न्नतोक्मभिर्ल्लाजैर्म्महस्वन्तोमदामासरेणपरि[1]
ष्कृताःशुक्राःपयस्वन्तोमृताःप्प्रस्थितावोमधुश्च्युतस्तानश्वि
नासरस्वतीन्द्रःसुत्रामावृत्रहाजुषन्ताꣳसोम्म्यम्मधुपिबन्तुम
दन्तुव्यन्तुहोतर्य्यज ॥४२॥ होतायक्षदश्विनौच्छागस्य । हवि
षऽआत्तामद्यमध्यतोमेदऽउद्भृतम्पुराद्द्वेषोभ्भ्यःपुरापौरुषेय्या ॥ ९ ॥

१ परिष्कृता । अत्र "परिकृते षकारेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५३ सू.) इत्यनेन परिपदं कृते परे षकारेण व्यवधीयते । ततोऽत्र "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वं प्राप्त परञ्च "ऋवर्णे च" (शु. य. प्रा. ४ अ. १११ सू.) इत्यनेन कृतघटितकारे परे द्वित्वस्य निषेधात् द्वित्वं न ।

गृभोघस्त्तान्नूनङ्क्षासेऽअञ्ज्राणाँऽयवंसम्प्रथमानाꣳसुमत्त्क्षंरा
णाꣳशतरुद्द्रियाणामग्निष्ष्वात्तानाम्पीवो[1]पवसनानाम्पार्श्वं
तःश्श्रोणितश्शितामतऽउत्त्सादतोऽङ्गादङ्गादवत्तानाङ्करतऽए
वाश्विनाजुषेताꣳहविर्होतऽर्यज ॥ ४३ ॥ होतायक्क्ष
त्सरस्वतीम्मेषस्य । हविषऽआवयदद्यमद्ध्यतोमेदऽउद्भृत
म्पुराद्द्वेषोऽभ्यःपुरापौरुषेऽय्यागृभोघसन्नूनङ्क्षासेऽअञ्ज्राणाँऽय
वंसम्प्रथमानाꣳसुमत्त्क्षंराणाꣳशतरुद्द्रियाणामग्निष्ष्वात्ता

१ पीवः उपवसनानाम् इत्यत्र "उपवसने पीवः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १४ सू.) इत्यनेन उपवसने परे विसर्जनीयस्य लोपे "उवर्ण ओकारम्"

नाम्पीवोपवसनानाम्पार्श्वतः[1]श्रोणितःशितामुतऽउत्सादतो
१०॥ ङ्गादङ्गादवत्तानाङ्करदेवꣳसरस्वतीजुषताꣳहविर्होतर्यज ॥ २१ ॥
॥ ४४ ॥ होतायक्षदिन्द्रमृषभस्य । हविषऽआवयदद्यमध्य
तोमेदऽउद्धृतम्पुराद्वेषोभ्यःपुरापौरुषेय्यागृभोघसन्नूनङ्घासेऽ
अज्राणाँय्यवसप्रथमानाꣳसुमत्क्षराणाꣳशतरुद्रियाणा
मग्निष्वात्तानाम्पीवोपवसनानाम्पार्श्वतःश्रोणितःशिताम् ॥ १० ॥

(शु. य. प्रा. ४ अ. ५३ सू.) इति गुणे रूपं भवति। १ अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते इति सूत्रेण शकारस्य द्वित्वे प्राप्तेऽपि "नास्वरपूर्वा०" इति सूत्रस्य वृत्तौ विसर्जनीयाद्व्यञ्जनपरस्य द्वित्वञ्चेत्स्पर्शवर्णस्यैवेति नियमात्स्पर्शातिरिक्तशकारस्य द्वित्वं न भवति। तेन न द्वित्वम्।

तऽउत्त्सादुतोऽङ्गादङ्गादवत्तानाङ्करदेवमिन्द्रौजुषता॑हविर्हो

तर्य्यज ॥ ४५ ॥ होतायक्षद्वनस्पतिमभि। हिपिष्टतमया

रभिष्ठयारशनयाधित ॥ यत्राश्विनोश्छागस्यहविषः प्प्रिया

धामानियत्रसरस्वत्यामेषस्यहविषः प्प्रियाधामानियत्रेन्द्रस्य

ऽऋषभस्यहविषः प्प्रियाधामानियत्राग्नेः प्प्रियाधामानियत्र

सोमस्यप्प्रियाधामानियत्रेन्द्रस्यसुत्राम्मणः प्प्रियाधामानियत्र

सवितुः प्प्रियाधामानियत्रवरुणस्यप्प्रियाधामानियत्रवनस्प

तेंऽप्प्रियापाथाᳪंसियत्रंदेवानामाज्ज्यपानाम्प्प्रियाधामानिय
॥ ११ ॥ त्राग्ग्नेर्होतुःप्प्रियाधामानितत्रैतान्प्प्रस्त्तुत्त्यैवोपस्त्तुत्त्यैवोपाव
स्स्रक्क्षद्द्भीयसऽइवकृत्त्वीकरद्देवन्देवोव्वनस्प्पतिर्ज्जुषताᳪंहवि ॥ २१ ॥
र्होतर्य्यज॥४६॥होतायक्क्षदग्ग्नि१ᳪंस्विष्टकृतम्॥होतायक्क्षद
ग्ग्निᳪंस्विष्टकृतमयाडग्ग्निरश्श्विनोश्च्छागस्स्यहविषःप्प्रियाधा
मान्न्ययाट्सरस्स्वत्त्यामेषस्स्यहविषःप्प्रियाधामान्न्ययाडिन्द्रस्स्यऽ ॥ ११ ॥

---

१ "संयोगाद्यश्च यो भवेत्" या. शि.। यद्यनुस्वारस्य पूर्वो वर्णो दीर्घो वा ह्रस्वः संयोगाद्यश्चेत्तदाऽनुस्वारो मात्रिकोᳪंइत्याकारको ह्रस्वो ज्ञेयो लेख्य उच्चारणीयश्च सर्वत्र। परञ्च यत्र संयोगाद्य ऋवर्णव्यञ्जनादिगो दीर्घो वा ह्रस्वो वर्णस्तत्र तु ꣳइत्याकारकोऽनुस्वारो दीर्घो ज्ञेयो बोद्धव्यः। यथा देवानां हृदयेन।

ऋषभस्यहविषः प्रियाधामान्ययाडग्नेः प्रियाधामान्ययाट्सो
मस्यप्रियाधामान्ययाडिन्द्रस्यसुत्राम्णः प्रियाधामान्यया
ट्सवितुः प्रियाधामान्ययाड्वरुणस्यप्रियाधामान्ययाड्वन
स्पतेः प्रियापाथांस्ययाड्देवानामाज्यपानाम्प्रियाधामानि
यक्षदग्नेर्होतुः प्रियाधामानियक्षत्स्वम्महिमानमायजता
मेज्याऽइषः कृणोतुसोऽअध्वराजातवेदाजुषतांहविर्होतर्य
ज ॥४७॥ [७-५] देवम्बर्हिः[1] । सरस्वतीसुदेवमिन्द्रेऽअश्विना ॥

१ रकारहकारयोगेऽत्र करिण्यादीनां पंचस्वरभक्तीनां मध्ये "करिणी रहयोर्योगे" (या. शि.) इत्यनेन करिणी स्वरभक्तिर्ज्ञेया । एवं सर्वत्र ।

तेजोनचक्षुरक्ष्योर्ब्बर्हिषादधुरिन्द्रियंव्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्यन्तु
यजं ॥ ४८ ॥ देवीर्द्वारः ॥ देवीर्द्वारोऽअश्विनाभिषजे
न्द्रेसरस्वती ॥ प्राणन्नव्वीर्य्यन्नसिद्वारोदधुरिन्द्रियंव्वसुवनेव्वसु
धेयस्यव्यन्तुयजं ॥ ४९ ॥ देवीऽउषासौ ॥ देवीऽउषासाव
श्विनासुत्रामेन्द्रेसरस्वती ॥ बलन्नव्वाचमास्यऽउषाभ्यान्दधुरि
न्द्रियंव्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्यन्तुयजं ॥ ५० ॥ देवीजोष्ट्री ॥ ॥ १२ ॥
२८ देवीजोष्ट्रीसरस्वत्याश्विनेन्द्रमवर्द्धयन् ॥ श्रोत्रन्नकर्ण्णयोर्य्य

शोजोष्ट्रीँभ्यान्दधुरिन्द्रियंव्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्यन्तुयज ॥५१॥
देवीऽऊर्ज्जाहुती ॥ देवीऽऊर्ज्जाहुतीदुघेसुदुघेन्द्रेसरस्वत्त्यश्विना
नांभिषजावतः ॥ शुक्कन्नज्योतिस्त्तनयोराहुतीधत्तऽइन्द्रियं
व्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्यन्तुयज ॥ ५२ ॥ देवादेवानांम् ॥ देवा
देवानांम्भिषजाहोताराविन्द्रमश्विना ॥ व्वषट्कारैःसरस्वती
त्त्विषिन्नहृदयेमतिᳬहोतृंभ्यान्दधुरिन्द्रियंव्वसुवनेव्वसुधेयस्य
व्यन्तुयज ॥ ५३ ॥ देवीस्तिस्त्रः ॥ देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रोदे

वीरश्विनेडासरस्वती ॥ शूपन्नमध्येनाऽभ्यामिन्द्रायदधुरिन्द्रि
यंवंसुवनेवसुधेयंस्यव्यन्तुयजं ॥ ५४ ॥ देवऽइन्द्रः ॥ देवऽ
इन्द्रोनराशꣳसस्त्रिवरूथःसरस्वत्याश्विभ्यामीयतेरथः ॥ रेतो
नरूपममृतंजनित्रमिन्द्रायत्वष्टादधदिन्द्रियाणिवसुवनेवसु
धेयंस्यव्यन्तुयजं ॥ ५५ ॥ देवोदेवैः ॥ देवोदेवैर्वनस्पति
र्हिरण्यपर्णोऽअश्विभ्याꣳसरस्वत्यासुपिप्पलऽइन्द्रायपच्य ॥ १३ ॥
तेमधु ॥ ओजोनजूतिर्ऋषभोनभामंवनस्पतिर्नोदधदिन्द्रि

याणिंव्वसुवनेंव्वसुधेयस्यव्यन्तुयज ॥ ५६ ॥ देवम्बर्हिः ॥
देवम्बर्हिर्व्वारितीनामध्वरेस्तीर्णमश्विभ्यामूर्णम्रदाः सरस्व
त्यास्योनमिन्द्रतेसदः ॥ ईशायैमन्युंराजानम्बर्हिषादधु
रिन्द्रियंव्वसुवनेंव्वसुधेयस्यव्यन्तुयज ॥ ५७ ॥ देवोऽअग्निः ।
स्विष्टकृद्देवान्यक्षद्यथायथंहोताराविन्द्रमश्विनाव्वाचाव्वा
चंसरस्वतीमग्निंसोमंस्विष्टकृत्स्विष्टऽइन्द्रः सुत्रामासवि
ताव्वरुणोभिषगिष्टोदेवोव्वनस्पतिःस्विष्टादेवाऽआज्यपाःस्वि

सं. २

ष्टोऽअग्निरग्निनाहोताहोत्रेस्विष्टकृद्यशोनदधदिन्द्रियमूर्ज्जम
पचितिꣳस्वधांव्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्यन्तुयज ॥५८॥ अग्निमद्य ।
होतारमवृणीतायँय्यजमानःपचन्पक्तीःपचन्पुरोडाशान्ब
ध्नन्नश्विभ्याञ्छागꣳसरस्वत्यैमेषमिन्द्रायऽऋषभꣳसुन्वन्न
श्विभ्याꣳसरस्वत्याऽइन्द्रायसुत्राम्णेसुरासोमान्त्सूपस्थाऽ
अद्य ॥५९॥ सूपस्थाऽअद्य । देवोव्वनस्पतिरभवदश्विभ्या ॥१४॥
ञ्छागेनसरस्वत्यैमेषेणेन्द्रायऽऋषभेणाक्षँस्तान्मेदस्तःप्र

तिपचतागृभीषतावीवृधन्तपुरोडाशैरपुरश्विनासरस्वतीन्द्रः
सुत्रामासुरासोमाँस्त्वामद्य ॥ ६० ॥ त्वामद्य ॥ त्वामद्यऽ
ऋषऽआर्षेयऽऋषीणान्नपादवृणीतायँय्यजमानोबहुभ्यऽआ
सङ्गतेभ्यऽएषमेदेवेषुवसुवार्य्यायक्ष्यतऽइतितायादेवादेव
दानान्यदुस्तान्यस्माऽआचशास्वाचगुरस्वेषितश्चहोतरसि
भद्रवाच्च्यायप्रेषितोमानुषःसूक्तवाकायसूक्ताब्रूहि ॥ ६१ ॥
[१४-६]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ तेजोसिपंचा,
न्नयऽएका, हिङ्कारायद्वे, तत्त्सवितुर्द्दश, ब्विभूर्म्मात्रैका,
कायद्वे, ऽआब्रह्मंस्त्रयोदश, शेपादेकैको, नविꣳशतिश्चतु-
स्त्रिꣳशत् [अ. २२ मं. ३४ अनु. १९] ॥ हरिः ॐ ॥
तेजोसि ॥ तेजोसिशुक्क्रममृतंमायुष्प्पाऽआयुर्म्मेपाहि ॥ देव
स्यंत्त्वासवितुःप्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्यामाद ॥ १५ ॥

---

१ आयुष्प्पा "समानपदे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन एकस्मिन्पदे यो विसर्गः तस्य विसर्जनीयस्य ककारपकारयोः परे यथायोगं सकारः षकारश्चैकपदे भवतः। इति षकारे कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति पकारस्य द्वित्वम्।

दे ॥ १ ॥ इमामंगृभ्णन् ॥ इमामंगृभ्णन्नरशनामृतस्यपूर्व्वऽ
आयुंषिविदथेषुकव्या ॥ सानोऽअस्मिन्त्सुतऽआबंभूवऽऋ
तस्यसामंन्त्सरमारपंन्ती ॥ २ ॥ अभिधाऽअसि ॥ अभिधाऽ
असिभुवंनमसियन्तासिधर्त्ता ॥ सत्वमग्निंवैश्वानरꣳसप्रंथ
सङ्गच्छस्वाहांकृतः ॥ ३ ॥ स्वगात्वा । देवेभ्यंःप्रजापंत
येब्रह्मन्नश्वंम्भन्त्स्यामिदेवेभ्यंःप्रजापंतयेतेनंराध्यासम् ॥
तम्बंधानदेवेभ्यंःप्रजापंतयेतेनंराध्नुहि ॥ ४ ॥ प्रजापंतये

त्त्वा ॥ प्रजापतये त्त्वा जुष्टम्प्रोक्षामीन्द्राग्निभ्यान्त्वा जुष्टम्प्रो
॥१६॥ क्षामि वायवे त्त्वा जुष्टम्प्रोक्षामि विश्वेभ्यस्त्त्वा देवेभ्यो जुष्ट ॥२२॥
म्प्रोक्षामि सर्व्वेभ्यस्त्त्वा देवेभ्यो जुष्टम्प्रोक्षामि ॥ योऽअर्व्व
न्तञ्जिघांऽसति तमभ्यमीति वरुणः ॥ परो मर्त्तः परः श्वा ॥५॥
[५-१] अग्नये स्वाहा ॥ अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहापाम्मो
दाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा वायवे स्वाहा विष्णवे स्वाहेन्द्राय स्वाहा ॥१६॥
बृहस्पतये स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा ॥ ६ ॥ [१-२]

१ अत्र द्वयोस्तु स्वरयोर्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते विवृत्तिस्तत्र विज्ञेया । (या. शि.) तेमात्रोकाराकारयोः पूर्वरूपकारकः सन्धिर्न भवति ।

हिङ्कारायस्वाहा ॥ हिङ्कारायस्वाहाहिङ्कृतायस्वाहाक्क्रन्दते
स्वाहाऽवक्क्रन्दायस्वाहाप्प्रोथतेस्वाहाऽप्प्रप्प्रोथायस्वाहाऽगन्धाय
स्वाहाऽघ्घ्रातायस्वाहानिविष्टायस्वाहोपविष्टायस्वाहासन्दिताय
स्वाहाव्वल्गतेस्वाहासीनायस्वाहाशयानायस्वाहास्वपतेस्वाहा
जाग्ग्रतेस्वाहाकूजतेस्वाहाप्प्रबुद्धायस्वाहाऽव्विजृम्भमाणायस्वा
हाव्विचृतायस्वाहासꣳहानायस्वाहोपस्स्थितायस्वाहायनाय
स्वाहाप्प्रायणायस्वाहा ॥ ७ ॥ य[1]तेस्वाहा ॥ यतेस्वाहा

१ अत्र यकारस्य पादादौ सर्वत्राऽजकारोच्चारणम् ।

धावंतेस्वाहोद्द्रावायस्वाहोद्द्रुतायस्वाहाशूकारायस्वाहाशूकृता
यस्वाहानिषण्णाय[1]स्वाहोत्थितायस्वाहाजवायस्वाहाबलाय
स्वाहाविवर्त्तमानायस्वाहाविवृत्तायस्वाहाविधून्वानायस्वाहा
विधूतायस्वाहाशुश्रूषमाणायस्वाहाशृण्वतेस्वाहेक्षमाणाय
स्वाहेक्षितायस्वाहावीक्षितायस्वाहानिमेषायस्वाहायदत्ति
तस्मैस्वाहायत्पिबतितस्मैस्वाहायन्मूत्रंकरोतितस्मैस्वा ॥ १७ ॥

१ निषण्णाय। अत्र द्वयोर्नकारयोर्णत्वं निपात्यते। प्रथमस्य "तवर्गे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९४ सू.) इत्यनेन तवर्गस्य व्यवधानेन णत्वाप्राप्तौ द्वितीयस्य नकारस्य "स्वरयवहकपैश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन व्यवधानातिरिक्तनकारस्य व्यवधानाण्णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वनिपातः।

हांकुर्व्वतेस्वाहांकृतायस्वाहा ॥ ८ ॥ [२-३] तत्त्संवि
तुः ॥ तत्त्संवितुर्व्वरेण्ण्यम्भर्गोदेवस्यधीमहि ॥ धियोयो
नं÷प्प्रचोदयात् ॥ ९ ॥ हिरण्ण्यपाणिमूतये । सवितार
मुपह्वये ॥ सचेत्तादेवतापदम् ॥ १० ॥ देवस्यचेततꣳ ॥
देवस्यचेततोमहीम्प्रसवितुर्हवामहे ॥ सुमतिꣳसत्त्यराधसम्
॥ ११ ॥ सुष्टुतिꣳसुमतीवृधं÷ ॥ सुष्टुतिꣳसुमतीवृधोरातिꣳ
संवितुरीमहे ॥ प्प्रदेवायमतीविदे ॥ १२ ॥ रातिꣳसत्त्प

१ सुमतीवृधः । अत्र "अश्वरश्मिसुमति" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे ह्रस्वेकारस्य सुमतिशब्दस्य दीर्घत्त्वम् ।

तिम् ॥ रातिꣳसत्पतिम्महेसवितारमुपह्वये ॥ आसवन्देव
वीतये ॥ १३ ॥ देवस्यसवितुः ॥ देवस्यसवितुर्म्मतिमासवं
विश्वदेव्यम् ॥ धियाभगम्मनामहे ॥ १४ ॥ अग्निꣳस्तो
मेन । बोधयसमिधानोऽअमर्त्त्यम् ॥ हव्यादेवेषुनोदधत्
॥ १५ ॥ सहव्यवाट् ॥ सहव्यवाडमर्त्त्यऽउशिग्दूतश्चनो
हितः ॥ अग्निर्द्धियासमृण्वति ॥ १६ ॥ अग्निन्दूतम् ॥ ॥ १८ ॥
अग्निन्दूतम्पुरोदधेहव्यवाहमुपब्रुवे ॥ देवाँ२॥ऽआसादया

दिह ॥ १७ ॥ अजीजनोहि । पवमानसूर्य्यँविधारेशक्म
नापयः ॥ गोजीरयारꣳहमाणꣳपुरन्ध्या ॥ १८ ॥ [१०-४]
विभूर्म्मात्रा । प्रभूःपित्राश्वोसिहयोस्यत्योसिमयोस्यर्वासिस
प्तिरसिवाज्यसिवृषासिनृमणाऽअसि ॥ ययुर्न्नामासिशिशुर्न्ना
मास्यादित्यानाम्पत्त्वान्विहिदेवाऽआशापालाऽएतन्देवेभ्यो
ऽश्वम्मेधायप्रोक्षितꣳरक्षतेहरन्तिरिहरमतामिहधृतिरिहस्व
धृतिꣳस्वाहा ॥ १९ ॥ [१-५] कायस्वाहा ॥ कायस्वाहाकस्मै

स्वाहा॑कत॒मस्मै॒स्वाहा॒स्वाहा॒धिमाधी॑ताय॒स्वाहा॒मन॑ः प्प्र॒जाप॑
तये॒स्वाहा॑चि॒त्तंव्वि॒ज्ञा॑ता॒यादि॑त्त्यै॒स्वाहादि॑त्त्यैम॒ह्यैस्वाहादि॑त्त्यै
सु॒मृ॒डी॒कायै॒स्वाहा॒सर॑स्वत्त्यै॒स्वाहा॒सर॑स्वत्त्यैपाव॒कायै॒स्वाहा॒सर॑
स्वत्त्यैबृ॒ह॒त्त्यैस्वाहा॑पू॒ष्ण्णेस्वाहा॑पू॒ष्ण्णेप्प्र॒पत्थ्या॒य॒स्वाहा॑पू॒ष्ण्णे
न॒रन्धि॑षा॒य॒स्वाहा॒त्त्वष्ट्रे॒स्वाहा॒त्त्वष्ट्रे॑तु॒रीपा॑य॒स्वाहा॒त्त्वष्ट्रे॑पु॒रु॒रूपा॑
य॒स्वाहा॒व्विष्ण्णवे॑स्वाहा॒व्विष्ण्णवे॑निभू॒य॒पाय॒स्वाहा॒व्विष्ण्णवे॑शि ॥१९॥
पिवि॒ष्टाय॒स्वाहा॑ ॥ २० ॥ व्विश्वो॑दे॒वस्य॑ । ने॒तुर्म्मर्त्तो॑व्वु॒रीतस॒क्

ख्यम् ॥ विश्वोरायऽइषुध्यतिद्युम्नंवृणीतपुष्यसेस्वाहा ॥२१॥
[२-६] आब्रह्मन् ॥ आब्रह्मन्ब्राह्मणोब्रह्मवर्चसीजायतामारा
ष्ट्रेराजन्यःशूरऽइषव्योतिव्याधीमहारथोजायतान्दोग्ध्रीधेनु
र्वोढानड्वानाशुःसप्तिःपुरन्धिर्योषाजिष्णूरथेष्ठाःसभेयोयु
वास्ययजमानस्यवीरोजायतान्निकामेनिकामेनःपर्जन्योवर्ष
तुफलवत्योनऽओषधयःपच्यन्तांयोगक्षेमोनःकल्पताम्
सं. ४३ ॥२२॥ [१-७] प्राणायस्वाहा। पानायस्वाहाव्यानायस्वाहा

शु. य. संहि. ॥२०॥

चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा वाचे स्वाहा मनसे स्वाहा ॥ २३ ॥ उ. वि. अ.

[१-८] प्राच्यै दिशे । स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहा दक्षिणायै दिशे ॥ २२ ॥

स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहा प्रतीच्यै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहोदी

च्यै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहोर्ध्वायै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे

स्वाहावाच्यै दिशे स्वाहार्वाच्यै दिशे स्वाहा ॥ २४ ॥ [१-९]

अद्भ्यः स्वाहा । वार्भ्यः स्वाहोदकाय स्वाहा तिष्ठन्तीभ्यः स्वा ॥ २० ॥

हा स्रवन्तीभ्यः स्वाहा स्यन्दमानाभ्यः स्वाहा कूप्याभ्यः

स्वाहासूद्याँऽभ्यःस्वाहाधार्याँऽभ्यःस्वाहाऽर्णवायस्वाहासमु
द्रायस्वाहासरिरायस्वाहा ॥ २५ ॥ [१-१०] वाता
यस्वाहा । धूमायस्वाहाऽभ्रायस्वाहामेघायस्वाहाविद्योतमा
नायस्वाहास्तनयतेस्वाहाऽवस्फूर्जतेस्वाहावर्षतेस्वाहाववर्षते
स्वाहोग्रंवर्षतेस्वाहाशीघ्रंवर्षतेस्वाहोद्गृह्णतेस्वाहोद्गृहीताय
स्वाहाप्रुष्णतेस्वाहाशीकायतेस्वाहाप्रुष्वाँऽभ्यःस्वाहाह्रादु
नीँऽभ्यःस्वाहानीहारायस्वाहा ॥ २६ ॥ [१-११] अग्ने

शु. य. संहि. येस्वाहा ॥ अग्नयेस्वाहासोमायस्वाहेन्द्रायस्वाहापृथिव्यै उ. वि.
॥ २१ ॥ स्वाहान्तरिक्षायस्वाहादिवेस्वाहादिग्भ्यःस्वाहाशाभ्यꣳस्वा अ.
होर्व्यैदिशेस्वाहार्वाच्यैदिशेस्वाहा ॥ २७ ॥ [१-१२] ॥ २२ ॥
नक्षत्रेभ्यꣳस्वाहा। नक्षत्रियेभ्यꣳस्वाहाहोरात्रेभ्यꣳस्वाहा
र्द्धमासेभ्यꣳस्वाहामासेभ्यꣳस्वाहाऽऋतुभ्यꣳस्वाहार्त्तवेभ्यꣳ
स्वाहासंवत्सरायस्वाहाद्यावापृथिवीभ्याꣳस्वाहाचन्द्रायस्वा ॥ २१ ॥
हासूर्य्यायस्वाहारश्मिभ्यꣳस्वाहावसुभ्यꣳस्वाहारुद्रेभ्यꣳ

स्वाहादित्येभ्यः स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः
स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहा शाखाभ्यः स्वाहा वनस्पतिभ्यः स्वा
हा पुष्पेभ्यः स्वाहा फलेभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा ॥ २८ ॥
[१-१३] १३०० शतम् ॥ पृथिव्यै स्वाहा ॥ पृथिव्यै स्वाहान्त
रिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्राय स्वाहा नक्ष
त्रेभ्यः स्वाहाद्भ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा वनस्पतिभ्यः स्वा
हा परिप्लवेभ्यः स्वाहा चराचरेभ्यः स्वाहा सरीसृपेभ्यः स्वाहा

॥ २९ ॥ [१-१४] असंवेस्वाहां ॥ असंवेस्वाहावसंवेस्वाहां
विभुवेस्वाहाविवंस्वतेस्वाहांगणश्श्रियेस्वाहांगणपंतयेस्वाहांभि
भुवेस्वाहाधिंपतयेस्वाहांशूषायस्वाहांस६ सर्प्पायस्वाहांचन्द्रा
यस्वाहाज्ज्योतिंषेस्वाहांमलिम्म्लुचायस्वाहादिवांपतयंतेस्वाहां
॥ ३० ॥ [१-१५] मधंवेस्वाहां ॥ मधंवेस्वाहामाधंवाय
स्वाहांशुक्कायस्वाहाशुचंयेस्वाहानभंसेस्वाहांनभस्यायस्वाहे
षायस्वाहोर्ज्जायस्वाहासहंसेस्वाहांसहस्यायस्वाहातपंसेस्वाहां ॥ २२ ॥

तपस्यायस्वाहाꣳहसस्पतयेस्वाहा ॥ ३१ ॥ [१-१६] वाजाय
स्वाहा । प्रसवायस्वाहापिजायस्वाहाक्रतवेस्वाहास्वःस्वा
हामूर्ध्नेस्वाहाव्यश्नुविनेस्वाहान्त्यायस्वाहान्त्यायभौवनाय
स्वाहाभुवनस्यपतयेस्वाहाधिपतयेस्वाहाप्रजापतयेस्वाहा
॥ ३२ ॥ [१-१७] आयुर्यज्ञेन । कल्पताꣳस्वाहाप्राणो
यज्ञेनकल्पताꣳस्वाहापानोयज्ञेनकल्पताꣳस्वाहाव्यानो
यज्ञेनकल्पताꣳस्वाहोदानोयज्ञेनकल्पताꣳस्वाहासमा

॥ २३ ॥ नोयज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहाचक्क्षुर्य्यज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहा ॥ २२ ॥
श्श्रोत्त्रँय्यज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहाव्वाग्ग्यज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वा
हामनोयज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहात्त्मायज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वा
हाम्ब्रह्मायज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहाज्ज्योतिर्य्यज्ज्ञेनंकल्पताᳪं
स्वाहास्वर्य्यज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहापृष्ठँय्यज्ज्ञेनंकल्पताᳪं
स्वाहायज्ज्ञोयज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहा॥ २३॥ [१-१८] एकंस्म्मै ॥ २३ ॥
स्वाहा ॥ एकंस्म्मैस्वाहाद्द्वाभ्याᳪंस्वाहाशतायस्वाहैकंशताय

स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा स्वर्ग्गाय स्वाहा ॥३४॥ [१-१९] इति श्रीवा-
जसनेयसंहितायां द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ श्रीवेदपुरुषाय
नमः॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ हिरण्यगर्ब्भो यश्प्राणतो द्विको, युञ्ज
न्त्यष्टौ, व्वायुष्ट्वापञ्च, प्राणाय तिस्र, उत्त्सक्थ्याद्द्वादश, गायत्री
त्रिष्टुप्, कस्त्त्वा षट्कौ, कश्स्विदष्टौ, कास्विद्दश, सुभूश्स्वयंभू-
स्तिस्र, एकादश पञ्चषष्टिः ॥ [अ. २३ मं. ६५ अनु. ११]
हरिः ॐ ॥ हिरण्यगर्ब्भश्सम् ॥ हिरण्यगर्ब्भश्समवर्त्तताग्ग्रे

भूतस्यंजातःपतिरेकंऽआसीत ॥ सदांधारपृथिवीन्द्यामुते
माङ्कस्म्मैदेवायंहविषांविधेम ॥ १ ॥ उपयामगृहीतोसि । उ. वि. अ.
प्प्रजापंतयेत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिःसूर्य्यस्तेमहिमा ॥ ॥ २३ ॥
यस्तेहंन्त्संवत्त्सरेमंहिमासंम्बभूवयस्तेंवायावन्तरिंक्षेम
हिमासंम्बभूवयस्तेदिविसूर्य्येमहिमासंम्बभूवतस्म्मैतेमहि
म्नेप्प्रजापंतयेस्वाहांदेवेब्भ्यंः ॥ २ ॥ [२-१] यःप्प्राण
तः ॥ यःप्प्राणतोनिंमिषतोमंहित्वैकऽइद्राजाजगंतोबभूवं ॥ ॥ २४ ॥

[1] सऽईशेऽअस्यद्विपदश्चतुष्प्पदःकस्मैदेवायहविषाविधेम
॥ ३ ॥ उपयामगृहीतोसि । प्प्रजापतयेत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येष
तेयोनिश्चन्द्रमास्त्तेमहिमा ॥ यस्त्तेरात्रौसंवत्त्सरेमहिमासम्ब
भूवयस्त्तेपृथिव्यामग्नौमहिमासम्बभूवयस्त्तेनक्षत्रेषुचन्द्रम
सिमहिमासम्बभूवतस्मैतेमहिम्नेप्प्रजापतयेदेवेभ्यःस्वाहा

---

१ द्वयोस्तु स्वरयोर्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते । विवृत्तिस्तत्र विज्ञेया "सऽईशे" तु निदर्शनम् । या. शि. । अत्र सः इति पदस्थस्य विसर्गस्य "कण्ठ्यपूर्वो यकारमरिफितः" (शु. य. प्रा. ४ अ. ४७ सू.) इत्यनेन यकारे "यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १२५ सू.) इत्यनेन यस्य लोपेऽकारेकारयोः "कण्ठ्यादिवर्ण एकारम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ५३ सू.) इत्यनेनैकारे प्राप्ते "न परकालः पूर्वकाले पुनः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४ सू.) इत्यनेन निषेधे सन्ध्यभावः । उच्चारणेऽप्यर्धमात्राकालिको विरामः । तज्ज्ञापकं(ऽ)इत्याकारकं चिह्नम् । अत्र पाकवतीवृत्तिर्ज्ञेया प्रारम्भे ह्रस्वयोगात् ।

॥ ४ ॥ [२-२] युञ्जन्तिब्रुध्नम् ॥ युञ्जन्तिब्रुध्नमंरुषञ्चरं
न्तम्परितस्तुषः ॥ रोचन्तेरोचुनादिवि ॥ ५ ॥ युञ्जन्त्यस्य ॥
युञ्जन्त्यस्युकाम्म्याहरीव्विपक्षसारथे ॥ शोणाधृष्णनूवा
हसा ॥ ६ ॥ यद्धातः ॥ यद्धातोऽअपोऽअगनीगन्प्रियामिन्द्रस्य
तन्वम् ॥ एतᳬस्तोतरनेनपथापुनरश्वमावर्त्तयासिनः ॥ ७ ॥
व्वसवस्त्वा । ञ्जन्तुगायत्रेणच्छन्दसारुद्रास्त्वाञ्जन्तुत्रैष्टुभे
नच्छन्दसादित्यास्त्वाञ्जन्तुजागतेनच्छन्दसा ॥ भूर्भुवस्व

॥ २५ ॥

र्ह्वांजी३॥ न्छाची३॥ न्यघ्येगघ्यंऽएतदन्नंमत्तदेवाऽएतदन्नंम
द्धिप्प्रजापते॥८॥ कश्श्वित्॥ कश्श्विदेकाकीचंरातिकऽउंस्वि
ज्जायतेपुनं÷ ॥ किठंस्विद्धिमस्यंभेषजाङ्किम्म्वावपंनम्महत्
॥ ९ ॥ सूर्य्यंऽएकाकी । चंरतिचन्द्रमांजायतेपुनं[1]÷ ॥
अग्निर्हिमस्यंभेषजम्भूमिंरावपंनम्महत्॥ १० ॥ कास्वित्॥
कास्विदासीत्त्पूर्व्वचिंत्तिंठंकिठंस्विदासीद्वृहद्वयं÷ ॥ कास्विदा

१ यत्र संयोगपरोऽसंयोगपरो वकाररहितो वकारसहितः सविसर्गो मात्रिकः स्वरितस्वरस्तस्मात्परस्य विसर्गस्य(÷)इत्याकारक उभयक्षेपः। मात्रिके भयं क्षिपेत्। (या. शि.) सवकारे द्विमात्रिकं तूभयक्षेपः। जात्यकारात्परस्य विसर्गस्याप्युभयक्षेपः "सद्रुस्यै÷"।

सीःत्पिलिप्पिलाकासिंदासीत्पिशङ्गिला ॥ ११ ॥ द्यौरासी
त् ॥ द्यौरासीत्पूर्व्वचित्तिरश्वंऽआसीद्बृहद्वयः ॥ अविरा
सीत्पिलिप्पिलारात्रिरासीत्पिशङ्गिला ॥ १२ ॥ [८-३]
वायुष्ट्वा । पचतैरवत्वसितग्रीवश्छागैर्न्यग्रोधश्चमसैःशा
ल्मलिर्वृद्ध्या ॥ एषस्यरात्थ्योवृषापड्भिश्चतुर्भिरेदगन्ब्रह्मा
कृष्णश्चनोवतुनमोग्नये ॥ १३ ॥ सᳬशितोरश्मिना ॥ ॥२६॥
सᳬशितोरश्मिनारथःᳬसᳬशितोरश्मिनाहयः ॥ सᳬ

[1] यत्र मात्रिकाद्द्विमात्रिकाद्वानुदात्तात्परो विसर्गस्तस्य विसर्गस्य(ᳬ) इत्याकारिकया कनिष्ठिकया निर्देशः।

शिंतोऽअप्पस्वृप्पसुजाब्रह्मासोमंपुरोगवः ॥ १४ ॥ स्वयं
वांजिन् ॥ स्वयंवांजिँस्तुन्वङ्कल्पयस्वस्वयँय्यंजस्वस्वयञ्जु
षस्व ॥ महिमातेन्न्येननसन्नशे ॥ १५ ॥ नवै ॥ नवाऽ
उँऽएतन्म्रियसेनरिष्यसिदेवाँ२॥ऽइदेंषिपथिभिः सुगेभिः ॥
यत्रासंतेसुकृतोयत्रतेययुस्तत्रंत्त्वादेवश्संवितादंधातु ॥ १६ ॥
अग्निश्पशुः ॥ अग्निश्पशुरांसीत्तेनांयजन्तसऽएतँल्लोक

१ "उकारोऽपृ ` स्पर्शात्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ९० सू.) अपृक्त एकवर्ण उकारोऽस्पर्शात्परः प्रकृत्या भवति स्वरे प्रत्यये । अत्रोकारोऽपृक्तोऽस्पर्शात्परः एतदिति स रे तस्मान्न सन्धिः ।

शु. य. संहि.

॥२७॥ मंजयद्यस्मिन्नाग्निःसतैंलोकोभंविष्ष्यतितञ्जेंष्ष्यसिपिबैताऽ ॥ उ. वि. अ.
अप[1]ः ॥ व्वायुःपशुरांसीत्तेनांयजन्तसऽएतँल्लोकमंजयद्य
स्मिन्व्वायुःसतैंलोकोभंविष्ष्यतितञ्जेंष्ष्यासिपिबैताऽअपः ॥ ॥ २३ ।
सूर्य्यंःपशुरांसीत्तेनांयजन्तसऽएतँल्लोकमंजयद्यस्मिन्त्सू
र्य्यःसतैंलोकोभंविष्ष्यतितञ्जेंष्ष्यासिपिबैताऽअपः ॥ १७ ॥
[५-४] प्राणायस्वाहां । पानायस्वाहांव्यानायस्वाहां ॥ ॥ २७ ।

१ मात्रिकाद्विमात्रिकादुदात्तात् परस्य विसर्जनीयस्य (ः) इत्याकारिकया निर्देशः ।

अम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेनमानयतिकश्चन ॥ ससस्त्यश्वकः
सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् ॥ १८ ॥ गुणानान्त्वा ।
गुणपतिꣳहवामहेप्प्रियाणान्त्वाप्प्रियपतिꣳहवामहेनिधीना
न्त्वानिधिपतिꣳहवामहेव्वसोमम ॥ आहमजानिगर्ब्भध
मात्त्वमजासिगर्ब्भधम् ॥ १९ ॥ ताऽउभौचतुरः पदः स
म्प्रसारयावस्वर्गेलोकेप्प्रोर्ण्णुवाथांवृषावाजीरेतोधारेतोदधातु
॥ २० ॥ [३-५] उत्त्सक्थ्याऽअव । गुदन्धेहिसमञ्जि

ञ्चारयावृषन् ॥ यस्त्रीणाञ्जीवभोजनꣳ ॥ २१ ॥ यका
सकौ । शंकुन्तिकाहलगितिवञ्चंति । आहन्तिगभेपसो
निगंल्गलीतिधारंका ॥ २२ ॥ यकोसकौ । शंकुन्तकऽ
आहलगितिवञ्चंति ॥ विवंक्षतऽइवतेमुखमध्वर्य्योमानस्त्व
मभिभांपथाꣳ ॥ २३ ॥ माताचं । तेपिताचतेग्ग्रंवृक्षस्यं
रोहतꣳ ॥ प्रतिलामीतिंतेपितागभेमुष्टिमंतꣳसयत् ॥ २४ ॥

१ चारयावृषन् । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारय°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वृषन् इत्यस्य वकारे परे चारयाकारस्य दीर्घाकारः ।

मा॒ता च॑। ते पि॒ता च॒ तेऽग्रं॑ वृ॒क्षस्य॑ क्रीडतः[1] ॥ विव॑क्षतऽइव ते॒
मु॒खम्ब्रह्म॒न्मा त्वं॑ वदो ब॒हु ॥ २५ ॥ ऊ॒र्द्ध्वामे॑नाम् ॥ ऊ॒र्द्ध्वा
मे॑ना॒मुच्छ्रा॑पय गि॒रौ भा॒रꣳ हर॑न्निव ॥ अथा॑स्यै॒ मद्ध्य॑मेधता॒ꣳ
शी॒ते वाते॑ पु॒नन्नि॑व ॥ २६ ॥ ऊ॒र्द्ध्वमे॑नम् ॥ ऊ॒र्द्ध्वमे॑न॒मुच्छ्र॑य
ता॒द्गि॒रौ भा॒रꣳ हर॑न्निव ॥ अथा॑स्य॒ मद्ध्य॑मेजतु शी॒ते वाते॑ पु॒न
न्नि॑व ॥ २७ ॥ यद॑स्याः ॥ यद॑स्याऽअꣳहु॒भेद्याः॑ कृ॒धु स्थू॒

---

१ यत्र मात्रिकाद्विमात्रिकाद्वा प्रचयात्परो विसर्गस्तत्र विसर्गस्य (ः) इत्याकारिकया कनिष्ठिकया निर्देशः ।

लमुपातंसत् ॥ मुष्ककाविदंस्याऽएजतोगोशफेशकुलाविव
॥२९॥ ॥ २८ ॥ यद्देवासं÷ ॥ यद्देवासोललामंगुम्प्रविष्टीमिनुमा ॥ २३ ॥
विषुः॥सक्थ्नादेदिश्यतेनारीसत्त्यस्याक्षिभुवोयथा ॥२९॥
यद्धरिणः ॥ यद्धरिणोयवमत्तिनपुष्टम्पशुमन्न्यते ॥ शूद्राय
दर्य्यजारानपोषायधनायति ॥ ३० ॥ यद्धरिणः ॥ यद्धरि
णोयवमत्तिनपुष्टम्बहुमन्न्यते । शूद्रोयदर्य्यायैजारोनपोषम ॥ २९ ॥
नुमन्न्यते ॥ ३१ ॥ दधिक्क्राव्णोऽअकारिषम् ॥ दधिक्क्रा

ण्णौऽअकारिपञ्जिष्णोरश्श्वस्यव्वाजिनं॑ः ॥ सुरभिनोमुखा
करत्प्रणऽआयूंठंषिंतारिपत् ॥ ३२ ॥ [१२-६] गायत्री
त्रिष्टुप् ॥ गायत्रीत्रिष्टुब्ब्जगत्त्यनुष्टुप्पङ्क्त्यासह ॥ बृहत्त्यु
ष्णिहांककुप्प्सूचीभिं॑ःशम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३३ ॥ द्विपदायाः ॥
द्विपदायाश्श्चतुष्प्पदास्त्रिपदायाश्श्चषट्ट्पदाः ॥ विच्छन्दायाश्श्चस
च्छन्दाःसूचीभिं॑ःशम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३४ ॥ महानांम्न्योरे
वत्त्यं॑ः ॥ महानांम्न्योरेवत्त्योव्विश्श्वाऽआशांःप्प्रभूवरीः ॥

शु. य. संहि.

मैधीर्व्विद्युतोव्वाचःसूचीभिःशम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३५ ॥ नार्य्यँ उ. वि. अ.

॥३०॥ स्ते ॥ नार्य्यँस्तेपत्न्योलोमव्विचिन्वन्तुमनीषया ॥ देवा

नाम्पत्न्योदिशःसूचीभिःशम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३६ ॥ रजता ॥२३॥

हरिणीꣳ ॥ रजताहरिणीꣳसीसायुजोयुज्ज्यन्तेकर्म्मभिꣳ ॥

अश्वस्यव्वाजिनस्त्त्वचिसिमाꣳशम्म्यन्तुशम्म्यन्तीꣳ ॥ ३७ ॥

कुविदङ्ग । यवमन्तोयवञ्चिद्यथादान्त्यनुपूर्व्वंव्वियूय ॥ इहेहै ॥३०॥

षाङ्कृणुहिभोजनानियेबर्हिषोनमऽउक्तिँय्यजन्ति ॥ ३८ ॥

[६-७] कस्त्त्वा ॥ कस्त्त्वाच्छ्यतिकस्त्त्वाव्विशास्त्तिकस्त्ते
गात्राणिशम्म्यति ॥ कऽउंतेशमिताकविः ॥ ३९ ॥ ऋत
वंस्त्ते ॥ ऋतवंस्त्तऽऋतुथापर्व्वंशमितारोव्विशासतु ॥ संवत्त्सर
स्यतेजंसाशमीभिं÷शम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ४० ॥ अर्द्धमासाःप
रूꣳषि । तेमासाऽआच्छ्यंन्तुशम्म्यंन्तꣳ ॥ अहोरात्त्राणिं
मरुतोव्विलिष्ट्ठꣳसूदयन्तुते ॥ ४१ ॥ दैव्व्याऽअद्ध्वर्य्यवं÷ ॥
दैव्व्याऽअद्ध्वर्य्यवस्त्त्वाच्छ्यंन्तुव्विचंशासतु ॥ गात्राणिपर्व्व

शन्तेऽसिमांह॑कृण्वन्तुशम्म्यन्तीह॑ ॥ ४२ ॥ द्यौस्त्ते॑ । पृथि
॥ ३१ ॥ व्यन्तरिक्षंव्वायुश्छिद्द्रंपृणातुते ॥ सूर्य्यस्त्तेनक्षत्रैह॑सहलोक ॥ ३२ ॥
ङ्कृणोतुसाधुया ॥ ४३ ॥ शन्ते॑ ॥ शन्तेपरेब्भ्योगात्रेब्भ्यह॑
शमुस्त्ववरेब्भ्यह॑ ॥ शमुस्त्थब्भ्योमज्जब्भ्यह॑शम्वस्तुतन्वै
तव ॥ ४४ ॥ [६-८] कश्स्वित् ॥ कश्स्विदेकाकी
चरतिकऽउस्विज्जायतेपुनः ॥ किह॑स्विद्धिमस्यभेषजङ्कि ॥ ३१ ॥

१ "द्विमात्रिकं क्षिपेद्रक म्" (या. शि.) इति नियमेन दीर्घस्वरितस्वराद्यत्र परो विसर्गस्तत्र (९) इत्याकारकः कनिष्ठिकानिर्देशवाचकोऽगुलिनिर्देशः सर्वत्र कार्यः ॥

स्स्वावपंनम्महत् ॥ ४५ ॥ सूर्य्यऽएकाकी । चंरतिचन्द्र
मांजायतेपुनं÷ ॥ अग्निर्हिमस्यंभेषजम्भूमिरावपंनम्महत्
॥ ४६ ॥ किछंस्वित् ॥ किछंस्वित्त्सूर्य्यसमञ्ज्योतिःकिछं
संमुद्रसंमहुसरं÷ ॥ किछंस्वित्त्पृथिव्यैवर्षीयःकस्यमात्रानाव्वि
द्यते ॥ ४७ ॥ ब्रह्मसूर्य्यसमम् ॥ ब्रह्मसूर्य्यसमञ्ज्योतिर्द्यौः
संमुद्रसंमहुसरं÷ ॥ इन्द्रं÷पृथिव्यैवर्षीयान्गोस्त्तुमात्रानाव्वि
सं. ४५ द्यते ॥ ४८ ॥ पृच्छामित्त्वा । चितयेदेवसखयदित्त्वमत्त्रम

नंसाजुगन्थं ॥ येषुविष्णुंस्त्रिषुपदेष्ष्वेष्टस्तेषुविश्श्वम्भुवंनमा
॥२२॥ विंवेशा ३ ॥ ॥ ४९ ॥ अपितेषुं । त्रिषुपदेष्ष्वंस्म्मियेषुविश्श्व ॥२३॥
म्भुवंनमाविवेशं ॥ सद्यःपर्य्यैमिपृथिवीमुतद्यामेकेनाङ्गेनदि
वोऽअस्यपृष्ठम् ॥ ५० ॥ केष्ष्वन्तः । पुरुंषऽआविंवेशका
न्यन्तःपुरुंषेऽअर्प्पितानि ॥ एतद्ब्रह्मन्नुपंवल्ल्हामसित्त्वाकिꣳ ॥३२॥
स्विन्नःप्प्रतिंवोचास्यत्रं ॥ ५१ ॥ पञ्चस्वन्तः । पुरुंषऽआविं

१ "कुर्वणी लहकारयोः" (या. शि.) लकारहकारयोर्योगे कुर्वणीनाम स्वरभक्तिः । अत्र पञ्चानां स्वरभक्तीनां मध्ये कुर्वणी वर्तते ।

वेशुतान्यन्तश्पुरुषेऽअर्प्पितानि ॥ एतत्त्वात्रंप्रतिमन्न्वानोऽ
अस्म्मिनमाययाभवस्युत्तरोमत् ॥५२॥ [८-९] कास्वित् ॥
कास्विदासीत्पूर्व्वचित्तिःकिंस्विदासीद्बृहद्वयः ॥ कास्वि
दासीत्पिलिप्पिलाकास्विदासीत्पिशङ्गिला ॥ ५३ ॥ द्यौरा
सीत् ॥ द्यौरासीत्पूर्व्वचित्तिरश्वंऽआसीद्बृहद्वयः ॥ अविरासी
त्पिलिप्पिलारात्रिरासीत्पिशङ्गिला ॥ ५४ ॥ काऽईम् ॥
काऽईमरेपिशङ्गिलाकाऽईङ्कुरुपिशङ्गिला ॥ कऽईमास्कन्दम

र्षतिकऽईम्पन्थांव्विसर्प्पति ॥ ५५ ॥ अजारे । पिशङ्गिला
श्वावित्कुरुपिशङ्गिला ॥ शशऽआस्कन्दमर्[1]षत्यहिःपन्थांव्वि ॥
सर्प्पति ॥५६॥ कत्यस्य । व्विष्ठाःकत्यक्षराणिकतिहोमासःक
तिधासमिद्धः ॥ यज्ञस्यत्वाव्विदथापृच्छमत्रकतिहोतारऽऋतु
शोयजन्ति॥५७॥षडस्य । व्विष्ठाःशतमक्षराण्यशीतिर्होमाः
समिधोहतिस्रः ॥ यज्ञस्यतेव्विदथाप्रब्ब्रवीमिसप्तहोतारऽऋतु ॥

१ अत्र "या तु हंसपदानाम सा तु रेफषकारयोः । (या. शि.) रकारषकारयोर्योगे हंसपदानाम स्वरभक्तिः । अत्र हंसपदानामस्वरभक्तिः । एवं सर्वत्र ।

शोयंजन्ति ॥५८॥ कोऽअस्य। वेदभुवनस्यनाभिङ्कोद्यावापृथि
वीऽअन्तरिक्षम्॥ कःसूर्य्यस्यवेदबृहतोजनित्रङ्कोवेदचन्द्रम
सँय्यतोजाः ॥५९॥ वेदाहम्॥ वेदाहमस्यभुवनस्यनाभिंवेदद्या
वापृथिवीऽअन्तरिक्षम्॥ वेदसूर्य्यस्यबृहतोजनित्रमथोवेदच
न्द्रमसँय्यतोजाः ॥६०॥ पृच्छामित्वा॥ पृच्छामित्वापरमन्त
म्पृथिव्याःपृच्छामियत्रभुवनस्यनाभिः ॥ पृच्छामित्वावृ
ष्णोऽअश्वस्यरेतःपृच्छामिवाचःपरमंव्योम ॥ ६१ ॥ इयं

 व्वेदि÷ ॥ इयंव्वेदिᳶपरोऽअन्त÷पृथिव्याऽअयँय्यज्ञोभुवनस्य
॥३४॥ नाभि÷ ॥ अयꣳसोमोव्वृष्ण्णोऽअश्वस्यरेतोब्रह्मायंव्वाचःपरमं
व्योम ॥ ६२ ॥ [१०-१०] सुभूःस्वयम्भूः । प्प्रथमोन्त ॥ २३ ॥
र्म्महत्त्यर्ण्णवे ॥ दधेहगर्ब्भमृत्त्वियँय्यतोजातःप्प्रजापतिः
॥ ६३ ॥ होतायक्क्षत् ॥ होतायक्क्षत्प्प्रजापतिꣳसोमस्यम
हिम्म्नः ॥ जुषताम्पिबतुसोमꣳहोतर्य्यज ॥ ६४ ॥ प्रजापते ॥ ३४ ॥
न । त्वदेतान्न्यन्न्योव्विश्वारूपाणिपरिताबभूव ॥ यत्कामा

स्त्तेजुहुमस्त्तन्नोऽअस्त्तुब्व्वयꣳस्यांम्पतंयोरय्यीणाम् ॥ ६५ ॥
[३-११] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां त्रयोविंशोऽध्याय:
॥ २३ ॥ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥
अश्श्वस्त्तूपरो, धूम्म्रान्व्वसन्ताय, समुद्द्रायशिशुमारान्, मयुश्
प्प्राजापत्त्योदशका, श्चत्वारश्चत्वारिꣳशत् [अ. २४ मं.
४० अनु. ४] ॥ हरिः ॐ ॥ अश्श्वंस्त्तूपरश् ॥ अश्श्वंस्त्तूपरोगो
मृगस्त्तेप्प्रांजापत्त्याश्कृष्ष्णग्ग्रीवऽआग्ग्नेयोरराटेपुरस्त्तांत्सार

स्वतीमेष्यधस्त्ताद्धन्न्वोराश्विनावधोरामौबाह्वोःसौमापौ
॥ २५ ॥ ष्णःश्यामोनाभ्याᳬसौर्य्ययामौश्वेतश्चकृष्णश्चपार्श्वयो
स्त्वाष्ट्रौलोमशसक्थौसक्थ्योर्व्वायव्यःश्वेतःपुच्छऽइन्द्रायस्व ॥ २४ ॥
पस्यायवेहद्वैष्णवोवामनः ॥ १ ॥ रोहितोधूम्म्ररोहि
तᳬ । कर्कन्धुरोहितस्तेसौम्म्याबभ्रुररुणबभ्रुःशुकबभ्रुस्ते
वारुणाःशितिरन्ध्रोन्यतःशितिरन्ध्रःसमन्तशितिरन्ध्रस्ते ॥ २५ ॥
सावित्राःशितिबाहुरन्यतःशितिबाहुःसमन्तशितिबाहुस्ते

बार्हस्पत्त्याःपृषतीक्षुद्रपृषतीस्त्थूलपृषतीतामैत्त्रावरुण्ण्यः
॥ २ ॥ शुद्धवालःसर्व्वशुद्धवालः ॥ शुद्धवालःसर्व्वशुद्धवा
लोमणिव्वालस्त्तऽआश्विनाःश्येतःश्येताक्षोरुणस्त्तेरुद्राय
पशुपतयेकर्ण्णायामाऽअवलिप्तारौद्रानभोरूपाःपार्ज्जन्न्याः
॥ ३ ॥ पृश्निस्त्तिरश्चीनपृश्निः ॥ पृश्निस्त्तिरश्चीनपृश्निरूर्द्ध्व
पृश्निस्त्तेमारुताःफल्गूर्ल्लोहितोर्ण्णीपलक्षीताःसारस्वत्त्यः
प्लीहाकर्ण्णःशुण्ठाकर्ण्णोद्ध्यालोहकर्ण्णस्त्तेत्त्वाष्ट्राःकृष्ण

बार्हस्पत्त्याः पृषतीक्षुद्रपृषतीस्थूलपृषतीतामैत्रावरुण्यः

॥ २ ॥ शुद्धवालःसर्वशुद्धवालः ॥ शुद्धवालःसर्वशुद्धवा

लोमणिवालस्तऽआश्विनाःश्येतःश्येताक्षोरुणस्तेरुद्राय

पशुपतयेकर्ण्णायामाऽअवलिप्तारौद्रानभोरूपाःपार्ज्जन्याः

॥ ३ ॥ पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निः ॥ पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निरूर्द्ध्व

पृश्निस्तेमारुताःफल्गूर्लोहितोर्ण्णीपलक्षीताःसारस्वत्त्यः

प्लीहाकर्ण्णःशुण्ठाकर्ण्णोद्ध्यालोहकर्ण्णस्तेत्त्वाष्ट्राःकृष्ण

शु. य.
संहि.

॥ ३६ ॥ ग्ग्रीवꣳशितिकक्षोऽञ्जि[1]सक्थस्त्तऽऐन्द्राग्ग्नाःकृष्ष्णाञ्जिरल्प्पा

ञ्जिर्म्महाञ्जिस्त्तऽउषस्याः ॥ ४ ॥ शिल्प्पाव्वैश्श्वदेव्व्यः ॥ अ. ॥ २४ ॥

शिल्प्पाव्वैश्श्वदेव्व्योरोहिण्ण्यस्त्र्यवयोव्वाचेविज्ज्ञाताऽअदित्त्यैस

रूपाधात्त्रेव्वत्त्सतर्य्योदेवानाम्पत्त्नीब्भ्यः ॥ ५ ॥ कृष्ष्ण

ग्ग्रीवाऽआग्ग्नेयाः । शितिब्भ्रवोव्वसूनाꣳरोहितारुद्द्राणाꣳ

श्श्वेताऽअवरोकिणऽआदित्त्यानान्नभोरूपाःपार्ज्जन्न्याः ॥ ६ ॥ ॥ ३६ ॥

---

१ अञ्जिसक्थस्त्ते । अत्र "भात्रिभ्य सः पं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५९ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वे प्राप्ते "अनुसन्तनो तु बृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धाय सुसन्दृशमसत्वाऽभिसंविशन्तु सुसस्याअतिस्थूलम्मुसले पत्नी संयाजान्क्रतुस्थालञ्जिकस्थो (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन सस्य प्रकृतिभावे रूपम ।

उन्नतऽऋषभः ॥ उन्नतऽऋषभोव्वामनस्त्तऽऐन्द्रावैष्ण्णवाऽ
उन्नतःशितिबाहुःशितिपृष्ठस्त्तऽऐन्द्राबार्हस्पत्त्याःशुकरूपा
व्वाजिनाःकल्म्माषाऽआग्निमारुताःश्यामाःपौष्ण्णाः ॥ ७ ॥
एतांऽऐन्द्राग्न्नाः ॥ एतांऽऐन्द्राग्न्नाद्विरूपाऽअंग्नीषोमीयां
व्वामनाऽअंनड्वाहऽआग्नावैष्ण्णवाव्वशामैत्त्रावरुण्ण्योन्यतंऽए
न्योमैत्र्यं÷ ॥ ८ ॥ कृष्ण्णग्ग्रीवाऽआग्नेयाः ॥ कृष्ण्णग्ग्री

१ अत्र "जात्ये च स्वरिते चैव वकारो यत्र दृश्यते । कर्तव्यस्तूभयक्षेपो "वायुद्दृया÷ इति निदर्शनम्" (या. शि.) न्युब्जापरपर्याये जात्यस्वरे वकारे यकारे वा वत्सशृङ्गवत् कुमारीकुचयुग्मवत् (÷) इत्याकारको दक्षिणहस्तस्यांगुल्या उभयक्षेपः कार्यः । यथा वकारयोगे जात्य उभयक्षेपस्तथैव यकारेऽप्युभयक्षेपः ।

शु. य. संहि.

वाऽआग्नेयाबभ्रवं÷सौम्याःश्वेतावायव्याऽअविज्ञाताऽ उ. वि.

॥ ३७॥ अदित्यैसरूपाधात्रेवत्सतर्य्योदेवानाम्पत्नीभ्यः ॥ ९ ॥ अ.

॥ २४ ॥

कृष्णाभौमाः ॥ कृष्णाभौमाधूम्राऽआन्तरिक्षाबृहन्तो

दिव्याःशबलावैद्युताःसिध्मास्तारकाः ॥ १० ॥ [१०-१]

धूम्रान्वसन्ताय ॥ धूम्रान्वसन्तायालभतेश्वेतान्ग्रीष्माय

कृष्णान्वर्षाभ्योरुणाञ्छरदेपृषतोहेमन्तायपिशङ्गाञ्छि ॥ २७ ॥

शिराय ॥ ११ ॥ त्र्यवयोगायत्र्यै । पञ्चावयस्त्रिष्टुभेदित्य

वाहोजगंत्यैत्रिवत्साऽअंनुष्टुभैतुर्य्यवाहऽउष्णिहे ॥ १२ ॥
पृष्ठवाहोंव्विराजे ॥ पृष्ठवाहोंव्विराजंऽउक्षाणौबृहत्याऽऋष
भाःककुभेंनड्वाहंः पुङ्क्त्यैधेनवोतिच्छन्दसे ॥ १३ ॥ कृष्ण
ग्ग्रीवाऽआग्नेयाः ॥ कृष्णग्ग्रीवाऽआग्नेयाबभ्रवंः सौ
म्म्याऽउंपध्वस्ताःसांवित्रावंत्सतर्य्यः सारस्वत्यः श्यामाः
पौष्णाःपृश्नंयोमारुताबंहुरूपाव्वैश्वदेवाव्वशाद्यावापृथिवी
सं. ४६ यांः ॥ १४ ॥ उक्ताःसंञ्चराः ॥ उक्ताःसंञ्चराऽएताऽऐन्द्रा

ग्नाःकृष्णावारुणाःपृश्नयोमारुताःकायास्तूपराः ॥ १५ ॥
॥ ३८ ॥ अग्नयेनीकवते । प्रथमजानालभतेमरुद्भ्यःसान्तपने
भ्यःसवात्यान्मरुद्भ्योगृहमेधिभ्योबष्किहान्मरुद्भ्यः ॥ २४ ॥
क्रीडिभ्यःसꣳसृष्टान्मरुद्भ्यःस्वतवद्भ्योनुसृष्टान् ॥ १६ ॥
उक्ताःसंञ्चराः ॥ उक्ताःसंञ्चराऽएताऽऐन्द्राग्नाःप्राशृङ्गा[1]
माहेन्द्राबहुरूपावैश्वकर्म्मणाः ॥ १७ ॥ धूम्राबभ्रुनीका ॥ ३८ ॥

१ प्राशृङ्गा। अत्र प्रशृङ्ग इति पदम्। प्रशब्दात् शृङ्गशब्दे परे "प्रवणशृङ्गयासेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारे प्राशृङ्गा।

शाः । पितॄणां[1]सोमवताम्बभ्रवोधूम्रनीकाशाःपितॄणांबर्हि

षदाङ्कृष्णाबभ्रु[2]नीकाशाःपितॄणामग्निष्वात्तानाङ्कृष्णाःपृ

षन्तस्त्रैयम्बकाः ॥ १८ ॥ उक्ताःसञ्चराः ॥ उक्ताः

सञ्चराऽएताःशुनासीरीयाःश्वेतावायव्याःश्वेताःसौर्य्याः

॥ १९ ॥ वसन्तायकपिञ्जलान् ॥ वसन्तायकपिञ्जलानाल

१ सोमवतीम् । अत्र "विश्वदेव्यसोमौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११८ सू.) इत्यनेन वतीशब्दपरे सोमशब्दाकारस्य दीर्घाकारविधानान्न वतापरे भवति, अतो न दीर्घः । २ कृष्णा बभ्रुनीकाशाः । अत्र समानपदे "ऋषरेभ्य" इति णत्वप्राप्तौ "निवनिनसः प्रपीनम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९१ सू.) इत्यनेन नि वनि नस प्रपीनम् एते नकारा प्रकृत्या भवन्ति समानपदे इति निषेधान्नात्र णत्वम् । त्वत्र निशब्दस्य दीर्घत्वं "पीबासोमम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १३० सू.) इत्यनेन भवति ।

॥३९॥ भतेग्ग्रीष्म्मायंकलविङ्कांन्वर्षाब्भ्यंस्त्तित्तिरीञ्छरदेव्वर्त्तिकाहे
मन्तायककंराञ्छिशिंरायव्विकंकरान् ॥ २० ॥ [१०-२] ॥२४॥
समुद्द्रायंशिशुमारांन् ॥ समुद्द्रायंशिशुमारानालंभतेपर्ज्जन्न्यां
यमण्डूकानद्भ्योमत्स्यांन्मित्त्रायंकुलीपयांन्वरुणायनाक्क्रा
न् ॥२१॥ सोमांयहꣳसान् ॥ सोमांयहꣳसानालंभतेव्वायवेब
लाकांऽइन्द्राग्निभ्यांक्रुञ्चांन्मित्त्रायंमद्गूंन्वरुणायचक्क्रवाका ॥३९॥
न् ॥२२॥ अग्नयेंकुटरून् ॥ अग्नयेंकुटरूनालंभतेव्वनस्प्पतिं

भ्य॑ऽउलूकान॒ग्नीषोमा॑भ्या॒ञ्चाषा॑न॒श्विभ्या॒म्मयू॑रान्मि॒त्राव॑
रु॑णाभ्याङ्क॒पोता॑न् ॥ २३ ॥ सोमा॑यल॒बान् ॥ सोमा॑यल॒बा
नाल॑भते॒त्त्वष्ट्रे॑कौल॒ीका॒न्गो॑षा॒दीर्दे॒वाना॒म्पत्नी॑भ्यः॑कु॒लीका॑
देवजा॒मिभ्यो॒ग्नये॑गृ॒हप॑तयेपा॒रु॒ष्णान् ॥ २४ ॥ अह्ने॒पारा॒व॑
तान् ॥ अह्ने॒पा॒रा॒व॑ता॒नाल॑भते॒रात्र्यै॑सीचा॒पूर॑हो॒रा॒त्रयो॑ःस॒न्धि
भ्यो॑जतू॒र्म्मासे॑भ्योदा॒त्त्यौ॒हान्त्सं॑वत्त्स॒राय॑मह॒तःसु॑प॒र्णान्
॥ २५ ॥ भू॒म्म्या॑ऽआ॒खून् ॥ भू॒म्म्या॑ऽआ॒खूनाल॑भते॒न्तरि॑

कक्षायपाङ्क्त्रान्दिवेकशान्दिग्भ्योनकुलान्बभ्रुकानवान्तर
दिशाभ्यः ॥ २६ ॥ वसुभ्यऽऋश्यान् ॥ वसुभ्यऽऋश्या
नालभतेरुद्रेभ्योरुरूनादित्येभ्योन्यङ्कून्विश्वेभ्योदेवेभ्यः
पृषतान्त्साध्येभ्यःकुलुङ्गान् ॥ २७ ॥ ईशानायपरस्वतः ॥
ईशानायपरस्वतऽआलभतेमित्रायगौरान्वरुणायमहिषान्बृह
स्पतयेगवयाँस्त्वष्ट्रऽउष्ट्रान् ॥ २८ ॥ प्रजापतयेपुरुषान् ॥ ॥ ४० ॥
प्रजापतयेपुरुषान्हस्तिनऽआलभतेवाचेप्लुषीँश्चक्षुषेमश

काञ्छोत्रांयभृङ्गां॑ ॥ २९॥ शतम् ॥१४००॥ प्रजापतयेच ।
वायवैचगोमृगोवरुणायारण्योमेषोयमायकृष्णोमनुष्यरा
जायंमर्कटंशार्दूलायंरोहिदृषभायंगवयीक्षिप्रश्येनायव
र्तिकानीलंङ्गोः क्रिमिः समुद्रायंशिशुमारोहिमवतेहस्ती
॥ ३० ॥ [१०-३] मयुःप्राजापत्यः ॥ मयुःप्राजापत्यऽ
उलोहलिक्ष्णोवृषदंशस्तेधात्रेदिशाङ्कङ्कोधुङ्क्षाग्नेयीकल
विङ्कोलोहिताहिःपुष्करसादस्तेत्वाष्ट्रावाचेक्रुञ्चः ॥ ३१ ॥

सोमायकुलुङ्गः ॥ सोमायकुलुङ्गऽआरण्योजोनकुलश्शका
तेपौष्णाःक्क्रोष्टामायोरिन्द्रस्यगौरमृगःपिद्वोन्न्यङ्कुः कक्कट
स्त्तेनुमत्त्यैप्प्रतिश्रुत्त्कायैचक्क्रवाकः ॥ ३२ ॥ सौरीबलाका ।
शार्ग्गःसृञ्जयःशयाण्डकस्त्तेमैत्त्राःसरस्वत्त्यैशारिः पुरुषवाक्
श्वाविद्भौमीशार्दूलोवृकःपृदाकुस्त्तेमन्न्यवेसरस्वतेशुकः पुरुष
वाक् ॥ ३३ ॥ सुपर्ण्णःपार्ज्जन्न्यः ॥ सुपर्ण्णःपार्ज्जन्न्यऽ
आतिर्व्वाहसोदर्व्विदातेव्वायवेबृहस्प्पतयेव्वाचस्प्पतयेपैङ्गराजो

१ श्वाविद्भौमी । अत्र श्वविद्भौमी इति पदम् । "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुत°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५८ सू.) इत्यनेन वकारे परे श्वस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

॥ ४१ ॥

लजऽआन्तरिक्क्षश्प्लुवोमद्गुर्म्मत्स्यस्त्तेनदीपतयेद्यावापृथिवी
यं÷कूर्म्मश् ॥ ३४ ॥ पुरुषमृगश्चन्द्रमसꣳ ॥ पुरुषमृगश्चन्द्र
मसोगोधाकालकादार्वाघाट[1]स्त्तेवनस्पतीनाङ्कृकवाकु÷सावि
त्रोहꣳसोवातस्यनाक्क्रोमकरꣳकुलीपयस्त्तेकूपारस्यह्रियैशल्य
कꣳ ॥ ३५ ॥ एण्यह्न÷ ॥ एण्यह्नोमण्डूकोमूषिकाति[2]

१ दार्वाघाटः । दारु आघातः इति पदम् । अत्र "त आपादनाऽम्बरात्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेनानादम्बरादाघाशब्दात्परस्य तकारस्य मूर्द्धन्यो भवति दार्वाघाट इति । २ तित्तिरिस्ते । अत्र "सकारे परे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७८ सू.) इत्यनेन सकारपरादेकाक्षरादेकारपरे तकारे विसर्जनीयस्य सकारः प्राप्तः । सः "प्रकृत्या नानापदस्थे तकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८१ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे प्राप्ते "अनुसन्तनोतु०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिद्ध्यते । सकारो भवत्येव ।

त्तिरिस्त्तेसर्प्पाणाँल्लोपाशऽआश्विनःकृष्णोरात्र्याऽऋक्षोज
तूःसुषिलीकातऽइतरजनानाञ्जहकाव्वैष्णवी ॥ ३६ ॥ अन्न्य
वापोर्द्धमासानाम् ॥ अन्न्यवापोर्द्धमासानामृश्श्योमयूरः
सुपर्णस्त्तेगन्धर्व्वाणामपामुद्द्रोमासाङ्कश्श्यपोरोहित्कुण्ड्णा
चीगोलत्तिकाते[1]प्सरसाम्मृत्त्यवेसितः ॥ ३७ ॥ व्वर्षाहूर्ऋतू
नाम् ॥ व्वर्षाहूर्ऋतूनामाखुःकशोमान्थालस्त्तेपितृणाम्बलाया

१ "ए-ओ-आभ्यामुदात्ताभ्यामकारो निहितश्च यः। स च यत्र प्रलुप्येते तं चाभिनिहितं विदुः" या. शि. ॥ अत्र ते अप्सरसामित्यासीत्। अत्रैकारात्परस्याकारस्य "एदोद्भ्यामकारः" (शु. य. प्रा. अ. ३६१ सू.) इत्यनेनाकारस्य पूर्वरूपः। अत्राभिनिहितस्वरो ज्ञेयः। तथौकारेऽपि वेदोसीत्यादौ।

जगरोव्वसूंनाङ्कुपिञ्जंलःकपोतऽउलूंकःशशस्त्तेनिर्ऋत्त्यैव्वरुणा
यारण्ण्योमेपः ॥ ३८ ॥ श्वित्रऽआदित्त्यानाम् ॥ श्वित्रऽ
आदित्त्यानामुष्ट्रोघृणीवान्[1]वार्ध्रीनसस्त्तेम[2]त्त्याऽअरण्ण्यायसृ
मरोरुरूरौद्रःक्क्वयिःकुटरुर्दात्त्यौहस्त्तेव्वाजिनाङ्कामायपिकः
॥ ३९ ॥ खड्गोव्वैश्वदेवः । श्वाकृष्णःकर्ण्णोगर्दभस्त्तरक्षु
स्त्तेरक्षसामिन्द्रायसूकरःसिंहोमारुतःकृकलासःपिप्पकाशु

१ घृणीवान् । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयघृणि" इत्यनेन वकारे परे घृणिशब्दस्येकारस्य दीर्घेकारः । २ वार्ध्रीनसस्ते । अत्र समानपदे "ऋषरेभ्यः" इति णत्वप्राप्तौ "निवनिनसः प्रपीनम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९१ सू.) इत्यनेन नसः णत्वं निषिध्यते । अतो न णत्वम् ।

कुनिस्त्तेशंरुच्यायैश्विश्वेपान्देवानांम्पृषतः ॥ ४० ॥ [१०-४]
॥४३॥ इति श्रीवाजसनेयसंहितायां चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ शादन्दद्भिर्नवैकैका,
हिरण्यगर्भश्चतस्त्र, ऽआनोदश, मानोमित्रो, यदश्वस्या
ष्टकौ, यत्तेपडि, मानुकंद्वे, पञ्चदशसप्तचत्वारिंशत् ॥
[अ. २५-मं. ४७ अनु. १५] हरिः ॐ ॥ शादन्दद्भिः ॥ ॥ ४३ ॥
शादन्दद्भिरवकान्दन्तमूलैर्मृदम्बस्वैस्त्तेगान्दँष्ट्राँभ्याँ

सरस्वत्त्याऽअग्रजिह्वञ्जिह्वायाऽउत्सादमवक्क्रन्देनतालुवा
जँहनुभ्यामपऽआस्येनवृषणमाण्डाभ्यामादित्त्याँश्मश्रु
भिःपन्थानम्भ्रूभ्यान्द्यावापृथिवीवर्त्तोभ्यांविद्युतङ्कनीनका
भ्याँशुक्क्लायस्वाहाकृष्णायस्वाहापार्य्याणिपक्ष्माण्यवा
र्य्याऽइक्षवोवार्य्याणिपक्ष्माणिपार्य्याऽइक्षवः ॥ १ ॥
[१-१] वातम्प्राणेनं ॥ वातम्प्राणेनापानेननासिकेऽउपयाम

सं. ४७

१ अत्रक्रन्देन तालु इत्यत्र "ऋषरेभ्यः" इत्यनेन समानपदे नस्य प्राप्तं णत्वं "तवर्गे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९४ सू.) इत्यनेन निषेधान्न भवति।

मधरेणौष्ठेनसदुत्तरेणप्प्रकाशेनान्तरमनूकाशेनबाह्यन्निवेष्प्य
म्मूर्द्ध्नास्तनयित्नुन्निर्बाधेनाशनिम्मस्तिष्केणविद्युतङ्कनी
नकाभ्याङ्कर्णाभ्याꣳश्रोत्रꣳश्रोत्राभ्याङ्कर्णौतेदनीमधर
कण्ठेनापःशुष्ककण्ठेनचित्तम्मन्याभिरदितिꣳशीर्ष्णानि
र्ऋतिन्निर्ज्जर्ज्जल्प्येनशीर्ष्णासङ्क्रोशैःप्प्राणान्रेष्माणꣳस्तुपेन ॥४४॥
॥२॥ [१-२] मशकान्केशैः ॥ मशकान्केशैरिन्द्रꣳस्वपसावहेन

बृहस्पतिꣳ शकुनिसादेन[1] कूर्म्माञ्छफैराक्रमणꣳ स्थूराभ्या
मृक्षलाभिः कपिञ्जलाञ्जवञ्जङ्घाभ्यामध्वानम्बाहुभ्याञ्जा
म्बीलेनारण्यमग्निमतिरुग्भ्याम्पूषणन्दोर्भ्यामश्विनावꣳ
साभ्याꣳ रुद्रꣳ रोराभ्याम् ॥३॥ [१-३] अग्नेः पक्षतिः ॥
अग्नेः पक्षतिर्वायोर्न्निपक्षतिरिन्द्रस्य तृतीया सोमस्य चतुर्त्थ्य
दित्यै पञ्चमीन्द्राण्यै षष्ठी मरुताꣳ सप्तमी बृहस्पतेरष्टम्म्यर्य्य

1 शकुनि सादेन। अत्र "भाविभ्य सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वप्राप्तौ "पृथिवीदिव्युपरिचर्षणिशकुनिया-सिभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन शकुनिपरस्य सस्य प्रकृतिभावे न षत्वम्।

ष्णोनंवमीधातुर्द्दशमीन्द्रस्यैकादशीव्वरुणस्यद्वादशीयमस्यंत्र
योदशी ॥ ४ ॥ [१-४] इन्द्राग्न्योःपंक्षतिः । सरंस्वत्यैनि
पंक्षतिर्म्मित्त्रस्यंतृतीयापाञ्चंतुर्थीनिर्ऋत्त्यैपञ्चम्म्यग्नीषोमं
योःषष्ठीसर्प्पाणांꣳसप्तमीव्विष्णोरष्टमीपूष्णोनंवमीत्त्वष्टुर्द्द
शमीन्द्रस्यैकादशीव्वरुणस्यद्वादशीयम्म्यैत्त्रंयोदशीद्यावापृथि
व्योर्द्दक्षिणम्पार्श्वंव्विश्वेषान्देवानामुत्तरम् ॥ ५ ॥ [१-५] ॥४५॥
मरुतांꣳस्कन्धाः ॥ मरुतांꣳस्कन्धाव्विश्वेषान्देवानाम्प्रथ

माकींकंसारुद्राणांन्द्वितीयांदित्यानांन्तृतीयांव्वायोःपुच्छम्
ग्नीषोमंयोर्भासदौक्क्रुञ्चौश्श्रोणिभ्यामिन्द्राबृहस्पतीऽऊ
रुभ्यांम्मित्रावरुणावल्गाभ्यांमाक्क्रमणꣳस्थूराभ्याम्बल
ङ्कुष्ठाभ्याम् ॥ ६ ॥ [१-६] पूषणंव्वनिष्ठुना । न्धाही
न्स्थूलगुदयांसर्प्पान्गुदाभिर्व्विह्रुतऽआन्त्रैरपोव्वस्तिनावृषण
माण्डाभ्यांव्वाजिनंशेपेनप्रजाꣳरेतसाचाषान्पित्तेनप्रदरा
न्पायुनाकूश्माञ्छकपिण्डैः ॥ ७ ॥ [१-७] इन्द्रस्य

॥४६॥ क्क्रोडः ॥ इन्द्रस्यक्क्रोडोदित्यैपाजस्यन्दिशाञ्जत्रवोदित्यै
भसज्जीमूतान्हृदयौपशेनान्तरिक्षम्पुरीततानभंऽउदर्य्येणच ॥ २५ ॥
क्क्रवाकौमतस्नाभ्यान्दिवंवृक्काभ्याङ्गिरीन्प्लाशिभिरुपला
न्प्लीह्नाव्वल्मीकान्क्लोमभिर्ग्लौभिर्गुल्मान्हिराभिःस्रव
न्तीर्ह्रदान्कुक्षिभ्याᳪंसमुद्रमुदरेणवैश्वानरम्भस्मना ॥८॥
[१-८] विधृतिन्नाभ्यां । घृतᳫंरसेनापोयूष्णामरीचीर्वि ॥ ४६ ॥
प्रुड्भिर्नीहारमूष्मणाशीनंवसयाप्रुष्वाऽअश्रुभिर्ह्रादुनीं

हूँषीकाभिरस्न्नारक्क्षांॐसिचित्राण्ण्यङ्गैर्न्नेक्षंत्राणिरूपेणंपृथि
वीन्त्वचाजुंम्बकायस्वाहा ॥ ९ ॥ [१-९] हिरण्ण्यग
र्ब्भःसम् ॥ हिरण्ण्यगर्ब्भःसमंवर्त्ततांग्ग्रेभूतस्यंजातःपतिरे
कंऽआसीत् ॥ सदांधारपृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्म्मैदेवायंहवि
पांविधेम ॥ १० ॥ यःप्प्राणतः ॥ यःप्प्राणतोनिंमिष
तोमंहित्त्वैकऽइद्राजाजगंतोबभूवं ॥ यऽईशेऽअस्यद्विपद
श्चतुष्प्पदुःकस्म्मैदेवायंहविपांविधेम ॥ ११ ॥ यस्येमे ।

हिमवन्तोमहित्वायस्यसमुद्रꣳरसयासहाहुः ॥ यस्येमाः
प्प्रदिशोयस्यबाहूकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ १२ ॥ यऽ
आत्मदाः ॥ यऽआत्मदाबलदायस्यविश्वऽउपासतेप्प्रशिषँ
य्यस्यदेवाः ॥ यस्यच्छायामृतँय्यस्यमृत्युःकस्मैदेवायहवि
षाविधेम ॥ १३ ॥ [४-१०] आनः ॥ आनोभद्राःक्क्र
तवोयन्तुविश्वतोदब्धासोऽअपरीतासऽउद्भिदः ॥ देवानोय ॥ ४७ ॥
थासदमिद्वृधेऽअसन्नप्प्रायुवोरक्षितारोदिवेदिवे ॥१४॥ देवा

नांम्भद्राः ॥ देवानांम्भद्रासुमतिर्[1]ऋजूयतान्देवानांꣳराति
रभिनोनिवर्त्तताम् ॥ देवानांꣳसख्यमु[2]पसेदिमाव्वयन्देवानाऽ
आयुःप्प्रतिरन्तुजीवसे ॥ १५ ॥ तान्पूर्व्वया । निविदाहू
महेव्वयम्भगम्मित्रमदितिन्दक्षमस्रिधम् ॥ अर्य्यमणंव्वरुणꣳ
सोमंमश्विनासरस्वतीनःसुभगामयस्करत् ॥ १६ ॥ तन्नः ॥
तन्नोव्वातोमयोभुव्वातुभेषजन्तन्माताप्पृथिवीतत्पिताद्यौः ॥

१ ऋजूयता । अत्र यकारे परे "अथोदारिथ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन ह्रस्वाकारस्य दीर्घे ऋजूयता । २ उपसेदिमाव्वयम् । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतश्वरयष्टणिसेदिमे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे उपसेदिमपदघटितह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

तद्ग्रावांणꣳसोमसुतौंमयोभुवस्त्तदंश्विनाशृणुतन्धिषण्ण्यासुवम्
॥ १७ ॥ तमीशांनम् ॥ तमीशांनञ्जगंतस्त्तस्त्थुषस्प्प
तिंन्धियञ्जिन्न्वमवंसेहूमहेव्वयम् ॥ पूषानोयथाव्वेदंसामसंद्वृधे
रंक्षिताषायुरदंब्धꣳस्वस्त्तयें ॥ १८ ॥ स्वस्तिनंः ॥ स्वस्ति
नऽइन्द्रोंव्वृद्धश्श्रंवाꣳस्वस्तिनंःपूषाव्विश्श्ववेंदाꣳ ॥ स्वस्तिन
स्त्ताक्ष्योंऽअरिंष्टनेमिꣳस्वस्तिनोबृंहस्प्पतिंर्द्दधातु ॥ १९ ॥ ॥ ४८ ॥

१ बृहस्प्पतिः । अत्र "तद्वृहतौ करपत्योस्तलोपश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५२ सू.) तद् बृहतैतौ करपतिशब्दयोर्यथासंख्यं सकारेण व्यवधीयेते तकारस्य लोपो भवति । अत्र बृहच्छब्दात्पतिशब्दे परे तकारस्य लोपे सकारस्य विधानम् । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु.य.प्रा.४अ.१०२) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

पृषंदश्वामरुतः ॥ पृषंदश्वामरुतंः पृश्निमातरंः शुभँय्या
वानोविदथेषुजग्मयः ॥ अग्निजिह्वामनंवः सूरंचक्षसोवि
श्वेनोदेवाऽअवसागमन्निह ॥ २० ॥ भद्रङ्कर्णेभिः ।
शृणुयामदेवाभद्रम्पंश्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैस्तु
ष्टुवाꣳसंस्तनूभिर्व्यशेमहिदेवहितँयदायुः ॥ २१ ॥ शत
मित् ॥ शतमिन्नुशरदोऽअन्तिदेवायत्रांनश्चक्राजरसन्तनूनां
म् ॥ पुत्रासोयत्रंपितरोभवन्तिमानोमध्यारीरिषतायुर्गन्तोः

॥ २२ ॥ अदितिर्द्यौः ॥ अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदिति
॥४९॥ र्म्मातासपितासपुत्रः ॥ विश्वेदेवाऽअदितिःपञ्चजनाऽअदि ॥ २५ ॥
तिर्ज्जातमदितिर्ज्जनित्त्वम् ॥ २३ ॥ [१०-११] मानः ॥
मानोमित्रोवरुणोऽअर्य्यमायुरिन्द्रऽऋभुक्षामरुतःपरिख्य
न् ॥ यद्वाजिनोदेवजातस्यसप्तेःप्रवक्ष्यामोविदथेवीर्य्याणि
॥ २४ ॥ यन्निर्णिजा ॥ यन्निर्णिजारेक्णसाप्रावृतस्यराति ॥ ४९ ॥
ङ्गृभीताम्मुखतोनयन्ति ॥ सुप्राङजोमेम्म्यद्विश्वरूपऽइन्द्रा

पूष्णोऽप्प्रियमप्प्येतिपाथः ॥२५॥ एषच्छागः । पुरोऽअश्वे
नव्वाजिनांपूष्णोभागोनीयतेव्विश्वदेव्यः ॥ अभिप्प्रियँऽय
त्पुरोडाशमर्व्वतात्त्वष्टेदेनꣳसौश्रवसायंजिन्वति ॥२६॥ यद्धवि
ष्ष्यम् ॥ यद्धविष्ष्यमृतुशोदेवयानन्त्रिर्म्मानुषाःपर्य्यश्वन्न
यन्ति ॥ अत्रा[1]पूष्णःप्प्रथमोभागऽएतियज्ज्ञन्देवेब्भ्यः प्प्र
तिवेदयन्नजः ॥ २७ ॥ होताध्वर्य्युः ॥ होताध्वर्य्युरावयाऽ
अग्निमिन्धोग्ग्रावग्ग्राभऽउतशꣳस्तासुविप्प्रः ॥ तेनयज्ज्ञे

सं. ४८

१ अत्रापूष्णः । अत्र "पूष्णो जहीमस्तेष्वत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२१ सू.) इत्यनेन पूष्णः जहीमः ते इत्येतेषु पदेषु परेषु अत्रशब्दस्य दीर्घाकारः ।

नस्वरङ्कृतेनास्विष्टेनवक्क्षणाऽआपृणध्ध्वम् ॥ २८ ॥ यूपव्व्रस्क्का
॥५०॥ ऽउत । येयूपवाहाश्चषालँय्येऽअश्श्वयूपायतक्क्षति ॥ येचार्व्व ॥२५॥
तेपचनꣳसम्भरन्त्युतोतेषामभिगूर्त्तिर्न्नऽइन्न्वतु ॥ २९ ॥
उपप्र ॥ उपप्प्रागात्त्सुमन्न्मेधायिमन्न्मदेवानामाशाऽउपवीत
पृष्ठꣳ ॥ अन्न्वेनंव्विप्प्राऽऋषयोमदन्तिदेवानाम्पुष्टेचकृमासुब
न्धुम् ॥ ३० ॥ यद्वाजिनं÷ ॥ यद्वाजिनोदामसन्दानमर्व्व ॥५०॥
तोयाशीर्षण्ण्यारशनारज्जुरस्य ॥ यद्वाघास्यप्प्रभृतमास्येतृणꣳ

सर्व्वांताते॑ऽअपि॑दे॒वेष्व॑स्त्तु ॥ ३१ ॥ [८-१२] यदश्श्व॑स्य ।
क्क्र॒विषो॒मक्क्षि॒का॒श॒यद्द्वा॒स्वरौ॒स्वधि॑तौरि॒प्त्तमस्स्ति॑ ॥ यद्ध
स्त॑योश्श॑मि॒तुर्य्यन्न॒खेषु॒सर्व्वांताते॑ऽअपि॑दे॒वेष्व॑स्त्तु ॥ ३२ ॥
यदू॑व॑ध्ध्यम् ॥ यदू॑व॑ध्ध्यमु॒दर॑स्याप॒वाति॒यऽआ॒मस्य॑क्क्र॒विषो॑
ग॒न्धोऽअस्स्ति॑ ॥ सु॒कृ॒ताता॒च्छ॑मि॒तार॑ःकृण्ण॒वन्तू॒तमेध॑ᳪशृ॒त
पा॒क॑म्पचन्तु ॥ ३३ ॥ यत्ते॑ ॥ यत्ते॑गा॒त्त्रा॑द॒ग्ग्निना॒प॒च्च्य
मा॑नाद॒भिशूल॒न्नि॒हं॑तस्याव॒धाव॑ति ॥ मात॒द्भू॒म्म्या॒मा॒श्श्रि॑ष॒

शु. य. संहि. न्मातृणेषुदेवेभ्यस्तदुशद्भ्योरातमस्तु ॥ ३४ ॥ येवाजि उ. वि. अ.
॥ ५१ ॥ नम् ॥ येवाजिनम्परिपश्यन्तिपक्वँय्यऽईमाहुःसुरभिर्न्नि
र्हरेति ॥ येचार्वतोमाꣳसभिक्षामुपासतऽउतोतेषामभिगूर्त्ति ॥ २५ ॥
र्न्नऽइन्वतु ॥ ३५ ॥ यन्नीक्षणम् ॥ यन्नीक्षणम्माँस्पचन्न्याऽ
उखायायापात्राणियूष्णऽआसेचनानि ॥ ऊष्मण्यापिधा
नाचरूणामङ्काःसूनाःपरिभूषन्त्यश्वम् ॥ ३६ ॥ मात्त्वा ॥ ॥ ५१ ॥
मात्त्वाग्निर्द्ध्वनयीद्धूमगन्धिर्म्मोखाभ्राजन्त्यभिविक्तज

गिरः ॥ इष्टंव्वीतमभिगूर्त्तंवषंट्कृतन्तन्देवासःप्प्रतिंगृब्भ्णन्त्य

श्वंम् ॥३७॥ निक्क्रमंणन्निषदंनम् ॥ निक्क्रमंणन्निषदंनंव्विवर्त्तं

नँऽयच्चपड्वीशमर्व्वतः ॥ यच्चंपपौयच्चंघासिञ्जघासंसर्व्वाता

तेऽअपिंदेवेष्ष्वंस्तु ॥ ३८ ॥ यदश्श्वाय ॥ यदश्श्वायुव्वासंऽ

उपस्तृणन्त्यंधीवासँय्याहिरंण्ण्यान्न्यस्म्मै ॥ सन्दानमर्व्वन्तं

म्पड्वीशम्प्प्रियादेवेष्ष्वायांमयन्ति ॥ ३९ ॥ [८-१२] यत्ते ।

१ अधीवासम् । अत्र "अश्वरश्मि०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वासमित्यस्य वकारे परे अधि इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घेकारः ।

सादेमहंसाशूकृतस्यपार्ष्ण्यांव्वाकशंयाव्वातुतोदं ॥ स्रुचेवताह
विषोऽअध्वरेषुसर्व्वाताते ब्रह्मणासूदयामि ॥ ४० ॥ चतुस्त्रिꣳ
शद्वाजिनं÷ ॥ चतुस्त्रिꣳशद्वाजिनोदेवबन्धोर्व्वङ्क्रीरश्वंस्यस्वधि
तिꣳसमेति ॥ अच्छिद्रागात्रांव्वयुनांकृणोतपरुंष्प्परुरनुघुं[1]ष्ष्या
व्विशंस्त ॥ ४१ ॥ एकस्त्वष्टुं÷ ॥ एकस्त्वष्टुर[2]श्वंस्याव्विश
स्त्ताद्द्वायन्तारांभवतस्त्तथंऽऋतुः ॥ यातेगात्राणामृतुथाकृ ॥५२॥

१ अनुघुष्ष्याव्विशस्त्त । अत्र “अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारय०” (शु.य.प्रा.३अ.९८सू.) इत्यनेन वकारे परे घुष्येत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । २ अश्व-स्याविशस्त्तात्० । अत्र “अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुताचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारयचित्रमङ्कुरवयुनाश्वस्य०” इत्यनेन वकारे परे अश्वशब्दस्याकारस्य दीर्घाकारः ।

णोमितातापिण्डान्नाम्प्रजुंहोम्म्यग्नौ ॥ ४२ ॥ मात्त्वां ।
तपच्चिप्रयऽआत्क्मापियन्तम्मास्वधिंतिस्त्तन्न्वुऽआतिंष्ठिपत्ते ॥
मातेंगृध्नुरंविशस्त्तातिहायंछिद्रागात्राण्यसिनामिथूंकः॥४३॥
नवै ॥ नवाऽउंऽएतद्रिम्रयसेनरिंष्यसिदेवाँर॥ ऽइदेषिपथि
भिंःसुगेभिंः ॥ हरींतेयुञ्जापृषंतीऽअभूतामुपांस्त्थाद्वाजीधु
रिरासंभस्य ॥ ४४ ॥ सुगव्यंन्नः ॥ सुगव्यंन्नोव्वाजीस्वश्व्यंम्पुह्
सःपुत्राँर॥ ऽउतविश्वापुषंᳯरयिम् ॥ अनागास्त्त्वन्नोऽअदिं

१ विश्वापुषः। अत्र "विश्वसहमुन्युषवसुपु"। (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पुषपरे विश्वाकारस्य दीर्घाकारः।

७ य. संहि. तिꣳकृणोतुक्षत्रन्नोऽअश्वोंव्वनताꣳहविष्म्मान् ॥ ४५ ॥ उ. वि. अ.

१५२ ॥ [६-१३] इमानु । कम्भुवंनासीषं[1]धामेन्द्रंश्चविश्वेचदेवाः ॥ ॥ २५ ॥

आदित्यैरिन्द्रꣳसगणोमरुद्भिरस्म्मभ्यंम्भेषजाकरत् ॥ यज्ञ

ञ्चंनस्तन्वञ्चप्रजाञ्चादित्यैरिन्द्रंꣳसहसीषधाति ॥ ४६ ॥

अग्नेत्त्वम् ॥ अग्नेत्त्वन्नोऽअन्तंमऽउतत्त्राताशिवोभंवावरू

त्थ्यः ॥ वसुंरग्निर्व्वसुंश्रवाऽअच्छांनक्षिद्युमत्तंमꣳरयिन्दाꣳ ॥ ॥ ७३ ॥

१ सीषधामेन्द्रश्च । सीसधामेन्द्रश्च इति पदम् । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) सकारस्य षत्वे रूपम् ।

तन्त्वांशोचिष्ठदीदिव॑ᳪ सुम्नाय॑न्नूनमींमहे॒सखि॑भ्यः ॥ ४७ ॥

[२-१४] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांपञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥

श्रीवेदपुरुषाय नमः॥ अनुवाकसूत्रम्॥ अग्निश्चपंचदशो, च्चातऽ एकादश, द्वौ षड्विᳪशतिः [अ. २६ मं. २६ अनु. २] ॥ हरिः

ॐ ॥ अ॒ग्निश्च॑ । पृ॒थि॒वी च॒ सन्न॑ते॒ते मे॒ सन्न॑मताम॒दो वा॒यु श्चा॒न्त रि॑क्ष॒ञ्च॒ सन्न॑ते॒ते मे॒ सन्न॑मताम॒द॒ऽआ॑दि॒त्यश्च॒ द्यौश्च॒ सन्न॑ते॒ते मे॒ सन्न॑मताम॒द॒ऽआप॑श्च॒ वरु॑णश्च॒ सन्न॑ते॒ते मे॒ सन्न॑मताम॒दः ॥ स॒प्त स॒ᳪस

दोऽअष्टमीभूतसाधनी ॥ सकामाँ २ ॥ऽअद्ध्वनस्क्कुरुसँज्ञानमस्तु
मेमुना ॥ १ ॥ यथेमाम् ॥ यथेमांवाचङ्कल्याणीमावदानिजने
भ्यः ॥ ब्रह्मराजन्याभ्याᳪंशूद्रायचार्य्यायचस्वायचारणा
यच ॥ प्रियोदेवानान्दक्षिणायैदातुरिहभूयासमयम्मेकामः
समृद्ध्यतामुपमादोनमतु ॥ २ ॥ बृहस्पतेऽअति ॥ बृहस्पतेऽ
अतियदर्य्योऽअर्हाद्द्युमद्विभातिक्क्रतुमज्जनेषु ॥ यद्दीदयच्छवं ॥ ५४ ॥

१ अद्ध्वनस्कुरु इति पदे । "अध्वनस्कुर्विति च" (शु. य. प्रा. ३ अ. २७ सू.) इत्यनेनात्र कुरूत्तरे पदे अध्वनो विसर्जनीयस्य सकारो जातः । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम् ।

सऽकृतप्प्रजातुतदुस्म्मासुद्रविंणन्धेहिचित्रम् ॥ उपयामगृं
हीतोसिबृहस्प्पतंयेत्त्वैषतेयोनिर्बृहस्प्पतंयेत्त्वा ॥ ३ ॥ इन्द्र
गोमंन् ॥ इन्द्रगोमंन्निहायांहिपिबासोमंꣳशतक्क्रतो ॥
विद्यद्भिर्ग्ग्रावंभिःसुतम् ॥ उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वागोमंतऽ
एपतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वागोमंते ॥ ४ ॥ इन्द्रायांहि ॥ इन्द्रा
यांहिवृत्रहन्त्पिबासोमंꣳशतक्क्रतो ॥ गोमंद्भिर्ग्ग्रावंभिःसुतम् ॥
उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वागोमंतऽएपतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वा

शु. य. संहि. ॥ ५५ ॥ | उ. वि. अ. ॥ २६ ॥

गोमंते ॥ ५ ॥ ऋतावानंवैश्वानरम् ॥ ऋतावानंवैश्वानरमृत
स्यज्ज्योतिषस्पतिम् ॥ अजंस्रङ्घर्म्ममीमहे ॥ उपयामगृही
तोसिवैश्वानरायंत्वैषतेयोनिर्वैश्वानरायंत्वा ॥ ६ ॥ वैश्वा
नरस्यंसुमतौ । स्यामराजाहिकम्भुवनानामभिश्रीः ॥ इतो
जातोविश्वमिदंविचष्टेवैश्वानरोयततेसूर्येण ॥ उपयामगृही
तोसिवैश्वानरायंत्वैषतेयोनिर्वैश्वानरायंत्वा ॥ ७ ॥ वैश्वान ॥ ५५ ॥
रोनः ॥ वैश्वानरोनऽऊतयऽआप्प्रयांतुपरावतः ॥ अग्निरु

ऋत्थेनव्वाहंसा ॥ उपयामगृंहीतोसिव्वैश्वानरायंत्त्वैषतेयोनिर्व्वै
श्वानरायंत्त्वा ॥ ८ ॥ अग्निर्ऋषिं ॥ अग्निर्ऋषिः पवमानः
पाञ्चंजन्यः पुरोहितः ॥ तमीमहेमहागयम् ॥ उपयामगृंही
तोस्यग्नयेंत्त्वाव्वर्च्चसऽएषतेयोनिरग्नयेंत्त्वाव्वर्च्चसे ॥ ९ ॥ महाँ
२॥ऽइन्द्रं ॥ महाँ२॥ऽइन्द्रोव्वज्रंहस्तः षोडशीशर्म्मयच्छ
तु ॥ हन्तुंपाप्मानंय्योस्मान्द्वेष्टि ॥ उपयामगृंहीतोसिमहे
न्द्रायंत्त्वैषतेयोनिर्म्महेन्द्रायंत्त्वा ॥ १० ॥ तंव्वं ॥ तंव्वोद

सं. ४९ ६५९

स्ममृतीषहंव्वसोर्म्मन्दानमन्धसः ॥ अभिवत्सन्नस्वसरेषुधे
नवऽइन्द्रङ्गीर्ब्भिर्न्नवामहे ॥ ११ ॥ यद्वाहिष्ठम् ॥ यद्वाहिष्ठ
न्तदग्नयेबृहदर्च्चविभावसो ॥ महिषीवत्त्वद्रयिस्त्वद्वाजाऽउ
दीरते ॥ १२ ॥ एहि ॥ एह्यूषुब्रवाणितेग्नऽइत्त्थेतरागिरः ॥
एभिर्व्वर्द्धासऽइन्दुभिः ॥ १३ ॥ ऋतवस्ते ॥ ऋतवस्तेयज्ञं
व्वितन्न्वन्तुमासारक्षन्तुतेहविः ॥ संव्वत्सरस्तेयज्ञन्दधातुनः ॥ ५६ ॥

१ अभिवत्सन् । अत्र "अश्वरश्मिमति°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन प्राप्तस्य अभिशब्दस्य वकारे परे प्राप्तस्य दीर्घेकारस्य "अभिविख्येषं वीरविश्ववत्स°" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन एतेषु परेषु दीर्घनिषेधान्नात्र वत्सशब्दपरे दीर्घेकारः ।

प्प्रजाब्भ्रपरिंपातुनः ॥ १४ ॥ उपह्वरेगिरीणाम् ॥ उपह्वरेगि
रीणाᳬंसंङ्गमेचंनुदीनांम् ॥ धियाव्विप्प्रोंऽअजायत ॥ १५ ॥
[१५-१] उच्चातें ॥ उच्चातेंजातमन्धंसोदिविसद्भूम्म्यांदंदे ॥
उग्ग्रᳬंशर्म्मुमहिश्श्रवंः ॥ १६ ॥ सनंः ॥ सनुऽइन्द्रांयुय
ज्ज्यंवेव्वरुंणायमुरुद्भ्यंः ॥ व्वरिवोवित्त्परिंस्त्रव ॥ १७ ॥
एनाव्विश्श्वांनि ॥ एनाव्विश्श्वांन्न्युर्य्यऽआद्द्युम्म्नानिमानुंषाणाम् ॥

१ अत्र भूमिः आददे । "भूसेश्चाकारेऽपृक्ते" (शु. य. प्रा. ४ अ. ३८ सू.) इत्यनेनाकारेऽपृक्तपरे भूमिशब्दस्य विसर्गस्य लोपः ततो यकारे भूम्याददे ।

सिषांसन्तोव्वनामहे ॥ १८ ॥ अनुंवीरैः ॥ अनुंवीरैरनु
पुष्ष्यास्म्मगोभिरन्न्वश्श्वैरनुसर्व्वैणपुष्टैः ॥ अनुद्विपदानुचतुं
ष्प्पदाव्वयन्देवानोंयज्ज्ञमृंतुथानंयन्तु ॥१९॥ अग्नेपत्नीः ॥
अग्नेपत्नींरिहावंहदेवानांमुशतीरुपं ॥ त्वष्टांरꣳसोमंपीतये
॥२०॥ अभियज्ज्ञम् ॥ अभियज्ज्ञङ्गृंणीहिनोग्नावोनेष्टꣳपिबं
ऽऋतुनां ॥ त्वꣳहिरंत्नधाऽअसिं ॥ २१ ॥ द्रविणोदाःपिपी ॥५७॥
षति ॥ जुहोतप्प्रचंतिष्ठत ॥ नेष्ट्रादृतुभिरिष्यत ॥ २२ ॥

तवायम् ॥ तवायꣳसोमस्त्वमेह्यर्वाङ्शश्वत्तमꣳसुमनाऽअ
स्यपाहि ॥ अस्मिन्यज्ञेबर्हिष्ष्यानिषद्यादधिष्वेमञ्जठरऽ
इन्दुमिन्द्र ॥ २३ ॥ अमेवंनः ॥ अमेवंनःसुहवाऽआहिगन्त
ननिबर्हिषिसदतनारणिष्टन ॥ अथामन्दस्वजुजुषाणोऽअन्ध
सस्त्वष्टर्देवेभिर्जनिभिःसुमद्गणः ॥ २४ ॥ स्वादिष्ठयामदि
ष्ठया ॥ स्वादिष्ठयामदिष्ठयापवस्वसोमधारया ॥ इन्द्रायपात
वेसुतः ॥ २५ ॥ रक्षोहाविश्वचर्षणिरभियोनिमयोहते ॥

शु. य. संहि. द्रोणेसधस्थमासदत् ॥ २६ ॥ [११-२] ॥ २ ॥ इति उ. धि. अ.
॥५८॥ श्रीवाजसनेयसंहितायां षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ॥ २७ ॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ समास्त्वादशो,
द्वाँऽअस्य, पीवोऽअन्नाद्द्वादशका, वभिस्त्वैकादश, चत्त्वारः
पंचचत्त्वारिᳬंशत् [अ. २७ मं. ४५ अनु. ४] ॥ हरिःॐ॥
समांस्त्वा ॥ समांस्त्वाग्नऽऋतवोवर्द्धयन्तुसंवत्त्सराऽऋषयो ॥ ५८ ॥
यानिसत्त्या ॥ सन्दिव्येनदीदिहिरोचनेनविश्श्वाऽआभाहिप्र

दिशश्चतंस्त्रः ॥ १ ॥ सञ्चं ॥ सञ्चेध्यस्वांग्नेप्रचंबोधयैनमुच्चं
तिष्ठमहतेसौभंगाय ॥ माचंरिषदुपसत्तातेऽअग्नेब्रह्माणंस्ते
यशसंःसन्तुमान्ये ॥ २ ॥ त्वामंग्ने ॥ त्वामंग्नेवृणतेब्राह्म
णाऽइमेशिवोऽअंग्नेसंवरंणेभवानः ॥ सपत्नहानोऽअभिमा
तिजिच्चस्वेगयैंजागृह्यप्रंयुच्छन् ॥३॥ इहैव ॥ इहैवाग्नेऽअ
धिधारयारयिम्माँत्वानिकंन्पूर्वचितोंनिकारिणंः ॥ क्षत्रमं
ग्नेसुयमंमस्तुतुभ्यंमुपसत्तावंर्द्धतान्तेऽअनिंष्टृतः ॥४॥ क्षत्रे

शु. य
संहि.

१५९ ॥

उ. वि.

अ.

॥ २७ ॥

णाग्ग्ने ॥ क्षत्रेणाग्ग्नेस्वायुꣳसꣳरभस्वमित्रेणाग्ग्नेमित्रधेयेयत
स्व ॥ सजातानाम्मध्यमस्त्थाऽएधिराज्ज्ञामग्ग्नेविहव्योदीदि
हीह ॥ ५ ॥ अतिनिहः ॥ अतिनिहोऽअतिस्स्रिधोत्त्यचि
त्तिमत्त्यरातिमग्ग्ने ॥ विश्वाह्यग्ग्नेदुरितासहस्वाथास्म्मब्भ्यꣳ
सहवीराꣳरयिन्दाः ॥ ६ ॥ अनाधृष्ष्योजातवेदाः ॥ अनाधृ
ष्ष्योजातवेदाऽअनिष्टृतोविराडग्ग्नेक्षत्रभृद्दीदिहीह ॥ विश्वा ॥ ५९ ॥
ऽआशाःप्प्रमुञ्चन्न्मानुषीर्भियꣳशिवेभिरद्यपरिपाहिनोवृधे

॥ ७ ॥ बृहंस्पतेसवितः ॥ बृहंस्पतेसवितर्बोधयैनुह्सꣳशिं
तञ्चित्त्सन्तराꣳसꣳशिंशाधि ॥ वुर्द्धयैनम्महुतेसौभंगायवि
श्वंऽएनमनुंमदन्तुदेवाः ॥ ८ ॥ अमुत्रभूयादधं ॥ अमुत्रभू
यादधयद्यमस्यबृहंस्पतेऽअभिशंस्तेरमुंञ्चः ॥ प्रत्त्यौहताम्
श्विनांमृत्त्युमंस्म्माद्देवानांमग्ग्नेभिषजाशचीभिः ॥ ९ ॥ उद्व
यम् ॥ उद्वयन्तमंसस्प्परिस्वुःपश्श्यंन्तऽउत्त्तंरम् ॥ देवन्देंवत्त्रा
सूर्य्यमगंन्म्मज्ज्योतिंरुत्त्तमम् ॥ १० ॥ [१०-१] ऊर्द्धाऽअं

स्यसमिधोभवन्त्यूर्द्ध्वाशुक्राशोचीꣳष्यग्नेः ॥ द्युमत्तमासुप्र
तीकस्यसूनोः ॥ ११ ॥ तनूनपादसुरः ॥ तनूनपादसुरोवि
श्ववेदादेवोदेवेषुदेवः ॥ पथोऽअनक्तुमद्ध्वाघृतेन ॥ १२ ॥
मद्ध्वायज्ञम्॥मद्ध्वायज्ञन्नक्षसेप्प्रीणानोनराशꣳसोऽअग्ने॥
सुकृद्देवःसविताविश्ववारः ॥ १३ ॥ अच्छायम् ॥ अच्छाय
मेतिशवसाघृतेनेडानोवह्निर्नमसा ॥ अग्निꣳस्रुचोऽअद्ध्वरे ॥ ६० ॥
षुप्प्रयत्सु ॥ १४ ॥ सयक्षत् ॥ सयक्षदस्यमहिमानमग्नेः

सऽईम्मन्द्रासुप्प्रयसः ॥ वसुश्चेतिष्ठोवसुधातमश्च ॥ १५ ॥ द्वारो
देवीः ॥ द्वारोदेवीरन्वस्यविश्वेव्व्रतादंदन्तेऽअग्नेः ॥ उरुव्यचसो
धाम्म्नापत्त्यमानाः ॥ १६ ॥ शतम् १६०० ॥ तेऽअस्य ॥ तेऽअस्य
योषणेदिव्व्येन[1]योनाऽउषासानक्ता ॥ इमँय्यज्ञमवतामध्वरं
नः ॥ १७ ॥ दैव्व्याहोतारा ॥ दैव्व्याहोताराऽऊर्ध्वमध्वरन्नो
ग्ग्नेर्ज्जिह्वामभिगृणीतम् ॥ कृणुतन्नꣳस्विष्टिम् ॥ १८ ॥ तिस्रो

---

१ योनाऽउषासा । अत्र ओकारात्परस्य उष इत्यस्य "उष महोभिर्नक्तमीकारैकारौकारनकारेभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन उष इत्ययं ह्रस्वो दीर्घत्वमापद्यते महोभि इत्यादिपरेषु सत्सु । तेनात्र ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

देवीः ॥ तिस्रोदेवीर्बर्हिरेदꣳसदन्त्विडासरस्वतीभारती ॥
महीगृणाना ॥१९॥ तन्न÷ ॥ तन्नस्तुरीपमद्भुतम्पुरुक्षुत्त्वष्टा
सुवीर्य्यम् ॥ रायस्पोषंविष्ष्यतुनाभिमस्मे ॥ २० ॥ वन
स्पतेव ॥ वनस्पतेवसृजारराणस्त्मनादेवेषु ॥ अग्निर्हव्यꣳ
शमितासूदयाति ॥ २१ ॥ अग्नेस्वाहा । कृणुहिजातवेदऽ
इन्द्रायहव्यम् ॥ विश्वेदेवाहविरिदञ्जुषन्ताम् ॥ २२ ॥ ॥ ६१ ॥
[१२-२] पीवोऽअन्नारयिवृध÷ । सुमेधाःश्वेतःसिषक्तिनि

युतामभिश्रीः ॥ तेवायवेसमनसोवितस्थुर्विश्वेन्नरः स्वप
त्यानिचक्रुः ॥ २३ ॥ रायेनु । यञ्जज्ञतूरोदसीमेरायेदेवीधि
षणांधातिदेवम् ॥ अधवायुन्नियुतः सश्चतस्वाऽउतश्वेतंवसुधि
तिन्निरेके ॥ २४ ॥ आपोह ॥ आपोहयद्बृहतीर्विश्वमायन्ग
र्भन्दधानाजनयन्तीरग्निम् ॥ ततोदेवानांसमवर्त्ततासुरे
कः कस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ २५ ॥ यश्चित् ॥ यश्चिदापो
सं. ५० महिनापर्य्यपश्यद्दक्षन्दधानाजनयंतीर्य्यज्ञम् ॥ योदेवे

शु. य. संहि. ष्वधिदेवऽएकऽआसीत्कस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ २६ ॥ उ. वि. अ.
॥ ६२ ॥ प्रयाभिः ॥ प्रयाभिर्यासिदाश्वाꣳसमच्छानियुद्भिर्वायविष्ट ॥ २७ ॥
येदुरोणे ॥ निनोरयिꣳसुभोजसँय्युवस्वानिवीरङ्गव्यमश्व्यंञ्च
राधः ॥ २७ ॥ आनः ॥ आनोनियुद्भिःशतिनीभिरध्वरꣳ
सहस्रिणीभिरुपयाहियज्ञम् ॥ वायोऽअस्मिन्त्सवनेमादय
स्वयूयम्पातस्वस्तिभिःसदानः ॥ २८ ॥ नियुत्वान्वायो ॥ ॥ ६२ ॥
नियुत्वान्वायवागह्ययꣳशुक्रोऽअंयामिते ॥ गन्तासिसुन्व

तोगृहम् ॥ २९ ॥ वायोश्शुक्रः ॥ वायोश्शुक्रोऽअयामितेम

द्धोऽअग्रन्दिविष्टिषु ॥ आयाहिसोमंपीतयेस्पार्होदेवनियुत्वं

ता ॥ ३० ॥ वायुरग्रेगाः ॥ वायुरग्रेगायज्ञप्रीःसाकङ्गन्म

नंसायज्ञम् ॥ शिवोनियुद्भिःशिवाभिः ॥ ३१ ॥ वायोये । तेस

हस्रिणोरथांसस्तेभिरागंहि ॥ नियुत्वान्त्सोमंपीतये ॥ ३२ ॥

एकयाच । दशभिश्चस्वभूतेद्वाभ्यामिष्टयेविंशतीचं ॥

तिसृभिश्चवहंसेत्रिंशताचनियुद्भिर्वायविहताविमुञ्च ॥ ३३ ॥

तवंवायो ॥ तवंवायवृतस्पते[1]त्त्वष्टुर्जामातरद्भुत ॥ अवाꣳ
स्यावृणीमहे ॥३४॥ [१२-३] अभित्त्वा । शूरनोनुमोदुग्धाऽ
इवधेनवः ॥ ईशानमस्यजगतःस्वर्दृशमीशानमिन्द्रतस्थुषः
॥ ३५ ॥ नत्त्वावान् ॥ नत्त्वावाँ२॥ ऽअन्योदिव्योनपार्थि
वोनजातोनजनिष्यते ॥ अश्वायन्तोमघवन्निन्द्रवाजिनोग
व्यन्तस्त्वाहवामहे ॥ ३६ ॥ त्वामित् ॥ त्वामिद्धिहवामहे ॥६३॥

१ ऋतस्पते अत्र । "प्रकृत्या कपयोः खफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इति प्रकृतिभावे प्राप्ते "ऋतावरौ च परयोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५१ सू.) ऋतः अवरश्च यथासंख्यं पतिपरयोः सकारेण व्यवधीयते। इति सकारे तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्त्वम्।

सातौव्वाजस्यकारवः ॥ त्वांव्वृत्रेष्विन्द्रसत्पतिन्नरस्त्वाङ्का
ष्ठास्वर्वतꣳ ॥ ३७ ॥ सत्वम् ॥ सत्वन्नश्चित्रव्वज्रहस्तधृ
ष्णुयामहस्तवानोऽअद्रिवꣳ ॥ गामश्वꣳरत्थ्यमिन्द्रसङ्किर
सत्राव्वाजन्नजिग्ग्युषे ॥ ३८ ॥ कयानꣳ ॥ कयानश्चित्रऽ
आभुवदूतीसदावृधꣳसखा ॥ कयाशचिष्ठयावृता ॥ ३९ ॥
कस्त्वा । सत्योमदानाम्मꣳहिष्ठोमत्सदन्धसꣳ ॥ दृढाचिदा
रुजेव्वसु ॥ ४० ॥ अभीषुणः ॥ अभीषुणꣳसखीनामविता

१ अभीषुणः । अत्र अभीषुनः । अत्र समानपदत्वाभावेन णत्वाप्राप्तौ "निपणाय°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८१ सू.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते ।

जरितॄणाम् ॥ शतम्भवास्युतये ॥ ४१ ॥ यज्ज्ञायंज्ज्ञावः ॥
यज्ज्ञायंज्ज्ञावोऽअग्नयेंगिरागिराचदक्षंसे ॥ प्रप्प्रंवयममृतं
ज्ञातवेदसम्प्रियम्मित्रन्नशंᳪसिषम् ॥४२॥ पाहिनंः ॥ पाहि
नोऽअग्नऽएकयापाह्युतद्वितीयंया ॥ पाहिगीर्ब्भिस्तिसृभि
रूर्ज्जाम्पतेपाहिचंतसृभिर्व्वसो ॥ ४३ ॥ ऊर्ज्जोनपातम् ॥
ऊर्ज्जोनपातᳪसहिनायमंस्म्मयुर्द्दाशेंमहव्यदातये ॥ भुवद्वा
जेष्ष्ववितामुवद्वृधऽउतत्त्रातातनूनाम् ॥ ४४ ॥ संव्वत्सरो

सि । परिवत्सरोसीदावत्सरोसीद्वत्सरोसिव्वत्सरोसि ॥ उष संस्तेकल्पन्तामहोरात्रास्तेकल्पन्तामर्द्धमासास्तेकल्पन्ता म्मासांस्तेकल्पन्तामृतवंस्तेकल्पन्ता॑ संव्वत्सरस्तेकल्प ताम् ॥ प्रेत्त्याऽएत्त्यैसञ्चाञ्चप्पचसारय ॥ सुपर्ण्णाचिदंसितयां देवतंयाङ्गिरस्वद्ध्रुवश्सींद ॥ ४५ ॥ [११-४] इति श्रीवाज- सनेयसंहितायां सप्तविंशोऽध्याय: ॥ २७॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ होतायक्षदेकादश, देवंबर्हिर्द्वादश,

पुनरप्येवं, चत्त्वारः षट्चत्त्वारिꣳशत् [अ. २८ मं. ४६
अनु. ४] हरिः ॐ ॥ होतायक्षत् ॥ होतायक्षत्त्समिधेन्द्र
मिडस्प्पदेनाभापृथिव्व्याऽअधि ॥ दिवोव्वर्ष्ष्मन्त्समिद्धयतऽ
ओजिष्ठश्चर्[1]षणीसहांव्वेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ १ ॥ होता
यक्षत्तनूनपातमूतिभिः ॥ होतायक्षत्तनूनपातमूतिभिर्ज्जे
तारमपराजितम् ॥ इन्द्रन्देवꣳस्वर्व्विदम्पथिभिर्म्मधुमत्त

---

[1] चर्षणीसहांवेत्तु । अत्र "भाविभ्य सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन चर्षणीशब्दात्परस्य सस्य षत्वापत्तौ "पृथिवीदिव्युपरिचर्षणि शकुनियासिभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन तत्परस्य सस्य प्रकृतिभावे न षत्वम् ।

मैर्न्नराशꣳसैन्नतेजंसाव्वेत्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यंज ॥ २ ॥ होतां
यक्क्षदिडांभिरिन्द्रम् ॥ होतांयक्क्षदिडांभिरिन्द्रंमीडितमाजु
ह्वांनममंर्त्त्यम् ॥ देवोदेवैःसवींर्य्योव्वज्ज्रंहस्तꣳपुरन्दरोव्वेत्त्वा
ज्ज्यंस्यहोतर्य्यंज ॥ ३ ॥ होतांयक्क्षद्बर्हिषीन्द्रंम् ॥ होतां
यक्क्षद्बर्हिषीन्द्रंन्निषद्वरंव्वृंषभन्नर्य्यांपसम् ॥ व्वसुंभीरुद्द्रैरांदि
त्त्यैꣳसयुग्भिर्ब्बर्हिरासंदद्द्वेत्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यंज ॥ ४ ॥ होतां
यक्क्षदोजोन ॥ होतांयक्क्षदोजोनव्वीर्य्यꣳसहोद्द्वारऽइन्द्रंम

वर्द्धयन् ॥ सुप्प्रायणाऽअस्मिन्यज्ञेविश्श्रयन्तामृतावृधो
॥ ६६ ॥ द्वारऽइन्द्रायमीढुषेव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्यज ॥ ५ ॥ होता
यक्षदुषेऽइन्द्रस्य । धेनूसुदुघेमातरामही ॥ सवातरौनते ॥ २८ ॥
जंसाव्वत्समिन्द्रमवर्द्धतांव्वीतामाज्यस्यहोतर्यज ॥ ६ ॥ होता
यक्षद्दैव्याहोतारा । भिषजासखायाहविषेन्द्रम्भिषज्यतः ॥
कवीदेवौप्प्रचेतसाविन्द्रायधत्तऽइन्द्रियंव्वीतामाज्यस्यहोत ॥ ६६ ॥
र्यज ॥७॥ होतायक्षत्तिस्रोदेवीः ॥ होतायक्षत्तिस्रोदेवी

न्नभैपजन्त्रयंस्त्रिधातंवोपसऽइडासरंस्वतीभारंतीमुहीः ॥ इन्द्रं
पत्नीहृविष्मंतीर्व्यन्त्वाज्ज्यंस्युहोतुर्य्यंज ॥ ८ ॥ होतांयक्षु
त्त्वष्टांरमिन्द्रम् ॥ होतांयक्षुत्त्वष्टांरमिन्द्रंन्देवम्भिषजंꣳसुय
जंङ्घृतश्श्रियम् ॥ पुरुरूपꣳसुरेतंसम्मघोनुमिन्द्रांयुत्त्वष्टादधंदि
न्द्रियाणिवेत्त्वाज्ज्यंस्युहोतुर्य्यंज ॥९॥ होतांयक्षुद्वनस्पतिंꣳ
शमितारम् ॥ होतांयक्षुद्वनुस्पतिंꣳशमितारꣳशतक्रंतुन्धि
योजोष्टारमिन्द्रियम् ॥ मद्धांसमुञ्जन्पथिभिं꞉सुगेभिःस्वदाति

शु. य. संहि. यज्ञम्मधुनाघृतेनव्वेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ १० ॥ होतायक्ष उ. वि.
॥ ६७ ॥ दिन्द्रꣳस्वाहा ॥ होतायक्षदिन्द्रꣳस्वाहाज्ज्यस्यस्वाहामेदसꣳ अ.
स्वाहास्तोकानाꣳस्वाहास्वाहाकृतीनाꣳस्वाहाहव्यसूक्तीना ॥ २८ ॥
म् ॥ स्वाहादेवाऽआज्ज्यपाजुषाणाऽइन्द्रऽआज्ज्यस्यव्यन्तुहो
तर्य्यज ॥ ११ ॥ [११-१] देवम्बर्हिरिन्द्रम् ॥ देवम्बर्हि
रिन्द्रꣳसुदेवन्देवैर्व्वीरवत्स्तीर्ण्णंव्वेद्यामवर्द्धयत् ॥ व्वस्तोर्वृत ॥ ६७ ॥
म्प्राक्तोर्भृतꣳरायाबर्हिष्मतोत्यगाद्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्वेतुय

जं ॥ १२ ॥ देवीर्द्वारः ॥ देवीर्द्वारऽइन्द्रꣳसङ्घातेवीड्वीर्यां

मन्नवर्द्धयन् ॥ आवत्सेनतरुणेनकुमारेणचमीवतापार्वाणꣳ

रेणुकंकाटन्नुदन्तांवसुवनेवसुधेयस्यव्यन्तुयज ॥ १३ ॥ देवीऽ

उषासानक्ता ॥ देवीऽउषासानक्तेन्द्रꣳयुज्ञेप्प्रयत्यह्वेताम् ॥

देवीर्विशःप्प्रायासिष्टाꣳसुप्प्रीतेवसुधितेवसुवनेवसुधेयस्यवी

ताँयज ॥ १४ ॥ देवीजोष्ट्री ॥ देवीजोष्ट्रीवसुधितीदेवमि

१ देवी उपासा। अत्र "उषमहोभिर्नक्तषीकारैकारौकारनकारेभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन देवीशब्दस्थेकारात्परस्य उष इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः।

सं. ५१

न्द्रंमवर्द्धताम् ॥ अयांघ्यन्त्याघाद्वेषाᳫंस्यान्त्याव्वंक्षद्वसुव्वार्य्यां
णियजंमानायशिक्षितेव्वंसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्वीताँऽयज ॥ १५ ॥
देवीऽऊर्ज्जाहुंती ॥ देवीऽऊर्ज्जाहुंतीदुघेसुदुघेपयसेन्द्रंमवर्द्धता
म् ॥ इषमूर्ज्जमन्यावक्षत्सग्ग्धिᳫंसपींतिमन्यानवेंनपूर्व्वन्दयं
मानेपुराणेननवमधांतामूर्ज्जमूर्ज्जाहुंतीऽऊर्ज्जयंमानेव्वसुव्वार्य्यां
णियजंमानायशिक्षितेव्वंसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्वीताँऽयज ॥ १६ ॥
देवादैव्यां ॥ देवादैव्याहोतांरादेवमिन्द्रंमवर्द्धताम् ॥ हुताघ

शꣳसावाभांष्टींव्वसुव्वार्य्यांणियजंमानायशिक्षितौव्वंसुवनैव्वसु
धेयंस्यव्वीतांय्यजं ॥ १७ ॥ देवीस्तिस्रः ॥ देवीस्तिस्रस्तिस्त्
स्रोदेवीःपतिमिन्द्रंमवर्द्धयन् ॥ अस्पृंक्षद्भारंतीदिवꣳरुद्रैर्य्यं
ज्ञꣳसरंस्वतीडावसुंमतीगृहान्वंसुवनैव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयजं
॥ १८ ॥ देवऽइन्द्रं÷ ॥ देवऽइन्द्रोनराशꣳसंस्त्रिवरूथस्त्रिब
न्धुरोदेवमिन्द्रंमवर्द्धयत् ॥ शतेनंशितिपृष्ठानामाहितꣳसहस्रेण
प्प्रवंर्त्ततेमित्रावरुणेदंस्यहोत्रमर्हंतोबृहस्पतिंस्तोत्रमश्विना

र्द्धर्य्यवंव्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वेतुयज ॥ १९ ॥ देवोदेवैः ॥ देवो
देवैर्व्वनस्प्पतिर्हिरंण्ण्यपण्णोमधुशाखंसुपिप्पलोदेवमिन्द्रमव
र्द्धयत् ॥ दिवमग्ग्रेणास्पृक्क्षदान्तरिक्क्षम्पृथिवीमंदृ ँ हीद्वसुव
नेव्वसुधेयंस्यव्वेतुयज ॥ २० ॥ देवम्बर्हिः ॥ देवम्बर्हिर्व्वारिती
नान्देवमिन्द्रमवर्द्धयत् ॥ स्वासस्त्थमिन्द्रेणासंन्नमन्न्याब
र्हीᳬंष्ष्यभ्भ्यभूद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वेतुयज ॥ २१ ॥ देवोऽ
अग्निः ॥ देवोऽअग्निःस्विष्टकृद्देवमिन्द्रमवर्द्धयत् ॥ स्विष्टकृ ॥ ६९ ॥

वन्तिस्विष्टकृत्त्स्विष्टमुद्य करोतुनोव्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्वेतुयज

॥ २२ ॥ अग्निमुद्य । होतारमवृणीतायँय्यजमानुःपचन्प

क्तीःपचन्पुरोडाशम्बुध्नन्निन्द्रायच्छागम् ॥ सूपुस्थाऽअद्यदे

वोव्वनुस्प्पतिरभवुदिन्द्रायच्छागेन ॥ अघुत्तम्मेदुस्त्तःप्प्रतिपच

ताग्ग्रभीदवीवृधत्पुरोडाशेन ॥ त्वामुद्यऽऋषे ॥ २३ ॥ [१२-२]

होतायक्क्षत्त्समिधानम्महत् ॥ होतायक्क्षत्त्समिधानम्मुहद्य

शःसुसमिद्धव्वरेण्यमुग्निमिन्द्रव्वयोधसम् ॥ गायत्रीञ्छन्दऽ

---

१. अ. २१, मं. ६१—त्वामुद्यऽऋषऽ म(० ॥ १ ॥ इति प्रतीकः ॥

इन्द्रियन्त्र्यविङ्गांव्वयोदधद्वेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ २४ ॥ होता
यक्षत्तनूनपातमुद्भिदम् ॥ होतायक्षत्तनूनपातमुद्भिदँय्य
॥ २८ ॥ ङ्गर्भमदितिर्द्दधेशुचिमिन्द्रंव्वयोधसम् ॥ उष्णिहञ्छन्दऽ
इन्द्रियन्दित्त्यवाहङ्गांव्वयोदधद्वेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ २५ ॥
होतायक्षदीडेन्न्यमीडितम् ॥ होतायक्षदीडेन्न्यमीडितंव्वृत्रह
न्तममिडाभिरीड्ड्यंसहःसोममिन्द्रंव्वयोधसम् ॥ अनुष्टुभञ्छ ॥ ७० ॥
न्दऽइन्द्रियम्पञ्चाविङ्गांव्वयोदधद्वेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥२६॥

होतायक्षत्सुबर्हिषम्पूषण्वन्तम् ॥ होतायक्षत्सुबर्हिषम्पू
षण्वन्तममर्त्त्यꣳसीदन्तम्बर्हिषिप्प्रियेमृतेन्द्रंव्वयोधसम् ॥
बृहतीञ्छन्दऽइन्द्रियन्त्रिवत्सङ्गाव्वयोदधद्वेत्वाज्यस्यहोतर्य्य
ज ॥२७॥ होतायक्षद्व्यचस्वतीꣳसुप्प्रायणाः ॥ होतायक्ष
द्व्यचस्वतीꣳसुप्प्रायणाऽऋतावृधोद्द्वारोदेवीर्हिरण्ययीर्ब्रह्मा
णमिन्द्रंव्वयोधसम् ॥ पङ्क्तिञ्छन्दऽइहेन्द्रियन्तुर्य्यवाहङ्गाव्व
योदधद्व्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यज ॥ २८ ॥ होतायक्षत्सुपेशसा

सासुशिल्पे।बृंहतीऽउभेनक्क्तोषासानदर्शतेव्विश्वमिन्द्रंव्वयो
धसम् ॥ त्रिष्टुभञ्छन्दऽइहेन्द्रियम्पष्ठ्वाहङ्गाव्वयोदधद्धीता
माज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥२९॥ होतायक्क्षत्प्रचेतसादेवानाम् ॥
होतायक्क्षत्प्रचेतसादेवानामुत्तमँय्यशोहोताराद्दैव्व्याकवीस
युजेन्द्रंव्वयोधसम्॥जगतीञ्छन्दऽइन्द्रियमनड्वाहङ्गांव्वयोदधं
द्धीतामाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥३०॥ होतायक्क्षत्पेशस्वतीस्त्ति ॥ ७१ ।
स्त्रः ॥ होतायक्क्षत्पेशस्वतीस्त्तिस्रोदेवीर्हिरण्ण्ययीर्ब्भारती

बृहतीम्महीं॑ऽपतिमिन्द्रं॑व्वयोधसं॑म् ॥ व्विराजुञ्छन्दऽइहेन्द्रि

यन्धेनुङ्गान्नव्वयोदधद्व्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३१ ॥ होता

यक्षत्त्सुरेतंसन्त्वष्टांरम् ॥ होतायक्षत्त्सुरेतंसन्त्वष्टांरम्पुष्टिव

र्द्धनꣳरूपाणिबिभ्रंतम्पृथक्पुष्टिमिन्द्रं॑व्वयोधसं॑म् ॥ द्विपदुञ्छ

न्दंऽइन्द्रियमुक्क्षाणङ्गान्नव्वयोदधद्व्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यजं ३ २॥

होतायक्षद्वनस्प्पतिꣳशमितारं॑म् ॥ होतायक्षद्वनस्प्पतिꣳश

मितारꣳशतक्क्रतुꣳहिरंण्ण्यपर्ण्णमुक्त्थिनꣳरशनाम्बिभ्रंतंव्व

॥ ७२ ॥ शिम्भगमिन्द्रंव्वयोधसम् ॥ ककुभञ्छन्दंऽइहेन्द्रियंव्वेहतङ्गांव्व
योदधद्द्वेत्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यजं ॥ ३३ ॥ होतायक्षत्स्वाहाकृती ॥ २८ ॥
रग्निम् ॥ होतायक्षत्स्वाहाकृतीरग्निङ्गृहपतिम्पृथग्ग्वरुणम्भे
षजङ्कविङ्क्षत्रमिन्द्रंव्वयोधसम् ॥ अतिच्छन्दसञ्छन्दंऽइन्द्रि
यम्बृहदृषभङ्गांव्वयोदधद्व्यन्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यजं ॥ ३४ ॥
[११-३] देवम्बर्हिः ॥ देवम्बर्हिर्व्वयोधसन्देवमिन्द्रमवर्द्ध ॥ ७२ ॥
यत् ॥ गायत्र्याच्छन्दसेन्द्रियञ्चक्षुरिन्द्रेव्वयोदधद्वसुवनेव्वसु

धेयंस्यव्वेतुयज ॥ ३५ ॥ देवीर्द्वारः ॥ देवीर्द्वारोव्वयोधसꣳ

शुचिमिन्द्रमवर्द्धयन् ॥ उष्णिहाच्छन्दसेन्द्रियम्प्राणमिन्द्रे

व्वयोदधद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥ ३६ ॥ देवीऽउषासा

नक्ता । देवमिन्द्रंव्वयोधसन्देवीदेवमवर्द्धताम् ॥ अनुष्टुभा

च्छन्दसेन्द्रियम्बलमिन्द्रेव्वयोदधद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वीताँऽयज

॥ ३७ ॥ देवीजोष्ट्री ॥ देवीजोष्ट्रीव्वसुधितीदेवमिन्द्रंव्वयो

धसन्देवीदेवमवर्द्धताम् ॥ बृहत्त्याच्छन्दसेन्द्रियꣳश्रोत्रमि

शु. य. संहि. ॥ ७२ ॥

न्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वीताँऽऽयज ॥ ३८ ॥ देवीऽऊ
ज्र्जाहुंती ॥ देवीऽऊज्र्जाहुंतीदुघेसुदुघेपयसेन्द्रंम्ब्वयोधसंन्देवी
देवमंवर्द्धताम् ॥ पङ्क्त्याच्छन्दसेन्द्रियꣳशुक्रमिन्द्रेव्वयोद
धंद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वीताँऽऽयज ॥ ३९ ॥ देवादैव्या ॥ देवा
दैव्याहोतारादेवमिन्द्रंव्वयोधसंन्देवौदेवमंवर्द्धताम् ॥ त्रिष्टुभा
च्छन्दसेन्द्रियन्त्विषिमिन्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वीताँ
ऽऽयज ॥ ४० ॥ देवीस्तिस्रस्तिस्रः ॥ देवीस्तिस्रस्तिस्रोदेवीर्व्वयो

उ. वि. अ. ॥ २८ ॥

॥ ७२ ॥

धसम्पतिमिन्द्रंमवर्द्धयन् ॥ जगंत्त्याच्छन्दंसेन्द्रियꣳशूषमि
न्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनैव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥ ४१ ॥ देवोनराशꣳ
सं÷ ॥ देवोनराशꣳसोदेवमिन्द्रंव्वयोधसन्देवोदेवमंवर्द्धयत् ॥
व्विराजाच्छन्दंसेन्द्रियꣳरूपमिन्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनैव्वसुधेयंस्य
व्वेतुयज ४२ ॥ देवोव्वनस्पतिं÷ ॥ देवोव्वनस्पतिर्देवमिन्द्रं
व्वयोधसन्देवोदेवमंवर्द्धयत् ॥ द्विपदाच्छन्दंसेन्द्रियम्भगमि
न्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनैव्वसुधेयंस्यव्वेतुयज ॥ ४३ ॥ देवम्बर्हिः ॥

सं. ५२

देवम्बर्हिर्व्वारितीनान्देवमिन्द्रंव्वयोधसन्देवन्देवमवर्द्धयत् ॥
॥७५॥ ककुभाच्छन्दसेन्द्रियँयशऽइन्द्रेव्वयोदधद्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्वे ॥२८॥
तुयज ॥ ४४ ॥ देवोऽअग्निः । स्विष्टकृद्देवमिन्द्रंव्वयोधसन्दे
वोदेवमवर्द्धयत् ॥ अतिच्छन्दसाच्छन्दसेन्द्रियङ्क्षत्रमिन्द्रेव्व
योदधद्वसुवनेव्वसुवधेयस्यव्वेतुयज ॥ ४५ ॥ अग्निमद्य ।
होतारमवृणीतायँयजमानःपचन्पक्तीःपचन्पुरोडाशम्बध्न ॥७४॥
न्निन्द्रायव्वयोधसेच्छागम् ॥ सूपस्थाऽअद्यदेवोव्वनस्पतिर्

भवदिन्द्रांयव्वयोधसेच्छागेन ॥ अघुत्तम्मैंदुस्त्तश्प्रातिंपचुता ग्ग्रंभीदर्वींवृधत्त्पुरोडाशेन ॥ त्वांमुद्यऽऋंपे ॥ ४६ ॥ [१२-४]

इतिश्रीवाजसनेयसंहितायाम् अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम ॥ समिद्धोऽअग्नन्नेकादश, यदक्रन्दस्त्रयोदश, समिद्धोऽअद्यद्वादश, केतुंकृण्वँश्चतुर्व्विंᳬशति, श्चत्वारःषष्टिः [अ. २९ मं. ६० अनु. ४] ॥

हरिः ॐ ॥ समिंद्धोऽअग्नन् ॥ समिंद्धोऽअग्नन्कृदंरम्मती

१. अ. २१ ॥ मं. ६१ ॥ त्वामद्यऽऋप१० १ ॥ इति प्रतीकः ॥

नाङ्घृतमग्ग्नेमधुमत्पिन्वमानः ॥ वाजीवहन्वाजिनञ्जातवे
दोदेवानांवक्षिप्प्रियमासधस्त्थम् ॥१॥ घृतेनाञ्जन् ॥ घृते
नाञ्जन्त्सम्पथोदेवयानान्प्रजानन्वाज्यप्प्येतुदेवान् ॥ अनु
त्त्वासप्प्तेप्प्रदिशःसचन्ताँस्वधामस्म्मैयजमानायधेहि ॥२॥
ईड्ड्यश्च ॥ ईड्ड्यश्चासिवन्द्यश्चवाजिन्नाशुश्चासिमेद्ध्यश्चसप्प्ते ॥
अग्निष्ट्वादेवैर्व्वसुभिःसजोषाःप्प्रीतंवह्निंवहतुजातवेदाः ॥ ३ ॥ ॥ ७५ ॥
स्तीर्णम्बर्हिः । सुष्टरीमाजुषाणोरुपृथुप्प्रथमानम्पृथिव्याम् ॥

देवेभिर्युक्तमदितिꣳसजोषाꣳस्योनङ्कृण्वानासुवितेदधातु
॥ ४ ॥ एताऽउवꣳ । सुभगाविश्वरूपाविपक्षोभिꣳश्रयमाणाऽ
उदातैꣳ ॥ ऋष्वाःसतीःकवषꣳशुम्भमानाद्वारोदेवीःसुप्राय
णाभवन्तु ॥ ५ ॥ अन्तरामित्रावरुणा ॥ अन्तरामित्रावरु
णाचरन्तीमुखँयज्ञानामभिसंविदाने ॥ उषासावाꣳसुहिर
ण्येसुशिल्पेऽऋतस्ययोनाविहसादयामि ॥ ६ ॥ प्रथमावा
म् ॥ प्रथमावाꣳसरथिनासुवर्णादेवौपश्यन्तौभुवनानिवि

श्वा ॥ अपिंप्प्रयुञ्चोदंनावाम्मिममानाहोतारज्ज्योतिःप्प्रदिशा

॥७६॥ दिशन्ता ॥ ७ ॥ आदिुत्यैर्न्नः ॥ आदिुत्यैर्न्नोभारतीव्वष्टुय

ज्ज्ञꣳसरस्वतीसुहरुद्रैर्न्नऽआवीत् ॥ इडोपहूताव्वसुभिꣳसुजोषा ॥ २९ ॥

सुज्ज्ञन्नोदेवीरुमृतेषुधत्त ॥८॥ त्वष्टांव्वीरम् ॥ त्वष्टांव्वीरन्देवका

मञ्जजानुत्त्वष्टुरर्व्वाजायतऽआुशुरश्वः ॥ त्वष्टेदंव्विश्वम्भुवनञ्ज

जानबुहोःकुर्त्तारंमिुहयंक्षिहोतꣳ ॥९॥ अश्वोघृतेनं ॥ अश्वोघृ ॥ ७६ ॥

तेनुत्त्मन्न्यासमंक्तुऽउपंदेवाँ २॥ऽऋतुशःपाथंऽएतु ॥ व्वनस्प्प

तिर्देवलोकम्प्रंजानन्नग्निनाहुव्यास्वंदितानिंव्वक्षत् ॥ १० ॥
प्रजापतेस्त्तपंसा । वावृधानःसद्योजातोदंधिषेयज्ज्ञमंग्ग्ने ॥
स्वाहांकृतेनहुविषांपुरोगायाहिसाद्ध्याहुविरंदन्तुदेवाः ॥ ११ ॥
[११-१] यदक्कंन्दः । प्प्रथमञ्जायंमानऽउद्यन्त्संमुद्राद्दु
तवापुरीषात् ॥ श्येनस्यंपक्षाहंरिणस्यंबाहूऽउंपस्तुत्यम्महिं
जातन्तेंऽअर्व्वन् ॥ १२ ॥ यमेनंदुत्तम् ॥ यमेनंदुत्तन्त्रितऽ
एंनमायुनगिन्द्रंऽएणम्प्रथमोऽअध्यंतिष्ठत् ॥ गन्धर्व्वोंऽअंस्य

१ इन्द्रऽएणम् । अत्र असमानपदत्वेनाप्राप्तौ "निषण्णाय रथवाहणमिन्द्रऽएणम्०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते ।

रशनामंगृभ्णात्तसूरादश्वंवसवोनिरंतष्ट ॥ १३ ॥ असियु
मः ॥ असियमोऽअस्यांदित्त्योऽअंर्व्वन्नासित्रितोगुह्येनव्व्रतेनं ॥
असिसोमेनसमयाव्विपृंक्त्तऽआहुस्त्तेत्रीणिंदिविबन्धंनानि
॥ १४ ॥ त्रीणिते ॥ त्रीणिंतऽआहुर्द्दिविबन्धंनानित्रीण्ण्यप्प्सु
त्रीण्ण्यन्तःसंमुद्द्रे ॥ उतेवंमेव्वरुंणश्छन्त्स्यर्व्वन्त्ययत्रांतऽआहुः
पंरमञ्जनित्रंम् ॥ १५ ॥ इमातेंव्वाजिन् ॥ इमातेंव्वाजिन्नव
मार्ज्जनानीमाशफानांᳩंसनितुर्न्निधानां ॥ अत्रांतेभद्द्रारंश

नाऽअंपश्श्यमृतस्यया ऽअभिरक्क्षंन्तिगोपाः ॥ १६ ॥ आत्क्मा
नंन्ते ॥ आत्क्मानंन्तेमनंसारादंजानामवोदिवापतयंन्तम्प
तङ्गम् ॥ शिरोंऽअपश्श्यम्पथिभिं÷सुगेभिंररेणुभिर्ज्जेंहमान
म्पतत्रि ॥ १७ ॥ अंत्रांते । रूपमुंत्तमर्मंपश्श्यज्जिगींषमा
णमिषऽआपदेगोः ॥ यदातेमर्त्तोंऽअनुभोगमानडादिद्ग्रसिं
ष्ठऽओषंधीरजीगः ॥ १८ ॥ अनुंत्त्वा ॥ अनुंत्त्वारथोऽअनु
मर्य्योंऽअर्व्वन्ननुगावोऽनुभगं÷कनीनांम् ॥ अनुव्व्रातांसस्त्तवं

१ अत्राते । अत्र ते परे अत्रशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "पूष्णो जहीमस्तेष्वत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२१ सू.) इत्यनेन दीर्घः ।

सुकृत्यमीयुरनुदेवाममिमिरेवीर्य्यन्ते ॥ १९ ॥ हिरण्यशृङ्गो
यः ॥ हिरण्यशृङ्गोयोऽअस्यपादामनोजवाऽअवरऽइन्द्रऽ
आसीत् ॥ देवाऽइदस्यहविरद्यमायन्योऽअर्वन्तम्प्रथमोऽअ
ध्यतिष्ठत् ॥ २० ॥ ईर्मान्तासꣳसिलिकमध्यमासꣳ ॥ ईर्मा
न्तासꣳसिलिकमध्यमासꣳसꣳशूरणासोदिव्यासोऽअत्याः ॥
हꣳसाऽइवश्रेणिशोयतन्तेयदाक्षिषुर्दिव्यमज्ममश्वाः
॥ २१ ॥ तवशरीरम् ॥ तवशरीरम्पतयिष्ण्वर्वन्तवचित्तं

व्वातंऽइवध्र[1]जीमान् ॥ तवशृङ्गाणिविष्ठितापुरुत्रारण्येषुजर्भ्भु
राणाचरन्ति ॥२२॥ उपप्र ॥ उपप्रागाच्छसनंव्वाज्ज्यर्व्वादेवद्द्री
चामनसादीध्यानः ॥ अजःपुरोनीयतेनाभिरस्यानुपश्चात्कव
योयन्तिरेभाः ॥२३॥ उपप्र ॥ उपप्रागात्परमँय्यत्सधस्थम
र्व्वाँ २॥ऽअच्छापितरम्मातरञ्च ॥ अद्यादेवाञ्जुष्टतमोहिगम्म्याऽ
अथाशास्तेदाशुषेव्वार्य्याणि ॥२४॥ [१३-२] समिद्धोऽअद्य ।

१ ध्रजिमान् । अत्र "शृणुतत्विषिध्रजिभयत पिबेतस्मनिष्टरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे परे एते दीर्घा भवन्ति तेन दीर्घे ध्रजीमान् ।

मनुर्षोदुरोणेदेवोदेवान्यजसिजातवेदः ॥ आचवहमित्रमह
श्चिकित्वान्त्वन्दूतःकविरसिप्रचेताः ॥२५॥ तनूनपात्पथः ॥
तनूनपात्पथऽऋतस्ययानान्मध्वासमञ्जन्त्स्वदयासुजिह्व ॥ म
न्मानिधीभिरुतयज्ञमृन्धन्देवत्राचकृणुह्यध्वरन्नः ॥२६॥ नरा
शꣳसस्यमहिमानम् ॥ नराशꣳसस्यमहिमानमेषामुपस्तोषा
मयजतस्ययज्ञैः ॥ येसुक्रतवःशुचयोधियन्धाःस्वदन्तिदेवा
ऽउभयानिहव्या ॥२७॥ आजुह्वानऽईड्यः ॥ आजुह्वानऽ

ईड्योव्वन्द्यश्श्चायांह्यग्ग्नेव्वसुंभिः सजोषाः॥ त्वन्देवानांमसियह्व
होतासऽएनान्न्यक्क्षीपितोयजीयान्॥२८॥ प्राचीनम्बर्हिः। प्प्र
दिशापृथिव्व्यावस्त्तोरस्याव्वृज्ज्यतेऽअग्ग्रेऽअह्नाम्॥ व्युम्प्रथतेव्वि
तरंव्वरीयोदेवेब्भ्योऽअदितयेस्योनम्॥२९॥ व्व्यचंस्वतीरुर्व्विया
श्श्रंयन्ताम्पतिब्भ्योनजनंयः शुम्भंमानाः॥ देवीर्द्वारोबृहती[illegible]
र्व्विश्श्वमिन्न्वादेवेब्भ्योभवतसुप्प्रायणाः॥३०॥ आसुष्ष्वयन्ती। य
जतेऽउपाकेऽ[1]उषासानक्क्तासदतान्नियोनौ॥ दिव्व्येयोषणेबृहती

सं. ५३ १ उपाकेऽउपासा। अत्र एकारात्परस्य उप इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य "उपमहोभिर्नक्तं०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः।

सुरुक्मेऽअधिश्रियंᳯशुक्रपिशन्दधाने॥३१॥दैव्याहोतारा।
प्प्रथमासुवाचामिमानायज्ज्ञम्मनुषोयजंध्यै ॥ प्रचोदयंन्ताविद
दथेषुकारूप्प्राचीनञ्ज्योतिः प्प्रदिशांदिशन्तां॥३२॥आनंः॥
आनोंयज्ज्ञम्भारंतीतूयंमेत्त्विडांमनुष्वदिहचेतयंन्ती॥तिस्रो
देवीर्ब्बर्हिरेदᳬंस्योनᳯसरंस्वतीस्वपंसᳬंसदन्तु ॥३३॥ यऽइमे।
द्यावांपृथिवीजनिंत्रीरूपैरापिंᳯशद्भुवंनानिविश्वां ॥ तमद्यहोत

1 अद्यहोतरि। अत्र "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहेदेवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन हकारे परे दीर्घे प्राप्ते "नहोतरि" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११६ सू.) इत्यनेन निषेधान्न दीर्घः।

रिषितोयजीयान्देवन्त्वष्टारमिहयक्षद्विद्वान् ॥ ३४ ॥ उपावं
सृजत्कमन्न्यां । समञ्जन्देवानाम्पाथऽऋतुथाहवीꣳषि ॥ वनं
स्प्पतिः शमितादेवोऽअग्निः स्वदन्तुहव्यम्मधुनाघृतेन ॥ ३५ ॥
सद्योजातः ॥ सद्योजातोव्यमिमीतयज्ञमग्निर्देवानामभवत्पु
रोगाः ॥ अस्यहोतुः प्प्रदिश्यृतस्यवाचिस्वाहाकृतꣳहविरद
न्तुदेवाः ॥ ३६ ॥ [१२-३] केतुङ्कृण्वन् ॥ केतुङ्कृण्वन्नकेत

१ वनस्प्पतिः । अत्र "पत्यौ च सकारेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५० सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे वनशब्दः सकारेण व्यवधीयते । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वे रूपम् । "प्रकृत्या कपयोः खफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यस्यापवादोऽयम् ।

शु. य. संहि. ॥८१॥ वेपेशोमर्य्याऽअपेशसे ॥ समुषद्भिरजायथाः ॥३७॥ जीमूतं उ. वि. अ. ॥ २९ ॥
स्येवभवति ॥ जीमूतस्येवभवतिप्प्रतीकँयद्वर्म्मीयातिसमदा
मुपस्थे ॥ अनाविद्धयातन्न्वाजयत्त्वꣳसत्त्वावर्म्मणोमहिमा
पिपर्त्तु ॥ ३८ ॥ धन्न्वनागाः ॥ धन्न्वनागाधन्न्वनाजिञ्जयेमधं
न्न्वनातीव्राःसमदोजयेम ॥ धनुःशत्त्रोरपकामङ्कृणोतिधन्न्वं
नासर्व्वाःप्प्रदिशोजयेम ॥ ३९ ॥ वक्क्ष्यन्तीवेत् ॥ वक्क्ष्यन्ती ॥ ८१ ॥
वेदागनीगन्तिकर्ण्णम्प्प्रियꣳसखायम्परिषस्वजाना ॥ योषेव

शिङ्क्ते॑विततो॒धि॒धन्व॒न्ज्या॑ऽइ॒यꣳस॒मने॑पा॒रय॑न्ती ॥ ४० ॥ तेऽ
आ॒चर॑न्ती ॥ तेऽआ॒चर॑न्ती॒सम॑नेव॒योषा॑मा॒तेव॑पु॒त्रम्बि॑भृता
मु॒पस्थे॑ ॥ अप॒शत्रू॑न्विध्यता॒ꣳसंवि॑दा॒नेऽआर्त्नी॑ऽइ॒मेवि
ष्फु॒रन्ती॑ऽअ॒मित्रा॑न् ॥ ४१ ॥ ब॒ह्वीना॑म्पि॒ता । ब॒हुर॑स्यपु॒त्र
श्चि॒श्चाकृ॑णोति॒सम॑नाव॒गत्य॑ ॥ इ॒षु॒धिः सङ्का॒ꣳपृत॑ना॒श्च॒सर्वाः॑
पृ॒ष्ठेनिन॑द्धोजयति॒प्रसू॑तः ॥ ४२ ॥ रथे॑ति॒ष्ठन् ॥ रथे॑ति॒ष्ठन्न॑य
ति॒वाजिनः॑पु॒रोयत्र॑यत्रका॒मय॑तेसुषार॒थिः ॥ अ॒भीशू॑नाम्म

हि॒मानं॑म्पनायत॒मनं॑÷प॒श्चाद॒नुं॑यच्छन्तिर॒श्म्मयं॑÷ ॥ ४३ ॥
ती॒व्व्रान्घोषां॑न् ॥ ती॒व्व्रान्घोषां॑न्कृण्णवते॒व्वृषं॑पाण॒योश्श्वा॒रथे॑भिꣳ
स॒हव्वा॒जयं॑न्तꣳ ॥ अ॒व॒क्क्रामं॑न्त॒ꣳप्प्रपं॑दैर॒मित्त्रां॑न्क्षि॒णन्ति॒शत्रूँ॒
१॥ऽरनं॑पच्च्ययन्तꣳ ॥४४॥ र॒थ॒वाहं॑णꣳ ह॒विः ॥ [1]र॒थ॒वाहं॑णꣳ
ह॒विरं॑स्य॒नाम॒यत्त्रायुं॑ध॒न्निहिं॑तमस्य॒व्वर्म्मं॑ ॥ तत्त्रा॒रथ॒मुपं॑श॒ग्ग्मꣳ
सं॑देमव्वि॒श्श्वाहा॑व्व॒यꣳ सुं॑मन॒स्यमा॑नाꣳ ॥ ४५ ॥ स्वा॒दु॒ष॒ꣳसदं॑÷ ॥ ८२ ॥

१ रथवाहणः । अत्र थकारेण व्यवधानाण्णत्वाप्राप्तौ “निषण्णाय रथवाहणमिन्द्रऽएणम्परिणीयते समिन्द्रणऽउरुष्याणो रक्षाणः पूणःपुणःपूणासत्या स्वर्णास्थूरिणौप्रणऽआयूंषि” (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ क.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते ।

पितरः ॥ स्वादुषःसदः पितरो वयोधाः कृच्छ्रेश्रितः शक्तीं[1]

वन्तो गभीराः ॥ चित्रसेना इषुबला अमृध्राः सतो वीरा उर

वो व्रातसाहाः ॥ ४६ ॥ ब्राह्मणासः पितरः ॥ ब्राह्मणासः

पितरः सोम्म्यासः शिवे नो द्यावापृथिवी अनेहसा ॥ पूषा नः

पातु दुरितादृतावृधो रक्षा[2] माकिर्न्नो अघशंꣳस ईशत ॥ ४७ ॥

सुपर्णं वस्ते । मृगो अस्या दन्तो गोभिः सन्नद्धा पतति प्रसूता ॥

१ शक्तीवन्तः । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमति०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ क.) इत्यनेन वन्त इति वकारे परे शक्तिशब्दस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घेकारः ।

२ रक्षामा । अत्र "शृणुतत्विपिभ्रजि" (शु. य. प्रा. ३ अ. १११ सू.) इत्यनेन माकारे परे रक्षशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । तेन रक्षामा ।

१ यत्रानरꣳसञ्चविचद्द्रवन्तितत्रास्म्मभ्यमिषवꣳशर्म्मयꣳसन्
॥४८॥ ऋजीतेपरि । वृङ्ग्धिनोऽश्म्माभवतुनस्त्तनूः ॥ सोमोऽ
अधिब्ब्रवीतुनोदितिꣳशर्म्मयच्छतु ॥ ४९ ॥ आजङ्घन्ति ॥
आजङ्घन्तिसान्न्वेषाञ्जघनाँ२॥ऽउपजिघ्घ्नते ॥ अश्श्वाजनिप्प्र
चेतसोश्श्वान्त्समत्त्सुचोदय ॥ ५० ॥ अहिंरिवभोगैः । पर्य्ये
तिबाहुञ्ज्यायाहेतिम्परिबाधमानꣳ ॥ हस्त्तघ्घ्नोविश्श्वाव्वयुनां ॥ ८३ ॥
निव्विद्वान्त्पुमान्त्पुमाꣳसम्परिपातुव्विश्श्वतः ॥ ५१ ॥ वनं

१ यत्रानरः । अत्र "नरस्सप्तऽऋषीन्नस्तऽआहुर्न्नियुक्षिप्पु यत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२२ सू.) इत्यनेनात्र नरपरे यत्रशब्दाकारस्य दीर्घः ।

स्प्पतेव्वीड्डुङ्गः ॥ व्वनंस्प्पतेव्वीड्डुङ्गोहिभूयाऽअस्म्मत्त्संखाप्प्र

तरणःसुवीरः ॥ गोभिःसन्नंद्धोऽअसिव्वीडयंस्वास्थाता

तेंजयतुजेत्त्वांनि ॥ ५२ ॥ दिवःपृथिव्याः ॥ दिवः

पृथिव्याःपर्य्योजऽउद्धृतंव्वनस्प्पातिभ्भ्यःपर्य्याभृतंसहः ॥

अपामोज्ज्मानम्परिगोभिरावृतमिन्द्रंस्यव्वज्ज्रंहविषारथंरय

ज ॥ ५३ ॥ इन्द्रंस्यव्वज्ज्रः ॥ इन्द्रंस्यव्वज्ज्रोमरुतामनीक

---

१ दिवःपृथिव्याः । इत्यत्र "दिवोऽककुत्पृथिव्योः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेनाककुत्पृथिव्योः सत्वनिषेधाद्विसर्जनीय एव नान्यत् ।

म्मित्रस्यगर्ब्भोव्वरुणस्यनाभिः ॥ सेमान्नोहुव्यदातिञ्जुषाणो
देवंरथप्प्रतिहुव्यागृभाय ॥ ५४ ॥ उपंश्वासय । पृथिवीमुत
द्याम्पुरुत्रातेमनुताव्विष्ठितञ्जगत् ॥ सदुन्दुभेसजूरिन्द्रेणदेवै
र्दूराद्दवीयोऽअपंसेधशत्रून् ॥ ५५ ॥ आक्क्रन्दय॥ आक्क्रन्द
यबलमोजोनऽआधानिष्टनिहिदुरिताबाधमानः ॥ अपंप्रो

१ सः इमाम् इति पदद्वयम्। अत्र "सऽओपधीमयोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १५ सू.) इत्यनेन इमे परे सपदघटितस्य विसर्जनीयस्य "लोपे च गुणे सेमाम्" इति सिद्ध्यति। २ निष्टनिहि। अत्र "नेः स्त्यास्तनोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७० सू.) नेरुपसर्गात्परस्य स्त्यास्तनयोः सकारस्य षकारः। इति स्तनोः सकारस्य षत्वे ष्टुत्वे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः"। (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन द्वित्वम्।

थदुन्दुभेदुच्छुनांऽइतऽइन्द्रंस्यमुष्टिर्रासिवींडयस्व ॥ ५६ ॥
आमूः ॥ आमूरंजप्प्रत्त्यावंर्त्तयेमाःकेैतुमद्दुन्दुभिर्व्वांवदी
ति ॥ समश्श्वंपर्ण्णाश्श्चरंन्तिनोनरोस्म्माकंमिन्द्ररंथिनोंजयन्तु
॥ ५७ ॥ आग्नेयःकृष्णग्ग्रीवंः । सारस्वतीमेषीबब्भ्रुः
सौम्म्यःपौष्णःश्श्यामःशितिपृष्ठोबार्हस्प्पत्त्यःशिल्प्पोवैंश्श्व

१ रथिनो जयन्तु । अत्र "ऋपरेभ्यः°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन "स्वरयवहकपैश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेनैतैर्व्यवधान-विहितस्य णत्वस्य विहितारिक्तशथकारव्यवधानेनाप्राप्तावपि "शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावो विधीयते। इदं शिष्यबुद्धिव्युत्पादनार्थम्।

देवऽऐन्द्रोरुणोमारुतःकल्माषऽऐन्द्राग्नःसंहितोधोरामः
सावित्रोव्वारुणःकृष्णऽएकशितिपात्पेत्त्वः ॥ ५८ ॥ अग्न
येनीकवते ॥ अग्नयेनीकवतेरोहिताञ्जिरनड्वानधोरामौसावि
त्रौपौष्णौरजतनाभीव्वैश्वदेवौपिशङ्गौतूपरौमारुतःकल्माष
ऽआग्नेयःकृष्णोजःसारस्वतीमेषीव्वारुणःपेत्त्वः ॥ ५९ ॥
अग्नयेगायत्राय । त्रिवृतेराथन्तरायाष्टाकपालऽइन्द्रायत्रैष्टु ॥ ८५ ॥
भायपञ्चदशायबार्हतायैकादशकपालोव्विश्वेभ्योदेवेभ्योजा

गतेभ्य॑स्सप्तद॒शेभ्यो॑वैरू॒पेभ्यो॒द्वाद॑शकपालोमि॒त्रावरु॑णा

भ्या॒मानु॑ष्टुभा॒भ्यामेकवि॒ꣳशाभ्यां॑वैरा॒जाभ्यां॒पय॒स्या॒बृह॒

स्पत॑ये॒पाङ्क्ता॑यत्रि॒णवा॑य॑शाक्व॒राय॑च॒रुः स॑वि॒त्रऽऔष्णि॑हाय

त्रयस्त्रि॒ꣳशाय॑रैव॒ताय॒द्वाद॑शकपालः प्राजाप॒त्य॒श्च॒रुरदि॑त्यै॒वि

ष्णुप॑त्न्यै च॒रुर॒ग्नये॑ वैश्वान॒राय॒द्वाद॑शकपा॒लोनु॑मत्याऽअ॒ष्टा

क॑पालः ॥६०॥ [२४-४] ॥ इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेको-

खं. ५४ नत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्र-

म् ॥ देवसवितः षट्, तपसेकौलालꣳषोडश, द्वौ द्वाविꣳशतिः ॥
[अ. ३० मं. २२ अ. २] हरिःॐ ॥ देवसवितः ॥ देवंसवितः
प्प्रसुवयज्ञम्प्प्रसुवयज्ञपंतिम्भगाय ॥ दिव्योगन्धर्वःकेतपूः
केतन्नःपुनातुव्वाचस्प्पातिर्व्वाचंन्नःस्वदतु ॥ १ ॥ तत्त्संवितुः ॥
तत्त्संवितुर्व्वरेण्ण्यम्भग्गौदेवस्यंधीमहि ॥ धियोयोनं÷प्प्रचो
दयांत् ॥ २ ॥ व्विश्वांनिदेव । सवितर्दुरितानिपरांसुव ॥
यद्भद्रन्तन्नऽआसुव ॥ ३ ॥ व्विभक्त्तारꣳहवामहे ॥ व्विभ

क्तारꣳहवामहेव्वसोँश्चित्रस्यराधसः ॥ सवितारन्नृचक्षसम् ॥४॥ ब्रह्मणेब्राह्मणम् ॥ ब्रह्मणेब्राह्मणङ्क्षत्रायराजन्यम्म रुद्भ्योव्वैश्यन्तपसेशूद्रन्तमसेतस्करन्नारकायव्वीरहणम्पा प्मनेक्लीबमाक्रयायाऽअयोगूङ्कामायपुँश्चलूमतिक्रुष्टाय मागधम् ॥ ५ ॥ नृत्तायसूतम् ॥ नृत्तायसूतङ्गीतायशैलूषन्ध र्म्मायसभाचरन्नरिष्ठायैभीमलन्नर्म्मायरेभꣳहसायकारिमान न्दायस्त्रीषखम्प्रमदेकुमारीपुत्रम्मेधायैरथकारन्धैर्य्यायतक्षा

णम् ॥ ६ ॥ [६-१] तपसेकौलालम् ॥ तपसेकौलालम्मा
यायैकर्म्मारꣳरूपायमणिकारꣳशुभेवपꣳशरव्यायाऽइषुका
रꣳहेत्यैधनुष्कारङ्कर्म्मणेज्याकारन्दिष्टायरज्जुसर्जम्मृत्यवे
मृगयुमन्तकायश्वनिनम् ॥ ७ ॥ नदीभ्यःपौञ्जिष्ठम् ॥
नदीभ्यःपौञ्जिष्ठमृक्षीकाभ्योनैषादम्पुरुषव्याघ्रायदुर्म्मदं
गन्धर्व्वाप्सरोभ्योव्रात्यम्प्रयुग्भ्यऽउन्मत्तꣳसर्प्पदेवजने
भ्योप्रतिपदमयेभ्यःकितवमीर्य्यतायाऽअकितवम्पिशाचे

ब्भ्योबिदलकारीँ यातुधानेब्भ्यः कण्टकीकारीम् ॥८॥ सन्ध
येजारम्॥ सन्धयेजारङ्गेहायोपपतिमार्त्यैपरिवित्तन्निर्ऋत्यैप
रिविविदानमराद्ध्याऽएदिधिषुःपतिन्निष्कृत्यैपेशस्कारीꣳ
सञ्ज्ञानायस्मरकारीम्प्रकामोद्यायोपसदंवर्णायानुरुधम्ब
लायोपदाम्॥९॥ उत्सादेब्भ्यः कुब्जम्॥ उत्सादेब्भ्यः कुब्ज
म्प्रमुदेवामनन्द्वार्ब्भ्यःस्रामꣳस्वप्नायान्धमधर्म्मायबधिरम्प
वित्रायभिषजम्प्रज्ञानायनक्षत्रदर्शमाशिक्षायैप्रश्निनमु

पर्शिक्क्षायांऽअभिप्प्रश्श्निनंम्मर्य्यादायैप्प्रश्न्नविवाकम् ॥१०॥
अर्म्मेभ्योहस्तिपम् ॥ अर्म्मेभ्योहस्तिपञ्जवायाश्वपम्पुष्ट्यै
गोपालंव्वीर्य्यायाविपालन्तेजसेजपालमिरायैकीनाशङ्कीलाला
यसुराकारम्भद्रायगृहपꣳश्रेयसेवित्तधमाद्ध्यक्क्ष्यायानुक्क्ष
त्तारम् ॥११॥ भायैदार्व्वाहारम् ॥ भायैदार्व्वाहारम्प्रभायाऽअ
ग्न्येधम्ब्रध्नस्यविष्टपायाभिषेक्क्तारंव्वर्षिष्ठायनाकायपरिवेष्टा
रन्देवलोकायपेशितारम्मनुष्ष्यलोकायप्प्रकरितारꣳसर्व्वेभ्यो

लोकेब्भ्यंऽउपसेक्क्तारमवंऽऋत्त्यैव्वधायोपमन्थितारम्मेधाय
व्वासं[1]पल्पूलीम्प्रंकामायंरजयित्रीम् ॥ १२ ॥ ऋतयेस्त्तेनहृं
दयम् ॥ ऋतयेंस्त्तेनहृंदयंव्वैरंहत्त्यायपिशुनंव्विविंक्त्त्यैक्क्ष
त्तारमौपंद्रष्ट्ट्र्यायानुक्क्षत्तारम्बलांयानुचरम्भूम्न्नेपंरिष्क्क
न्दम्प्रियायंप्प्रियवादिनमरिंष्ट्ट्याऽअश्श्वसादꣳस्वर्ग्गायंलोकायं
भागदुघंव्वर्षिंष्ठायनाकांयपरिवेष्ट्टारंम् ॥ १३ ॥ मन्न्यवेंयस्त्ता

१ वासः पल्पूलीम् । अत्र "समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन षकारे प्राप्ते "वाजपतिर्वासऽएदिधिपुरन्तःपर्शव्येनान्तः पार्श्व्यमिति च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३८ सू.) इति सूत्रेण वासशब्दघटितविसर्जनीयस्य षकारनिषेधः ।

शु. य. संहि. ॥ ८९ ॥

पम् ॥ मन्यवेयस्तापङ्क्रोधायनिसरँय्योगाययोक्तारꣳशोका

याभिसर्त्तारङ्क्षेमायविमोक्तारमुत्कूलनिकूलेभ्यस्त्रिष्ठिनंव्व

पुषेमानस्कृतꣳशीलायाञ्जनीकारीन्निर्ऋत्त्यैकोशकारीँय्यमा

यासूम् ॥ १४ ॥ यमायंयमसूम् ॥ यमायंयमसूमथर्व्व

भ्योवंतोकाꣳसंवत्त्सरायंपर्य्यायिणीम्परिवत्त्सरायाविजाता

मिदावत्त्सरायातीत्त्वरीमिद्वत्त्सरायातिष्कद्वरीँव्वत्त्सरायावि

जंर्ज्जराꣳसंवत्त्सरायपलिक्क्नीमृभुभ्योजिनसन्धꣳसाध्येभ्य

व. खि. अ. ॥ ३० ॥ ॥ ८९ ॥

श्च[1]र्म्मम्न्नम् ॥ १५ ॥ सरोँब्भ्यो धैवरम् ॥ सरोँब्भ्यो धैवरमु

पस्त्थावराब्भ्यो दाशँवैशन्ताब्भ्यो वैन्दन्नँड्वलाब्भ्युःशौष्कक

लम्पारायमार्गारमवारायकैवर्त्तन्तीर्त्थेब्भ्यऽआन्दँविषमे

ब्भ्योमैनालꣳस्वनेब्भ्युःपर्ण्णकुङ्गुहाब्भ्युःकिरातꣳसानुब्भ्यो

जम्भकुम्पर्व्वतेब्भ्युःकिम्पूरुषम् ॥ १६ ॥ बीभत्त्सायैपौ

ल्क्कसम् ॥ बीभत्त्सायैपौल्क्कसँवर्ण्णायैहिरण्यकारन्तुला

१ चर्म्मम्नम्। अत्र "ऋपरेभ्यो०" (शु.य.प्रा.३अ.८५सू.) इत्यनेन समानपदे प्राप्तस्य णत्वस्य "इन्द्राग्नी०" (शु.य.प्रा.३अ.९३सू.) इत्यनेन निषेधान्न णत्वम्।

यैव्वाणिजम्पश्चादोषायंग्ग्लाविनंव्विश्वेभ्योभूतेभ्यः सिद्ध्म
लम्भूत्यैजागरणमभूत्यैस्वपनमार्त्त्यैजनवादिनंव्यृद्ध्याअपग
ल्भꣳसꣳशरायंप्प्रच्छिदम् ॥ १७ ॥ अक्षराजायकित
वम् ॥ अक्षराजायंकितवङ्कृतायादिनवदर्शन्त्रेतायैकल्पिनं
न्द्वापरायाधिकल्पिनमास्कन्दायसभास्थाणुम्मृत्यवेगो
व्यच्छमन्तकायगोघातङ्क्षुधेयोगांव्विकृन्तन्तम्भिक्षमाणऽउ ॥ १० ॥
पतिष्ठतिदुष्कृतायचरकाचार्य्यम्पाप्मनेसैलगम् ॥ १८ ॥ प्रति

श्रुत्कायाऽअर्त्तनम् ॥ प्रतिश्रुत्कायाऽअर्त्तनङ्घोषायभषम
न्तायबहुवादिनमनन्तायमूकꣳशब्दायाडम्बराघातम्महसेवी
णावादङ्क्रोशायतूणवध्ममवरस्परायशङ्खध्मंवनायवनप
मन्यतोरण्यायदावपम् ॥१९॥ नर्म्मायपुꣳश्चलूम् ॥ नर्म्मायपुꣳश्च
लूꣳहसायकारिँ्यादसेशाबल्याङ्ग्रामण्युङ्गणकमभिक्क्रोशं

१ आडम्बराघातम् । अत्र "त आघादनाडम्बरात्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेनानाडम्बरात्परस्य विधानादाघातशब्दघटितस्य, तकारस्य मूर्धन्यत्वं (टः) न भवति । २ अवरस्पराय । अत्र "प्रकृत्या कखयोः पफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इति "अवरः" इत्यस्य विसर्गस्य प्रकृतिभावे प्राप्ते "ऋतावरौ च पतिपरयोः" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ५०) ऋतः अवरश्च शब्दौ सकारेण व्यवधीयेते यथासंख्यं पतिपरयोः । इत्यनेनात्रावरशब्दस्य विसर्गस्य परे पदपरे सत्त्वे जाते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेनं पकारस्य द्वित्वे रूपम् ।

य. शु. संहि.
॥९१॥

उ. वि.
अ.
॥ ३० ॥

कुन्तान्न्महंसेव्वीणावादम्पाणिग्घ्नन्तूंणवद्ध्मन्तान्नृत्तायान
न्दायंतलवम्॥२०॥अग्ग्नयेपीवानम्॥ अग्ग्नयेपीवानम्पृथिव्व्यै
पीठसर्प्पिणंव्वायवेचाण्डालमन्तरिक्क्षायवꣳशनर्त्तिनन्दिवेख
लतिꣳसूर्य्यायहर्य्यक्क्षन्नक्क्षत्रेब्भ्यꣳकिर्म्मिरञ्चन्द्रमसेकिला
समह्नेशुक्कलम्पिङ्गाक्क्षꣳरात्र्यैकृष्ण्णम्पिङ्गाक्क्षम्॥२१॥ अथै
तान्॥ अथैतानष्ट्टौव्विरूपानालभतेतिदीर्ग्घञ्चातिह्रस्वञ्चाति[1] ॥ ९१ ॥

१ अतिस्स्थूलम्। अत्र "भाविभ्यः सः पं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ क.) इत्यनेन समानपदे स्थूलस्य सस्य षकारे प्राप्ते "अनुसन्तनोतु बृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धाय सुसन्दृशमभिसत्वाऽभिसंविशन्तु सुसस्यातिस्थूलं०" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ८२) इत्यनेन प्रकृतिभावे न षत्वम्। तत्र "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति थस्य द्वित्वे चर्त्वे तकारः।

स्त्थूलञ्ञातिंक्कृशञ्ञातिंशुक्कलञ्ञातिंकृष्ण्णञ्ञातिंकुल्ल्वञ्ञातिंलोम
शञ्ञ॥ अशूंद्राऽअब्राह्मणास्त्तेप्प्राजापत्त्याः॥ मागधः पुंश्च
लीकिंतवश्क्लीबोशूंद्राऽअब्राह्मणास्त्तेप्प्राजापत्त्याः॥२२॥
[१६-२] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां त्रिंशत्तमोऽध्यायः
॥ ३० ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ सहस्त्र-
शीर्षा षोडशा,ग्यःसंभृतः षट्, द्वौ द्वाविंशतिः [अ. ३१
मं. २२ अनु. २]॥ हरिःॐ ॥ सहस्त्रशीर्षापुरुषः। सह

सं. ५५ ७३१.

स्राक्षःसहस्रपात् ॥ सभूमिꣳसर्वतस्पृत्त्वात्त्यतिष्ठद्दशाङ्गु
लम् ॥ १ ॥ पुरुषऽएव ॥ पुरुषएवेदꣳसर्वंय्यद्भूतंय्यच्चभा
व्यम् ॥ उतामृतत्त्वस्येशानोयदन्नेनातिरोहति ॥ २ ॥ एता
वानस्य । महिमातोज्ज्यायाँश्चपूरुषः ॥ पादोस्यव्विश्वाभूता
निंत्रिपादस्यामृतन्दिवि ॥ ३ ॥ त्रिपादूर्द्ध्वः ॥ त्रिपादूर्द्ध्वऽ
उदैत्पुरुषःपादोस्येहाभवत्पुनः ॥ ततोव्विष्वङ्व्यक्क्राम ॥ ९२
त्साशनानशनेऽअभि ॥ ४ ॥ ततोव्विराट् ॥ ततोव्विराडजा

यतद्विराजोऽअधिपूरुषः ॥ सजातोऽअत्त्यरिच्यतपश्चाद्भूमि
मथोपुरः॥५॥ तस्म्माद्यज्ञात्॥ तस्म्माद्यज्ञात्त्सर्व्वहुतःसम्भृं
तम्पृषदाज्ज्यम् ॥ पशूँस्ताँश्चक्क्रेव्वायव्यानारण्ण्याग्ग्राम्म्या
श्चये ॥६॥ तस्म्माद्यज्ञात् ॥ तस्म्माद्यज्ञात्त्सर्व्वहुतऽऋचः
सामानिजज्ञिरे॥ छन्दाꣳसिजज्ञिरेतस्म्माद्यजुस्त्तस्म्माद
जायत ॥ ७ ॥ तस्म्मादश्वा ÷ ॥ तस्म्मादश्वाऽअजायन्त
येकेचोभयादतः ॥ गावोहजज्ञिरेतस्म्मात्तस्म्माज्जाताऽअ

जावयं॑÷ ॥ ८ ॥ तँ॒यु॒ज्ज्ञम् ॥ तँय॒ज्ज्ञम्ब॒र्हिंषि॒प्प्रौक्ष॒न्न्पुरु॑ष
ञ्जा॒तऽम॑ग्ग्र॒तः ॥ तेन॑दे॒वाऽअ॑यजन्तसा॒द्ध्याऽऋष॑यश्श्च॒ये ॥ ९ ॥
यत्पुरु॑षम् ॥ यत्पुरु॑षं॒व्यद॑धुः॒कति॒धाव्य॑कल्पयन् ॥ मुख॒
ङ्किम॑स्यासी॒त्किम्बा॒हूकिमू॒रूपादा॑ऽउच्येते ॥ १० ॥ ब्राह्म॒
णोस्य ॥ ब्रा॒ह्म॒णो॑स्य॒मुख॑मासीद्बा॒हूरा॑ज॒न्न्य॒÷कृ॒तः ॥ ऊ॒रू
तद॑स्य॒यद्वैश्श्यः॑÷प॒द्भ्याᳪंशू॒द्रोऽअ॑जायत ॥ ११ ॥ चन्द्रमा॒ ॥ ९३ ॥
मन॑सः ॥ चन्द्रमा॒मन॑सोजा॒तश्च॒क्षोः॒सूर्य्यौऽअजायत ॥

श्रोत्राद्वायुश्चप्प्राणश्चमुखादग्निरजायत ॥ १२ ॥ नाब्भ्याऽ
आसीत् ॥ नाब्भ्याऽआसीदन्तरिक्षꣳ शीर्ष्णोद्यौःसमवर्त्त
त ॥ पद्भ्याम्भूमिर्दिशःश्रोत्रात्तथालोकाँ२॥ऽअकल्पयन्
॥ १३ ॥ यत्पुरुषेण । हविषादेवायज्ञमतन्वत ॥ वसन्तो
स्यासीदाज्यङ्ग्रीष्मऽइद्ध्मःशरद्धविः ॥ १४ ॥ सप्तास्या
सन् ॥ सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिःसप्तसमिधःकृताः ॥ देवा
यद्यज्ञन्तन्वानाऽअबध्नन्पुरुषम्पशुम् ॥१५॥ यज्ञेनयज्ञ

शु. य. संहि. ॥९४॥

म् ॥ यज्ञेनंयज्ञमंयजन्तदेवास्तानिधर्म्माणिप्प्रथमान्न्या उ. वि. अ.
सन् ॥ तेहनाकम्महिमानःसचन्तयत्रपूर्व्वेसाद्ध्याःसन्तिदेवाः
॥ १६ ॥ [१६-१] अद्भ्यःसम्भृतः । पृथिव्यैरसाच्चवि ॥ ३१ ।
श्वकर्म्मणःसमवर्त्तताग्ग्रे ॥ तस्यत्त्वष्टाविदधद्रूपमेतितन्म
र्त्यस्यदेवत्त्वमाजानमग्ग्रे ॥ १७ ॥ वेदाहम् ॥ वेदाहमेतम्पु
रुषम्महान्तमादित्त्यवर्ण्णन्तमसः[1]परस्तात् ॥ तमेवविदित्त्वा ॥ ९४

१ तमसःपरस्तात् । अत्र "तमसोऽपरस्तात्" (शु. य. प्रा. ३ अ. २६ सू.) इत्यनेन विधीयमानं सत्वं न भवति तत्रापरस्तादित्युक्तत्वात् ।

तिंमृत्त्युमेतिनान्न्यः पन्थांव्विद्यतेयंनाय ॥ १८ ॥ प्रजापति
श्चरति ॥ प्रजापतिश्चरतिगर्ब्भेऽअन्तरजायमानोबहुधाव्विजा
यते ॥ तस्ययोनिम्परिपश्श्यन्तिधीरास्त्तस्मिन्न्हतस्त्थुर्ब्भुवं
नानिव्विश्श्वा ॥१९॥ योदेवेब्भ्यः ॥ योदेवेब्भ्यऽआतपतियो
देवानांम्पुरोहितः ॥ पूर्व्वोयोदेवेब्भ्योजातोनमोरुचायब्राह्मये
॥ २० ॥ रुचम्ब्राह्मम् ॥ रुचम्ब्राह्मञ्जनयन्तोदेवाऽअग्ग्रेत
दब्रुवन् ॥ यस्त्वैवम्ब्राह्मणोव्विद्यात्तस्यदेवाऽअसन्वशे ॥ २१ ॥

१९५॥ श्रीश्च॑ ॥ श्रीश्च॑तेलक्ष्मीश्च॒पत्न्या॑वहोरा॒त्रेपा॒र्श्वेनक्ष॑त्त्राणिरू॒प
म॒श्विनौ॒व्यात्त॑म् ॥ इ॒ष्णन्नि॑षाणा॒मुम्म॑ऽइषाणसर्व्वलो॒कम्म॑ऽ
इषाण ॥ २२ ॥ [६-२]॥ इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामे- ॥ ३२ ॥
कत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनु-
वाकसूत्रम्॥ तदेव सप्त, वेनस्तन्नव, द्वौ षोडश [अ. ३२ मं.
१६ अनु. २]॥ हरिःॐ ॥ तदे॒व ॥ तदे॒वाग्निस्तदा॑दि॒त्यस्त ॥ ९५ ॥
द्वा॒युस्तद॑चन्द्रमाः ॥ तदे॒वशु॒क्रन्तद्ब्र॒ह्म॒ताऽआपः॒सप्प्र॒जा

पतिं ॥१॥ सर्वेनिमेषाः ॥ सर्वेनिमेषाजज्ञिरेविद्युतःपुरुषा
दधि॥ नैनमूर्द्धन्नतिर्यञ्चन्नमध्येपरिंजग्रभत् ॥ २ ॥ नतस्य
प्रतिमाऽअस्तियस्यनाममहद्यशः ॥ हिरण्यगर्भऽइत्येष
मामाहिंसीदित्येषायस्मान्नजातऽइत्येषः ॥ ३ ॥ एषोहं
देवःप्रदिशोनुसर्वाःपूर्वोहजातःसऽउगर्भेऽअन्तः ॥ सऽएव
जातःसजनिष्यमाणःप्रत्यङ्जनास्तिष्ठतिसर्वतोमुखः ॥४॥

१ हिरण्यगर्भःसं० चत्वारि० ४ अ. २५ मंत्र १०।११।१२।१३। ॥ १ मामाहिंसीत्. १ अ. १२ मं. १०२॥ १ यस्मान्न. १ १ इंद्रश्च. १ अ. ८ मं. ३६ मं. ३७ ॥ इति प्रतीकानि ॥

यस्म्मांज्जातम् ॥ यस्म्मांज्जातन्नपुराकिञ्चनैवयऽआंबभूवभुवं
नानिव्विश्श्वां ॥ प्रजापतिं॑प्प्रजयांसᳬँरराणस्त्रीणिज्ज्योतींᳬँ
षिसचतेसषोडशी ॥ ५ ॥ येनद्द्यौः ॥ येनद्द्यौरुग्ग्राप्पृथिवी
चंद्दृढायेनस्वःस्तभितँय्येननाकंः ॥ सोऽअन्तरिक्क्षेरजंसो
व्विमानंᳬँकस्म्मैदेवायंहविषांव्विधेम ॥ ६ ॥ यङ्क्रन्दंसी ॥
यङ्क्रन्दंसीऽअवंसातस्त्तभानेऽअब्भ्यैक्क्षेताम्मनंसारेजंमाने ॥
यत्राधिसूरऽउदितोव्विभातिकस्म्मैदेवायंहविषांव्विधेम ॥

आपोहि॒ष्ठाऽऽदृ॑हु॒तीऽर्यास्थि॒दाप॑÷ ॥ ७ ॥ [७-१] वे॒नस्तत् ॥ वे॒न

स्तत्प॑श्यन्नि॒हि॑तङ्गु॒हा॒सद्यत्र॒ विश्वम्भव॒त्येक॑नीडम् ॥ तस्मि॑म

न्नि॒द६ सञ्च॒वि चैति॒ सर्व॒ᳪ स॒ऽओत॒ःप्रोत॑श्च॒वि॒भूः प्र॒जासु॑ ॥ ८ ॥

प्रतत् ॥ प्रतद्वो॑चेद॒मृत॒न्नु वि॒द्वान्ग॒न्ध॒र्वो धाम॒ विभृ॑त॒ङ्गु॒हा॒सत् ॥

त्रीणि॑ प॒दा॒नि॒ निहि॑ता॒ गुहा॑स्य॒ यस्ता॒नि वेद॒ स पि॒तुः पि॒तास॑त् ॥ ९ ॥

सनं॑÷ ॥ सनो॒बन्धु॒र्ज्जनि॒ता स वि॑धा॒ता धामा॑नि वेद॒ भुव॑नानि

१ आपांह. १ यश्चिंत्. १ अ. २८ मं. २५ मं. २६ इति प्रतीके ॥

शु. य. संहि. ॥९७॥

विश्वा॑ ॥ यत्र॑दे॒वाऽअ॒मृत॑मानशा॒नास्तृ॒तीये॒धाम॑न्न॒ध्यैर॑यन्त उ. वि.

॥ १० ॥ परी॒त्य॑भू॒तानि॑ । परी॒त्य॑लो॒कान्परी॒त्य॒सर्वाः॑प्र॒दि अ.

शो॒दिश॑श्च ॥ उ॒प॒स्थाय॑प्रथम॒जामृ॒तस्या॒त्मना॒त्मान॑म ॥ ३२ ॥

भि॒सं॑विवेश ॥ ११ ॥ परि॒द्यावा॑पृथि॒वी । स॒द्यऽइ॒त्वापरि॑लो

कान्परि॒दिश॒ःपरि॒स्वः॑ ॥ ऋ॒तस्य॒तन्तु॒ंवित॑तंवि॒चृत्य॒तद॑पश्य

त्तद॑भव॒त्तदा॑सीत् ॥ १२ ॥ सद॑स॒स्पति॑म् ॥ सद॑स॒स्पति ॥ ९७ ॥

मद्भु॑तम्प्रि॒यमिन्द्र॑स्य॒काम्म्य॑म् ॥ स॒निम्मे॒धाम॑यासिष॒ꣳस्वाहा

तवᳬ ॥ हर्य्योधूमकेतवोव्वातंजूताऽउपद्यवि ॥ सतन्तेवृथंग

ग्म्नयं÷ ॥ २ ॥ यजानᳬ ॥ यंजानोमित्रावरुणायजादेवाँ २ ॥ऽ

ऋतम्बृहत् ॥ अग्नेयक्षिस्वन्दमंम् ॥ ३ ॥ युक्ष्वाहि । देव

हूतमाँ २ ॥ऽअश्वाँ २ ॥ऽअग्नेरथीरिव ॥ निहोतापूर्व्यᳬसंदᳬ ॥ ४ ॥

द्वेविरूपे । चरतᳬस्वर्थेऽअन्यान्यांव्वत्समुपंधापयेते ॥

हरिरन्यस्याम्भवंतिस्वधावांञ्छुक्क्रोऽअन्यस्यान्ददृशेसुवर्च्चाᳬ

---

१ यजानो । अत्र यजशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य नः इति नकारे परे "धारयात्र स्वेजाव" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः । २ स्वधावाञ्छुक्रः । अत्र "शकारे च" (शु. य. प्रा. ४ अ. ९६ सू.) इत्यनेन शकारे परे तवर्गश्चवर्गं प्राप्नोति । अतः शुक्रस्य शकारे परे स्वधावान् इत्यस्य नकारस्य ञकारः । ततः "परश्चास्पर्शपरश्छम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ९७ सू.) इत्यनेन शकारस्य छकारे कृते "स्वधावाञ्छुक्र" इति ।

शु. य. संहि. अनुवाकसूत्रम् ॥ अस्याजरासः सप्तदश, पश्चित् द्वादश, विभ्रा उ. वि.
१९८ ॥ ट् चतुर्दश, प्रवावृजऽएकादश, प्रवायुं पञ्चदश, प्रवीरया पञ्च अ.
दश,ऽआनस्त्रयोदश, सप्त सप्तनवतिः [अ. ३३ मं. ९७ ॥ ३३ ॥
अनु. ७] ॥ हरिः ॐ ॥ अस्याजरांसः ॥ अस्याजरांसोदमाम्
रित्राऽअर्चद्धूमासोऽअग्नयः पावकाः ॥ श्वितीचयः श्वात्रा
सोभुरण्यवोवनर्षदोवायवोनसोमाः ॥ १ ॥ हरयोधूमके ॥ ९८ ॥

१ वनसदः इति पदम् । अत्र "वनसदोऽवेरो रेफेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेन सदशब्दे परे वनशब्दो रेफेण व्यवधीयते ।

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ । जङ्घनद्द्रविण॒स्युर्व्वि॑प॒न्यया॑ ॥ समि॑द्धꣳशु

क्रꣳआहु॑तꣳ ॥९॥ व्विश्वे॑भिꣳसो॒म्म्यम् ॥ व्विश्वे॑भिꣳसो॒म्म्यम्म

द्ध्वग्न॒ऽइन्द्रे॑णव्वा॒युना॑ ॥ पिबा॑मि॒त्रस्य॒धाम॑भिꣳ ॥१०॥ आयत् ॥

आयदि॒षेनृ॒पति॒न्तेज॒ऽआन॒ट्शुचि॒रेतो॒निषि॑क्त॒न्द्यौर॒भीके॑ ॥

अ॒ग्निꣳशर्द्ध॑मनव॒द्यँयुवा॑नꣳस्वा॒ध्यञ्जनयत्त्सू॒दय॑च्च ॥११॥

अग्ने॒शर्द्ध॑ । म॑हु॒तेसौभ॑गायत॒वद्द्युम्म्ना॒न्युत्त॒मानिसन्तु ॥

---

१ पिबामित्रस्य । अत्र "शृणुतत्विंषिध्रजिभवतपिबेतस्यमतिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ क.) इत्यनेन मकारे बस्य दीर्घं पिबामित्रस्य ।

शु. य. संहि.

॥ ९९ ॥

॥ ५ ॥ शतम् ॥ १७०० ॥ अयमिह । प्प्रथमोधायिधातृ
भिर्होतायजिंष्ठोऽअद्ध्वरेष्वीड्यः ॥ यमप्नवानोभृगवोव्विरुरु
चुर्व्वनेषुचित्रंव्विभ्वंविशेविशे ॥ ६ ॥ त्रीणिशता । त्रीसहस्रा
ण्यग्निन्त्रिंशच्चदेवानवचासपर्य्यन् ॥ औक्षन्घृतैरस्तृणन्ब
र्हिरस्म्माऽआदिद्धोतारन्न्यसादयन्त ॥ ७ ॥ मूर्द्धानन्दिवः ॥
मूर्द्धानन्दिवोऽअरतिम्पृथिव्यावैश्वानरमृतऽआजातमग्निम् ॥
कविंसम्म्राजमतिथिञ्जनानामासन्नापात्रञ्जनयन्तदेवाः ॥ ८ ॥

इ. पि.

अ.

॥ ३३ ॥

॥ ९९ ॥

॥ १३ ॥ याम्मेधाम् ॥ याम्मेधान्दैवगणाश्शपितरश्श्चोपासते ॥
तयामामद्यमेधयाग्ग्नेमेधाविनङ्कुरुस्वाहा ॥ १४ ॥ मेधाम्मे ॥
मेधाम्मेव्वरुणोददातुमेधामग्ग्निश्प्रजापतिः ॥ मेधामिन्द्रश्श्च
व्वायुश्श्चमेधान्धाताददातुमेस्वाहा ॥ १५ ॥ इदम्मे ॥ इदम्मे
ब्रह्मचक्क्षत्रञ्चोभेश्रियमश्नुताम् ॥ मयिदेवादधतुश्श्रियमुत्त
मान्तस्यैतेस्वाहा ॥ १६ ॥ [९-२] ॥ इतिश्रीवाजसनेय-
संहितायां द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥

सं. ५६

सञ्ज्ञांस्पृत्त्यᳲसुयमुमाकृणुष्ष्वशत्रूयतामभितिष्ठामहांꣳसि
॥ १२ ॥ त्वाꣳहि । मन्द्रतममर्क्कशोकैर्व्वृमहेमहिंनंश्रो
ष्ष्यंग्ग्ने ॥ इन्द्रन्नत्त्वाशवंसादेवतांव्वायुम्पृंणन्तिराधंसानृतंमाः
॥ १३ ॥ त्वेऽअंग्ग्ने । स्वाहुतप्प्रियासंःसन्तुसूरयंः ॥ यन्ता
रोयेमघवांनोजनांनामूर्व्वान्दयंन्तगोनांम् ॥ १४ ॥ श्रुधिश्श्रु
त्कर्ण्ण ॥ श्रुधिश्श्रुंत्त्कर्ण्णव्वह्निंभिर्द्देवैरंग्ग्नेसयावंभिः ॥ आसीं
दन्तुबर्हिषिंमित्रोऽअंर्य्यमाप्प्रांतर्य्यावांणोऽअद्ध्वरम् ॥ १५ ॥
॥ १०० ॥

विश्वेषामदितिः ॥ विश्वेषामदितिर्य्यज्ञियानांविश्वेषामति
थिर्म्मानुषाणाम् ॥ अग्निर्द्देवानामवऽआवृणानः सुमृडीको
भवतुजातवेदाः ॥ १६ ॥ महोऽअग्नेः । समिधानस्यश
र्म्मण्ण्यनागामित्रेव्वरुणेस्वस्तये ॥ श्रेष्ठेस्यामसवितुः सवीम
नितद्देवानामवोऽअ[1]द्याव्वृणीमहे ॥ १७ ॥ [१७-१] आप
श्चित् ॥ आपश्चित्पिपप्युस्तर्य्योनगावोनक्षन्नृतञ्जरितारस्तऽ

---

१ अद्या वृणीमहे । अत्र "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहे देवेपु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन अद्य इत्यस्य वृणीमहे परे दीर्घं अद्यावृणीमहे अद्य शब्दस्य दकारस्य स्वरात्सं० इत्यनेन द्वित्वम् ।

इन्द्र ॥ याहिव्वायुर्न्ननियुतौनोऽअच्छात्त्वꣳहिधीभिर्द्दयसेव्वि
वाजांन् ॥ १८ ॥ गावऽउपं ॥ गावऽउपांवतावतम्महीयज्ञ
स्यंरप्प्सुदां ॥ उभाकर्ण्णांहिरण्ण्ययां ॥ १९ ॥ यदुद्य । सूरऽ
उदितेनांगामित्त्रोऽअंर्य्यमा ॥ सुवातिंसवितांभगंः ॥ २० ॥
आसुतेसिंञ्चतश्रियंरोदंस्योरभिश्रियंम् ॥ रसादधीतवृष
भम् ॥ तं[1]म्प्रत्क्कथायंव्वेनः ॥ २१ ॥ आतिष्ठन्तम्परिं ॥ आति

---

१ तम्प्रत्क्कथां. १ अ. ७ मं. १२ ॥ १ अयंव्वेनः. १ अ. ७ मं. १६ ॥ इति प्रतीके ॥

ष्ठन्तम्परिविश्श्वेऽअभूषञ्छ्रियोव्वसानश्चरतिस्वरोचिः ॥ महत्त
द्वृष्णोऽअसुरस्यनामाव्विश्वरूपोऽअमृतानितस्थौ ॥ २२ ॥
प्रवं÷ ॥ प्रवोमहेमन्दमानायान्धसो[1]र्च्चाव्वि[2]श्वानरायव्वि[3]श्वाभुवे ॥
इन्द्रस्ययस्यसुमखंसहोमहिश्श्रवोनृम्णञ्चरोदसीसपर्य्यतः÷
॥ २३ ॥ बृहन्नित ॥ बृहन्निदिध्मऽएषाम्भूरिशस्तम्पृथुः
स्वरुः ॥ येषामिन्द्रोयुवासखा ॥ २४ ॥ इन्द्रेहि ॥ इन्द्रेहि

१ अर्चाव्विश्श्वानराय । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमति०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन विश्वानराय इत्यस्य वकारे परे अर्चशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । २ विश्वानराय । अत्र "नरहामित्रेषु च" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०३ सू.) इत्यनेन नरशब्दे परे विश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते । ३ विश्वाभुवे । अत्र "विश्व सहभुवत्पुष्ववसुषु" । (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन भुवे परे विश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारः ।

मत्त्स्यन्धंसोव्विश्श्वौभिःसोमपर्व्वभिः ॥ महाँ२॥ऽअंभिष्ट्टिरोज
सा ॥ २५ ॥ इन्द्रोव्वृत्रम् ॥ इन्द्रोव्वृत्रमंव्वृणोच्छर्द्धनीतिःप्प्र
मायिनामंमिनाद्वर्प्पणीतिः ॥ अहुन्व्यꣳसमुशधग्गवनेष्ष्वा
विर्द्धैनाऽअकृणोद्राम्म्याणाम् ॥ २६ ॥ कुतस्त्त्वम् ॥ कुतस्त्त्व
मिन्द्रमाहिनःसन्नेकोंयासिसत्त्पतेकिन्तंऽइत्था ॥ सम्पृच्छसे
समराणःशुभानैर्व्वोचेस्त्तन्नोंहरिवोयत्तेऽअस्म्मे ॥ महाँ२॥ऽइ ॥१०२॥

१ महाँ२॥ऽइन्द्रोय. १ अ. ७ मं. ४० ॥ १ कुदाचन. अ. ८ मं. २ ॥ १ कुदाचनप्र. अ. ८ मं. ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

न्द्रोयऽओजंसाकुदाचुनस्त्तुरीरंसिकुदाचुनप्प्रयुंच्छसि ॥२७॥
आतत् ॥ आतत्तंऽइन्द्रुायवं÷पनन्तुाभियऽऊुर्वङ्गोमंन्तुन्ति
तृंत्त्सान् ॥ सकृत्त्सुँऽयेपुंरुपुत्राम्मुही᳡ंसहस्त्रंधाराम्बृहुतीन्दुं
दुंक्क्षन् ॥२८॥ इमान्तें ॥ इमान्तेुधियुम्प्रभंरेमुहोमुहीमुस्य
स्त्तोुत्रेधिुषणाुयत्तंऽआनुजे ॥ तमुंत्त्सुवेचंप्प्रसुवेचंसासुहिमि
न्द्रंन्देुवासुंःशवंसामदुन्ननुं ॥२९॥ [१२-२] व्विभ्राड्बृहत् ॥

१ "दुदुक्षन्"। अत्र दुधुक्षन् इति पदम्। "दुधुक्षन्धो दकारम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५५ सू.) इत्यनेन दुधुक्षन् शब्दघटितस्य धकारस्य दकारः।

विभ्राड्बृहत्पिबतुसोम्म्यम्मद्ध्वायुर्द्दधंद्यज्ञपंतावविंह्रुतम् ॥
वातंजूतोयोऽअभिरक्क्षंतित्त्मनांप्प्रजाःपुंपोषपुरुधाव्विराज
ति॥३०॥ उदुत्त्यम्॥ उदुत्त्यञ्जातवेदसन्देवंव्वहन्तिकेतवः॥
दृशेव्विश्श्वायसूर्य्यम्॥३१॥ येनांपावक॥ येनांपावकचक्क्ष
साभुरण्यन्तञ्जनाँ२॥ऽअनुं॥ त्वंव्वरुणपश्श्यसि॥३२॥ दैव्व्यां
वद्ध्वर्य्यू॥ दैव्व्यांवद्ध्वर्य्यूऽआगंतृंरथेनसूर्य्यत्त्वचा॥ मद्ध्वां
यज्ञꣳसमंञ्जाथे॥ तंम्प्रत्क्कथायंव्वेनश्चित्रन्देवानाम्॥३३॥ ॥१०३॥

१ तंप्रत्क्कथा. १ अ. ७ मं. १२ ॥ १ अयंव्वेन॰ १ अ. ७ मं. १६ ॥ १ चित्रंदेवानाम्. १ अ. १३ मं. ४६ ॥ इति प्रतीकानि ॥

आनः॥ आनऽइडाभिर्व्विदथेसुशस्तिव्विश्वानरꣳसवितादेवऽ
एतु॥ अपियथासुवानो[1]मत्त्सथानोव्विश्वञ्जगदभिपित्त्वेमनी
षा॥ ३४॥ यदद्य। कच्चवृत्रहन्नुदगाऽअभिसूर्य्य॥ सर्व्व
न्तदिन्द्रतेव्वशे॥३५॥ तरणिर्व्विश्वदर्शतꣳ॥ तरणिर्व्विश्वदर्श
तोज्ज्योतिष्कृदसिसूर्य्य॥ व्विश्वमाभासिरोचनम्॥३६॥ तत्त्सू
र्य्यस्य। देवत्त्वन्तन्महित्त्वम्मद्ध्याकर्त्तोर्व्विततꣳसञ्जभार॥

१ मत्सथ नः इति पदम्। अत्र मत्सथ इत्यस्य थकारस्य ह्रस्वाकारस्य नः इति नकारे परे "धारयाम०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे मत्सथानः।

सं. ५७

७५५

यदेदयुक्तहरितंः॑सधस्थादाद्रात्रीव्वासंस्तनुतेसिमस्म्मै
॥ ३७॥ तन्मित्रस्यं ॥ तन्मित्रस्यव्वरुणस्याभिचक्क्षेसूर्य्योरू
पङ्कृणुतेद्योरुपस्थे ॥ अनन्तमन्न्यद्रुशंदस्यपाजंः॑कृष्ण्णमन्न्य
द्धरितंसम्भरन्ति ॥ ३८ ॥ बण्[1]महान् ॥ बण्णमहाँ२॥ऽअसि
सूर्य्यबडादित्त्यमहाँ२॥ऽअसि ॥ महस्त्तेंसतोमंहिमापंनस्य
तेद्धादेवमहाँ२॥ऽअसि ॥ ३९ ॥ बट्सूंर्य्य ॥ बट्सूर्य्यश्श्रवसा ॥ १०४।

१ अत्र बद्महान् । "पञ्चमे पञ्चमम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. १२१ सू.) इत्यनेन पञ्चमे स्पर्शे परे अपञ्चमः स्पर्शः पञ्चमो भवति । इति टस्य णकारे द्वित्वे च रूपम् ।

महाँ२॥ऽअसिसत्रादेवमहाँ२॥ऽअसि ॥ मह्नादेवानामसुर्य्यः
पुरोहितोव्विभुज्ज्योतिरदाभ्यम् ॥४०॥ श्रायन्तऽइवसूर्य्यम् ॥
श्रायन्तऽइवसूर्य्यंव्विश्वेदिन्द्रस्यभक्क्षत ॥ व्वसूनिजातेजनमा
नऽओजसाप्प्रतिभागन्नदीधिम ॥४१॥ अ[1]द्यादेवाः ॥ अद्यादे
वाऽउदितासूर्य्यस्यनिरᳪहसःपि[2]पृतानिरवद्यात् ॥ तन्नोमित्त्रो
व्वरुणोमामहन्तामदितिःसिन्धुःपृथिवीऽउतद्यौः ॥४२॥

---

१ अद्यदेवाः । अत्र "अद्य तं हकारचकारभवत वृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन देवाः इति परे दीर्घे अद्यादेवाः । २ पिपृत निरवद्यात् इति पदम् । अत्र तकाराकारस्य निघटितनकारे परे "धारयामः०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घे पिपृतानिरवद्यात् ।

आकृष्ण्णेनं ॥ आकृष्ण्णेनुरजंसाव्वर्त्तमानोनिवेशयंन्नमृतम्म
र्त्यंञ्च ॥ हिरण्ण्ययेंनसवितारथेनादेवोयांतिभुवंनानिपश्श्यं
न् ॥ ४३ ॥ [१४-३] [1]प्रवांवृजे । सुप्प्रयाबर्हिरेषामावि
श्प्पतींवबीरिंटऽइयाते ॥ विशामक्तोरुषसंःपूर्व्वहूंतौव्वायुः
पूषास्वस्तयेंनियुत्त्वांन् ॥ ४४ ॥ इन्द्रवायूबृहस्प्पातिंम ॥
इन्द्रवायूबृहस्प्पातिंम्मित्राग्ग्निम्पूषणम्भगंम् ॥ आदित्त्या

---

१ प्रववृजै इति पदम् । अत्र "ववृधववृजोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११४ सू.) इत्यनेन वृजे परे वेत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारे प्रवावृजे ।

न्मारुतङ्गणम् ॥ ४५ ॥ व्वरुणःम्प्राविता । भुवन्मित्रोव्वि
श्वाभिरूतिभिः ॥ करंतान्नःसुराधसः ॥ ४६ ॥ अधिं
नः ॥ अधिंनऽइन्द्रैषांव्विष्णोसजात्त्यानाम् ॥ [१]इतामरुतोऽ
अश्विना ॥ [२]तम्प्रत्नक्कथायंव्वेनोयेदेवासऽआनऽइडाभिर्व्विश्वेभिः
सोम्म्यम्मद्धोमासश्चर्षणीधृतः ॥४७॥ अग्नऽइन्द्र ॥ अग्नऽ
इन्द्रव्वरुणमित्त्रदेवाःशर्द्धःम्प्रयन्तमारुतोतव्विष्णो ॥ उभा

---

१ इतमरुतः । अत्र "शृणुतत्विविधिप्रजिभवतपिबेतस्रातिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ११७) इत्यनेन मकारे परे दीर्घं इतामरुतः ।
२ तंप्रत्नक्कथा. अ. ७ मं. १२ ॥ . १ अयंव्वेनः. अ. ७ मं. १६ ॥ १ येदेवासः. अ. ७ मं. १९ ॥ १ आनऽइडाभिः. अ. ३३ मं. ३४ ॥ १ व्विश्वेभिः सोम्म्यम्. अ. ३३ मं. १० ॥ १ ओमासश्चर्षणीधृतः. अ. ७ मं. ३३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

नासंत्त्यारुद्द्रोऽअंधग्ग्नाःपूषाभगꣳसरंस्वतीजुषन्त ॥ ४८ ॥

॥१०६॥ इन्द्राग्ग्नीमित्त्रावरुणा ॥ इन्द्राग्ग्नीमित्त्रावरुणादितिꣳस्वः

पृथिवीन्द्याम्मरुतꣳपर्व्वताँ२॥ऽअपः ॥ हुवेविष्ण्णुम्पूषणम्ब्रह्म ॥ ३३ ॥

णस्प्पतिम्भगन्नुशꣳसꣳसवितारंमूतये ॥४९॥ अस्म्मेरुद्द्राः ॥

अस्म्मेरुद्द्रामेहनापर्व्वतासोवृत्त्रहत्त्येभरंहूतौसजोषाꣳ ॥ सꣳ

शꣳसंतेस्तुवतेधायिपज्ज्रऽइन्द्द्रंज्ज्येष्ठाऽअस्म्माँ२॥ऽअंवन्तुदे

वाः ॥५०॥ अर्व्वाञ्चोऽअद्य ॥ अर्व्वाञ्चोऽअद्याभंवतायजत्त्राऽ ॥ १०६ ।

१ अद्य भवत । अत्र "अद्य तं इकारचकारभवतवृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ११५) इत्यनेन भवतपरे दीर्घे अद्याभव इति ।

आवोहार्द्दिभयमानोव्ययेयम् ॥ त्राद्ध्वन्नोदेवानिजुरोवृकस्य
त्राद्ध्वङ्कर्त्तादवपदोयजत्राः ॥ ५१ ॥ विश्वेऽअद्य । मरुतोवि
श्वऽऊतीविश्वेभवन्त्वग्नयःसमिद्धाः ॥ विश्वेनोदेवाऽअवसा
गमन्तुविश्वमस्तुद्रविणंवाजोऽअस्मे ॥ ५२ ॥ विश्वेदेवाः ।
शृणुतेमꣳहवम्मेयेऽअन्तरिक्षेयऽउपद्यविष्ठ ॥ येऽअग्निजि
ह्वाऽउतवायजत्राऽआसद्यास्मिन्बर्हिषिमादयद्ध्वम् ॥ ५३ ॥

---

२ उपद्यविष्ठ । "यवेश्च" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ५९) इत्यनेन यविशब्दात्परस्य स्थवटितसकारस्य षत्वे ष्टुत्वे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. अ. ४ सू. १०२) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम् ।

शु. य. संहि. ॥१०७॥ देवेभ्योहि । प्प्रथमँय्यज्ञियेभ्योमृतत्त्वꣳसुवसिभागमुत्त उ. वि.
मम् ॥ आदिद्दामानꣳसवितर्व्यूर्ण्णुषेनूचीनाजीवितामानुषे अ.
भ्यꣳ ॥ ५४ ॥ [११-४] प्रवायुम् ॥ प्रवायुमच्छांबृहती ॥ ३३ ॥
मनीषाबृहद्द्रयिंविश्ववारꣳरथप्प्राम् ॥ द्युतद्यामानियुतꣳपत्त्यं
मानꣳकविःकविमियक्षसिप्प्रयज्यो ॥५५॥ इन्द्रवायूऽइमे ।
सुताऽउपप्प्रयोभिरागतम् ॥ इन्दवोवामुशन्तिहि ॥ ५६ ॥ ॥ १०७ ।
मित्रꣳहुवे । पूतदक्षंवरुणञ्चरिशादसम् ॥ धियंघृताचीꣳसा

धंन्ता ॥५७॥ दस्त्रांयुवाकंवः । सुतानासंत्त्याब्बृक्त्कबर्हिषः ॥
आयांतः रुद्र वर्त्तनी ॥ तंम्प्रत्क्कथायंब्वेनः ॥५८॥ व्विदद्यदीं ॥
व्विदद्यदींसरमांरुग्गणमद्द्रेर्म्महिपाथंः पूर्व्यंःसद्ध्र्यक्ककः ॥
अग्ग्रंन्नयत्त्सुपद्यक्क्षंराणामच्छारवंम्प्रथमाजांनतीगांत् ॥५९॥
नहिस्प्पशंम् ॥ नहिस्प्पशमविंदन्नन्न्यमस्म्माद्वैश्वानरात्त्पुरऽ
एतारंमग्ग्नेः ॥ एमैनमवृधन्नमृताऽअमंत्त्यंव्वैश्वानरंक्षैत्त्रंजि

१ तंम्प्रत्क्कथा. अ. ७ मं. १२ ॥ १ अयंव्वेनः. अ. ७ मं. १६ ॥ इति प्रतीके ॥

त्त्यायदेवाः ॥ ६० ॥ उग्ग्राव्विंघनिनां ॥ उग्ग्राव्विघनिनामृधऽ
इन्द्राग्ग्नीहंवामहे ॥ तानोंमृडातऽईद्दशें ॥ ६१ ॥ उपांस्म्मै ।
गायतानरꣳपवंमानायेन्दंवे ॥ अभिदेवाँ२॥ऽइयंक्क्षते ॥६२॥
येत्त्वां ॥ हिहत्त्यैंमघवन्नवंर्द्धन्न्येशांम्बरेहंरिवोयेगविंष्टौ ॥ येत्त्वां
नूनमंनुमदंन्तिविप्प्राꣳपिबेंन्द्रसोमꣳसगंणोमरुद्भिंः ॥ ६३ ॥
जनिंष्ठाऽउग्ग्रः । सहंसेतुरायंमरायंमन्द्रऽओजिंष्ठोबहुलाभिं

॥१०८॥

१ गायत नरः इति पदम् । तकारोत्तरवर्त्तिनो ह्रस्वाकारस्य नकारे परे "धारयाम०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घे गायतानरः इति ।

मानꣳ ॥ अवर्द्धन्निन्द्रम्मरुतश्चिदत्रम्मातायद्वीरन्दधनद्धनिष्ठा

॥ ६४ ॥ आतु ॥ ओतूनऽइन्द्रवृत्रहन्नस्म्माकमर्द्धमागहि ॥

महान्महीभिरूतिभिः ॥ ६५ ॥ त्वमिन्द्र ॥ त्वमिन्द्रप्प्र

तूर्त्तिष्वभिविश्श्वाऽअसिस्पृधः ॥ अशस्तिहाजनिताविश्श्व

तूरसित्त्वन्तूर्य्यतरुष्यतः ॥ ६६ ॥ अनुते ॥ अनुतेशुष्मं

न्तुरयन्तमीयतुःक्षोणीशिशुन्नमातरा ॥ विश्श्वास्तेस्पृधःश्न

---

१ आतु न इन्द्रः इति पदम्। तुकारोत्तरवर्तिनो ह्रस्वोकारस्य "धारयाम" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन नकारे परे दीर्घे आतून इन्द्र इत्ति।

॥१०२॥ थयन्तमन्न्यवेवृत्रँय्यदिन्द्रतूर्व्वसि ॥ ६७॥ यज्ञोदेवानाम् ॥
यज्ञोदेवानाम्प्रत्त्येतिसुम्नमादित्त्यासोभवतामृडयन्तः ॥
आवोर्व्वाचीसुमतिर्व्ववृत्त्यादꣳहोश्चिद्याव्वरिवोवित्तरासत् ॥६८॥
अदब्धेभिःसवितः । पायुभिष्ट्वꣳ[1] शिवेभिरद्यपरिपाहिनोग
यम् ॥ हिरण्ण्यजिह्वःसुवितायनव्यसेरक्षामाकिर्नोऽअघशꣳ
सऽईशत ॥ ६९ ॥ [१५-५] प्रवीरया । शुचयोदद्द्रिरेवाम ॥१०९॥

---

१ पायुभिः त्वम् । इति पदम् । अत्र "मातृभिरर्चिभिः पायुभिर्वरूत्रीः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे पदे परे पायुभिः इत्यस्य विसर्गस्य षत्वे "षात्तथौ मूर्धन्यम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) तस्य टकारे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टस्य द्विस्त्वम् ।

द्धुरुर्सुभिर्म्मधुमन्तᳲसुतासः॥ वहंत्वायोनियुतौयाह्यच्छापि

बासुतस्यान्धसोमदाय ॥ ७० ॥ गावउप ॥ गावउपावता

वृतम्महीयज्ञस्यरप्सुदा ॥ उभाकर्णाहिरण्ययां ॥ ७१ ॥

काव्ययोराजानेषु ॥ काव्ययोराजानेषुक्रत्वादक्षस्यदुरोणे॥

रिशादसासधस्थआ ॥ ७२॥ दैव्यावद्ध्वरूर्यू ॥ दैव्यावद्ध्व

र्यूआगतᳲरथेनसूर्यत्वचा ॥ मद्ध्वायज्ञᳲसमञ्जाथे ॥ तं

१ तंप्रत्नथा. १ अ. ७ मं. १२ ॥ अयंवेनः. १ अ. ७ मं. १६ ॥ इति प्रतीके ॥

सं. ५८

म्मृत्कथायंव्वेनः ॥ ७३ ॥ तिरश्चीनोव्विततः ॥ तिरश्चीनो
व्विततोरश्मिरेषामधःस्विदासी३दुपरिस्विदासी३त् ॥ रेतो
धाऽआसन्महिमानऽआसन्त्स्वधाऽअवस्तात्प्रयतिःपरस्ता
त् ॥ ७४ ॥ आरोदसी ॥ आरोदसीऽअपृणदास्वर्म्महज्जा
तँय्यदेनमपसोऽअधारयन् ॥ सोऽअध्वरायपरिणीयतेकविर
त्त्योनव्वाजसातयेचनोहितः ॥ ७५॥ उक्थेभिर्वृत्रहन्तमा ॥
उक्थेभिर्वृत्रहन्तमायामन्दानाचिदागिरा ॥ आङ्गूषैराविवा ॥ ११० ॥

सतः ॥ ७६ ॥ उपनः । सुनवोगिरःशृण्वन्त्वमृतस्यये ॥
सुमृडीकाभवन्तुनः ॥ ७७ ॥ ब्रह्माणिमे । मतयःशंसुता
सःशुष्मऽइयर्त्तिप्रभृतोमेऽअद्रिः ॥ आशासतेप्रतिहर्य
न्त्युक्थेमाहरीवहतस्तानोऽअच्छ ॥ ७८ ॥ अनुत्तमाते ।
मघवन्नकिर्नुनत्वावाँ२॥ऽअस्तिदेवताविदानः ॥ नजायमा
नोनशतेनजातोयानिकरिष्याकृणुहिप्रवृद्ध ॥७९॥ तदित् ॥
तदिदासभुवनेषुज्येष्ठंयतोजज्ञऽउग्रस्त्वेषनृम्णः॥ सद्यो

जंञ्जानोनिरिंणातिशत्रूननुयंविश्वेमदुन्त्यूमाँ२ ॥८०॥ इमाऽ
उंत्त्वा । पुरूवसोगिरोँवर्द्धन्तुयाममं ॥ पावकवंर्ण्णा२ंशुचंयो
विपश्चितोभिस्त्तोमैंरनूपत ॥ ८१ ॥ यस्यायम् ॥ यस्यायंवि
श्वऽआर्य्योदासंः शेवधिपाऽअरिः ॥ तिरश्चिंदुर्य्यैंरुशमेपवी
रवितुब्भ्यंेत्सोऽअंज्ज्यतेरायिः ॥८२॥ अयꣳ सहस्त्रंम् ॥ अयꣳ
सहस्त्रमृषिंभिः सहंस्कृतःसमुद्रऽइंवपप्प्रथे ॥ सत्त्यःसोऽअंस्य
महिमागृंणेशवोँयज्ज्ञेषुंविप्प्रराज्ज्ये ॥८३॥ अदंब्धेभिःसवि

१ पुरूवसः । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमति" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वसः इत्यस्य वकारे परे पुरुशब्दस्य ह्रस्वोकारस्य दीर्घोकारः ।

तं॑ । पा॒युभि॑ष्ट्व७ शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑पाहि नो॒ गयम् ॥ हिर॑ण्यजिह्वः सुवि॒ताय॒ नव्य॑से॒ रक्षा॒ माकि॑र्नो॑ऽअ॒घश॑७ सऽईशत ॥ ८४ ॥
[१५-६] आनं ॥ आनो॑ य॒ज्ञन्दि॑वि॒स्पृश॒ं वायो॑ या॒हि सु॒मन्म॑भिः ॥ अ॒न्तः प॒वित्र॑ऽउ॒परि॑ श्री॒णा॒नो॒ऽयं शु॒क्रोऽअ॑यामि ते ॥ ८५ ॥ इ॒न्द्र॒वा॒यू सु॑स॒न्दृशा॑ । सु॒ह॒वेह ह॑वामहे ॥ यथा॑नः॒ सर्व॒ऽइज्जनो॑ऽनमी॒वः स॒ङ्गमे॑ सु॒मना॒ऽअस॑त् ॥ ८६ ॥ ऋध॑गि॒त्था । समर्त्यः॑ शश॒मे दे॒वता॑तये ॥ यो नू॒नम्मि॒त्रावरु॑णाव॒भिष्ट॑यऽ

आचक्रेहृव्यदांतये ॥ ८७॥ आयांतम् ॥ आयांतमुपंभूषत
म्मद्ध्वंःपिबतमाश्विना ॥ दुग्गधम्पयोंवृषणाजेन्यावसूमानोंम
र्द्धिष्टमागंतम् ॥८८॥ प्रैतुं ॥ प्रैतुब्रह्मणस्प्पातिःप्प्रदेव्येतुसूनृ
तां ॥ अच्छांवीरन्नर्य्यम्पुङ्क्तिरांधसन्देवायुज्ज्ञंन्नंयन्तुनः ॥८९॥
चन्द्रमांऽअप्प्सु ॥ चन्द्रमांऽअप्प्स्वन्तरासुंपण्णोंधांवतेदिवि ॥
रयिम्पिशङ्गंम्बहुलम्पुंरुस्पृहह्हरींरेतिकनिंक्क्रदत् ॥९०॥ देव
न्देवंव्वः ॥ देवन्देवंव्वोवंसेदेवन्देवमभिष्टंये ॥ देवन्देवःहुवेम

व्वाजंसातयेगृणन्तोदेव्व्याधिया ॥ ९१ ॥ दिविपृष्ठः ॥ दिवि
पृष्ठोऽअरोचताग्निर्व्वैश्वानरोबृहन् ॥ क्ष्मयावृधानऽओजसा
चनोहितोज्ज्योतिषाबाधतेतमः ॥ ९२ ॥ इन्द्राग्नीऽअपा
त् ॥ इन्द्राग्नीऽअपादियम्पूर्व्वागात्पद्वतीब्भ्यः ॥ हित्वीशि
रोजिह्वयाव्वावदच्चरत्त्रिᳪशत्पदान्न्यक्रमीत् ॥ ९३ ॥ देवासो
हि[1] । ष्म्मामनवेसमन्यवोव्विश्वेसाकᳪसरातयः ॥ तेनोऽ

---

१ हिष्ममनवे इति पदम् । अत्र "शृणुतत्विषिभ्रजिभवतपिबेतस्सतिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे स्म इत्यस्या-कारस्य दीर्घाकारे विधीयमाने हिष्मामनवे । अत्र मस्य द्वित्वं "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ज्ञेयम् ।

॥११३॥ अद्यतेऽअंपरन्तुचेतुनोभवंन्तुव्वरिवोविदंः ॥ ९४ ॥ अपांध
मत् ॥ अपांधमदभिशंस्तीरशस्तिहाथेन्द्रोद्युम्न्याभवत् ॥
देवास्तंऽइन्द्रसख्यायंयेमिरेबृहंद्भानोमरुद्गण ॥ ९५ ॥ ॥ ३३ ॥
प्रवंः ॥ प्रवऽइन्द्रांयबृहतेमरुतोब्रह्मांर्चत ॥ वृत्रꣳहंनतिवृत्र
हाशतक्रतुर्व्वज्रेणशतपर्व्वणा ॥ ९६ ॥ अस्येत् ॥ अस्येदि
न्द्रोवावृधेवृष्ण्यꣳशवोमदेसुतस्यविष्णवि ॥ [1]अद्यातमस्यम ॥ ११३ ॥

1 अद्यत तस्य इति पदम्। "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १५ सू.) इत्यनेन ह्रस्वतकारे परे अद्याकारस्य दीर्घे अद्यातमस्य इति।

हि॒मानं॒मा॒यवो॒नु॑ष्टुवन्ति॒पूर्व॒थां ॥ इ॒मा॑ऽउ॑त्त्वा॒यस्या॒य॒म॒य॒ꣳ स॒ह॒स्र॒मू॒र्द्धऽऊ॒षु॒णं॑ ॥ ९७ ॥ [१३-८] इतिश्रीवाजसनेय-संहितायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ यज्जाग्रतो दश, पञ्चनद्यो दश, सोमोधेनुन्दश, ऽआकृष्णेन दश, पूषन्तव दश, नतदष्टौ, षडष्टपञ्चा-

---

१ अनुष्टुवन्ति । अत्र ''अनोः स्तुवन्त्याम्'' (शु. य. प्रा. ३ अ. ७२ सू.) इत्यनेन अनोरुपसर्गात्परस्य स्तुवन्तिपदे परे तद्धटितसकारस्य षकारः । तत ''ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः'' (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन हकारस्य द्वित्वम् । २ इ॒माऽउ॑त्वा. अ. ३३ मं. ८१ ॥ १ यस्याय॒म्. मं. ८२ ॥ १ अ॒यꣳ स॒ह॒स्र॒म्. मं. ८३ ॥ १ ऊ॒र्द्ध्वऽऊ॒षु॒णः अ. ११ मं. ४२ ॥ इति प्रतीकानि ॥

शु. य. संहि. शत् [अ. ३४ मं. ५८ अनु. ६] ॥ हरिः ॐ ॥ यज्जाग्ग्रं उ. वि.
तं ॥ यज्जाग्ग्रंतोदूरमुदैतिदैवन्तदुसुप्तस्यतथैवैति ॥ दूरङ्गम अ.
ञ्ज्योतिषाञ्ज्योतिरेकन्तन्मेमनः शिवसंङ्कल्प्पमस्त्तु ॥ १ ॥ ॥ ३४ ॥
॥११४॥ येनकर्म्माणि ॥ येनकर्म्माण्ण्यपसोमनीषिणोयज्ञेकृण्ण्वन्ति
व्विदथेषुधीराः ॥ यदपूर्व्वंयक्षमन्तःप्प्रजानान्तन्मेमनः
शिवसंङ्कल्प्पमस्त्तु ॥ २ ॥ यत्प्प्रज्ञ्ज्ञानम् ॥ यत्प्प्रज्ज्ञानमुत ॥११४॥
चेतोधृतिश्च्चयज्ज्योतिरन्तरमृतम्प्प्रजासु ॥ यस्म्मान्नऽऋतेकिं

ज्ञनकर्म्माँक्क्रियतेतन्मेमनं÷शिवसंङ्कल्प्पमस्त्तु ॥ ३ ॥ येने
दम् ॥ येनेदम्भूतम्भुवंनम्भविष्य्यत्त्परिंगृहीतमृमृतेंनुसर्व्वंम् ॥
येनंयुज्ञस्त्तायतेंसुप्त्तहोंतातन्मेमनं÷शिवसंङ्कल्प्पमस्त्तु॥४॥
यस्म्मिन्नृचं÷ ॥ यस्म्मिन्नृचः सामयजूंꣳषियस्म्मिन्प्रति
ष्ठितारथनाभाविंवाराः ॥ यस्मिँम्मांश्चित्तꣳसर्व्वमोतंम्प्रजाना
न्तन्मेमनं÷शिवसंङ्कल्प्पमस्त्तु ॥ ५ ॥ सुषारांथिरश्वांनिव ॥
सुषारांथिरश्वांनिवयन्मंनुष्यान्नेनींयतेभीशुंभिर्व्वाजिनंऽइव ॥

हृत्प्रतिष्ठ्ठन्यदजिरञ्जविष्ठुन्तन्मेमनं÷शिवसङ्कल्पमस्तु॥६॥
पितुन्नु । स्तोषम्महोधर्म्माणन्तविषीम् ॥ यस्यत्रितोव्योजसावृत्त्रंविपर्वमर्दयत् ॥ ७॥ अन्विदत् ॥ अन्विदनुमते त्वम्मन्यासैशन्नंनस्कृधि ॥ क्रत्वेदक्षायनोहिनुप्प्रणऽआयूᳬषितारिषᳬ ॥ ८॥ शतम् ॥ १८०० ॥ अनुनᳬ ॥ अनुनोद्यानुमतिर्य्यज्ज्ञन्देवेषुमन्यताम् ॥ अग्निश्चहव्यवाहनोभवंतन्दाशुषेमय÷ ॥ ९॥ सिनीवालिपृथुष्टुके ॥ सिनीवालिपृथु

ष्टुके॒यादे॒वाना॒मसि॒स्वसा॑ ॥ जु॒षस्व॑ह॒व्यमाहु॑तम्प्र॒जान्दे॑विदि

दि॒ड्ढि नः ॥ १० ॥ [१-१] प॒ञ्च॑न॒द्यः॑ ॥ प॒ञ्च॑न॒द्यः॑सर॑स्वती॒

मपि॑यन्ति॒सस्रो॑तसः ॥ सर॑स्वती॒तुप॑ञ्च॒धासोदे॒शेभ॑वत्स॒रित्

॥ ११ ॥ त्वम॑ग्ने । प्प्रथ॒मोऽअङ्गि॑रा॒ऽऋषि॑र्दे॒वोदे॒वाना॑मभवः

शि॒वः सखा॑ ॥ तव॑व्व्र॒तेक॒वयो॑व्विद्म॒नाप॒सोजा॑यन्तम॒रुतो॒भ्भ्रा

जदृष्टयः ॥ १२ ॥ त्वन्नः॑ ॥ त्वन्नो॑ऽअग्ने॒तव॑देवपा॒युभि॒र्म्म॒

सं. ५९ घोनो॑रक्षत॒न्व॑श्च॒व्वन्द्य ॥ त्रा॒ता॒तो॒कस्य॒तन॑ये॒गवा॑म॒स्यनि॑मेषः

रक्षमाणस्त्तवंव्व्रते ॥ १३ ॥ उत्तानायामवं । भराचिकित्त्वा
न्त्सद्यः प्प्रवीतावृषणञ्जजान ॥ अरुषस्त्तूंपोरुशदस्यपाजऽइडां
यास्प्पुत्रोव्वयुनेजनिष्ट ॥ १४ ॥ इडांयास्त्त्वा । पदेव्वयन्ना
भांपृथिव्व्याऽअधि ॥ जातवेदोनिधीमह्यग्ग्नेहव्व्यायव्वोढवे
॥ १५ ॥ प्रमंन्महे । शवसानायंशुषमाङ्गूषाङ्गिर्व्वणसेऽअङ्गिर
स्वत् ॥ सुवृक्तिभिंस्त्तुवतऽऋग्ग्मियायार्च्चामार्क्कन्नरेव्विश्श्रुता
य ॥ १६ ॥ प्रवं ॥ प्रवोमहेमहिनमोभरद्ध्वमाङ्गूष्ष्यंशव

सानायसामं ॥ येनांनःपूर्व्वेपितरंःपदुज्ज्ञाऽअर्च्चन्तोऽअङ्गिर
सोगाऽअविन्दन् ॥ १७॥ इच्छन्तित्त्वा ॥ सोम्म्यासःसखायः
सुन्वन्तिसोमन्दधतिप्प्रयाᳪसि ॥ तितिक्क्षन्तेऽअभिशस्त्ति
ञ्जनानामिन्द्रत्त्वदाकश्श्चनहिप्प्रकेतः ॥ १८ ॥ नतै । दूरेपरं
माचिद्रजाᳪस्यातुप्प्रवाहिहरिवोहरिब्भ्याम् ॥ स्थिरायवृ
ष्णेसवनाकृतेमायुक्ताग्ग्रावाणःसमिधानेऽअग्ग्नौ ॥ १९ ॥

---

१ येन नः इति पदम् । अत्र येनेत्यस्य नकाराकारस्य नः पदे परे “धारयामयोजावसचस्यनुदमोपुजयतोरुप्यरक्षयजयच्छमत्सथपिपृतगायतातुयेन नकारे” (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे जाते येनानः इति पदम् ।

शु. य. संहि.

घ. वि.

अषाढँऽयुत्सु । पृतनासुपप्रिꣳस्वर्षामप्सांवृजनस्यगोपाम् ॥

॥११७॥ भरेषुजाꣳसुक्षितिᳲसुश्रवसञ्जयन्तन्त्वामनुमदेमसोम । २० ।

अ.

[१०-२] सोमोधेनुम् ॥ सोमोधेनुᳲसोमोऽअर्वन्तमाशुᳲ ॥ ३४ ॥

सोमोवीरङ्कर्म्मण्यन्ददाति ॥ सादन्यंविदथ्यᳲसभेयम्पितृ

श्रवणँयोददाशदस्मै ॥ २१ ॥ त्वमिमाः ॥ त्वमिमाऽ

ओषधीःसोमविश्वास्त्वमपोऽअजनयस्त्वङ्गाः ॥ त्वमातत ॥ ११७ ॥

---

१ स्वःसाम् इति पदम् । अत्र "स्वर्धूः साꣳसहयोः (शु. य. प्रा. ३ अ. ४१ सू.) इत्यनेन यथासंख्यं स्वस्य विसर्जनीयस्य साम् पदे परे रेफत्वं सकारस्य च मूर्धन्यषत्वञ्च जातम् ।

न्थोर्व्वन्तरिक्षन्त्वञ्ज्योतिषाव्वितमोव्ववर्त्थ ॥२२॥ देवेननᳪ ॥

देवेनंनोमनसादेवसोमरायोभागᳪसहसावन्नभियुद्ध्य ॥ मात्त्वा

तंनदीशिषेव्वीर्य्यस्योभयेभ्यःप्प्रचिकित्त्सागविष्टौ ॥ २३ ॥

अष्टौव्वि ॥ अष्टौव्व्यख्यत्ककुभःपृथिव्यास्त्रीधन्वयोजनास

प्तसिन्धून् । हिरण्याक्षःसवितादेवऽआगाद्दधद्रत्नादाशु

षेव्वार्य्याणि ॥ २४ ॥ हिरण्यपाणिःसविता । व्विचर्षणिरुभे

द्यावापृथिवीऽअन्तरीयते ॥ अपामीवाम्बाधतेव्वेतिसूर्य्यमभि

॥११८॥ कृष्णेनरजंसाद्यामृंणोति ॥ २५ ॥ हिरंण्ण्यहस्त्तोऽअसुंरः ।
सुनीथःसुंमृडीकःस्ववांयात्त्वर्व्वाङ् ॥ अपसेधंन्त्रक्क्षसोंयातु ॥ ३४ ॥
धानानस्त्थांद्देवःप्प्रंतिदोषङ्गृंणानः ॥२६॥ येते ॥ येतेपन्थांः
सवितःपूर्व्यासोंरेणवःसुकृंताऽअन्तरिंक्क्षे ॥ तेभिंर्न्नोंऽअद्यप
थिभिंःसुगेभीरक्क्षांचनोऽअधिंचब्ब्रूहिदेव ॥२७॥ उभापिंबत
म् ॥ उभापिंबतमश्श्विनोभानःशर्म्मंयच्छतम् ॥ अविद्द्रिया ॥ ११८ ।
भिंरूतिभिंः ॥ २८ ॥ अप्प्नंस्वतीमश्श्विना ॥ अप्प्नंस्वतीम

श्विनाव्वाचंमस्मेकृतन्नोदस्राव्वृषणामनीषाम् ॥ अद्यूत्त्येवंसे
निह्वयेवांव्वृधेचंनोभवतंव्वाजंसातौ ॥ २९ ॥ द्युभिरक्तुभिः ॥
द्युभिरक्तुभिःपरिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विनासौभगेभिः ॥
तन्नोमित्रोव्वरुणोमामहन्तामदितिःसिन्धुःपृथिवीऽउतद्यौः
॥ ३० ॥ [१०-३] आकृष्णेनं ॥ आकृष्णेनरजसाव्वर्त्त
मानोनिवेशयन्नमृतम्मर्त्यञ्च ॥ हिरण्ययेनसवितारथेनादे
वोयातिभुवनानिपश्यन् ॥ ३१ ॥ आरात्त्रि ॥ आरात्त्रिपा

र्त्थिवꣳरजः पितुरप्प्रायिधामभिः ॥ दिवꣳसदाꣳसिबृहतीवि
तिष्ठसऽआत्त्वेषंव्वर्त्ततेतमः ॥ ३२ ॥ उषस्तत् ॥ उषस्तच्चि
त्रमाभरास्म्मभ्यंव्वाजिनीवति ॥ येनतोकञ्चतनयञ्चधामहे
॥ ३३ ॥ प्रातरग्निम् ॥ प्रातरग्निम्प्रातरिन्द्रꣳहवामहेप्प्रात
र्म्मित्रावरुणाप्प्रातरश्विना ॥ प्रातर्भगम्पूषणम्ब्रह्मणस्प्पति
म्प्रातःसोममुतरुद्रꣳहुवेम ॥ ३४ ॥ प्रातर्ज्जितम्भगम् ॥ प्रात
र्ज्जितम्भगमुग्रꣳहुवेमव्वयम्पुत्रमदितेर्य्योविधर्त्ता ॥ आद्ध्रश्चि

द्ध्यम्मन्यमानस्तुरश्चिद्राजाचिद्यम्भगम्भक्षीत्त्याह ॥ ३५ ॥
भगप्प्रणेतः ॥ भगप्प्रणेतर्भगसत्त्यराधोभगेमान्धियमुद
वाददन्नः ॥ भगप्प्रनोजनयगोभिरश्वैर्भगप्प्रनृभिर्नृवन्तः
स्याम ॥ ३६ ॥ उतेदानीम् ॥ उतेदानीम्भगवन्तः स्यामोत
प्प्रपित्त्वऽउतमद्ध्येऽअह्नाम् ॥ उतोदितामघवन्त्सूर्य्यस्यवय
न्देवानाᳬसुमतौस्याम ॥ ३७ ॥ भगऽएव । भगवाँ२॥ऽअ

---

१ प्रनः जनयगोभिः । अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋषरेभ्यो०" इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय०" इत्यनेनासमानपदेऽपि विधीयमानस्य णत्वस्य प्रनः इत्यस्य आयुषिपर एव विधानान्न "जनयगोभिः पदे" परे णत्वम् ।

शु. य. संहि. ॥१२०॥

स्तुदेवास्तेनंव्वयम्भगंवन्तःस्याम ॥ तन्त्वांभगसर्व्वऽइज्जोह उ. वि. अ.
वीतिसनोभगपुरऽएताभंवेह ॥ ३८ ॥ समंध्वरायं ॥ समं ॥ ३४ ॥
ध्वरायोषसोनमन्तदधिक्क्रावेंवशुचंयेपदायं ॥ अर्व्वाचीनंव्वसु
विदम्भगंन्नोरथंमिवाश्वांव्वाजिनऽआवंहन्तु ॥ ३९ ॥ अश्वांव
तीर्ग्गोमंतीः ॥ अश्वांवतीर्ग्गोमंतीर्न्नऽउषासोव्वीरवंतीःसदंमु
च्छन्तुभद्द्राः[1] ॥ घृतन्दुहांनाव्विश्वतःप्प्रपीतायूयंपातस्वस्ति ॥१२०॥

१ नऽउषासः । अत्र नकारात्परस्य उष इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य “उपसद्दोभिर्नर्फेमीकारे” (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः ।

भिꣳसदानꣳ ॥ ४० ॥ [१०-४] पूषन्तव[1] । व्व्रतेव्वयन्नरिष्ष्ये
मकदाचन ॥ स्त्तोतारस्त्तऽइहस्म्मसि ॥ ४१ ॥ पथस्प्पथꣳ
परिपतिम् ॥ पथस्प्पथꣳपरिपतिंव्वचस्याकामेनकृतोऽअब्भ्या
नडर्क्कम् ॥ सनोरासच्छुरुधश्चन्द्राग्ग्राधियन्धियꣳसीषधाति
प्प्रपूषा ॥४२॥ त्रीणिपदा[2]व्विचक्क्रमेव्विष्णुर्ग्गोपाऽअदाब्भ्यꣳ ॥
अतोधर्म्माणिधारयन् ॥ ४३ ॥ तद्विप्प्रासꣳ ॥ तद्विप्प्रासो

---

१ पूषन्तव । अत्र "ऋषरेभ्यः" इत्यनेन समानपदे विधीयमानं णत्वं "प्रकृत्या पदान्तीयः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९० सू.) इत्यनेन निषिध्यते ।
२ "त्रीणि पदा" अत्र पदानिघटितस्य निकारस्य "निशब्दो बहुलम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन लोपे "त्रीणि पदा" इति पदम् ।

शु. य. संहि. ॥१२१॥ व्विपन्न्यवो जागृवाꣳसः समिन्धते ॥ व्विष्ण्णोर्य्यत्त्परमम्पदम् उ. वि. अ.

॥ ४४ ॥ घृतवती भुवनानाम् ॥ घृतवती भुवनानामभिश्रि ॥ ३४ ॥

योर्वी पृत्थ्वी मधुदुघे सुपेशसा ॥ द्यावापृथिवी व्वरुणस्य धर्म्मणा

व्विष्कभिते ऽअजरे भूरिरेतसा ॥ ४५ ॥ ये नः । सपत्न्ना ऽअ

पते भवन्त्विन्द्राग्निब्भ्यामवबाधामहे तान् ॥ व्वसवो रुद्द्राऽ

आदित्त्याऽउपरिस्पृशम्मोग्ग्रञ्चेत्तारमधिराजमक्क्रन् ॥ ४६ ॥ ॥ १२१ ॥

आ नासत्त्या । त्रिभिरेकादशैरिह देवेभिर्य्यातम्मधुपेयमश्वि

ना ॥ प्रायुस्त्वारिंष्टन्नीरपांꣳसिमृक्षतꣳसेधंतन्द्वेषोभवंतꣳ
सचाभुवां ॥ ४७ ॥ एषवं÷ ॥ एषवुस्त्तोमोंमरुतऽइयङ्गी
र्म्मान्दार्य्यस्यंमान्यस्यंकारोः ॥ एषायांसीष्टतन्वेवयांविद्या
मेषंवृजनंजीरदांनुम् ॥ ४८ ॥ सहस्तोंमाꣳसहछन्दसꣳ ॥
सहस्तोंमाꣳसहछन्दसऽआवृतं÷सहप्रंमाऽऋषंयꣳसप्तदै
व्यांꣳ ॥ पूर्वैषाम्पन्थांमनुदृश्यधीराऽअन्वालैभिरेरत्थ्योन
रश्मीन् ॥ ४९ ॥ आयुष्यंवर्च्चस्यम् ॥ आयुष्यंवर्च्चस्यꣳराय

सं. ६०

शु. य. संहि. स्प्पोषमौद्भिदम् ॥ इदꣳ हिरण्ण्यंव्वर्च्चस्व्वज्जैत्रायाविशतादुमाम् उ. वि.
॥५०॥ [१०-५] नतत् ॥ नतद्रक्क्षाꣳसिनपिशाचास्त्तरन्तिदे अ.
॥१२२॥ वानामोजः प्रथमजꣳह्येतत् ॥ योबिभर्त्तिदाक्क्षायणꣳहिर ॥ ३४ ॥
ण्ण्यꣳसदेवेषुकृणुतेदीर्ग्घमायुꣳसमनुष्ष्येषुकृणुतेदीर्ग्घमायुः
॥५१॥ यदाबद्ध्नन् ॥ यदाबद्ध्नन्दाक्क्षायणाहिरण्ण्यꣳशता
नीकायसुमनस्यमानाꣳ ॥ तन्मऽआबद्ध्नामिशतशारदायायु ॥ १२२ ।
ष्म्माञ्जरदष्टिर्य्यथासम् ॥५२॥ उतनः ॥ उतनोहिर्बुद्ध्न्यः

शृणोत्त्वजऽएकंपात्तपृथिवींसंमुद्दः ॥ विश्वैदेवाऽऋंतावृधोंहु
वानास्त्तुतामन्त्रांꣳकविशुस्त्ताऽअंवन्तु ॥५३॥ इमागिरं॑ ॥ इ
मागिरंऽआदित्त्येब्भ्योंघृतस्नूंꣳसनाद्राजंब्भ्योजुह्वाजुहोमि ॥
शृणोतुंमित्रोऽअंर्य्यमाभगोंनस्त्तुविजातोव्वरुंणादक्क्षोऽअꣳ
शंः ॥ ५४ ॥ सप्तऽऋषंयꣳ ॥ सप्तऽऋषंयꣳप्प्रतिंहिताꣳशरींरे
सप्तरंक्क्षन्तिसदुमप्प्रंमादम् ॥ सप्तापꣳस्वपंतोलोकमींयुस्त्त
त्रंजागृतोऽअस्वंप्प्नजौसत्रसदौंचदेवौ ॥ ५५ ॥ उत्तिष्ठ ।

ब्रह्मणस्प्पतेदेवयन्तंस्त्त्वेमहे ॥ उपप्प्रयंन्तुमरुतंः सुदानंवऽ
इन्द्रंप्प्राशूर्भवासचा ॥५६॥ प्रनूनम् ॥ प्रनूनम्ब्रह्मंणस्प्पतिर्म्मं
न्त्रंव्वदत्त्युक्क्थ्यम् ॥ यस्म्मिन्निन्द्रोव्वरुंणोमित्रोऽअर्य्यमादे
वाऽओकांᳬसिचक्क्रिरे ॥५७॥ ब्रह्मंणस्प्पते ॥ ब्रह्मंणस्प्पतेत्त्व
मस्ययन्तासूक्क्तस्यंबोधितनंयञ्चजिन्न्व ॥ व्विश्श्वन्तद्भद्रँय्यदवं

१ ब्रह्मणस्प्पते । अत्र विसर्जनीयस्य "प्रकृत्या कखयोः पफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे प्राप्तेऽपि "पतितालव्यस्वरोदये" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३५ सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे सकारो विधीयते। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्त्वम्। २ भव सचा इति पदम् । वकाराकारस्य सचा परे "सचावरूथ्यवाजरूपायुषु च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११० सू.) इत्यनेन एतेषु परेषु भवेत्येतत्पदं दीर्घं भवति। अतो दीर्घाकारे भवासचा इति पदम्।

न्तिदेवाबृहद्वदेमविदथेसुवीराः ॥ सऽइमाविश्वाविश्वकर्म्मा
योनःपिताऽन्नपतेऽन्नस्यनोदेहि ॥ ५८ ॥ [८-६] ॥ इति श्री-
वाजसनेयसंहितायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥ श्रीवेदपुरुषाय
नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ अपेतो दश, पाघन्द्वादश, द्वौ द्वाविंश
तिः [अ. ३५ मं. २२ अनु. २] ॥ हरिः ॐ ॥ अपेतः ॥ अपेतो
यन्तुपणयोसुम्ना देवपीयवः ॥ अस्यलोकःसुतावतः ॥ द्युभि
रहोभिरक्तुभिर्व्यक्तँ यमोददात्ववसानमस्मै ॥ १ ॥ सवि

१ सऽइमाविश्वा. अ. १७ मं. १७ ॥ १ विश्वकर्मां विमना. अ. १७ मं. २६ ॥ १ योनः पिता. अ. १७ मं. २७ ॥ १ अन्नपतेऽन्नस्य. अ. ११ मं. ८३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

शु. य. संहि. ॥१२४॥

उ. वि. अ. ॥ ३५ ॥

ताते ॥ सवितातेशरीरेब्भ्यहंपृथिव्यॉंल्लोकमिच्छतु ॥ तस्म्मै
सुज्ज्यन्तामुस्त्रियांः ॥ २ ॥ वायुश्पुनातु । सवितापुनात्त्व
ग्नेब्भ्राजंसासूर्य्यस्यवर्च्चसा ॥ विमुच्च्यन्तामुस्त्रियांः ॥ ३ ॥
अश्वत्त्थेवः ॥ अश्वत्त्थेवोनिषदनम्पर्णेवोवसतिष्कृता ॥
गोभाजऽइत्त्किलासथयत्त्सनवथपूरुषम् ॥ ४ ॥ सवितातेः ॥
सवितातेशरीराणिमातुरुपस्त्थऽआवपतु ॥ तस्म्मैपृथिविश ॥ १२४ ॥
म्भव ॥ ५ ॥ प्रजापतौत्त्वा । देवतायामुपोदकेलोकेनिद

धाम्म्यसौ ॥ अप॑नःशोशु॑चद॒घम् ॥ ६ ॥ पर॑म्मृत्त्यो ॥

पर॑म्मृत्त्यो॒ऽअनु॒परे॑हि॒पन्थाँ॒य्यस्ते॒ऽअ॒न्यऽइत॑रोदे॒वया॑नात् ॥

चक्क्षु॑ष्म्मतेशृण्ण्व॒तेते॑ब्रवीमि॒मान॑ःप्प्र॒जाᳯरीरिषो॒मोतव्वी॒रान् ॥

॥ ७ ॥ शंव्वात॑ः ॥ शंव्वात॒ꣳशꣳहिते घृ॒णि॒ꣳशन्ते॑भव॒न्त्विष्ट॑

काꣳ ॥ शन्ते॑भवन्त्व॒ग्ग्नय॒ꣳपार्त्थि॑वासो॒मात्त्वा॒भिशू॑शुचन्

॥ ८ ॥ कल्प्प॑न्तान्ते ॥ कल्प्प॑न्तान्ते॒दिश॒स्त्तुब्भ्य॒माप॑ःशि॒

वत॑मास्त्तुब्भ्य॑म्भवन्तु॒सिन्ध॑वꣳ ॥ अ॒न्तरि॑क्क्षꣳशि॒वन्तुब्भ्य॒

ङ्कल्पन्तान्तेदिशःꣳसर्व्वाः ॥९॥ अश्म्मन्वतीरीयतेसꣳरभद्ध्वमु
त्तिष्ठतप्प्रतरतासखायः ॥ [1]अत्राजहीमोशिवायेऽअसञ्छिवान्व
यमुत्तरेमाभिवाजान् ॥ १० ॥ [१०-१] अपाघम् ॥ अपाघमप
किल्बिषमपकृत्त्यामपोरपः ॥ अपामार्ग्गत्त्वमस्म्मदप[2]दुःष्व
प्न्यꣳसुव ॥ ११ ॥ सुमित्त्रियानः ॥ सुमित्त्रियानऽआपऽओष
धयःसन्तुदुर्म्मित्त्रियास्त्तस्म्मैसन्तुयोस्म्मान्द्द्वेष्टियञ्चवयन्द्वि ॥ १२५ ॥

१ अत्राजहीमः। अत्र जहीमः इति पदे परे अत्रशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "पूष्णो जहीमस्तेष्वत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२१ सू.) इत्यनेन दीर्घो भवति। २ दुःष्वप्न्यꣳ सुव। अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन विसर्जनीयस्य व्यवधानात्षत्वाप्राप्तौ "दुःष्वप्न्यम्" (शु. य. प्रा.३ अ. ७३ सू.) इत्यनेन दोःपरास्वप्नघटितसस्य षत्वं निपात्यते।

ष्मश् ॥१२॥ अनड्वाहंमन्वारंभामहे ॥ [1]अनड्वाहंमन्वारंभाम
हेसौरंभेयठंस्वस्त्तये ॥ सनऽइन्द्रंऽइवदेवेभ्योवह्निं÷सन्तारं
णोभव ॥ १३ ॥ उद्वयम् ॥ उद्वयन्तमसस्प्पारिस्वः÷पश्श्यं
न्तऽउत्तरम् ॥ देवन्देवत्रासूर्य्यमगन्मज्ज्योतिरुत्तमम् ॥ १४ ॥
इमञ्जीवेभ्य÷ । परिधिन्दधामिमैषान्नुगादपरोऽअर्त्थमेतम् ॥
शतञ्जीवन्तुशरद÷पुरूचीरन्तर्म्मृत्युन्दधताम्पर्व्वतेन ॥ १५ ॥

१ अनस् वाहम् इति पदम् । अत्र "अनसो वाहौ सकारो डकारम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४५ सू.) अत्र अनश्शब्दस्य सकारस्य वाहौ परे डकारो विधीयते तेन अनड्वाहम् ।

शु. य. संहि. ॥१२६॥ उ. वि. अ. ॥ ३५ ॥

अग्न॒ऽआयू॑ᳫँषि । पव॑स॒ऽआसु॒वोर्ज॒मिषं॑ञ्च नः ॥ आ॒रे बा॑ध
स्व॒दु॒च्छु॒नां॑म् ॥ १६ ॥ आयु॑ष्मानग्ने । ह॒विषा॑वृधा॒नो घृ॒त
प्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि ॥ घृ॒तम्पी॒त्त्वा मधु॒ चारु॒ गव्यं॑म्पि॒तेव॑ पु॒त्र
म॒भिर॑क्षतादि॒मान्त्स्वाहा॑ ॥ १७ ॥ परी॒मे । गाम॑नेषत॒ पर्य॒
ग्निम॑हृषत ॥ दे॒वेष्व॑क्रत॒ श्रव॒ कऽइ॒माँ२॥ऽआद॑धर्षति
॥ १८ ॥ क्र॒व्याद॑म॒ग्निम् ॥ क्र॒व्याद॑म॒ग्निम्प्र[1]हि॑णोमि दू॒रँय॒ ॥१२६॥
म॒राज्यं॑ङ्गच्छतु रिप्रवा॒हः ॥ इ॒हैवाय॒मित॑रो जा॒तवे॑दा दे॒वेभ्यो॑

१ प्रहिणोमि ॥ अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋषरेभ्यः" इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ "प्र नेतिनुदातिहिनोमीनाम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन णत्वम् ।

हृव्यंवंहतुप्प्रजानन् ॥ १९ ॥ व्वहंव्वपाम् ॥ व्वहंव्वपाञ्ञातवेदः
पितृब्भ्योयत्रैनान्न्वेत्थनिहितान्पराके ॥ मेदंसःकुल्ल्याऽउप
तान्त्स्रवन्तुसत्त्याऽएषामाशिषःसन्नमन्ताॐस्वाहा ॥ २० ॥
स्योनापृथिवि । नोभवान्नृक्षरानिवेशनी ॥ यच्छानःशर्म्म
सप्प्रथाः ॥ अपनःशोशुचदघम् ॥ २१ ॥ अस्म्मात्त्वम् ॥
अस्म्मात्त्वमधिजातोसित्त्वदयञ्ञायताम्पुनः ॥ असौस्वर्ग्गा
यलोकायस्वाहा ॥ २२ ॥ [१२-२] इति श्रीवाजसनेयसंहि-

तायां पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
अनुवाकसूत्रम् ॥ ऋचंवाचꣳषोडश, द्यौःशान्तिरष्टौ, द्वौ
चतुर्विंꣳशतिः [अ. ३६ मं. २४ अनु. २] ॥ हरिः ॐ ॥
ऋचंवाचम् ॥ ऋचंवाचम्प्रपद्येमनोयजुꣳप्रपद्येसामंप्राण
म्प्रपद्येचक्षुꣳश्रोत्रम्प्रपद्ये ॥ वागोजः सहौजोमयिप्राणापा
नौ ॥ १ ॥ यन्मे । च्छिद्रञ्चक्षुंषोहृदंयस्यमनंसोवातितृण्णम्बृ
हस्पतिर्म्मेतद्दधातु ॥ शन्नोभवतुभुवंनस्ययस्पतिः ॥ २ ॥

भूर्भुवः ॥ भूर्भुवꣳस्वःतत्सवितुर्वरेण्यम्भर्गोदेवस्यधीम
हि ॥ धियोयोनःप्रचोदयात् ॥ ३ ॥ कयानꣳ ॥ कयानश्चित्रऽ
आभुवदूतीसदावृधꣳसखा ॥ कयाशचिष्ठयावृता ॥ ४ ॥ क
स्त्वा । सत्योमदानाम्मꣳहिष्ठोमत्सदन्धसꣳ ॥ दृढाचिदारु
जेवसु ॥ ५ ॥ अभीषुणः ॥ अभीषुणꣳसखीनामविताजरितॄणा
म् ॥ शतम्भवास्यूतिभिः ॥ ६ ॥ कयात्त्वम् ॥ कयात्त्वन्नऽऊत्या

सं. ६१

१ अभीषुणः ।- अत्र अभिसुनः इति पदम् । अत्र "अभेश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ६३ सू.) इत्यनेन अभेरुपसर्गात्परस्य सुशब्दस्य षत्वे रूपम् ।

भिष्प्रमंन्दसेवृषन् ॥ कयांस्त्तोतृब्भ्यऽआभंर ॥ ७ ॥ इन्द्रो
व्विश्श्वंस्य राजति ॥ शन्नोंऽअस्त्तुद्विपदेशञ्चतुंष्पदे ॥ ८ ॥
शन्नं÷ ॥ शन्नोंमित्रःशंव्वरुंणꣳशन्नोंभवत्त्वर्य्यमा ॥ सन्नऽइ
न्द्रोबृहस्प्पतिꣳशन्नोव्विष्ण्णुरुरुक्क्रमः ॥ ९ ॥ शन्नोव्वातं÷ ।
पवताꣳशन्नंस्त्तपतुसूर्य्यं÷ ॥ शन्नꣳकनिंक्क्रदद्देवःपर्ज्जन्न्योंऽ
अभिवंर्षतु ॥ १० ॥ अहांनिशम् ॥ अहांनिशम्भंवन्तुनꣳश
ꣳरात्रीꣳप्प्रतिंधीयताम् ॥ शन्नंऽइन्द्राग्ग्नीभंवतामवोंभिꣳश

न्नऽइन्द्रावरुणारातहंव्या ॥ शन्नंऽइन्द्रापूषणाव्वाजंसातौशमि
न्द्रासोमांसुवितायशँय्योः ॥ ११ ॥ शन्नं÷ ॥ शन्नोंदेवीरभि
ष्टंयऽआपोंभवन्तुपीतयें ॥ शँय्योरभिस्रंवन्तुनः ॥ १२ ॥
स्योनापृंथिवि । नोभवानृक्षरानिवेशंनी ॥ यच्छांनःशर्म्मसं
प्प्रथाः ॥ १३ ॥ आपोहि । ष्ठामंयोभुवस्तानंऽऊर्ज्जेदंधात
न ॥ महेरणांयचक्षंसे ॥ १४ ॥ योवं÷ । शिवतंमोरसस्तस्यं

१ अत्र यच्छ नः इति पदम् । यच्छ इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य नः इत्यस्य नकारे परे "धारयामयोजावसचस्वनुदमोषुजयतोरुष्यरक्षयजयच्छमत्सथपिबृत-गायतातुयेन नकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे कृते यच्छानः ।

भाजयतेहनः ॥ उशतीरिवमातरः ॥ १५ ॥ तस्म्माऽअरम् ॥
तस्म्माऽअरङ्गमामवोयस्यक्षयायजिन्वथ ॥ आपोजनयं
थाचनः ॥ १६ ॥ [१६-१] द्यौःशान्तिः ॥ द्यौःशान्तिरन्त
रिक्षःशान्तिःपृथिवीशान्तिरापःशान्तिरोषधयःशान्तिः ॥
वनस्प्पतयःशान्तिर्व्विश्वेदेवाःशान्तिर्ब्रह्मशान्तिःसर्व्वःशा
न्तिःशान्तिरेवशान्तिःसामाशान्तिरेधि ॥ १७ ॥ दृतेदृंह
मां । मित्रस्यमाचक्षुषासर्व्वाणिभुतानिसमीक्षन्ताम् ॥ मित्र

स्याहञ्चक्षुंषासर्व्वांणिभूतानिसमींक्षे ॥ मित्रस्यचक्षुंषासमीं
क्षामहे ॥ १८ ॥ दृतेदृᳬंहं मा ॥ ज्योक्त्तेंसन्दृशिंजीव्यास
ञ्ज्योक्त्तेंसन्दृशिंजीव्यासम् ॥ १९ ॥ नमंस्त्ते ॥ नमंस्त्तेहरं
सेशोचिषेनमंस्त्तेऽअस्त्त्वर्च्चिषें ॥ अन्न्याँस्त्तेंऽअस्म्मत्तंपन्तु
हेतयंः पावकोऽअस्म्मब्भ्यंᳬंशिवोभंव ॥ २० ॥ नमंस्त्ते ।
ऽअस्त्तुविद्युतेनमंस्त्तेस्त्तनयित्क्नवें ॥ नमंस्त्तेभगवन्नस्त्तुयतंः
स्वः समीहंसे ॥ २१ ॥ यतोंयतंः समीहंसेततोंनोऽअभंयङ्कुरु ॥

शन्नं÷कुरुप्प्रजाब्भ्योभंयन्नहपशुब्भ्यं÷॥२२॥ सुमित्त्रियानं÷॥
सुमित्त्रियानऽआपऽओषंधयहसन्तुदुर्म्मित्त्रियास्तस्म्मैसन्तु
योस्म्मान्द्वेष्टियञ्चंव्वयन्द्विष्म्मः॥२३॥ तच्चक्क्षुं÷॥ तच्चक्क्षु
र्देवहितम्पुरस्त्ताच्छुक्कमुच्चंरत् ॥ पश्श्येमशरदं÷शतञ्जीवे
मशरदं÷शतꣳशृणुयामशरदं÷शतम्प्रब्ब्रंवामशरदं÷शतमदीं
नाहस्यामशरदं÷शतम्भूयंश्चशरदं÷शतात् ॥ २४ ॥ [८-२]
इति श्रीवाजसनेयसंहितायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥

श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ देवस्यत्त्वा दश, यमाय
त्त्वैकादश, द्वा,वेकवि०शतिः [अ. ३७ म. २१ अनु. २] ॥
हरिः ॐ ॥ देवस्यत्त्वा । सवितुः प्प्रसवेश्विनोर्बाहुब्भ्याम्पूष्णो
हस्ताब्भ्याम् ॥ आददेनारिरसि ॥ १ ॥ युञ्जतेमनः ॥ युञ्ज
तेमनऽउतयुञ्जतेधियोव्विप्प्राव्विप्प्रस्यबृहतोव्विपश्चितः ॥ व्विहो
त्राःदधेव्वयुनाविदेकऽइन्मही देवस्यसवितुः परिष्टुतिः ॥ २ ॥
देवीद्यावापृथिवी । मखस्यवामद्यशिरोराद्ध्यासन्देवयजनेपृथि

व्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ ३ ॥ देव्योव्व
म्म्रयंः ॥ देव्योव्वम्म्रयोभूतस्यंप्प्रथमुजामुखस्यंवोद्यशिरोंराद्ध्या
सन्देवयजनेपृथिव्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥४॥
शतम् ॥ १९०० ॥ इयुत्त्यग्ग्रें ॥ इयुत्त्यग्ग्रेंऽआसीन्मुखस्य
तेद्यशिरोंराद्ध्यासन्देवयजनेपृथिव्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्य
त्त्वाशीष्ष्णें ॥ ५ ॥ इन्द्रस्यौजंः ॥ इन्द्रस्यौजंस्त्थमुखस्यंवो
द्यशिरोंराद्ध्यासन्देवयजनेपृथिव्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वा

शीर्ष्णें ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णें ॥ मखायंत्त्वामखस्यं
त्त्वाशीर्ष्णें ॥ ६ ॥ प्रैतु ॥ प्रैतुब्रह्मणस्पतिः प्रदेव्येतुसूनृता ॥
अच्छांवीरन्नर्य्यम्पङ्क्तिराधसन्देवायज्ञन्नयन्तुनः ॥ मखायं
त्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णें॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णें॥ मखा
यंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णें ॥ ७॥ मखस्यशिरः ॥ मखस्यशिरों
सि ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णें ॥ मखस्यशिरोंसि ॥ मखा
यंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णें ॥ मखस्यशिरोंसि ॥ मखायंत्त्वा

मखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ मखा
यंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें
॥ ८ ॥ अश्श्वंस्यत्त्वा ॥ अश्श्वंस्यत्त्वावृष्ष्णं÷शक्क्नाधूंपयामि
देवयजंनेपृथिव्याः ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ अश्श्वं
स्यत्त्वावृष्ष्णं÷शक्क्नाधूंपयामिदेवयजंनेपृथिव्याः ॥ मखायं
त्त्वामखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ अश्श्वंस्यत्त्वावृष्ष्णं÷शक्क्नाधूंपयामि
देवयजंनेपृथिव्याः ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीष्ष्णें ॥ मखायं

त्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥
मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ ९ ॥ ऋजवेत्त्वा । साधवे
त्त्वासुक्षित्यैत्त्वा ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ मखायं
त्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ मखायंत्त्वामखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे
॥ १० ॥ [१०-१] यमायंत्त्वा । मखायंत्त्वासूर्य्यस्यत्त्वा
तपसे ॥ देवस्त्त्वासवितामद्ध्वानक्तुपृथिव्याःसꣳस्पृशस्प्पा[१]

१ सꣳस्पृशस्प्पाहि । अत्र "अध्वनो रजसो रिपःस्पृशस्पातौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. २८ सू.) इत्यस्मिन् पातावितिधातुग्रहणात् पाहि इति पाधातोर्लोटि मध्यमपुरुषस्यैकवचनस्य रूपे परे स्पृशः विसर्गस्य सः ।

हि ॥ अर्चिरसिशोचिरसितपोसि ॥ ११ ॥ अनाधृष्टापुरस्ता
त् ॥ अनाधृष्टापुरस्तादग्नेराधिपत्त्यऽआयुर्म्मेदाःपुत्रवतीद
क्षिणतऽइन्द्रस्याधिपत्त्येप्प्रजाम्मेदाः ॥ सुषदापश्चाद्देवस्य
सवितुराधिपत्त्येचक्षुर्म्मेदाऽआश्रुतिरुत्तरतोधातुराधिपत्त्ये
रायस्पोषम्मेदाः ॥ विधृतिरुपरिष्टाद्बृहस्पतेराधिपत्त्यऽओ
जोमेदाविश्वाब्भ्योमानाष्ट्राब्भ्यस्पाहिमनोरश्वासि ॥ १२ ॥
स्वाहामरुद्भिः ॥ स्वाहामरुद्भिःपरिश्रीयस्वदिवःसंस्पृशं

स्प्याहि ॥ मधुमधुमधुं ॥ १३ ॥ गर्ब्भौदेवानाम् ॥ गर्ब्भौ
देवानाम्पितामतीनाम्पतिं॑ प्प्रजानाम् ॥ सन्देवोदेवेनसवि
त्रागंतसꣳसूर्य्यैणरोचते ॥ १४ ॥ समग्निः ॥ समग्निरग्नि
नांगतसन्दैवेनसवित्रासꣳसूर्य्यैणारोचिष्ट ॥ स्वाहासमग्नि
स्त्तपंसागतसन्दैव्येनसवित्रासꣳसूर्य्यैणारूरुचत ॥ १५ ॥
धर्त्तादिवः ॥ धर्त्तादिवोव्विभांतितपंसंस्पृथिव्यान्धर्त्तादेवो

१ तपसः पृथिव्याम् इति पदम्। तपसः इत्यस्य विसर्गस्य "तपसस्पृथिव्याम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. २७ सू.) इत्यनेन सत्वे सिद्ध्यति।

देवानाममर्त्त्यंस्तपोजाः ॥ व्वाचम्मुस्म्मे नियंच्छदेवायुवम्
॥ १६ ॥ अपंश्श्यङ्गोपाम् ॥ अपंश्श्यङ्गोपामनिंपद्यमानमा
चपरांचपथिभिश्चरंन्तम् ॥ ससध्रीचीःसविषूचीर्व्वसांनऽआव
रीवर्त्तिभुवंनेष्वन्तः ॥ १७ ॥ व्विश्वासाम्भुवाम् ॥ व्विश्वा
साम्भुवाम्पतेव्विश्वंस्यमनसस्पतेव्विश्वंस्यव्वचसस्पतेसर्व्वंस्यव्व
चसस्पते ॥ देवश्रुत्त्वन्देवघर्म्मदेवोदेवान्पाह्यत्रप्रावीरनुंवा
न्देववीतये ॥ मधुमाध्वीभ्याम्मधुमाधूचीभ्याम् ॥ १८ ॥

हृदेत्त्वां ॥ हृदेत्त्वामनंसेत्त्वादिवेत्त्वासूर्य्याँयत्त्वा ॥ ऊर्द्धोँऽ
अंद्ध्वरन्दिविदेवेषुंधेहि ॥ १९ ॥ पितानं÷ ॥ पितानोँसिपि
तानोँबोधिनमंस्तेऽअस्तुमामांहिꣳसीः ॥ त्वष्टृमन्तस्त्वा
सपेमपुत्रान्पशून्मयिंधेहिप्रजामस्मासुंधेह्यरिंष्टाहꣳसहपं
त्याभूयासम् ॥ २० ॥ अहं÷केतुनां । जुषताꣳसुज्ज्योति
ज्ज्योँतिषास्वाहां ॥ रात्रिं÷केतुनांजुषताꣳसुज्ज्योतिज्ज्योँतिषा
स्वाहां ॥ २१ ॥ [११-२] इति श्रीवाजसनेयसंहितायां

सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवा-
कसूत्रम् ॥ देवस्यत्त्वाष्टौ, यमायत्त्वा क्षत्रस्यत्त्वा दशकौ,
त्रयोऽष्टाविꣳशतिः [अ. ३८ मं. २८ अनु. ३] ॥ हरिःॐ॥
देवस्यंत्त्वा ॥ देवस्यंत्त्वासवितुः प्प्रंसवेऽश्विनोर्ब्बाहुब्भ्यांम्पूष्णो
हस्त्तांब्भ्याम् ॥ आददेदिंत्त्यैरास्न्नांसि ॥ १ ॥ इडऽ
एहिं ॥ इडऽएह्यदिंतऽएहिसरंस्वत्त्येहिं ॥ असावेह्यसावेह्य
सावेहिं ॥ २ ॥ अदिंत्त्यैरास्न्नां । सीन्द्राण्ण्याऽउष्णणीषंः ॥

पूषासिघर्म्मायंदीष्ष्व ॥ ३ ॥ अश्विभ्भ्यांम्पिन्न्वस्व ॥ अश्वि
भ्भ्यांम्पिन्न्वस्वसरंस्वत्त्यैपिन्न्वस्वेन्द्रांयपिन्न्वस्व ॥ स्वाहेन्द्रंव
त्स्वाहेन्द्रंवत्स्वाहेन्द्रंवत् ॥ ४ ॥ यस्त्ते ॥ यस्त्तेस्त्तनंःशश
योयोमंयोभूर्य्योरंत्क्नधावंसुविद्यश्सुदत्त्रंः ॥ येनविश्श्वापुष्ष्यं
सिव्वाऱ्य्याणिसरंस्वतितमिहधातंवेकः ॥ उर्व्वन्तरिंक्षमन्न्वेंमि
॥ ५ ॥ गायत्त्रञ्छन्दंः ॥ गायत्त्रञ्छन्दोंसित्त्रैष्टुंभञ्छन्दोंसि
द्यावांपृथिवीभ्भ्यांन्त्वापरिंगृह्णाम्म्यन्तरिंक्षेणोपंयच्छामि ।

इन्द्राश्विनामधुनःसारघस्यघर्म्मम्पातवसवोयजतवाट् ॥ स्वा
हासूर्य्यस्यरश्मयेवृष्टिवनये ॥ ६ ॥ समुद्रायत्त्वा ॥ समु
द्रायत्त्वावातायस्वाहासरिरायत्त्वावातायस्वाहा ॥ अनाधृ
ष्यायत्त्वावातायस्वाहाप्रतिधृष्यायत्त्वावातायस्वाहा ॥ अ
वस्यवेत्त्वावातायस्वाहाशिमिदायत्त्वावातायस्वाहा ॥ ७ ॥
इन्द्रायत्त्वा ॥ इन्द्रायत्त्वावसुमतेरुद्रवतेस्वाहेन्द्रायत्त्वादि ॥ १३६ ॥
त्यवतेस्वाहेन्द्रायत्त्वाभिमातिघ्नेस्वाहा ॥ सवित्रेत्त्वऽऋभुम

तौंव्विभुमतेव्वाजंवतेस्वाहाबृहुस्पतंयेत्त्वाव्विश्श्वदेंव्यावतेस्वाहां
॥ ८ ॥ [८-१] युमायंत्त्वा ॥ युमायुत्त्वाङ्गिंरस्वतेपितृम
तेस्वाहां ॥ स्वाहांघुर्म्मांयुस्वाहांघुर्म्मःपित्रे ॥ ९ ॥ व्विश्श्वाऽ
आशांः ॥ व्विश्श्वाऽआशांदक्क्षिणसद्विश्श्वांन्देवानयांडिह ॥
स्वाहांकृतस्यघुर्म्मस्युमधोंःपिबतमाश्श्विना ॥ १० ॥ दिविधांः ॥
दिविधांऽइमँय्युज्ञमिमँय्युज्ञन्दिविधांः ॥ स्वाहाग्ग्नयेंयु
ज्ञियांयुशँय्यजुंर्भ्यःं ॥ ११ ॥ अश्श्विनाघुर्म्मम् ॥ अश्श्विनाघु

शु. य. संहि. र्म्मम्पांतुद्दहाद्युंनिमहंद्दिंवाभिंरूतिभिंः ॥ तन्त्रायिणेनमोद्या अ. वि.

॥१३७॥ वांपृथिवीभ्यांम् ॥ १२ ॥ अपांतामश्विनां ॥ घर्म्ममनुद्या अ.

वांपृथिवीऽअंमᳫसाताम् ॥ इहैवरातयंःसन्तु ॥ १३ ॥ इषे ॥ ३८ ॥

पिन्वस्व ॥ इषेपिन्वस्वोर्ज्जेपिन्वस्वब्रह्मणेपिन्वस्वक्षत्रायंपिन्व

स्वद्यावांपृथिवीभ्यांम्पिन्वस्व ॥ धर्म्मासिसुधर्म्मामेन्न्यस्मेनृ

म्णानिधारयब्रह्मंधारयक्षत्रन्धारयविशंन्धारय ॥ १४ ॥ ॥ १३७ ॥

स्वाहापूष्णे । शरसेस्वाहाग्रावंभ्यःस्वाहाप्रतिरवेभ्यंः ॥

स्वाहा पितृभ्यंऽऊर्द्धबर्हिभ्योघर्म्मपावभ्यः स्वाहा द्यावापृथि
वीभ्यांᳫंस्वाहा विश्वेभ्योदेवेभ्यः ॥ १५ ॥ स्वाहा रुद्राय।
रुद्रहूतयेस्वाहा सञ्ज्योतिषाज्ज्योतिः ॥ अहः केतुनाजुषता
ᳫंसुज्ज्योतिज्ज्योतिषास्वाहा ॥ रात्रिः केतुनाजुषताᳫंसुज्ज्यो
तिज्ज्योतिषास्वाहा ॥ मधुहुतमिन्द्रतमेऽअग्नावश्श्यामतेदेव
घर्म्मनमस्तेऽअस्तुमामाहिᳫंसीः ॥ १६ ॥ अभीमम् ॥
अभीमम्महिमादिवंविप्रोबभूवसप्प्रथाः ॥ उतश्रवसापृथि

शु. य. संहि. वीꣳसढःसीदस्वमहाँ२॥ऽअसिरोचस्वदेववीतमः ॥ विधूम उ. वि. अ.
॥१३८॥ मंग्नेऽअरुषम्मियेद्ध्यसृजप्प्रंशस्त्तदर्शतम् ॥ १७ ॥ सातै ॥ ३८ ॥
घर्म्मदिव्व्याशुग्ग्यागांयुत्र्याꣳहंविर्द्धाने ॥ सातऽआप्प्यांयता
न्निष्ट्यांयतान्तस्यैतेस्वाहां ॥ सातैघर्म्मान्तरिक्क्षेशुग्ग्यात्रिष्टु
ब्भ्याग्ग्नीद्ध्रे ॥ सातऽआप्प्यांयतान्निष्ट्यांयतान्तस्यैतेस्वाहां ॥
सातैघर्म्मपृथिव्व्याꣳशुग्ग्याजगंत्त्याꣳसदस्या ॥ सातऽआ ॥१३८॥
प्प्यांयतान्निष्ट्यांयतान्तस्यैतेस्वाहां ॥ १८ ॥ [१०-२]

क्षत्रस्यंत्त्वा । पुरस्प्पांयब्रह्मंणस्त्तन्न्वम्पाहि ॥ विशंस्त्त्वाधर्म्म
णाव्वयमनुंक्क्रामामसुवितायनव्यंसे ॥ १९ ॥ चतुंःस्रक्तिर्न्ना
भिंः ॥ चतुंःस्रक्तिर्न्नाभिर्ऋतस्यंसप्प्रथाःसनोविश्वायुंःसप्प्र
थाःसनंःसर्व्वायुंःसप्प्रथाः ॥ अपद्द्वेषोऽअपह्वरोन्न्यव्व्रंतस्यस
श्चिम ॥ २० ॥ घर्म्मैंतत् ॥ घर्म्मैंतत्त्तेपुरीषन्तेनवर्द्धस्वचाचं
प्प्यायस्व ॥ वर्द्धिषीमहिंचव्वयमाचंप्प्यासिषीमहि ॥ २१ ॥
अचिंक्क्रदुद्वृषां ॥ अचिंक्क्रदुद्वृषाहरिंम्र्महान्मित्रोनदंर्शतः ॥

सꣳसूर्य्येणदिद्युतदुदधिर्न्निधिः ॥ २२ ॥ सुमित्रियानः ॥
सुमित्रियानऽआपऽओषधयꣳसन्तुदुर्म्मित्रियास्तस्मैसन्तु
योस्मान्द्वेष्टियञ्चवयन्द्विष्म्मः ॥ २३ ॥ उद्वयम् ॥ उद्वयन्त
मंसस्परिस्वःपश्श्यन्तऽउत्तरम् ॥ देवन्देवत्त्रासूर्य्यमगन्म
ज्योतिरुत्तमम् ॥ २४ ॥ एधोसि ॥ एधोस्येधिषीमहिसमि
दसितेजोसितेजोमयिधेहि ॥ २५ ॥ यावतीद्यावापृथिवी ।
यावच्चसप्तसिन्धवोवितस्थिरे ॥ तावन्तमिन्द्रतेग्ग्रहमूर्जाग्गृ

त्त्वाम्म्यक्षितम्मयिगृह्णाम्म्यक्षितम् ॥ २६॥ मयित्त्यत् ॥
मयित्त्यदिंन्द्रियम्बृहन्मयिदक्षोमयिक्क्रतुः ॥ घर्म्मस्त्रिशु
ग्ग्विराजतिव्विराजाज्ज्योतिषासहब्ब्रह्मणातेजसासह॥२७॥ पयं
सोरेतः ॥ पयसोरेतऽआभृतन्तस्यदोहमशीमह्युत्तरामुत्तराᳮ
समाम् ॥ त्विषः संवृक्क्त्वेदक्षस्यतेसुषुम्म्णस्यतेसुषुम्म्णा
ग्निहुतः॥इन्द्रपीतस्यप्प्रजापतिभक्षितस्यमधुमतऽउपहूतऽ
उपहूतस्यभक्षयामि॥२८॥ [१०-३]॥ इतिश्रीवाजसनेय-

सं. ६२ ८२७

शु. य. संहि. संहितायामष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ उ. वि.
अनुवाकसूत्रम् ॥ स्वाहाप्राणेभ्यःषड्, ग्रश्च सप्त, द्वौ त्रयो- अ.
१४०॥ दश ॥ [अ. ३९ मं. १३ अनु. २] हरिः ॐ ॥ स्वाहांप्प्राणे ॥ ३९ ॥
भ्यः ॥ स्वाहांप्प्राणेभ्यःसाधिंपतिकेभ्यः ॥ पृथिव्यैस्वाहा
ग्नयेस्वाहान्तरिक्षायस्वाहांवायवेस्वाहां ॥ दिवेस्वाहासूर्य्याय
स्वाहां ॥१॥ दिग्भ्यःस्वाहां । चन्द्रायस्वाहानक्षत्रेभ्यःस्वाहा ॥ १४० ॥
द्भ्यःस्वाहावरुणायस्वाहां ॥ नाभ्यैस्वाहांपूतायस्वाहां ॥२॥

वाचेस्वाहा । प्प्राणायस्वाहाप्प्राणायस्वाहा ॥ चक्षुषेस्वाहाच
क्षुषेस्वाहाश्श्रोत्रायस्वाहाश्श्रोत्रायस्वाहा ॥ ३ ॥ मनसःका
मम् ॥ मनसःकाममाकूतिंवाचःसत्त्यमशीय ॥ पशूनाꣳरूप
मन्नस्यरसोयशःश्रीःश्रयताम्मयिस्वाहा ॥४॥ प्रजापतिःसम्भ्रि
यमाणः । सम्म्राट्सम्भृतोवैश्वदेवःसꣳसन्नोघर्म्मःप्प्रवृक्तस्तेे
जउद्यतआश्विनःपयस्यानीयमानेपौष्णोविष्यन्दमाने
मारुतःक्कथन् ॥ मैत्रःशरसिसन्ताय्यमानेवायव्योह्रियमा

णऽआग्ग्नेयोहूयमानोव्वाग्घुतः ॥ ५ ॥ सविताप्प्रथमे । हन्नाग्नि
र्द्धितीयेव्वायुस्तृतीयऽआदित्त्यश्चतुर्त्थे चन्द्रमाः पञ्चमऽऋतुः
षष्ठेमरुतः सप्तमेबृहस्प्पतिरष्टमे ॥ मित्रोनवमेव्वरुणोदशमऽ
इन्द्रऽएकादशेव्विश्वेदेवाद्द्वादशे ॥ ६ ॥ [६-१] उग्ग्रश्च ।
भीमश्चध्वान्तश्चधुनिश्च ॥ सासह्वाँश्चाभियुग्वाचव्विक्षिपः
स्वाहा ॥ ७ ॥ अग्निꣳहृदयेन ॥ अग्निꣳहृदयेनाशनिꣳ
हृदयाग्ग्रेणपशुपतिङ्कृत्स्नहृदयेनभवँय्यक्ना ॥ शर्वम्मतस्ना

भ्यामीशांनम्मन्युनांमहादेवमंन्तꣳपर्शव्येनोग्ग्रन्देवंव्वनिष्ठु
नांव्वसिष्ठहनुꣳशिङ्गीनिकोश्श्याभ्यांम् ॥ ८ ॥ उग्ग्रँल्लोहितेन ।
मित्त्रꣳसौव्व्रत्त्येनरुद्द्रन्दौर्व्व्रत्त्येनेन्द्द्रम्प्रक्क्रीडेनंमरुतोबलेनसा
द्ध्यान्प्रमुदां ॥ भवस्यकण्ठ्यꣳरुद्द्रस्यांन्तꣳपाश्श्र्व्यम्महादेवस्यय
कृच्छर्व्वस्यंव्वनिष्ठुःपंशुपतेꣳपुरीतत् ॥ ९ ॥ लोमंभ्यꣳस्वाहा ॥
लोमंभ्यꣳस्वाहालोमंभ्यꣳस्वाहात्त्वचेस्वाहांत्त्वचेस्वाहालोहिं

---

१ अन्तः पर्शव्येन। अत्र "समानपदे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते "वाजपतिर्वासऽएदिधिपुरन्तः पर्शव्येनान्तः पाश्र्व्यमिति च" (शु.य.प्रा. ३ अ. ३८ सू.) इत्यनेन निषिध्यते। अन्तः पाश्श्र्व्यम् इत्यत्र "परंतु रेफहकाराभ्यां" (शु.य.प्रा.४अ.१०१सू.) इत्यनेन शकारस्य द्वित्वम् ।

तायस्वाहालोहितायस्वाहामेदोभ्यःस्वाहामेदोभ्यःस्वाहा ॥
माꣳसेभ्यःस्वाहामाꣳसेभ्यःस्वाहास्नावभ्यःस्वाहास्नाव
भ्यःस्वाहास्थभ्यःस्वाहास्थभ्यःस्वाहामज्जभ्यःस्वाहा
मज्जभ्यःस्वाहा ॥ रेतसेस्वाहापायवेस्वाहा ॥ १० ॥ आया
सायस्वाहा । [1]प्रायासायस्वाहासँय्यासायस्वाहाव्वियासायस्वा
होद्यासायस्वाहा ॥ शुचेस्वाहाशोचतेस्वाहाशोचमानायस्वा
हाशोकायस्वाहा ॥ ११ ॥ तपसेस्वाहा ॥ तपसेस्वाहातप्प्य ॥ १४२ ॥

१ प्रायासाय । प्र यास इति पदम् । अत्र प्रवणशृङ्गयासेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन प्रशब्दात्यासशब्दे परे प्रशब्दाकारस्य दीर्घः ।

तेस्वाहातप्प्यमानायस्वाहातप्तायस्वाहाघर्म्मायस्वाहा ॥
निष्कृत्त्यैस्वाहाप्प्रायश्चित्त्यैस्वाहाभेषजायस्वाहा ॥ १२ ॥
यमायस्वाहा ॥ यमायस्वाहान्तकायस्वाहामृत्त्यवेस्वाहा ॥
ब्रह्मणेस्वाहाब्रह्महत्त्यायैस्वाहाव्विश्वेब्भ्योदेवेब्भ्यस्वाहाद्यावा
पृथिवीब्भ्याᳬस्वाहा ॥ १३ ॥ [७-२] इतिश्रीवाजसनेय-
संहितायामेकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ श्रीवेद-
पुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ ईशाव्वास्यमष्टा, वन्धन्तमो

शु. य. संहि. नव, द्वौ सप्तदश ॥ [अ. ४० मं. १७ अनु. २] हरिःॐ ॥ उ. वि.
॥१४३॥ ईशावास्यम् ॥ ईशावास्यमिदꣳसर्वँय्यत्किञ्चजगंत्त्याञ्जगंत् ॥ अ.
तेनंत्त्यक्तेनंभुञ्जीथामागृंधःकस्यंस्विद्धनंम् ॥ १ ॥ कुर्वन्नेव ॥ ॥ ४० ॥
कुर्वन्नेवेहकर्म्मांणिजिजीविषेच्छतꣳसमाः ॥ एवन्त्वयिना
न्न्यथेतोस्त्तिनकर्म्मंलिप्प्यतेनरें ॥२॥ असुर्य्यानामं ॥ असुर्य्या
नामतेलोकाऽअन्धेनतमसावृंताः ॥ ताँस्त्तेप्प्रेत्त्यापिंगच्छन्ति ॥ १४३ ॥
येकेचात्महनोजनाः ॥३॥ अनेंजदेकंम् ॥ अनेंजदेकम्मनंसो

जवीयोनैनद्देवाऽआप्नुवन्पूर्व्वमर्शत् ॥ तद्धावतोन्यानत्त्यैतिं त
ष्ठत्तस्मिन्नपोमातरिश्वादधाति ॥ ४ ॥ तदेजति ॥ तदेजतित
न्नैजतितद्दूरेतद्वन्तिके ॥ तदन्तरस्यसर्व्वस्यतदुसर्व्वस्यास्यबा
ह्यतः ॥ ५ ॥ यस्तु ॥ यस्तुसर्व्वाणिभूतान्यात्मन्नेवानुप
श्यति ॥ सर्व्वभूतेषुचात्मानन्ततोनविचिकित्सति ॥ ६ ॥
यस्मिन्त्सर्व्वाणि । भूतान्यात्मैवाभूद्विजानतः ॥ तत्रकोमो
हःकःशोकऽएकत्त्वमनुपश्यतः ॥ ७ ॥ सपरि ॥ सपर्य्यं

गाच्छुक्रमंकायमंव्रणमंस्नाविरꣳशुद्धमपांपविद्धम् ॥ कवि
र्म्मनीषीपंरिभूःस्वंयम्भूर्य्याथातथ्यतोर्त्थान्व्यदधाच्छाश्श्वती
भ्यःसमाभ्यः ॥ ८ ॥ [८-१] अन्धन्तमंः ॥ अन्धन्त
मःप्रविंशन्तियेसंम्भूतिमुपासते ॥ ततोभूयंऽइवतेतमोयऽ
उसम्भूंत्त्याꣳरताः ॥ ९ ॥ अन्न्यदेव ॥ अन्न्यदेवाहुःसंम्भ
वादन्न्यदांहुरसंम्भवात् ॥ इतिशुश्श्रुमधीरांणाँय्येनस्तद्विचच
क्षिरे ॥ १० ॥ सम्भूंतिञ्च । विनाशञ्चयस्तद्वेदोभयꣳसह ॥

व्विनाशेनमृत्त्युन्तीर्त्वासम्भूत्त्यामृतमश्नुते ॥ ११ ॥ अन्ध
न्तमः ॥ अन्धन्तमः प्प्रविशन्तियेविद्यामुपासते ॥ ततोभू
यऽइवतेतमोयऽउविद्यायांरताः ॥ १२ ॥ अन्यदेव ॥
अन्यदेवाहुर्व्विद्यायाऽअन्यदाहुरविद्यायाः ॥ इतिशुश्श्रुमधी
राणाँयेनस्तद्विचचक्षिरे ॥ १३ ॥ व्विद्याञ्च ॥ व्विद्याञ्चा
विद्याञ्चयस्तद्वेदोभयंसह ॥ अविद्ययामृत्त्युन्तीर्त्वाव्वि
द्ययामृतमश्नुते ॥ १४ ॥ व्वायुरनिलम् ॥ व्वायुरनिलममृ

तमथेदम्भस्स्मान्तꣳशरीरम् ॥ ॐ ३ ॥ क्रतोस्स्मर ॥ क्लिबे
स्स्मरं ॥ कृतꣳस्स्मरं ॥ १५ ॥ अग्ग्नेनयं ॥ सुपथांरायेऽअस्स्मा
न्विश्श्वांनिदेववयुनांनिविद्वान् ॥ युयोद्ध्यस्स्मज्जुंहुराणमेनो
भूयिष्ठान्तेनमंऽउक्तिंविधेम ॥ १६ ॥ हिरण्मयेनपात्त्रेण ।
सत्त्यस्यापिहितम्मुखंम् ॥ योसावादित्त्येपुरुषꣳसोसावहम् ॥
ॐ ३ ॥ खम्ब्रह्म ॥ १७ ॥ [९-२] [आदितो मन्त्रसंख्या १९७५]
इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥

श्रीवेदपुरुषार्पणमस्तु ॥ दशाध्याये समाख्याता अनुवाकास्तु संख्यया ॥ शतं दशानुवाकाश्च नवान्ये च मनीषिभिः ॥ १ ॥ सप्तषष्टिश्चितौ ज्ञेया सौत्रे द्वाविंशतिस्तथा ॥ अश्वे एकोनपञ्चाशत्पञ्चत्रिंशत्खिले स्मृताः ॥२॥ शुक्रियेषु तु विज्ञेया एकादश मनीषिभिः ॥ एकीकृत्य समाख्यातं त्रिशतं त्र्यधिकं मतम् ॥३॥

इति श्रीवाजसनेयसंहितायामनुवाकसूत्राध्यायः समाप्तः ॥

इयं श्रीशुक्लयजुर्वेदसंहिता जामनगरनिवासिनाऽऽचार्योवटङ्केन त्रिकमजीतनुजनुषाऽमृतलालशास्त्रिणा या॰ शिक्षा॰ का॰ प्रणीतयजुःप्रातिशाख्यानुसारेण च शके १८७२ चैत्रमासे शुक्लपक्षे प्रतिपदि रविवासरे वत्सरारम्भे संशोधिता "अमृतवर्षिण्या टिप्पण्या" च समलङ्कृता समाप्ता ॥

॥ अथाष्टविकृतिप्रारंभः ॥

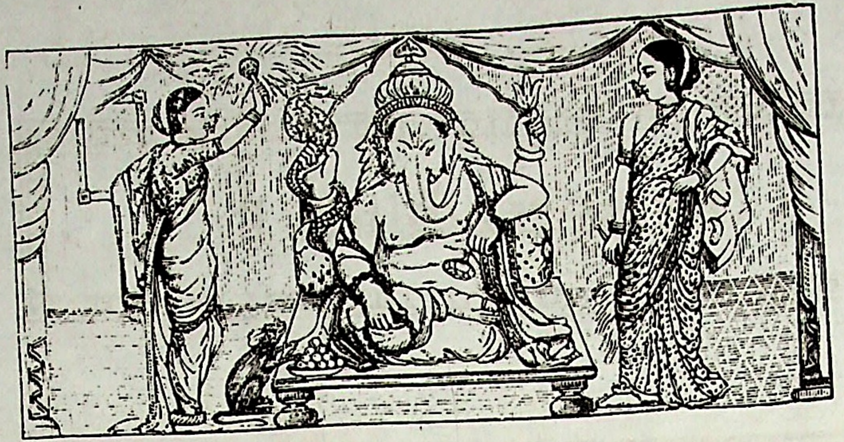

॥ अथाष्टौ विकृतीनां स्वरूपकथनम् ॥ कास्ताः ॥ जटा-
मालादण्डरेखारथध्वजशिखाघनाः ॥ क्रममाश्रित्य निर्वृत्ता
विकारा अष्टविश्रुताः ॥ १ ॥ विश्रुताः ॥ जटा माला शिखा
रेखा ध्वजो दण्डो रथो घनः ॥ अष्टौ विकृतयः प्रोक्ताः क्रम-
पूर्वा महर्षिभिः ॥ २ ॥ द्विपदादिक्रमाः पञ्च प्रक्रमाद्युत्क्रमा
त्ततः ॥ पुनः क्रमादुद्यादिता जटात्वं प्रापिता बुधैः ॥ ३ ॥
वैदिकैः पठ्यमानत्वात्प्रत्यक्षस्मृतिमूलतः ॥ जटाद्यध्ययनं

कार्यं पङ्क्तिपावनकारणात् ॥ ४ ॥ जटादिविकृतीनां ये
पारायणपरा नराः ॥ महात्मानो द्विजाः श्रेष्ठाः ते ज्ञेयाः
पङ्क्तिपावनाः ॥ ५ ॥ इति वाराहपुराणे ॥ मार्कण्डेये च ॥
क्रमाध्ययनसम्पन्नो मन्त्रब्राह्मणपारगः ॥ जटापारायणपरो
विष्णुलोके महीयते ॥ ६ ॥ जटापाठपरं विप्रं यो गर्हयति
मूढधीः ॥ पुनरावृत्तिसहितं तमः प्राप्नोति नान्यथा ॥ ७ ॥ ॥ १४८ ।
वृद्धमनुः ॥ वेदवेदार्थतत्त्वज्ञा जटाक्रमविशारदाः ॥ श्रोत्रिया

ब्राह्मणाः श्राद्धे ये नराः पङ्क्तिपावनाः ॥ ८ ॥ पराशरः ॥
संहितावित्स्वर्गगामी पदवेदी महर्गतिः ॥ क्रमी जनतपः
सप्तगामी वैकुण्ठभोग्जटी ॥ ९ ॥ यथा ॥ अथ जटा ॥
त्र्यम्बकँऽयजामहेयजामहे त्र्यम्बकं त्र्यम्बकँऽयजामहे । त्र्य
म्बकमिति त्रिऽअम्बकम् । यजामहे सुगन्धिꣳ सुगन्धिँऽयंजा
महेयजामहेसुगन्धिम् । सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम्पुष्टिवर्द्धनꣳ सुग
न्धिꣳ सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम् । सुगन्धिमिति सुऽगन्धिम् । पुष्टि

॥१४९॥ वर्द्धनमिति पुष्टिऽवर्द्धनम् ॥ उर्वारुकमिवबन्धनाद्बन्धना
दुर्वारुकमिवोर्वारुकमिवबन्धनात्। उर्वारुकमिवेत्त्युर्वारुकम्
ऽइव । बन्धनान्मृत्त्योर्म्मृत्त्योर्बन्धनाद्बन्धनान्मृत्त्योः ।
मृत्त्योर्म्मुक्षीयमुक्षीयमृत्त्योर्म्मृत्त्योर्मुक्षीय। मुक्षीयमा
मामामुक्षीयमुक्षीयमा । मामृतादमृतान्मामामृतात् ।
अमृतादित्त्यमृतात् ॥ पतिवेदनमितऽइतःपतिवेदनम्पतिवे ॥ १४९ ॥
दनमितः । पतिवेदनमितिपतिऽवेदनम् । इतोमुक्षीयमु

क्षीयेतऽइतोमुंक्षीय । मुक्षीयमामामुंक्षीयमुक्षीयमा ।
मामुतोमुतोमामामामुतः । अमुतऽइत्त्यमुतः ॥१॥ (जटा ॥)
पुनस्त्वात्त्वापुनः पुनस्त्वा । पुनरितिपुनः । त्वादित्त्याऽ
आदित्त्यास्त्वात्त्वादित्त्याः । आदित्त्यारुद्रारुद्राऽआदि
त्त्याऽआदित्त्यारुद्राः ॥ रुद्रावसवोवसवोरुद्रारुद्रावसवः ।
वसवःसꣳसंवसवोवसवःसम् । समिन्धतामिन्धताꣳसꣳ
समिन्धताम् । इन्धताम्पुनःपुनरिन्धतामिन्धताम्पुनः ।

शु. य. संहिता. पुनर्ब्रह्माणौब्रह्माणःपुनःपुनर्ब्रह्माणः । ब्रह्माणौवसुनीथव अष्ट. विकृतयः

॥१५०॥ सुनीथब्रह्माणौब्रह्माणौवसुनीथ । वसुनीथयज्ञैर्यज्ञैर्वसुनी
थवसुनीथयज्ञैः । वसुनीथेतिवसुऽनीथ । यज्ञैरितियज्ञैः ॥
घृतेनत्त्वंत्वङ्घृतेनंघृतेनत्त्वम् । त्वन्तन्त्वन्तन्त्वन्त्वन्तन्त्वम् ।
तन्त्वंवर्द्धयस्ववर्द्धयस्वतन्त्वन्तन्त्वंवर्द्धयस्व । वर्द्धयस्वसत्त्याः
सत्त्यावर्द्धयस्ववर्द्धयस्वसत्त्याः । सत्त्याःसन्तुसन्तुसत्त्याः ॥१५०॥
सत्त्याःसन्तु । सन्तुयजंमानस्ययजंमानस्यसन्तुसन्तुयजंमा

नस्य । यजमानस्यकामाᳪंकामायजमानस्ययजमानस्यका
माᳪं । कामाऽइतिकामाᳪं ॥ २ ॥ सनोनᳪंससनः । नᳪंपि
तेवंपितेवंनोनᳪंपितेव । पितेवंसूनवेसूनवेपितेवंपितेवंसूनवे ।
पितेवेतिंपिताऽइंव । सूनवेग्नेग्नेसूनवेसूनवेग्ने । अग्नेसूपायनः
सूंपायनोग्नेग्नेसूपायनः । सूपायनोभंवभवसूपायनःसूंपाय
नोभंव । सूपायनऽइतिंसूऽउपायनः । भवेतिभव ॥ सचंस्वा
नोनᳪंसचंस्वसचंस्वानᳪं । नᳪंस्वस्त्तयेस्वस्त्तयेनोनᳪंस्वस्त्तये ।

स्वुस्त्तयुऽइतिस्वुस्त्तये ॥ ३ ॥ अथ क्रममाला निरूप्यन्ते ॥
॥१५१॥ ब्रूयात्क्रमविपर्यासानर्धर्चस्यादितोऽन्ततः । अन्तश्चादि नये-
देवं क्रममालेति गीयते ॥ १ ॥ क्रमविपर्यासान् ॥ क्रमक्रम-
व्युत्क्रमाभ्यामर्धर्चस्यादितः अन्ततो व्युत्क्रमोपक्रममिति
विशेषः ॥ ब्रूयात् ॥ एवं क्रमविपर्यासाभ्यां क्रमं ब्रुवन् पुमान्
आदित आदित आरभ्य क्रमं समानं समाप्तिं नयेत् ॥ ॥१५१॥
अन्तमन्तत आरब्धं क्रमं आदितः समाप्तिं नयेत् ॥ प्रापये-

दित्यर्थः ॥ यथा ॥ ॐ ॥ युज्ञेनंयुज्ञम् । आसन्नित्यां
सन् । युज्ञमंयजन्त । आसुन्प्रथुमानि । अयुजन्तदुेवाः ।
प्रथुमानिधर्म्माणि । दुेवास्त्तानि । धर्म्माणितानि । तानि
धर्म्माणि । तानिदुेवाः । धर्म्माणिप्प्रथुमानि । दुेवाऽअंय
जन्त । प्रथुमान्यांसन् । अयुजन्तयुज्ञम् । आसन्नित्त्यांसन् ।
युज्ञँयुज्ञेनं ॥ तेहं । दुेवाऽइतिदुेवाः । ह्ुनाकंम् । दुेवाः
सं. ६५ सन्ति । नाकंम्महिुमानंः । सन्तिसाद्ध्याः । महिुमानंः
८५१

सचन्त । साद्ध्याऽपूर्व्वे । सचन्तयत्रं । पूर्व्वेयत्रं । यत्रपूर्व्वे । यत्रंसचन्त । पूर्व्वेसाद्ध्याः । सचन्तमहिमानः । साद्ध्याः सन्ति । महिमानोनाकम् । सन्तिदेवाः । नाकᳬह । देवाऽ इतिदेवाः । हते ॥ १ ॥ मालामालेवपुष्पाणां पदानां ग्रथिनी हि सा ॥ आवर्त्तते त्रयस्तस्यां क्रमव्युत्क्रमसंक्रमाः ॥ १ ॥ यथा ॥ अथपुष्पमालाविकृतिः ॥ परीत्त्यंभूतानि । भूतानि परीत्त्यं । परीत्त्यंभूतानि । परीत्त्येतिपरीऽइत्त्यं । भूतानि ॥१५२॥

परीत्त्यं । परीत्त्यंभूतानिं । भूतानिंपरीत्त्यं । परीत्त्यंलोकान् ।
लोकान्परीत्त्यं । परीत्त्यंलोकान् । परीत्त्येतिंपरीऽइत्त्यं ।
लोकान्परीत्त्यं । परीत्त्यंलोकान् । लोकान्परीत्त्यं । परीत्त्य
सर्व्वाः । सर्व्वाःपरीत्त्यं । परीत्त्यसर्व्वाः । परीत्त्येतिंपरीऽ
इत्त्यं । सर्व्वाःप्प्रदिशः । प्रदिशःसर्व्वाः । सर्व्वाःप्प्रदिशः ।
प्रदिशोदिशः । दिशःप्प्रदिशः । प्रदिशोदिशः । प्रदि
शऽइतिप्प्रदिशः । दिशश्च । चदिशःदिशश्च । चेतिच ॥

उपस्त्थायंप्प्रथमुजाम् । प्रथमजामुपस्त्थायं । उपस्त्थायं
प्प्रथमुजाम् । उपस्त्थायेत्त्युंप्ऽस्थायं । प्रथमजामृतस्यं ।
ऋतस्यंप्प्रथमुजाम् । प्रथमजामृतस्यं । प्रथमजामितिप्प्रथमुऽ
जाम् । ऋतस्यात्त्मनां । आत्त्मनंऽऋतस्यं । ऋतस्या
त्त्मनां । आत्त्मनात्त्मानंम् । आत्त्मानंमात्त्मनां ।
आत्त्मनात्त्मानंम् । आत्त्मानंमुभि । अब्भ्यात्त्मानंम् । ॥ १५३ ॥
आत्त्मानंमुभि । अभिसम् । समुभि । अभिसम् । संवि

वेश । व्विवेशसम् । संव्विवेश । व्विवेशोतिव्विवेश ॥ १ ॥
परिद्यावांपृथिवी । द्यावांपृथिवीपरिं । परिद्यावांपृथिवी ।
द्यावांपृथिवीसुद्यः । सुद्योद्यावांपृथिवी । द्यावांपृथिवीसुद्यः ।
द्यावांपृथिवीऽइतिद्यावांपृथिवी । सुद्यऽइत्त्वा । इत्त्वासुद्यः ।
सुद्यऽइत्त्वा । इत्त्वापरिं । परीत्त्वा । इत्त्वापरिं । परिलो
कान् । लोकान्परिं । परिलोकान् । लोकान्परिं । परिलो
कान् । लोकान्परिं । परिदिशंः । दिशःपरिं । परिदिशंः ।

दिशःपरि । परिदिशः । दिशःपरि । परिस्वः । स्वःपरि ।
॥१५४॥ परिस्वः । स्वरितिस्वः ॥ ऋतस्यतन्तुम् । तन्तुमृतस्य ।
ऋतस्यतन्तुम् । तन्तुंवितंतम् । वितंतन्तन्तुम् । तन्तुंवितंतम् ।
वितंतंविचृत्त्यं । विचृत्त्यवितंतम् । वितंतंविचृत्त्यं । वितंत
मितिवीऽतंतम् । विचृत्त्यतत् । तद्विचृत्त्यं । विचृत्त्यतत् ।
विचृत्त्येतिवीऽचृत्त्यं । तदंपश्श्यत् । अपश्श्यत्तत् । तदंप ॥ १५६
श्श्यत् । अपश्श्यत्तत् । तदंपश्श्यत् । अपश्श्यत्तत् । तदं

भवत् । अभवत्तत् । तदंभवत् । अभवत्तत् । तदंभवत् ।
अभवत्तत् । तदांसीत् । आसीत्तत् । तदांसीत् । आसीदि
त्यांसीत् ॥ २ ॥ इति पुष्पमालाविकृतिः ॥

॥ अथ पञ्चसंधीविकृतिमन्त्रः ॥

ॐ बणमहान् । महान्महान् । महान्बट् । बट्बट् । बणमहान् ।
महाँ२ऽअंसि । अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महाँ२
ऽअंसि । असिसूर्य्य । सूर्य्यसूर्य्य । सूर्य्यासि । अस्यसि । असि

॥१५५॥ सूर्र्य । सूर्र्यबट् । बट्बट् । बट्सूर्र्य । सूर्र्यसूर्य । सूर्र्यबट् । बडांदित्त्य । आदित्त्यादित्त्य । आदित्त्यबट् । बट्बट् । बडां दित्त्य । आदित्त्यमहान् । महान्महान् । महानांदित्त्य । आदित्त्यादित्त्य । आदित्त्यमहान् । महाँ२ऽअंसि । अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महाँ२ऽअंसि । असीत्त्यंसि ॥ महस्त्तें । तेते । तेमहः । महोमहः । महस्त्तें । तेसतः । ॥ १५५ ॥ सतःसतः । सतस्त्तें । तेते । तेसतः । सतोमंहिमा । महिमा

मंहिमा । महिमासतः । सतःसतः । सतोमंहिमा । महि
मापंनस्यते । पनस्यतेपनस्यते । पनस्यतेमाहिमा । महिमा
मंहिमा । महिमापंनस्यते । पनस्यतेद्धा । अद्धाद्धा । अद्धा
पंनस्यते । पनस्यतेपनस्यते । पनस्यतेद्धा । अद्धादेंव । देव
देव । देवाद्धा । अद्धाद्धा । अद्धादेंव । देवमहान् । महान्म
हान् । महान्देंव । देवदेव । देवमहान् । महाँ२ऽअंसि ।
अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महाँ२ऽअंसि ।

असीत्त्यंसि ॥ १ ॥ बट्सूर्य्य । सूर्य्यसूर्य्य । सूर्य्यबट् । बट्बट् । बट्सूर्य्य । सूर्य्यश्श्रवसा । श्रवसाश्श्रवसा । श्रवसा सूर्य्य । सूर्य्यसूर्य्य । सूर्य्यश्श्रवसा । श्रवसामहान् । महान्म हान् । महान्छ्रवसा । श्रवसाश्श्रवसा । श्रवसामहान् । महाँ २ऽअंसि । अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महाँ २ऽ अंसि । असिसत्रा । सत्रासत्रा । सत्रासि । अस्यसि । असि सत्रा । सत्रादेव । देवदेव । देवसत्रा । सत्रासत्रा । सत्रादेव ।

देवमहान् । महान्महान् । महान्देव । देवदेव । देवमहान् ।
महाँ२ऽअसि । अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महाँ
२ऽअसि । असीत्यसि ॥ मह्नादेवानान् । देवानान्देवाना
म् । देवानाम्मह्ना । मह्नामह्ना । मह्नादेवानाम् । देवाना
मसुर्य्यः । असुर्य्योसुर्य्यः । असुर्य्योदेवानाम् । देवानान्दे
वानाम् । देवानामसुर्य्यः । असुर्य्यःपुरोहितः । पुरोहितः
पुरोहितः । पुरोहितोसुर्य्यः । असुर्य्योसुर्य्यः । असुर्य्यः

पुरोहितः । पुरोहितोव्विभु । व्विभुव्विभु । व्विभुपुरोहितः ।
पुरोहितःपुरोहितः । पुरोहितोव्विभु । पुरोहितऽइतिपुरः
हितः । व्विभुज्ज्योतिः । ज्योतिज्ज्योतिः । ज्योतिर्व्विभु ।
व्विभुव्विभु । व्विभुज्ज्योतिः । व्विभ्विति विभु । ज्योतिरदा
ब्भ्यम् । अदाब्भ्यमदाब्भ्यम् । अदाब्भ्यज्ज्योतिः । ज्योति
ज्ज्योतिः । ज्योतिरदाब्भ्यम् । अदाब्भ्यमित्यदाब्भ्यम् ॥ २ ॥
अथ शिखा ॥ पदोत्तरां शिखामेव जटायामः प्रचक्षते ॥

आर्याः पदोत्तरसंक्रमा जटां शिखां प्रवदन्ति ॥ यथा ॥
श्रीश्चं॑च॒श्रीः॒श्रीश्चं॑ते। च॒ते॒ते॒च॒च॒ते॒ल॒क्ष्मीः। ते॒ल॒क्ष्मीर्ल॒क्ष्मीस्त्ते॑
ते॒ल॒क्ष्मीश्चं॑। ल॒क्ष्मीश्चं॑च॒ल॒क्ष्मीर्ल॒क्ष्मीश्च॒पत्न्यौ॑। च॒पत्न्यौ॒प
त्न्यौ॑च॒च॒पत्न्यां॑व॒होरा॒त्रे। पत्न्यां॑व॒होरा॒त्रेऽहोरा॒त्रे पत्न्यौ॒
पत्न्यां॑व॒होरा॒त्रेपा॒र्श्वे॑। अ॒हो॒रा॒त्रेपा॒र्श्वेपा॒र्श्वेऽहोरा॒त्रेऽपा॒र्श्वेन
क्षं॑त्राणि। अ॒हो॒रा॒त्रेऽइत्त्यं॑हो॒रा॒त्रे। पा॒र्श्वेनक्षं॑त्रा॒णि॒नक्ष॑
त्राणिपा॒र्श्वेपा॒र्श्वेनक्षं॑त्राणिरू॒पम्। पा॒र्श्वेऽइतिपा॒र्श्वे। नक्ष॑

सं. ६६

॥१५८॥ त्राणिरूपꣳरूपन्नक्षत्राणिनक्षत्राणिरूपमश्विनौ । रूपम
श्विनांवश्विनौरूपꣳरूपमश्विनौव्यात्तम् । अश्विनौव्यात्त
व्यात्तमश्विनांवश्विनौव्यात्तम् । व्यात्तमितिविऽआत्तम् ॥
इष्णन्निषाणेषाणेष्णन्निष्णन्निषाणामुम् । इषाणामुमम
मिंषाणेषाणामुम्मे । अमुम्मेमेमुममुम्मऽइषाण । मऽइषाणे
षाणमेमऽइषाणसर्वलोकम् । इषाणसर्वलोकꣳसंर्वलोकमिं ॥ १५८ ॥
षाणेषाणसर्वलोकम्मे । सर्वलोकम्मेमेसर्वलोकꣳसंर्वलोकम्मं

ऽइषाण । सर्व्वँल्लोकमितिसर्व्वँऽल्लोकम् । मइषाणेषाणमेमऽइ षाण । इषाणेतीषाण ॥ १ ॥ धातारातीरातिर्धाताधातारा तिःसंविता । रातिःसंवितासंवितारातीरातिः संवितेदम् । स वितेदमिदᳬंसंवितासंवितेदञ्जुषन्ताम् । इदञ्जुषन्ताञ्जुषन्ता मिदमिदञ्जुषन्ताम्प्रजापतिᳬं । जुषन्ताम्प्रजापतिᳬंप्रजापति ञ्जुषन्ताञ्जुषन्ताम्प्रजापतिर्निधिपाः । प्रजापतिर्निधिपानिधि पाःप्रजापतिᳬंप्रजापतिर्निधिपादेवः । प्रजापतिरितिप्रजाऽ

पंतिः । निधिपादेवोदेवोनिंधिपादेवोऽअग्निः । निधिपाऽ
इतिनिधिऽपाः । देवोऽअग्निरग्निर्देवोदेवोऽअग्निः । अग्निरि
त्यग्निः ॥ त्वष्टाविष्णुर्विष्णुस्त्वष्टात्वष्टाविष्णुं÷प्रजयां ॥
विष्णुं÷प्रजयांप्रजयाविष्णुर्विष्णुं÷प्रजयांसꣳरराणाः ।
प्रजयांसꣳरराणाःसंꣳरराणाःप्रजयांप्रजयांसꣳरराणायजं
मानाय । प्रजयेतिप्रऽजयां । सꣳरराणायजंमानाययजंमा ॥ १५९ ॥
नायसꣳरराणाःसंꣳरराणायजंमानायद्रविणम् । सꣳरराणा

ऽइतिसम्ऽरराणाः। यजंमानायुद्द्रविंणन्द्रविंणुञ्यजंमानायुय
जंमानायुद्द्रविंणन्दधात। द्रविंणन्दधातदधातुद्द्रविंणन्द्रविंण
न्दधातुस्वाहां। दुधातुस्वाहुास्वाहांदधातदधातुस्वाहां। स्वाहे
तुस्वाहां॥ २॥ अथ रेखा॥ क्रमाद्द्वित्रिचतुःपञ्चपदक्रममु
दाहरेत्। पृथक् पृथक् विपर्यस्य रेखामाहुः पुनः क्रमात्
॥ १॥ क्रमात्॥ अनुःक्रमात॥ द्वित्रीचतुःपञ्चपदः क्रमम्
प्रत्येकं प्रत्येकं विपर्यस्य क्रमादुदाहरेत्॥ एवमुक्त्वा विकृ-

तिन्नाम रेखां प्रचक्षते ॥ महान्त आहुरित्यर्थः ॥ यथा ॥
ॐ बृहंस्प्पतेपरिं । परिबृहंस्प्पते । बृहंस्प्पतेपरिं । परिंदीया
रथैंन । रथैंनदीयपरिं । परिंदीय । दीयारथैंन । रथैंनरक्क्षोहा
मित्राँ२ऽअपबाधंमानंः । अपबाधंमानोमित्रांन्नरक्क्षोहारथैंन ।
रथैंनरक्क्षोहा । रक्क्षोहामित्रांन् । रक्क्षोहेतिरक्क्षंःऽहा ।
अमित्राँ२ऽअपबाधंमानंः । अपबाधंमानऽइत्त्यंपऽबाधंमा ॥ १६० ॥
नंः ॥ प्रभञ्जन्त्सेनांःप्प्रमृणोयुधाजयंन् । जयंन्युधाप्प्रमृणः

सेनांᳪप्रभञ्जन् । प्रभञ्जन्निति॑प्रऽभञ्जन् । सेनांᳪप्रमृणः ।
प्रमृणोसुधा । प्रमृणऽइति॑प्रऽमृणः । सुधाजयंन् । जयंन्न
स्म्माकंमेद्ध्यविताऽरथांनाम् । रथांनामवितैद्ध्यस्म्माकञ्ज
यंन् । जयंन्नस्म्माकंम् । अस्म्माकंमेधि । एद्ध्यविता । अविता
रथांनाम् । रथांनामितिरथांनाम् ॥ १ ॥ इति रेखाविकृतिः ॥
अथ ध्वजः ॥ भूयादादेः क्रमं सम्यग्गन्तादुच्चारयेदिति । वर्गे
वा ऋचि वा यत्र पठनं स ध्वजः स्मृतः ॥ वर्गे वा ऋचि

॥१६१॥ वास्यादिः ॥ आदित आरभ्य सम्यक् क्रमं ब्रूयात् ॥ अन्तादयं क्रममारभ्य सम्यगुत्तारयेत् ॥ एकमेकं पूर्वं पूर्वं पदं अन्तोपान्त्यादिक्रमपूर्वं अनुक्रमेणावार्षयदित्यर्थः ॥ इति ये सादितं स्यात् ॥ स ध्वज इत्यर्थः ॥ यथा ॥ ॐ बृहस्पते परि । रथांनामितिरथांनाम् । परिदीय । अविता रथां नाम् । दीयपरि । एदध्यविता । रथैनरक्षोहा । अस्माकं मेधि । रक्षोहामित्रांन् । जयंनस्माकम् । रक्षोहेतिरक्षसं ॥ १६१ ॥

८।७०

ऽहा । सुधाजयंन् । अमित्राँ२ऽअपबाधंमानः । प्रमृणोसुधा ।
प्रभञ्जन्त्सेनाः । सेनाःप्प्रमृणः । प्रभञ्जन्नितिप्प्रऽभञ्जन् ।
सेनाःप्प्रमृणः । प्रभञ्जन्त्सेनाःप्प्रमृणोसुधा । अपबाधंमान्
ऽइत्त्यंपऽबाधंमानः । प्रमृणऽइतिप्प्रऽमृणः । अमित्राँ२ऽ
अपबाधंमानः । सुधाजयंन् । रक्क्षोहेतिरक्क्षःऽहा ।
जयंन्नस्म्माकंम् । रक्क्षोहामित्राँन् । अस्म्माकंमेधि ।
रथैनरक्क्षोहा । एद्ध्ध्यविता । दीयारथैन । अवितारथां

नाम् । परिंदीय । रथांनामितिरथांनाम् । बृहंस्पते परिं ॥ १ ॥ इति ध्वजाविकृतिः ॥ अथ दंडः ॥ क्रममुक्त्वा विपर्यस्य पुनश्च क्रममुत्तरम् ॥ अर्धर्चादेवमुक्त्वोक्तः क्रमदण्डोऽभिधीयते ॥ १ ॥ पुनश्च पुनरपि आदित आरभ्य क्रममुच्चरेत् ॥ एवं पूर्वार्धर्चक्रमसम्बन्धत्वेनोत्तरार्द्धर्चं क्रममुक्त्वा ॥ पूर्वार्धं चादिपदपर्यन्तं विपर्यासेन संहितामुक्त्वा ॥ पुनस्ततऽआरभ्योत्तरार्धर्चस्थपर्यन्तं किंकसोवाश्च एवेत्यन्तो

नेत्याह ॥ अर्धर्चादिति अर्धर्चपरिसमाप्तिपर्यन्तं एवायं नि-
यमः ॥ तस्योक्ता उच्चारेण दण्डो नाम विकृतिविशेषोऽभिधी-
यते॥ यथा ॥ ॐ ताऽउभौ। उभौतौ। ताऽउभौ। उभौचतुरं÷।
चतुरंऽउभौतौ। ताऽउभौ। उभौचतुरं÷। चतुरं÷पदः।
पदश्चतुरंऽउभौतौ। ताऽउभौ। उभौचतुरं÷। चतुरं÷पदः।
पदःसम्प्रसारयाव। सम्प्रसारयावपदश्चतुरंऽउभौतौ। ताऽ
उभौ। उभौचतुरं÷। चतुरं÷पदः। पदःसम्प्रसारयाव।

सुम्प्रसांरयावस्वुर्ग्गे । स्वर्ग्गेसम्प्रसांरयावपुदश्चतुरंऽउभौतौ ।
ताऽउभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पुदः । पुदःसम्प्रसांरयाव ।
सुम्प्रसांरयावस्वुर्ग्गे । सुम्प्रसांरयावेतिसम्ऽप्रसांरयाव । स्वुर्ग्गे
लोके । लोकेस्वुर्ग्गेसुम्प्रसांरयावपुदश्चतुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ ।
उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पुदः । पुदःसुम्प्रसांरयाव । सुम्प्रसांर
यावस्वुर्ग्गे । सुम्प्रसांरयावेतिसुम्ऽप्रसांरयाव । स्वुर्ग्गेलोके ।
स्वुर्ग्गेऽइतिस्वुःऽगे । लोकेप्प्र । प्रलोकेस्वुर्ग्गेसुम्प्रसांरयावपुद

श्चतुरंऽउभौतौ । ताउभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पदः॒ ।
पदःसुम्प्रसांरयाव । सुम्प्रसांरयावस्वुर्ग्गें । सुम्प्रसांरयावेतिसु
म्ऽप्रसांरयाव । स्वुर्ग्गैंलोके । स्वुर्ग्गंऽइतिस्वुःंऽगे । लोकेप्प्र ।
प्रोर्ण्णुंवाथाम् । ऊर्ण्णुंवाथाम्प्रलोकेस्वुर्ग्गेंसुम्प्रसांरयावपदश्च
तुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पदः॒ । पदः॒
सुम्प्रसांरयाव । सुम्प्रसांरयावस्वुर्ग्गें । सुम्प्रसांरयावेतिसम्ऽ
प्रसांरयाव । स्वुर्ग्गैंलोके । स्वुर्ग्गंऽइतिंस्वुःंऽगे । लोकेप्प्र ।

r. ६७

॥१६४॥ प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषा । वृषोर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वर्ग्गे
सम्प्रसारयावपदश्चतुरऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरः ।
चतुरःपदः । पदःसम्प्रसारयाव । सम्प्रसारयावस्वर्ग्गे ।
सम्प्रसारयावेतिसम्ऽप्रसारयाव । स्वर्ग्गेलोके । स्वर्ग्गऽ
इतिस्वःऽगे । लोकेप्प्र । प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषा ।
वृषांवाजी । वाजीवृषोर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वर्ग्गेसम्प्रसारयाव ॥ १६४ ॥
पदश्चतुरऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरः । चतुरःपदः ।

पुदः॒सुम्प्रसा॑र॑याव । सुम्प्रसा॑र॑यावस्वुर्ग्गे । सुम्प्रसा॑र॑यावे॒तिस॒म्ऽ
प्रसा॑र॑याव । स्वुर्ग्गेलो॒के । स्वुर्ग्गऽइति॒स्वुः॒ऽगे । लो॒केप्प्र ।
प्रोण्र्णुवाथाम् । ऊ॒र्ण्णुवा॒था॒वृषा॑ । वृषा॑व्वा॒जी । व्वा॒जीरेतो॒
धाः॒ । रेतो॒धाव्वा॒जीवृषो॒र्ण्णुवा॒था॒म्प्रलो॒केस्वुर्ग्गेसुम्प्रसा॑र॑यावपु
दश्च॒तुरं॑ऽउभौतौ । ताऽउ॒भौ । उ॒भौच॒तुरं॑ । च॒तुरं॑पु॒दः॒ ।
पु॒दः॒सुम्प्रसा॑र॑याव । सुम्प्रसा॑र॑यावस्वुर्ग्गे । सुम्प्रसा॑र॑या॒वे॒तिस॒
म्ऽप्रसा॑र॑याव । स्वुर्ग्गेलो॒के । स्वुर्ग्गऽइति॒स्वुः॒ऽगे । लो॒केप्प्र ।

प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषा । वृषांव्वाजी । व्वाजीरेतोधाः ।
रेतोधारेतंः । रेतोरेतोधाव्वाजीवृषोर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वर्ग्गेसम्प्र
सारयावपदश्चतुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरंः ।
चतुरंःपदः । पदःसम्प्रसारयाव । सम्प्रसारयावस्वर्ग्गे ।
सम्प्रसारयावेतिसम्ऽप्रसारयाव । स्वर्ग्गेलोके । स्वर्ग्गऽइति
स्वःऽगे । लोकेप्प्र । प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषा । वृषा ॥१६५॥
व्वाजी । व्वाजीरेतोधाः । रेतोधारेतंः । रेतोधाऽइतिरेतःऽ

धाः। रेतोदधातु। दधातुरेतोरेतोधावाजीवृषोर्णुवाथाम्प्र
लोकेस्वर्गेसम्प्रसारयावपदश्चतुरऽउभौतौ। ताऽउभौ। उभौ
चतुरः। चतुरः पदः। पदःसम्प्रसारयाव। सम्प्रसारयाव
स्वर्गे। सम्प्रसारयावेतिसम्ऽप्रसारयाव। स्वर्गेलोके।
स्वर्गऽइतिस्वःऽगे। लोकेप्प्र। प्रोर्णुवाथाम्। ऊर्णुवाथां
वृषा। वृषांवाजी। वाजीरेतोधाः। रेतोधारेतः। रेतोधाऽइति
रेतःऽधाः। रेतोदधातु। दधात्त्वितिदधातु॥१॥ इति दण्डक्रमः।

अथ क्रमरथः ॥ पादशोर्धर्चशो वापि सहोक्त्वा दण्डवद्रथः ॥
॥१६६॥ ऋचोर्धर्चयोः पदयोर्दण्डवत्संहितापदक्रमैः ॥ १ ॥ सहो
क्त्वा रथो विहितो भवतीत्यर्थः ॥ सहोक्तिरेव रथ इति
यावत् ॥ यथा ॥ चतुष्पाद्रथः ॥ ॐ स्वस्तिनः । स्वस्ति
नः । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । नः स्वस्ति । नः
स्वस्ति । नः स्वस्ति । नः स्वस्ति । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । ॥ १६६ ॥
स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । नऽइन्द्रः । नः पूषा । नस्ता

क्ष्यं÷ । नोबृहस्पतिं÷ । इन्द्रौनंस्वस्ति । पूषानं÷
स्वस्ति । ताक्ष्यौनंस्वस्ति । बृहस्पतिर्नंस्वस्ति । स्वस्ति
नं÷ । स्वस्तिनं÷ । स्वस्तिनं÷ । स्वस्तिनं÷ । नऽइन्द्रं÷ ।
नंपूषा । नस्ताक्ष्यं÷ । नोबृहस्पतिं÷ । इन्द्रोवृद्ध
श्रंवाः । पूषाविश्ववेदाः । ताक्ष्योऽअरिंष्टनेमिः । बृह
स्पतिर्दधातु । वृद्धश्रंवाऽइन्द्रौनंस्वस्ति । विश्ववेदांपूषा
नं÷स्वस्ति । अरिंष्टनेमिस्ताक्ष्यौनंस्वस्ति । दधातुबृह

स्पतिर्नःस्वस्ति । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः ।
स्वस्तिनः । नऽइन्द्रः । नःपूषा । नस्ताक्ष्यः । नोबृह
स्पतिः । इन्द्रोवृद्धश्रवाः । पूषाविश्ववेदाः । ताक्ष्योऽ
अरिष्टनेमिः । बृहस्पतिर्दधातु । वृद्धश्रवाऽइतिवृद्धऽश्रवाः ।
विश्ववेदाऽइतिविश्वऽवेदाः । अरिष्टनेमिरित्यरिष्टऽनेमिः ।
दधात्वितिदधातु ॥ १ ॥ इति चतुष्पाद्रथः ॥ ॥ ॥१६७॥

॥ अथ द्विपाद्रथः ॥

ॐ अनिंशितोसि । अनिंशितासि । अ॒स्यनिंशितं॑ । अ॒स्यनिंशिता । अनिंशितोसि । अनिंशितासि । अनिंशि त॒ऽइत्त्यनिंशितं॑ । अनिंशि॒तेत्त्यनिंऽशिता । अ॒सि॒स॒प॒त्क॒नु॒ क्षित्। अ॒सि॒स॒प॒त्क॒नु॒क्षित्। स॒प॒त्क॒नु॒क्षिदु॒स्यनिंशितं॑ । स॒प॒त्क॒नु॒क्षिदु॒स्यनिंशिता । अनिंशितोसि । अनिंशितासि । अनिंशित॒इत्त्यनिंऽशितं॑ । अनिंशि॒तेत्त्यनिंऽशिता । अ॒सि

सपत्नक्षित् । असिसपत्नाक्षित् । सपत्नक्षिद्वाजिनम् ।
॥१६८॥ सपत्नक्षिद्वाजिनीम् । व्वाजिनꣳसपत्नक्षिदस्यनिंशितꣳ ।
व्वाजिनीꣳसपत्नक्षिदस्यनिंशिता । अनिंशितोसि । अनिं
शितासि । अनिंशितऽइत्त्यनिंऽशितꣳ । अनिंशितेत्त्यनिंऽ
शिता । असिसपत्नक्षित् । असिसपत्नक्षित् । सप
त्नक्षिद्वाजिनम् । सपत्नक्षिद्वाजिनीम् । सपत्नक्षि ॥१६८
दितिसपत्नऽक्षित् । सपत्नक्षिदितिसपत्नऽक्षित् ।

वाजिनन्त्वा। वाजिनीन्त्वा। त्वाम्वाजिनंᳬ सपत्क्नक्षिदस्य निशितᳫं। त्वाम्वाजिनीᳫंसपत्क्नक्षिदस्यनिंशिता। अनिंशि तोसि। अनिंशितासि। अनिंशितऽइत्त्यनिंऽशितᳫं। अनिंशि तेत्त्यनिंऽशिता। असिसपत्क्नाक्षित्। असिसपत्क्नक्षित्। सपत्क्नक्षिद्वाजिनंम्। सपत्क्नक्षिद्वाजिनीम्। सपत्क्न क्षिदितिंसपत्क्नऽक्षित्। सपत्क्नाक्षादितिंसपत्क्नऽक्षित्। वाजिनन्त्वा। वाजिनीन्त्वा। त्वाम्वाजेद्ध्यायै। त्वाम्वाजे

द्ध्यायै। व्वाजेद्ध्यायैत्त्वाव्वाजिनꣳसपत्नक्षिदस्यनिंशितꣳ।
॥१६९॥ व्वाजेद्ध्यायैत्त्वाव्वाजिनीꣳसपत्नक्षिदस्यनिंशिता। अनिं
शितोऽसि। अनिंशितासि। अनिंशितऽइत्त्यनिंऽशितꣳ। अनिं
शितेत्त्यनींऽशिता। असिसपत्नक्षित्। असिसपत्नक्षित्।
सपत्नक्षिद्वाजिनंम्। सपत्नक्षिद्वाजिनींम्। सपत्नक्षि
दितिंसपत्नऽक्षित्। सपत्नक्षिदितिंसपत्नऽक्षित्। व्वा ॥१६९॥
जिनंन्त्वा। व्वाजिनींन्त्वा। त्वाव्वाजेद्ध्यायै। त्वाव्वाजेद्ध्यायै।

व्वाजेद्ध्यायैसम् । व्वाजेद्ध्यायैसम् । संव्वाजेद्ध्यौयत्त्वाव्वाजि
नꣳसपत्नक्षिदस्यनिंशितꣳ । संव्वाजेद्ध्यायैत्त्वाव्वाजिनीꣳ
सपत्नक्षिदस्यनिंशिता । अनिंशितोसि । अनिंशितासि ।
अनिंशितऽइत्त्यनिंऽशितꣳ । अनिंशितेत्त्यनींऽशिता । असि
सपत्नक्षित् । असिसपत्नक्षित् । सपत्नक्षिद्व्वाजि
नम् । सपत्नक्षिद्व्वाजिनीम् । सपत्नक्षिदितिसपत्नऽ
सं. ६८ क्षित् । सपत्नक्षिदितिसपत्नऽक्षित् । व्वाजिनन्त्वा ।

वाजिनीन्त्वा । त्वावाजेद्ध्यायै । त्वावाजेद्ध्यायै । वाजे
द्ध्यायैसम् । वाजेद्ध्यायैसम् । वाजेद्ध्याया ऽइतिवाज ऽइ
द्ध्यायै । वाजेद्ध्याया ऽइतिवाज ऽइद्ध्यायैसम्मार्ज्मि । सम्मा
र्ज्मि । मार्ज्मिसंवाजेद्ध्यायैत्त्वावाजिनꣳसपत्क्नक्षिदुस्य
निशितꣳ । मार्ज्मिसंवाजेद्ध्यायैत्त्वावाजिनीꣳसपत्क्नक्षि
दुस्यनिशिता । अनिशितोसि । अनिशितासि । अनिशित ऽ
इत्त्यनिशितꣳ । अनिशितेत्त्यनी ऽशिता । असिसपत्क्न

क्षित् । असिसपत्क्नक्षित् । सपत्क्नक्षिद्वाजिनंम् । सप
त्क्नक्षिद्वाजिनीम् । सपत्क्नक्षिदितिसपत्क्नऽक्षित् ।
सपत्क्नक्षिदितिसपत्क्नऽक्षित् । वाजिनंन्त्वा । वाजि
नीन्त्वा । त्वावाजेद्ध्यायै । त्वावाजेद्ध्यायै । वाजेद्ध्यायै
सम् । वाजेद्ध्यायैसम् । वाजेद्ध्यायाऽइतिवाजऽइद्ध्यायै ।
वाजेद्ध्यायाऽइतिवाजऽइद्ध्यायै । सम्मार्ज्मि । सम्मा
र्ज्मि । मार्ज्मीतिमार्ज्मि । मार्ज्मीतिमार्ज्मि ॥ २ ॥ इति

द्विपादृक्रमरथः ॥ ॥ अथ घनः ॥ शिखा जटा घनः प्रोक्ता
इत्यष्टौ विकृतीः पठेत् ॥ अथ द्वितीयः प्रकारो घनः ॥
अन्तक्रमं पठेत्पूर्वमादिपर्यन्तमानयेत् । आदिक्रमं नयेदन्तं
घनमाहुर्मनीषिणः ॥ यथा ॥ हरिः ॐ ॥ गुणानान्त्वात्त्वागुणा
नाङ्गणानान्त्वागणपंतिङ्गणपंतिन्त्वागुणानाङ्गणानान्त्वागुण
पंतिम् ॥ त्वागणपंतिङ्गणपंतिन्त्वात्त्वागुणपंतिꣳहवामहेहवा ॥ १७१
महेगणपंतिन्त्वात्त्वागुणपंतिꣳहवामहे । गुणपंतिꣳहवामहेह

वामहेगणप॑तिङ्गणप॑तिꣳहवामहेप्प्रियाणा॑म्प्रियाणा॑ꣳहवाम

हेगणप॑तिङ्गणप॑तिꣳहवामहेप्प्रियाणा॑म् । गणप॑ति॒मिति॑गणऽ

प॑तिम् । हवामहेप्प्रियाणा॑म्प्रियाणा॑ꣳहवामहेहवामहेप्प्रिया

णा॑म्प्रियप॑तिम्प्रियप॑तिम्प्रियाणा॑ꣳहवामहेहवामहेप्प्रियाणा॑

म्प्रियप॑तिम् । प्रियाणा॑म्प्रियप॑तिम्प्रियप॑तिम्प्रियाणा॑म्प्रिया

णा॑म्प्रियप॑तिन्निधीनान्निधीनाम्प्रियप॑तिम्प्रियाणा॑म्प्रियाणा॑

म्प्रियप॑तिन्निधीनाम् । प्रियप॑तिन्निधीनान्निधीनाम्प्रियप॑ति

शु. य.
संहिता.

॥१७२॥

अष्ट-
विकृतयः

म्प्रियपंतिन्निधीनान्निंधिपतिंन्निधिपतिंन्निधीनाम्प्रियपंतिम्प्रि
यपंतिन्निधीनान्निंधिपतिम् । प्रियपंतिमितिंप्प्रियऽपंतिम् । नि
धीनान्निंधिपतिंन्निधिपतिंन्निधीनान्निंधीपतिंव्वसोव्वसो
निधीपतिंन्निधीनान्निंधीनान्निंधिपतिंव्वसो । निधीनामितिंनी
ऽधीनाम् । निधिपतिंव्वसोव्वसोनिधिपतिंन्निधिपतिंव्वसोममम
मव्वसोनिधिपतिंन्निधिपतिंव्वसोमम । निधिपतिमितिंनिधीऽ ॥ १७२
पतिम् । व्वसोममममव्वसोव्वसोमम । व्वसोऽइतिंव्वसो । ममे

तिमम ॥ आहमहमाहमजान्यजान्यहमाहमजानि । अह
मजान्यजान्यहमहमजानिगर्भधङ्गर्भधमजान्यहमहम
जानिगर्भधम् । अजानिगर्भधङ्गर्भधमजान्यजानिगर्भ
धमात्त्वन्त्वमागर्भधमजान्यजानिगर्भधमात्त्वम् । गर्भ
धमात्त्वन्त्वमागर्भधङ्गर्भधमात्त्वमजास्यजासित्त्वमागर्भ
धङ्गर्भधमात्त्वमजासि । गर्भधमितिगर्भऽधम् । आत्त्वम् ।
त्वमजास्यजासित्त्वन्त्वमजासिगर्भधङ्गर्भधमजासित्त्व

न्त्वमंजासिगर्भंधम् । अजासिगर्भंधङ्गर्भंधमंजास्यजासि
गर्भंधम् । गर्भंधमितिगर्भंऽधम् ॥ १ ॥ अम्बेऽअम्बिके
म्बिकेम्बेम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेम्बालिकेम्बिकेम्बेम्बेऽअम्बिके
म्बालिके । अम्बिकेम्बालिकेम्बालिकेम्बिकेम्बिकेम्बालिकेन
नाम्बालिकेम्बिकेम्बिकेम्बालिकेन । अम्बालिकेननाम्बालिके
बालिकेनमांमानाम्बालिकेबालिकेनमां । नमांमाननमांनय ॥ १७२ ॥
तिनयतिमाननमांनयति । मानयतिनयतिमामानयतिकं

कोनं॑यतिमामानयति॒कः । न॒य॒ति॒कःकोनं॑यतिनयति॒कश्च॒न

च॒नकोनं॑यतिनयति॒कश्च॒न । कश्च॒नच॒नकःकश्च॒न । च॒नेति॑

च॒न ॥ ससं॑स्त्यश्व॒को॒ऽश्व॒कःससं॑स्ति॒ससं॑स्त्यश्व॒कःसुभं॑द्रि

का॒ꣳसुभं॑द्रिकामश्व॒कःससं॑स्ति॒ससं॑स्त्यश्व॒कःसुभं॑द्रिकाम् ।

अ॒श्व॒कःसुभं॑द्रिका॒ꣳसुभं॑द्रिकामश्व॒को॒ऽश्व॒कःसुभं॑द्रिकाङ्काम्पी

लवा॒सिनी॒ङ्काम्पीलवा॒सिनी॒ꣳसुभं॑द्रिकामश्व॒को॒ऽश्व॒कःसुभं॑द्रि

काङ्काम्पीलवा॒सिनी॑म् । सुभं॑द्रिकाङ्काम्पीलवा॒सिनी॒ङ्काम्पील

वासिनीꣳसुभद्रिकाꣳसुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् । सुभद्रिकामितिसुऽभद्रिकाम् । काम्पीलवासिनीमितिकाम्पीलऽवासिनीम् ॥ २ ॥ बह्वीनाम्पितापिताबह्वीनाम्बह्वीनाम्पिताबहुर्बहुश्पिताबह्वीनाम्बह्वीनाम्पिताबहुः । पिताबहुर्बहुश्पितापिताबहुरस्यास्यबहुश्पितापिताबहुरस्य । बहुरस्यास्यबहुर्बहुरस्य पुत्रःपुत्रोस्यबहुर्बहुरस्यपुत्रः । अस्यपुत्रःपुत्रोस्यास्यपुत्रश्चिश्चा ॥ १७४

चिश्चापुत्रोस्यास्यपुत्रश्चिश्चा । पुत्रश्चिश्चाचिश्चापुत्रःपुत्रश्चि

श्वाकृंणोतिकृणोतिचिश्वापुत्रःपुत्रश्चिश्वाकृंणोति । चिश्वाकृंणो
तिकृणोतिचिश्वाचिश्वाकृंणोतिसमंनासमंनाकृणोतिचिश्वाचि
श्वाकृंणोतिसमंना । कृणोतिसमंनासमंनाकृणोतिकृणोतिस
मंनावगत्त्यांवगत्त्यसमंनाकृणोतिकृणोतिसमंनावगत्त्यं । सम
नावगत्त्यांवगत्त्यसमंनासमंनावगत्त्यं । अवगत्त्येत्त्यंवऽग
त्त्यं ॥ इषुधिःसङ्काःसङ्काऽइषुधिरिंषुधिःसङ्काःपृतंनाःपृतंनाः
सङ्काऽइषुधिरिंषुधिःसङ्काःपृतंनाः । इषुधिरितीषुऽधिः । सङ्काः

॥१७५॥ पृतनाꣳ पृतनाꣳ सङ्गाꣳ सङ्गाꣳ पृतनाश्च पृतनाꣳ सङ्गाꣳ सङ्गाꣳ पृतनाश्च । पृतनाश्च पृतनाꣳ पृतनाश्च सर्वाꣳ सर्वाश्च पृतनाꣳ पृतनाश्च सर्वाः । च सर्वाꣳ सर्वाश्च सर्वाः पृष्ठे पृष्ठे सर्वाश्च सर्वाः पृष्ठेꣳ । सर्वाः पृष्ठे पृष्ठे सर्वाꣳ सर्वाः पृष्ठे निनंद्धो निनंद्धꣳ पृष्ठे सर्वाꣳ सर्वाः पृष्ठे निनंद्धः । पृष्ठे निनंद्धो निनंद्धꣳ पृष्ठे पृष्ठे निनंद्धो जयति जयति निनंद्धꣳ पृष्ठे पृष्ठे निनंद्धो जयति । निनंद्धो जयति जयति ॥ १७५ ॥

निनंद्धो निनंद्धो जयति प्प्रसूतꣳ प्प्रसूतो जयति निनंद्धो निनंद्धो ज

यतिष्प्रसूंतहं । निनंद्धुऽइतिनीऽनंद्धं । जयतिष्प्रसूंतहंष्प्रसूंतो
जयतिजयतिष्प्रसूंतहं । प्रसूंतऽइतिष्प्रऽसूंतः ॥ ३ ॥ धाना
वंन्तङ्करम्भिणङ्करम्भिणंन्धानावंन्तन्धानावंन्तङ्करम्भिणंमपू
पवंन्तमपूपवंन्तङ्करम्भिणंन्धानावंन्तन्धानावंन्तङ्करम्भिणंमं
पूपवंन्तम् । धानावंन्तमितिधानाऽवंन्तम् । करम्भिणंमपूपवं
न्तमपूपवंन्तङ्करम्भिणङ्करम्भिणंमपूपवंन्तमुक्थिनंमुक्थिनंम
पूपवंन्तङ्करम्भिणङ्करम्भिणंमपूपवंन्तमुक्थिनंम् । अपूपवंन्तमु

क्थिनमुक्थिनमपूपवन्तमपूपवन्तमुक्थिनम्। अपूपवन्तमित्यं
पूपऽवन्तम्। उक्थिनमित्युक्थिनम् ॥ इन्द्रं प्रातः प्रातरिन्द्रे
न्द्रं प्रातर्जुषस्व जुषस्व प्रातरिन्द्रेन्द्रं प्रातर्जुषस्व। प्रातर्जुषस्व
जुषस्व प्रातः प्रातर्जुषस्व नो नो जुषस्व प्रातः प्रातर्जुषस्व नः ।
जुषस्व नो नो जुषस्व जुषस्व नः नऽइति नः ॥ ४ ॥ इति घनः ॥

इत्यष्टविकृतयः समाप्ताः ॥

अथ याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रम-
सूत्र-पारस्करगृह्यसूत्राणां प्रारम्भः ॥

९०१

॥ अथ याज्ञवल्क्यशिक्षाप्रारम्भः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथातस्त्रैस्वर्यलक्षणं व्याख्यास्यामः ॥ उदात्तश्चानुदात्तश्च स्वरितश्च तथैव च ॥ लक्षणं वर्णयिष्यामि दैवतं स्थानमेव च ॥ १ ॥ शुक्लमुच्चं विजानीयान्नीचं लोहितमुच्यते ॥ श्यामं तु स्वरितं विद्यादग्निमुच्चस्य दैवतम् ॥ २ ॥ नीचे[1] सोमं विजानीयात्स्वरिते सविता भवेत् ॥ उदात्तं ब्राह्मणं विद्यान्नीचं क्षत्रियमुच्यते ॥ ३ ॥ वैश्यं तु स्वरितं विद्याद्भारद्वाजमुदात्तकम् ॥ नीचं गौतममित्याहुर्गार्ग्यं च स्वरितं विदुः ॥ ४ ॥ विद्यादुदात्तं गायत्रीं नीचं त्रैष्टुभमुच्यते ॥ जागतं स्वरितं वि[2]द्यादत एवं नियोगतः ॥ ५ ॥ गान्धर्ववेदे ये प्रोक्ताः सप्त षड्जादयः स्वराः ॥ त एव वेदे विज्ञेयास्त्रय उच्चादयः स्वराः ॥ ६ ॥ उच्चौ निषादगान्धारौ नीचावृषभधैवतौ ॥ शेषास्तु स्वरिता ज्ञेयाः षड्जमध्यमपञ्चमाः ॥ ७ ॥ षड्जो वेदे शिखण्डि[3]ः स्यादृषभः स्यादजामुखे ॥ गावो रम्भन्ति गान्धारं क्रौञ्चाश्चैव तु मध्यमम् ॥ ८ ॥ कोकिलः

* केचनात्र पाठभेदा अपि प्रदर्श्यन्ते । १ नीचम् । २ देवमेव । ३ शिखण्ड्यास्या० ।

पञ्चमो ज्ञेयो[1] निषादं तु वदेद्गजः ॥ आश्वश्च धैवतो ज्ञेयः स्वराः सप्त विधीयते ॥ ९ ॥ निमेषमात्रो[2]
कालः स्याद्विद्युत्कालस्तथापरे ॥ अक्षरात्तुल्ययोगाच्च[3] मतिः स्यात्सोमशर्मणः ॥ १० ॥ सूर्यरश्मि-
प्रतीकाशात्कणिका यत्र दृश्यते ॥ अणवस्य[4] तु सा मात्रा मात्रा च चतुराणवा ॥ ११ ॥ मानसे
चाणवं विद्यात्कण्ठे विद्याद्विराणवम् ॥ त्रिराणवं तु जिह्वाग्रे निःसृतं मात्रिकं विदुः ॥ १२ ॥
अवग्रहे तु[5] कालः स्यादर्धमात्रा विधीयते ॥ पदयोरन्तरे काल एकमात्रा विधीयते ॥ १३ ॥
ऋचोऽर्द्धे[6] तु द्विमात्रः स्यात्त्रिमात्रः स्यादृगन्तके ॥ रिक्तं तु पाणिमुत्क्षिप्य द्वे मात्रे धारयेद्बुधः ॥ १४ ॥
एकमात्रो भवेद्ध्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते ॥ त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं चार्द्धमात्रकम्[7] ॥ १५ ॥
विवृतौ चावसाने च ऋचोऽर्द्धे च तथा परे ॥ पदे च पादसंस्थाने शून्यहस्तं विधीयते ॥ १६ ॥
प्रणवं तु प्लुतं कुर्याद्व्याहृतीर्मात्रिका विदुः ॥ चाषस्तु वदते मात्रां द्विमात्रां वायसोऽब्रवीत् ॥ १७८ ॥
॥ १७ ॥ शिखी वदति त्रिमात्रामात्राणामिति संस्थितिः ॥ वर्णो जातिश्च मात्रा च गोत्रं

१ ब्रूते । २ निमेषकाला मात्रा स्यात् । ३ अक्षरात्तुल्ययोगत्वान्मतिः । ४ अणुत्वस्य । ५ तु कालः स्यादर्धमात्रात्मको हि सः । ६ ऋचार्द्धे । ७ नकुलस्त्वर्धमात्रकम् ।

छन्दश्च दैवतम् ॥ १८ ॥ एतत्सर्वं समाख्यातं याज्ञवल्क्येन धीमता ॥ हस्तौ[1] तु[2] संयतौ धार्यौ जानुभ्यामुपरि[3] स्थितौ ॥ १९ ॥ गुरोरनुमतं कुर्यात्पठन्नान्यमतिर्भवेत् ॥ ऊरुभागे तृतीये तु[4] करं विन्यस्य[5] दक्षिणम् ॥ २० ॥ प्रसन्नमानसो[6] भूत्वा किञ्चिन्निम्नमधोमुखम् ॥ प्रणवं प्राक् प्रयुञ्जीत व्याहृतीस्तदनन्तरम् ॥ २१ ॥ सावित्रीं चानुपूर्व्येण ततो वेदान् समारभेत् ॥ कूर्मोऽङ्गानीव संहृत्य चेष्टां दृष्टिं दृढं मनः ॥ २२ ॥ स्वस्थः प्रशान्तो निर्भीतो वर्णानुच्चारयेद्बुधः ॥ नाऽभ्याहन्यान्न निर्हन्यान्न गायेन्नैव कम्पयेत् ॥ २३ ॥ यथैवोच्चारयेद्वर्णांस्तथैवैतान्समापयेत् ॥ निवेश्य दृष्टिं हस्ताग्रे शास्त्रार्थमनुचिन्तयेत् ॥ २४ ॥ सममुच्चारयेद्वर्णान्हस्तेन च मुखेन च ॥ स्वरश्चैव तु हस्तश्च द्वावेतौ युगपद्भवेत् ॥ २५ ॥ हस्तभ्रष्टः स्वरभ्रष्टो न वेदफलमश्नुते ॥ न करालो न लम्बोष्ठो नाव्यक्तो नानुनासिकः ॥ २६ ॥ गद्गदो बद्धजिह्वश्च न वर्णान्वक्तुमर्हति ॥ प्रकृतिर्यस्य कल्याणी दन्तोष्ठौ यस्य शोभनौ ॥ २७ ॥ प्रगल्भश्च[7] विनीतश्च स वर्णान्वक्तुमर्हति ॥ शङ्कितं भीतमुत्कृष्टमव्यक्तमनुना-

१ अत्रारभ्याध्ययनविधिः । २ सुसंयुतौ । ३ जान्वोरुपरि । ४ कूर्परम् । ५ न्यस्य । ६ सुप्रसन्नमना भूत्वा किञ्चिन्निम्नस्त्वधोमुखम् । ७ एतदर्धं नास्ति ।

सिकम् ॥ २८ ॥ काकस्वरं मूर्द्धिगतं तथा स्थानविवर्जितम् ॥ विस्वरं विरसं चैव विश्लिष्टं विषमाहतम् ॥ २९ ॥ व्याकुलं तालहीनं च पाठदोषाश्चतुर्दश ॥ संहितांसारबहुलः पदसंज्ञासमाकुलः ॥ ३० ॥ क्रमसन्धिसमाकीर्णो दुस्तरो मन्त्रसागरः ॥ ऋक्संहितां त्रिरभ्यस्य यजुषां वा समाहितः ॥ ३१ ॥ साम्नां वा सरहस्यां च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ संहिता नयते सूर्यं पदं च शशिनः पदम् ॥ ३२ ॥ क्रमश्च नयते सूक्ष्मं[२] यत्तत्पदमनामयम् ॥ [३]कालिन्दी संहिता ज्ञेया पदयुक्ता सरस्वती ॥ ३३ ॥ क्रमेणावर्त्तयेद्गङ्गा शम्भोर्वाणी तु नान्यथा ॥ यथा महाह्रदं प्राप्य क्षिप्तो लोष्टो विनश्यति ॥ ३४ ॥ एवं दुश्चरितं सर्वं वेदे त्रिवृति मज्जति ॥ आम्रपालाशबिल्वानामपामार्गशिरीषयोः ॥ वाग्यतः प्रातरुत्थाय भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥ ३५ ॥ खदिरश्च कदम्बश्च करवीरकरञ्जकौ ॥ [४]एते कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणस्तु यशस्विनः ॥ ३६ ॥ तेनास्य करणे सूक्ष्मं[५] माधुर्यं चैव जायते ॥ त्रिफलां [६]लवणाक्तेन भक्षयेच्छिष्यकः सदा ॥ क्षीणमेधाजनन्येषा स्वरवर्ण-

१ स्वारव० । २ ब्रह्मात्मकम् । ३ एतदर्धं नास्ति । ४ सर्वे । ५ सौक्ष्म्यम् । ६ लवणाक्तां वै ।

करी तथा ॥ ३७ ॥ हस्तहीनं तु योऽधीते मन्त्रं वेदविदो विदुः ॥ न साधयति यजूंषि भुक्तमव्य-
ञ्जनं यथा ॥ ३८ ॥ हस्तहीनं तु योऽधीते स्वरवर्णविवर्जितम् ॥ ऋग्यजुःसामभिर्दग्धो वियोनिमधि-
गच्छति ॥ ३९ ॥ ऋचो यजूंषि सामानि हस्तहीनानि यः पठेत् ॥ अनृचो ब्राह्मणस्तावद्यावत्स्वारं
न विन्दति ॥ ४० ॥ ज्ञातव्यश्च तथैवार्थो वेदानां कर्मसिद्धये ॥ पठन्मात्रापपाठात्तु पङ्के गौरिव
सीदति ॥ ४१ ॥ स्वरवर्णप्रयुञ्जानो[1] हस्तेनाधीतमाचरन् ॥ ऋग्यजुःसामभिः पूतो ब्रह्मलोकम-
वाप्नुयात् ॥ ४२ ॥ न कुर्वीत पदं दीर्घं न कुर्वीत विलम्बितम् ॥ पदस्य ग्रहमोक्षौ च यथा
शीघ्रगतिर्हयः ॥ ४३ ॥ आगमं कुरु यत्नेन कारणं हि तदात्मकम् ॥ आस्येन च शयं कुर्यात्पठन्ना-
न्यमतिर्भवेत् ॥ ४४ ॥ न चास्य मुष्टिबन्धी स्यान्न चात्युत्तममाचरेत् ॥ चुलुर्नौका स्फुटो दण्डी
स्वस्तिको मुष्टिराकृतिः ॥ एते वै हस्तदोषाः स्युः परशुश्चैव सप्तमः ॥ ४५ ॥ यथा वाणी तथा
पाणी रिक्तं तु परिवर्जयेत् ॥ यत्र यत्र स्थिता वाणी पाणिस्तत्रैव तिष्ठति ॥ ४६ ॥ यथा धनु-

१ हस्तेनाधीयमानस्य स्वरवर्णान्प्रयुञ्जतः । अथवा अधीयानस्य हस्तेन स्व....तः ।

ष्यावितते शरे क्षिप्ते पुनर्गुणः ॥ स्वस्थानं प्रतिपद्येत तद्वद्धस्तगतः स्वरः ॥ ४७ ॥ उत्तानं सोन्नतं किञ्चित्सुव्यक्ताङ्गुलिरञ्जितम् ॥ स्वरविद्धं करं कुर्यात्प्रादेशोद्देशगामिनम् ॥ ४८ ॥ अङ्गुष्ठस्योत्तरे पर्वे तर्जन्युपरि यद्भवेत् ॥ प्रादेशस्य तु सोद्देशस्तन्मात्रं चालयेत्करम् ॥ ४९ ॥ मनुष्यतीर्थोच्चं कृत्वा पितृतीर्थोदकं व्रजेत् ॥ नामितङ्करपृष्ठे तु सुव्यक्ताङ्गुलिमोक्षणम् ॥ ५० ॥ स्वरिते त्र्यङ्गुलं विद्यान्निपाते तु षडङ्गुलम् ॥ उत्थाने तु नवाङ्गुल्यमेतत्स्वरस्य लक्षणम् ॥ ५१ ॥ अभ्यासार्थे द्रुतां वृत्तिं प्रयोगार्थे तु मध्यमाम् ॥ शिष्याणामुपदेशार्थं कुर्याद्वृत्तिं विलम्बिताम् ॥ ५२ ॥ ऐन्द्री तु मध्यमा वृत्तिः प्राजापत्या विलम्बिता ॥ अग्निमारुतयोर्वृत्तिः सर्वशास्त्रेषु निन्दिता ॥ ५३ ॥ मुष्ट्याकृतिर्मकारे तु नकारे तु नखाग्रतः ॥ अनुस्वारेऽङ्गुष्ठक्षेप ऊष्मान्तेऽङ्गुलिमोक्षणम् ॥ ५४ ॥ [1]उदात्तं भुवि पातेन मध्यन्नासाग्रमेव च ॥ शेषं षडङ्गुलं विद्यान्निचितं तु विधीयते ॥ ५५ ॥ षडङ्गुलं तु जात्यस्य हस्तस्यानुपथस्य च ॥ तच्चतुर्भागमात्रं तु हस्तस्तेनैव वर्तयेत् ॥ ५६ ॥ ॥ १८० ॥

१ उदात्तं तु भ्रुवः प्रान्ते प्रचयं नासिकाग्रतः । हृत्प्रदेशेऽनुदात्तं तु तिर्यग्जात्यादिरीरितः । अथवा उदात्तं भ्रुवि पातव्यं प्रचं नासाग्र एव च । हृत्प्रदेशेऽनुदात्तं तु तिर्यग्जात्यादिकाः स्वराः ।

ककारान्ते टकारान्ते ङणे चाङ्गुलिं नामयेत् ॥ पञ्चाङ्गुल्यं पकारे तु तकारे कुण्डलाकृतिः ॥ ५७ ॥
ऊर्ध्वक्षेपाच्च योष्मा स्यादधःक्षेपाच्च यो भवेत् ॥ एकैकामुत्सृजेद्धीरः स्वरिते तूभयं क्षिपेत् ॥ ५८ ॥
अङ्गुष्ठाकुञ्चनं लघावनुस्वारे त्वपाँ रसम् ॥ दीर्घे रङ्गे च तर्जन्याः प्रसारः परिकीर्त्तितः ॥ ५९ ॥
तर्जन्यङ्गुष्ठयोः स्पर्शेऽप्युदात्तं प्रतिपद्यते ॥ नीचं तु मध्यमां कुर्याच्छेषं नीचतरं क्रमात् ॥ ६० ॥
स्वरितं यद्भवेत्किञ्चिद्वकारसहसंयुतम् ॥ ऊष्माणं तद्विजानीयान्निक्षेप उभयोरपि ॥ ६१ ॥ स्वरि-
तसंज्ञे निक्षिप्ते संयोगो यत्र दृश्यते ॥ द्विमात्रिके भवेदेकां मात्रिके तूभयं क्षिपेत् ॥ ६२ ॥ जात्ये
च स्वरिते चैव वकारो यत्र दृश्यते ॥ कर्तव्यस्तूभयोः क्षेपो वायव्या इति दर्शनम् ॥ ६३ ॥ शृङ्ग-
वद्वाथ वत्सस्य कुमारीकुचयुग्मवत् ॥ उभक्षेपः स्वरो यत्र स विसर्ग उदाहृतः ॥ ६४ ॥ विसर्गान्तः
स्वरो यत्र स्वरितो यत्र दृश्यते ॥ दीर्घश्च सवकारश्च तत्रोभक्षेप उच्यते ॥ ६५ ॥ त्रिविधस्तु
भवेदूष्मा प्रचिता बलका तरा ॥ स्वरिते प्रचितां विद्यान्निपाते बलकां विदुः ॥ ६६ ॥ उत्थाने

१ स्वरितं यद्भवेत्किञ्चित्सवकारोष्मकं ततः । ह्रस्वं वा यदि वा दीर्घं निक्षेप उभयोरपि ॥

॥१८१॥

तु तथा तासामेताभिस्त्रिभिरूष्मभिः ॥ मात्रामादौ विदित्वा तु ततः क्षेपं प्रयोजयेत् ॥ ६७ ॥
अक्षरं भजते काचित्काचिद्द्वित्वे प्रतिष्ठिता ॥ समानजातिका काचित्काचिदूष्माप्रदायिका ॥ ६८ ॥
यथा बालस्य सर्पस्य निःश्वासो लघुचेतसः ॥ एवमूष्मा प्रयोक्तव्या हकारपरिवर्जिता ॥ ६९ ॥
विवृतिं प्रत्ययामूष्मां प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ तामेव प्रतिषेधन्ति यथा आ-ई-ऊ-ए इति निदर्श-
नम् ॥ ७० ॥ अष्टौ स्वरान्प्रवक्ष्यामि तेषामेव तु लक्षणम् ॥ जात्योऽभिनिहितः क्षैप्रः प्रश्लिष्टश्च
तथापरः ॥७१॥ (तैरोव्यञ्जनसंज्ञश्च तथा तैरोविरामकः[1] ।) पादवृत्तो भवेत्तद्वत्ताथाभाव्य इति स्वराः ॥
एकपदे नीचपूर्वः सयवो जात्य इष्यते (अपूर्वोऽपि परस्तद्वत् धान्यं-सुप्वा-स्वरित्यपि) ॥ एकपद
इत्याह ॥ ७२ ॥ नीचपूर्वः सयकारवकारो वा जात्यः स्वरितो भवति ॥ यथा-जात्यः मनुष्यानिति ।
सुद्येति । चम्वीव । धान्यम् । कन्या इव । स्वः । वीर्यम् । एवं ह्याह यानि चान्यानीदृग्लक्षणानि ॥ १८१
पदानि भवन्ति ॥ एओआभ्यामुदात्ताभ्यामकारो रिफितश्च यः ॥ अकारो यत्र लुप्येत तं चाभि-

१ तैरोव्यंजनः तैरोविरामः ।

निहितं विदुः ॥ ७३ ॥ यथा–कुक्कुटः असि कुक्कुटोसि ॥ वेदः असि ॥ वेदोसि ॥ भागः असि भागोसि ॥ मारुतः असि मारुतोसि ॥ श्वात्रः असि । श्वात्रोसि ॥ ते अप्सरसाम् तेप्सरसाम् ॥ ते अवन्तु तेवन्तु ॥ कः असि कोसि ॥ सः अहं सोहं ॥ एवं हि यानि चान्यानि ईदृग्लक्षणानि पदानि भवन्ति ॥ इउवर्णौ यदोदात्तावापद्येते यवौ क्वचित् ॥ अनुदात्ते पदे नित्यं विद्यात्क्षैप्रस्य लक्षणम् ॥ ७४ ॥ यथा–त्रि अम्बकम् त्र्यम्बकम् ॥ द्रु अन्नः द्व्नन्नः ॥ वीडु अङ्गः वीड्वङ्गः ॥ वाजी अर्वन् वाज्यर्वन् ॥ एवं ह्याह यानि० ॥ इकारो यत्र दृश्येत इकारेणैव संयुतः ॥ उदात्तश्चानुदात्तेन प्रश्लिष्टो भवति स्वरः ॥ ७५ ॥ यथा–अभि इन्धताम् अभीन्धताम् ॥ अभि इमम् । अभीमम् ॥ वि इहि वीहि ॥ स्रुचि इव स्रुचीव ॥ चम्वीवेति चम्वीऽइव ॥ एवं ह्याह यानि चान्यानि० ॥ उदात्तपूर्वं[1] यत्किञ्चिच्छन्दसि स्वरितं पदम् ॥ एष सर्वं बहु स्वारस्तैरोव्यञ्जन उच्यते ॥ ७६ ॥ यथा–इडे । रन्ते । हव्ये । काम्म्ये । चन्द्रे । ज्योते । अदिति । सरस्वति ।

---

१ उदात्तपूर्वे स्वरितो व्यञ्जनेन युतो भवेत् ।

महि। विश्वश्रुतीति भवन्ति॥ एवं ह्याह यानि भवन्ति॥ अवग्रहात्परो यस्तु स्वरितः स्यादनन्तरम्॥ तैरोविरामं तं विद्यादुदात्तो यद्यवग्रहः॥ ७७॥ यथा—गोमदिति गोमत्॥ गोपताविति गो-पतौ॥ प्रप्रेति प्र-प्र॥ वितततेति वि-तता॥ समिद्ध इति सम्-इद्धः॥ एवं ह्याह यानि० भवन्ति॥ स्वरे च स्वरिते चैव विवृत्तिर्यत्र दृश्यते॥ पादवृत्तो भवेत्स्वारः "श्वित्रऽआदित्य" दर्शनम्॥ यथा-श्वित्रः आदित्यानाम्॥ श्वित्रऽआदित्यानाम्॥ पुत्रः ईधे। पुत्रऽईधे॥ दात्रे एधि। दात्रऽ-एधि॥ कः ईम्। कऽईम्॥ ताः अस्य। ताऽअस्य॥ एवं ह्याह यानि०॥ उदात्ताक्षरयोर्मध्ये भवेन्नीचस्त्ववग्रहः॥ ताथाभाव्यं भवेत्स्वारः "तनूनप्त्रेति" दर्शनम्॥ ७८॥ यथा-तनूनप्त्रऽ-इति तनूऽनप्त्रे॥ तनूनपादिति तनूऽनपात्॥ तनूनपातमिति तनूऽनपातम्॥ एवं ह्याह यानि पदानि लक्षणानि भवन्ति॥ इत्यष्टपदसमाम्नाये वैशेषिके याज्ञवल्क्यवचनानां पदानां पाठः समाप्तः॥ ॥१८२॥

॥ माध्यन्दिनविरोधी स्यात्ताथाभाव्यस्तु यः स्मृतः॥ स्वरौ नैवात्र दृश्येते भिन्नोदात्तानु-

१ उदात्तान्निहितस्वारः स्वरितात्प्रचयो भवेत्। उदात्तात्स्वरितात्पूर्वो नान्यमापद्यते स्वरम्॥ पदकाले यः स्वरितः संहितायां तथैव

दात्तकौ ॥ १ ॥ स्वराः स्पर्शान्तःस्थोष्माणः ॥ कण्ठ्यजिह्वामूलीयतालव्यमूर्धन्यदन्त्योष्ठ्य-
यमा विसर्जनीयनिपाताद्याश्च किंवर्णदैवत्यालिङ्गाः । स्वराः शुक्लाः । नानादैवत्याः ॥ स्पर्शाः
कृष्णाः ॥ कपिला अन्तःस्थाः । ऊष्माणोऽरुणाः ॥ नीला यमाः ॥ हरिता नासिक्याः ॥ पीतोऽ
नुस्वारः ॥ रक्तो जिह्वामूलीयः । पीत उपध्मानीयः ॥ श्वेतो विसर्जनीयः ॥ शबलो रङ्गः ॥
नीलोऽनुनासिक्यः ॥ इत्यन्तर्मध्यमयोर्नासिक्यं विद्यात् ॥ द्विरुदात्ताख्या इति स्मृतः ॥ उदमनुद
निपाते आद्ये चोपसर्गे नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्चेति किंदैवत्याः ॥ अक्षराणां च के
पुरुषाः ॥ काः स्त्रियः ॥ कानि नपुंसकानि इत्यत्र ब्रूमः ॥ कण्ठ्या आग्नेया अकारादयः ॥ जिह्वा-
मूलीया नैर्ऋत्याः ककारादयः ॥ तालव्याः सौम्याश्चकारादयः ॥ वायव्या मूर्धन्याष्टकारादयः ॥

च । स्वरितश्चेद् भवेत्पश्चात्स एव निहितः स्मृतः ॥ उदात्तान्निहितः स्वार्यः स्वारोदात्तौ न तत्परौ ॥ स्वरो यश्च तथाभूतो ज्ञेयः स प्रचयः सदा ॥ उदात्तानुदात्तयोर्योगे स्वरितः स्वर उच्यते । ऐक्यं तत्प्रचयः प्रोक्तः सन्धिरेष मिथोद्भूतः ॥ मात्रिकं वा द्विमात्रिकं वा स्वरितं यदिहाक्षरम् । तस्यादितोऽर्धमात्रा वै शेषं च परतो भवेत् ॥ उच्चस्थानगते ह्रस्वे स्वरितं नोपपद्यते । अधस्तात्तु यदा गच्छेत् स्वरितं न तदा भवेत् ॥

रौद्रा दन्त्यास्तकारादयः ॥ औष्ठ्या आश्विन्याः पकारादयः ॥ शेषा वैश्वदेवाः ॥ अम् इत्येवमादयः ॥ स्वरास्तु ब्राह्मणा ज्ञेया वर्गाणां प्रथमाश्च ये ॥ द्वितीयाश्च तृतीयाश्च चतुर्थाश्चापि भूमिपाः ॥ २ ॥ वर्गाणां पञ्चमा वैश्या अन्तःस्थाश्च तथैव च ॥ ऊष्माणश्च हकारश्च शूद्रा एव प्रकीर्त्तिताः ॥ ३ ॥ शुक्लवर्णानि नामानि आख्याता रोहिता मताः ॥ कपिञ्जलास्तूपसर्गाः कृष्णाश्चैव निपातकाः ॥ ४ ॥ भार्गवगोत्राणि नामानि भारद्वाजा आख्याताः ॥ वासिष्ठा उपसर्गास्तु निपांताः काश्यपाः स्मृताः ॥ पीतवर्णश्चोपसर्गो निपातः कृष्णवर्णकः ॥ सर्वं तु सौम्यमाख्यातं नाम वायव्यं दृश्यते ॥ आग्नेयस्तूपसर्गः स्यान्निपातो वारुणः स्मृतः ॥ ५ ॥ प्रथमाश्च तथान्तःस्थाः स्त्रीलिङ्गाः परिकीर्त्तिताः ॥ शेषाक्षराणि षण्ढानि प्राहुर्लिङ्गविवेचकाः ॥ ६ ॥ नाम्नामिन्द्रो देवता वरुण उपसर्गाणामादित्त्यः सर्वस्याक्षरगणस्य स्वरा विसर्जनीयो यमाश्च पुँल्लिङ्गाः ॥ ङञणनमा यरलवाः ॥१८३॥ स्त्रीलिङ्गाः ॥ शेषाण्यक्षराणि नपुंसकलिङ्गानीति ॥ सन्धिश्चतुर्विधो भवतीति ॥ लोपागमौ वर्ण-

१ आदित्यो मुनिभिः प्रोक्तः सर्वाक्षरगणस्य च । स्वरा विसर्जनीयाश्च यमाः पुँल्लिङ्गकाः स्मृताः ॥

विकारः प्रकृतिभावश्चेति ॥ तद्यथा । तत्र लोपो भवति । अयक्ष्माः मा। अयक्ष्मामा ॥ शततेजाः वायुः । शततेजावायुः ॥ तिग्मतेजाः द्विषतः ॥ तिग्मतेजाद्विषतः ॥ इति लोपः ॥ आगमो भवति । यथा–प्रत्यङ्सोमः प्रत्यङ्क्सोमः ॥ प्राङ्सोमः प्राङ्क्सोमः ॥ अस्मान् सीते । अस्मान्त्सीते ॥ त्रीन् समुद्रान् । त्रीन्त्समुद्रान् ॥ इति आगमः ॥ विकारो भवति । यथा–आ इदम् । एदम् ॥ आ इमे । एमे ॥ आ इष्टयः । एष्टयः ॥ प्र इषितः । प्रेषितः ॥ इति विकारः ॥ प्रकृतिभावः । यथा–आशुः शिशानः ॥ युञ्जानः प्रथमम् ॥ अदितिः षोडशाक्षरेण ॥ देवो वः सविता ॥ इति प्रकृतिभावः ॥ आकाशस्था यथा विद्युत्स्फुटितं मणिसूत्रवत् ॥ एष च्छेदोविवृत्तीनां यथा बालेषु कर्तरी ॥ ७ ॥ द्वयोस्तु स्वरयोर्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते ॥ विवृत्तिस्तत्र विज्ञेया य ईशेति निदर्शनम् ॥८॥ पिपीलिका पाकवती तथा वत्सानुसारिणी ॥ वत्सानुसंसृता (जा) चैव चतस्रस्तु विवृत्तयः ॥ ९ ॥ पञ्च रङ्गाः प्रवर्तन्ते घातनिर्घातवज्रिणः ॥ अहरप्रहरो ज्ञेय अइउऋओ इति निदर्शनम् ॥१०॥ पिपीलिका आद्यन्तदीर्घा नाभ्याऽआसीदिति निदर्शनम् ॥ पाकवत्युभयोर्ह्रस्वा

विनऽइन्द्रेति निदर्शनम् ॥ ११ ॥ अन्ते च वत्सानुसृजता तानेत्यसौ आवोढमाश्विनेति नि० ॥
वत्सानुसारिणी चादौ दीर्घा ताऽअस्येति नि० ॥ १२ ॥ करिणी कुर्विणी चैव हरिणी हारिणीति च ॥
तथा हंसपदा नाम पञ्चैताः स्वरभक्तयः ॥ १३ ॥ करिणी रहयोर्योगे कुर्विणी लहकारयोः ॥
हरिणी र(श)षयोर्योगे हारितं ऋषकारयोः ॥ १४ ॥ या तु हंसपदा नाम सा तु रेफषकारयोः ॥
हरिणी हरयोर्विद्यात्कुर्विणी ऌहकारयोः ॥ १५ ॥ देवम्बर्हिरिति करिणी उपह्व(बल्ह)रेति कुर्विणी ॥
हरिणीं अरे(प)षस इत्याहुर्हारिणी शतवल्हेति च ॥ १६ ॥ वर्षोवर्षीयतेसीति तथा हंसपदेति च ॥
स्वरभक्तिं प्रयुञ्जानस्त्रीन्दोषान्परिवर्जयेत् ॥ १७ ॥ इकारं चाप्युकारं च ग्रस्तदोषं तथैव च ॥
एतल्लक्षणमाख्यातं याज्ञवल्क्येन धीमता ॥१८॥ सम्यक् पाठस्य सिद्ध्यर्थं शिष्याणां हितकाम्यया ॥
अर्धमात्रास्वरं किञ्चित्पृथङ्न्यूनमिवोच्चरन् ॥ ऋकारे च हकारे च हृत्कण्ठमनसोंनि[2] च ॥ १९ ॥
नैतत्स्वरितपूर्वाङ्गे नापराङ्गे कथञ्चन ॥ न स्वरे न च मात्रायां कथं स्वारो विधीयते ॥ २० ॥

---

१ रलाभ्यां पर ऊष्माणो यत्र स्युः स्वरितोदयाः । स्वरभक्तिरसौ ज्ञेया पूर्वमाक्रम्य पठ्यते ॥ २ पि च ।

पराङ्गस्य तु यत्पूर्वं पूर्वाङ्गस्य तु यत्परम् ॥ उभयार्द्धार्द्धसंयोगे स्वारं कुर्याद्विचक्षणः ॥ २१ ॥
संयोगे तु परं स्वार्थं परं संयोगनामकम् ॥ संयुक्तस्य तु वर्णस्य न स्वार्थं पूर्वमक्षरम् ॥ २२ ॥
उदात्तादनुदात्ते तु वामाया भ्रुव आरभेत् ॥ उदात्तात्स्वरितोदात्तौ क्रमाद्दक्षिणतो न्यसेत् ॥ २३ ॥
स्वरितादनुदात्ता ये प्रचयास्तान्प्रचक्षते ॥ एकस्वरानपि च तानाहुस्तत्त्वार्थविचिन्तकाः ॥ २४ ॥
प्रचयो यत्र दृश्येत तत्र हन्यात्स्वरं बुधः ॥ स्वरितः केवलो यत्र मृदुस्तत्र निपातयेत् ॥ २५ ॥
दुर्बलस्य यथा राष्ट्रं हरते बलवान्नृपः ॥ एवं व्यञ्जनमासाद्य अकारो हरते स्वरम् ॥ २६ ॥
उच्चादुच्चतरं नास्ति नीचान्नीचतरं तथा ॥ अक्षरात्तुल्ययोगाच्च नीचे नीचंगतानि च ॥ २७ ॥
स्वर उच्चः स्वरो नीचः स्वरः स्वरित एव च ॥ स्वरप्रधानैस्तैः स्वार्यं व्यञ्जनं तेन सस्वरम् ॥ २८ ॥
व्यञ्जनान्यनुवर्तन्ते यत्र तिष्ठति सस्वरः ॥ स्वरप्रधानं त्रैस्वर्यमाचार्याः प्रवदन्ति हि ॥ २९ ॥
मणिवद्व्यञ्जनं विद्यात्सूत्रवच्च स्वरं विदुः ॥ आचार्याः सममिच्छन्ति पदच्छेदं तु पण्डिताः ॥ ३० ॥

---

२ अवग्रहे पदच्छेदे उदात्तो दृश्यते यदि । स्वरान्तं स्वरितं प्राहुः सन्धौ तु स्वार्यते परम् ॥ स्वरसन्धिविधानेन नीचोच्चत्वं विधीयते । व्यञ्जनाद्वा स्वराद्वापि तत्सन्धौ स्वर उच्यते ॥

स्त्रियो मधुरमिच्छन्ति विकृष्टमितरे जनाः ॥ उदात्तं नानुवर्तन्ते नीचन्न स्वरितं तथा ॥ ३१ ॥ विस्वरं तं विजानीयाद्दीर्घह्रस्वविवर्जितम् ॥ हरिवरुणवरेण्येषु धारापुरुषेषु च ॥ स्वरिते रेफवैश्वानरो नकारः शेषाकारः स्वरिता नकाराः ॥३२॥ द्वौ वरुणौ च स्वरितौ ॥ उदुत्तमं वरुणधारयंवरोरुधारा उरुधारा च होई[2]ते ॥ मात्रिकं वा द्विमात्रं वा स्वरितं यदिहाक्षरम् ॥ तस्यादितोऽर्द्धमात्रा वै शेषं च परतो भवेत् ॥ ३३ ॥ नकारान्ते पदे पूर्वे श्मश्रुभिः परतः स्थिते ॥ छकारं न प्रयुञ्जीत ञशसन्धि समुच्चरेत् ॥ ३४ ॥ ओकारं प्लुतविज्ञेयं प्लुतमग्नाद्वितीयकम् ॥ लाजीं छाचीं तृतीयं च विवेशोति चतुर्थकम् ॥ ३५ ॥ अधःस्विदासीत्पञ्चमं चोपरिस्विदासीच्च षष्ठकम् ॥ सप्तमं तु भ्रुवोः स्मार अष्टमं नैव विद्यते ॥ ३६ ॥ उच्चस्थानगते हस्ते स्वरितं नोपपद्यते ॥ अधःस्था तु यदा गच्छेत्स्वरितं न तदा भवेत् ॥ कचटतपा दृश्यन्ते सन्धिस्थानेषु नित्यशः ॥ स्ववर्गेणैव संयुक्ता मोक्षं तत्र न का[3]रयेत् ॥ तकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ प्रत्यारम्भन्न कुर्वीत पापाविति ॥ १८५

१ उदात्तं नानुवर्तेत नीचं न स्वरितं तथा । विस्वरं तु विजानीयाद्दीर्घह्रस्वविवर्जितम् ॥ २ दोहने० । ३ कुर्वीत ।

निदर्शनम् ॥ ककारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ खसवर्णं विजानीयात् भिखक्सेति निद-
र्शनम् ॥ तकारान्ते पदे पूर्वे चवर्गे परतः स्थिते ॥ मोक्षं तत्र च कुर्वीत षच्च पापौ निदर्शनम् ॥
ङकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ कसवर्णं विजानीयात्प्राङ्क्सोमेति निदर्शनम् ॥ टका-
रान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ टसवर्णं विजानीयात्सम्म्राट्त्सम्भृतेति निदर्शनम् ॥ तकारान्ते
पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ छसवर्णं विजानीयात् तत्सवितुरिति निदर्शनम् ॥ नकारान्ते पदे
पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ तसवर्णं विजानीयात्त्रीन्त्समुद्रेति निदर्शनम् ॥ पकारान्ते पदे पूर्वे
शकारे परतः स्थिते ॥ छसवर्णं विजानीयादनुष्टुप्छारदीति निदर्शनम् ॥ मकारान्ते पदे पूर्वे सवर्णे
परतः स्थिते ॥ मसवर्णं विजानीयादिमम्मेति निदर्शनम् ॥ वर्णे तु मात्रिके पूर्वे अनुस्वारो
द्विमात्रकः ॥ द्विमात्रे मात्रिको ज्ञेयः संयोगाद्यस्य यो भवेत् ॥ अनुस्वारो द्विमात्रः स्याद्दवर्णव्यञ्ज-
नादिगः ॥ ह्रस्वाद्वा यदि वा दीर्घाद्देवानाꣳहृदयेभ्य इति ॥ अनुस्वारस्योपरिष्टात्संवृतं यत्र दृश्यते ॥
दीर्घं तं तु विजानीयाच्छ्रोताग्रावाणेति निदर्शनम् ॥ अनुस्वारस्योपरिष्टात्संयोगो यत्र दृश्यते ॥
ह्रस्वं तं तु विजानीयात्सꣳस्थेति निदर्शनम् ॥ अनुस्वारश्च यो दीर्घादक्षराद्यो भवेत्परः ॥

स तु ह्रस्व इति ज्ञेयो मन्त्रेष्वेव विभाषया ॥ ओभावश्च विवृत्तिश्च शषसा रेफ एव च ॥
जिह्वामूलमुपध्मा च गतिरष्टविधोष्मणः ॥ यथा भावप्रसन्धानमुकारादिपरं पदम् ॥
॥१८६॥ स्वरान्तं तादृशं विद्याद्यदन्यद्व्यक्तमूष्मणः ॥ उभावादुत्थितश्चोष्मा तां तु केलिं विनिर्दिशेत् ॥
विवृतं प्रति या ऊष्मा विज्ञेया विकटानना ॥ लीढातिलीढविद्युच्च शषसेषु प्रकीर्तिताः ॥
जिह्वामूले च रेफे च विज्ञेया विठकाशठाः ॥ उपध्मानीयसहितां पुष्पिणीं तां विनिर्दिशेत् ॥
अन्यत्र यो भवेदूष्मा सुलभां तां विनिर्दिशेत् ॥ पादाद्यन्तं पदाद्यन्तं तथावग्रहकालिकम् ॥
ईषत्स्पृष्टं विजानीयात्तस्मिन्काले तु कारयेत् ॥ पादादौ च पदादौ च संयोगावग्रहेषु च ॥
यः(य)शव्द इति विज्ञेयो योन्यः स य इति स्मृतः ॥ उपसर्गपरो यस्तु पदादिरपि दृश्यते ॥
ईषत्स्पृष्टं यथा विद्युत्पदच्छन्दात्परं भवेत् ॥ त्वदर्थवाचिनौ वो वां वा वै यदि निपातजौ ॥
आदेराजविकल्पार्था ईषत्स्पृष्टा इति स्मृताः ॥ विभाषायामेकारः स्यात्तथा नेतैः पदात्परः ॥ ॥ १८६ ॥
भवन्तेत्यपि पूर्वैव तथा च सपदादपि ॥ यदेव लक्षणं यस्य वकारस्यापि तद्भवेत् ॥
यत्र यत्र विशेषः स्यादिदानीं स स कथ्यते ॥ वकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुर्लघुर्लघूत्तरः ॥

आदौ गुरुर्लघुर्मध्ये पदान्ते तु लघूत्तरः ॥ उपांशु त्वरितं चैव योऽधीते हृदि संज्ञकः ॥
अपि रूपसहस्रेषु सदेहेषु प्रवर्तते ॥ पञ्चविद्यां न गृह्णन्ति जडाः स्तब्धाश्च ये नराः ॥
आलस्याश्चैव रोगाश्च येषां च विस्मृतं मनः ॥ अहिरिव गणाद्भीतः संमानान्नरकादिव ॥
राक्षसीभ्य इव स्त्रीभ्यः स विद्यामधिगच्छति ॥ न भोजनविलम्बी स्यान्न च नारीनिबन्धनः ॥
सुदूरमपि विद्यार्थी व्रजेद्गरुडहंसवत् ॥ यथा खनन्खनित्रेण नरो वार्यधिगच्छति ॥ तथा गुरुगतां
विद्यां शुश्रूषुरधिगच्छति ॥ सुखार्थी चेत्त्यजेद्विद्यां विद्यार्थी चेत्त्यजेत्सुखम् ॥ सुखिनस्तु कुतो
विद्या सुखं विद्यार्थिनः कुतः ॥ गुणिता शतशो विद्या सहस्रावर्तिता पुनः ॥ आगमिष्यति जिह्वाग्रे
स्थलनिम्नमिवोदकम् ॥ शतेन गुणिता विद्या सहस्रेण च तिष्ठति ॥ शतानां च सहस्रेण प्रत्यश्चद-
वतिष्ठति ॥ जलमभ्यासयोगेन शिलायाः कुरुते क्षयम् ॥ कर्कार्णाम्मृदुतस्तस्य किमभ्यासान्न
साध्यते ॥ गुरुशुश्रूषया विद्या पुष्कलेन धनेन वा ॥ अथवा विद्यया विद्या चतुर्थं नोपलभ्यते ॥
शुश्रूषारहिता विद्या ह्यल्पमेधागुणैः सह ॥ वन्ध्या च यौवनी तस्या न विद्या फलिनी भवेत् ॥
हयानामिव जात्यानामर्द्धमात्रार्द्धशायिनाम् ॥ न हि विद्यार्थिनां निद्रा चिरं नेत्रेषु तिष्ठति ॥

॥१८७॥

यथा पिपीलिकाभिः पांसुभिर्वल्मीकं क्रियते महत् ॥ न तत्र बलसामर्थ्यमुद्यमस्तत्र कारणम् ॥
अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा वल्मीकस्य तु सञ्चयम् ॥ अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥ अन्नव्य-
ञ्जनयोर्भागस्तृतीयमुदकस्य च ॥ वायोः सञ्चारणार्थाय चतुर्थमुपकल्पयेत् ॥ हकारं पञ्चमैर्युक्तम-
न्तस्थैश्चापि संयुतम् ॥ औरसं तं विजानीयात्कण्ठ्यमाहुरसंयुतम् ॥ हकारो यत्र पूर्वस्थो ह्यन्तस्थाद्यो
भवेत्परः ॥ पदकाले वियुज्येत संहितायां स औरसः ॥ मेघदुन्दुभिनिर्घोषो ज्ञायते पयसो ह्रदात् ॥
एवं नादं प्रयोक्तव्यं सिंहस्य रुदितं यथा ॥ मासे भाद्रपदे मेघाः शब्दं कुर्वन्ति यादृशम् ॥ एवं गह्वर-
मासाद्य शुक्रं दुदुह्रेति दर्शनम् ॥ शेषाणां वानरा युद्धमुत्पतन्ति पतन्ति च ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या
इहेहैषान्निदर्शनम् ॥ यथा पुत्रवती स्नेहाच्चुम्बते निजमौरसम् ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या युञ्जानेति निद-
र्शनम् ॥ दुर्दुरो जयदेशे च प्रफतेषुर्नयाप्यया ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या अपाम्फेनेति निदर्शनम् ॥ यथा ॥ १
भारभराक्रान्ता निश्वसन्ति नरा भुवि ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या अद्भ्यः सम्भृत इत्यपि ॥ कुक्कुटः काम-
लुब्धश्च ककारद्वयमुच्चरेत् ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्याः कुक्कुटोसीति दर्शनम् ॥ वडवा च हयं दृष्ट्वा योनिं

विकुरुते यथा ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्याः सदुन्दुभेति दर्शनम् ॥ रङ्गे चैव समुत्पन्ने नो ग्रसेत्पूर्वमक्षरम् ॥
स्वरं दीर्घं प्रयुञ्जीत पश्चान्नासिक्यमाचरेत् ॥ यथा सौराष्ट्रिका नारी अराँ इत्यभिभाषते ॥ एवं रङ्गः
प्रवक्तव्यो ङकारः परिवर्जितः ॥ द्विमात्रिको मात्रिको वा नासामूलं समाश्रितः ॥ अन्ते प्रयुञ्जते
रङ्गः पञ्चमैः सानुनासिकः ॥ यथा सौराष्ट्रिका नारी अराँ इत्यभिभाषते ॥ एवं रङ्गं विजानीयात्
ङकारपरिवर्जितम् ॥ अनन्तरं मकारस्य यो रङ्गस्तत्र रज्यते ॥ सर्वानुनासिकं विद्यादेषा मध्यो-
पधानिका । [2]यरलवशषसहरज्यन्ते चोपधानिका ॥ गर्वान्ते रङ्गते यस्तु सर्वैः सर्वानुनासिका ॥
[3]नासादुत्पद्यते रङ्गः कांस्येन समनिःस्वनः ॥ मृदुश्चैव द्विमात्रः स्याद्दृष्टिमान्स्यान्निदर्शनम् ॥ यथा
[4]व्याघ्री हरेत्पुत्रान्दंष्ट्राभिर्न च पीडयेत् ॥ भीता पतनभेदाभ्यां तद्वद्वर्णान्प्रयोजयेत् ॥ मधुरं च न

---

१ यथा कामातुरा नारी शब्दं कुर्याद्दिने दिने । तच्छब्दं कुरुते प्राज्ञः सि([illegible])ह्यसि निदर्शनम् ॥ पक्षौ वितत्य खे गृध्रो भ्रान्त्या सङ्कुच्य तिष्ठति । एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या वार्द्ध्रीनस्ते निदर्शनम् ॥ २ यरलवाः शषसहा अष्टैते चोपधानिनः । वर्गान्तै रज्यते यस्तु सर्वैः सर्वानुनासिकः ॥ ३ नस्तः । ४ यादृशी रत्नवर्णाभा जपायाः कुसुमेऽथवा । तादृशं रञ्जयेदूर्णं प्रान्ते नासिक्यमाचरेत् ॥ लाक्षारक्तं यथा तोयं नकारान्तं पदं तथा । सर्वं रङ्गं विजानीयाच्छत्रूनिति निदर्शनम् ॥ लुप्ते नकारे यत्स्वारं रञ्जन्ति शौनकादयः । एवं रङ्गं विजानीयान्नाभ्याऽआसी-

चाऽव्यक्तं व्यक्तं चापि न पीडितम् ॥ सनाथस्यैकदेशस्य न वर्णाः शङ्करं गताः ॥ यथा सुमत्तनागेन्द्रः पदात्पदं निधापयेत् ॥ एवं पदं पदाद्यन्तं दर्शनीयं पृथक् पृथक् ॥ गीती शीघ्री शिरःकम्पी यथालिखितपाठकः ॥ अनर्थज्ञोऽल्पकण्ठश्च षडेते पाठकाधमाः ॥ माधुर्यमक्षरव्यक्तिः पदच्छेदस्तु सुस्वरः ॥ धैर्यं लयसमत्वं च षडेते पाठका गुणाः ॥ चतुरक्षरषट्कं च निवर्तेत पुनः पुनः ॥ आवर्तते पदं यच्च द्विस्त्रिराम्रेडितं हि तत् ॥ यथा धाम्ने धाम्नेति यजुषे यजुषेति निदर्शनम् ॥ हीयते वर्धते चापि पदं यत्र कृशोदरम् ॥ उपचारः स विज्ञेय उभे सुश्चन्द्रेति निदर्शनम् ॥ अथ सप्तविधाः संयोगपिण्डाः ॥ ॥ अयःपिण्डो दारुपिण्ड ऊर्णापिण्डो ज्वालापिण्डो मृत्पिण्डो वायुपिण्डो वज्रपिण्डश्चेति ॥ यमान्विद्यादयःपिण्डान्सान्तःस्थं दारुपिण्डवत् ॥ अन्तःस्थं यमवर्जं तु ऊर्णापिण्डं विनिर्दिशेत् ॥ अन्तःस्थं यमसंयोगे विशेषो नोपलभ्यते ॥ अशरीरं यमं विद्यादन्तःस्थः पिण्डनायकम् ॥ ज्वालापिण्डान्सनासिक्यान्सानुस्वाराँस्तु मृन्मयान् ॥ सोपध्मा वायुपिण्डाश्च जिह्वामूले तु वज्रिणः ॥ अयःपिण्डो नाम यथा ॥ अग्नीः । पक्तीः । नातनक्मि ॥ दारुपिण्डो नाम यथा ॥ अश्वः । सूर्ष्यः । विश्वाज- ॥ १८८

न्निदर्शनम् ॥ पञ्चरङ्गाः प्रवर्तन्ते घात—निर्घात—वज्रिणः । अहिणः प्रह्णिो ज्ञेय आ-ई-ऊ-ऋ ओ-निदर्शनम् । १ सङ्करङ्गताः । २ वायुवज्र ।

तीति भवति ॥ तत्र ऊर्णापिण्डो नाम यथा ॥ यस्म्मिन् । अत्यस्म्मिन् अमुष्म्मिन् । इति भवति ॥ तत्र ज्वालापिण्डो नाम यथा ॥ ब्रह्मा । वह्निः । गृह्णामीति भवति ॥ तत्र मृत्पिण्डो नाम यथा ॥ साꣳस्था सꣳस्कर्त्तारः । सꣳस्वर्त्तऽइति ॥ तत्र वायुपिण्डो नाम यथा ॥ देव सवितः । युञ्जानः प्रथमम् । प्रादिवः ककुत्सुप्तमिति भवति ॥ तत्र वज्रापिण्डो नाम यथा ॥ इष्कृतिः । निष्कृतिः । ऋक्साम इति भवति ॥ प्रथममेव षकारेण सकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्स्वरं समासाद्य अग्निष्वात्ता-न्निदर्शनम् ॥ प्रथमेन ठकारेण थकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्स्वरं समासाद्य अधिष्ठाननिदर्शनम् ॥ प्रथममेव णकारेण नकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्स्वरं समासाद्य त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशाविति निदर्शनम् ॥ प्रथममेव रङ्गेण नकारेणैव संयुतम् ॥ एतद्रञ्जितमासाद्य वृष्टिमानिति निदर्शनम् ॥ एते ककारा-दयो मकारपर्यवसानाः कृष्णा व्याख्याताः ॥ शनैश्चरदैवत्याः ॥ चत्वार्यन्तस्था यरलवाः कपिलवर्णाः अग्निदैवत्याः ॥ चत्वार्यूष्माणः शषसहा अरुणवर्णा आदित्यदैवत्याः ॥ त्रयस्त्रिꣳशद्व्यञ्जनानि स्पर्शा अन्तःस्था ऊष्माणश्चेति ॥ चतुर्विधं करणम् । स्पृष्टमस्पृष्टं संवृतं विवृतं चेति ॥ संवृतो घोषा विवृता अघोषाः ॥ विꣳशतिर्घोषास्ते गजडदबा घझढधभा ङञणनमाः यरलवाश्चेति ॥ त्रयोदश अघोषास्ते

कचटतपाः खछठथफाः शषसाश्चेति ॥ अष्टौ वर्णस्थानानि भवन्ति ॥ उरःकण्ठ्यमूर्द्धन्यतालु-
दन्त्ये । जिह्वामूलयमानुनासिक्याश्चेति ॥ द्वौ औरस्यौ । ह हा इति । अआआ ३ त्रयः कण्ठ्याः ॥
ऋषट्रमूर्द्धन्याः । टठडढणष इति ॥ दश तालव्याः चछजझञयशइईई ३ इति ॥ अष्ट दन्त्याः ।
तथदधनऌलसाः ॥ एकादश ओष्ठ्याः । पफबभमा उऊऊ ३ छउपध्माचेत्यादयः ॥ एको दन्त-
मूलयो रेफः ॥ जिह्वामूलीयाः पञ्च । कुंखुंगुंघुंङुंइति ॥ क्मख्मग्मघ्मकुंखुंगुंघुं इति यमाश्चत्वारः ॥
रुक्मेति प्रथमो ज्ञेयः सक् इत्यपरो भवेत् ॥ तृतीयः सघ्न इत्याहुः उपध्मेति चतुर्थकः ॥ प्रथमौ
चौष्ठनासिक्यावोष्ठनासे उपाश्रितौ ॥ द्वितीयः कण्ठ्यदन्त्यश्च नासामूलमुपाश्रितः ॥ तृतीयः
कण्ठ्यजिह्वाग्रे नासायामेव निर्दिशेत् ॥ चतुर्थो हृदि नासिक्यः कण्ठे चाभिहिता यमाः ॥
आपञ्चमैश्चैकपादः संयुक्तं पञ्चमाक्षरम् ॥ यमास्तत्र निवर्तन्ते श्मशानादिव बान्धवाः ॥ यत्किं-
चिद्वाङ्मयं लोके सर्वमत्र प्रतिष्ठितम् ॥ सर्वमत्र प्रतिष्ठितमिति ॥ ऋवर्णेतित्परे सादावनुस्वारो
द्विमात्रकः ॥ संयोगे परभूतेषु ह्रस्व एवोच्यते बुधैः ॥ इति श्रीयाज्ञवल्क्यशिक्षा समाप्ता ॥

* * * * *

॥ अथ प्रतिज्ञासूत्रम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ प्रतिज्ञामन्त्रब्राह्मणयोर्वेदनामधेयं तस्मिञ्छुक्ले याजुषाम्नाये माध्यन्दिनीयके मन्त्रे स्वरप्रक्रिया हृद्यनुदात्तो मूर्ध्न्युदात्तः श्रुतिमूले स्वरितः । एवं जात्यादयोऽभिहिताः ॥ ब्राह्मणे तूदात्तानुदात्तौ भाषिकस्वारौ तानस्वराणि छन्दोवत्सूत्राणि ॥ १ ॥ अथान्तःस्थानामाद्यस्य पदादिस्थस्यान्यहलसंयुक्तस्य संयुक्तस्यापि रेफोष्मान्त्याभ्यामृकारेण चाविशेषेणादिमध्यावसानेषूच्चारणे जकारोच्चारणं द्विर्भावेऽप्येवमथापरान्तःस्थस्यायुक्तान्यहलसंयुक्तस्योष्मऋकारेकारसहितोच्चारणमेवं तृतीयान्तःस्थस्य क्वचिट्टकारस्य तु संयुक्तासंयुक्तस्याविशेषेण सर्वत्रैवमथान्त्यस्यान्तःस्थानां पदादिमध्यान्तःस्थस्य त्रिविधं गुरुमध्यमलघुवृत्तिभिरुच्चारणमथो मूर्द्धन्योष्मणोऽसंयुक्तस्य टुमृते संयुक्तस्य च खकारोच्चारणमध्ययनादिकर्मस्वर्थवेलायां प्रकृत्या ॥ २ ॥ अथानुस्वारस्यꣳइत्यादेशः शषसहरेफेषु तस्य त्रैविध्यमाख्यातम् ॥ ह्रस्वदीर्घगुरुभेदैर्दीर्घात्परो ह्रस्वो ह्रस्वात्परो दीर्घो गुरौ परे गुरुः परसवर्णेषत्प्रकृत्या चान्यत्र विसर्गेष्वीषद्विरामः पदाद्यस्य संयुक्ताकारस्येषद्दीर्घता च भवतीषद्दीर्घता च भवतीति ॥ ३ ॥ इति कात्यायनपरिशिष्टप्रतिज्ञासूत्रं समाप्तम् ॥ ॥ ॥

॥ अथ सर्वानुक्रमसूत्रम् ॥

श्रीगणेशाय नमः॥ अथ सर्वानुक्रमसूत्रप्रारम्भः॥ ॐमण्डलं दक्षिणमक्षिहृदयं चाधिष्ठितं येन शुक्लानि यजूꣳषि भगवान्याज्ञवल्क्यो यतः प्राप तं विवस्वन्तं त्रयीमयमर्चिष्मन्तमभिध्याय माध्यन्दिनीये वाजसनेयके यजुर्वेदाम्नाये सर्के सशुक्रियऋषिदैवतछंदाꣳस्यनुक्रमिष्यामो यजुषामनियताक्षरत्वादेकेषां छन्दो न विद्यते द्रष्टारो ऋषयः स्मर्तारः परमेष्ठ्यादयो देवता मन्त्रान्तर्भूता अग्न्यादिका हविर्भाजः स्तुतिभाजो वानः शाखोखाशम्योपवेषकपालेध्मोलूखलादयश्च प्रतिमाभूताश्छन्दाꣳसि गायत्र्यादीन्येतान्यविदित्वा योऽधीतेऽनुब्रूते जपति जुहोति यजते याजयते तस्य ब्रह्म निर्वीर्यं यातयामं भवत्यथान्तराश्वगर्त्तं वापद्यते स्थाणुं वार्च्छति प्रमीयते वा पापीयान्भवत्यथ विज्ञायैतानि योऽधीते तस्य वीर्यवदथ योऽर्थवित्तस्य वीर्यवत्तरं भवति जपित्वा ॥ १९० ॥
हुत्वेष्ट्वा तत्फलेन युज्यते ॥ १ ॥ इषेत्वादि खंब्रह्मान्तं विवस्वानपश्यत्ततः प्रतिकर्मविभागेन ब्राह्मणानुसारेण ऋषयो वेदितव्याः परमेष्ठी प्राजापत्यो दर्शपूर्णमासमन्त्राणामृषिर्देवा वा प्राजा-

पत्या इषेत्त्वाशाखानुष्टुब्विनियोगः कल्पकारोक्त एवमूर्ज्जेत्त्वा व्वायवो व्वायव्व्यं देवोवऽऐन्द्रं यजमानस्य शाखावसोर्व्वायव्व्यं द्यौर्मातरिश्वन उखा व्वसोर्व्वायव्व्यं देवस्त्वापयः कामधुक्षः प्रश्नः सा व्विश्वायुस्त्रीणि गव्व्यानीन्द्रस्यैन्द्रं व्विष्णोः पयः ॥ २ ॥ योऽअग्नऽइदमाग्नेये कस्त्वा प्राजापत्यं कर्मणे स्त्रुक्शूर्पं प्रत्युष्टं द्वे राक्षसे उरुब्रह्मरक्षोघ्नꣳ सर्वत्र धूरसि धूर्देवानां व्विष्णुस्त्वानऽउरुह-विष्याऽअपहतꣳ रक्षोयच्छन्ताꣳहविष्या देवस्य त्वा सावित्रꣳसर्वत्राग्नये लिंगोक्ते भूताय त्वा हविः स्वः सूर्यो दृꣳहन्तां गृहाः पृथिव्यास्त्वा हव्यं पवित्रे लिङ्गोक्तꣳसवितुर्देवीः प्रोक्षिताऽआपा-न्यग्नये लिङ्गोक्ते दैव्याय पात्राणि ॥ ३ ॥ शर्मास्यादित्याः कृष्णाजिनमवधूतꣳराक्षसमद्रिर्ग्रावोलू-खलेऽअग्नेर्हविर्बृहत्सऽइदम्मौसले हविष्कृदधिदैवतं व्वागधियज्ञं पत्नी कुक्कुटो व्वाग्वर्षवृद्धꣳ शूर्पं प्रतित्वा हविः परापूतमपहतꣳराक्षसे व्वायुर्वो देवो वस्तण्डुला धृष्टिरुपवेषोपाग्नऽआदेवयजनमाग्नेये ध्रुवमसि षण्णां कपालान्यग्ने ब्रह्माग्नेयं धिषणासि दार्षदंदिवः शम्या धिषवणोपलं धान्यमसि षण्णाꣳहविर्महीनामाज्यम् ॥ ४ ॥ संवपामि हविः समापऽआपं जनयत्यै त्वेदꣳहविरिषेत्त्वाज्यं

घर्म्मोसि षण्णां पुरोडाशस्त्रिताय त्रयाणां त्रितोद्वितऽएकतः क्रमेणाददऽइन्द्रस्य स्फ्यः पृथिवी
वेदिर्व्रजं पुरीषं वर्षतु वेदिर्बधान सावित्रमपाररुमररोऽआसुरे द्रप्सस्ते वेदिर्गायत्रेण त्रीणि वैष्णव-
वानि सूक्ष्मा त्रयाणां वेदिः पुराघशꣳ सोपश्यचान्द्रमसीं त्रिष्टुभं प्रोक्षणीः प्रैषो द्विषतः आभि-
चारिकमनिशितः स्रुवो निशितास्रुगदित्यै विष्णोर्योक्त्रमूर्ज्जे त्रयाणामाज्यꣳसवितुरार्षं तेजोसिधा-
माज्यम् ॥५॥ इति० संहितायां प्रथमोऽध्यायः ॥१॥ कृष्णोसीध्मो वेदिर्बर्हिर्लिङ्गोक्तेऽअदित्याऽआपं
विष्णोः प्रास्तरमूर्णम्रदसं वेदिर्भुवपतये त्रीण्याग्नेयानि गन्धर्वस्त्रयाणां परिधयो वीतिहोत्रं
विश्वावसुराग्नेयीं गायत्रीꣳसमिदाग्नेयꣳसूर्यस्त्वालिङ्गोक्तꣳसवितुर्विधृतीऊर्णम्रदसमात्वाप्रास्तरे घृता-
च्यसि त्रयाणां जुहूपभृद्ध्रुवाः क्रमेण प्रियेण हविर्ध्रुवाऽअसदन्पाहि मां वैष्णवेऽअग्नेवाजजिदाग्नेयं
नमोदेवꣳस्वधापित्र्यꣳसुयमे स्रुचावंघ्रिणा वैष्णवं वसुमतीमाग्नेयमितऽऐंद्रꣳसञ्ज्योतिषाज्यं मयी-
दमाशीः प्रतिग्रहणमुपहूताद्यावापृथिव्यम् ॥ ६ ॥ ब्रह्मत्वं प्रतिष्ठान्तं बृहस्पतिरांगिरसोपश्यद्दग्नेष्ट्वा
प्राशित्रमेतन्ते वैश्वदेवमेषा तेऽनुष्टुबाग्नेवाजस्यग्ने वाजजिदाग्नेयमग्नीषोमयोश्चत्वारि लिङ्गोक्तानि

वसुभ्यस्त्रयाणां परिधयः सञ्ज्ञानाथाव्यन्तु प्रास्तरे मरुताऽकपिर्बृहतीं प्रास्तरीमन्त्यः पादऽआग्नेयो
यम्परिधिं देवलऽआग्नेयीं त्रिष्टुभं विराड्रूपां यजुरन्तामग्नेः प्रियं यजुःसꣳस्रवभागाः सोमसूक्ष्मो
वैश्वदेवीं त्रिष्टुभं यजुरन्ताꣳस्वाहा वाङ्यजुर्घृताचीस्रुचौ यज्ञनमः शूर्प्यां यवमान्कृपिरुद्दालवां
धानां तर्वानिति पञ्चार्षे यो यज्ञोदेवताग्नेद्भधायोगार्हपत्योग्नये दक्षिणाग्निः सरस्वत्यै लिङ्गोक्तं वेदोसि
वेदो देवामनसस्पतिर्वातदेवत्यांविराजꣳसम्बर्हिर्लिङ्गोक्ता त्रिष्टुब्विराड्रूपा कस्त्वा प्राजापत्यꣳरक्षसाꣳ
राक्षसम् ॥ ७ ॥ अथ याजमानꣳसंवर्चसा त्वाष्ट्री त्रिष्टुब्दिविविष्णुस्त्रीणि वैष्णवान्यस्माद्भागोस्यै
भूमिरगन्मे दैवꣳसञ्ज्योतिषाऽऽहवनीयः स्वयम्भूः सूर्यस्य सौरेऽअग्ने गृहपते गार्हपत्यः सूर्यस्य सौर-
मग्नऽइदमाग्नेये ॥ ८ ॥ पितृयज्ञः प्रजापतेरार्षमग्नये सोमाय द्वे दैवे स्वाहाकारश्रुतेरपहताऽआसुरं ये
रूपाणि कव्यवाहनोऽग्निस्त्रिष्टुब् अत्रामीमदन्त पित्र्यै नमोवः षड्लिङ्गोक्तानि परे पित्र्यैऽआधत्त
पित्र्यागायत्र्यूर्ज्जमापिविराट् ॥ ९ ॥ इति॰ संहितायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ अग्न्याधेयं प्रजा-
पतेरार्षं देवानामग्नेर्गन्धर्वाणां वा समिधाग्नेय्यश्चतस्रो गायत्र्यः समिधाग्निरूपऽआङ्गिरसः सुस-

मिद्धाय वसुश्रुतस्तन्त्वां भरद्वाजो भूर्भुवःस्वस्तिस्रो महाव्याहृतयोऽग्निवायुसूर्यदेवत्याः क्रमेण द्यौरिव
यजमानाशीर्लिङ्गोक्तदेवताऽआयङ्गौः सार्पराज्ञस्तृचो गायत्र्योऽग्निः परावररूपेण देवता ॥ १० ॥
अग्निहोत्रं प्रजापतेरार्षं अग्निर्ज्योतिः सप्तलिङ्गोक्तदेवता गायत्र्य आद्याः पञ्चैकपदाः अग्निर्वर्चो द्वे
तक्षापश्यत्परा जीवलश्चैलकिः ॥ ११ ॥ यजमानाभ्युपस्थानं बृहद्देवानामार्षम् उपप्रयन्तऽइत्यनु-
वाकऽआद्ये द्वे आग्नेय्यौ गायत्र्यावुपवत्या गोतमो राहूगणो मूर्द्धन्वत्या विरूपः उभावां भरद्वाजऽ
ऐन्द्राग्नीं त्रिष्टुभमयन्ते देवश्रवा देववातश्च भारतावाग्नेयीमनुष्टुभमयमिह वामदेवो जगतीमस्य
प्रत्नामवत्सारोगव्यां वाग्नेयीं वा पयो देवत्यां वा गायत्रीं तनूपाऽआग्नेयानिऽइन्धानाऽआग्नेयीं
महापङ्क्तिर्त्र्यवसाना ॥ १२ ॥ चित्रावसोरात्रिदेवत्यमृषयो पश्यन्सन्त्वमाग्नेयमन्धःस्थरेवतीःस८
हितेति त्रीणि गव्यानि । उपस्त्वाग्नेयं तृचं गायत्रं मधुच्छन्दा वैश्वामित्रोऽग्नेत्वं चतस्रो ॥ १९२ ॥
द्विपदाऽआग्नेयीर्बन्धुः सुबन्धुः श्रुतबन्धुर्विप्रबन्धुरेकैकशऽइडेकाम्याकव्ये सोमानं ब्राह्मणस्पत्यं तृचं
गायत्रं ब्रह्मणस्पतिर्मेधातिथिर्वामहित्रीणा९ँसत्यधृतिर्वारुणिरादित्यदैवतं तृचं गायत्रं पथि स्वस्त्ययनं

कदाचनैन्द्रीं पथ्याबृहतीं मधुच्छन्दास्तत्सवितुर्विश्वामित्रः सावित्रीं गायत्रीं परिते वामदेवऽआग्ने-
यीमनिरुक्तां गायत्रीम् ॥ १३ ॥ क्षुल्लकोपस्थानमासुरेरार्षं, भूर्भुवः स्वः प्रवत्स्यदुपस्थानमागतोपस्थानं
चादित्यस्यार्षं नर्यंगार्हपत्यःश९ंस्याहवनीयोथर्वदक्षिणाग्निरागन्माहवनीयोनुष्टुबयमग्निर्न्यंकुसारि-
णीबृहती गार्हपत्योयमग्निरन्वाहार्यपचनोऽनुष्टुब्गृहामा त्रिष्टुब्विराड्रूपा येषामानुष्टुबुपहूतामहा-
पंक्तिर्द्व्यवसानास्तिस्रोऽपि वास्तवीः शंयुर्बार्हस्पत्यः ॥ १४ ॥ चातुर्मास्यानि प्रजापतेरार्षं, प्रघासिनो
मारुती गायत्री यद्ग्रामेमारुत्यनुष्टुबनिरुक्तामोषूणोगस्त्यऐन्द्रामारुतीं विराजमक्रंननिरुक्ताग्नेय्यनुष्टुब्
अवभृथयज्ञदेवतं पूर्णादर्विद्वे और्णवाभऽऐन्द्र्यावनुष्टुभावक्षंद्वे गोतमऽऐन्द्र्यौ पङ्क्ती मनोनुमानसं तृचं
बन्धुर्गायत्रं वयं९सोमीं गायत्रीं बन्धुरेषते द्वे रौद्रे अवरुद्रं९रौद्र्यावेकापंक्तिरपराककुप् त्र्यम्बकं द्वे
अनुष्टुभौ पूर्वस्या वसिष्ठऽ एतदास्तारपंक्तिस्त्र्यायुषं नारायणऽउष्णिहं यजमानाशीर्षं९शिवोनाम
क्षौरं निवर्त्तयामिलिङ्गोक्तदेवतमाशीःप्रायम् ॥ १५ ॥ इति० संहितायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥
अग्निष्टोमः प्रजापतेरार्षं, एदंद्वेऽअ— श्रीत्र्यवसाने आद्यावर्द्धचौं देवयजनदेवत्याविमाऽआपऽओषधे

कुशतरुणꣳस्वधितेक्षौरमापोऽअस्मानापन्दीक्षातपसोर्वासोमहीनां नवनीतं व्वृत्रस्याजनं चित्पतिर्द्वे प्राजापत्ये देवीमा सावित्रमावोदैव्यनुष्टुबाशीःस्वाहायज्ञं चतुर्णां यज्ञऽआकूत्यै चतुर्णामौद्गृभणानामग्निरापोदेवीलिंगोक्तदेवताविराट् ॥१६॥ विश्वोदेवस्य स्वस्त्यात्रेयः सावित्रीमनुष्टुभपृक्सामयोः कृष्णाजिनेशर्मासि कृष्णाजिनमूर्गस्यांगिरोभिर्दृष्टमेखलꣳसोमस्यनीविर्विष्णोर्वासऽइन्द्रस्य सुसस्याः कृष्णविषाणोच्छ्रयस्वदण्डोव्रतंयज्ञेदैवींधीर्येदेवावाक्प्राणोदानौ चक्षुःश्रोत्रमध्यात्ममग्निर्मित्रावरुणावादित्यो विश्वेदेवाऽअधिदैवतꣳश्वात्राऽआपोजगतीयंते लोष्टमपोमूत्रंपृथिव्यालोष्टमग्नेत्वमाग्नेय्यनुष्टुप्पुनर्मनऽआग्नेयं त्वमग्ने व्वत्सऽआग्नेयींगायत्रीꣳरास्वेयत्सौम्यमेषातेहिरण्ययाज्यदैवतंजूरसिवाग्देवतꣳशुक्रमसिहिरण्ययं चिदसि गौःसोमक्रयणी वाग्रूपाध्यारोपकल्पनया ॥ १७ ॥ व्वस्व्यस्यनुष्टुब्बृहतीसोमक्रयण्यास्तुतिरदित्याऽआज्यमस्मेषण्णां लिङ्गोक्तादेवताः समख्येपत्न्याशीरास्तारपंक्तिरेषते लिङ्गोक्तदैवतमास्माकोसि सौम्यमभित्यꣳसावित्र्यष्टिः प्रजाभ्यस्त्वा प्रजास्त्वा शुक्रन्त्वा सौम्यानि सग्मेस्मेलिङ्गोक्तेतपसोर्द्धेजार्द्धे सोमोमित्रो नऽइन्द्रस्य सौम्ये स्वानादीनिधिष्ण्यानामानिपरिमाग्नेयी

पुरस्ताद्बृहती प्रतिपन्थामनुष्टुप्पथिदेवत्यादित्याः कृष्णाजिनमदित्यै सौम्यमस्तभ्नात्त्रिष्टुभौ वारुण्यौ सूर्यस्यानुष्टुप्कृष्णाजिनमुस्त्रावूर्ध्वबृहत्यानडुही भद्रो[1] मे सौम्यं नमोमित्रस्याभितपनः सूर्यः सौरीं जगतीं वरुणस्य पञ्चवारुणानि याते सौमीं त्रिष्टुभं गौतमः ॥ १८ ॥ इति० संहितायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ अग्नेस्तनूरसिपञ्च वैष्णवान्यग्नेः शकलं वृषणौदर्भतरुणैकेऽउर्वश्यसित्रयाणां लिंगोक्ता देवता गायत्रेण त्रीण्याग्नेयानि भवतन्नः पंक्तीरग्नावग्निर्विराडेतयोर्निर्मथ्याहवनीयावग्नीदेवतेऽआपतयेत्वायव्यमनाधृष्टमाज्यमग्नेव्रतपाऽआग्नेयमꣳशूरꣳशुः प्रकृतिश्चतुरवसाना सौम्यन्त्योर्द्धर्चौ लिंगोक्तदैवतोयातेत्रीण्याग्नेयानि तप्तायनीचत्वारि पार्थिवानि विदेदाग्नेयमग्नेऽअङ्गिरो योस्यामनुत्वालिंगोक्तानि सिꣳह्यसित्रयाणां वेदिरिंद्रघोषश्चतुर्णामुत्तरवेदिरिदमहमापाꣳसिꣳह्यसि पञ्चानां वाग्भूतेभ्यः स्रुग्ध्रुवोसिपरिधयस्त्रयाणामग्नेः संभारागुल्गुल्वादयः ॥ १९ ॥ युञ्जतेश्यावाश्वः सावित्रीं जगतीम्। इदंविष्णुर्मेधातिथिर्वैष्णवीं गायत्रीमिरावतीवसिष्ठस्त्रिष्टुभं देवश्रुतावक्षधुरौप्राचीस्वंगोष्ठमत्रहविर्द्धानेविष्णोर्नुतिस्रो वैष्णव्यस्त्रिष्टुभऽआद्ये द्वे यजुरंते विष्णोर्नुप्प्रदीर्घतमाऔतथ्यो विष्णो-

---

१ भद्रोमेमित्रस्या.

सं: ७२

रराटंपंच वैष्णवान्याददेऽभ्रिरिदमहꣳरक्षोघ्नं बृहन्नौपरवाणीदमहं पंच लिंगोक्तानि स्वराडस्यौ पर्वाणि
चत्वारि रक्षोहणौवः सप्त वैष्णवानि यवोसि यवोदिवेत्वौदुंबरी शुंधंतां पित्र्ये उद्दिवं पंचानामौ-
दुंबरी घृतेनद्यावापृथिव्यमिंद्रस्यैंद्रं परित्वा मधुच्छंदाऽअनिरुक्तामैंद्रीमनुष्टुभमिंद्रस्यैंद्राणि त्रीणि
चतुर्थं वैश्वदेवम् ॥ २० ॥ विभूरस्यष्टानां धिष्ण्या अग्नयः सम्राडाहवनीयः परिषद्योबहिष्पवमान-
देशोनभोसि चात्वालः मृष्टोसि शामित्रःऋतधामौदुंबरीसमुद्रोसि ब्रह्मासनम् ज्योतिरसि शाला-
द्वार्योहिरसिप्राजहितो वागसिसदऋतस्य द्वार्येअध्वनाꣳसूर्योमित्रस्यर्त्विजोग्नयो धिष्ण्याः ॥ २१ ॥
ज्योतिरसि वैश्वदेवं त्वꣳसोमऋतुभार्गवः सौमीं गायत्रीमनवसानां जुषाणो अग्नुदेवत्यैकपदा-
विराड्यजुरंताऽग्नेनयागस्त्यऽआग्नेयीं त्रिष्टुभमयन्नस्त्रिष्टुब्यजुरंताग्नेयी उरुविष्णोवैष्णव्यनुष्टुब्यजुरंता
देवसवितः सावित्रमेतत्त्वꣳसौम्यꣳस्वाहा निर्लिंगोक्तदेवतामग्नेव्रतपाऽआग्नेयमत्यन्यान्वनस्पतिरो- ॥ १९४ ॥
षधेकुशतरुणꣳस्वधितेपरशुर्यामातस्त्वंवनस्पतिः ॥ २२ ॥ इति० संहितायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥
अग्रेणीः शकलं । देवस्त्वायूपः सुपिप्पलाभ्यश्च । वालंयामग्रेणयूपो याते दीर्घतमायूपदेवत्यां

त्रिष्टुभं ब्रह्मवनि ब्रह्मदृ॑ह यूपदेवत्ये विष्णोः कर्माणि द्वे मेधातिथिर्वैष्णव्यौ गायत्र्यौ परिवीर्यूपो-
दिवस्त्वरुरेपते यूपऽउपावीस्तृणमुपदेवां लिंगोक्तमृतस्यत्वा पशुरग्नीषोमाभ्यां लिंगोक्तमद्ध्योपां
पशुरापोदेवीरापदृसंते पशुर्घृतेन स्वरुशासौरेवतीवाग्वर्षोतृणॅस्वाहादैवे ॥ २३ ॥ माहिर्भूरज्जुर्न-
मस्ते यज्ञोदेवीरापोर्द्धमापमर्द्धमाशीर्वाचंते मनस्तेपशुः शंलिंगोक्तमोषधे तृणॅस्वधितेसीरक्षसां
लिंगोक्तं निरस्तमिदमहदृरक्षोहणीघृतेनद्यावापृथिव्यंवायोवायव्यमग्निराज्यस्याग्नेयॅस्वाहाकृतेवपा-
श्रपण्याविदमापआपीमहापंक्तिरुय्यवसानापावमानश्चांत्यःपादःसंते हृदयदृरेडासिवसाप्रयुतं लिंगोक्तं
घृतं वैश्वदेवं दिशः पंचदिश्यान्यैंद्रः प्राणः पश्वंगः प्राणदानं लिंगोक्तं देवत्वाष्ट्री त्रिष्टुप् ॥ २४ ॥
समुद्रंलिंगोक्तानि द्वादशदिवंते स्वरुर्मापोहृदयशूलं धाम्नो धाम्नोवारुणं यदाहुर्वारुणी गायत्र्यनव-
साना सुमित्रियानऽआपदृहविष्मतीलिंङ्गोक्तदेवतानुष्टुवग्नेर्वश्चत्वायपाद्ध्यमूरापीं गायत्रीं मेधाति-
थिर्हृदेत्वा सौम्यनुष्टुप् सोमराजन्त्सौम्ये श्रृणोतु लिंगोक्तदेवतात्रिष्टुब्देवीरापऽआपीपंक्तिः कार्षि-
राज्यमनुष्टुप्समुद्रस्य समापऽआपो यमग्नेमधुच्छंदाऽआग्नेयीं गायत्रीमाददेग्रावानिग्राभ्याआपमि-

शु. य. संहिता. ॥१९५॥

न्द्रायत्वा पञ्चसौम्यानि यत्तेसौमी विपरीता बृहती श्वात्राःपथ्याबृहती माभेः सौम्यमर्द्धंद्यात्वा-
पृथिव्यमर्द्धंप्रागपाक्सौम्युष्णिक् त्वमंगगोतमऽऐन्द्रीं पथ्याबृहतीम् ॥ २५ ॥ इति० संहितायां
षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ वाचस्पतयेप्राणदेवत्याविराट् मधुमतीर्लिङ्गोक्तं यत्ते सौम्यॐस्वाहोरुयजुषी-
लिङ्गोक्ते स्वाङ्कृतोस्युपाॐशुर्देवेभ्यस्त्वादेवं देवाॐशोलिङ्गोक्तमाभिचारिकं प्राणायाग्रहोव्याना-
यउपाॐशुसवनऽउपयामगृहीतोस्यंतरैन्द्रमन्तस्ते मघवदेवत्यात्रिष्टुबुदानायग्रहः आवायो वसिष्ठो-
वायव्यां त्रिष्टुभमिन्द्रवायू मधुच्छन्दा ऐन्द्रवायवींगायत्रीमयंवागृत्समदोमैत्रावरुणीॐरायावयं
त्रसदस्युस्त्रिष्टुभं यावां मेधातिथिराश्विनीं गायत्रीं तंप्रत्नथावत्सारः काश्यपोवैश्वदेवीं जगतीम-
च्छिन्नस्यसौम्यछंसा प्रथमैन्द्रीत्रिष्टुप्तृपंत्वयाडग्नीलिङ्गोक्ते ॥ २६ ॥ अयं वेनोवेनस्य त्रिष्टुप् सोम-
स्तुतिरधिदेवतमधियज्ञं च मनोनत्रिष्टुप्सोमस्तुतिरधियज्ञानुवादिव्यपमृष्टः शंडोपमृष्टोमर्कऽ-
आभिचारिके देवास्त्वा शुक्रामंथिनावनाधृष्टासिदक्षिणोत्तरवेदिश्रोण्यौसुवीरः सुप्रजाः शुक्रामंथिनौ
निरस्तोद्वे आभिचारिके शुक्रस्य मंथिनः शकलं येदेवासः परुच्छेपोवैश्वदेवीं त्रिष्टुभमाग्रयणोसि-

सर्वानु० अ० १

॥ १९५ ।

लिङ्गोक्तदेवतम् ॥ २७ ॥ सोमः पवते वैश्वदेवमिन्द्रायत्वा पञ्च लिङ्गोक्तानि । मूर्द्धानं भरद्वाजो वैश्वानरीं त्रिष्टुभं ध्रुवोसिध्रुवोध्रुवं ध्रुवेण बृहती पूर्वोर्द्धचौंध्रौवउत्तरऽऐन्द्रोयस्ते देवश्रवाः सौमीं त्रिष्टुभं यजुरंतान्देवानां चात्वालदैवतं प्राणायमे लिंगोक्तदेवतान्येकादश कोसिप्राजापत्यो-ष्णिग्वर्द्धमानामधवेत्वा लिङ्गोक्तदेवतानि त्रयोदश ॥ २८ ॥ इंद्राग्नीं विश्वामित्रऽऐन्द्राग्नीं गायत्रींमाघत्रिशोकऽआग्यैंद्रीमोमासोमधुच्छंदा वैश्वदेवीं विश्वेदेवासो गृत्समदऽइंद्रमरुत्वश्चतस्रो-विश्वामित्रऽऐन्द्रामारुतीस्त्रिष्टुभोमरुतांत्वायजुर्मरुत्वतीयंमहाँ२ऽइंद्रोभरद्वाजोमाहेंद्रीत्रिष्टुभं षऽ-ओजसा वत्सोगायत्री मुदुत्यंप्रस्कण्वः सौरीं गायत्रीं चित्रं कुत्सऽआंगिरसस्त्रिष्टुभꣳरूपेण वोद-क्षिणाश्चतुर्णां ब्राह्मणमद्य लिङ्गोक्तदेवतान्यष्टौ ॥ २९ ॥ इति० संहितायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ विष्णोर्वैष्णवं कदाचनादित्यदेवत्येबृहत्यौ यज्ञोदेवानां कुत्सस्त्रिष्टुभं विवस्वन्यजुः श्रदस्मै जगत्या-शीर्वाममद्य भरद्वाजोबार्हस्पत्यः सावित्रींत्रिष्टुभꣳसावित्रोसिसावित्रꣳसुशर्मासि वैश्वदेवं बृहस्पति-सुतस्य लिंगोक्तमहंप्रजापतिरूपेणाऽत्मादेवतात्रिष्टुबग्ना३ऽइपत्नीवन्नाग्नेयं प्रजापतिः प्राजापत्यꣳहरि-

रस्यूक्सामेहर्योर्षस्तेलिङ्गोक्तेदेवक्कतस्याऽग्नेयानि षट् ॥ ३० ॥ समिन्द्रात्रिवैंश्वदेवीं त्रिष्टुभं धातालिं-
गोक्तबहुदेवत्यासुगावोदेवीषाँ२ऽआवहोवयमाग्नेऽध्यौषज्ञाषज्ञमेषतेलिंगोक्तेयजुषीउरुꣳहिशुनःशेपो-
वारुणींत्रिष्टुभं नमोवारुणमग्नेरनीकमाग्नेयी त्रिष्टुप् समुद्रेते सौमी विराड्देवीरापःपंक्तिर्बृहती वा
पूर्वोर्द्धर्चेऽआपऽउत्तरःसौम्योदेवानामाग्नेयमेजतुत्र्यवसानामहापंक्तिर्यस्यैते वशापुरुद्स्मोगर्भोमरुतो-
षस्य गोतमोमारुतीं गायत्रीं महीद्यौर्मेधातिथिर्द्यावापृथिव्यामित्यग्निष्टोमः ॥ ३१ ॥ अथषोड-
श्यातिष्ठगोतमऽऐन्द्रीमनुष्टुभं । युक्ष्वाहि मधुच्छंदाः । इंद्रमिद्गोतमः । षस्मान्नैंद्री त्रिष्टुप्परब्रह्म-
रूपेण षोडशिनस्तुतिरिंद्रश्चैंद्रावारुणीषोडशिदेवत्यावायजुरंताग्नेपवस्व वैखानसऽआग्नेयीं गायत्री-
मुत्तिष्ठन्कुरुस्तुतिरैन्द्रीमदृश्रं प्रस्कण्वः सौरीं अतिस्रोपियजुरन्ताः उदुत्यं देवानामार्षमाजिघ्रेडे-
कौसुरुर्बिंदुर्गव्ये महापंक्तिःप्रस्तारपंक्तिः विनःशासोभारद्वाजऽऐन्द्रीमनुष्टुभं वाचस्पतिं वैश्वकर्मणीं ॥ १९६ ॥
त्रिष्टुभं विश्वकर्मन्नैंद्रीवैश्वकर्मणयग्नयेत्वा देवार्षाण्यदाभ्यदेवत्यानित्रेशीनांत्वा सौम्यानि ॥ ३२ ॥
सत्रोत्थानं देवानामार्षमिहरतिः पशुदैवतमुपस्टजन्नुष्णिगाग्नेयी सत्रस्य बृहती यजमानानामात्म-

स्तुतिर्युवंतंपरुच्छेपऽऐंद्रीमत्यष्टिंत्र्यवसानामाद्योर्द्धर्चेऽऐंद्रापार्वतः परमेष्ठीनैमित्तिकान्याध्याद्वसिष्ठ-
स्यार्षं लिंगोक्तदेवतानि चतुस्त्रिंशद्वयोर्वैष्णववारुणीं त्रिष्टुब्देवान्दिवमाशीर्लिंगोक्तदेवताश्चतुस्त्रिं-
शद् वर्मदेवत्यापंक्तिस्त्रिष्टुब्वायज्ञस्य यज्ञदेवत्या त्रिष्टुबापवस्व सौमीं गायत्रीं नैध्रुविः कश्यपः ॥ ३३ ॥
इति० संहितायां अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ अथ वाजपेयोबृहस्पतेरार्षम् इंद्रस्य च देवसवितःसावित्री
त्रिष्टुप् ध्रुवसदमैंद्राणित्रीण्यपाᳬरसदेवत्यानुष्टुब्महालिंगोक्तदेवतानुष्टुप्संपृचौ यजुषीन्द्रस्य रथोवाः
जस्य पार्थिव्यतिजगत्यंत्यःपादःसावित्रोऽप्स्वन्तरश्वदेवत्यानवसानापुरऽउष्णिग्वातोवातिस्त्रोश्वस्तु-
तयऽउष्णिक्त्रिष्टुब्जगत्योवाजिनोश्वाःदेवस्याहं लिंगोक्तानि वाजिनोश्वाऽएषस्य द्वे दधिक्रावावाम-
देव्योश्वदेवत्ये जगत्यौ शन्नोवसिष्ठोविराजंतेनोनाभानेदिष्ठोजगतीं वाजेवाजे वसिष्ठस्त्रिष्टुभमामा-
प्राजापत्यांवाजिनोश्वाः ॥३४॥ आपयऽआयुर्यज्ञेनप्राजापत्यानि प्रजापतेः स्वरमृतायजमानोस्मेदिशो-
नमः पृथिवीयमासंदीयंतासुन्वन्वाजस्य प्राजापत्यं तृचं त्रैष्टुभंसोमं तृचंतापसऽआद्या वैश्वदेव्य-
निरुक्तानुष्टुब्द्वितीया लिंगोक्तदेवता तृतीयाग्नेयीप्रनोलिंगोक्ता गायत्री सरस्वत्यैसुन्वन्नग्निःसप्तदश

लिंगोक्तदेवतानि ॥ ३५॥ अथ राजसूयोवरुणस्यार्षम् एषते पार्थिवमग्निनेत्रेभ्यो देवार्षाण्याध्याया-
दशाद्यानि दैवान्यग्नेसहस्व देवश्रवादेववातश्च भारतावाग्नेयीमनुष्टुभमुपाᳬंशोस्त्रीणि रक्षोघ्नानि
सविताद्वेषजमानः ॥ ३६ ॥ इति० संहितायां नवमोऽध्यायः ॥९॥ अपोदेवाऽआपीत्रिष्टुप् वृषणऽऊर्मि-
र्लिङ्गोक्तानि मधुमतीरनाधृष्टाआपेसोमस्य चर्माग्नये लिंगोक्तान्यनिभृष्टमापᳬसधमादोवारुणीत्रिष्टुप्
क्षत्रस्य चतुर्णांतार्प्पपांड्वाधीवासोष्णीषाणींद्रस्यधनुर्म्मित्रस्य बाहूत्वयायंधनुर्द्दवाषाणामिषवऽआविः
प्राजापत्यंपराणि लिंगोक्तानि ॥ ३७ ॥ अवेष्टामृत्युनाशनं प्राचीं पंचानां यजमानःप्रत्यस्तमासुरं
मृत्योरोजोसिरुक्मोहिरण्णयरूपौ मैत्रावरुणीत्रिष्टुब्यजुरन्तासोमस्यसुन्वन्प्रपर्वतस्यापीत्रिष्टुब्विष्णो-
स्त्रीणिलिंगोक्तानि सुन्वन्प्रजापतेन प्राजापत्यात्रिष्टुब्यजुर्मध्याअयममुष्यजूरुद्रषद्रौद्रम् ॥ ३८ ॥
इंद्रस्यलिंगोक्तानिमाते संवरणः प्राजापत्यऽऐंद्रींत्रिष्टुभमग्नये लिंगोक्तानि पृथिविमातर्भूमिर्हᳬ-
सोवामदेवः सौरीᳬसप्रपंचपरब्रह्माभिधायिनीमतिजगतीमियच्छतमानावूर्गसिशाखेन्द्रस्य बाहूस्यो- ॥ १९७॥
नास्यासंदीक्षत्रस्याधीवासᳬस्योनाᳬसुन्वन्निषसाद शुनःशेपोवारुणीं गायत्रीमभिभूरस्यक्षायज

मानोवाब्रह्मँस्त्वमामंत्रणानि पंच लिंगोक्तानींद्रस्य स्फ्योऽग्निः पृथुराग्नेयꣳस्वाहाकृता अक्षाः
सवित्रालिंगोक्तदैवतम् ॥ ३९ ॥ अथ चरकसौत्रामण्यश्विनोरार्षम् अश्विभ्यां त्रीणि लिंगोक्तानि
वायुः सौमी गायत्री कुविदृचꣳसुकीर्तिः काक्षीवतऽआद्या सौम्यनिरुक्ता त्रिष्टुब्युवमनुष्टुप्पुत्र-
मिवत्रिष्टुबश्विसरस्वतींद्रदेवत्येअश्विसरस्वतींद्रदेवत्ये ॥ ४० ॥ इति० संहितायां दशमोऽध्यायः ॥१०॥
इतिसर्वानुक्रमणिकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ अथाग्निंप्रजापतिरपश्यत् ॥ साध्यावापश्यन्त्सोऽग्निः-
पंचचितिकः प्रथमार्चितिः ॥ प्रजापतेर्द्वितीयादेवानांतृतीयेंद्राग्न्योर्विश्वकर्मणश्चतुर्थ्यर्षीणां पंचमी
परमेष्ठिनोऽथ प्रतिकर्मदर्शिनो युञ्जानोष्टौसावित्राणिसवितापश्यदाद्यातृतीयाचानुष्टुप्चतुर्थी-
षष्ठ्यौ जगत्यौ द्वितीयागायत्रीपंचमीत्रिष्टुबिमंनोयजुरंतागायत्र्यनवसानाऽआददेभ्रिर्हस्तेनुष्टुब्य-
जुरंता ॥ १ ॥ प्रतूर्त्तनाभानेदिष्टऽआश्वीमास्तारपंक्तिर्युंजाथां कुश्रिर्गार्दभीं गायत्रींयोगेयोगेशुनःशेप
आजींप्रतूर्वंस्त्रिष्टुब्विराड्रूपायजुर्गर्भोरुयजुःपृथिव्यास्त्रीण्याग्नेयान्यन्वग्निराग्नेयीं त्रिभष्टुं पुरोधसऽआ-
गत्य मयोभुवऽआश्वीमनुष्टुभमाक्रम्यानुष्टुप् द्यौस्तेबृहत्युत्क्रामविराडुदक्रमीत्रिष्टुबात्वाद्वे गृत्सम-

दआग्नेरुषौपरिसोमकोगायत्रीं परित्वापायुरनुष्टभंत्वामग्नेगृत्समदोजगतीम् ॥ २ ॥ पृथिव्याऽआ-
ग्नेयं। अपांपुष्करपर्ण्णꣳस्वराट्पंक्तिःशर्मद्वेऽअनुष्टुभौकृष्णाजिनपुष्करपर्ण्णे पुरीष्योग्निस्त्वामग्नेतृचं-
भारद्वाजऽआग्नेयं गायत्रᳲसीदहोतर्देवश्रवादेववातश्च त्रिष्टुभं निहोतागृत्समदःसᳲसीदस्वप्रस्कण्वो-
बृहतीम् ॥ ३ ॥ अपोदेवीः सिंधुद्वीपऽआपीन्यंकुसारिणीꣳ संतेत्रिष्टुप्पार्थिवोर्द्धोवायव्योर्द्धः
सुजातोनुष्टुबाग्नेयीऽउदुतिष्ठविश्वमनाः पथ्याबृहतीमूर्द्धःकण्वऽउपरिष्टाद्बृहतीꣳसजातस्त्रितस्त्रिष्टुभ-
ꣳस्थिरोरासभेरुषनुष्टुबुष्णिग्वाशिवोभवाजीपथ्या बृहती प्रैतुलिंगोक्तामहापंक्तिस्त्र्यवसानाग्नेगायत्र्ये-
कपदाग्नेरुयातमग्निमाग्नेये ओषधयस्त्रिष्टुवनुष्टुभावोषधिदेवत्येअव्यस्यन्नाग्नेयोर्द्धर्चेविपाजसोत्कीलः-
कात्यआग्नेयीं त्रिष्टुभम् ॥ ४ ॥ आपोह्यापᳲसिंधुद्वीपस्तृचंगायत्रंमित्रउपरिष्टाद्बृहतीमैत्रीरुद्रा अनुष्टुब्-
रौद्रीसᳲसृष्टां द्वे सिनीवालीदेवत्येउखामादित्यामखस्य मृत्पिंडोवसवस्त्वा लिंगोक्तानि सर्वत्रादित्यै-
रास्नादितिरौषंकृत्वायादित्योष्णिगदितिरावटंदेवानां पंचौखानि मित्रस्यविश्वामित्रोमैत्रीं देवस्त्वा ॥ १९८ ॥

१ गायत्रीं.

सावित्री बृहत्युत्थायपूर्वोर्द्धर्चऔषऽउत्तरोमैत्रः ॥ ५ ॥ आकूति लिंगोक्तान्यौद्गृभणानि मास्वौख्यौ-
गायत्री त्रिष्टुभावग्निश्च पादाआग्नेयोद्वन्नः सोमाहुतिराग्नेयीं गायत्रीं परस्याविरूपऽआंगिरसः
परमास्याऽआरुणिरनुष्टुभं यदग्नेद्वेजमदग्निःअहरहर्नाभानेदिष्ठस्त्रिष्टुभौ याःसेनाऽअनुष्टुभः सर्वाऽ-
आग्नेय्योंत्योपरिष्टाद्बृहती ॥ ६ ॥ इति० संहितायां एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ दृशानोवत्सप्री
त्रिष्टुभःरौक्मीन्नक्तोषासा कुत्सऽआग्नेयीं विश्वाश्यावाश्वःसावित्रीं जगतीॐसुपर्णः कृतिश्चतुर-
वसानागारुत्मती विषघ्नी विष्णोर्लिंगोक्तान्यक्रंदद्वत्सप्रीराग्नेयीं त्रिष्टुभमग्नऽऊर्ध्वबृहत्यग्ने महाबृहती
पुनर्गायत्र्यावात्वाध्रुवोऽनुष्टुभमुदुत्तमःशुनःशेपोवारुणींत्रिष्टुभमग्रेत्रितऽआग्नेयीॐहःसऽउक्ताजग-
तीह यजुरन्तांतेबृहद्यजुःसीदत्वमाग्नेयीं त्रिष्टुभमंतरग्नेनुष्टुभौ ॥ ७ ॥ दिवस्पर्याग्नेयंत्रैष्टुभंद्वादशर्च्चं
वत्सप्रीर्भालंदनः समिधाग्निं विरूपाक्षऽआंगिरसऽआग्नेयं गायत्रीमुदुत्वातापसोनुष्टुभं प्रेदनुष्टुप्प्र-
प्रायमग्नेयीं वसिष्ठस्य त्रिष्टुभमापोदेवीराप्यप्स्वग्ने विरूपऽआग्नेयींगायत्रींगर्भोऽअसितिस्त्रोऽनुष्टुभो-
वोधामे दीर्घतमास्त्रिष्टुभःसत्रोधिसोमाहुतिराग्नेयीं यजुरंतां गायत्रीं यजुर्वैश्वकर्म्मणं पुनस्त्वा-

त्रिष्टुबाग्नेयी ॥ ८ ॥ अपेतलिंगोक्तबहुदेवत्यासंज्ञानमूषदैवत्यमग्नेः सिकताश्रितः परिश्रितोयहृसः
पंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टुभं विश्वामित्रश्चतुर्थ्यनुष्टुप्अयंतेनुष्टुप्त्विदैष्टकेलोकंलिंगोक्तानुष्टुप्ताऽअस्यापींद्रि-
यमेभ्यऽऐंद्रऽइंद्रजेतामाधुच्छंदसऐंद्री॑ॐसमितंचतस्रो ह्यग्निदेवत्याउष्णिगुपरिष्टाद्बृहत्युष्णिक्पंक्तयो-
मातेवो खास्तुतिस्त्रिष्टुप् ॥९॥ असुन्वंतं नैर्ऋतं तृचं त्रैष्टुभं यतेयजमानदेवत्यानमोविभूतिदेवत्येकपदा
निवेशनऽआग्नेयीं त्रिष्टुभं विश्वावसुर्देवगंधर्वः सीराद्वे सीरदेवत्येबुधः सौम्योगायत्री त्रिष्टुभौशुनंच-
तस्रः सीतादेवत्याः कुमारहरितोद्वे त्रिष्टुभौ तृतीयापंक्तिश्चतुर्थ्यनुष्टुब्विमुच्यध्वमानडुहीगायत्री
सजूर्लिंगोक्तदैवतम् ॥ १० ॥ याऽओषधीःसप्तविंशतिरनुष्टुभऽओषधिस्तुतिमाथर्वणोभिषग्मुंचंतु-
बंधुर्द्वादशानारभ्याधीताःमामाहिरण्यगर्भः कार्यींत्रिष्टुभमभ्यावर्त्तस्वोष्णिगाग्नेयी अग्नेयद्गायत्रीयं
त्रिष्टुबग्नेतवपावकोग्निराग्नेयषड्टचंप्रथमेविष्टारपंक्तिस्तिस्रःसतोबृहत्यऽउपरिष्टाज्ज्योतिः षष्ठ्याप्याय- ॥ १९९ ॥
स्वगोतमः सौम्योगायत्री त्रिष्टुबुष्णिहः आतेवत्सारस्तुभ्यंताद्वेविरूपस्तिस्रो गायत्र्यऽआग्नेय्यः ॥११॥
इति० संहितायां द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ मयिककुबाग्नेयीब्रह्मादित्यद्देवत्यात्रिष्टुप्हिरण्यगर्भः

कार्यीत्रिष्टुभन्द्रप्सोदेवश्रवाऽआदित्योनमोस्तुसार्प्यंतृचमानुष्टुभंकृणुष्वपंचप्रतिसराराक्षोघ्नादेवाना-
मार्षꣳसर्वास्त्रिष्टुभऽआग्नेयीर्वामदेवश्चापश्यदग्नेष्वाषजुराग्नेयमिंद्रस्यैंद्रंभुवस्त्रिशिराऽआग्नेयींत्रिष्टुभम्
॥ १२ ॥ ध्रुवास्यूर्ध्वंबृहतीप्रजापतिरनुष्टुप्भूरसिप्रस्तारपंक्तिरासाꣳस्वयमातृणादेवताविश्वस्माइत्ये-
तस्य च यजुषः कांडात्कांडादानुष्टुभंद्व्यृचमग्निनादृष्टंदूर्वेष्टकादैवतं यास्तऽआग्नेयं द्व्यृचमानुष्टुभमिन्द्रा-
ग्निभ्यां दृष्टं विराडयंलोकःस्वराडसौलोकः प्रजापतिष्ट्वाविश्वज्योतिषं मधुश्चर्तुदैवतमषाढासिसविता-
पश्यद्देवावापश्यन्निष्टकादैवतम् ॥ १३ ॥ मधुवाताविश्वदेवंतृचंगायत्रंगोतमोपांगंभन्पङ्क्तिस्त्रीन्त्समुद्रां-
स्त्रिष्टुप्कौम्यं द्व्यृचं ध्रुवासित्रिष्टुविषेबृहत्यौरवंद्व्यृचमग्नेयुक्ष्वाग्नेयंद्व्यृचं गायत्रमाद्यायां भरद्वाजोद्विती-
यस्यां विरूपः सम्यक्त्रिष्टुब्लिंगोक्तदेवताऋचेत्वाबृहत्यग्निर्ज्योतिषोष्णिगादित्यंगर्भं पंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टु-
भमिमंमापंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टुभमेवद्वेद्वेचांतेयजुषीत्वंयविष्ठोशनाः काव्यआग्नेयीमनिरुक्तांगायत्रीमपां-
त्वाविꣳशतिरैष्टकान्ययंपुरःपंचाशत्प्राणभृद्देवत्यानि लोकंताऽइंद्रं तिस्रः प्रतीकोक्ताः एवꣳसर्वत्र
सं. ७३ ॥ १४ ॥ इति० संहितायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ अथ द्वितीया चितिः ॥ ध्रुवक्षितिः पंचाश्वि-

॥२००॥ न्यस्तासां प्रथमाविराड्वतस्त्रस्त्रिष्टुभो यजुरंताः शुक्रश्चर्तव्यश्सजूःपंच विश्वेषां देवानामार्षं ता एव देवताः प्राणं मे पंच वायव्यान्यपः पंचायानि मूर्द्धावय एकोनविंशतिर्लिंगोक्तदैवतानि ॥ १५ ॥ अथतृतीयेंद्राग्नीअनुष्टुप् पूर्वार्द्धर्चऐंद्राग्नऽउत्तरः स्वयमातृणादैवतोविश्वकर्मावायव्यश्राज्यसि पंच-दिग्दैवत्यानिविश्वकर्मावायव्यं नभश्चैषश्चर्तव्येआयुर्मे दश लिंगोक्तदैवतानि माच्छंदश्चषट्त्रिंशन्मू-र्द्धानुष्टुब्यंत्रीपरोष्णिक्चतुर्दशयजूंषि प्राणदैवत्यानि ॥ १६ ॥ अथचतुर्थ्याशुरष्टादशाग्नेर्दशैकया सप्तदश सर्वाणि लिंगोक्तदैवतानि सहश्चर्तव्यम् ॥ १७ ॥ इति० संहितायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ अथ पंचमी अग्नेजातानाग्नेःस्त्रौत्रिष्टुभौषोडशीचतुश्चत्वारिंशल्लिंगोक्ते अग्नेस्त्रिष्टुप्एवश्चत्वारिंशद्र-श्मिनैकोत्रिंशद्राज्यसि पंचायंपुरः पंचैतानि सर्वाणि लिंगोक्तदैवतानि ॥१८॥ अग्निर्मूर्द्धाग्नेयोनुवाकः प्रथमस्तृचोगायत्रोद्वितीयस्त्रैष्टुभोभुवस्तृतीयोजागतोऽयमिहचतुर्थआनुष्टुभः सखायःसं पंचमःप्रगा- ॥२००॥
थएनावस्तत्रपूर्वा बृहती सतोबृहत्युत्तराताभ्यां तिस्रोबृहत्यः संपादिताः षष्ठऔष्णिहोग्नेवाजस्य गोत-मःसप्तमः पुनः ककुभः प्रगाथोभद्रोनस्तत्रपूर्वाककुप्सतोबृहत्युत्तराताभ्यां तिस्रः ककुभः संपादिता-

अष्टमः पांक्तोग्निंतंपदपांक्तोनवमोग्नेतमग्निꣳहोतारमतिछंदात्र्यवसानाग्नेत्वंद्वैपदस्तृचः ॥ १९ ॥ अय-
मग्निर्विरूपोबोधिबुधगविष्ठिरोजनस्यसुतम्भरः सखाय इषꣳसꣳसमित्संवननस्त्वांप्रस्कण्व एनावो
वसिष्ठोऽग्नेवाजस्यगोतमोभद्रोनः सौभरिरग्निं तं कुमारवृषौ येनाष्टावाग्नेऽव्यः षट्त्रिष्टुभो द्वे अनुष्टुभौ
तदश्वर्त्तव्यंपरमेष्ठीसौरं प्रोथदश्वोवसिष्ठस्त्रिष्टुभमाग्नेयीमायोर्द्वेस्वयमातृणदैवत्ये सहस्रस्यपंचाग्नेयानि
॥ २० ॥ इति० संहितायां पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ रौद्रोऽध्यायः परमेष्ठिन आर्षं देवानां वा प्रजा-
पतेर्वाऽद्योनुवाकः षोडशर्च्च एकरुद्रदेवत्यः प्रथमागायत्रीतिस्रोऽनुष्टुभस्तिस्रःपङ्क्तयः सप्तानुष्टुभोद्वे-
जगत्यौ मानोद्वेकुत्सः ॥ २१ ॥ अंत्यानुवाकेसप्तैकरुद्रस्तुतिः आद्योपरिष्टाद्बृहती द्वितीया जगती
कुत्सस्य तृतीयानुष्टुब्द्वे त्रिष्टुभौ द्वे अनुष्टुभावसंख्याता बहुरुद्रदेवत्यादशानुष्टुभोमंत्राऽअवतानसंज्ञ-
कास्ततोंऽत्यानित्रीणियजूꣳषि बहुरुद्रदेवत्यानि प्रत्यवरोहसंज्ञकामंत्राः ॥२२॥ मध्ये सर्वाणि यजूꣳ-
षिहिरण्यबाहवइति तिस्रोऽशीतयोरुद्राणां तेषामुभयतोनमस्कारा अन्येन्यतरतोनमस्कारा अपरे-
जातानामरुद्राः सभाभ्यइत्यादयो नमोवःकिरिकेभ्यइत्यग्निवायुसूर्यहृदयभूताः पंचव्याहृतयोबहु-

रुद्रदेवत्याः ॥ २३ ॥ इति० संहितायां षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ अश्मन्मारुतमश्मँस्ते इमामरुषा-
शीरुर्यंद्विष्मऽआभिचारिकमिमामऽआग्नेयमृतवोबृहतीपंक्तिर्वा समुद्रस्य द्वे गायत्र्यावुपज्मं जगती
त्रिष्टुब्वाऽपामिदं बृहत्यग्नेपावकवसूयवः सनोमेधातिथिःपरेतेआग्नेरुयौ गायत्र्यौ पावकया जगतीं
भरद्वाजो नमस्ते बृहतीमाग्नेयीमृषिसुता लोपामुद्रा ॥ २४ ॥ नृषदे पंचाग्नेयानि ये देवा जगत्यौ
प्राणदेवत्ये प्राणदा बृहतीपंक्तिर्वाऽऽग्नेय्याग्निस्तिग्मेनाग्नेयीं गायत्रीं भरद्वाजोयऽइमा वैश्वकर्म्मणी-
स्त्रिष्टुभोविश्वकर्माभौवनः ॥२५॥ आशुरैन्द्रीर्द्वादश त्रिष्टुभोऽप्रतिरथोवस्त्वष्टानुष्टुबिषुदेवत्याप्रेतयोद्धृ-
न्त्स्तौत्यनुष्टुबसौयामारुतीत्रिष्टुब्यत्रलिंगोक्तदेवता पंक्तिर्मर्म्माणि लिंगोक्तैवात्रिष्टुबुदेनंतिस्रोनुष्टुभ-
ऽआद्याग्नेयीद्वितीयैंद्री तृतीया लिंगोक्तदेवता पंचादिशः पंचयज्ञाग्निसाधनवादिन्यऽआद्येद्वे त्रिष्टुभौ
तृतीया पंक्तिर्बृहती वा चतुर्थीबृहत्येवान्त्यात्रिष्टुब्विमानो द्वे आदित्यदेवत्येऽआद्या विश्वावसोर्द्वितीया-
प्रतिरथस्यदेवहूर्विधृतिरनुष्टुब्यज्ञदेवत्या वाजस्यैंद्र्यनुष्टुबुद्ग्राभमैंद्राग्न्यनुष्टुबेव ॥२६॥ क्रमध्वंपंचाग्नेय्य-
ऽआद्यानुष्टुप्ततस्त्रिष्टुप्ततोबृहतीपिपीलिकमध्या ततोनुष्टुप्त्रिष्टुबंत्या अग्नेसहस्राक्षविराडाग्नेयीसुप-

ण्णोंद्वेपंक्तित्रिष्टुभौताꣳसवितुःसावित्रीं त्रिष्टुभं पुरस्ताज्ज्योतिषंकण्वोददर्श विधेमाग्नेयीं गृत्समदस्त्रि-
ष्टुभमस्यास्त्रिस्थानाग्निर्देवता प्रेद्धोविराडाग्नेयी वसिष्ठस्य चित्तिं वैश्वकर्मण्यतिजगती सप्तऽआग्नेयी
त्रिष्टुप्सप्तऽऋषीणाम् ॥ २७ ॥ शुक्रज्योतिः षण्मारुत्यऽआद्या चतुर्थीचोष्णिग्द्वितीयातृतीयाचगा-
यत्री पंचमीजगती षष्ठीगायत्र्युष्णिग्वाइन्द्रंदैवीर्मारुतमिमंत्रयोदशर्च्चऽआग्नेयस्त्रैष्टुभोऽनुवाको यज्ञ-
स्तुतिर्घृतस्तुतिर्वावसोर्द्धाराभिवादिनी वा घृतंमिमिक्षेगृत्समदः समुद्राद्वामदेवश्चत्वारिशृङ्गायज्ञ-
पुरुषदेवत्यऽऋषभोमंत्रः ॥ २८ ॥ इति० संहितायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ वाजश्चदेवानामार्षम्
एतैर्यजुर्भिर्यजमानोग्नेः कामान्याचते वाजप्रसवीयꣳसप्तर्चं विश्वेत्रैष्टुभं वैश्वदेवं लुशोधानाकः
वाजोनस्तिस्रोन्नदेवत्या आद्यानुष्टुब्द्वे त्रिष्टुभौ संमाविराजावाग्नेय्यौ सरस्वत्यै लिंगोक्तदैवतम् ॥ २९ ॥
ऋताषाड्गन्धर्वाप्सरसः सनः प्राजापत्या प्रस्तारपंक्तिः समुद्रोसि वायव्यानि त्रीणि रुचमाग्नेय्यनु-
ष्टुप्त्वा वारुणीं त्रिष्टुभꣳशुनःशेपः स्वर्णाग्नेयानि पंचाग्निंसुनज्म्याग्नेय्यस्तिस्रऽआद्येद्वे त्रिष्टुभौ पंक्ति-
स्तृतीयादिवोद्वेआग्नेय्यौ परौष्णिग्ब्रहापदपंक्तीऽइष्टोयज्ञोद्यृचं यजमानाग्निदैवत्यं गालवऽआद्योष्णि-

ग्द्वितीयागायत्री ॥ ३० ॥ यदाकूतादष्टर्चमाग्नेयम् विश्वकर्म्मणस्तृतीया दैवीवाद्याजगती तिस्रस्त्रि-
ष्टुभश्चतस्रोनुष्टुभोग्निरस्म्यश्यद्वैतवादिनीं त्रिष्टुभं देवश्रवादेववातश्च भारतावृचोयजुर्षेअग्नेयोनुष्टुवा-
ग्नेयी ॥ ३१ ॥ वार्त्रहत्याय सप्तर्च्चमिन्द्रोऽपश्यत् । आद्ये द्वे वार्त्रघ्यौगायत्रीत्रिष्टुभौ विश्वामित्रस्य
चविनोऽनुष्टुप्मृगोनत्रिष्टुप्प्रथमाॐशासोभारद्वाजोद्वितीयांजयऽऐंद्रोद्वैवैश्वानर्य्यौगायत्रीत्रिष्टुभौ
पृष्ठोदिविकुत्सस्य चाश्यामद्वेत्रिष्टुभावाग्नेय्यौ कामवत्यावश्यामभरद्वाजस्य च वयंते कात्यस्योत्कीलस्य
च धामच्छदनुष्टुब्वैश्वदेवी ॥ ३२ ॥ इति० संहितायां अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ अथ सौत्रामणी
प्रजापतेरार्षम् अश्विनोः सरस्वत्याश्च स्वाद्वींत्वानुष्टुप्सुरासोमदेवत्या सोमोसि चत्वारि सौराणि परि-
तोभारद्वाजः सौमीं बृहतीं वायोस्तृचोगायत्रः सौम्यऽआभूतेर्ब्रह्मक्षत्रं त्रिष्टुप्सुरासोमदेवत्या नानाहि
जगती सुरासोमदेवत्या तेजोसि पयोदेवत्यान्योजोसि सुरादेवत्यानि याव्याग्रꣳहैमवर्च्चैरनुष्टुब्विषूचि- ॥२०२॥
कास्तुतिर्यदापिपेषाग्नेयी बृहती सम्पृचस्थपयोग्रहाः विप्रचस्थ सुराग्रहाः देवायज्ञंब्राह्मणानुवाको विꣳ
शतिरनुष्टुभःसोमसंपत् ॥ ३३ ॥ सुरावंतंचतुर्ऋचंत्रैष्टुभं अश्विसरस्वतींद्रदेवत्यंपितृभ्यः सप्त पित्र्याणि

पुनन्तुमा नवर्च्चं पावमानमाद्येद्वे पित्र्येअनुष्टुभौ प्रजापतिस्तृतीयां वैखानसऽआग्नेयीं गायत्रीं चतुर्थीलिंगोक्तदेवतानुष्टुप्पंचम्याग्नेयीगायत्री षष्ठ्याग्नेयीब्राह्मी च गायत्री ब्राह्मस्तृतीयःपादःसौमीसावित्र्यष्टमी नवमीत्रिष्टुब्वैश्वदेवी येसमानाऽअनुष्टुभौपित्र्याद्या द्वितीया यजमानाशीर्द्वेस्तृतीत्रिष्टुब्देवपानपितृपाणौपंथानौब्रवीतीदꣳहविस्त्र्यवसानाष्टिर्यजमानाशीः ॥ ३४ ॥ उदीरतांत्रयोदशर्चंपैत्र्यं त्रैष्टुभꣳशंखएकादशी तु जगत्याद्याजानुदशर्चोनुवाकोनवपित्र्या दशम्यैंद्रीगायत्री तृतीयाचतुर्थीनवम्योऽनुष्टुभस्त्रिष्टुभऽइतराः सोमोराजाष्टर्चमश्विसरस्वतीन्द्राऽ अपश्यन्नद्यास्तिस्रोमहाबृहत्यऽउपान्त्याचचतुर्थ्यन्ते अतिजगत्यौ शेषेअतिशक्वर्य्यौत्र्यवसाने सीसेनतंत्रमश्विसरस्वतींद्रदेवत्याः षोडशजगत्यः ॥ ३५ ॥ इति० संहितायां एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ क्षत्रस्ययोनिर्द्विपदागायत्रीआसन्दीदेवताकामात्वाकृष्णाजिनं मृत्योरुक्मावश्विनोर्भैषज्येनलिंगोक्तदेवतानि त्रीणि कोसिप्राजापत्यागायत्री शिरोमेपंचर्चमिन्द्रशरीरावयवदेवताकं तृतीयागायत्र्यंत्यामहापंक्तिस्त्र्यवसानानुष्टु-

---

१ सप्तमी ।

भौंत्याः प्रतिक्षत्रे वैश्वदेवं त्रयादेवा दैवीपंक्तिस्त्र्यवसाना प्रथमाद्वितीयैर्वैश्वदेवमाशीर्लिंगं लोमान्यनुष्टुब्लिंगोक्तदेवता ॥ ३६ ॥ यद्देवास्तिस्त्रोऽग्निवायुसूर्यदेवत्याऽअनुष्टुभः कूष्माण्डीर्यद्ग्रामे लिंगोक्तदेवतꣳसमुद्रेतेद्विपदा विराडापी द्रुपदादिवानुष्टुबाप्युद्वयꣳसौर्य्यनुष्टुप्प्रस्कण्वस्यापोऽअद्याग्नेयी पंक्तिरेधोसिसमिद्देवत्ये यजुषी समाववर्त्यनिरुक्तागायत्री वैश्वानरज्योतिर्यजुरभ्याद्धाम्याग्नेयं तृचमानुष्टुभमाश्वतराश्विरꣳशुनासौर्य्यनुष्टुप्सिंचंतिपरिसौर्यैन्द्रीचानुष्टुब्धानावंतमैंद्रीगायत्री विश्वामित्रस्य च बृहदिंद्राय बृहती नृमेधपुरुषमेधयोरध्वर्य्योगायत्री ॥ ३७ ॥ योभूतानामात्मप्रवादापंक्तिर्नारायणीयाकौण्डिन्यस्यप्राणपामे द्वे अनुष्टुबुपरिष्टाद्बृहत्यौ लिंगोक्तदेवते समिद्धऽइंद्रऽएकादशाप्रीस्त्रिष्टुभऽआंगिरसऽइध्मस्तनूनपान्नराशꣳ सऽइडोबर्हिर्द्वारऽउषासानक्ता दैव्याहोतारा तिस्रोदेवीस्त्वष्टा वनस्पतिः स्वाहाकृतयऽइत्येताऽआप्रीदेवताऽआयातु सप्तत्रिष्टुभऐंद्र्यऽआमन्द्रैर्बृहत्यायातु ॥२०३॥
वामदेवस्त्रातारं गर्गऽआमन्द्रैर्विश्वामित्रऽएवेद्वसिष्ठः ॥ ३८ ॥ अथहोत्रंत्रिपशोः समिद्धोऽअग्निराप्रीर्द्वादशविदर्भिराश्विसरस्वतीन्द्रदेवत्या अनुष्टुभोश्विनाहविस्तिस्त्रोनुष्टुभऽएकैकाश्विसरस्वतींद्र-

देवत्याःयइंद्रं[1]सवितृवरुणदेवत्यास्तिस्रोऽनुष्टुभोऽश्विनागोभिस्तिस्रोनुष्टुभो सुवंपुत्रमिवानुष्टुप्त्रिष्टु-
भौयस्मिन्नश्वासऽआग्नेय्यौ जगतीत्रिष्टुभावश्विनातेजसैकादशार्च्चंःशस्त्रंगोमद्गृत्समदस्तृचमाश्विनं
गायत्रं पावकानोमधुच्छंदाः सारस्वतमिंद्रायाह्यैंद्रंमधुच्छंदाएवानुक्तमानुष्टुभमाश्विसरस्वतींद्रदेव-
त्यम् ॥ ३९ ॥ इति॰ संहितायां विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ इमंमे गायत्रीत्रिष्टुभौवारुण्यौशुनःशेपस्त्वन्न-
स्त्रिष्टुभावावारुण्यौ वामदेवो महीमूषुत्रिष्टुबादित्या सुत्रामाणंगयः प्लातः सुनावन्नौस्वर्ग्यागायत्र्या-
नोमैत्रावरुणींगायत्रींविश्वामित्रः प्रबाहवावसिष्ठस्त्रिष्टुभःसमिद्धोऽअग्निरेकादशाप्रमानुष्टुभःस्वस्त्या-
त्रेयस्यार्षं वयोधाइंद्रोदेवता वसंतेनऽऋतुना षडचामानुष्टुभौंलिंगोक्तदेवतःहोतायक्षद्वादशाप्रीः
प्रैषाअश्विसरस्वतींद्रदेवत्या अश्विनौछागस्यसप्तलिंगोक्तदेवताःप्रैषाः वनस्पतिमभियूपोऽग्निꣳस्विष्ट-
[2]कृदग्निर्देवंबर्हिरेकादशानुयाजप्रैषा अश्विसरस्वतीन्द्रदेवत्याऽअग्निमद्यसूक्तवाकप्रैषोलिंगोक्तदेवतो-
लिंगोक्तदेवतः ॥ ४० ॥ इति॰ संहितायां एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ इति सर्वानुक्रमणिकायां

---

१ इंद्र. २ तस्विष्टꣳकृ.

द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॐअथाश्वमेधश्चतुरोऽध्यायान्प्रजापतिरपश्यत् तेजोसिसौवर्णं निष्कमिमामगृभ्णन्संवत्सरो यज्ञपुरुषस्त्रिष्टुभमभिधालिंगोक्तानि योऽअर्वन्तंगायत्र्यर्द्धेनाश्वस्तुतिः परोर्द्धेलिंगोक्ताऽग्नयेलिंगोक्तान्येव हिंकारायेत्यश्वस्यैकोनपंचाशच्चेष्टितानि हिरण्यपाणिंपंचर्च्चंऽसावित्रं गायत्रमाद्यां मेधातिथिरग्निऽंस्तोमेनाग्नेयंतृचंगायत्रंऽसुतंभरोविश्वामित्रोविरूपोयथासंख्यमजीजनोहिपावमानींकृतिंपिपीलिकमध्यामनुष्टुभं त्र्यरुणत्रसदस्यूर्व्विभूरश्वदैवतं देवादैवमिहरतिराग्नेयानि चत्वारि कायौढृभणानिलिंगोक्तान्याब्रह्मलिंगोक्तान्येवाध्यायात् ॥ १ ॥ इति० संहितायां द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ प्रजापतये प्राजापत्यम् यत्ते देवं यः प्राणतस्त्रिष्टुप्कायी हिरण्यगर्भस्य युञ्जन्तिमधुच्छन्दाआदित्यदेवत्यांगायत्रीं युंजंत्यस्याश्वस्तुतिर्यद्वातोबृहतीमौ वसवस्त्वालिंगोक्तानिलाजीं ३ नश्वदेवत्यंकःस्विच्चतस्रोऽनुष्टुभःप्रश्नप्रतिप्रश्नभूताब्रह्मोद्ये होतुर्ब्रह्मणश्चवायुष्ट्वा लिंगोक्तानि सऽशितस्तिस्रोश्वदेवत्याअनुष्टुब्विराड्त्रिष्टुभोऽग्निः पशुराश्वानित्रीण्ययंवेऽनुष्टुबश्वस्तुतिर्गणानांत्वाचत्वारिलिंगोक्तानि ॥ २ ॥ उत्सक्त्थ्यागायत्र्याश्री येकादशर्चमानुष्टुभं द्वितीयातूपरिष्टाद्बृहत्यध्वर्य्वादीनां

कुमार्य्यादिभिरश्लीलभाषणं ताऽएवदेवताः दधिक्राव्णोदधिक्रावावामदेव्यः सुरभिमतीमनुष्टुभ-
माश्वींगायत्री१षडृचमाश्वमुष्णिगाद्याश्चतस्त्रोनुष्टुभोंऽत्यात्रिष्टुप्कस्त्वाषडृचमाश्वमाद्यागायत्रीपंचा
नुष्टुभः कःस्विदष्टादशर्चं ब्रह्मोद्यं होत्रादीनां प्रश्नप्रतिप्रश्नभूतमाद्याश्चतस्त्रोनुष्टुभः कास्विदाद्याश्च-
तस्त्रोनुष्टुभः कास्विदाद्याश्चतस्त्रश्चांत्यादशत्रिष्टुभः सुभूरनुष्टुब्लिंगोक्तदेवताहोतायक्षत्प्राजापत्यः प्रैष-
प्रजापतेर्हिरण्यगर्भः प्राजापत्यात्रैष्टुभम् ॥ ३ ॥ इति० संहितायां त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ अश्व-
स्तूपर इत्यादयः पशवोऽध्यायेनोक्ता देवतावापर्य्यग्यास्तथारोहितादयोगुणयुक्ताऽआरण्याश्च कपिंज-
लादयऽआध्यायात् शादंदद्भिरित्यादित्वगित्येतदंतं द्रव्यदैवतमुक्तम् अश्वस्तूपरोब्राह्मणोऽध्यायः॥४॥
इति० संहितायां चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ शादंदद्भिस्त्वचांतश्चजुंबकायवारुणीं द्विपदां मुंडिभ
औदन्यएषा चाघनाशन्यंतर्जले यस्येमे काव्यौत्रिष्टुभौ हिरण्यगर्भःप्राजापत्यऽआनोदशर्चं जागतं
वैश्वदेवं गोतमःस्वस्तिनो विराट्स्थाना भद्रंकर्णेभिस्तृचं त्रैष्टुभं मानोश्वस्तोमीयंदीर्घतमास्त्रैष्टुभं-
द्वाविंशत्यृचमश्वस्तुतिस्तृतीयाषष्ठ्यौ जगत्याविमानुद्वैपदं वैश्वदेवं तृचं भौवनआप्त्यो वा साधन-

भौवनो वा ॥ ५ ॥ इति॰ संहितायां पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ अग्निश्चसप्तलिंगोक्तानिप्रियोदेवानां
लौगाक्षिरनुष्टुभमनवसानां बृहस्पतेगृत्समदोब्राह्मींत्रिष्टुभमिंद्रगोमन्नैंद्र्यौगायत्र्यौरम्याक्षिर्ऋतावानं
प्रादुराक्षिर्वैश्वानरीयांवैश्वानरस्य त्रिष्टुभं कुत्सोग्निर्ऋषिराग्नेयीं गायत्रीं वसिष्ठभरद्वाजौमहाँ२ ऽइंद्रो
माहेंद्रींवसिष्ठस्तंव ऐंद्रींपथ्याबृहतींनोधागोतमोषद्वाहिष्ठंवसूयवआग्नेयीमनुष्टुभमेहिभरद्वाजोगायत्री
मृतवस्तेबृहतीत्युपह्वरेवत्सो गायत्रीं ॥ ६ ॥ उच्चाते गायत्रं तृचꣳसौम्यमामहीयवोनुवीरैर्मुद्गलो
यज्ञपुरुषस्त्रिष्टुभमग्नेपत्नीर्मेधातिथिराग्नेयीं गायत्रीमभिषज्ञंतृचमृतुदैवतं मेधातिथिस्तवायमैंद्रीत्रिष्टु-
भंविश्वामित्रोऽमेवनोजगतींगृत्समदःस्वादिष्ठया मधुच्छंदाः सौम्यावनुक्तानांगायत्रम् ॥ ७ ॥ इति॰
संहितायां षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ समास्त्वाग्निकोध्यायः प्रजापतेरार्षꣳसामिधेन्यो नवाग्नेरुषस्त्रि-
ष्टुभोऽग्निनादृष्टाऽअग्निर्ऋषिः कर्मांगभूतमग्निꣳस्तौत्यूर्ध्वाद्वादशर्च्चमाप्रियमौष्णिहं विषमपदं प्राजा-
पत्यमाग्नेषमग्निरपश्यदग्निर्हिप्रजापतित्वेन संस्तूयते तेन प्राजापत्यम् ॥ ८ ॥ पीवोऽअन्ना द्वे वायव्ये
त्रिष्टुभौवसिष्ठऽआपोहद्वे प्राजापत्ये हिरण्यगर्भः प्राजापत्यः प्रयाभिर्द्वे वायव्ये वसिष्ठोनियुत्वान्वा- ॥२०५॥

यञ्याः षड्वायोशुक्रोऽनुष्टुबेकया च त्रिष्टुबंत्यागायत्र्यो नियुत्वान्वायोग्रेगृत्समदोवायोशुक्रः पुरुमीढा-
जमीढौ तववायोव्यश्वऽआङ्गिरसोभित्वा वसिष्ठऐंद्रंप्रगाथं प्रथमाबृहती द्वितीयासतोबृहती त्वामि-
देवऋशंयुर्बार्हस्पत्यः कयानऐंद्रं तृचं गायत्रं वामदेवोऽत्यातु पादनिचृद्यज्ञायज्ञावऽऊर्जोनपातऋशंयुः
पाहिनोगर्भः प्रागाथएतं तृचं प्रागाथमाग्नेयंद्वेबृहत्यौ तृतीयासतोबृहती संवत्सरोऽस्याग्नेयम् ॥ ९ ॥
इति० संहितायां सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ इन्द्रमिडः सौत्रामणिकोऽध्यायः एकादशप्रयाजप्रैषा-
ऐंद्रा आप्रीदेवत्या आद्येऽनुवाके देवंबर्हिरनुयाजप्रैषाऐंद्राएकदशैवाग्निमद्यैन्द्रः सूक्तवाकप्रैषस्त्वामद्य
प्रतीक उभयत्रापि समिधानं महद्वायोधस आप्रिय एकादश प्रयाजप्रैरवास्तथैव देवंबर्हिरनुयाज-
प्रैरवाऽअग्निमद्यवायोधसः सूक्तवाकप्रैषः ॥ १० ॥ इति० संहितायां अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥
समिद्धोऽअञ्जन्नाश्वमेधिकोऽध्याय आद्या आप्रीस्त्रिष्टुभएकादशाश्वस्तुतिर्बृहदुक्थोवामदेव्योददर्शा-
श्वोवासामुद्रिर्ऋषदक्रंदस्त्रयोदशाश्वस्तुतिस्त्रिष्टुभोभार्गवोजमदग्निर्ददर्शदीर्घतमाश्च समिद्धोऽअद्यद्वा-
सं. ७४ दशाप्रीस्त्रिष्टुभोजमदग्निः ॥ ११ ॥ केतुं कृण्वन्नाग्नेयीमनिरुक्तां गायत्रीं मधुच्छन्दाः जीमूतस्येव

पायुर्भारद्वाजः संग्रामांगान्यृक्षोस्तौषीत्सन्नाहंकार्मुकं गुणमार्त्नीतूणं जगत्यर्द्धेन सारथिमर्द्धेन रश्मीन्
हरीन् रथगोपायितॄन् जगत्यालिंगोक्तदेवता द्वाभ्यां त्रिष्टुबनुष्टुब्भ्यामिषुमनुष्टुभाकशां ततोहस्त-
घ्नतं ततस्तृचौ रथदुन्दुभिदेवत्यावैन्द्रोर्द्धर्चोन्त्यः सर्वास्त्रिष्टुभोऽनुक्ता आग्नेय्यः कृष्णग्रीव इत्याद्या
एकादशिन्योर्द्वयोः पशुदेवता अग्नये गायत्रायेति दश हविषोवेष्टेर्देवता ॥ १२ ॥ इति० संहितायां
एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ देवसवितर्द्वावध्यायौ पुरुषमेधोनारायणः पुरुषोददर्श विश्वानिदेव-
गायत्रीॐसावित्रीॐश्यावाश्वोविभक्तारंमेधातिथिर्ब्रह्मणेब्राह्मणमिति द्वे कंडिके तपसेऽनुवाकश्च
ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ इति० संहितायां त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ सहस्रशीर्षाषोडशर्चमानुष्टुभं त्रिष्टुबंत्यं-
पुरुषोजगद्बीजमत्रदेवताद्भ्यः षड्टृचउत्तरनारायणोमंत्र आद्यास्तिस्त्रस्त्रिष्टुभौद्वे अनुष्टुभावंत्यात्रिष्टुप्
॥१४॥ इति० संहितायां एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ तदेवसर्वमेधोऽध्याय आत्मदेवतः सप्तमेऽहनि
सर्वहोमे विनियुक्तः सर्वमेधं ब्रह्म स्वयम्भ्वैक्षत तदीयं मंत्रगणं प्रवायुमच्छेत्येतस्मादाद्येद्वे अनुष्टुभौ
नतस्य द्विपदागायत्री हिरण्यगर्भश्चतस्रोमामाहिꣳसीद्यस्मान्नद्वे एताः प्रतीकचोदिता ब्रह्मयज्ञेऽ-

ध्येयाः सर्वत्रैवमेषोहचतस्त्रस्त्रिष्टुभ आपोहषश्चित्प्रतीकचोदिते ॥१५॥ वेगस्ततपञ्च त्रिष्टुभः सदसस्पतिं
तृचेन मेधाकामो मेधां याचते प्रथमा गायत्री लिंगोक्तदेवता द्वितीयाग्नेय्यनुष्टुप्तृतीयालिंगोक्त-
देवतानुष्टुबिदंमे मांत्रवर्णिक्यनुष्टुबे तयादेवेभ्यःश्रीकामोयाचते श्रियम् ॥ १६ ॥ इति० संहितायां
द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥ अस्याजरासः सप्तदशाग्निष्टुत्याग्निष्टोमिके प्रथमेऽहनि पुरोरुत्रआग्नेय्यऽआद्ये
द्वे ऐंद्रवायवस्यास्याजरासोवत्सप्रीर्हरयोधूमकेतवो विरूपोयजमानो द्वे मैत्रावरुणस्य यजमानो गोत-
मोद्वे विरूपे शुक्रस्य कुत्सोयमिहमंथिनोवैश्वदेवग्रहग्रहणे त्रीणिशता विश्वामित्रऐंद्राग्नस्याग्निर्वृत्राणि
भरद्वाजो वैश्वदेवस्य विश्वेभिः सोम्यंमेधातिथिरायन्मरुत्वतीययोर्द्वे आयतपराशरः शाक्त्योऽग्नेशर्द्धा-
त्रिदुहिताविश्ववारा त्वाꣳहि भरद्वाजस्त्वे अग्नेद्वे बृहत्यावादित्यस्य त्वेऽअग्ने वसिष्ठः श्रुधिप्रस्कण्व
आदित्यग्रहग्रहणे विश्वेषामदितिर्वामदेवो गोतमो महोअग्नेः सावित्रस्य लुशोधानाकोऽनुक्तंगयात्रं
त्रैष्टुभम् ॥ १७ ॥ इन्द्रस्तुत्युक्थ्येद्वितीयेऽहनि ऐन्द्र्यःपुरोरुचो द्वादशप्रतीकचोदिते च द्वे तिस्त्रश्चा-
पश्चिद्वसिष्ठो गावऽउपपुरुमीढाजमीढौ यदद्य वसिष्ठऽआसुते सुनीतिरातिष्ठतं विश्वामित्रः प्रवः

सुचीकोबृहन्नित्रिशोकऽइंद्रेहि मधुच्छन्दाऽइन्द्रोवृत्रं विश्वामित्रः कुतस्त्वमगस्त्यऽआतद्यौरीवीतिः
शाक्त्यऽइमान्ते कुत्सो जगतीमनुक्तं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥ १८ ॥ सूर्यस्तुत्युक्थ्ये तृतीयेऽहनि सौर्य-
श्चतुर्दश पुरोरुचस्तिस्रश्च प्रतीकोक्ताः विभ्राड्बृहज्जगतीं विभ्राट्सौर्यऽउदुत्यं तिस्रः प्रस्कण्वऽआनो-
गस्त्यो षद्य श्रुतकक्षः सुतकक्षौ तरणिः प्रस्कण्वस्तत्सूर्य्यस्य द्वे कुत्सो बण्महाँ २ द्वे जमदग्निर्बृ-
हतीसतोबृहत्यौ श्रायंतइवनृमेधोबृहतीमद्यादेवाः कुत्सऽआकृष्णेन हिरण्यस्तूप आङ्गिरसो नाख्या-
तꣳसौर्यं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥ १९ ॥ वैश्वदेवस्तुतिश्चतुर्थेऽहनि वैश्वदेव्यः पुरोरुच एकादश षट् च
प्रतीकोक्ताः प्रवावृजे वसिष्ठस्त्रिष्टुभं इन्द्रवायूबृहस्पतिंद्वे मेधातिथिरधिनः कुसीदीकाण्वोग्न इन्द्र-
प्रतिक्षत्र इन्द्राग्नीमित्रावरुणा जगतीं काश्यपोऽवत्सारोस्मेरुद्राः प्रगाथोर्वांचो अद्यकूर्म्मोगार्त्समदो
विश्वेअद्य लुशोधानाको विश्वेदेवाः सुहोत्रोदेवेभ्योहि वामदेवो जगतीमनुक्तं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥२०॥ ॥२०७॥
अथाऽनारस्याधीतं मंत्रगणं अर्वाक्पितृमेधाद्दादित्ययाज्ञवल्क्यौ ददृशतुः प्रवायुं पंचदशर्चः पुरो-
रुग्गणो द्वे च प्रतीकोक्ते प्रवायुमृजिश्वो मित्रꣳहुवे द्वे मधुच्छन्दामित्रं लिंगोक्ता दस्रासुवाकवऽआ-

श्विनीं विद्युद्यैन्द्रीं कुशिको नहिस्पशं विश्वामित्रो वैश्वानरीमुग्राविघनिनैन्द्राग्नीं भरद्वाजऽउपास्मै
सौमीं देवलोसितोवा येत्वा विश्वामित्रो जनिष्ठाऽउग्रो गौरिवीतिरातु वामदेवस्तृचमैन्द्रं त्वमिन्द्रै-
न्द्यौनृमेधः पथ्याबृहतीसतोबृहत्यौ यज्ञोदेवानां कुत्सोऽदब्धेभिः सावित्रीं जगतीं भरद्वाजः ॥ २१ ॥
प्रवीरयापंचदशर्चः पुरोरुग्गणो द्वे च प्रतीकोक्ते प्रवीरया वसिष्ठोवायव्यां काव्ययोराजानेषु दक्ष-
स्तिरश्चीनः परमेष्ठीं प्रजापतिर्भाववृत्तं तृचमारोदसीं जगतीं विश्वामित्र उक्थेभिर्वृत्रहंतमा वसिष्ठ-
ऽउपनः सुहोत्रो वैश्वदेवीं ब्रह्माणिमेऽगस्त्यो द्वे इंद्रमरुत्संवादे तदिदाथर्वणो बृहद्दिवऽइमाऽउत्वा द्वे
बृहत्यौ मेधातिथिरय ं सहस्रं मेधातिथिः सतोबृहतीम् ॥ २२ ॥ आनस्त्रयोदशर्चः पुरोरुग्गणश्चतु-
र्ऋचं प्रतीकचोदितं चानोवायव्यां जमदग्निरिन्द्रवायूसुसन्दृशैन्द्रवायव्यान्तापसऋधगित्थामैत्राव-
रुणीं जमदग्निरायातमाश्विनीं वसिष्ठः प्रैतु वैश्वदेवींकण्वश्चन्द्रमाः अप्स्वैन्द्रीमारुतीपरिणामवादिनीं
त्रितआप्त्यो देवंदेवंवो मनुर्वैवस्वतो वैश्वदेवीं दिविपृष्ठोमृधऐन्द्रऽइन्द्राग्नीऽअपात्सुहोत्रोदेवासोहिम-
नुरपाधमद्वेनृमेधोस्येन्मेधातिथिर्दशम्येकादश्यन्त्याश्चसतोबृहत्यः शेषाबृहत्यः शेषाबृहत्यः ॥ २३ ॥

इति० संहितायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ इति सर्वानुक्रमणिकायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ यज्जाग्रतः षड़ृचं मानसं त्रैष्टुभꣳशिवसंकल्पः पितुन्नूषिणिहमगस्त्योन्नस्तुतिमन्विच्चतुर्ऋचमानुष्टुभं द्वयोरनुमितिर्द्वयोः सिनीवालीसरस्वत्यौ सिनीवालीपृथुष्टुके द्वे गृत्समदस्त्वमग्नेद्वे आग्नेय्यौ जगत्यौ हिरण्यस्तूप आंगिरसः उत्तानायां द्वे देवश्रवादेववातश्च भारतावाद्यात्रिष्टुब्द्वितीयानुष्टुप्प्रमन्महे नोधाद्व्यृचमैन्द्रं त्रैष्टुभमिच्छन्तित्वा द्व्यृचमैन्द्रंत्रैष्टुभमेव देवश्रवादेववातश्च भारतौ ॥ १ ॥ अषाढंयुत्सुगोतमश्चतुर्ऋचं त्रैष्टुभꣳसौम्यमष्टौव्यख्यच्चतुर्ऋचं त्रैष्टुभꣳसावित्रमांगिरसोहिरण्यस्तूपो द्वितीयाजगत्युभापिवतमाश्विनं तृचमुभापिवतं प्रस्कण्वो गायत्रीमप्नस्वतीमश्विना त्रिष्टुभौ कुत्स अरात्रि पथ्याबृहतीꣳरात्रिन्देवत्यां कशिपाभरद्वाजदुहितोपस्तदुषस्यापरोष्णिहं गोतमः प्रातरग्निं वसिष्ठः सप्तर्चमाद्याजगती बहुदेवत्या पंचभगदेवत्यास्त्रिष्टुभोंत्योषस्याः ॥ २ ॥ पूषन्तव सुहोत्रः पथस्पथः परिपतिमृजिश्वैतेपौष्ण्यौ गायत्रीत्रिष्टुभौ त्रीणिपदा वैष्णव्यौ गायत्र्यौ मेधातिथिर्घृतवतीभुवनानां भरद्वाजो द्यावापृथिव्यां जगतीं येनोलिंगोक्तदेवतां त्रिष्टुभं विहव्याऽआनासत्या हिर-

ण्णयस्तूप आश्विनीमेषवोमारुतीं त्रिष्टुभमगस्त्यः सहस्तोमा ऋषिस्तुष्टिप्रतिपादिका त्रिष्टुभं यज्ञः
प्राजापत्य आयुष्यं वर्चस्यं तृचं दक्षउष्णिक्शाकरीत्रिष्टुभोहिरण्णयस्तुतिरुतनऋत्विजो बहुदेवत्या-
त्रिष्टुभमिमागिरः कूर्मोगार्त्समदआदित्यदेवत्यां त्रिष्टुभःसप्तऋषयोऽध्यात्मवादिनी जगत्युत्तिष्ठं-
तृचोब्रह्मणस्पत्य आद्ये बृहत्यौ कण्वोघोरोन्त्यांत्रिष्टुभं गृत्समदोयइमा चतुर्ऋचं प्रतीकोक्तम् ॥ ३ ॥
इति० संहितायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥ अपेतोऽध्यायः पित्र्यआदित्यस्य देवानां वाआद्यागायत्री
परंयजुःसविताते गायत्री वायुः पुनातु चत्वारि लिंगोक्तानि सविताते गायत्री परंमृत्यो संकसुकस्त्रि-
ष्टुभं मृत्युदेवत्याॐशंवातोऽनुष्टुप्बृहत्यौ वैश्वदेव्यावश्मन्वती सुचीकस्त्रिष्टुभं वैश्वदेवीमपाघं लिंगो-
क्तदेवतामनुष्टुभःशुनःशेपोदुःस्वप्ननाशनीमनड्वाहमानडुह्यनुष्टुप् इमंजीवेभ्यः संकसुकोमृत्युदेवत्यां
त्रिष्टुभमायुष्मानग्नआग्नेयीं त्रिष्टुभं वैखानसःपरीमेऽनुष्टुभमैंद्रीं भारद्वाजः शिरिंबिहः ऋव्यादमग्निं
त्रिष्टुभमाग्नेयीं दमनो वहवपां जातवेदसी त्रिष्टुप् स्योनापृथिवी मेधातिथिः पार्थिवीं गायत्रीमस्मा-
त्त्वमाग्नेयी गायत्र्यनिरुक्ता ॥ ४ ॥ इति० संहितायां पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ऋचंवाचं पंचा-

ध्यायीं दध्यङ्ङाथर्वणोददर्शाग्निकाश्वमेधिकवर्ज्जमाद्योऽध्यायः शान्त्यर्थो वैश्वदेव आद्यानि यजूꣳषि षन्मे बार्हस्पत्या पंक्तिः कयात्वमैन्द्र्यनिरुक्ता गायत्रींद्रो विश्वस्यविराड् द्विपदा शन्नोद्वे अनुष्टुभावहानि द्विपदागायत्री शन्नऽइन्द्राग्नी त्रिष्टुब् गायत्र्यावन्त्याशीर्यौः शांतिर्यजूꣳषि नमस्ते अस्त्वनुष्टुभौ तच्चक्षुः पुरऽउष्णिक्सौरी ॥ ५ ॥ इति० संहितायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ आददेनारिरस्यभ्रिर्दैवतं देवीद्यावापृथिव्यं देव्योवम्र्यो वल्मीकवपेयत्यग्रेवराहविहतामिंद्रस्यौजआदाराः प्रैतु मखस्याश्वस्यर्ज्जवेषमायदेवस्त्वार्च्चिरसि घर्मदेवत्यानि योघर्मःसआदित्योयएषतपत्यनाधृष्टापुरस्तात्सप्तपार्थिवानि यजमानाशीर्मधुप्राणदेवत्यानि गर्भोदेवानामवकाशा मामाहिꣳसीरित्येतदन्ताघर्मदेवत्या धर्तादिवऽऊर्ध्वबृहत्यपश्यङ्गोपां त्रिष्टुभं दीर्घतमाहृदेत्वा परोष्णिक्त्वष्ट्रमन्तः पत्याशीरहःकेतुना यजुषी घर्मदेवत्ये ॥ ६ ॥ इति० संहितायां सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ आददेदित्यै रज्जुः इडऽएहि गौर्यस्ते त्रिष्टुभं दीर्घतमाः इन्द्राश्विना वैश्वदेवानि समुद्रायत्वा वातनामानि स्वाहाघर्मायघर्मदेवत्ये विश्वाऽआशा आश्विन्यनुष्टुब् दिविधा घर्मदेवत्यमश्विनाघर्ममुष्णिगपातां ककुबमैन्द्र्य-

स्मेखरः स्वाहापूष्णे सप्तलिंगोक्तदेवतानिस्वाहासंपयोदेवत्यं मधुहुतं घर्म्मो भीमं गायत्रीबृहत्याव-
नवसाने अनिशक्करी वाग्नेयी समस्ता त्र्यवसाना श्रातेघर्मक्षत्रस्य बृहती चतुःस्त्रक्तिर्महाबृहती
घर्मैतदनुष्टुबचिक्रदत्परोष्णिक् यावतीद्यावापृथिवी दधिघर्मो मयित्यत्पंक्तिर्यजमानाशीः पयसो
रेतोगायत्र्यनवसाना विषःसंवृग्दधिघर्मोऽनुक्तं घर्मदैवतम् ॥ ७ ॥ इति० संहितायां अष्टात्रिंशो-
ऽध्यायः ॥ ३८ ॥ स्वाहाप्राणेभ्यो मांत्रवर्णिक्योदेवतामनसःकाममनुष्टुब्यजमानाशीः श्रीर्देवता
प्रजापतिःसंभ्रियमाणो यथाकालं प्रायश्चित्तदेवताः सविताप्रथमेहन्प्रत्यहं क्रमेणोग्रश्च मारुती
गायत्री विमुखाग्यो मंत्रोऽग्नौ विनियुक्तस्तस्मादाग्निकऽएवास्य ऋषिः परमेष्ठी प्रांजापत्योवाग्निꣳहृद-
येनाश्वमेधिकानि त्रीणि तंत्रोक्त एव ऋषिर्लोमभ्यःस्वाहेति प्रायश्चित्ताहुतयो द्विचत्वारिꣳशत्
॥ ८ ॥ इति० संहितायां एकोनचत्वारिंशोध्यायः ॥ ३९ ॥ ईशावास्यमात्मदेवत्य आनुष्टुभोऽध्यायः
अनेजदेकं त्रिष्टुप् सपरि जगती वायुरनिलं यजुषि ॐ ३ मिति परमाक्षरस्य योगिनामालम्ब-
भूतस्य परस्य ब्रह्मणः प्रणवाख्यास्यास्थूलादिगुणयुक्तस्य ब्रह्म ऋषिछन्दोगायत्रं परमात्मा देवता

ब्रह्मारंभे विरामे च यागहोमादिषु शांतिपुष्टिकर्मसु चान्येष्वपि काम्यनैमित्तिकादिषु सर्वेषु विनि-
योगोऽस्यक्रतोत्रिभिर्र्यजुर्भिरंते यज्ञान्योगी स्मारयत्यग्नेनयान्तेनमस्कारोक्तिर्हिरण्मयेनादित्यो-
पासनम् ॐ ३ मिति नामनिर्देशो ब्रह्मणः खंब्रह्मेत्याकाशरूपमन्ते ब्रह्म ध्यायेत् ॥ ९ ॥ ॥ ४० ॥
अथातश्छन्दोदेवता गायत्र्या अग्निरुष्णिहः सवितानुष्टुभः सोमोबृहत्याबृहस्पतिः पंक्तेर्वरुणस्त्रिष्टुभ-
ऽइन्द्रोजगत्या विश्वेदेवाविराजोमित्रः स्वराजोरुणोतिच्छन्दसः प्रजापतिर्विच्छन्दसो वायुर्द्विपदायाः
पुरुषऽएकपदाया ब्रह्मा सर्वा ऋच आग्नेय्यः सर्वाणि यजूꣳषि वायव्यानि सर्वाणि सामानि
सौराणि सर्वाणि ब्राह्मणानि च स्वाहाकारस्याग्निर्वषट्कारस्य विश्वेदेवाः कर्मारंभे मंत्राणां देवता
वेदितव्याः संन्यस्यमनसिदेवतां ततो हविर्हूयते देवतामविज्ञाय योजुहोति देवास्तस्य हविर्नजुषन्ते
स्वाध्यायमपियोऽधीते मंत्रदेवज्ञः सोऽमुष्मिंल्लोके देवैरपीड्यते तस्माच्च देवता वेद्या मंत्रे मंत्रे प्रय- ॥२१०॥
ततो मंत्राणां देवताज्ञानान्मंत्रार्थमधिगच्छति मंत्रार्थज्ञानात्तु विधूतपाप्मा नाकमभ्येति न हि
कश्चिदविज्ञाय याथातथ्येन देवताः श्रौतानां कर्मणां विप्रः स्मार्तानां चाश्नुते फलम् ॥ १० ॥ अना-

दिष्टमध्वरादौ सर्वांतकर्मणी परिभाषितं मंत्रगणं वक्ष्यामः सर्वमाग्नेयं गायत्रं गौतमी यꣳसर्वꣳसा-
वित्रमौष्णिहंभारद्वाजीयꣳसर्वꣳसौम्यमानुष्टुभमाथर्वणिकꣳसर्वं बार्हस्पत्यं बार्हतमाङ्गिरसꣳसर्वं
वारुणं पांक्तमालंबायनीयꣳ सर्वमैंद्रं त्रैष्टुभं याज्ञवल्कीयꣳसर्वमादित्यदैवतं जागतं कौत्सम् ॥ ११ ॥
ज्योतिष्टोमे दीक्षाप्रभृति वक्ष्यामो दीक्षायां भृगुरग्नाविष्णूगायत्री प्रायणीय आंगिरसोऽदितिरु-
ष्णिक्त्रये विश्वामित्रः सोमोऽनुष्टुबातिथ्ये वसिष्ठो विष्णुर्बृहती प्रवर्ग्ये कश्यप आदित्यपङ्क्तिरुप-
सत्स्वात्रेयउपसद्देवता त्रिष्टुबग्नीषोमीयेऽगस्त्योऽग्नीषोमौ जगती प्रायणीयेऽतिरात्र आग्निवेश्योऽहो-
रात्रे अतिजगतीचतुर्विंꣳशत्यहेसौकरायणः संवत्सरः शक्वर्यभिप्लवे षडहे सौपर्णोऽर्द्धमासामासाश्चा-
तिशक्वरीपृष्ठ्येषडहे सायकायनऋतवोष्टिरभिजितिप्रियघृतोग्निरत्यष्टिः स्वरसामसु सरस्वत्यापोधृति-
र्विषुवति रौहिणायन आदित्योतिधृतिर्विश्वजिति सौभरऽइंद्रः कृतिर्गोआयुषो बाष्कलिर्मित्रावरुणौ
प्रकृतिर्दशरात्र आचार्यो विश्वेदेवा आकृतिर्द्वादशरात्रिके पृष्ठ्ये षडहे भाल्लवेयो दिशोविकृतिश्छ-
न्दोमेषु शौल्वायन इमे लोकाः संकृतिर्दशमेंहनि पराशरःसंवत्सरोभिकृतिर्महाव्रते शैलिनः प्रजा-

पङ्क्तिरुक्थ्क्तिरुदयनीयेतिरात्रे भौवायनो वायुश्छन्दाꣳसि सर्वाणि ॥ १२ ॥ ऋषिभिरुपलक्षितं वाक्यं
ऋषयश्छंदोभिरुपलक्षिता देवता मंत्रवर्णादृग्यजुषयोर्विनियोगतश्च विज्ञेयाः सर्वमेतच्छंन्दोदैवत-
मार्षं च विज्ञाय यत्किंचिज्जपहोमादिकरोति तस्य फलमश्नुते ब्रह्मयज्ञारंभे यथाविधि स्नात्वा
छन्दःपुरुषमेनोनिर्णोदनꣳशरीरं न्यसेत्तिर्य्यग्बिलश्चमसऊर्द्ध्वबुध्नस्तस्याक्षिणी गोतमभरद्वाजौ श्रोत्रे
विश्वामित्रजमदग्नी नासिके वसिष्ठकश्यपौ वागत्रिर्गायत्रींछंदोऽग्निर्देवताꣳशिरसि विन्यसेदेवमेवो-
ष्णिहꣳसवितारं ग्रीवास्वनूकेबृहतीं बृहस्पतिं बाह्वोर्बृहद्रथन्तरे द्यावापृथिवीमध्येत्रिष्टुभमिन्द्रꣳश्रो-
ण्योर्जगतीमादित्यं मेंढ्रेऽतिछंदसं प्रजापतिं पायौ यज्ञायज्ञियं वैश्वानरमूर्वोरनुष्टुभं विश्वान्देवानष्ठी-
वतोः पंक्ति मरुतः पादयोर्द्विपदाविष्णुं प्राणेषु विछन्दसं वायुं न्यूनातिरिक्तेष्वङ्गेषु न्यूनाक्षरं छन्द
आपोदेवतेत्येवꣳसर्वांगेषु योजयित्वा वेदमयः संपद्यते शापानुग्रहसमर्थो भवति ब्राह्मं तेजश्च वर्द्धते ॥ २११ ॥
न कुतश्चिद्भयं विन्दते ऋङ्मयो यजुर्मयः साममयस्तेजोमयो ब्रह्ममयोऽमृतमयः संभूय ब्रह्मैवा-
भ्येति तस्मादेवं नाब्रह्मचारिणे नातपस्विने नासंवत्सरोषिताय नाप्रवक्त्रेऽनुब्रूयादनेनाधीतेन चांद्रा-

यणाब्दफलमवाप्नोत्यनेन च सम्यग्ज्ञातेन ब्रह्मणः सायुज्यꣳसलोकतामाप्नोत्याप्नोति ॥ १३ ॥ इति सर्वानुक्रमणिकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ अथ छन्दाꣳसि गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपंक्ति-त्रिष्टुब्जगत्यतिजगती शक्वर्यतिशक्वर्यष्ट्यत्यष्टीधृत्यतिधृतयः कृतिप्रकृत्याकृतिर्विकृतिसंकृत्यभिकृत्युत्कृत-यश्चतुर्विꣳशत्यक्षरादीनि चतुरुत्तराण्यूनाधिकेनैकेननिचृद्भुरिजौ द्वाभ्यां विराट्स्वराजौ पादपूरणार्थं तु क्षैप्रसंयोगैकाक्षरीभावान् व्यूहेदाद्ये तु सप्तवर्गे पादविशेषान् संज्ञाविशेषांस्ताननुक्रामन्त एवो-दाहरिष्यामो विराड्रूपाविराट्स्थानाश्च बहूनामपि त्रिष्टुभ एवेत्युद्देशस्तत्र दशैकादशद्वादशाक्षराणां वैराजत्रैष्टुभजागता इति संज्ञा अनादेशेष्टाक्षराः पादाश्चतुष्पदाश्चर्चः ॥ १ ॥ प्रथमं छन्दस्त्रिपदा-गायत्री पञ्चकाश्चत्वारषट्कश्चैकश्चतुर्थश्चतुष्को वा पदपंक्तिः षट्सप्तैकादशा उष्णिग्गर्भास्त्रयः सप्तकाः पादनिचृन्मध्यमः षट्कश्चेदतिनिचृद्दशकश्चेद्यवमध्या यस्यास्तु षट्सप्तकाष्टकाः सा वर्द्धमाना विप-रीता प्रतिष्ठा द्वौ षट्कौ सप्तकश्चेति ह्रसीयसी ॥ २ ॥ द्वितीयमुष्णिक्त्रिपदान्त्यो द्वादशक आद्यश्चे-त्पुरउष्णिङ्मध्यमश्चेत्ककुप्त्रैष्टुभजागतचतुष्काः ककुम्न्यंकुशिरैकादशिनोःपरःषट्कस्तनुशिरा मध्ये

सं. ५७.

चेत्पिपीलिकमध्याद्यःपंचकस्त्रयोऽष्टका अनुष्टुब्गर्भाश्चतुःसप्तकोष्णिगेव ॥ ३ ॥ तृतीयमनुष्टुप्चतुष्पदाथ पञ्चपञ्चकाः षट्कश्चैकौ महापदपंक्तिर्जागतावष्टकश्च कृतिर्मध्ये चेदष्टकः पिपीलिकमध्या नवकयोर्मध्ये जागतः कविराणनववैराजत्रयोदशैर्नष्टुरूपादेकास्त्रयो विराडेकादशका वा ॥ ४ ॥ चतुर्थं बृहतीतृतीयो द्वादशक आद्यश्चेत्पुरस्ताद्बृहती द्वितीयश्चेन्न्यंकुसारिण्युरोबृहती स्कन्धो ग्रीवीवान्त्यश्चेदुपरिष्टाद्बृहत्यष्टिनोर्मध्ये दशकौ विष्टारबृहती त्रिजागतोर्द्ध्वबृहती त्रयोदशिनोर्मध्येऽष्टकः पिपीलिकमध्या नवकाष्टकैकादशाष्टिनो विषमपदाचतुर्नवका बृहत्येव ॥ ५ ॥ पञ्चमं पंक्तिः पञ्चपदाऽथ चतुष्पदाविराट्दशका अयुजौ जागतौ सतो बृहती युजौ चेद्विपरीता आद्यौ चेद्विष्टारपंक्तिरन्त्यौ चेदास्तारपंक्तिराद्यान्त्यौ चेत्सँस्तारपङ्क्तिर्मध्यमौ चेद्विष्टारपंक्तिः[1] ॥६॥ षष्ठं त्रिष्टुप् त्रैष्टुभपदा द्वौ तु जागतौ यस्याः सा जागते जगती त्रैष्टुभे त्रिष्टुब्वैराजौ जागतौ चाभिसारिणी नवकौ वैराजस्त्रिष्टुभश्च द्वौ वा वैराजौ नवकस्त्रैष्टुभश्चाविराट्स्थानैकादशिनस्त्रयोऽष्टकश्च विराड्रूपा द्वादशि- ॥२१२॥

१ प्रस्तार.

नस्त्रयोष्टकश्च ज्योतिष्मती यतोऽष्टकस्ततो ज्योतिश्चत्वारोऽष्टका जागतश्च महाबृहतीमध्ये जागतश्चे-
द्यवमध्याद्यौदशकावष्टकास्त्रयः पंक्त्युत्तरा विराट्पूर्वा वा ॥ ७॥ सप्तमं जगती जागतपदाष्टिनस्त्रयः
स्त्रौ च द्वौ महासतो बृहत्यष्टकौ सप्तकः षट्को दशको नवकश्च षडष्टका वा महापंक्तिर्माध्यन्दिनीये
वाजसनेयके सर्वानुक्रमणिकैषा कृतिर्भगवतः कात्यायनस्यैषा कृतिर्भगवतः कात्यायनस्य ॥ ८ ॥
इति सर्वानुक्रमणिकायां पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ कंडिका संख्या ॥ १२४ ॥ समाप्ता ॥ ॥

श्रीशुक्लयजुर्वेदिनां पारस्करगृह्यसूत्रम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः । अथातो गृह्यस्थालीपाकानां कर्म परिसमुह्योपलिप्योल्लिख्योद्धृत्याभ्युक्ष्याग्नि-मुपसमाधाय दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्य प्रणीय परिस्तीर्यार्थवदासाद्य पवित्रे कृत्वा प्रोक्षणीः सँस्कृत्यार्थवत्प्रोक्ष्य निरुप्याऽऽज्यमधिश्रित्य पर्यग्नि कुर्यात्स्रुवं प्रतप्य सम्मृज्याभ्युक्ष्य पुनः प्रतप्य निदध्यादाज्यमुद्वास्योत्पूयावेक्ष्य प्रोक्षणीश्च पूर्ववदुपयमनान्कुशानादाय समिधोऽभ्याधाय पर्युक्ष्य जुहुयादेष एव विधिर्यत्र क्वचिद्धोमः ॥ १ ॥ आवसथ्याधानं दारकाले दायाद्यकाल एकेषां वैश्यस्य बहुपशोर्गृहादग्निमाहृत्य चातुष्प्राश्यपचनवत्सर्वमरणिप्रदानमेके पञ्चमहायज्ञा इति श्रुतेरग्न्याधेय-

अ

१ "छन्दोवत्सूत्राणि" इत्युच्चारणे याजुषां नियमः ।ग्रे ये धर्माश्छन्दसि ते सर्वे सूत्रेष्वपि ज्ञेयाः । अतोऽध्ययनवेलायामेव तत्र तत्र गुरोः सकाशाद् यकारोच्चारणं खकारोच्चारणं द्वित्वादिकञ्चावगन्तव्यं तज्ज्ञानेच्छुना ।

देवताभ्यः स्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाज्याऽऽहुतीर्जुहोति त्वन्नोऽअग्ने, स त्वन्नोअग्न इमं मे व्वरुण, तत्त्वायामि, ये ते शतमयाश्चाग्नऽउदुत्तमं, भवतन्न इत्यष्टौ पुरस्तादेवमुपरिष्टात्स्थालीपाकस्याग्न्याधेयदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति स्विष्टकृते चायास्यग्नेर्वषट्कृतं यत्कर्मणाऽत्यरीरिचं देवा गातुविद इति बर्हिर्हुत्वा प्राश्नाति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २ ॥ षडर्घ्या भवन्त्याचार्य ऋत्विग्वैवाह्यो राजाऽप्रियः स्नातक इति प्रतिसंवत्सरानर्हयेयुर्यक्ष्यमाणास्त्वृत्विज आसनमाहार्याह साधु भवानास्तामर्चयिष्यामो भवन्तमित्याहरन्ति विष्टरं पद्यं पादार्थमुदकमर्घमाचमनीयं मधुपर्कं दधिमधुघृतमपिहितङ्काꣳस्ये काꣳस्येनान्यस्त्रिस्त्रिः प्राह विष्टरादीनि विष्टरं प्रतिगृह्णाति वर्ष्मोऽस्मि समानानामुद्यतामिव सूर्यः ॥ इमं तमभितिष्ठामि यो मा कश्चाभिदासतीत्येनमभ्युपविशति पादयोरन्यं विष्टर आसीनाय सव्यं पादं प्रक्षाल्य दक्षिणं प्रक्षालयति ब्राह्मणश्चेद्दक्षिणं प्रथमं व्विराजो दोहोऽसि व्विराजो दोहमशीय मयि पाद्यायै व्विराजो दोह इत्यर्घं प्रतिगृह्णात्यापः स्थ युष्माभिः सर्वान्कामानवाप्नवानीति निनयन्नभिमन्त्रयते, समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमभिगच्छत ॥ अरिष्टा अस्माकं

वीरा मा परासेचिमत्पय इत्याचामत्यामागन्यशसा सꣳसृज वर्चसा ॥ तं मा कुरु प्रियं प्रजानाम-
धिपतिं पशूनामरिष्टिन्तनूनामिति मित्रस्य त्वेति मधुपर्कं प्रतीक्षते देवस्य त्वेति प्रतिगृह्णाति सव्ये
पाणौ कृत्वा दक्षिणस्यानामिकया त्रिः प्रयौति नमः श्यावास्यायान्नशने यत्त आविद्धं तत्ते
निष्कृन्तामीत्यनामिकाङ्गुष्ठेन च त्रिर्न्निरुक्षयति तस्य त्रिः प्राश्नाति यन्मधुनो मधव्यं परमꣳरूपम-
न्नाद्यम् ॥ तेनाहं मधुनो मधव्येन परमेण रूपेणान्नाद्येन परमो मधव्योऽन्नादोऽसानीति मधुमती-
भिर्वा प्रत्यृचं पुत्रायान्तेवासिने वोत्तरत आसीनायोच्छिष्टं दद्यात्सर्वं वा प्राश्नीयात्प्राग्वा सञ्चरे
निनयेदाचम्य प्राणान्सम्मृशति वाङ्म आस्ये नसोः प्राणोऽक्ष्णोश्चक्षुः कर्णयोः श्रोत्रं बाह्वोर्बलमूर्वो-
रोजोऽरिष्टानि मेऽङ्गानि तनूस्तन्वा मे सहेत्याचान्तोदकाय शासमादाय गौरिति त्रिः प्राह प्रत्याह
माता रुद्राणां दुहिता वसूनाꣳस्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः ॥ प्रनुवोचं चिकितुषे जनाय
मागामनागामदितिं वधिष्ट ॥ मम चामुष्य च पाप्मानꣳ हनोमीति यद्यालभेताथ यद्युत्सिसृक्षे-
न्मम चामुष्य च पाप्माहत ओमुत्सृजत तृणान्यत्त्विति ब्रूयान्न त्वेवामाꣳ सोऽर्घ्यस्यादधियज्ञम-

धिविवाहं कुरुतेत्येव ब्रूयाद्यद्यप्यसकृत्संवत्सरस्य सोमेन यजेत कृताघ्यी एवैनं याजयेयुर्न्नाकृताघ्यी-
इति श्रुतेः ॥ ३ ॥ चत्वारः पाकयज्ञा हुतोऽहुतः प्रहुतः प्राशित इति पञ्चसु बहिःशालायां विवाहे
चूडाकरण उपनयने केशान्ते सीमन्तोन्नयन इत्युपलिप्त उद्धृतावोक्षितेऽग्निमुपसमाधाय निर्मन्थ्य-
मेके विवाह उदगयन आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे कुमार्याः पाणिं गृह्णीयात्त्रिषु त्रिषूत्तरादिषु स्वातौ
मृगशिरसि रोहिण्यां वा तिस्रो ब्राह्मणस्य वर्णानुपूर्व्येण द्वे राजन्यस्यैका वैश्यस्य सर्वेषाᳬं शूद्रा-
मप्येके मन्त्रवर्जमथैनां वासः परिधापयति जराङ्गच्छ परिधत्स्व वासो भवाकृष्टीनामभिशस्तिपावा ॥
शतं च जीव शरदः सुवर्च्चा रयिञ्च पुत्राननुसंव्ययस्वायुष्मतीदं परिधत्स्व वास इत्यथोत्तरीयं
या अकृन्तन्नवयं या अतन्वत । याश्च देवीस्तन्तूनभितो ततन्थ तास्त्वा देवीर्जरसे संव्ययस्वायु-
ष्मतीदं परिधत्स्व वास इत्यथैनौ समञ्जयति समञ्जन्तु विश्वेदेवाः समापो हृदयानि नौ ॥ सम्मा-
तरिश्वा सन्धाता समुदेष्ट्री दधातु नाविति पित्रा प्रत्तामादाय गृहीत्वा निष्क्रामति यदैषि मनसा
दूरं दिशोऽनु पवमानो वा ॥ हिरण्यपर्णो वैकर्णः स त्वा मन्मनसां करोत्वित्यसावित्यथैनौ

समीक्षयत्यघोरचक्षुरपतिघ्न्येधि शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः ॥ वीरसूर्देवकामा स्योनाशन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वो विविद उत्तरः ॥ तृतीयोऽग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः ॥ सोमोऽददद्गन्धर्वाय गन्धर्वोऽददद्ग्नये ॥ रयिं च पुत्राँश्चादादग्निर्मह्यमथो इमाम् ॥ सा नः पूषा शिवतमामैरय सा न ऊरू उशती विहर ॥ यस्यामुशन्तः प्रहराम शेपं यस्यामु कामा बहवो निविष्ट्या इति ॥ ४ ॥ प्रदक्षिणमग्निं पर्याणीयैके पश्चादग्नेस्तेजनीं कटं वा दक्षिणपादेन प्रवृत्योपविशत्यन्वारब्ध आघारावाज्यभागौ महाव्याहृतयः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यꣳस्विष्टकृच्चैतन्नित्यꣳ सर्वत्र प्राङ्महाव्याहृतिभ्यः स्विष्टकृदन्यच्चेदाज्याद्धविः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यान्तरमेतदावापस्थानं विवाहे राष्ट्रभृत इच्छञ्जयाभ्यातानाँश्च जानन्येन कर्मणेर्त्सेदिति वचनाच्चित्तञ्च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञातिश्च मनश्च शक्करीश्च दर्शश्च पौर्णमासं च बृहच्च रथन्तरं च प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतना जयेषु ॥ तस्मै विशः समनमन्तः सर्वाः स उग्रः स इहव्यो बभूव स्वाहेत्यग्निर्भूतानामधिपतिः स मावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां यमः पृथिव्या वायुरन्त-

रिक्षस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा नक्षत्राणां बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणोऽपाᳬंसमुद्रः स्रोत्या-
नामन्नꣳसाम्राज्यानामधिपति तन्मावतु सोम ओषधीनाᳬं सविता प्रसवानाᳬं रुद्रः पशूनां त्वष्टा
रूपाणां विष्णुः पर्वतानां मरुतो गणानामधिपतयस्ते मावन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततास्त-
तामहाः ॥ इह मावन्त्वस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्क्षत्रेस्यामाशिष्यस्यां पुरोधायामस्मिन्कर्मण्यस्यां देव-
हूत्याᳬं स्वाहेति सर्वत्रानुषजत्यग्निरैतु प्रथमो देवतानाᳬं सोस्यै प्रजां मुञ्चतु मृत्युपाशात् ॥
तदयꣳराजा वरुणोऽनुमन्यतां येथयᳬं स्त्री पौत्रमघन्नरोदात्स्वाहा ॥ इमामग्निस्त्रायतां गार्हपत्यः
प्रजामस्यै नयतु दीर्घमायुः ॥ अशून्योपस्था जीवतामस्तु माता पौत्रमानन्दमभिविबुध्यता-
मियᳬं स्वाहा ॥ स्वस्ति नो अग्ने दिवा पृथिव्या विश्वानि धेह्ययथा यजत्र ॥ यदस्यां महि दिवि
जातं प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रᳬं स्वाहा ॥ सुगन्नु पन्थां प्रदिशन्न एहि ज्योतिष्मध्ये
ह्यजरन्न आयुः ॥ अपैतु मृत्युरमृतम्म आगाद्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु स्वाहेति परं मृत्यविति
चैके प्राशनान्ते ॥ ५ ॥ कुमार्या भ्राता शमीपलाशमिश्राँल्लाजानञ्जलिनाञ्जलावावपति तां जुहोति

सꣳहतेन तिष्ठत्यर्यमणं देवङ्कन्या अग्निमयक्षत। स नो अर्यमा देवः प्रेतो मुञ्चतु मा पतेः स्वाहा॥ इयन्नार्युपब्रूते लाजानावपन्तिका॥ आयुष्मानस्तु मे पतिरेधन्तां ज्ञातयो मम स्वाहा॥ इमाँल्लाजानावपाम्यग्नौ समृद्धिकरणं तव॥ मम तुभ्यं च संवननं तदग्निरनुमन्यतामियꣳस्वाहेत्यथास्यै दक्षिणꣳहस्तं गृह्णाति साङ्गुष्ठं गृभ्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथासः॥ भगो अर्यमा सविता पुरन्धिर्मह्यं त्वादुर्गार्हपत्याय देवाः॥ अमोहमस्मि सा त्वꣳसात्वमस्यमोअहम्॥ सामाहमस्मि ऋक्त्वं द्यौरहं पृथिवी त्वम्। तावेहि विवहावहै सह रेतो दधावहै॥ प्रजां प्रजनयावहै पुत्रान्विन्द्यावहै बहून्॥ ते सन्तु जरदष्टयः सम्प्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ॥ पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳशृणुयाम शरदः शतमिति॥ ६॥ अथैनामश्मानमारोहयत्युत्तरतोऽग्नेर्दक्षिणपादेनारोहेममश्मानमश्मेव त्वꣳस्थिरा भव॥ अभितिष्ठ पृतन्यतोऽवबाधस्व पृतनायत इत्यथ गाथां गायति सरस्वति प्रेदमव सुभगे वाजिनीवती॥ यां त्वा विश्वस्य भूतस्य प्रजायामस्याग्रतः॥ यस्यां भूतꣳसमभवद्यस्यां विश्वमिदं जगत्॥ तामद्य गाथां गास्यामि या

स्त्रीणामुत्तमं यश इत्यथ परिक्रामतस्तुभ्यमग्रे पर्यवहं सूर्यां वहतु ना सह ॥ पुनः पतिभ्यो जाया-
न्दाग्ने प्रजया सहेत्येवं द्विरपरं लाजादि चतुर्थꣳशूर्पकुष्ठया सर्वाँल्लाजानावपति भगाय स्वाहेति त्रिः परि-
णीतां प्राजापत्यꣳ हुत्वा ॥ ७ ॥ अथैनामुदीचीꣳ सप्त पदानि प्रक्रामयत्येकमिषे द्वे ऊर्ज्जे त्रीणि
रायस्पोषाय चत्वारि मायोभवाय पञ्च पशुभ्यः षडृतुभ्यः सखे सप्तपदा भव सा मामनुव्रता भव
विष्णुस्त्वानयत्विति सर्वत्रानुषजति निष्क्रमणप्रभृत्युदकुम्भꣳस्कन्धे कृत्वा दक्षिणतोऽग्नेर्वाग्यतः
स्थितो भवत्युत्तरत एकेषान्तत एनां मूर्धन्यभिषिञ्चत्यापः शिवाः शिवतमाः शान्ताः शान्ततमा-
स्तास्ते कृण्वन्तु भेषजमित्यापोहिष्ठेति च तिसृभिरथैनाꣳ सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरित्यथास्यै दक्षि-
णाꣳसमधिहृदयमालभते मम व्रते ते हृदयं दधामि मम चित्तमनुचित्तं तेऽअस्तु ॥ मम वाच-
मेकमना जुषस्व प्रजापतिष्ट्वा नियुनक्तु मह्यमित्यथैनामभिमन्त्रयते सुमङ्गलीरियं वधूरिमाꣳसमेत
पश्यत ॥ सौभाग्यमस्यै दत्त्वायाथास्तं विपरेतनेति तान्दृढपुरुष उन्मथ्य प्राग्वोदग्वानुगुप्त आगार-
आनडुहे रोहिते चर्मण्युपवेशयतीह गावो निषीदन्त्विहाश्वा इह पूरुषाः ॥ इहो सहस्रदक्षिणो

[illegible] इह पूषा निषीदन्त्विति ग्रामवचनं च कुर्युर्विवाहश्मशानयोर्ग्रामं प्राविशनादिति वचनात्त-स्मात्तयोर्ग्रामः प्रमाणमिति श्रुतेराचार्याय वरं ददाति गौर्ब्राह्मणस्य वरो ग्रामो राजन्यस्याश्वो वैश्यस्याधिरथꣳशतं दुहितृमतेऽस्तमिते ध्रुवं दर्शयति ध्रुवमसि ध्रुवं त्वा पश्यामि ध्रुवैधिपोष्ये मयि मह्यं त्वादात् ॥ बृहस्पतिर्मया पत्या प्रजावती सञ्जीव शरदः शतमिति सा यदि न पश्येत्पश्या-मीत्येव ब्रूयात् त्रिरात्रमक्षारालवणाशिनौ स्यातामधः शय्याताꣳ संवत्सरं न मिथुनमुपेयातां द्वादशरात्रꣳषड्रात्रं त्रिरात्रमन्ततः ॥ ८ ॥ उपयमनप्रभृत्यौपासनस्य परिचरणमस्तमितानुदित-योर्दध्ना तण्डुलैरक्षतैर्वाग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति सायꣳसूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति प्रातः पुमाꣳसौ मित्रावरुणौ पुमाꣳसावश्विनावुभौ ॥ पुमानिन्द्रश्च सूर्यश्च पुमाꣳसंवर्ततां मयि पुनः स्वाहेति पूर्वाङ्गर्भकामा ॥ ९ ॥ राज्ञोऽक्षभेदे नद्धविमोक्षे यानविपर्यासेऽन्यस्यां वा व्यापत्तौ स्त्रियाश्चोद्वहने तमेवाग्निमुपसमाधायाऽऽज्यꣳसंस्कृत्येहरतिरिति जुहोति नानामन्त्राभ्यामन्ययान-मुपकल्प्य तत्रोपवेशयेद्राजानꣳस्त्रियं वा प्रतिक्षत्र इति यज्ञान्तेनात्वाहार्षमिति चैतया धुर्यौ दक्षिणा

प्रायश्चित्तिस्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १० ॥ चतुर्थ्यामपररात्रेऽभ्यन्तरतोऽग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो
ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रं प्रतिष्ठाप्य स्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोत्यग्ने
प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै पतिघ्नी तनूस्तामस्यै
नाशय स्वाहा ॥ वायो प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि
याऽस्यै प्रजाघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ सूर्य प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा
नाथकाम उपधावामि याऽस्यै पशुघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ चन्द्र प्रायश्चित्ते त्वं देवानां
प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै गृहघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥
गन्धर्व प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै यशोघ्नी
तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहेति । स्थालीपाकस्य जुहोति प्रजापतये स्वाहेति हुत्वा हुत्वैतासामाहुती-
नामुदपात्रे सꣳस्रवान्समवनीय तत एनां मूर्द्धन्यभिषिञ्चति या ते पतिघ्नी प्रजाघ्नी पशुघ्नी गृहघ्नी
यशोघ्नी निन्दिता तनूर्जारघ्नीं तत एनां करोमि सा जीर्य त्वं मया सहासावित्यथैनाꣳस्थालीपाकं

प्राशयति प्राणैस्ते प्राणान्सन्दधाम्यस्थिभिरस्थीनि मा॑ऽसैर्मा॑ऽसानि त्वचा त्वचमिति तस्मादेवं विच्छ्रोत्रियस्य दारेण नोपहासमिच्छेदुत ह्येवंवित्परो भवति तामुदुह्य यथर्तुप्रवेशनं यथा कामी वा काममाविजनितोः सम्भवामेति वचनादथास्यै दक्षिणा॑ऽसमधिहृदयमालभते यत्ते सुशीमे हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् ॥ वेदाहं तन्मां तद्विद्यात्पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शत॑ श्रृणुयाम शरदः शतमित्येवमत ऊर्ध्वम् ॥११॥ पक्षादिषु स्थालीपाक॑ श्रपयित्वा दर्शपूर्णमासदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति ब्रह्मणे प्रजापतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो द्यावापृथिवीभ्यामिति विश्वेभ्यो देवेभ्यो बलिहरणं भूतगृह्येभ्य आकाशाय च वैश्वदेवस्याग्नौ जुहोत्यग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति प्राशनान्ते वाह्यतः स्त्रीबलि॑ हरति. नमः स्त्रियै नमः पु॑से वयसेऽवयसे नमः शुक्लाय कृष्णदन्ताय पापिनां पतये नमो ये मे प्रजामुपलोभयन्ति ग्रामे वसन्त उत वारण्ये तेभ्यो नमोऽस्तु बलिमेभ्यो हरामि स्वस्ति मेऽस्तु प्रजां मे ददत्विति शेषमद्भिः प्रप्लाव्य ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१२॥ अथ गर्भाधान॑ स्त्रियाः पुष्पवत्याश्चतुरहादूर्ध्वं॑ स्नात्वा विरजायास्तस्मिन्नेव

दिवा आदित्यङ्गर्भमित्यादित्यमवेक्षते गृहे वा स्नापयित्वा तामभिगच्छेदिति श्रुतेस्तस्मिन्प्रजायाः सम्भवकाले निशायां कुर्याद्यदि दिवा मैथुनं व्रजेत्क्लीवा अल्पवीर्या अल्पायुषाश्च प्रसूयन्ते तस्मादेतद्वर्जयेत्प्रजाकामो गृही श्रुतिस्मृतिविरोधाभ्यां दक्षिणेन पाणिनोरू प्रसार्य प्रजास्थानमभिमृशति पूषा भगꣳ सविता मे ददातु रुद्रः कल्पयति ललामगुं विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिꣳशतु ॥ आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥ गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि पृथुष्टुके ॥ गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजाविति सꣳसृजेथास्तेजो वैश्वानरो दद्याद् ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मा गर्भं दधात्विति प्राङ्मुख उदङ्मुखो वोपविष्टो मन्यते रेतो मूत्रमिति चैके श्रावणं कुर्यात् ॥ १३ ॥ अथर्तुमतीं जायामधिगच्छेत्पिण्डपितृयज्ञेन यजेत मध्यमपिण्डं पत्नी प्राश्नाति पुत्रकामा तत एतामाहुतिं जुहोत्याधत्त पितर इत्यलङ्कारमवजिघ्रत्यायन्तु न इति जपत्येवमथर्त्तुमतीं जायाहृदयमालभ्य पूर्ववत्सव्येन पाणिनोपस्थमभिमृशति भगप्प्रणेतारिति प्रागुतेदानीमिति रेतोमूत्रमिति सन्धत्ते गायत्रेणेति प्रतिमन्त्रं मन्थयति पुत्रकामोऽभिगच्छेन्नित्यम् ॥ १४ ॥ सा यदि गर्भं

न दधीत सिꣳह्याः श्वेतपुष्प्या उपोष्य पुष्येण मूलमुत्थाप्य चतुर्थेऽहनि स्नातायां निशायामुदपेषं पिष्ट्वा दक्षिणस्यां नासिकायामासिञ्चतीयमोषधी त्रायमाणा सहमाना सरस्वती ॥ अस्या अहं बृहत्याः पुत्रः पितुरिव नाम जग्रभमिति ॥ १५ ॥ अथ पुꣳसवनं पुरा स्पन्दत इति मासे द्वितीये तृतीये वा यदहः पुꣳसा नक्षत्रेण चन्द्रमा युज्येत तदहरुपवास्याऽऽप्लाव्याहते वाससी परिधाप्य न्यग्रोधावरोहाञ्छुङ्गाँश्च निशायामुदपेषं पिष्ट्वा पूर्ववदासेचनꣳ हिरण्यगर्भोऽद्भ्यः सम्भृत इत्येताभ्याङ्कुशकण्टकꣳ सोमाꣳशुं चैके कूर्मपित्तं चोपस्थे कृत्वा स यदि कामयेत वीर्यवान्स्यादिति विकृत्यैनमभिमन्त्रयते सुपर्णोसीति प्राग्विष्णुक्रमेभ्यः ॥१६॥ अथ सीमन्तोन्नयनम् ॥ पुꣳसवनवत् प्रथमगर्भे मासे षष्ठेऽष्टमे वा तिलमुद्गमिश्रꣳस्थालीपाकꣳ श्रपयित्वा प्रजापतेर्हुत्वा पश्चादग्नेर्भद्रपीठ उपविष्टायां युग्मेन सटालुग्रप्सेनौदुम्बरेण त्रिभिश्च दर्भपिञ्जुलैस्त्रेण्या शलल्या वीरतरशङ्कुना पूर्णचात्रेण च सीमन्तमूर्द्ध्वं विनयति भूर्भुवःस्वरिति प्रतिमहाव्याहृतिभिर्वा त्रिवृतमाबध्नात्ययमूर्जावतो वृक्ष उर्ज्जीव फलिनी भवेत्यथाऽऽह वीणागाथिनौ राजानꣳसङ्गायेतां यो वाऽप्यन्यो वीरतर इति

नियुक्ताभप्येके गाथामुपोदाहरन्ति सोम एव नो राजेमा मानुषीः प्रजाः ॥ अविमुक्तचक्र आसी-
रँस्तीरे तुभ्यमसाविति यां नदीमुपावसिता भवति तस्या नाम गृह्णाति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१७॥
सोष्यन्तीमद्भिरभ्युक्षत्येजतु दशमास्य इति प्राग्यस्यैत इत्यथावरावपतनमवैतु प्रश्निशेवलᳬशुने
जराऽऽवत्तवे नैव माᳬंसेन पीवरीं न कस्मिँश्चनायतनमवजरायुपद्यतामिति जातस्य कुमारस्याच्छि-
न्नायान्नाड्यां मेधाजननाऽऽयुष्ये करोत्यनामिकया सुवर्णान्तर्हितया मधुघृते प्राशयति घृतं वा
भूस्त्वयि दधामि भुवस्त्वयि दधामि स्वस्त्वयि दधामि भूर्भुवःस्वः सर्वं त्वयि दधामीत्यथास्याऽऽयुष्यं
करोति नाभ्यां दक्षिणे वा कर्णे जपत्यग्निरायुष्मान्स वनस्पतीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं
करोमि सोम आयुष्मान्सौषधीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि ब्रह्माऽऽयुष्मत्तद्ब्राह्मणै-
रायुष्मत्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेनाऽऽयुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽ-
युष्मन्तं करोमि ऋषय आयुष्मन्तस्ते व्रतैरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि पितर आयु-
ष्मन्तस्ते स्वधाभिरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि यज्ञ आयुष्मान्स दक्षिणाभिरायुष्माँ-

स्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि समुद्र आयुष्मान्स स्रवन्तीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि त्रिस्त्रिस्त्र्यायुषमिति च स यदि कामयेत सर्वमायुरियादिति वात्सप्रेणैनमभिमृशेद्दिव-स्परीत्येतस्यानुवाकस्योत्तमामृचं परिशिनष्टि प्रतिदिशं पञ्च ब्राह्मणानवस्थाप्य ब्रूयादिममनुप्राणि-तेति पूर्वो ब्रूयात्प्राणेति व्यानेति दक्षिणोऽपानेत्यपर उदानेत्युत्तरः समानेति पञ्चम उपरिष्टादवेक्ष-माणो ब्रूयात्स्वयं वा कुर्यादनुपरिक्राममविद्यमानेषु स यस्मिन्देशे जातो भवति तमभिमन्त्रयते वेद ते भूमि हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् ॥ वेदाहं तन्मां तद्विद्यात्पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳ शृणुयाम शरदः शतमित्यथैनमभिमृशत्यश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमश्रुतं भव ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमित्यथास्य मातरमभिमन्त्रयत इडासि मैत्रावरुणी वीरे वीरमजी-जनथाः ॥ सा त्वं वीरवती भव याऽस्मान्वीरवतोऽकरदित्यथास्यै दक्षिणꣳ स्तनं प्रक्षाल्य प्रयच्छतीमꣳ स्तनमिति यस्ते स्तन इत्युत्तरमेताभ्यामुदपात्रꣳ शिरस्तो निदधात्यापो देवेषु जाग्रथ यथा देवेषु जाग्रथ ॥ एवमस्याꣳ सूतिकाया सपुत्रिकायां जाग्रथ इति द्वारदेशे सूतिकाग्निमुपसमाधायोत्थाना-

त्सन्धिवेलयोः फलीकरणमिश्रान्सर्षपानग्नावावपति शण्डामर्का उपवीरः शौण्डिकेय उलूखलः ॥
मलिम्लुचो द्रोणासश्च्यवनो नश्यतादितः स्वाहा ॥ आलिखन्ननिमिषः किंवदन्त उपश्रुतिर्हर्यक्षः
कुम्भी शत्रुः पात्रपाणिर्नृमणिर्हन्त्रीमुखः सर्षपारुणश्च्यवनो नश्यतादितः स्वाहेति यदि कुमार उप-
द्रवेज्जालेन प्रच्छाद्योत्तरीयेण वा पिताङ्क आधाय जपति कूर्कुरः सुकूर्कुरः कूर्कुरो बालबन्धनः ॥
चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वर तत्सत्यम् ॥ यत्ते देवा वरमदुदुः स त्वं
कुमारमेव वा वृणीथाः ॥ चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वर तत्सत्यम् ॥
यत्ते सरमा माता सीसरः पिता श्यामशबलौ भ्रातरौ ॥ चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो
लपेतापह्वरेत्यभिमृशति न नामयति न रुदति न हृष्यति न ग्लायति यत्र वयं वदामो यत्र
चाभिमृशामसीति ॥ १८ ॥ अथातो यमलजनने प्रायश्चित्तं व्याख्यास्यामो यस्य भार्या गौर्दासी
महिषी वडवा वा विकृतं प्रसवे प्रायश्चित्ती भवेत्पूर्णे दशाहे चतुर्णां क्षीरवृक्षाणां काषायमुपसंह-
हरेत् प्लक्षवटौदुम्बराश्वत्थशमीदेवदारुगौरसर्षपास्तेषामपो हिरण्यदूर्वाङ्कुराम्रपल्लवैरष्टौ कलशान्प्र-

पूर्ष सर्वौषधीनां दम्पती स्नापयित्वाऽऽपो हिष्ठेति तिसृभिः कयानश्चित्र इति द्वाभ्यां पञ्चैन्द्रेण पञ्च वारुणेनेदमापः प्रवहतेत्यपाघमिति स्नापयित्वालङ्कृत्य तौ दर्भेषूपवेश्य तत्र मारुतᳪस्थालीपाकᳪ-श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पूर्वोक्तैः स्नपनमन्त्रैः स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा पवमानाय स्वाहा पावकाय स्वाहा मरुताय स्वाहा मारुताय स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा यमाय स्वाहान्तकाय स्वाहा मृत्यवे स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेत्येतदेव गृहोत्पातेषूलूक-कपोतगृध्रः श्येनो वा प्रविशेत्स्तम्भः प्ररोहेद्वल्मीकं मधुजालं वा भवेदुदकुम्भप्रज्वलनाशनशयन-यानभङ्गेषु गृहगोधिकाकृकलासशरीरसर्पण इत्येवं छत्रध्वजविनाशे सार्पे नैर्ऋते गण्डयोगेष्वन्येष्व-प्युत्पातेषु भूकम्पोल्कापातकाकसर्पसङ्गमप्रेक्षणादिष्वेतदेव प्रायश्चित्तं ग्रहशान्त्योक्तेन विधिना कृत्वा-ऽऽचार्याय वरं दत्त्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा स्वस्ति वाच्याशिषः प्रतिगृह्य शान्तिर्भवति शान्तिर्भवति ॥ १९ ॥ अथातो यमलचरुं मारुतं व्याख्यास्यामो यस्य च यमलौ पुत्रौ दारिका वा प्रजायते पूर्णे दशाहे चतुर्णां क्षीरवृक्षाणां काषायमाहृत्याश्वत्थप्लक्षन्यग्रोधौदुम्बराश्चत्वारो विधवाः स्नापयति

ब्रह्मचारिणो वा शुक्लवाससः ऐन्द्रीं दिशमुदिचीं वा मङ्गलं पूर्ववद्गायन्त्यो यमलिनीᳪस्नापयन्त्याचार्यः स्नापयति वसोः पवित्रेण शतधारेण चाष्टभिः कलशैः स्नात्वाऽप्रतिरथं जपेदिदमापः प्प्रवहतेति तौ स्नापितौ वरं प्रयच्छत्यानडुह्दमातृभ्यश्च हिरण्यं वस्त्रमेव परीतोषणं वाजेवाजेवतेति पतेपद्याद्वादित्याघारं मारुतं चरुं जुहोति मरुताय स्वाहा मारुती स्वाहा मरुद्भयो विष्णवे प्रजापतयेऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति प्राशनान्ते शेषं चरुं गृहीत्वाऽश्वत्थं प्रदक्षिणीकृत्योपविशेत्तदेव तन्त्रᳪसमाप्य ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २० ॥ अथातो मूलविधिं व्याख्यास्यामो मूलांशे प्रथमे पितुर्नैष्टो द्वितीये मातुस्तृतीये धनधान्यस्य चतुर्थे कुलशोकावहः स्वयं पुण्यभागी स्यान्मूलनक्षत्रे मूलविधानं कुर्यात्सर्वौषध्यात्सर्वगन्धैश्च सञ्युक्तं तत्रोदकुम्भं कृत्वा स वस्त्रगन्धपुष्परत्नसहितᳪश्वेतसिद्धार्थकुसुमायुक्तं कुर्यात्तस्मिन्रुद्रं जपित्वाऽप्रतिरथᳪराक्षोघ्नं च सूक्तं द्वितीयोदकुम्भं कृत्वा चतुःशतपाठः प्रस्रवणसञ्युक्तन्तस्मिन्नुपरिष्टान्मूलानि धारयेद्वंशपात्रे कृत्वा वस्त्रे वद्ध्वा तस्मिन्प्रधानानि मूलानि वक्ष्यामि हिरण्मयमूलᳪ सप्त धान्यं प्रथमाकाष्मर्या सहदेव्याऽपराजिता बाला पाठा शङ्खपुष्प्यधोपुष्पी

मधुयष्टिका चक्राङ्किता मयूरशिखा काकजङ्घा कुमारीद्वयं जीवन्त्यपामार्गभृङ्गारकलक्ष्मणाः
सुलक्ष्मणा ज्ञाती व्याघ्रपत्रश्चक्रमर्द्दकः सिद्धेश्वरोऽश्वत्थोदुम्बरपालाशप्लक्षवटार्कदूर्वारोहितक-
शमीशतावरीत्येवमादिमूलशतं पूरयित्वा तस्मिन्निषिद्धानि मूलानि वक्ष्यामि वैल्वधवनिम्ब-
कदम्बराजवृक्षोक्षशालाप्रयालुदधिकपित्थकोविदारश्लेष्मान्तकविभीतकशाल्मलीररलुसर्वकण्टकि-
वर्जं तत्राभिषेकं कुर्यात्पितुः शिशोर्जनन्या देवस्य त्वेत्यौदुम्बर्यात्सन्दीमुदग्ग्रामास्तृणाति तत्रासी-
नान्सम्पातेनाभिषिञ्चति शिरसोऽध्यनुलोमꣳशिरो मे श्रीर्यश इति यथाऽङ्गमङ्गानि सम्मृशति
स्नानादूर्ध्वं नैर्ऋतं पायसꣳ श्रपयित्वा काश्मर्यमयꣳ स्रुक्स्रुवं प्रतप्य सम्मृज्यान्वारब्ध आघारा-
वाज्यभागौ हुत्वाऽसुन्वन्तमिति चतस्रः स्थालीपाकेन जुहुयात्पञ्चदशाऽऽज्याहुतीश्चतुर्गृहीतेन
जुहोति कृणुष्व पाज इति पञ्च मा नस्तोक इति द्वे या ते रुद्र शिवा तनूरिति षडग्नी रक्षाꣳसि ॥२२२॥
सधेति शुक्रज्योतिरमर्त्यः शुचिः पावक ईड्य इति त्वन्नः सोम विश्वतो रक्षा राजन्नघायतो न
रिष्ये त्वावतः सखेति स्विष्टकृदादि प्राशनान्ते कृष्णा गौः कृष्णाश्च तिला हेममयमूलꣳसप्त-

धान्यसञ्युक्तमाचार्याय वरं दद्यात्कृष्णोऽनड्वान्ब्रह्मणे दद्यान्नक्षत्रसूचकेभ्यो वासो दद्यादन्येभ्यो
ब्राह्मणेभ्यः सुवर्णं दद्यात्कृसरापायसेन ब्राह्मणान्भोजयेत्सार्पदैवते गण्डजात एष एव विधिः
कात्यायनेनोक्तः कात्यायनेनोक्तः ॥ २१ ॥ दशम्यामुत्थाप्य ब्राह्मणान्भोजयित्वा पिता नाम
करोति द्व्यक्षरं चतुरक्षरं वा घोषवदाद्यन्तरन्तःस्थं दीर्घाभिनिष्ठानं कृतं कुर्यान्न तद्धितमयुजाक्षर-
माकारान्तꣳ स्त्रियै तद्धितꣳशर्म ब्राह्मणस्य वर्म क्षत्रियस्य गुप्तेति वैश्यस्य चतुर्थे मासि निष्क्रम-
णिका सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरिति ॥ २२ ॥ प्रोष्येत्य गृहानुपतिष्ठते पूर्ववत्पुत्रं दृष्ट्वा जपत्यङ्गा-
दङ्गात्सम्भवसि हृदयादधिजायसे ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमित्यथास्य
मूर्द्धानमवजिघ्रति प्रजापतेष्ट्वाहिंकारेणावजिघ्रामि सहस्रायुषाऽसौ जीव शरदः शतमिति गवां
त्वा हिंकारेणेति च त्रिर्दक्षिणेऽस्य कर्णे जपत्यस्मे प्रयन्धि मघवन्नृजीषिन्निन्द्ररायो विश्ववारस्य
भूरेः ॥ अस्मे शतꣳशरदो जीवसेऽधा अस्मे वीराञ्छश्वत इन्द्रशिप्रिन्निनितीन्द्र श्रेष्ठानि द्रविणानि
धेहि चित्तिं दक्षस्य सुभगत्वमस्मे ॥ पोषꣳरयीणामरिष्टिं तनूनाꣳ स्वात्मानं वाचः सुदिन त्वमह्ना-

।२२३।। मिति सव्ये स्त्रियै तु मूर्द्धानमेवावजिघ्रति तूष्णीम् ॥ २३ ॥ षष्ठे मासेऽन्नप्राशनꣳस्थालीपाकꣳ श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति देवीं वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति ॥ सा नो मन्द्रेषमूर्जन्दुहाना धेनुर्वागस्मानुपसुष्टुतैतु स्वाहेति वाजो नो अद्येति च द्वितीयाꣳ स्थालीपाकस्य जुहोति प्राणेनान्नमशीय स्वाहाऽपानेन गन्धानशीय स्वाहा चक्षुषा रूपाण्यशीय स्वाहा श्रोत्रेण यशोऽशीय स्वाहेति प्राशनान्ते सर्वान्रसान्सर्वमन्नमेकत उद्धृत्याथैनं प्राशयेत्तूष्णीꣳहन्तेति वा हन्तकारं मनुष्या इति श्रुतेर्भारद्वाज्या माꣳसेन वाक्प्रसारकामस्य कपिञ्जलमाꣳसेनान्नाद्यकामस्य मत्स्यैर्जवनकामस्य कृकषाया आयुष्कामस्याऽऽट्या ब्रह्मवर्चसकामस्य सर्वैः सर्वकामस्यान्नपर्याय वा ततो ब्राह्मणभोजनमन्नपर्याय वा ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २४ ॥

इति पारस्करगृह्यसूत्रे प्रथमं काण्डं समाप्तम् ॥ १ ॥ ।।२२३।।

अथ द्वितीयं काण्डम् ।

सांवत्सरिकस्य चूडाकरणं तृतीये वाऽप्रतिहते षोडशवर्षस्य केशान्तो यथामङ्गलं वा सर्वेषां ब्राह्मणा-
न्भोजयित्वा माता कुमारमादायाप्लाव्याहते वाससी परिधाप्याङ्क आधाय पश्चादग्नेरुपविशत्यन्वा-
रब्ध आज्याहुतीर्हुत्वा प्राशनान्ते शीतास्वप्सूष्णा आसिञ्चत्युष्णेन वाय उदकेनेह्यदिते केशान्वपेति
केशश्मश्र्विति च केशान्तेऽथात्र नवनीतपिण्डं घृतपिण्डं दध्नो वा प्रास्यति तत आदाय दक्षिणं
गोदानमुन्दति सवित्रा प्रसूता दैव्या आप उन्दन्तु ते तनूम् ॥ दीर्घायुत्वाय वर्चस इति त्र्येण्या
शलल्या विनीय त्रीणि कुशतरुणान्यन्तर्दधात्योषध इति शिवो नामेति लोहक्षुरमादाय निवर्त्त-
यामीति प्रवपति, येनावपत्सविता क्षुरेण सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् ॥ तेन ब्रह्माणो वपतेद-
मस्याऽऽयुष्यं जरदष्टिर्यथासदिति सकेशानि प्रच्छिद्यानडुहे गोमयपिण्डे प्रास्यत्युत्तरतो ध्रियमाण एवं
पं.अ.७७ द्विरपरं तूष्णीमितरयोश्चोन्दनाद्यथ पश्चात् त्र्यायुषमित्यथोत्तरतो येन भूरिश्चरा दिवं ज्योक् च

पश्चाद्धि सूर्यम् ॥ तेन ते वपामि ब्रह्मणा जीवातवे जीवनाय सुश्लोक्याय स्वस्तय इति त्रिः क्षुरेण शिरः प्रदक्षिणं परिहरति समुखं केशान्ते यत्क्षुरेण मज्जयता सुपेशसा वेप्त्वा वाऽऽवपति केशाञ्छिन्धि शिरो माऽस्याऽऽयुः प्रमोषीर्मुखमिति च केशान्ते ताभिरद्भिः शिरः समुद्य नापिताय क्षुरं प्रयच्छत्यक्षण्वं परिवपेति यथामङ्गलं केशशेषकरणमनुगुप्तमेतꣳसकेशं गोमयपिण्डं निधाय गोष्ठे पल्वल उदकान्ते वाऽऽचार्याय वरं ददाति गां केशान्ते संवत्सरं ब्रह्मचर्यमवपनं च केशान्ते द्वादशरात्रꣳ षड्रात्रं त्रिरात्रमन्ततः ॥ १ ॥ (अथ कर्णवेधो वर्षे तृतीये पञ्चमे वा पुष्येन्दुचित्राहरिरेवतीषु पूर्वाह्णे कुमारस्य मधुरं दत्त्वा प्राङ्मुखायोपविष्टाय दक्षिणं कर्णमभिमन्त्रयते भद्रंकर्णेभिरिति सव्यं वक्ष्यन्तीवेदिति चाथ भिन्द्यात्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २ ॥) अष्टवर्षं ब्राह्मणमुपनयेद्गर्भाष्टमे वैकादशवर्षꣳराजन्यं द्वादशवर्षं वैश्यं यथामङ्गलं वा सर्वेषां ब्राह्मणान्भोजयेत्तं च पर्युप्तशिरसमलङ्कृतमानयन्ति पश्चादग्नेरवस्थाप्य ब्रह्मचर्यमागामिति वाचयति ब्रह्मचार्यसानीति चाथैनं वासः

१ वप्त्रेति जयरामः । वप्त्वा (मुण्डयित्वा) इति गदाधरः ।

परिधापयति येनेन्द्राय बृहस्पतिर्वासः पर्यदधादमृतम् ॥ तेन त्वा परिदधाम्यायुषे दीर्घायुत्वाय बलाय वर्चस इति मेखलां बध्नीत इयं दुरुक्तं परिबाधमाना वर्णं पवित्रं पुनती म आगात् ॥ प्राणापानाभ्यां बलमादधाना स्वसा देवी सुभगा मेखलेयमिति युवा सुवासाः परिवीत आगात्स उ श्रेयान्भवति जायमानः ॥ तन्धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्त इति वा तूष्णीं वात्र यज्ञोपवीतपरिधानम् ॥ (यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ॥ आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतेनो-पनह्याम्मीत्यथाजिनं प्रयच्छति मित्रस्य चक्षुर्द्धरुणं बलीयस्तेजो यशस्वि स्थविरꣳसमिद्धम् ॥ अनाहनस्यं वसनं जरिष्णुः परीदं वाज्यजिनं दधेऽहमिति तूष्णीं वा) दण्डं प्रयच्छति तं प्रति-गृह्णाति यो मे दण्डः परापतद्वैहायसोऽधिभूम्याम् ॥ तमहं पुनरादद आयुषे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसायेति दीक्षावदेके दीर्घसत्रमुपैतीति वचनादथास्याद्भिरञ्जलिनाऽञ्जलिं पूरयत्यापोहिष्ठेति तिसृभिरथैनꣳ-सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरित्यथास्य दक्षिणाꣳसमधि हृदयमालभते मम व्रते ते हृदयं दधामि

मम चित्तमनु चित्तं ते अस्तु ॥ मम वाचमेकमना जुषस्व बृहस्पतिष्ट्वा नियुनक्तु मह्यमित्यथास्य दक्षिणꣳहस्तं गृहीत्वाऽऽह को नामासीत्यसावहं भो ३ इति प्रत्याहाथैनमाह कस्य ब्रह्मचार्यसीति भवत इत्युच्यमान इन्द्रस्य ब्रह्मचार्यस्यग्निराचार्यस्तवाहमाचार्यस्तवासावित्यथैनं भूतेभ्यः परिददाति प्रजापतये त्वा परिददामि देवाय त्वा सवित्रे परिददाम्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः परिददामि द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिददामि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः परिददाम्यरिष्ट्या इति ॥ ३ ॥ प्रदक्षिणमग्निं परीत्योपविशत्यन्वारब्ध आज्याहुतीर्हुत्वा प्राशनान्तेऽथैनꣳसꣳशास्ति ब्रह्मचार्यस्यपोऽशान कर्म कुरु मा दिवा सुषुप्था वाचं यच्छ समिधमाधेह्यपोऽशानेत्यथास्मै सावित्रीमन्वाहोत्तरतोऽग्नेः प्रत्यङ्मुखायोपविष्टायोपसन्नाय समीक्षमाणाय समीक्षिताय दक्षिणतस्तिष्ठत आसीनाय वैके पच्छोर्द्धर्चशः सर्वां च तृतीयेन सहानुवर्तयन्संवत्सरे षण्मास्ये चतुर्विंꣳशत्यहे द्वादशाहे षडहे त्र्यहे वा सद्यस्त्वेव गायत्रीं ब्राह्मणायानुब्रूयादाग्नेयो वै ब्राह्मण इति श्रुतेस्त्रिष्टुभꣳराजन्यस्य जगतीं वैश्यस्य सर्वेषां वा गायत्रीम् ॥ ४ ॥ अत्र समिदाधानं

पाणिनाऽग्निं परिसमूहत्यग्ने सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु यथा त्वमग्ने सुश्रवः सुश्रवा अस्येवं माᳬ-सुश्रवः सौश्रवसं कुरु ॥ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधिपा अस्येवमहं मनुष्याणां वेदस्य निधिपो भूयासमिति प्रदक्षिणमग्निं [1]पर्युक्ष्योत्तिष्ठन्त्समिधमादधात्यग्नये समिधम[2]हार्षं बृहते जात-वेदसे ॥ यथा त्वमग्ने समिधा समिध्यस एवमहमायुषा मेधया वर्चसा प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन समिन्धे जीवपुत्रो ममाऽऽचार्यो मेधाव्यहमसान्यनिराकरिष्णुर्यशस्वी तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यन्नादो भूयासᳬस्वाहेत्येवं द्वितीयां तथा तृतीयामेषा त इति वा समुच्चयो वा पूर्ववत्परिसमूहनपर्युक्षणे पाणी प्रतप्य मुखं विमृष्टे तनूपा अग्नेऽसि तन्वं मे पाह्यायुर्दा अग्नेस्यायुर्मे देहि वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि ॥ अग्ने यन्मे तन्वा ऊनं तन्म आपृण ॥ मेधां मे देवः सविता आदधातु मेधां मे देवी सरस्वती आदधातु ॥ मेधामश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजाविति । (अङ्गान्यालभ्य जपत्यङ्गानि च म आप्या-यन्तां वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं यशो बलमिति त्र्यायुषाणि करोति भस्मना ललाटे ग्रीवायां दक्षिणेᳬसे

१ पर्युक्ष्योत्त्थायेति बहूनां पाठः सम्मतः । २ माहार्यमित्यपि पाठो दृश्यते ।

हृदि च त्र्यायुषमिति प्रतिमन्त्रम्) ॥ ५ ॥ अत्र भिक्षाचर्यचरणम् । भवत्पूर्वां ब्राह्मणो भिक्षेत भवन्मध्याᳬराजन्यो भवदन्त्यां वैश्यस्तिस्रोऽप्रत्याख्यायिन्यः षड् द्वादशापरिमिता वा मातरं प्रथमामेक आचार्याय भैक्षं निवेदयित्वा वाग्यतोऽहःशेषं तिष्ठेदित्येकेऽहिᳬसन्नरण्यात्समिधमाहृत्य तस्मिन्नग्नौ पूर्ववदाधाय वाचं विसृजतेऽधःशाय्यक्षारालवणाशी स्याद्दण्डधारणमग्निपरिचरणं गुरुशुश्रूषा भिक्षाचर्या मधुमाᳬसमज्जनोपर्यासनस्त्रीगमनानृतादत्ताऽऽदानानि वर्जयेदष्टाचत्वारिᳬशद्वर्षाणि वेदब्रह्मचर्यं चरेद्द्वादश द्वादश वा प्रतिवेदं यावद्ग्रहणं वा वासाᳬसि शाणक्षौमाविकान्यैणेयमजिनमुत्तरीयं ब्राह्मणस्य रौरवᳬ राजन्यस्याऽऽजं गव्यं वा वैश्यस्य सर्वेषां वा गव्यमसति प्रधानत्वान्मौञ्जी रशना ब्राह्मणस्य धनुर्ज्या राजन्यस्य मौर्वी वैश्यस्य मुञ्जाभावे कुशाश्मन्तकबल्वजानां पालाशो ब्राह्मणस्य दण्डो बैल्वो राजन्यस्यौदुम्बरो वैश्यस्य केशसम्मितो ब्राह्मणस्य ललाटसम्मितः क्षत्रियस्य घ्राणसम्मितो वैश्यस्य सर्वे वा सर्वेषामाचार्येणाऽऽहुत उत्थाय प्रतिशृणुयाच्छयानं चेदासीन आसीनं चेत्तिष्ठँस्तिष्ठन्तं चेदभिक्रामन्नभिक्रामन्तं चेदभिधावन्स एवं वर्त्तमानोऽमुत्राद्य वसत्यमुत्राद्य वस-

तीति तस्य स्नातकस्य कीर्तिर्भवति त्रयः स्नातका भवन्ति विद्यास्नातको व्रतस्नातको विद्याव्रतस्नातक इति समाप्य वेदमसमाप्य व्रतं यः समावर्त्तते स विद्यास्नातकः समाप्य व्रतमसमाप्य वेदं यः समावर्त्तते स व्रतस्नातक उभयꣳ समाप्य यः समावर्त्तते स विद्याव्रतस्नातक इत्याषोडशाद्वर्षाद्ब्राह्मणस्या[1]नतीतः कालो भवत्याद्वाविꣳशाद्राजन्यस्याचतुर्विꣳशाद्वैश्यस्यात ऊर्ध्वं पतितसावित्रीका भवन्ति नैनानुपनयेयुर्नाध्यापयेयुर्न याजयेयुर्न चैभिर्व्यवहरेयुः कालातिक्रमे नियतवत्त्रिपुरुषं पतितसावित्रीकाणामपत्ये संस्कारो नाध्यापनं च तेषाꣳ संस्कारेप्सुर्व्रात्यस्तोमेनेष्ट्वा काममधीयीरन्व्यवहार्या भवन्तीति वचनात् ॥ ६ ॥ सूत्रस्यार्द्धः ॥ खण्डानि ॥ ३० ॥ अथोपनीतो ब्राह्मणस्त्रिशिखः शिखी जटिलो मुण्डो वाऽक्षारालवणाशी स्यात्सावित्रꣳ षड्रात्रं त्रिरात्रꣳ सद्यःकालं वा चरेत्तदेव व्रतमुदीक्ष्य दण्डमपो निधाय मेखलां यज्ञोपवीतं चाप्स्वन्तरिति प्रत्यृचं नमो वरुणायेति त्रिमधुरं दत्त्वा ततोऽस्याऽऽग्नेयं प्रथमं वेदव्रतमादिशेद्ब्राह्मणक्षत्रियविशां पञ्च सांवत्सरिकाणि

---

१ अनतीतः काल इति हरिहरगदाधरजयरामाः । नातीतः काल इति कर्कः ।

वेदव्रतानि भवन्त्याग्नेयꣳशुक्रियमौपनिषदꣳ शौलभं गोदानमिति पञ्च सांवत्सरिकाणि वेदव्रतानि
चरित्वा स्नात्वोपव्रतं चरेत्त्रिष्ववगुण्ठनꣳ शुक्रियादिषु शुक्रियꣳ शुक्रभिः श्रावयेदौपनिषदमौप-
निषद्भिः शौलभꣳ शौलभिनीभिरथवा विद्यमान आब्रह्मन्नुदीरतामानो भद्रा आशुः शिशान
इमानुकमिति च वेदशिरसाऽवगुण्ठयेदवगुण्ठनीं त्रिवलिं पञ्चवलिं वा नाभिदेशात्प्रच्छाद्य वाग्यतोऽ-
रण्येऽधः शयीत ग्रामे गोष्ठे देवतायतने वा व्युष्टायामवगुण्ठनीमरण्ये विसृजेदहश्श्रमस्योदुत्त्यं
चित्रन्देवानामित्युदितेऽर्के जपति वर्षति द्यौः शान्तिरिति शान्तिं करोति शान्तिभाजनं गुरवे
दद्यादेवमेवावगुण्ठनीं च गोदाने गोमिथुनं तस्माद्गोदानमिति तस्माद्गोदानमिति ॥ ७ ॥ वेदꣳ-
समाप्य स्नायाद्ब्रह्मचर्यं वाऽष्टाचत्वारिꣳशकं द्वादशकेऽप्येके गुरुणाऽनुज्ञातो विधिर्विधेयस्तर्कश्च वेदः
षडङ्गमेके न कल्पमात्रे कामं तु याज्ञिकस्योपसङ्गृह्य गुरुꣳ समिधोऽभ्याधाय परिश्रितस्योत्तरतः
कुशेषु प्रागग्रेषु पुरस्तात्स्थित्वाऽष्टानामुदकुम्भानां येऽप्स्वन्तरग्नयः प्रविष्टा गोह्य उपगोह्यो मयूषो
मनोहास्खलो विरुजस्तनूदूषुरिन्द्रियहा तान्विजहामि यो रोचनस्तमिह गृह्णामीत्येकस्मादपो

गृहीत्वा तेनाभिषिञ्चते तेन मामभिषिञ्चामि श्रियै यशसे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसायेति येन श्रियमकृ-
णुतां येनावमृशताᳬसुरां येनाक्ष्यावभ्यषिञ्चतां यद्वा तदश्विना यश इत्यापोहिष्ठेति च प्रत्यृचं
त्रिभिस्तूष्णीमितरैरुदुत्तममितिमेखलामुन्मुच्य दण्डं निधाय वासोऽन्यत्परिधायाऽऽदित्यमुपतिष्ठत
उद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थात्प्रातर्यावभिरस्थाद्दशसनिरसि दशसनिं मा कुर्वाविदन्मागम-
योद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थाद्दिवा यावभिरस्थाच्छतसनिरसि शतसनिं मा कुर्वाविदन्मा-
गमयोद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थात्सायं यावभिरस्थात्सहस्रसनिरसि सहस्रसनिं मा कुर्वा-
विदन्मा गमयेति दधि तिलान्वा प्राश्य जटालोमनखान्[१] सᳬहृत्यौदुम्बरे दन्तान्धावेताऽन्नाद्याय
व्यूहध्वᳬसोमो राजाऽयमागमत् ॥ स मे मुखं प्रमार्क्ष्यते यशसा च भगेन चेत्युत्साद्य पुनः
स्नात्वाऽनुलेपनं नासिकयोर्मुखस्य चोपगृह्णीते प्राणापानौ मे तर्पय[२] चक्षुर्मे तर्पय श्रोत्रं मे तर्पयेति
पितरः शुन्धध्वमिति पाण्योरवनेजनं दक्षिणानिषिच्यानुलिप्य जपेत्सुचक्षा अहमक्षीभ्यां भूयास-

---

१ "नखानि" इत्यपि पाठः । २ समानव्यानौ मे तर्पय इति पाठः ॥

६सुवर्चा मुखेन ॥ सुश्रुत्कर्णाभ्यां भूयासमित्यहतं वासो धौतं वाऽमौत्रेणाच्छादयीत परिधास्यै यशो धास्यै दीर्घायुत्वाय जरदष्टिरस्मि ॥ शतं च जीवामि शरदः पुरूची रायस्पोषमभिसंव्ययिष्य इत्यथोत्तरीयं यशसा मा द्यावापृथिवी यशसेन्द्राबृहस्पती ॥ यशो भगश्च मा विन्दद्यशो मा प्रतिपद्यतामित्येकं चेत् पूर्वस्योत्तरवर्गेण प्रच्छादयीत सुमनसः प्रतिगृह्णाति या आहरज्जमदग्निः श्रद्धायै कामायेन्द्रियाय ता अहं प्रतिगृह्णामि यशसा च भगेन चेत्यथावबध्नीते यद्यशोऽप्सरसामिन्द्रश्चकार विपुलं पृथु ॥ तेन सङ्ग्रथिताः सुमनस आबध्नामि यशो मयीत्युष्णीषेण शिरो वेष्टयते युवा सुवासा इत्यलङ्करणमसि भूयोऽलङ्करणं भूयादिति कर्णवेष्टकौ वृत्रस्येत्यपङ्क्तेऽक्षिणी रोचिष्णुरसीत्यात्मानमादर्शे प्रेक्षते छत्रं प्रतिगृह्णाति बृहस्पतेश्छदिरसि पाप्मनो मामन्तर्द्धेहि तेजसो यशसो मामन्तर्द्धेहीति प्रतिष्ठेस्थो विश्वतो मा पातमित्युपानहौ प्रतिमुञ्चते विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यस्परिपाहि सर्वत इति वैणवं दण्डमादत्ते दन्तप्रक्षालनादीनि नित्यमपि वासश्छत्रोपानहश्चापूर्वाणि चेन्मन्त्रः ॥ ८ ॥ स्नातस्य यमान्वक्ष्यामः । कामादितरो नृत्यगीतवादित्राणि न कुर्यान्न च गच्छे-

त्कामं तु गीतं गायति वैव गीते वा रमत इति श्रुतेर्ह्यपरं क्षेमे नक्तं ग्रामान्तरं न गच्छेन्न च धावेदुदपानावेक्षणवृक्षारोहणफलप्रपतनसन्धिसर्पणविवृतस्नानविषमलङ्घनशुष्कवदनसन्ध्याऽऽदित्यप्रेक्षणभैक्षणानि न कुर्यान्न ह वै स्नात्वा भिक्षेतापह वै स्नात्वा भिक्षां जयतीति श्रुतेर्वर्षत्यप्रावृतोव्रजेदयं मे वज्रः पाप्मानमपहनदित्यप्स्वात्मानं नावेक्षेताजातलोम्नीं विपुꣳसीꣳषण्ढं च नोपहसेन्न गच्छेद्गर्भिणीं विजन्येति ब्रूयात्सकुलमिति नकुलं भगालमिति कपालं मणिधनुरितीन्द्रधनुर्गां धयन्तीं परस्मै नाचक्षीतोर्वरायामनन्तर्हितायां भूमावुत्सर्पंस्तिष्ठन्न मूत्रपुरीषे कुर्यात्स्वयं प्रशीर्णेन काष्ठेन गुदं प्रमृजीत विकृतं वासो नाच्छादयीत दृढव्रतो वधत्रः स्यात्सर्वत आत्मानं गोपायेत् सर्वेषां मित्रमिव ॥ (शुक्रियमध्येष्यमाणः पाठः) ॥९॥ तिस्रो रात्रीर्व्रतं चरेदमाꣳसाश्यमृण्मयपायी स्त्रीशूद्रशवकृष्णशकुनिशूनां च दर्शनमसम्भाषणं च तैः शवशूद्रसूतकान्नानि च नाद्यान्मूत्रपुरीषे ष्ठीवनं चातपे न कुर्यात्सूर्याच्चात्मानं नान्तर्दधीत तप्तेनोदकार्थान्कुर्वीताऽवज्योत्य रात्रौ भोजनꣳसत्यवदनमेव वा दीक्षितोऽप्यातपादीनि कुर्यात्प्रवर्ग्यवाँश्चेत् ॥ १० ॥ इति षोडशकर्म समाप्तम् ॥ अथातः

पञ्च महायज्ञा वैश्वदेवादन्नात्पर्युक्ष्य स्वाहाकारैर्जुहुयाद्ब्रह्मणे प्रजापतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुमत-
य इति भूतगृह्येभ्यो मणिके त्रीन् पर्जन्यायाद्भ्यः पृथिव्यै धात्रे विधात्रे च द्वार्ययोः प्रतिदिशं
वायवे दिशां च मध्ये त्रीन्ब्राह्मणेऽन्तरिक्षाय सूर्याय विश्वेभ्यो देवेभ्यो विश्वेभ्यश्च भूतेभ्यस्ते-
षामुत्तरत उषसे भूतानां च पतये परं पितृभ्यः स्वधा नम इति दक्षिणतः पात्रं निर्णिज्योत्तरा-
परस्यां दिशि निनयेद्यक्ष्मैतत्त इत्युद्धृत्याग्रं ब्राह्मणायावनेज्य दद्याद्धन्तत इति यथार्हं भिक्षुकान-
तिथींश्च सम्भजेरन् बालज्येष्ठा गृह्या यथार्हमश्नीयुः पश्चाद्गृहपतिः पत्नी च पूर्वो वा गृहपतिः तस्मादु
स्वादि(द्वि)ष्टं गृहपतिः पूर्वोऽतिथिभ्योऽश्नीयादिति श्रुतेरहरहः स्वाहा कुर्यादन्नाभावे केनचिदा-
काष्ठाद्देवेभ्यः पितृभ्यो मनुष्येभ्यश्चोदपात्रात् ॥११॥ अथातो धर्मजिज्ञासा। केशान्तादूर्ध्वमपत्नीक
उत्सन्नाग्निरनग्निको वा प्रवासी ब्रह्मचारी चान्वग्निरिति ग्रामाग्निमाहृत्य पृष्ठो दिवीत्यधिष्ठाप्य
त्रिभिश्च सावित्रैः प्रज्वाल्य ताꣳसवितुस्तत्सवितुर्विश्वानि देवसवितरिति पूर्ववदक्षतैर्हुत्वा पाकं
पचेत्तत्र वैश्वदेवं ब्रह्मणे प्रजापतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुमतये विश्वेभ्यो देवेभ्योऽग्नये स्विष्टकृतऽ-

इत्युपस्पृश्य पूर्ववद्बलिकर्मैवं कृते न वृथा पाको भवति न वृथा पाकं पचेन्न वृथापाकमश्नीयादत्र पिण्डपितृयज्ञः पश्चाद्याग्रायणानि कुर्यात् ॥ १२ ॥ अथातोऽध्यायोपाकर्मौषधीनां प्रादुर्भावे श्रवणेन श्रावण्यां पौर्णमास्याꣳ श्रावणस्य पञ्चमीꣳ हस्तेन वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पृथिव्या अग्नय इत्यृग्वेदेऽन्तरिक्षाय वायव इति यजुर्वेदे दिवे सूर्यायेति सामवेदे दिग्भ्यश्चन्द्रमस इत्यथर्ववेदे ब्रह्मणे छन्दोभ्यश्चेति सर्वत्र प्रजापतये देवेभ्य ऋषिभ्यः श्रद्धायै मेधायै सदसस्पतयेऽनुमतय इति चैतदेव व्रतादेशनविसर्गेषु सदसस्पतिमित्यक्षतधानास्त्रिः सर्वेऽनुपठेयुर्हुत्वा हुत्वौदुम्बर्यस्तिस्रस्तिस्रः समिध आदध्युरार्द्राः सपलाशा घृताक्ताः सावित्र्या ब्रह्मचारिणश्च पूर्वकल्पेन शन्नो भवन्त्वित्यक्षतधाना अखादन्तः प्राश्नीयुर्दधिक्राव्ण्ण इति दधि भक्षयेयुः स यावन्तं गणमिच्छेत्तावतस्तिलानाकर्षफलकेन जुहुयात्सावित्र्या शुक्रज्योतिरित्यनुवाकेन वा प्राशनान्ते प्रत्यङ्मुखेभ्य उपविष्टेभ्य ॐकारमुक्त्वा त्रिश्च सावित्रीमध्यायादीन्प्रब्रूयादृषिमुखानि बह्वृचानां पर्वाणि छन्दोगानाꣳसूक्तान्यथर्वणानाꣳ सर्वे जपन्ति सह नोऽस्तु सह नोऽवतु सह न इदं वीर्यवदस्तु ब्रह्म ॥ इन्द्रस्तद्वेद येन यथा न

विद्विषामह इति त्रिरात्रं नाधीयीरँल्लोमनखानामनिंकृन्तनमेके प्रागुत्सर्गात् ॥ १३ ॥ वातेऽमावास्यायामिति सर्वानध्यायः ॥ श्राद्धाशने चोल्कावस्फूर्जद्भूमिचलनाग्न्युत्पातेष्वृतुसन्धिषु चाकालमुत्सृष्टेष्वभ्रदर्शने सर्वरूपे च त्रिरात्रं त्रिसन्ध्यं वा भुक्त्वाऽऽर्द्रपाणिरुदके महानिशायाᳪंसन्धिवेलयोरन्तःशवे ग्रामे ग्रामान्तर्दिवाकीर्त्ये[1] धावतोऽभिशस्तपतितदर्शनाश्चर्याभ्युदयेषु च तत्कालं नीहारे वादित्रशब्द आर्त्तस्वने ग्रामान्ते श्मशाने श्वगर्दभोलूकशृगालसामशब्देषु शिष्टाचरिते च तत्कालं गुरौ प्रेतेऽपोऽभ्यवेयाद्दशरात्रं चोपरमेत्ससतानूनप्त्रिणि सब्रह्मचारिणि च त्रिरात्रमेकरात्रमसब्रह्मचारिण्यर्द्धषष्ठान्मासानधीत्योत्सृजेयुरर्द्धसप्तमासान्वाऽथेमामृचं जपन्त्युभा कवी युवा यो नो धर्मः परापतत् ॥ परिसख्यस्य धर्मिणो विसख्यानि विसृजामह इति त्रिरात्रᳪंसहोष्य विप्रतिष्ठेरन् ॥ १४ ॥ पौषस्य रोहिण्यां मध्यमायां वाऽष्टकायामध्यायानुत्सृजेयुरुदकान्तं गत्वाऽद्भिर्देवाँश्छन्दाᳪंसि वेदानृषीन्पुराणाचार्यान् गन्धर्वानितराचार्यान्त्संवत्सरं च सावयवं पितृनाचार्यान्स्वाँश्च तर्पयेयुः सावित्रीं

१ दिवाकीर्तिरिति कर्कसम्मतः पाठः ।

चतुरनुद्रुत्य विरता स्म इति प्रब्रूयुः क्षपणं प्रवचनं च पूर्ववत् ॥ १५ ॥ पुण्याहे लाङ्गलयोजनं ज्येष्ठया वेन्द्रदैवत्यमिन्द्रं पर्जन्यमश्विनौ मरुत उदलाकाश्यपꣳ स्वातिकारीꣳ सीतामनुमतिं च दध्ना तण्डुलैर्गन्धैरक्षतैरिष्ट्वाऽनडुहो मधुघृते प्राशयेत्सीरा युञ्जन्तीति योजयेच्छुनꣳसुफाला इति कृषेत् फालं वा लभेत न वाऽभ्युपदेशाद्वपनाषङ्गाच्चाग्र्यमभिषिच्याकृष्टं तदा कृषेयुः स्थालीपाकस्य पूर्ववद्देवता यजेदुभयोर्व्रीहियवयोः प्रवपन्सीतायज्ञे च ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१६॥ (अथातो वापी-कूपतडागारामदेवतायतनानां प्रतिष्ठापनं व्याख्यास्यामस्तत्रोदगयन आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे तिथि-वारनक्षत्रकरणे च गुणान्विते तत्र वारुणं यवमयं चरुꣳ श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति त्वन्नोऽअग्ने स त्वन्नोऽअग्नेऽइमम्मे वरुण तत्त्वा यामि ये ते शतमयाश्चाग्नेऽउदुत्तममुरुꣳहि राजा वरुणस्योत्तम्भनमग्नेरनीकमिति दशर्चꣳ हुत्वा स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा वरुणाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहोग्राय स्वाहा भीमाय स्वाहा शतक्रतवे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा स्वर्गाय स्वाहेति

---

१ पुष्करिण्याम्.

यथोक्तꣳ स्विष्टकृत्प्राशनान्ते जलचराणि क्षिप्त्वाऽलङ्कृत्य गां तारयित्वा पुरुषसूक्तं जपन्नाचार्याय वरं दत्त्वा कर्णवेष्टकौ वासाꣳसि धेनुर्दक्षिणा । ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥) ॥ १७ ॥ अथातः श्रवणाकर्म श्रावण्यां पौर्णमास्याꣳ स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वाऽक्षतधानाश्चैककपालं पुरोडाशं धानानां भूयसीः पिष्ट्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुती जुहोत्यप श्वेतपदा जहि पूर्वेण चापरेण च ॥ सप्त च वारुणीरिमाः प्रजाः सर्वाश्च राजबान्धवैः स्वाहा ॥ न वै श्वेतस्याध्याचारेऽहिर्ददर्श कश्चन ॥ श्वेताय वैदर्व्याय नमः स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोति विष्णवे श्रवणाय श्रावण्यै पौर्णमास्यै वर्षाभ्यश्चेति धानावन्तमिति धानानां घृताक्तान्सक्तून्सर्पेभ्यो जुहोत्याग्नेयपाण्डुपार्थिवानाꣳ सर्पाणामधिपतये स्वाहा श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपतये स्वाहाऽभिभूः सौर्यदिव्यानाꣳ सर्पाणामधिपतये स्वाहेति सर्वहुतमेककपालं ध्रुवाय भौमाय स्वाहेति प्राशनान्ते सक्तूनामेकदेशꣳ शूर्पे न्युप्योपनिष्क्रम्य बहिःशालायाः स्थण्डिलमुपलिप्योल्कायां ध्रियमाणायां माऽन्तरागमतेत्युक्त्वा वाग्यतः सर्पानवनेजयत्याग्नेयपाण्डुपार्थिवानाꣳ सर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्व श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्वाभिभूः सौर्यदिव्या-

नाꣳ सर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्वेति यथावनिक्तं दर्व्योपघातꣳ सक्तून्सर्पेभ्यो बलिꣳ हरत्याग्नेयपाण्डु-पार्थिवानाꣳ सर्पाणामधिपत एष ते बलिः श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपत एष ते बलि-रभिभूःसौर्यदिव्यानाꣳसर्पाणामधिपत एष ते बलिरित्यवनेज्य पूर्ववत्कङ्कतैः प्रलिखत्याग्नेयपाण्डु-पार्थिवानाꣳ सर्पाणामधिपते प्रलिखस्व श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपते प्रलिखस्वाभिभूः-सौर्यदिव्यानाꣳसर्पाणामधिपते प्रलिखस्वेत्यञ्जनानुलेपनꣳस्रजश्चाञ्जस्वानुलिम्पस्व स्रजोऽपि नह्यस्वेति सक्तुशेषꣳस्थण्डिले न्युप्योदपात्रेणोपनिनीयोपतिष्ठते नमोऽस्तु सर्प्पेभ्य इति तिसृभिः स यावत्का-मयेत न सर्पा अभ्युपेयुरिति तावत्सन्ततयोदधारया निवेशनं त्रिः परिषिञ्चन्परीयादप श्वेतपदा जहीति द्वाभ्यां दर्वीं शूर्पञ्च प्रक्षाल्य प्रतप्य प्रयच्छति द्वारदेशे मार्जयन्त आपोहिष्ठेति तिसृभि-रनुगुप्तमेतꣳसक्तुशेषं निधाय ततोऽस्तमितेऽस्तमितेऽग्निं परिचर्य दर्व्योपघातꣳसक्तून्सर्पेभ्यो बलिꣳ हरेदाग्रहायण्यास्तꣳ हरन्तन्नान्तरेण गच्छेयुर्दर्व्याचमनं प्रक्षाल्य निदधाति धानाः प्राश्नन्त्यसꣳ

१ स्थालीपाकस्य जुहोतीन्द्राय स्वाहेति वैदिकपाठः ॥

स्यूतास्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १८ ॥ प्रौष्ठपद्यामिन्द्रयज्ञः । पायसमैन्द्रꣳश्रपयित्वाऽपूपाँश्चापूपैस्ती-
र्त्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोतीन्द्रायेन्द्राण्या अजायैकपदेऽहिर्बुध्न्याय प्रौष्ठपदाभ्यश्चेति
प्राशनान्ते मरुद्भ्यो बलिꣳ हरत्यहुतादो मरुत इति श्रुतेराश्वत्थेषु पलाशेषु मरुतोऽश्वत्थे तस्थु-
रिति वचनाच्छुक्रज्योतिरिति प्रतिमन्त्रं विमुखेन च मनसा नामान्येषामेतानीति श्रुतेरिन्द्रं
दैवीरिति जपति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १९ ॥ आश्वयुज्यां पृषातकाः पायसमैन्द्रꣳ श्रपयित्वा
दधिमधुघृतमिश्रं जुहोतीन्द्रायेन्द्राण्या अश्विभ्यामाश्वयुज्यै पौर्णमास्यै शरदे चेति प्राशनान्ते
दधिपृषातकमञ्जलिना जुहोत्यूनं मे पूर्यतां पूर्णं मे मा व्यगात्स्वाहेति दधिमधुघृतमिश्रममात्या
अवेक्षन्त आयात्विन्द्र इत्यनुवाकेन मातृभिर्वत्सान्सꣳसृज्य ताꣳरात्रिमाग्रहायणीं च ततो ब्राह्मण-
भोजनम् ॥ २० ॥ अथ सीतायज्ञो व्रीहियवाणां यत्र यत्र यजेत तन्मयꣳ स्थालीपाकꣳ श्रपये-
त्कामादीजानोऽन्यत्रापि व्रीहियवयोरेवान्यतरꣳस्थालीपाकꣳश्रपयेन्न पूर्वचोदितत्वात्सन्देहोऽसम्भ-
वाद्विनिवृत्तिः क्षेत्रस्य पुरस्तादुत्तरतो वा शुचौ देशे कृष्टे फलानुपरोधेन ग्रामे वोभयसम्प्रयोगाद-

विरोधाद्यत्र श्रपयिष्यन्नुपलिप्त उद्धतावोक्षितेऽग्निमुपसमाधाय तन्मिश्रैर्दर्भैस्तीर्त्वाऽऽज्यभागा-
विष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पृथिवी द्यौः प्रदिशो दिशो यस्मै द्युभिरावृताः । तमिहेन्द्रमुपह्वये शिवा
नः सन्तु हेतयः स्वाहा । यन्मे किञ्चिदुपेप्सितमस्मिन्कर्मणि वृत्रहन् ॥ तन्मे सर्वᳯं समृध्यतां
जीवतः शरदः शतᳪं स्वाहा ॥ सम्पत्तिर्भूतिर्भूमिर्वृष्टिर्ज्यैष्ठ्यᳪं श्रैष्ठ्यᳪं श्रीः प्रजामिहावतु स्वाहा ॥
यस्या भावे वैदिकलौकिकानां भूतिर्भवति कर्मणाम् ॥ इन्द्रपत्नीमुपह्वये सीताᳪं सा मे त्वनपायिनी
भूयात्कर्मणि कर्मणि स्वाहा ॥ अश्वावती गोमती सूनृतावती बिभर्ति या प्राणभृतो अतन्द्रिता ॥
खलमालिनीमुर्वरामस्मिन्कर्मण्युपह्वये ध्रुवाᳪं सा मे त्वनपायिनी भूयात्स्वाहेति स्थालीपाकस्य
जुहोति सीतायै यजायै शमायै भूत्या इति मन्त्रवत्प्रदानमेकेषाᳬं स्वाहाकारप्रदाना इति श्रुते-
र्विनिवृत्तिः स्तरणशेषकुशेषु सीतागोप्तृभ्यो बलिᳯं हरति पुरस्ताद्ये त आसते सुधन्वानो निष-
ङ्गिणः ॥ ते त्वापुरस्ताद्गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीम-
मित्यथ दक्षिणतो निमिषा वर्मिण आसते ॥ ते त्वा दक्षिणतो गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो

नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममित्यथ पश्चादाभुवः प्रभुवो भूतिर्भूमिः पार्ष्णिः शुनङ्कुरिः ॥ ते त्वा पश्चाद्गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममित्यथोत्तरतो भीमा वायुः समाजवे ॥ ते त्वोत्तरतः क्षेत्रे खले गृहेऽध्वनि गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममिति प्रकृतादन्यस्मादाज्यशेषेण च पूर्ववद्बलिकर्म स्त्रियश्चोपयजेरन्नाचरितत्वात्सꣳस्थिते कर्मणि ब्राह्मणान्भोजयेत् सꣳस्थिते कर्मणि ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ २१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

इति पारस्करगृह्यसूत्रे द्वितीयकाण्डं समाप्तम् ॥

१०१४

अथ तृतीयं काण्डम् ।

अनाहिताग्नेर्नवप्राशनन्नवꣳस्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति शतायुधाय शतवीर्याय शतोतये अभिमातिषाहे ॥ शतं यो नः शरदोऽजीजानिन्द्रो नेषदति दुरितानि विश्वा स्वाहा । ये चत्वारः पथयो देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति ॥ तेषां योऽज्यानिमजीजिमा-वहात्तस्मै नो देवाः परिधत्तेह सर्वे स्वाहेति । स्थालीपाकस्याऽऽग्रयणदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति स्विष्ट-कृते च स्विष्टमग्ने अभितत्पृणीहि विश्वाँश्च देवः पृतना अविष्यत् । सुगन्नु पन्थां प्रदिशन्न एहि ज्योतिष्मध्ये ह्यजरन्न आयुः स्वाहेति । अथ प्राश्नात्यग्निः प्रथमः प्राश्नातु स हि वेद यथा हविः । शिवा अस्मभ्यमोषधीः कृणोतु विश्वचर्षणिर्भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावशेन समशीमहि त्वा । स नो मयोभूः पितो आविशस्व शं तोकाय तनुवे स्योन इत्यन्नपतीयया वाथ यवानामेत-

१ अन्नपतिशब्दो विद्यते यस्यां सा अन्नपतीया तया अन्नपतीयया अत्र छप्रत्ययः ।

मुत्यं मधुना सञ्युतं यवꣳसरस्वत्या अधिवनाय चक्रुषुः ॥ इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः कीनाशा आसन्मरुतः सुदानव इति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १ ॥ मार्गशीर्ष्यां पौर्णमास्यामाग्रहायणीकर्म स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वा श्रवणवदाज्याहुतीर्हुत्वाऽपरा जुहोति यां जनाः प्रतिनन्दन्ति रात्रीन्धेनुमिवायतीम् ॥ संवत्सरस्य या पत्नी सा नो अस्तु सुमङ्गली स्वाहा ॥ संवत्सरस्य प्रतिमा या ताꣳ रात्रिमुपास्महे ॥ प्रजाꣳ सुवीर्यां कृत्वा दीर्घमायुर्व्यश्नवै स्वाहा ॥ संवत्सराय परिवत्सरायेदावत्सरायेद्वत्सराय वत्सराय कृणुते बृहन्नमः ॥ तेषां वयꣳसुमतौ यज्ञियानां ज्योग्जीता अहताः स्याम स्वाहा ग्रीष्मो हेमन्त उत नो वसन्तः शिवा वर्षा अभया शरन्नः । तेषामृतूनाꣳ शतशारदानां निवात एषामभये वसेम स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोति सोमाय मृगशिरसे मार्गशीर्ष्यै पौर्णमास्यै हेमन्ताय चेति प्राशनान्ते सक्तुशेषꣳशूर्पे न्युप्योपनिष्क्रमणप्रभृत्यामार्जनान्मार्जनान्त ॥२३४॥
उत्सृष्टो बलिरित्याह पश्चादग्नेः स्वस्तरमास्तीर्याहतं च वास आप्लुता अहतवाससः प्रत्यवरोहन्ति दक्षिणतः स्वामी जायोत्तरा यथाकनिष्ठमुत्तरतो दक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रꣳशमी-

शाखसीतालोष्ठाश्मनो निधायाग्निमीक्षमाणो जपत्ययमग्निर्वीरतमोऽयं भगवत्तमः सहस्रसातमः ॥ सुवीर्योऽयं श्रैष्ठ्ये दधातु नाविति पश्चादग्नेः प्राञ्चमञ्जलिं करोति दैवीं नावमिति तिसृभिः स्वस्त-रमारोहन्ति ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मन्प्रत्यवरोहामेति ब्रह्मानुज्ञाताः प्रत्यवरोहन्त्यायुः कीर्त्तिर्यशो बल-मन्नाद्यं प्रजामित्युपेता जपन्ति सुहेमन्तः सुवसन्तः सुग्रीष्मः प्रतिधीयतान्नः ॥ शिवा नो वर्षाः सन्तु शरदः सन्तु नः शिवा इति स्योना पृथवि नो भवेति दक्षिणपार्श्वैः प्राक्शिरसः संविशन्त्युपोत्तिष्ठन्त्युदायुषा स्वायुषोत्पर्जन्यस्य वृष्ट्या पृथिव्याः सप्तधामभिरित्येवं द्विरपरं ब्रह्मानुज्ञाता अधःशयीरँ-श्चतुरो मासान्यथेष्टं वा ॥२॥ ऊर्ध्वमाग्रहायण्यास्तिस्रोऽष्टका ऐन्द्री वैश्वदेवी प्राजापत्या पित्र्येत्य-पूपमाᳬसशाकैर्यथासङ्ख्यं प्रथमाऽष्टका पक्षाष्टम्याꣳस्थालीपाकᳬश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्या-हुतीर्जुहोति त्रिᳬशत्स्वसार उपयन्ति निष्कृतᳬसमानं केतुं प्रतिमुञ्चमानाः ॥ ऋतूँस्तन्वते कवयः प्रजानतीर्मध्ये छन्दसः परियन्ति भास्वतीः स्वाहा ॥ ज्योतिष्मती प्रतिमुञ्चते नभो रात्री देवी सूर्यस्य व्रतानि ॥ विपश्यन्ति पशवो जायमाना नानारूपामातुरस्या उपस्थे स्वाहा ॥ एकाऽष्टका तपसा

तप्यमानाः जजान गर्भं महिमानमिन्द्रम् ॥ तेन दस्यून्व्यसहन्त देवा हन्ताऽसुराणामभवच्छ-
चीभिः स्वाहा ॥ अनानुजामनुजां मामकर्त्त सत्यं वदन्त्यन्विच्छ एतत् ॥ भूयासमस्य सुमतौ यथा
यूयमन्या वो अन्यामति मा प्रयुक्त स्वाहा ॥ अभून्मम सुमतौ विश्ववेदा आष्ट प्रतिष्ठामविदद्धि
गाधम् ॥ भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्रयुक्त स्वाहा ॥ पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च-
दोहा गां पञ्चनाम्नी मृतवोऽनु पञ्च ॥ पञ्च दिशः पञ्चदशेन क्लृप्ताः समानमूर्ध्नीरधिलोकमेकꣳ
स्वाहा ॥ ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्यूषिष्यपामेका महिमानं बिभर्ति । सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु
धर्मस्यैका सवितैकान्नियच्छतु स्वाहा । या प्रथमा व्यौच्छत्सा धेनुरभवद्यमे ॥ सा नः पयस्वती धुक्ष्वो-
त्तरामुत्तराꣳ समाꣳ स्वाहा ॥ शुक्रऋषभा नभसा ज्योतिषाऽगाद्विश्वरूपा शबली अग्निकेतुः ॥
समानमर्थꣳ स्वपस्यमाना बिभ्रती जरामजर उष आगाः स्वाहा ॥ ऋतूनां पत्नी प्रथमेयमागादह्नां
नेत्री जनित्री प्रजानाम् ॥ एका सती बहुधोषो व्यौच्छत्सा जीर्णा त्वं जरयसि सर्वमन्यत्स्वाहेति ।
स्थालीपाकस्य जुहोति शान्ता पृथिवी शिवमन्तरिक्षꣳशन्नो द्यौरभयं कृणोतु ॥ शन्नोऽदिशः प्रदिश

॥२३५॥

आदिशो नोऽहोरात्रे कृणुतं दीर्घमायुर्व्यश्नवै स्वाहा ॥ आपो मरीचीः परिपान्तु सर्वतो धाता समुद्रो अपहन्तु पापम् । भूतं भविष्यदकृन्तद्विश्वमस्तु मे ब्रह्माभिगुप्तः सुरक्षितः स्याꣳस्वाहा ॥ विश्वे आदित्या वसवश्च देवा रुद्रा गोप्तारो मरुतश्च सन्तु ॥ ऊर्जं प्रजाममृतन्दीर्घमायुः प्रजापतिर्मयि परमेष्ठी दधातु नः स्वाहेति च । अष्टकायै स्वाहेति मध्यमा गवा तस्यै वपां जुहोति वह वपां जातवेदः पितृभ्य इति श्वोऽन्वष्टकासु सर्वासां पार्श्वसक्थिसव्याभ्यां परिवृते पिण्डपितृयज्ञवत्स्त्रीभ्यश्चोपसेचनञ्च कर्षूषु सुरया तर्पणेन चाञ्जनानुलेपनꣳस्त्रजश्चाचार्यायान्तेवासिभ्यश्चानपत्येभ्य इच्छन् मध्या वर्षे च तुरीया शाकाष्टका ॥ ३ ॥ अथातः शालाकर्म पुण्याहे शालां कारयेत्तस्या अवटमभिजुहोत्यच्युताय भौमाय स्वाहेति स्तम्भमुच्छ्रयतीमामुच्छ्रयामि भुवनस्य नाभिं वसोर्धारां प्रतरणीं वसूनाम् ॥ इहैव ध्रुवान्निमिनोमि शालां क्षेमे तिष्ठतु घृतमुक्षमाणा ॥ अश्वावती गोमती सूनृतावत्युच्छ्रयस्व महते सौभगाय ॥ आ त्वा शिशुराक्रन्दत्वा गावो धेनवो वाश्यमानाः ॥ आ त्वा कुमारस्तरुण आवत्सो जगदैः सह ॥ आ त्वा परिस्रुतः कुम्भ आदध्नः कलशैरुप क्षेमस्य

पत्नी बृहती सुवासा रयिन्नो धेहि सुभगे सुवीर्यम् ॥ अश्वावद्गोमदूर्जस्वत्पर्णं वनस्पतेरिव ॥ अभि-
नः पूर्य्यताᳪ रयिरिदमनुश्रेयो वसान इति चतुरः प्रपद्यतेऽभ्यन्तरतोऽग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो
ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रं प्रतिष्ठाप्य स्थालीपाकᳪ श्रपयित्वा निष्क्रम्य द्वारसमीपे स्थित्वा
ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मन्प्रविशामीति ब्रह्मानुज्ञातः प्रविशत्यृ(चं)तं प्रपद्ये शिवं प्रपद्य इत्याज्यᳪ-
सँस्कृत्येहरतिरित्याज्याहुतीर्हुत्वाऽपरा जुहोति वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो
भवा नः ॥ यत्त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शन्नो भव द्विपदे शञ्चतुष्पदे स्वाहा ॥ १ ॥ वास्तोष्पते
प्रतरणो न एधि गयस्फानो गोभिरश्वेभिरिन्दो ॥ अजरासस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति तन्नो
जुषस्व शन्नो भव द्विपदे शञ्चतुष्पदे स्वाहा ॥२॥ वास्तोष्पते शग्मया सᳪसदा ते सक्षीमहि रण्वया
गातुमत्या ॥ पाहि क्षेम उत योगे वरन्नो यूयम्पात स्वस्तिभिः सदा नः स्वाहा ॥ ३ ॥ अमीवहा ॥२३६॥
वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन् ॥ सखा सुशेव एधि नः स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्निमिन्द्रं
बृहस्पतिं विश्वान्देवानुपह्वये ॥ सरस्वतीं च वाजीं च वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ सर्पदेव-

जनान्सर्वान् हिमवन्तꣳसुदर्शनम्। वसूँश्च रुद्रानादित्यानीशानं जगदैः सह ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ पूर्वाह्णमपराह्णश्चोभौ मध्यन्दिना सह ॥ प्रदोषमर्द्धरात्रं च व्युष्टां देवीं महापथाम् ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा। कर्तारं च विकर्तारं विश्वकर्माणमोषधींश्च वनस्पतीन् ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ धातारं च विधातारं निधीनां च पतिꣳसह ॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ स्योनꣳ शिवमिदं वास्तु दत्तं ब्रह्मप्रजापती ॥ सर्वाश्च देवताः स्वाहेति प्राशनान्ते कांꣳस्ये सम्भारानोप्यौदुम्बरपलाशानि ससुराणि शाड्वलं गोमयं दधि मधु घृतं कुशान्यवाँश्चासनोपस्थानेषु प्रोक्षेत्पूर्वे सन्धावभिमृशति श्रीश्च त्वा यशश्च पूर्वे सन्धौ गोपायेतामिति। दक्षिणे सन्धावभिमृशति यज्ञश्च त्वा दक्षिणा च दक्षिणे सन्धौ गोपायेतामिति पश्चिमे सन्धावभिमृशति ॥ अन्नं च त्वा ब्राह्मणश्च पश्चिमे सन्धौ गोपायेतामित्युत्तरे सन्धावभिमृशत्यूर्क्च त्वा सूनृता चोत्तरे सन्धौ गोपायेतामिति निष्क्रम्य दिश उपतिष्ठते केता च मा सुकेता च पुरस्ताद्गोपायेतामित्यग्निर्वै

केतादित्यः सुकेता तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मा पुरस्ताद्गोपायेतामित्यथ दक्षिणतो गोपायमानं च मा रक्षमाणा च दक्षिणतो गोपायेतामित्यहर्वै गोपायमानꣳरात्री रक्षमाणा ते प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु ते मा दक्षिणतो गोपायेतामित्यथ पश्चाद्दीदिविश्च मा जागृविश्च पश्चाद्गोपायेतामित्यन्नं वै दीदिविः प्राणो जागृविस्तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मा पश्चाद्गोपायेतामित्यथोत्तरतः स्वप्नश्च मानवद्राणश्चोत्तरतो गोपायेतामिति चन्द्रमा वा अस्वप्नो वायुरनवद्राणस्तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मोत्तरतो गोपायेतामिति निष्ठितां प्रपद्यते धर्मस्थूणा राजꣳश्रीस्तूपमहोरात्रे द्वारफलके ॥ इन्द्रस्य गृहा वसुमन्तो वरूथिनस्तानहं प्रपद्ये सह प्रजया पशुभिः सह ॥ यन्मे किञ्चिदस्त्युपहूतः सर्वगणसखायसाधुसंवृतः । तां त्वा शालेरिष्टवीरा गृहान्नः सन्तु सर्वत इति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ ४ ॥ अथातो मणिकावधानमुत्तरपूर्वस्यां दिशि यूपवदवटं खात्वा कुशानास्तीर्याक्षतानरिष्टकाँ(सुमनसः कपर्दिकान्)श्चान्यानि चाभिमङ्गलानि तस्मिन्मिनोति मणिकꣳ समुद्रोऽसीत्यप आसिञ्चत्यापो रेवतीः क्षयथा हि वस्वः क्रतुं च भद्रं बिभृथामृतं च ॥

रायश्च स्थ स्वपत्यस्य पत्नी सरस्वती तद्गृणते वयोऽधादित्यापोहिष्ठेति च तिसृभिस्ततो ब्राह्मण-भोजनम् ॥ ५ ॥ अथातः शीर्षरोगभेषजं पाणी प्रक्षाल्य भ्रुवौ विमार्ष्टि चक्षुर्भ्यां श्रोत्राभ्यां गोदानाच्छुबुकादधि । यक्ष्मꣳशीर्षण्यꣲरराटाद्विवृहामीममित्यर्द्धश्चेदवभेदकविरूपाक्ष श्वेतपक्ष महायशः । अथो चित्रपक्ष शिरो मास्याभिताप्सीदिति क्षेम्यो ह्येव भवति ॥ ६ ॥ उतूलपरिमेः ह्स्वपतो जीवविषाणे स्वं मूत्रमासिच्यापसल(मेव)वि त्रिः परिषिञ्चन्परीयात् परित्त्वा गिरेरहं परिमातुः परिस्वसुः परिपित्रोश्च भ्रात्रोश्च सख्येभ्यो विसृजाम्यहम् ॥ उतूल परिमीढोऽसि परिमीढः क्व गमिष्यसीति स यदि भ्रम्याद्दावाग्निमुपसमाधाय घृताक्तानि कुशेण्ड्वानि जुहुयात्परित्वा ह्वलनो ह्वलनिर्वृत्तेन्द्रवीरुधः ॥ इन्द्रपाशेन सित्त्वा मह्यं मुक्त्वाऽथान्यमानये दिती क्षेम्यो ह्येव भवति ॥ ७ ॥ शूलगवः स्वर्ग्यः पशव्यः पुत्र्यो धन्यो यशस्य आयुष्य औपासनमरण्यꣲ हृत्वा वितानꣲसाधयित्वा रौद्रं पशुमालभेत साण्डं गौर्वा शब्दाद्वपाꣳश्रपयित्वा स्थालीपाक-मवदानानि च रुद्राय वपामन्तरिक्षाय वसाꣳस्थालीपाकमिश्राण्यवदानानि जुहोत्यग्नये रुद्राय

शर्वाय पशुपतय उग्रायाशनये भवाय महादेवायेशानायेति च वनस्पतिस्विष्टकृदन्ते ॥ दिग्व्याघारणं व्याघारणान्ते पत्नी सञ्याजयन्तीन्द्राण्यै रुद्राण्यै शर्वाण्यै भवान्या अग्निं गृहपतिमिति लोहितं पालाशेषु कूर्चेषु रुद्राय सेनाभ्यो बलिꣳ हरति यास्ते रुद्र पुरस्तात्सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्र दक्षिणतः सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्र पश्चात्सेनास्ताभ्य एष बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्रोत्तरतः सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्रोपरिष्टात्सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्राधस्तात्सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नम इत्यूवध्यँल्लोहितलिप्तमग्नौ प्रास्यत्यधो वा निखनत्यनुवातं पशुमवस्थाप्य रुद्रैरुपतिष्ठते प्रथमोत्तमाभ्यां वाऽनुवाकाभ्यां नैतस्य पशोर्ग्रामꣳ हरत्येतेनैव गोयज्ञो व्याख्यातः पायसेनानर्थलुप्तस्तस्य तुल्यवया गौर्दक्षिणा ॥ ९ ॥ अथ वृषोत्सर्गो गोयज्ञेन व्याख्यातः कार्तिक्यां पौर्णमास्याꣳ रेवत्यां वाऽऽश्वयुजस्य मध्येगवाꣳसुसमिद्धमग्निं कृत्वाऽऽज्यꣳसंस्कृत्येहरतिरिति षट् जुहोति प्रतिमन्त्रं पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्वतः ॥ पूषा वाजꣳसनोतु नः स्वाहेति

पौष्णस्य जुहोति रुद्रान् जपित्वैकवर्णं द्विवर्णं वा यो वा यूथं छादयति यं वा यूथं छादयेद्रोहितो वैव स्यात्सर्वाङ्गैरुपेतो जीववत्सायाः पयस्विन्याः पुत्रो यूथे च रूपस्वित्तमः स्यात्तमलङ्कृत्य यूथे मुख्याश्चतस्रो वत्सतर्यस्ताश्चालङ्कृत्य एतं युवानं पतिं वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्चरथ प्रियेण ॥ मानः साप्तजनुषाऽसुभगा रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्येतयैवोत्सृजेरन्नभ्यस्थमभिमन्त्रयते मयोभूरित्यनुवाकशेषेण (वामे चक्रं दक्षिणे त्रिशूलं) । सर्वासां पयसि पायसं श्रपयित्वा ब्राह्मणान्भोजयेत् पशुमप्येके कुर्वन्ति तस्य शूलगवेन कल्पो व्याख्यातः ॥ १० ॥ अथोदककर्माद्विवर्षे प्रेते मातापित्रोराशौचं शौचमेवेतरेषामेकरात्रं त्रिरात्रं वा शरीरमदग्ध्वा निखनत्यन्तःसूतके चेदोत्थानादाशौचं सूतकवन्नात्रोदककर्म द्विवर्षप्रभृति प्रेतमाश्मशानात्सर्वेऽनुगच्छेयुर्यमगाथां गायन्तो यमसूक्तं च जपन्त इत्येके यद्युपेतो भूमिजोषणादिसमानमाहिताग्नेरोदकान्तस्य गमनाच्छालाग्निना दहन्त्येनमाहितश्चेत्तूष्णीं ग्रामाग्निनेतरं सञ्युक्तं मैथुनं वो याचेरन्नुदकं करिष्यामह इति कुरुध्वं मा चैवं पुनरित्यशतवर्षे प्रेते कुरुध्वमित्येवेतरस्मिन् सर्वे ज्ञातयोऽपोऽभ्यवयन्त्यासप्तमात्पुरुषाद्द-

श्माद्वा समानग्रामवासे यावत्सम्बन्धमनुस्मरेयुरेकवस्त्राः प्राचीनावीतिनः सव्यस्यानामिकयाऽपनोद्यापनः शोशुचदघमिति दक्षिणामुखा निमज्जन्ति प्रेतायोदकꣳ सकृत्प्रसिञ्चन्त्यञ्जलिनाऽसावेतत्त उदकमित्युत्तीर्णाञ्छुचौ देशे शाड्वलवत्युपविष्टांस्तत्रैतानपवदेयुरनवेक्षमाणा ग्राममायान्ति रीतीभूताः कनिष्ठपूर्वा निवेशनद्वारे पिचुमन्दपत्राणि विदश्याचम्योदकमग्निं गोरमयं गौरसर्षपाँस्तैलमालभ्याश्मानमाक्रम्य प्रविशन्ति त्रिरात्रं ब्रह्मचारिणोऽधःशायिनो न किञ्चन कर्म कुर्युर्न प्रकुर्वीरन् क्रीत्वा लब्ध्वा वा दिवैवान्नमश्नीयुरमाꣳसं प्रेताय पिण्डं दत्त्वाऽवनेजनप्रत्यवनेजनेषु नामग्राहं मृन्मये हताꣳ रात्रीं क्षीरोदके विहायसि निदध्युः प्रेतायात्र स्नाहीति त्रिरात्रꣳशावमाशौचं दशरात्रमित्येके न स्वाध्यायमधीयीरन् नित्यानि निवर्तेरन्वैतानवर्जꣳ शालाग्नौ चैकेऽन्य एतानि कुर्युः प्रेतस्पर्शिनो ग्राममन्न प्रविशेयुरानक्षत्रदर्शनाद्रात्रौ चेदादित्यस्य प्रवेशनादि समानमितरैः पक्षं द्वौ वौऽऽशाचमाचार्ये चैवं मातामहयोश्च स्त्रीणां चाप्रत्तानां प्रत्तानामितरे कुर्वीरन् ताश्च तेषां प्रोषितश्चेत्प्रेयाच्छ्रवणप्रभृति कृतोदकाः कालशेषमासीरनतीतश्चेदेकरात्रं त्रिरात्रं वाथ कामोदकान्यृत्वि- ॥२३९॥

श्वशुरसखिसम्बन्धिमातुलभागिनेयानां प्रत्तानां चैकादश्यामयुग्मान्ब्राह्मणान्भोजयित्वा माꣳस-
वत्प्रेतायोद्दिश्य गामप्येके घ्नन्ति पिण्डकरणे प्रथमः पितॄणां प्रेतः स्यात्पुत्रवाँश्चेन्निवर्तेत चतुर्थः
संवत्सरं पृथगेके न्यायस्तु न चतुर्थः पिण्डो भवतीतिश्रुतेरहरहरन्नमस्मै ब्राह्मणायोदकुम्भं च दद्या-
त्पिण्डमप्येके निपृणन्ति ॥ ११ ॥ पशुश्चेदाप्लव्या गामग्रेणाग्नीन्परीत्य पलाशशाखान्निहन्ति परिव्यय-
णोपाकरणनियोजनप्रोक्षणान्यावृता कुर्याद्यच्चान्यत्परिपशव्ये हुत्वा तूष्णीमपराः पञ्च वपोद्धरणं
चाभिघारयेद्देवताश्चादिशेदुपाकरणनियोजनप्रोक्षणेषु स्थालीपाके चैवं वपाꣳहुत्वाऽवदानान्यवद्यति
सर्वाणि त्रीणि पञ्च वा स्थालीपाकमिश्राण्यवदानानि जुहोति पश्वङ्गं दक्षिणा यद्देवते तद्दैवतं यजे-
त्तस्मै च भागं कुर्यात्तं च ब्रूयादिममनुप्रापयेति नद्यन्तरे नावं कारयेन्न वा ॥ १२ ॥ अथातोऽवकीर्णि-
प्रायश्चित्तममावास्यायां चतुष्पथे गर्दभं पशुमालभते निर्ऋतिं पाकयज्ञेन यजेताप्स्ववदानहोमो भूमौ
पशुपुरोडाशश्रपणं तां छविं परिदधीतोर्ध्वबालामित्येके संवत्सरं भिक्षाचर्यं चरेत्स्वकर्म परिकीर्तयनथा-
परमाऽऽज्याहुतीर्जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि कामकामाय स्वाहा ॥ कामाभिदु(द्रु)ग्धोऽ-

स्म्यभिदु(द्रु)ग्धोऽस्मि कामकामाय स्वाहेत्यथोपतिष्ठते सम्मा सिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सम्बृहस्पतिः सम्मायमग्निः सिञ्चतु प्रजया च धनेन चेत्येतदेव प्रायश्चित्तम् ॥ १३ ॥ अथातः सभाप्रवेशनꣳ सभामभ्येति सभाङ्गिरसि नादिर्नामासि त्विषिर्नामासि तस्यै ते नम इत्यथ प्रविशति सभा च मा समितिश्चोभे प्रजापतेर्दुहितरौ सचेतसौ ॥ यो मानविद्यादुपमास तिष्ठेत्सचेतनो भवतु शꣳसथे जन इति पर्षदमेत्य जपेदभिभूरहमागमविराडप्रतिवाश्याः ॥ अस्याः पर्षद ईशानः सहसा सुदुष्टरो जन इति स यदिमन्येत क्रुद्धोऽयमिति तमभिमन्त्रयते यात एषा रराव्या तनूर्मन्योः क्रोधस्य नाशनी ॥ तां देवा ब्रह्मचारिणो विनयन्तु सुमेधसः ॥ द्यौरहं पृथिवी चाहं तौ ते क्रोधं नयामसि गर्भमश्वतर्यसहासावित्यथ यदि मन्येत द्रुग्धो यमिति तमभिमन्त्रयते तां ते वाचमास्य आदत्ते हृदय आदधे यत्र यत्र निहिता वाक्तां ततस्तत आददे यदहं ब्रवीमि तत्सत्यमधरोमत्तांद्यस्वेत्येतदेव वशीकरणम् ॥ १४ ॥ अथातो रथारोहणं युङ्क्तेतिरथꣳ सम्प्रेष्य युक्त इति प्रोक्ते सा विराडित्येत्य चक्रे अभिमृशति रथन्तरमसीति दक्षिणं बृहदसीत्युत्तरं वामदेव्यमसीति कूबरीꣳ हस्तेनोपस्थमभि-

मृशत्यङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ ध्वान्तं वाताग्रमनुसञ्चरन्तं दूरेहेतिरिन्द्रियवान्पतत्रि ते नाग्नयः पप्रयः पारयन्त्विति नमो माणिचरायेति दक्षिणं धुर्यं प्राजति (गवां मध्ये स्थापयति) अप्राप्य देवताः प्रत्यवरोहेत्सम्प्रति ब्राह्मणान्मध्ये गा अभिक्रम्य पितॄन्न स्त्रीब्रह्मचारिणौ सारथी स्यातां मुहूर्त्तमतीयाय जपेदिहरतिरिहरमध्वमेके मास्त्विहरेतिरिति च स यदि दुर्बलो रथः स्यात्तमास्थाय जपेदयं वामश्विनारथो मा दुर्गे मास्तरोरिषदिति स यदि भ्रम्यात्स्तम्भमुपस्पृश्य भूमिं वा जपेदेष वामाश्विना रथो मा दुर्गे मास्तरोरिषदिति तस्य न काचनार्त्तिर्न्न रिष्टिर्भवति या त्वा ध्वानं विमुच्य रथं यवसोदके दापयेदेष उ ह वाहनस्यापह्नव इति श्रुतेः ॥ १५ ॥ अथातो हस्त्यारोहणमेत्य हस्तिनमभिमृशति हस्तियशसमसि हस्तिवर्चसमसीत्यथावरोहतीन्द्रस्य त्वा वज्रेणाभितिष्ठामि स्वस्ति मा सम्पारयेत्येतेनैवाश्वारोहणं व्याख्यातमुष्ट्रमारोक्ष्यन्नभिमन्त्रयते त्वाष्ट्रोऽसि त्वष्टृदैवत्यः स्वस्ति मा सम्पारयेति रासभमारोक्ष्यनभिमयन्त्रते शूद्रोऽसि शूद्रजन्माग्नेयो वै द्विरेताः स्वस्ति मा सम्पारयेति नावमारोक्ष्यनभिमन्त्रयते सुनावमित्युत्तरिष्यनभिमन्त्रयते सुत्रामाणमिति वनम-

भिमन्त्रयते नमो रुद्राय वनसदे स्वस्ति मा सम्पारयेति गिरिमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय गिरिषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति चतुष्पथमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय पथिषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति नदीमुत्तरिष्यन्न-भिमन्त्रयते नमो रुद्रायाप्सुषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति श्मशानमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय पितृषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति गोष्ठमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय शकृत्पिण्डसदे स्वस्ति मा सम्पारयेति यत्र चान्यत्रापि नमो रुद्रायेत्येव ब्रूयाद्रुद्रो ह्येवेदꣳसर्वमिति श्रुतेः सिचाऽवधुतोऽभिमन्त्रयते सिगसि न वज्रोऽसि नमस्तेऽस्तु मा मा हिꣳसीरिति स्तनयित्नुमभिमन्त्रयते शिवा नो वर्षाः सन्तु शिवा नः सन्तु हेतयः शिवा नस्ताः सन्तु यास्त्वꣳसृजसि वृत्रहन्निति शिवां वाश्यमानामभिमन्त्रयते शिवो नामेति शकुनिं वाश्यमानमभिमन्त्रयते हिरण्यपर्ण शकुने देवानां प्रहितं गम ॥ यमदूत नमस्तेऽस्तु किन्त्वाकार्क्षारिणोऽब्रवीदिति क्षेम्यो ह्येव भवति लक्षण्यं वृक्षमभिमन्त्रयते मा त्वाशनिर्मा परशुर्मा वातो मा राजप्रेषितो दण्डः ॥ अङ्कुरास्ते प्ररोहन्तु निवाते त्वाऽभिवर्षत्वग्निष्टे मूलं मा हिꣳसीत्स्वस्ति तेऽस्तु वनस्पते स्वस्ति मेऽस्तु वनस्पत इति स यदि किञ्चिल्लभेत तत्प्रतिगृह्णाति

द्यौस्त्वा ददातु पृथिवी त्वा प्रतिगृह्णात्विति साऽस्य न ददतः क्षीयते भूयसी च प्रतिगृहीता भवत्यथ यद्योदनं लभेत तत्प्रतिगृह्य द्यौस्त्वेति तस्य द्विः प्राश्नाति ब्रह्मा त्वाऽश्नातु ब्रह्मा त्वा प्राश्नात्वित्यथ यदि मन्थं लभेत तम्प्रतिगृह्य द्यौस्त्वेति तस्य त्रिः प्राश्नाति ब्रह्मा त्वाऽश्नातु ब्रह्मा त्वा प्राश्नातु ब्रह्मा त्वा पिबत्विति ॥ अथातोऽधीत्याधीत्यानिराकरणं प्रतीकं मे विचक्षणं जिह्वा मे मधु यद्वचः। कर्णाभ्यां भूरि शुश्रुवे मात्वꣳहार्षीः श्रुतं मयि ब्रह्मणः प्रवचनमसि ब्रह्मणः प्रतिष्ठानमसि ब्रह्मकोशोऽसि सनिरसि शान्तिरस्यनिराकरणमसि ब्रह्मकोशं मे विश ॥ वाचा त्वा पिदधामि वाचा त्वा पिदधामीति (तिष्ठ प्रतिष्ठ) स्वरकरणकण्ठ्यौरसदन्त्यौष्ठ्यग्रहणधारणोच्चारणशक्तिर्मयि भवत्वाप्यायन्तु मेऽङ्गानि वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं यशो बलम्। यन्मे श्रुतमधीतं तन्मे मनसि तिष्ठतु तिष्ठतु ॥ १६ ॥

इति श्रीपारस्करगृह्यसूत्रे तृतीयकाण्डः समाप्तः ॥ ३ ॥

(अथ पारस्करगृह्यसूत्रपरिशिष्टम् ।)

अथ श्राद्धसूत्रम् ।

अपरपक्षे श्राद्धं कुर्वीतोर्ध्वं वा चतुर्थ्या यदहः सम्पद्येत तदहर्ब्राह्मणानामन्त्र्य पूर्वेद्युर्वा स्नातकानेके यतीन् गृहस्थान् साधून् वा श्रोत्रियान् वृद्धाननवद्यान् स्वकर्मस्थानभावेऽपि शिष्यान् स्वाचारान् द्विर्नग्नशुक्लविक्लिधश्यावदन्तविद्धप्रजननव्याधितव्यङ्गिश्वित्रिकुष्ठिकुनखिवर्जमनिन्द्येनामन्त्रितो नापक्रामेदामन्त्रितो वाऽन्यदन्नं न प्रतिगृह्णीयात्स्नाताञ्छुचीनाचान्तान्प्राङ्मुखानुपवेश्य दैवे युग्मानयुग्मान्यथाशक्ति पित्र्य एकैकस्योदङ्मुखान्द्वौ वा दैवे त्रीन् पित्र्य एकैकमुभयत्र वा मातामहानाश्चैवं तन्त्रं तत्र वा वैश्वदेविकꣳश्रद्धान्वितः श्राद्धं कुर्वीत शाकेनापि वाऽपरपक्षमतिक्रामेन्मासि मासि वोशनमिति श्रुतेस्तदहः शुचिरक्रोधनोऽत्वरितोऽप्रमत्तः सत्यवादी स्यादध्वमैथुनश्रमस्वाध्यायान्वर्जयेदावाहनादि वाग्यत उपस्पर्शनादामन्त्रिताश्चैवम् ॥ १ ॥ दैवपूर्वꣳ श्राद्धं पिण्डपितृयज्ञवदुपचारः पित्र्ये द्विगुणास्तु दर्भाः पवित्रपाणिर्दद्यादासीनः सर्वत्र प्रश्नेषु पङ्क्ति-

मूर्धन्यं पृच्छति सर्वान्वासनेषु दर्भानास्तीर्य विश्वान्देवानावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञातो विश्वे देवासऽआगतेत्यनयाऽऽवाह्यावकीर्य विश्वेदेवाः श्रृणुतेममिति जपित्वा पितृनावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञत उशन्तस्त्वेत्यनयाऽऽवाह्यावकीर्याऽऽयन्तु न इति जपित्वा यज्ञिय-वृक्षचमसेषु पवित्रान्तर्हितेष्वेकैकस्मिन्नप आसिञ्चति शन्नो देवीरित्येकैकस्मिन्नेव तिलानावपति तिलोऽसि सोमदैवत्यो गोसवो देवनिर्मितः ॥ प्रत्नमद्भिः प्रत्तः स्वधया पितॄनिमाँल्लोकान्प्रीणाहि नः स्वाहेति सौवर्णराजतौदुम्बरखड्गमणिमयानां पात्राणामन्यतमेषु यानि वा विद्यन्ते पत्रपुटेष्वे-कैकस्यैकेन ददाति सपवित्रेषु हस्तेषु या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुर्या अन्तरिक्षा उत पार्थ-वीर्याः ॥ हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः शꣳस्योनाः सुहवा भवन्त्वित्यसावेष तेऽर्घ इति प्रथमे पात्रे सꣳस्रवान्समवनीय पितृभ्यः स्थानमसीति न्युब्जं पात्रं निदधात्यत्र गन्धपुष्पधूपदीप-वाससाञ्च प्रदानम् ॥ २ ॥ उद्धृत्य घृताक्तमन्नं पृच्छत्यग्नौ करिष्य इति कुरुष्वेत्यनुज्ञातः पिण्ड-पितृयज्ञवद्धुत्वा हुतशेषं दत्त्वा पात्रमालभ्य जपति पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखे

अमृते अमृतं जुहोमि स्वाहेति वैष्णव्यर्चा यजुषा वाऽङ्गुष्ठमन्नेऽवगाह्यापहता इति तिलान्प्रकीर्योष्णꣳस्विष्टमन्नं दद्याच्छक्त्या वाऽश्नत्सु जपेत् व्याहृतिपूर्वां गायत्रीꣳ सप्रणवाꣳ सकृत्त्रिर्वा राक्षोघ्नीः पित्र्यमन्त्रान्पुरुषसूक्तमप्रतिरथमन्यानि च पवित्राणि तृप्तान् ज्ञात्वाऽन्नं प्रकीर्य सकृत्सकृदपो दत्त्वा पूर्ववद्गायत्रीं जपित्वा मधुमतीर्मधु मध्विति च तृप्ताः स्थेति पृच्छति तृप्ताः स्म इत्यनुज्ञातः शेषमन्नमनुज्ञाप्य सर्वमन्नमेकतोद्धृत्योच्छिष्टसमीपे दर्भेषु त्रींस्त्रीन्पिण्डानवनेज्य दद्यादाचान्तेष्वित्येक आचान्तेषूदकं पुष्पाण्यक्षतानक्षय्योदकं च दद्यादघोराः पितरः सन्तु सन्त्वित्युक्ते गोत्रं नो वर्धतां वर्धतामित्युक्ते दातारो नोऽभिवर्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ॥ श्रद्धा च नो मा व्यगमद्बहु देयं च नोऽस्त्वित्याशिषः प्रतिगृह्य स्वधावाचनीयान्सपवित्रान्कुशानास्तीर्य स्वधां वाचयिष्य इति पृच्छति वाच्यतामित्यनुज्ञातः पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो मातामहेभ्यः प्रमातामहेभ्यो वृद्धप्रमातामहेभ्यश्च स्वधोच्यतामित्यस्तु स्वधेत्युच्यमाने स्वधावाचनीयेष्वपो निषिञ्चत्युर्जमित्युत्तानं पात्रं कृत्वा यथाशक्ति दक्षिणां दद्याद्ब्राह्मणेभ्यो विश्वेदेवाः प्रीयन्ता-

मिति दैवे वाचयित्वा वाजेवाजेवतेति विसृज्यामावाजस्येत्यनुव्रज्य प्रदक्षिणीकृत्योपविशेत् ॥ ३ ॥ अथैकोद्दिष्टमेकोऽर्घ एकं पवित्रमेकः पिण्डो नावाहनं नाग्नौकरणं नात्र विश्वेदेवाः स्वदितमिति तृप्तिप्रश्नः सुस्वदितमितीतरे ब्रूयुरुपतिष्ठतामित्यक्षय्यस्थानेऽभिरम्यतामिति विसर्गोऽभिरताः स्म इतीतरे ॥ ४ ॥ ततः संवत्सरे पूर्णे त्रिपक्षे द्वादशाहे वा यदहर्वा वृद्धिरापद्येत चत्वारि पात्राणि सतिलगन्धोदकानि पूरयित्वा त्रीणि पितॄणामेकं प्रेतस्य प्रेतपात्रं पितृपात्रेष्वासिञ्चति ये समाना इति द्वाभ्यामेतेनैव पिण्डो व्याख्यातोऽत ऊर्ध्वं संवत्सरे संवत्सरे प्रेतायान्नं दद्याद्यस्मिन्नहनि प्रेतः स्यात् ॥ ५ ॥ आभ्युदयिके प्रदक्षिणमुपचारः पूर्वाह्णे पित्र्यमन्त्रवर्जं जपः ऋजवो दर्भा यवैस्तिलार्थाः सम्पन्नमिति तृप्तिप्रश्नः सुसम्पन्नमितीतरे ब्रूयुर्दधिबदराक्षतमिश्राः पिण्डा नान्दीमुखान्पितॄनावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञातो नान्दीमुखाः पितरः प्रीयन्तामित्यक्षय्यस्थाने नान्दीमुखान्पितॄन्वाचयिष्य इति पृच्छति वाच्यतामित्यनुज्ञातो नान्दीमुखाः पितरः पितामहाः प्रपितामहा मातामहाः प्रमातामहा वृद्धप्रमातामहाश्च प्रीयन्तामिति न स्वधां प्रयुञ्जीत युग्माना-

शयेदत्र ॥ ६ ॥ अथ तृप्तिर्ग्राम्याभिरोषधीभिर्मासं तृप्तिस्तदभाव आरण्याभिर्मूलफलैरोषधीभिर्वा सहान्नेनोत्तरास्तर्पयन्ति छागोस्रमेषानालभ्य क्रीत्वा लब्ध्वा वा न स्वयं मृतानाहृत्य पचेन्मासद्वयं तु मत्स्यैर्मासत्रयं तु हारिणेन चतुर औरभ्रेण पञ्च शाकुनेन षट् छागेन सप्त कौर्मेणाष्टौ वाराहेण नव मेषमाꣳसेन दश माहिषेणैकादश पार्षतेन संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन वा वार्ध्रीणसमाꣳसेन द्वादश वर्षाणि ॥ ७ ॥ अथाक्षय्यतृप्तिः खड्गमाꣳसं कालशाकं लोहच्छागमाꣳसं मधु महाशल्को वर्षासु मघाश्राद्धꣳहस्तिच्छायायाश्च मन्त्राध्यायिनः पूताः शाखाध्यायी षडङ्गविज्ज्येष्ठसामगो गायत्रीसारमात्रोऽपि पञ्चाग्निः स्नातकस्त्रिणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रिसुपर्णी द्रोणपाठको ब्राह्मोढापुत्रो वागीश्वरो याज्ञिकश्च नियोज्या अभावेऽप्येकं वेदविदं पङ्क्तिमूर्द्धनि नियुञ्ज्यात् ॥ आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनातीति वचनात् ॥ ८ ॥ अथ काम्यानि भवन्ति स्त्रियोऽप्रतिरूपाः प्रतिपदि द्वितीयायाꣳस्त्रीजन्म श्वास्तृतीयायां चतुर्थ्यां क्षुद्रपशवः पुत्राः पञ्चम्यां द्यूतर्द्धिः षष्ठ्यां कृषिः सप्तम्यां वाणिज्यमष्टम्यामेकशफं नवम्यां दशम्यां गावः परिचारका एकादश्यां धनधान्यानि द्वादश्यां कुप्यꣳ

हिरण्यं ज्ञातिश्रैष्ठ्यं च त्रयोदश्यां युवानस्तत्र म्रियन्ते शस्त्रहतस्य चतुर्दश्याममावास्यायाꣳसर्व-
मित्यमावास्यायाꣳसर्वमिति ॥ ९ ॥ ॥ ॥ ॥

इति कात्यायनप्रोक्तं पारस्करगृह्यसूत्रस्य परिशिष्टं समाप्तम् ।

श्रीकात्यायनोक्तं त्रिकण्डिकास्नानसूत्रम् ।

अथातो नित्यस्नानं नद्यादौ मृद्गोमयकुशतिलसुमनस आहृत्योदकान्तं गत्वा शुचौ देशे स्थाप्य प्रक्षाल्य पाणिपादं कुशोपग्रहो बद्धशिखी यज्ञोपवीत्याचम्योरुꣳहीति तोयमामन्त्र्यावर्तयेद्येतेशतमिति सुमित्रियान इत्यपोऽञ्जलिनाऽऽदाय दुर्मित्रिया इति द्वेष्यं प्रति निषिञ्चेत्कटिं वस्त्यूरू जङ्घे चरणौ करौ मृदा त्रिस्त्रिः प्रक्षाल्याचम्य नमस्योदकमालभेदङ्गानि मृदेदं विष्णुरिति सूर्याभिमुखो निमज्जेदापो अस्मानिति स्नात्वोदिदाभ्य इत्युन्मज्य निमज्योन्मज्याचम्य गोमयेन विलिम्पेन्मानस्तोक इति ततोऽभिषिञ्चेदिमम्मे वरुणेति चतसृभिर्माप उदुत्तमं मुञ्चन्त्ववभृथेत्यन्ते चैतन्निमज्योन्मज्याचम्य दर्भैः पावयेदापोहिष्ठेति तिसृभिरिदमापो हविष्मतीर्देवीराप इति द्वाभ्यामपोदेवा द्रुपदादिव शन्नो देवीरपाꣳरसमपोदेवीः पुनन्तुमेति नवभिश्चित्पतिर्मेत्योङ्कारेण व्याहृतिभिर्गायत्र्या चादावन्ते चान्तर्जलेऽघमर्षणं त्रिरावर्त्तयेद् द्रुपदादिवायङ्गौरिति वा तृचं प्राणायामं वा सशिरसमोमिति वा विष्णोर्वा स्मरणम् ॥ १ ॥ उत्तीर्य धौते वाससी परिधाय मृदोरू करौ प्रक्षाल्याचम्य त्रिरायम्यासून् पुष्पाण्यम्बुमिश्राण्यूर्ध्वं क्षिप्त्वोर्ध्वबाहुः सूर्यमुदीक्षन्नुद्वयमुदुत्यं चित्रं तच्चक्षुरिति गायत्र्या च

यथाशक्ति विभ्राडित्यनुवाकपुरुषसूक्तशिवसङ्कल्पमण्डलब्राह्मणैरित्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्योपविशेत् दर्भेषु दर्भपाणिः स्वाध्यायञ्च यथाशक्त्या-दावारभ्य वेदम् ॥ २ ॥ ततस्तर्पयेद्ब्रह्माणं पूर्वं विष्णुꣳ रुद्रं प्रजापतिं देवाँश्छन्दाꣳसि वेदानृषीन् पुराणाचार्यान् गन्धर्वानितराचार्यान्संवत्सरञ्च सावयवं देवीरप्सरसो देवानुगान्नागान्सागरान्पर्वतान्सरितो मनुष्यान् यक्षान् रक्षाꣳसि पिशाचान्सुपर्णान् भूतानि पशून् वनस्पतीनोषधीर्भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृ-प्यतामिति ॐकारपूर्वं ततो निवीती मनुष्यान् । सनकञ्च सनन्दनं तृतीयञ्च सनातनम् । कपिलमासुरिञ्चैव वोढुं पञ्चशिखन्तथा । ततोऽपसव्यं तिलमिश्रं कव्यवाडनलꣳ सोमं यममर्यमणमग्निष्वात्तान् सोमपो बर्हिषदो यमाँश्चैके । यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्तकाय च । वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च । औदुम्बराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने । वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय वै नम इति "एकैकस्य तिलैर्मिश्राँस्त्रींस्त्रीन्दद्याज्जलाञ्जलीन् । यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति जीवत्पितृकोऽप्येतानन्याँश्चेतर उदीरतामङ्गिरस आयन्तु न ऊर्जं वहन्ती पितृभ्यो ये चेह मधुव्वाता इति तृचञ्जपन् प्रसिञ्चेत्तृप्यध्वमिति त्रिर्नमो व इत्युक्त्वा मातामहानाञ्चैवं गुरुशिष्यर्त्विग्ज्ञातिबान्धवानतर्पिता देहाद्रुधिरं पिबन्ति वासो निष्पीड्याचम्य ब्राह्मवैष्णवरौद्रसावित्रमैत्रवारुणैस्तल्लिङ्गैर-र्चयेदद्दश्रꣳ हꣳस इत्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य दिशश्च देवताश्च नमस्कृत्योपविश्य ब्रह्माग्निपृथिव्योषधिवाग्वाचस्पतिविष्णुमहद्भ्योऽद्भ्योऽपाम्पतये वरुणाय नम इति सर्वत्र संवर्चसेति मुखं विमृष्टे देवागातुविद इति विसर्जयेदेष स्नानविधिरेष स्नानविधिः ॥ ३ ॥ इति श्रीकात्यायनोक्तं त्रिकण्डिकास्नानसूत्रं समाप्तम् ॥

॥ अथ भोजनसूत्रम् ॥

अथातः श्रुतिस्मृतीरनुसृत्य भोजनविधिं व्याख्यास्यामः ॥ आचान्तो धृतोत्तरीयवस्त्रो धृतश्रीखण्ड-गन्धपुण्ड्रो भोजनशालामागत्य गोमयेनोपलिप्य शुचौ देशे विहितपीठाधिष्ठितो नित्यं प्राङ्मुखो

न दक्षिणामुखो न प्रत्यङ्मुखो न विदिङ्मुखो श्रीकामश्चेत्प्रत्यङ्मुख सत्यकामश्चेदुदङ्मुखो यश-
स्कामश्चेद्दक्षिणामुखो जीवन्मातृकवर्जं हस्तपादास्येषु पञ्चस्वार्द्रो नीवारचूर्णैर्गोमृदा भस्मनोद-
केन वा मण्डलं कुर्याच्चतुष्कोणं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य मण्डलाकृति वैश्यस्याभ्युक्षणं
शूद्रस्य यथा चक्रायुधो विष्णुस्त्रैलोक्यं परिरक्षति ॥ एवं मण्डलभस्मैतत्सर्वभूतानि रक्षत्विति तत्र
भूमौ निहितपात्रेऽन्ने परिविष्टे पितुन्नुस्तोषमित्यन्नꣳ स्तुत्वा मानस्तोके नमो वः किरिकेभ्यो
नमः शम्भवायेत्यभिमन्त्र्य प्रोक्षयेत् ॥ सत्यं त्वर्त्तेन परिषिञ्चामीति प्रातर्ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चा-
मीति सायं तेजोसि शुक्रमस्यमृतमसीति यजुषाऽन्नमभिमृश्याऽग्निरश्म्मीत्यात्मानमग्निं ध्यात्वा
भूपतये भुवनपतये भूतानां पतये इति चित्राय चित्रगुप्ताय सर्वेभ्यो भूतेभ्यो नम इति दिवा
प्रणवादिकैः स्वाहा नमोऽन्तैर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रं बलीन्हरेदन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः ॥ त्वं
ब्रह्म त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमोङ्कारस्त्वं विष्णोः परमं पदममृतोपस्तरणमसि स्वाहेति विष्णुमन्त्रम-
भिध्यायन्नाचम्यान्नममृतं ध्यायन्मौनी हस्तचापल्यादिरहितो मुखे पञ्च प्राणाहुतीर्जुहोति प्राणाय

स्वाहाऽपानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा समानाय स्वाहोदनाय स्वाहेति क्रमं याज्ञवल्क्यो मन्यत
उदानाय स्वाहेति शौनकबौधायनौ याज्ञवल्क्योदितक्रमो वाजसनेयिनां दन्तैर्नोपस्पृशेज्जिह्वया
॥२४६॥ ग्रसेदङ्गुष्ठप्रदेशिनीमध्यमाभिः प्रथमामङ्गुष्ठमध्यमानामिकाभिर्द्वितीयामङ्गुष्ठानामिकाकनिष्ठिका-
भिस्तृतीयां कनिष्ठिकातर्जन्यङ्गुष्ठैश्चतुर्थीꣳ सर्वाभिरङ्गुलीभिः साङ्गुष्ठाभिः पञ्चमीमङ्गुष्ठानामिकाग्रा-
ह्यान्नेनैता आहुतय इति हारीतव्याख्यातारः सर्वाभिरेता इति बौधायनः ॥ मौनं त्यक्त्वा प्राग्द्र-
वरूपमश्नीयान्मध्ये कठिनमन्ते पुनर्द्रवाशी स्यान्मधुरं पूर्वं लवणाम्लौ मध्ये ॥ कटुतिक्तादि-
कान्पश्चाद्यथासुखं भुञ्जीत भुञ्जानो वामहस्तेनान्नन्न स्पृशेन्न पादौ न शिरो न बस्तिं न पराभोजनꣳ
स्पृशेदेवं यथारुचि भुक्त्वा भुक्तशेषमन्नमादाय ॥ "मद्भुक्तोच्छिष्टशेषं ये भुञ्जते पितरोऽधमाः ॥
तेषामन्नं मया दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु" इति ॥ १ ॥ पितृतीर्थेन दत्वाऽमृतापिधानमसि स्वाहेति ॥२४६॥
हस्तगृहीतानामपामर्धं पीत्वाऽर्धं भूमौ निक्षिपेत् ॥ "रौरवे पूयनिलये पद्मार्बुदनिवासिनाम् ॥
अर्थिनाꣳ सर्वभूतानामक्षय्यमुपतिष्ठतु" इति तस्माद्देशादपसृत्य गण्डूषशलाकादिभिस्तर्जनीवर्जमा-

स्यꣳशोधयेन्न भार्यादर्शनेऽश्नीयान्न भार्या सह न सन्ध्ययोर्न मध्याह्ने नार्धरात्रे नायज्ञोपवीती नार्द्रशिरा नार्द्रवासा नैकवासा न शयानो न ताम्रभाजने न भिन्नेन राजतसौवर्णशङ्खस्फाटिककाँस्यभाजनवर्जं न लौहे न मृन्मये न सन्धिसꣳस्थिते न भुवि न पाणौ न सर्वभोजी स्यात्किञ्चिद्भोज्यं परित्यजेदन्यत्र घृतपायसदधिसक्तुपललमधुभ्यः साध्वाचान्तो दक्षिणपादाङ्गुष्ठे पाणिं निःस्रावयेदङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः ॥ ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणातु विश्वभुगिति श्वात्राः पीता इति नाभिमालभेत अमृता इत्यतः प्राग् "अगस्त्यं वैनतेयं च शनिश्च वडवानलम्। आहारपरिणामार्थं स्मरेद्भीमञ्च पञ्चमम्" ॥ इत्युदरमालभ्य "शर्यातिं च सुकन्याञ्च च्यवनं शक्रमश्विनौ ॥ भोजनान्ते स्मरेन्नित्यं तस्य चक्षुर्न हीयते" इति स्मृत्वा मुखशुद्धिं कुर्यान्नमो भगवते वाजसनेयाय याज्ञवल्क्याय नमो भगवते वाजसनेयाय याज्ञवल्क्याय ॥ ॥ ॥

इति परिशिष्टे भोजनसूत्रम् ॥

इति याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रमसूत्र-
पारस्करगृह्यसूत्र-परिशिष्टप्रकरणानि समाप्तानि ॥

१०५२

श्लोकपञ्चकम् ।

द्विसप्तत्युत्तरे शाके ह्यष्टादशशते युते । चैत्रे तिथौ प्रतिपदि शुक्ले च रविवासरे ॥ १ ॥
सौराष्ट्रान्तर्गतश्रीमज्जामनगरवासिना । आचार्यामृतलालेन त्रिकंजित्तनुजन्मना ॥ २ ॥
शास्त्रिणा, श्रीयजुर्वेदसंहिता विदुषां कृते । पीयूषवर्षिणीनाम्न्या टिप्पण्या समलङ्कृता ॥ ३ ॥
याज्ञवल्क्यकृतां शिक्षामालोक्यैव यथामति । इयं संशोधिता सुष्ठु प्रातिशाख्यानुसारतः ॥ ४ ॥
प्रसन्नमानसाः सन्तु पितरो गुरवस्तथा । प्रीणातु ललितादेवी चास्मच्छ्रीकुलदेवता ॥ ५ ॥

१०४३

इति प्रास्ताविक-संहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका-वेदपारायणविध्यनुवाकसूत्राध्यायाद्यविकृति-
याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रमसूत्र-पारस्करगृह्यसूत्रादिसमलङ्कृता

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनीयसंहिता समाप्ता ॥